

ՌՈՒՊԻՆԱ ԱԼԱՀԱՅՏՈՅԵԱՆ-ԱՐԹԻՆԵԱՆ

**ԼԻԲԱՆԱՆԱՀԱՅ
ԽՄԲԵՐԳԱՅԻՆ ԱՐՈՒԵՍՏԸ
1920-2020**

Haigazian University Press

ՊԵՅՐՈՒԹ 2023

**ԼԻՐԱՆԱՀԱՅ
ԽՄԲԵՐԳԱՅԻՆ ԱՐՈՒԵՍՏԸ
1920-2020**

ՌՈՒՊԻՆԱ ԱԼԱՀԱՅՏՈՅԵԱՆ-ԱՐԹԻՆԵԱՆ

Haigazian University Press

ՊԷՅՐՈՒԹ 2023

Original Title:

Լիբանանահայ խմբերգային արուեստը 1920-2020
The Art of the Lebanese Armenian Choirs (1920-2020)

Author: Roubina Artinian

Editor: Nora Parseghian

Layout & design: Koko Havandjian

First Edition 2023

© 2023 HAIGAZIAN UNIVERSITY PRESS

Beirut, Lebanon

All rights reserved.

No part of this publication may be reproduced, stored in or introduced into a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means (electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise), without the prior permission of the publisher.

www.haigazian.edu.lb

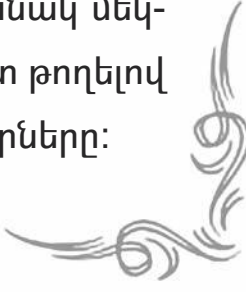
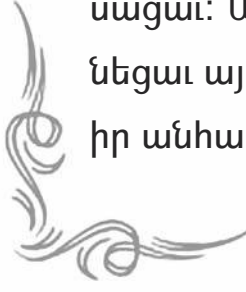
ISBN 978-9953-585-57-4

ՉՕԼ

Գիրքս կը ձօնենմ սիրելի քրոջս աղջկան՝
աննման երաժիշտ դուկտ. Ծովիկ Մկրեան-
Մարգարեանին, իմ տաղանդաշատ աշա-
կերտուիիս, որ իր համակ սիրով, գուր-
գուրանքով, խանդաղատանքով եւ քաջա-
լերանքով իմ այս գիրքիս մղիչ ուժը հանդի-
սացաւ: Ափսո՛ս, Ծովիկ անժամանակ մեկ-
նեցաւ այս աշխարհէն՝ անաւարտ թողելով
իր անհամար ազգօգուտ ծրագիրները:

ԱՅՍ ԳԻՐՔԸ

Հայկազեան համալսարանի հրատարակչատունը (հիմն. 2011ին) իր 51րդ գիրքով ընթերցողին սեղանին կը դնէ լիբանանահայ մշակութային հարուստ հարիւրամեակի յարաբերաբար քիչ ուսումնասիրուած բնագաւառներէն՝ լիբանանահայ երգչախումբերու համապարփակ պատմութեան նուիրուած այս հատորը՝ աշխատասիրութեամբ Ռուպինա Արթինեանի:

Տասնամեակներու տքնաջան եւ հետեւողական պրպտումներու արգասիք այս հատորը հիմնուած է արխիւային եւ տպագիր նիւթերու, փաստաթուղթերու, հարցազրոյցներու, բանաւոր պատմութեանց եւ անձնական վկայութիւններու վրայ: Արթինեան յաճախ մասնակիցն ու ականատեսն է լիբանանահայ երգչախմբային հանդիսութեանց՝ այս հարիւրամեայ երթին, որ ընկերակցեցաւ, նպաստեց ու թափ տուաւ յետեղեռնեան լիբանանահայութեան վերականգնումին ու վերակերտումին:

Հատորը նաեւ երախտիք է լիբանանահայ երգչախումբերուն, անդամներուն, խմբավարներուն, մասնակիցներուն, անոնց ետին կանգնած կազմակերպութիւններուն, միութիւններուն: Ան կ'արժեւորէ այս բոլորին ձիգը՝ առաւել ծաղկեցնելու լիբանանահայ մշակութային առօրեան:

Լոյսին բերելով այս հատորը, Հայկազեան համալսարանի հրատարակչատունը վստահ է, որ ան հաճելի եւ գոհունակ զգացումներ պիտի առթէ զայն ընթերցողներուն:

ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ
ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ
ՀՐԱՏԱԿԱՉԱՏՈՒՆ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՆԵՐԱԾԱԿԱՆ

1915ին Հայոց ցեղասպանութենէն ծողոպրած եւ 1920ական թուականներուն Լիբանան հաստատուած հայ ժողովուրդի զաւակներուն համար երգչախմբային արուեստը եղաւ առաջինը, որ ծաղկեցաւ գաղութին մէջ: Երաժշտութիւնը՝ ըլլալով ընկերային արուեստ մը, կը յարմարէր ընկերութեան ապրած բոլոր վիճակներուն. արդարեւ, երաժշտութեան միջոցով կարելի կ'ըլլար անհատական եւ հաւաքական յոյզերը արտայայտել: Կենսական էր, որ հայը՝ կտրուած հայրենիքէն, դպրոցներու կողքին հիմներ ուրիշ անմիջական դպրոց մը՝ հայեցի դաստիարակութիւնը շարունակող եւ հայուն զգացումը վառ պահող: Հայրենասիրական նպատակներով, երբեմնի աւանդութեանց վերակերտումի ծիրին մէջ, կարիքը զգացուեցաւ կազմելու երգչախումբեր, որովհետեւ հայ երգը հայուն լաւագոյն գրաւականն էր այս օտար ափերուն իր ինքնութիւնը վերագտնելու:

Երգը ինքնին՝ իր սփոփիչ առաւելութեամբ, ամենամօտն էր հայ ժողովուրդին: Գաղութի կեանքին մէջ երգը դարձաւ անհրաժեշտութիւն՝ որբանոցներէն մինչեւ նախակրթարաններ: Հայերը, որոնք ապաստան գտած էին Լիբանան, հաստատուած էին Պէյրութի եւ արուարձաններուն մէջ, շնորհիւ իրենց վայելած ամբողջական ազատութեան, աստիճանաբար կը կառուցէին իրենց եկեղեցիներն ու դպրոցները, կը հիմնէին մշակութային ու այլ կազմակերպութիւններ: Մայրս՝ Բերկրուիի Ալահայտոյեան (1912-2006), կը վկայէ, թէ 15 Դեկտեմբեր 1923ին Թեսաղունիկէէն Պէյրութ կը հասնին, 1924-25 տարեշրջանին՝ Սուրբ Նշան վարժարանին աշակերտած ատեն, ան նօթայի դաս կ'առնէր Քաջազուն Ապէլէն (Չեփիւ Շանթին հայրը), իսկ մէկ տարի անց ալ Ս. Նշանի տնօրէն՝ Վարդան Գէորգեանի ռումանահայ դաշնակահարուի տիկնոջմէն դաշնակի դաս կ'առնէ: 1925-26 տարեշրջանին Յակոբ Իվէզեանէն ջութակի դաս կ'առնէր եւ կ'երգէր Իվէզեանի 25-30 հոգինոց երգչախումբին մէջ, որ

զուտ հայկական յայտագիրով համերգ մը կու տար «Մեմորեալ հոլ»-ի անկլօ-ամերիկեան ժողովատեղիին մէջ, որ կը գտնուէր Ս. Նշանին դիմաց:

Օտար միջավայրի մէջ ծնունդ առած հայ երգչախումբերուն եւ հայ խմբավարներուն գործունէութեան նուիրական առաքելութիւնը, որ մեծապէս արժանի է դրուատիքի, չէր արժանացած պատմական լուսաբանութեան եւ քննարկման: 1981-1982 կրթական տարեշրջանին, երբ ես կը պատրաստուէի Պսակաւոր արուեստի աւարտաճառիս նիւթը ընտրել, Հայկազեան քոլէճի (այժմ համալսարան) Հայագիտական ուսմանց կեդրոնին հայագիտականի վարկանիշերս ամբողջացնելու համար խորհրդրդատու ուսուցիչս՝ դոկտ. Երուանդ Քասունի, խորհուրդ տուաւ ուսումնասիրել լիբանանահայ խմբավարներն ու երգչախումբերը՝ նկատի ունենալով իմ՝ երաժիշտ ըլլալու հանգամանքս, նաեւ այն, որ այդ մասին բնաւ չէր գրուած: Ես, որ մաս կազմած եմ Ճեմարանի մէջ Կանաչեանի յառաջացուցած աշակերտական երգչախումբին եւ ամբողջ կեանքս սնած Բարսեղ Կանաչեանի երգերով (մեծ քրոջս եւ եղբօրս միջոցով, որոնք «Գուսան» երգչախումբէն կ'երգէին), խանդավառուած այս նիւթով, գործի լծուեցայ, պատրաստեցի հարցարան մը, զոր ցրուեցի երգչախումբերու անդամներուն, հարցազրոյց-հանդիպումներ կատարեցի, եւ, Հայկազեանի Հայկական գրադարան ամէնօրեայ այցելութիւններովս, սկսայ տեղեկութիւն պեղել Պէյրութի երգչախմբային ղեկավարներու եւ անոնց գործունէութեան մասին: Յրուած հարցարաններուս եւ հանդիպումներուս միջոցով կրցայ ծանօթանալ երգչախումբերուն, փորձերուն, երգացանկերուն եւ համերգներու յայտագիրներուն: Գնահատանքի արժանի երգչախումբերուն դերը՝ հայերուն ու տեղացիներուն կեանքերուն մէջ, հետաքրքրական հետազօտութիւն մը դարձաւ եւ արժանացաւ համապատասխան գնահատանքի:

Հայկազեանի մէջ ուսումն աւարտելէ ետք նուիրուեցայ ուսուցչական ասպարէզին՝ երկծիւղ մասնագիտութիւններուս մէջ (երաժշտութեան եւ անգլերէն լեզուի), Պէյրութի ամերիկեան համալսարանին մէջ, միաժամանակ հետեւելով մասնագիտական դասընթացքներու: 1997ին հրաւիրուեցայ Հայկազեան համալսարան, ուր շարունակեցի ուսուցչական ասպարէզս: 2005ին, Հայկազեան համալսարանի հիմնադրութեան 50ամեակի հանդիսութեանց ծիրին մէջ, համալսարանին Հայագիտական ուսմանց կեդրոնը կազմակերպեց բազմաձիւղ խորհրդաժողով մը՝ նիւթ ունենալով «Լիբանանահայերը՝ իրենց անցեալն ու ներկան», «The Armenians of Lebanon: Their Past and Present»: Երեք օրերու վրայ երկարած՝

12-15 Սեպտեմբեր 2005, բազմալեզու համաժողովին մասնակցեցան տասը երկիրներէ 16 մտաւորականներ, որոնց մէջ եւ ներկայացուցի «Armenian Choirs in Lebanon, 1930-1980: A Bridge between the Past and the Present» խորագիրով դասախօսութիւն մը, որուն ընթացքին անդրադարձայ 1930-1980 տարիներուն գործունէութեան լիբանանահայ վեց խմբավարներու եւ երգչախումբերու, որոնք առնուազն տասը տարիներ շարունակ իրենց համերգներով հարստացուցած էին գաղութին կեանքը: Իրենց գործունէութեան ժամանակագրական կարգով ներկայացուած խմբավարներն էին Յակոբ Իվէզեան (1891-1943), Բարսեղ Կանաչեան (1885-1967), Համբարձում Պէրպէրեան (1905-1999), Տիգրան Քասունի (1910-1979), Աշոտ Պատմագրեան (1898-1981), Էմմանուէլ Էլմաճեան (1914-1985): Այս համաժողովին ընթացքին ներկայացուած բոլոր ուսումնասիրութիւնները 2009ին ամփոփուեցան գիրքի մը մէջ, խորագրուած՝ *Armenians of Lebanon: From Past Princesses and Refugees to Present-Day Community* (Լիբանանի հայերը, անցեալի իշխանուհիներ ու գաղթականներ եւ ժամանակակից համայնք):

Տարիներս անցան ուսուցչական, ընտանեկան եւ համայնքային պարտաւորութիւններով բեռնաւորուած, սակայն ամէն անգամ որ հանդիպէի իմ երբեմնի խորհրդատուին, ան կը պնդէր, որ պէտք է գիրքի վերածեմ սկսած ուսումնասիրութիւնս լիբանանահայ երգչախումբերու գործունէութեան մասին: Երբ հանգստեան կոչուեցայ լման ժամանակով համալսարանի գործէս, սկսայ լրջօրէն մտածել երգչախմբային տարեգրութեան պատմութիւնը վերծանելու մասին՝ սկիզբէն մինչեւ օրս: 1982ին կատարած հարցազրոյցներս եւ հաւաքած տեղեկութիւններս՝ բաժնած հարցարաններու շնորհիւ, բաւական օգտակար եղան, սակայն Հայկազեան համալսարանի «Տէրեան» հայկական գրադարանը եղաւ ամէնէն օգտաշատը իր այլազան մամուլի գանձարաններով:

Հետաքրքրական է, թէ նոյն ժամանակաշրջանին Լիբանանի մէջ երաժշտական կեանքը կը սկսի կամաց-կամաց կազմակերպուիլ երաժշտանոցներու հիմնադրութեամբ: 1928ին կը հիմնուի Ամերիկեան համալսարանի Institute of Music-ը՝ Քուկէլի տնօրէնութեամբ, 1929ին՝ Conservatoire National de Musique-ը՝ Ուատիի Սապրայի տնօրէնութեամբ, աւելի վերջ՝ 1943ին, Academie Libanaise des Beaux-Arts-ը (ALBA)՝ Ալեքսիս Պուրոսի տնօրէնութեամբ: ԱԼՊԱՆ 1948ին հարիւր երգողներով կը ներկայանայ իր 50րդ երգչախմբային համերգով՝ Ալեքսիս Պուրոսի խմբավարութեամբ: Երաժշտական քննադատ Մարք Հանրի Մէնկի իր

«*La Musique Au Liban*» գիրքին մէջ կը վկայէ, թէ ԱԼ ՊԱՆ 15 տարուան ընթացքին՝ մինչեւ 1960, տուած է հարիւրէ աւելի մեծ ծաւալի երգչախմբային համերգներ, որոնցմէ Հենտըլի «Մեսիա»ն 30 անգամ ներկայացուած է (նաեւ դրացի երկիրներու մէջ, մինչեւ իսկ Պրագի), Պէթովլէնի «Միսսա Սոլեմնիս»ը՝ 15 անգամ, Մոցարթի «Ռեքուիեմ»ը՝ տասը անգամ, Պրահմսի «Ռեքուիեմ»ը՝ ինը անգամ, Վերտիինը՝ հինգ անգամ, Ֆորէինը՝ երեք անգամ, եւ կարեւոր օրաթորիոններ՝ Մէնտլսընէն, Հայտընէն, Պախէն, Ֆրանքէն, Սէն Սանսէն, Փալեսթրինայէն եւ Տվորժաքէն:

Գալով մեր հայ մեծ երաժիշտներուն՝ Յակոբ Իվէզեան, Համբարձում Պէրպէրեան եւ Բարսեղ Կանաչեան, որոնք ճաշակած էին մեծ արհաւիրքի օրերը, անոնք Պէյրութ հաստատուեցան եւ շարունակեցին իրենց ստեղծագործական ու խմբավարական առաքելութիւնը՝ ի գին բազում դժուարութեանց: Անոնք իրենց կազմած երգչախումբերուն միջոցով դպրոցներու կողքին վերամշակեցին հայեցի զգացումը՝ ազգայինը դասելով առաջին դիրքի վրայ, իսկ ասպարէզային երաժշտութեան պահանջը թողելով երկրորդական մակարդակի վրայ: Սիրան Սեզա 15 Մայիս 1948ին իր հրատարակած *Երիտասարդ Հայրենիք*ին մէջ կարեւոր հաստատում մը կը կատարէր՝ գրելով, թէ Լիբանանի չորս կարեւորագոյն երգչախումբերէն երեքին ղեկավարները հայ են՝ Բ. Կանաչեան իր «Գուսան»ով, Հ. Պէրպէրեան իր «Նայիրի»ով եւ Տիգրան Քասունի իր «Sacred Music Singers» («Սրբազան երաժշտութեան երգիչներ») երգչախումբով: Ան կ'աւելցնէր, թէ կ'ըսեն, որ չորրորդ երգչախումբին խմբավարը՝ Ալեքսիս Պուրոսը եւս մէկ-չորրորդ տոկոսով հայ է:

Լիբանանի մէջ երգչախումբ պահելը մարտահրաւեր է: Երկրին մէջ տիրող անապահով պայմանները, քաղաքական տագնապները, պատերազմական վիճակները ծանր հետեւանքներ եւ բացասական ազդեցութիւն ունեցած են երգչախմբային կեանքին վրայ, նոյնիսկ խափանած երգչախումբերու գոյատեւումը: Այսպէս, առաջին պատերազմական հարուածը կու գայ 1958ին, երբ հագի ծնունդ առած՝ կարգ մը երգչախումբեր քանի մը տարի գործելէ ետք կը խամրին, կը դադրին գործել: 1975ին կու գայ աւելի երկարատեւ, զօրաւոր պատերազմական վիճակ, որ կը տեւէ մինչեւ 1991 թուական: Բազմաթիւ անգամներ երգչախումբեր համերգի կը պատրաստուին, սակայն չեն կրնար ելոյթ ունենալ ռմբակոծումներու սաստկութեան պատճառով:

Միւս կողմէ, այս երկար ժամանակաշրջանին, պատերազմի ամէնէն անբարենպաստ, արտասովոր եւ անբնական պայմաններուն մէջ, հա-

---

կառակ տեղի ունեցած քանդումներուն եւ կորուստներուն, տեղի կ'ունենան զարմանազան դրական իրադարձութիւններ՝ «Լեւոն Ծանթ» մշակութային կեդրոնը կը կառուցուի (1987), եւ կարգ մը երգչախումբեր ծնունդ կ'առնեն: Տազնապալի այդ օրերուն երգողները երգի միջոցաւ կը գտնեն հաւաքական սէր, հոգեկան կորով ու մխիթարութիւն, որովհետեւ երգը բոլոր արուեստներէն ամէնէն անմիջականն է:

Երգչախումբերու ղեկավարներուն գործունէութիւնը միշտ հեզասահ չ'ընթանար, անոնք տեսակաւոր դժուարութիւններու կը հանդիպին նոր սերունդները հաղորդակից դարձնելու մեր անցեալի հոգեւոր արժէքներուն: Սկզբնական շրջաններուն հայկական գաղութին մէջ տարածուած թրքերէն երգերը (շարքի-ները) անասելի վայրէջքի կը հասցնեն հայ երգի ընկալումը: Հայ դասական երգի հանդէպ անտարբերութիւն կը տիրէ, հայ երգը աղաւաղումի կ'ենթարկուի, եւ երիտասարդութիւնը կը տարուի անորակ երգերու աշխարհով: Մշակութային եւ երաժշտական միութիւններ մեծ դժուարութեան ու զոհողութեան դէմ յանդիման կը գտնուին, որպէսզի զօրավիզ կանգնին երգչախումբերու յարատեւման:

Այս գիրքին վրայ աշխատելու ատեն ես ալ որոնումներուս մէջ բազմաթիւ խոչընդոտներու դէմ յանդիման գտնուեցայ: Ինծի օգնեց եւ աշխատանքս քաջալերեց ամերիկաբնակ զարմուիս՝ Ծովիկ Մարգարեան, որ հեռաձայնի հասցեագիրքերու միջոցով կրցաւ յայտնաբերել Ամերիկա գաղթած հինգ խմբավարներու կեցութեան վայրը եւ տեղեկութիւն քաղել Պէյրութի մէջ անոնց երբեմնի խմբավարական գործունէութեան մասին: Ասկէ զատ աշխատանքիս թափը բազմաթիւ անգամներ ընդհատուեցաւ երկրին մէջ տիրող թոհուրոհին պատճառով եւ նամանաւանդ, երբ ցնցումներ ապրեցայ Ծովիկին անժամանակ մահով, թագաժաիր համավարակի ստեղծած քառսային վիճակով, որուն պատճառով կորսնցուցինք այս գիրքին մէջ յիշատակուած երկու վաստակաշատ խմբավարներ՝ մայեսթրօ Յարութիւն Թովիկեան եւ հոգեւոյս Մեղրիկ եպս. Բարիքեան, եւ Արցախի երկրորդ պատերազմով, որուն ընթացքին նահատակուեցաւ երգիչ-խմբավար Գէորգ Հաճեան:

Այս հատորով ներկայացուցած եմ 1920ական թուականներէն մինչեւ 2020 թուական լիբանանահայ երգչախումբերու եւ խմբավարներու պատմութիւնը՝ Հայ աւետարանական համայնքի, Հայ կաթողիկէ համայնքի, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան, Համազգայինի, ՀԲԸՄ-ՀԵԸԻ, Հնչակեան կուսակցութեան հովանաւորած երգչախումբերուն եւ Կանաչեանի «Գուսան»ին պատմութիւնը:

Լիբանանահայ երաժշտական մշակոյթը կ'ընդգրկէ նաեւ հարուստ աւանդը լիբանանահայ վարժարաններու երգչախումբերուն, որոնց ծամբով արհեստավարժ կամ ոչ արհեստավարժ խմբավարներ ներկայացուցած են հարուստ, բազմալեզու երգահանդէսներ՝ մանկապարտէզէն մինչեւ երկրորդական դասարաններու աշակերտութեան մասնակցութեամբ: Լիբանանահայ երաժշտական համապատկերին մէջ յատուկ տեղ ունին նաեւ դպրաց դասերը եւ եկեղեցիներու երգչախումբերը:

Այս գիրքի պատրաստութեան ընթացքին դիմեցի զանազան աղբիւրներու, անձնաւորութիւններու, մամուլին եւ այլն, առաւելագոյնս կատարեցի լիբանանահայ երգչախումբերու եւ երաժիշտներու գործունէութեան ամբողջական պատկերը կազմելու, բայց եւ այնպէս երբեմն աղբիւրներու սակաւութեան կամ անբաւարարութեան դէմ յանդիման գտնուեցայ:

Այս գիրքով կ'ուզեմ իմ խորին յարգանքս արտայայտել անխտիր բոլոր լիբանանահայ խմբավարներուն: Անոնք ոչ միայն ազգանուէր դեր ունեցած են հայ համայնքին մէջ, այլ նաեւ Լիբանանի երաժշտական կեանքին: Ծնորհակալութիւն կը յայտնեմ բոլոր անոնց, որոնք դիւրացուցին այս աշխատասիրութիւնս, մասնաւորապէս՝ դոկտ. Երուանդ Քասունիին, Հայկազեան համալսարանի «Տէրեան» հայկական գրադարանի պատասխանատու Վերա Կոստանեանին, «Ազդակ» օրաթերթի խմբագիրներէն Նորա Բարսեղեանին եւ այժմ Պէյրութի մէջ գործող լիբանանահայ խմբավարներուն: Ծնորհակալութիւն նաեւ Ծողիկ Թորոսեանին, Ծողիկ Եփրեմեանին, Անի Եփրեմեանին, Մարալ Մխսեանին, Մարալ Թոքաթեանին, Ծաղիկ Մկրտիչեանին, Ծաղիկ Գանտահարեան-Խուտավերտեանին, Սեւան Պալապանեանին, Ռիմա Զոլաքեանին, Հիլտա Տումանեանին, Անայիս Նէնէձեան-Կետիկեանին, Արամ Գարատաղեանին, Անթուան Գալայձեանին, Ղազարոս Ալթունեանին, Յովհաննէս Փալանձեանին, Արա Կարէեանին, Գէորգ Սանթրոսեանին, Վիգէն Չերչեանին, Վանիկ Աբէլեանին, Բաֆֆի Ստեփանեանին, Զարուհի Ստեփանեանին, Լորանս Պապահէքեանին եւ զաւակներուս՝ Վահան Լուտերին, Անահիտ Լիտիային եւ Ծուշանին, որոնք ամէն տեսակէտով օգտակար եղան:

Յատուկ շնորհակալութիւն կը յայտնեմ վեր. դոկտ. Փոլ Հայտոսթեանին եւ Հայկազեան համալսարանին՝ այս գիրքս հրատարակելուն համար:

ՌՈՒՊԻՆԱ ԱԼԱՀԱՅՏՈՅԵԱՆ-ԱՐԹԻՆԵԱՆ

ԴԱՐ ՄԸ ԵՐԳՉԱԽՄԲԱՅԻՆ ԱՐՈՒԵՍՏ

Լիբանանահայ խմբերգային կեանքի տարեգրության ու կենսագործունէութեան նուիրուած վիթխարի աշխատութիւն մըն է Ռուպինա Արթինեանի «Լիբանանահայ խմբերգային արուեստը-1920-2020» մենագրութիւնը, որ երկար տարիներու բծախնդիր որոնումներու, համադրումի եւ հետախուզութեան հասնող հետազօտութիւններու արդիւնք է ինքնին:

Արդարեւ, 1922-էն մինչեւ մեր օրերը երկարող ամբողջ դարաշրջանի մը մեր երգչախմբային կեանքը, ահաւասիկ, ունի իր տեղեկատուական լայնօրէն ընդգրկուն ու վաւերականօրէն հաւաստի տեղեկագիրքը, ուր մէկտեղուած են 54 երգչախումբերու եւ անոնց խմբավարներուն, ինչպէս նաեւ կազմակերպիչ մարմիններուն կատարած երաժշտական ու կազմակերպչական լայնածաւալ աշխատանքին արդիւնքը: Այլ խօսքով, այս հատորը ոսկեայ յուշամատեան մըն է այս բոլորին:

Ռուպինա Արթինեան արխիւային նիւթերու, մամլոյ արձագանգներու ընդմէջէն եւ՝ կարելի է անվարան ըսել նաեւ, անձնական ներկայութեամբ, մասնակցութեամբ ու ականատեսի վկայութեամբ հաւաքագրած տուեալներու համախմբումով ու համադրումով ձեռնհասօրէն կերտած է լիբանանահայ խմբերգային հարուստ կեանքի այս պատուանդանը, ուր ապագայ մասնագիտական ուսումնասիրողներ մէկտեղուած ու դասաւորուած պիտի գտնեն լիբանանահայ իւրաքանչիւր երգչախումբի պատմութիւնն ու նուաճած ուղին՝ հնարաւոր առաւելագոյն մանրամասնութեամբ:

Առանձինը նշանակալի աշխատանք է հատորին մէջ արժէքաւոր ու պատմական արժէք ունեցող լուսանկարներու լոյս ընծայումը, որ թանկագին ձեռքբերում է ինքնին, յատկապէս՝ առաջին տարիներու երգչախումբերուն պարագային:

Ակնյայտ է, որ Ռուպինա Արթինեան երգչախումբերէն իւրաքանչիւրին գեղարուեստական որակի քննարկումն ու դիտարկումը կատարելու

նպատակ չէ հետապնդած այստեղ: Մանաւանդ՝ հնամենի ձայնագրութիւններու ու տեսագրութիւններու ամբողջական հաւաքածոյի մը բացակայութեամբ պայմանաւորուած, նման յանձնառութիւն մը ապերախտ զբաղում պիտի ըլլար բնականաբար: Փոխարէնը սակայն, աշխատութեան մէջ լայնօրէն ներքերած է լիբանանահայ մամլոյ անդրադարձներէ, համերգներու մասին թղթակցութիւններէ եւ վերլուծական յօդածներէ հատուածներ, որոնք արժանահաւատ են այնքանով, որքանով գիտակ լրագրողներու կամ երաժիշտներու կողմէ գրուած են օրին: Ամէն պարագայի, անոնք կու գան ընդհանուր բնութագիր մը տալու երգչախումբերէն իւրաքանչիւրին մասին:

Թերթելով այս հատորին մէջ ամփոփուած, իմ ղեկավարած, շատերու պարագային նաեւ հիմնադրած հինգ՝ Համազգայինի «Կաքաւիկ», «Ծիածան», «Կարկաչ», «Այգ» եւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսարանի «Շնորհալի» երգչախումբերուն նուիրուած էջերը, որոնք յորդուն են ո՛չ միայն երգչախումբերուն պատմութեան, այլ նաեւ մամլոյ անդրադարձներէ կատարուած կարեւոր քաղաածքներով եւ երգացանկերու մասին ուշագրաւ մատնանշումներով, անձնապէս ինկայ համերգներու պատրաստութեան ստեղծագործական ընթացքին առնչուող յուշերու գիրկը եւ ինչպիսի յիշողութիւններ ու ապրումներ վերստին թեւ առին մտքիս մէջ: Առանց այս աշխատութեան, ամենայն հաւանականութեամբ, անոնցմէ շատեր մոռացութեան պիտի մատնուէին:

Ի տես այս աշխատութեան, հոն տեղ գտնող ժամանակակից երգչախումբերու հիմնադիր ղեկավարներն ու միութիւնները, զանազան երգչախումբերու տարբեր ժամանակներու ժրաջան անդամները, դաշնակահարներն ու նուագարանային կազմերու երաժիշտները, պատասխանատու վարչական կազմերն ու ինչո՞ւ չէ նաեւ երգչախմբային արուեստի սիրահարները, կարդալով այս կոթողային հատորը, վստահաբար ինծի պէս պիտի արտասանեն մէկ բառ՝ ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆ:

ԶԱԲԱՐ ՔԷՇԻՇԵԱՆ

ՀԱՅ
ԱՒԵՏԱՐԱՆԱԿԱՆ ՀԱՄԱՅՆՔԻ
ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲԵՐ

ՆԵՐԱԾԱԿԱՆ

Հայ աւետարանական (բողոքական) համայնքը իր կազմութեան առաջին օրերէն զգաց երաժշտական ուսման ու խմբային երգեցողութեան անհրաժեշտութիւնը եւ կարելորութիւն ընծայեց դպրոցներու ու եկեղեցիներու մէջ երաժշտական գործունէութեան: Այսպէս, 1868էն սկըսած Կարնոյ (Էրզրում) Աղջկանց ձեմարանը, որ ամերիկեան գիշերօթիկ դպրոց մըն էր՝ հիմնուած առաջին միսիոնարութիւն ժամանումով, ունէր կրթական ծրագիր մը՝ տարրական դպրոցներու համար վարժուիիներ պատրաստելու համար մշակուած: Ծրագիրին մէջ կային քրիստոնէական վարդապետութիւն, հայոց պատմութիւն, տարերք բնական գիտութեանց, աստղագիտութիւն, մտաւոր փիլիսոփայութիւն (հոգեբանութիւն) եւ երաժշտութիւն: Կարնոյ Աղջկանց ամերիկեան ձեմարանի աշակերտուիիները այն ժամանակէն իսկ երգեցողութեան կողքին կը սորվէին երգեհոն եւ դաշնակ նուագել: Հոգեւոր երգերուն հետ ազգային երգերն ալ մաս կը կազմէին երաժշտութեան դասին: Ինչ կը վերաբերի եկեղեցիներու մէջ երաժշտութեան անհրաժեշտութեան, սկիզբէն Հայ աւետարանական եկեղեցիներու պաշտամունքներուն ընթացքին կատարուեցաւ ժողովուրդի միասնական երգեցողութիւն, զոր առաջնորդելու համար օգտագործուեցաւ երգեհոն կամ հարմոնիում, իսկ տօնական օրերուն՝ քառաձայն երգեցողութիւն, ինչպէս նաեւ գործածուեցան եւրոպական ձայնագրութեամբ նօթագրուած երգարաններ: Արդարեւ, գրագէտ Միհրան Յովհաննէսեան կը յիշէ, թէ՝ «երբ 1846 Յուլիս 1ին Կ. Պոլսոյ (Բերայի) Առաջին Հայ աւետարանական եկեղեցւոյ կազմաւորումը կ'ըլլար՝ նորակազմ եկեղեցւոյ անդամները երգեցին «Պանծասցի այսօր» բառերով սկսող, գրաբար հոգեւոր երգ մը՝ մասնաւորապէս այս պարագային համար յօրինուած, որուն յարմարցում էր շարականի եղանակ մըն ալ, եւ թէ հանդէսին ներկայ եղող ամերիկացի եւ այլ օտար անձինք անկէ շատ տպաւորուեցան»¹:

¹ Վեր. Եղիա Ա. Քասունի, «Բողոքականութեան նպաստը թրքահայոց մէջ երաժշտական գիտութեան զարգացման», Ա. եւ Բ., *Ջանասէր*, 1946:

ՅԱԿՈԲ ԻՒՎԷՋԵԱՆ (1891-1943)

Լիբանանահայ կեանքին մէջ շատ նշանակալից եղաւ Յակոբ Իւվէճեանի դերը՝ ընդհանրապէս երաժշտական, եւ մասնաւորաբար երգչախմբային ու նուագախմբային մարզերուն մէջ: Ան առաջին երաժշտագէտն է, որ Պէյրութ հաստատուած գաղթականներուն անձնուիրաբար սորվեցուց երգ եւ երաժշտութիւն, կազմեց քառաձայն երկսեռ երգչախումբ, դասաւանդեց որբանոցներու մէջ, բերաւ առաջին դաշնակը, քաջալերեց տաղանդաւոր աշակերտները, աղքատները ձրիաբար ուսուցանեց եւ դեռ՝ հրատարակեց ձայնագրութեան տասը դասագիրքեր:

Յակոբ Իւվէճեան

Յակոբ Իւվէճեան ծնած է 15 Փետրուար 1891ին Մարաշի Հայ աւետարանական համայնքին մէջ, ինչ որ նպաստեց իր երաժշտական բնածին տաղանդին ծաղկումին: Ան զաւակն է երաժշտասէր ընտանիքի մը: Հայրը՝ Աւետիս, եղած է Մարաշի Էպէն Ազար որբանոցին տեսուչը, պաշտօն, զոր վարած է իր կնոջ գործակցութեամբ: Աւետիս Իւվէճեան նուագի սիրահար մը եղած է, մանաւանդ՝ ջութակի, իսկ մայրը՝ «հմայիչ ձայնով երգող մը»²: Յակոբ իր ինքնակենսագրութեան մէջ կը յիշէ, որ իր հայրը եղած է երգ ու նուագ սիրող, եւ թէ ան եւրոպական ձայնագրութիւնը սորված է ամերիկացի միսիոնարէ մը՝ Մր. Փերի, որ 1864-72ին հիմնած է երաժշտագիտական ասանդութիւն մը Մարաշի աւետարանական եկեղեցիներուն մէջ: Յակոբ կանուխէն հետաքրքրութիւն ցուցաբերեց երաժշտութեան նկատմամբ: Ինը տարեկանին, երբ աւետարանական *Վիսթա*

² Յակոբ Իւվէճեանի կենսագրութեան համար տես՝ Գրիգոր Պողարեան, «Այնթապականք Բ. Մահարձան», Պէյրութ, 1975, էջ 428-435:

կոչուած դպրոցի աշակերտ էր, նօթայով երգեցողութեան դաս կ'առնէ հոն եւ կը սկսի ջութակի դասերու հետեւիլ: Երբ 11 տարեկանին Յակոբ փոխադրուեցաւ «Մարաշ աքատէմի» կոչուող Մանչերու բարձր վարժարան, շաբթուան հինգ օրերուն՝ ամէն օր ժամը 11:30-12:00, ձայնական երաժշտութեան դաս կը տրուէր անփոփոխ կանոնաւորութեամբ, եւ բոլոր աշակերտներուն համար ալ պարտաւորիչ էր անիկա: Բան մը, որ անտարանական դպրոցներէ դուրս ոչ մէկ դպրոցի մէջ կար: Իսկական իր առաջին ջութակին տիրանալու մասին կը գրէ. «Հայրս՝ տեսնելով իմ երաժշտական ընդունակութիւնս, կ'ուզէ ինծի ջութակ մը գնել, իսկ մայրս արգելք կը հանդիսանայ՝ ջութակ նուագելը մեղք եւ ամօթ սեպելով: 1902 թուականին Այնթապու մէջ գումարուող Հայ աւետ. միութեան համագումարին հօրս հետ մայրս ալ Այնթապ երթալով, քոլէճի ամալերջի հանդէսին ներկայ կ'ըլլան, ուր երգերուն չորս ջութակներով եկեղեցւոյ մէջ նուագուիլը կը տեսնեն եւ ծնողքս կ'որոշեն ջութակ մը գնել ինծի»³:

1904ին, Յակոբի հօր կանխահաս մահը պատճառ կը դառնայ, որ ան կիսատ թողու իր ուսումը Մարաշի ակադեմիոյ մէջ եւ «ջութակը դարձնէ ապրուստի միջոց»:

1911ին Յակոբ Իսկական կը հիմնէ «Երգասիրաց միութիւն»ը՝ Մարաշի Հայ աւետ. երկսեռ երիտասարդ երաժշտասէրներու հետ միասին: Այս միութեան անդրանիկ երգահանդէսը կ'ըլլայ Իսկականի արագ վերելքին մեկնակէտը:

Յ. Իսկական ուսուցչական պաշտօնի կը հրաւիրուի Այնթապ՝ երաժշտութիւն դասաւանդելու, այդ պաշտօնին մէջ յաջորդելով տեղւոյն Կեդրոնական Թուրքիոյ քոլէճի երաժշտութեան դասատուին՝ Նետոն Յարութիւնեանին: Իսկական արդէն «անզուգական» ջութակահար մըն էր, կը նուագէր զանազան նուագարաններ եւ մէկ տարի գացած էր Չուիցերիա՝ մասնագիտանալու ձայնավարութեան ու խմբավարութեան մէջ: Ան արդիական մեթոտներով՝ երգի, նուագի եւ փողերախումբի խումբեր մարզել սորված էր Չուիցերիոյ մէջ, եւ արժանացած «Գերազանցիկ երաժիշտ» վկայագիրին՝ ժընեւի երաժշտանոցէն, շնորհիւ իր ցուցաբերած երաժշտական բացառիկ տաղանդին:

1912ին Յ. Իսկական կ'երթայ Այնթապ, ուր մեծ խանդավառութեամբ

³ Քաղուած՝ Վեր. Եղիա Ս. Քասունիի «Բողոքականութեան նպաստը թրքահայոց մէջ երաժշտական գիտութեան զարգացման» Բ. յօդուածէն: *Ձանասէր*, Թ. տարի, թիւ 9-10, 1946, էջ 355:

Յակոբ Իվկեճեան իր երգչախումբով, 1922

կը լծուի գործի: Ան կ'ընդլայնէ ու կը զարգացնէ մինչ այդ գոյութիւն ունեցող երաժշտական համեստ պայմանները: Կ. Թ. քոլէճին մէջ կը կազմէ քառաձայն երգչախումբ, նուագախումբ եւ փողերախումբ: Ան իր ինքնակենսագրութեան մէջ կը ծանրանայ այն դժուարութեանց ու արգելքներուն վրայ, զորս կը դիմագրաւէ մինչեւ որ յաջողի եկեղեցական շէնքերու մէջ իր կատարած սրբազան երգահանդէսներուն ատեն ջութակի կամ ուրիշ նուագարանի ընկերակցութիւնը ապահովել, նաեւ կազմել *երկսեռ* երգչախումբեր:

Ան՝ իբրեւ այցելու ուսուցիչ, կը պաշտօնավարէ նաեւ Ադենական վարժարանի մէջ, ուր նոյնպէս կը կազմակերպէ փողերախումբ մը: Յակոբ Իվկեճեան միաժամանակ ջութակի, սրինգի ու երգեհոնի անձնական դասեր կու տայ մասնաւոր աշակերտներու: Ան կը դառնայ նաեւ փողերախումբի առաջնորդն ու վարիչ Ագեոլի «Կրթասիրաց» վարժարանին⁴:

1913-1915ին Յ. Իվկեճեան երգչախումբով ու նուագախումբով ելոյթներ կը կազմակերպէ հանրութեան համար եւ նոյնիսկ կ'արժանանայ թուրքերուն ուշադրութեան:

1915ին վրայ կը հասնի տեղահանութիւնը: Դպրոցները կը փակուին: Ան կ'անցնի Հալէպ, ուր, շնորհիւ երաժիշտի իր տաղանդին, կը յաջողի

⁴ Տես՝ Գ. Պողարեան, «Այնթապականք», Ա. հտր., Պէյրութ, 1974, էջ 169:

մնալ եւ դասաւանդել պետական Սուլթանիէ վարժարանին, Գերման Ռէալ շուլէի մէջ, նաեւ ջութակի դասեր կու տայ խումբ մը մեծաւորներու զաւակներուն: Իբրեւ մարդ՝ բոլոր զինք ծանչցողները մեծ հիացումով կ'արտայայտուին անոր մասին. «Բացի արուեստէն, Իվէզեանը յատկանշող նկարագրի գիծեր էին խոնարհութիւնը, պարզասիրութիւնը, դիւրահաղորդութիւնը, անխոնջ աշխատասիրութիւնը եւ բոլորանուէր ինքնընծայումը արուեստին...: Յուցասէր չէր, ո՛չ ալ փառատենչիկ: Համեստութեան օրինակելի տիպար մը»⁵:

Զինադադարին, երբ Բարսեղ Կանաչեան Հալէպ կու գայ ու համերգ մը կու տայ՝ Արաբիոյ թագաւորին եւ բարձրաստիճան անգլիացիներու ներկայութեան, առիթ կ'ունենայ նաեւ հանդիպելու Յակոբ Իվէզեանին հետ: Կանաչեան հետեւեալ տողերով կ'արտայայտուի Իվէզեանի մասին. «Միջանկեալ յիշեմ որ այդ թուականին ծանօթացայ դժբախտ բարեկամիս Իվէզեանին. այդ շրջանին եւ իմ մեկնելէս վերջն ալ ան խումբով մը շարունակեց համերգներ կազմակերպել եւ վառ պահել հայ երաժշտութիւնը»⁶:

Տարագրութենէն ետք Յ. Իվէզեան կը հաստատուի Լիբանան՝ «հայ որբանոցներու երկիրը», ուր երգի ու երաժշտութեան դասեր կու տայ Ճիւնիի հայկական, Ճիպէյլի «Նիր Իսթ» եւ Ղազիրի կուրանոց-որբանոցներուն մէջ:

1921ի Փետրուարին Յակոբ Իվէզեան կը ստանձնէ այցելու ուսուցիչի պաշտօնը Ճիւնիի որբանոցին մէջ՝ դասաւանդելով նուագ եւ ձայնավարժութիւն: 1922-1923 կրթական տարեշրջանին կը հաստատուի Ճիւնի, նոյն դպրոցին կողմէ հրաւիրուելով իբրեւ մնայուն ուսուցիչ: Ան կը կազմէ 80 հոգինոց երգչախումբ մը եւ 12 հոգինոց նուագախումբ (ջութակ, սրինգ եւ մանտոլին) մը: Որբանոցի ամավերջի հանդէսը՝ շնորհիւ Իվէզեանի ջանքերուն, կ'արժանանայ ջերմ գնահատանքի:

Յաջորդ տարին Յ. Իվէզեան կը հրաւիրուի իբրեւ երաժշտութեան ուսուցիչ՝ դասաւանդելու Ճիպէյլի Ամերիկեան որբանոցին մէջ, ուր ան կը յեղաշրջէ որբերուն ընկերային եւ կրթական կեանքը՝ անոնց հոգիներուն մէջ ներմուծելով անհուն սէր երաժշտութեան հանդէպ, եւ մանաւանդ՝ հայ

⁵ Գ. Պողարեան, *Մահարձան*, էջ 431:

⁶ Քաղուած՝ Բ. Կանաչեանի «Երաժիշտը եւ երաժշտութիւնը» ձեռագիրէն (ձեռագիրի իրաւունքով): Գրաւոր խօսք՝ Բ. Կանաչեանի, արտասանուած Յ. Իվէզեանի յիշատակի հանդիսութեան, 21 Մարտ 1943ին, «Մեմորիլը հոլ»ի մէջ:

Իվէզեանի ճիպէլի ֆանֆարը

երաժշտութեան: Ան կը կազմէ նուագախումբ մը. «Նուագախումբի գործիքներուն հայթաթման հոգը եթէ տնօրէնութիւնը իր վրայ կ'առնէր, խումբը կազմելու, մարզելու եւ առաջ տանելու պատուաւոր եւ երախտաշատ աշխատանքին համար, Պէյրութէն կը հրաւիրուէր երաժշտագէտ եւ երգահան պրն. Յակոբ Իվէզեան: Խոր, խոհուն աչքերով, բարի նայուածքով, ազնիւ բնավորութեան տէր էր պրն. Յ. Իվէզեան: Արուեստագէտ էր բառին լայն առումով եւ ինքզինքը համակրելի ու յարգելի դարձնելու բոլոր արժանիքները կը մարմնավորէր իր անձին մէջ: Լաւ գիտէր երգն ու երաժշտութիւնը գրաւիչ դարձնելու գաղտնիքը: Համբերատար եւ ներողամիտ մարդ էր եւ բնավորութեան իր այս գիծերուն շնորհիւ էր որ պիտի յաջողէր տղոց ներշնչել անսահման սէր եւ խանդավառութիւն դէպի երաժշտութիւնը, պիտի վարժեցնէր տղաքը անվիատ եւ յարատեւ աշխատանքով տիրապետելու գործիքէն արտահոսող ձայներուն, անոնց մեղմ, թաւ կամ գոռ ելեւէջներուն...: Այս վարժութիւններու ժամանակ էր որ երեւան կու գար Յ. Իվէզեանի ուսուցողական եւ ղեկավարման մեծ կարողութիւնը...: Պրն. Իվէզեանի բոլորանուէր աշխատանքը կու տար իր պտուղը. շատ չանցած խումբը կանոնաւոր ձեւ կը ստանար, կը կազմէր ներդաշնակ ամբողջութիւն մը եւ նախագծուած ծրագրին մէջ կը կատարէր զգալի նուաժում: Նոր եղանակները կը սորվէին աւելի արագ եւ

իրաքանչիւր մէկ-երկու շաբաթը նորանոր կտորներ տեղ կը գտնէին իրենց գրականերուն վրայ»⁷:

Երբ 1924ին կը սկսի որբերու ցրումը, Յ. Իվէզեան Ճինիէն կը փոխադրուի Պէյրութ, ուր 1925ին կ'ամուսնանայ Սաթենիկ Զիպարեանի հետ: Ան ալ երաժշտասէր էր եւ գեղեցիկ ձայն ունէր: Այս թուականին Իվէզեան ունէր 25-30 հոգինոց երգչախումբ մը, որ զուտ հայկական երգեր կը հրամցնէր հանրութեան: Իվէզեան մինչեւ իսկ իր պսակի արարողութեան մասնակցող երգչախումբը կը ղեկավարէ, որովհետեւ իր կազմած երգչախումբն էր այդ, եւ ուրիշ մը չէր կրնար ղեկավարել զայն⁸:

Յ. Իվէզեան 1925ին Պէյրութի մէջ կը հաստատէ երաժշտական գործիքներու առուծախի եւ նորոգութեան խանութ մը՝ «Մէզոն տը փիանօ» անունով, որ կը գտնուէր Գաբուսիներու թաղը: Ան այս խանութին մէկ անկիւնը կը գործածէր որպէս դասարան՝ իր ջութակի աշակերտներուն համար, որոնց դաշնակով կ'ընկերակցէր: Իվէզեանի կեանքի այս շրջանին մասին Կանաչեան կ'ուզէ պատճառաբանել հարց տալով. «Բայց ատեն մը վերջ ինչ պատահեցաւ որ իր այնքան սիրած արուեստը մասամբ լքեց, եւ, հակառակ իր կամքին, լծուեցաւ դաշնակ նորոգելու եւ երաժշտական գործիքներ ծախելու գործին: Կարծեմ ամէնուս ալ յայտնի է պատճառը, ան պարտաւորուած էր այդպէս ընելու եւ ատոր համար ալ դառնացած էր, ուրեմն ալ խամրեցաւ...»⁹:

Յ. Իվէզեան կը հիմնէ նաեւ ձայնագրական տպարան մը՝ «Նուագ» անունով: Անոր հրատարակչական այս տունը լոյս կ'ընծայէ 10 փոքրիկ պրակներու՝ ձայնագրութեան դասագիրքերու եւ ձայնագրեալ երգարաններու:

Իր հրատարակած ձայնագրուած դասագիրքերուն եւ երգարաններուն առաջադրած նպատակն էր հանրութեան մատչելի դարձնել զուարթ, մանկական եւ ազգային երգեր, հայ դպրոցներուն տրամադրութեան տակ դնել ձայնագրութիւն ուսուցանելու դիրին մեթոտ մը, հայ երգարուեստը ծանօթացնել օտարներուն, միօրինակութիւն մտցնել հայ կրօնական երաժշտութեան մէջ՝ երգելով ձայնագրուած Պատարագի երգեցողութիւն եւ գործածութեան տակ ունենալ ձայնագրուած հայկական մեծ երգարան մը:

⁷ «Յուշամատեան ճիպէլի Ամերիկեան որբանոցի», Պէյրութ, 1969, էջ 118:

⁸ Վկայութիւն տիկին Բերկրուիի Ալահայտոյեանի, որ այդ օր մաս կազմած է երգչախումբին:

⁹ Բ. Կանաչեան, «Երաժիշտը եւ երաժշտութիւնը»:

Յ. Իվէզեանի վերոյիշեալ գրքոյկներէն մէկը՝ տպուած 1934ին, կը կրէ հետեւեալ խորագիրը. «Ձայնագրեալ նոր երգարան, Ա. պրակ. Դպրոցական եւ մանկական անտիպ, միաձայն եւ բազմաձայն երգեր»: Այս գրքոյկը շատ հետաքրքրական է, եւ կարելի է այսօր իսկ ամբողջութեամբ օգտագործել հայ վարժարաններուն մէջ, մանաւանդ որ Յ. Իվէզեան երաժշտական միջազգային բոլոր բառերուն համապատասխանող հայերէն բառեր գտած եւ գործածած է այս գրքոյկին մէջ: Գրքոյկին առաջին մասը կը բաղկանայ քսաներկու դասերէ, իւրաքանչիւր դասի տրուած յստակ եւ պարզ բացատրութենէն ետք, երաժշտական տեսութեան նիւթը (թէորի) կու տայ «Հարցարան»ով մը՝ ուղղուած աշակերտին, նաեւ՝ «Գրաւոր պարտականութիւն»: Այս գրքոյկի երկրորդ մասը յատկացուած է տասներկու մանկական երգերու,¹⁰ որոնք մեծամասնութեամբ յօրինուած են Յակոբ Իվէզեանի կողմէ եւ կամ՝ դաշնաւորուած իր կողմէ: Գրքոյկին վերջին էջով հեղինակը խօսքը կ'ուղղէ առանձնապէս հայ ծնողներուն, երաժշտագէտ երգահաններուն՝ իւրաքանչիւրին յանձնարարելով իր գրքոյկը, որուն միջոցով ձայնագրութեան հիմնական օրէնքները դիւրահաղորդ կերպով կը մատուցէ, եւ որմէ կրնան օգտուիլ թէ՛ ծնողները, թէ՛ զաւակները, եւ թէ նուագի դասատուները: Խօսքը ուղղելով երաժշտագէտ երգահաններուն՝ զանոնք կը հրաւիրէ իրենց յօրինումները ղրկելու իրեն՝ հրատարակելու համար: «Դասագրքիս մասին ձեր մասնագիտական թելադրութիւնները սիրով մտիկ պիտի ընենք: Եթէ կը թոյլատրէք մանկանց յարմար ձեր ունեցած երգերուն հրատարակութիւնը դասագիրքի մէջ, հաճեցէք մեզի ղրկել: Ձեր հեղինակութիւններէն ձեզի կը տրամադրենք ձրիաբար 500 օրինակ, զոր ազատ էք ծախել ձեր հաշտոյն»:

Ան նաեւ կը քաջալերէ դաշնակի, ջութակի, մանտոլինի կամ որեւէ նուագարանի ուսումնատենչ ուսանողները, որպէսզի առիթն օգտուին. «Սոյն դասագիրքը ինքնուսոյց մեթոտով մեծապէս պիտի դիւրացնէ ձեր աշխատանքը, որով շատ աւելի պատրաստուած կրնաք ներկայանալ ձեր ուսուցիչին»: Ան վերջապէս իր խօսքը կ'ուղղէ նաեւ գրագէտներուն. «Ձեր կողմէ ղրկուելիք երգի յարմար ոտանաւորներուն եղանակներ յարմարցնելով կամ յօրինելով պիտի հրատարակենք մեր դասագրքին մէջ:

¹⁰ Երգերուն խորագիրներն են՝ «Աջքկապուկ», «Արձակուրդը», «Թիթեռնիկ», «Ծիւղը ծառին», «Կօշկակարը», «Որսորդը», «Տղոց երգը» եւ այլն:

Կը յուսանք, թէ հայ դպրոցին օգտակար ըլլալու առաջադրութեամբ պիտի ուզէք աջակցիլ այս ձեռնարկին»¹¹:

Այս գրքոյկը ոչ միայն պիտի օգնէր հայ փոքրիկներու զարգացման, այլ նաեւ հայապահպանման, որովհետեւ հոն տեղ գտած էին հայկական քնքոյշ երգեր, եւ այս՝ այնպիսի շրջանի մը, երբ թրքական լեզուն եւ երգերը դեռ տիրապետող էին հայ հասարակութեան մէջ:

Սակայն այս օգտաշատ գործը իր արժանի գնահատանքը չ'ունենար իր ժամանակին: Այս մասին Գ. Պողարեան կը գրէ. «Դժբախտաբար լոյս ընծայած նմոյշ պրակները սպասած քաջալերանքն ու սպառումը չ'ունեցան. դպրոցներու մէջ երգուսոյց ուսուցիչները կը պակսէին, եւ քաղաքական պայմաններն ալ՝ աննպաստ»¹²:

Յակոբ Իւլէզեան աւետարանական համայնքի զաւակ էր, բայց անխտիր ծառայած է ամբողջ լիբանանահայութեան: Հայ մամուլը անդրադարձած է 1922-1933 տասնամեակի մշակութային կեանքին մէջ Յ. Իւլէզեանի ունեցած նպաստին. «Երաժշտական ձեռնարկները կը ղեկավարէր ծանօթ խմբավար Յակոբ Իւլէզեան՝ ծանօթացնելով հայ երաժշտութիւնը մեր ժողովուրդին եւ օտարներուն»¹³:

Իւլէզեան 1932ին կը կազմէ «Քնար» նուագախումբը, որ ունէր երգչախումբի բաժին ալ: «Քառասուն հոգինոց այս խումբը իր առաջին համերգը կու տայ 22 Յունուարի 1933ին, Յիսուսեաններու Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ վարժարանի սրահին մէջ»¹⁴:

Յ. Իւլէզեան երգչախումբ մը կազմած է Հռիփսիմեանց վարժարանի ուսանողուհիներէ բաղկացած, նաեւ ուրիշ մը՝ ընդհանրապէս աւետարանականներէ կազմուած, որ ամէն Կիրակի «Մեմորիլը հոլ»ին մէջ երգած է: Հետաքրքրական է այս մասին տիկին Աստղիկ Պուճիգանեան-Թօփուգլանեանի տուած վկայութիւնը. «Ստորագրեալս մասնակցած եմ Պէյրութի Հայ աւետ. Ա. եկեղեցիի երգչախումբին՝ ղեկավարութեամբ պրն. Յ. Իւլէզեանի եւ տոքթ. Տիգրան Քասունիի, 1924-1933/36 տարիներուն: Երգչախումբի անդամները եկեղեցիի զաւակներն էին, որոնց երաժշտագիտութիւնը՝ որքան որ գիտեմ, իրենց դպրոցական շրջանի ձայնագրու-

¹¹ Յ. Իւլէզեան, «Ձայնագրեալ մոր երգարան», Ա. պրակ, «Դպրոցական եւ մանկական անտիպ, միաձայն եւ բազմաձայն երգեր»: Տպարան «Նուագ», Պէյրութ, 1934:

¹² Գ. Պողարեան, «Մահարձան», էջ 433:

¹³ Ս. Վարժապետեան, «Հայերը Լիբանանի մէջ», Գ. հտր., Պէյրութ, 1981, էջ 139:

¹⁴ Նոյնը, էջ 130:

Յակոբ Իվէզեան իր երգչախումբի անդամներուն հետ՝ պտոյտի մը ընթացքին

թեան դասաւանդութեանց ուսուցումներն էին: Փորձերը կը կատարուէին երկու անգամով: Մեներգիչներն էին տիկին Սաթենիկ Իվէզեան, օրդ. Լիզի Ճանդան, օրդ. Արշալոյս Գալայճեան, պրն. Բիզանդ Կիլեսերեան, պրն. Գէորգ Խաչերեան: ...Երգացանկը՝ Կիրակի օրերու համար, հոգեւոր երգարանի երգերէն եւ ուրիշ հոգեւոր երգերու եւ հոգեբարոյսներէն (օրաթորիօ) կը բաղկանար: Իսկ տարեկան համերգին՝ առաւել ազգային երգեր: Տարին մէկ անգամ ալ Հայ կաթողիկէներու եկեղեցիին մէջ կ'երգէինք Եկմալեանի «Քառաձայն պատարագը»¹⁵:

Այս երեւոյթին մասին իրենց վկայութիւնը կու տան նաեւ բազմաթիւ անձեր՝ նշելով, թէ Իվէզեանի երգչախումբը ամէն տարի, Չատկուան յաջորդ Կիրակին, Կաթողիկէներու Ս. Եղիա եկեղեցւոյ մէջ կը մատուցէր Եկմալեան քառաձայն պատարագը՝ ֆրանսացի կառավարիչին ու տեղացի բարձրաստիճան անձնաւորութեանց ներկայութեան:

1936ին հիմնադրուած «Սիփան» երաժշտական միութիւնը կը կազմէ 80 հոգինոց երգչախումբ մը՝ սինֆոնիք նուագախումբով: Երաժշտագէտ Յ. Իվէզեան կը ղեկավարէ այս խումբը, որ 8 Մայիս 1936ին կու տայ իր առաջին համերգը¹⁶:

¹⁵ Գրաւոր վկայութիւն՝ ստորագրուած՝ 21 Ապրիլ 1982:

¹⁶ Ս. Վարժապետեան, *մշ. աշխ.*, էջ 123:

Այս վաստակաւոր երաժիշտին աշակերտած են բազմաթիւ անձեր, որոնցմէ ամէնէն տաղանդաւորն է Տիգրան Քասունին, որ հետագային կը շարունակէ իր ուսուցիչին գործը՝ Հայ աւետ. Ա. եկեղեցւոյ երգչախումբին ղեկավարութիւնը ստանձնելով:

19 Յունիս 1936ին Յ. Իւվէզեանի երախտապարտ սաները կը կազմակերպեն իրենց ուսուցիչին 25ամեակի յորելենական տօնակատարութիւնը, որ տեղի կ'ունենայ Անկլօ-ամերիկեան եկեղեցւոյ «Մեմորիլը հոլ»ին մէջ: Իվէզեանի բեղուն գործունէութիւնը արժանաւորապէս գնահատելու նպատակով կը ստեղծուի կազմակերպիչ յանձնախումբ մը՝ հանդիսութիւնը ծրագրելու

եւ իրականացնելու համար: Այս հանդիսութեան իրենց մասնակցութիւնը կը բերեն տոքթ. Գարեգին Վարդապետեան, տիար Կարապետ Գրվլրեան, վեր. Եղիա Քասունի, որուն զաւակը՝ Տիգրան Քասունի, կը ղեկավարէ «Սիփան» երգչախումբը: Բացման ու փակման խօսքը կը կատարէ վեր. Ենովք Կէօքկէօզեան, որ, յանուն Հայ աւետ. եկեղեցւոյ, յորելեարին կը նուիրէ չափ տալու արծաթեայ գաւազանիկ մը¹⁷: Կազմակերպիչ յանձնախումբէն տիար Յովհաննէս Թիլքեան յորելեարի հին եւ նոր աշակերտներուն անունով հետեւեալ ուղերձը կը կարդայ. «Մեզմէ շատեր քաջատեղեակ են արդէն պրն. Իվէզեանի պատրաստակամութեան, թէ ինչպէս ան անվարան կերպով, անձնուիրաբար եւ առանց դոյզն ակնկալութեան մը ամբողջ երկուտասնեակ մը տարիներ սպաս է դրած իր երաժշտական տաղանդը Աստուծոյ խորանին՝ պայծառացնելով եկեղեցւոյ մեր

Իվէզեանի համերգի յայտագիրին կողքը

¹⁷ Գ. Պողարեան, «Մահարձան», էջ 433:

կամարները, լուսազարդելով մեր հոգիները եւ տաճարն անմահական մեր Աստծոյն: Բայց այսքանով մենք չենք կրնար վերջակէտը դրած ըլլալ այս պատուական անձնաւորութեանը մեզի տուած օգտաշատ ծառայութեանց, որուն արգասիքը լայնօրէն վայելելու գեղեցիկ առիթը ստեպ ունեցած են մեզմէ շատեր: Պրն. Իվէզեան ըլլալով հանդերձ երգահան-տպագրիչ, նուագածու, խմբավար եւ կազմակերպիչ երգի, նուագի այլ խումբերու՝ բացառիկ տեղ մը կը գրաւէ որպէս սրբազան երաժշտութեան ռահվիրայ մեր եկեղեցիներէն ներս, եւ աւելին, բացառիկ տեղ մը կը գրաւէ որպէս ժողովրդական բազմարդիւն երաժիշտ-ուսուցիչ, որուն առինքնող անձնաւորութենէն եւ հոգեթով արուեստէն յափշտակուած՝ տակաւ տարուէ տարի ահա կ'աճի թիւը անոր սաներուն եւ հիացողներուն, որոնցմէ մէկը ըլլալու բախտաւորութիւնը ունիմ, եւ որոնց կողմէ ալ այս երեկոյ կու գամ յայտնաբերելու մեր ալ յարգանքի, հիացմունքի եւ երախտագիտական ջերմ զգացումները՝ հանդէպ սիրելի արուեստագէտին, մեղուաջան մշակին եւ տիպար հայուն»¹⁸:

Հրապարակաւ արտասանուած այս պերճախօս տողերը կը վկայեն, թէ Իվէզեան իրապէս գնահատանքի արժանի արուեստի մշակ մը եղած է եւ, հակառակ այն իրողութեան որ ան դառնացած է իր երաժշտական գործունէութեան ստեղծած դժուարութեանց դիմաց, բայց եւ այնպէս իր ողջութեան իսկ գնահատուած է իր սաներուն կողմէ:

Յակոբ Իվէզեանի երաժշտական գործունէութենէն կ'օգտուին ո՛չ միայն Ճինիի, Ճիպէյլի, Ղազիրի եւ Պէյրութի ժողովուրդը, այլ նաեւ Ծթորայի հայ գիւղագնացները: 1940ական թուականներուն Ծթորայի հանդարտ մէկ թաղին մէջ ան կառուցել կու տայ ամարանոց բնակարան մը, կապ կը հաստատէ եկեղեցականներու, մտաւորականներու եւ ուսուցիչներու հետ, եւ Ծթորայի նորաբաց Հայ աւետ. եկեղեցոյ կը ծառայէ՝ իր շուրջի երիտասարդները խմբելով ու անոնց երգ սորվեցնելով: Ան կը կազմակերպէ նուագահանդէսներ, որոնց մասին մամուլը կ'անդրադառնայ օրին:

1947ին, երաժիշտին մահէն չորս տարի ետք, ամառնային նուագահանդէսներու ընթացքին Իվէզեանի յիշատակը վառ կը պահուի՝ երգուելով անոր յօրինած երգերը: Օրին մամլոյ թղթակիցը կ'անդրադառնայ՝ հետեւեալ խօսքերով. «Կար ժամանակ հոս կանոնաւոր ամառնային հա-

¹⁸ Տիար Յովհ. Թիլքեան (1904-2006) ազնուաբար տրամադրած է մեզի ուղերձին ձեռագիրը:

մերզներ կու տար հանգուցեալ երաժշտագէտ Յ. Իվէզեան, որ միեւնոյն ատեն Շթորայի հայկական ամարանոցի հիմնադիրներէն մէկն էր: Հայ աւետ. եկեղեցւոյ հովանիին տակ այս անգամ կազմուած էր երեք հոգի-նոց յանձնախումբ մը՝ տիկին Մէկի Մաթոսեանի, տղաք. Քէթէնձեանի եւ պրն. Լ. Կիւլէշեանի մասնակցութեամբ: Զանք չէր խնայուած խառն յայտագիր մը ներկայացնելու հանրութեան: Խմբերգները բոլորն ալ մասնաւորապէս ընտրուած էին հանգուցեալ երաժշտագէտ Յ. Իվէզեանի դաշնաւորած երգերէն՝ «Տէր, կեցո՛ր դու զՀայս», «Տէր ողորմեա», «Քնիր իմ բալիկ», նաեւ՝ «Երկու քառեակներ»¹⁹:

Իվէզեան ո՛չ միայն երաժշտութեան դաստիարակ էր, խմբավար եւ ջութակահար, այլ նաեւ յօրինող: Արդարեւ, ան յօրինած է մօտ քսան երգեր, որոնց կարգին՝ «Քնիր իմ բալիկ», «Ահա ելաւ լուսին արծաթ», «Հայ ապրինք», «Այգուն այգուն» եւ այլն: Մօտ քսան երգեր մշակման ենթարկած է, ինչպէս՝ «Բամ փորոտան», «Մեր հայրենիք», «Տէր, կեցո՛ր»: Թրքախօսներուն համար դաշնաւորած է թրքերէն զաւեշտական երգ մը՝ «Կարսօն պոյուր»:

1939ին Յ. Իվէզեան կը մտնէ ՀԵԸի Զարեհ-Նուպար ակումբ, ուր կը փորձէ ընդարձակել իր գործունէութեան սահմանը: Սակայն քանի մը տարիներ ետք յանկարծահաս մահը վերջ կը դնէ անոր բոլոր ծրագիրներուն²⁰:

Յ. Իվէզեան կը մահանայ 6 Փետրուար 1943ին՝ «հետեւանք չարախոնջութեան, քանի որ ամբողջ կեանքը վազվզուք մը եղաւ», կը գրէ Պողարեան: 21 Մարտ 1943ին անոր նուիրուած յիշատակի հանդիսութիւն մը կը կազմակերպուի Անկլօ-ամերիկեան եկեղեցւոյ մէջ՝ հովանաւորութեամբ երեք հոգեւոր պետերու: Բացման խօսքը կ'արտասանէ տղաք. Գ. Վարդապետեան, Շուփենի մահերգով կը մասնակցի տիկին Ենիկէ Բասունի, իսկ Տիգրան Քասունի կը ղեկավարէ խմբային երգերը («Քնիր իմ բալիկ», «Հայ ապրինք»)՝ ողբացեալի դաշնաւորումներէն: Ուղերձներով եւ սրտի խօսքերով հանդէս կու գան Թ. Վիզըր, օրդ. Զ. Աղէկեան եւ տիար Յովհաննէս Թիլքեան: Կը բանախօսեն երաժիշտ Բարսեղ Կանաչեան՝ «Երաժիշտը եւ երաժշտութիւնը» նիւթին մասին, իսկ Նիկոլ Աղբալեան՝ «Հայ մշակոյթի ծառաները»: «Ամէն Հայր սուրբ» խմբական շարականով

¹⁹ Յովհ. Թիլքեան, «Շթորայի նուագահանդէսը», *Ազդակ*, 5 հոկտեմբեր 1947:

²⁰ «Դափնեպսակ» (Ալպոմ-մատեան՝ նուիրուած ՀԵԸի երեսնամեակին, 1931-1961), Պէյրութ, 1964, էջ 78:

կը մասնակցի Յ. վրդ. Գալայձեան, իսկ տոքթ. Է. Էլմաձեան կը կատարէ վերջին մեներգը՝ «Տէր, կեցո»ն՝ դաշնաւորուած հանգուցեալ Իվէզեանի կողմէ:

Յակոբ Իվէզեանի դերը շատ մեծ է եւ ուսանելի որպէս առաջին երաժշտագէտը լիբանանահայ գաղութին, ուր աւելի քան քսան տարիներ ան հաւատարմօրէն ու անսակարկ ծառայած է՝ ի փառս հայ երգին ու երաժշտութեան:

Անոր երախտաշատ ծառայութիւնները առաւել նշանակալից կը դառնան այն պատճառով, որ անոնք կը զուգադիպին լիբանանահայ գաղութին սկզբնական ու կազմաւորման շրջանի ծանր ու դժնդակ տարիներուն:

ՏԻԳՐԱՆ ՔԱՍՈՒՆԻ (1910-1979) «ՍՐԲԱԶԱՆ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԵԱՆ ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲ»

Տիգրան Քասունի ծանօթ է իր երեք հանգամանքներով: Ան հոգեւորական հովիւ է նախ եւ առաջ, ծառայած է Թրիփոլիի, Ֆիլատելֆիոյ եւ Նիւ Եորքի մէջ: Իբրեւ բժիշկ երկար տարիներ ծառայած է Նիւ Եորքի զինուորական հիւանդանոցի մը մէջ, եւ իբրեւ գործակից տնօրէն եւ փրոֆեսէօր՝ Նիւ Եորքի բժշկական համալսարանին մէջ: Տոքթ. Քասունի նաեւ երաժշտագէտ է եւ երկար տարիներ ղեկավարած է «Սրբազան երաժշտութեան երգչախումբ»եր՝ Պէյրութի եւ Միացեալ Նահանգներու մէջ:

Վեր. տոքթ. Տիգրան Քասունի

Լիբանանահայ գաղութը 1939-1948ին վայելած է այս խմբավարը, որ իր բազմատաղանդ շնորհներով կարելոր գործունէութիւն ունեցած է եւ նախաձեռնած է սովորութեան մը, որ մինչեւ օրս կը շարունակուի այս անգամ Պէյրութի ամերիկեան համալսարանին նախաձեռնութիւններու ծիրին մէջ: Տիգրան Քասունի՝ բազմաշնորհ անձնաւորութիւն մը, տասը տարի շարունակ Ս. Ծննդեան եւ Ս. Զատկուան տօներուն առիթով Պէյրութի միջազգային երաժշտասէրներուն ներկայացած է իր «Սրբազան երաժշտութեան երգչախումբ»ով (Sacred Music Singers), որ 100 հոգիից երգողներով եւ առնուազն 25 հոգիից նուագախումբով տարեկան երկու սրբազան համերգներ տուած է: Այս տարեկան երկու սրբազան համերգներու աւանդութիւնը կը շարունակուի մինչեւ օրս:

Տիգրան Քասունի զաւակն է վերապատուելի Եղիա Քասունիին, որ հանրածանօթ մանկավարժ եւ պատմաբան է, հեղինակ՝ բազմաթիւ պատմաբանական հատորներու: Տիգրան ծնած է Մարաշի մէջ 1910ին:

Ընտանեօք տարագրության ծամբան կը բռնեն դէպի Հաւրան եւ կը հաստատուին Դամասկոս: Ան իր նախնական ուսումը կը ստանայ ընտանեկան յարկին տակ՝ իր բարձրարժէք հօր հսկողութեան ներքեւ, ապա Մերսինի մէջ կանոնաւոր կերպով դպրոց կը յաճախէ: 1919ին կ'անցնի Ատանա, վերջը նորէն՝ Մերսին, իսկ 1921ին՝ Պոլիս: Ուսումը կը շարունակէ Մաքրի գիւղի Բարձրագոյն վարժարանին մէջ, ապա՝ Ամերիկեան միջնակարգ վարժարանին, իսկ 1926-1930ին Պոլսոյ Ռոպերթ քոլէճին մէջ: 1930-1931ին ուսուցիչ կը դառնայ Էքիզ Օլուքի (Քեսապ, Սուրիա) մէջ, իսկ 1931-1932ին կ'ուսանի Պէյրութի ամերիկեան համալսարանին մէջ, ուրկէ կը ստանայ Պսակաւոր արուեստից վկայականը: Յաջորդող տարին դարձեալ կը նուիրուի ուսուցչութեան, զուգահեռաբար, 1933ին, կ'ուսանի Պէյրութի Մերձաւոր Արեւելքի Աստուածաբանական ձեմարանին մէջ, զոր կ'աւարտէ 1936ին: Տիգրան Քասունի դաշնակ նուագել կը սորվի դաշնակահարուի եւնիկէ Քասունիէն եւ երաժշտական ուսում կը ստանայ՝ աշակերտելով երաժիշտ Յակոբ Իւլէզեանին եւ Պէյրութի ամերիկեան համալսարանի երաժշտանոցին (AUB Music Institute):

Տիգրան Քասունի երեք տարիներ իբրեւ քարոզիչ կը ծառայէ Թրիփոլի Հայ աւետարանական եկեղեցիին: 1939ին կ'ամուսնանայ Արուսեակ Ստեփանեանի հետ, շատ պատւական օրիորդ մը, որ եկած էր Ամերիկայէն, շարունակելու համար իր միսիոնարական գործը կրթական գետնի վրայ՝ մարզել մանկապարտէզի ուսուցիչներ, այցելել դըպրոցներ, պաշտօնավարել

Իր տիկնոջ հետ

հայ սքուլի մէջ եւ վերջին երկու տարիներուն տնօրէնութեան պաշտօն վարել նոր բացուած Teacher's Training Institute-ի մէջ: Ան իր ամբողջ կեանքին ընթացքին պիտի դառնար իր ամուսնոյն հաւատարիմ գործակիցը²¹:

²¹ «Ոսկեմատեան», Բ. հատոր, Պէյրութ, 1951, էջ 19:

Նոյն տարին՝ 1939ին, Տիգրան Քասունի կը հիմնէ «Սրբազան երաժշտութեան երգչախումբ»ը, որ կը կրէ Հայ աւետարանական միութեան հովանաւորութիւնը: Տիգրան Քասունի²² կը կազմէ այս երգչախումբը, որպէսզի կարենայ գաղութին հրամցնել բարձր մակարդակի սրբազան երաժշտութիւն, եւ որպէսզի գաղութին մէջ զարգանայ այսպիսի երաժշտութեան հանդէպ սէր, գնահատանք ու հասկացողութիւն: Առ այդ, երգչախումբին անդամակցելու կը հրաւիրուին բոլոր անոնք, որոնք այս նպատակը կը գտնեն համակրելի, ներկայացուելիք երգերուն ոգիին կը պատշաձին, եւ անոնք, որոնք ունին երաժշտական որոշ գիտութիւն ու երգելու փորձառութիւն: Այս երգչախումբին անդամները 95 տոկոսով բաղկացած են երաժշտութեան գիտակ անձերէ, երեւոյթ մը, որ մինչեւ 1960 թուական (երբ «Երգիչներու անսամպլ»ը կը կազմուի) գոյութիւն չէ ունեցած մեր հայկական երգչախումբերուն մէջ: «Սրբազան երաժշտութեան երգչախումբ»ի անդամները կը հանդիպին կանոնաւոր կերպով՝ մէկ անգամ փորձերուն համար կամ աւելի՝ եթէ կարիք զգացուի: Յատկանշական են տարեկան երկու հրապարակային համերգները՝ ընդհանրապէս Ս. Ծնունդի եւ Ս. Զատիկուան առիթներով տրուած: Երգչախումբի կանոնագիրին մէջ կը շեշտուի ձշդապահութեան անհրաժեշտութիւնը, որպէսզի կարելի ըլլայ տանիլ կատարելագործուած խմբային աշխատանք: Եթէ բացակայիլը անխուսափելի է, ղեկավարը կամ քարտուղարը պէտք է նախապէս տեղեկացուի եւ լուսաբանուի: Առաջին օրէն երգչախումբի անդամները հրաւիրուած են ըլլալու պարտաճանաչ եւ

²² Տիգրան Քասունի 1939-1948ին այս կարեւոր երգչախումբը ղեկավարելու կողքին, կ'ունենայ բեղուն գործունէութիւն նաեւ իր բժշկական ասպարէզին եւ քրիստոնէական գործիչի պաշտօնին մէջ: 1939-41ին դարձեալ կը պաշտօնավարէ Պէյրութի բարձրագոյն վարժարաններու մէջ: 1941-1946 տարիներուն՝ բժշկութիւն կ'ուսանի Պէյրութի ամերիկեան համալսարանին մէջ, նաեւ երկու տարի կը ծառայէ անոր հիւանդանոցին մէջ՝ իբրեւ բժիշկ: Ան նաեւ գործօն բաժին ունեցած է Քրիստոնէական Զանից ընկերակցութեան մէջ, որուն պաշտօնական թերթին՝ *Ջանասէրին* մէջ վարչական եւ խմբագրական պաշտօններ վարած է: 1948ին կը ձեռնադրուի աւետարանիչ, կարճ ժամանակ ետք կը մեկնի Ամերիկա, ուր տարի մը կը գործէ Միլուոքիի աւետարանական Տիքընէս հիւանդանոցին մէջ, ուր կը կատարելագործէ իր երեք տարուան մասնագիտական աշխատանքները: 1949-1953ին Ֆիլատելֆիոյ Հայ աւետարանական եկեղեցւոյ հոգեւոր հովին է, իսկ 1955էն սկսեալ՝ Նիւ Եորքի Հայ աւետարանական եկեղեցւոյ հովիւը: 1976ին Ամերիկայի Հայ աւետարանչական ընկերակցութիւնը եւ միացեալ եկեղեցիները կը հրաւիրեն Տիգրան Քասունին, որպէսզի Ամերիկայի մէջ կազմաւորէ «Սրբազան երաժշտութեան խումբ» մը:

գործակցության ոգիով առկուն: Անոնք կու տային անդամավճար, որ-պէսզի կարելի ըլլայ երգչախումբին առօրեայ ծախսերը հոգալ, նաեւ իւրաքանչիւր անդամ պարտաւոր է սիրով կատարել որեւէ ծառայութիւն, որ կ'ակնկալուի իրմէ երգչախումբին գործունէութեան առնչութեամբ, ինչ-պէս, օրինակ՝ ելոյթներու տոմսերուն վաճառքի աշխատանք: Տեղին է յիշել, թէ «Սրբազան երաժշտութեան երգչախումբ»ի հանդէսներուն ամբողջ եկամուտը ամէն անգամ կը յատկացուէր բարի նպատակի մը²³:

Տիգրան Քասունի իր տասը տարուան երգչախմբային գործունէութեան ընթացքին ներկայացուցած է դասական կրօնաշունչ երաժիշտներու մեծ կտաւի գործերը: Ինչպէս՝ Ճ. Ֆ. Հենտլիի «Մեսիա»ն, Է. Էլկարի «Կեանքի լոյսը», Թէոտոր Տիպուայի «Քրիստոսի վերջին խօսքերը խաչին վրայ», Ե. Ս. Պախի «Սուրբ Ծննդեան օրաթորիոն» (հատուածներ), Մակար Եկմալեանի Հայկական Պատարագը (հատուածներ), Ա. Ռուպինշթայն-Կէյնզի «Սերովբէներու երգը», Ա. Քոշեցի (մշակ.) «Ուքրանական Զատիկուան համերգը», Ճ. Ծթայնըրի «Խաչելութիւնը» եւ Ֆ. Մենտլիսընի «Համերգ փառաբանութեան օրհներգը»:

Տիգրան Քասունիի «Սրբազան երաժշտութեան երգչախումբ»ին անդամները եղած են խառն՝ օտար, հայ եւ տեղացի, սակայն միշտ ալ հայ երգողներուն համեմատութիւնը եղած է 75 տոկոս: Օրինակի համար, 11, 12 եւ 13 Ապրիլ 1946ին, երբ Քասունի Հայաստանեայց աւետարանական եկեղեցւոյ 100ամեակին առիթով «Էսեմալի հոլ»ին մէջ համերգ տուած է եւ երեք օրեր շարունակ ներկայացուցած է Հենտլիի «Մեսիա»ն եւ Եկմալեանի Հայկական Պատարագէն մասեր, երգչախումբին 93 անդամներէն 73ը հայեր եղած են, իսկ նուագախումբին 27 հոգիէն՝ 18 (Ա. ջութակահար Օննիկ Սիրմէլեան): Այս մեծ հանդիսութեան մեներգողները եւս եղած են մեծամասնութեամբ հայեր՝ սփրանօ Ծաքէ Վարդենիսեան եւ Արուսեակ Քասունի, ալթօ՝ օրք. Հ. Գաուար, Ա. Պարսումեան եւ Մ. Քասունի, թենոր՝ պրն. Էթինֆ եւ տոքթ. Է. Էլմաճեան, պաս՝ պրն. Տ. Ապաճեան, իսկ երգեհոն-դաշնակ՝ Մարի Քասունի:

Այս յոբելէնական համերգին մասին *Ոսկեմատեան*ին մէջ կը կարդանք. «Յոբելէնական հանդէսներու յիշատակը անմոռանալի պիտի մնայ նաեւ սրբազան երաժշտութեան երգեցիկ խումբի հարիւրամեակին

²³ Պարոն Յովհաննէս Թիլքեան ազնուաբար տրամադրեց կարգ մը յայտագիրներ, որոնց շնորհիւ տեղեկութիւններ կրցանք քաղել այս խումբին նպատակին, ձեռնարկներուն, անդամակցութեան եւ պարտաւորութեանց մասին:

«Սրբազան երաժշտության երգչախումբ»ի համերգ «Էսեմպլի հոլ»-ի մէջ՝
Հայ աւետարանական եկեղեցւոյ 100ամեակին առիթով, 1946

նուիրուած համերգներովը: Խումբս տարիներէ ի վեր սովորութիւն ըրած էր տարին մէկ կամ երկու անգամ հոգեւոր, քրիստոնէական նիւթերու մասին դասական մեծ երգահաններու գործերը ժողովուրդին ներկայացնել՝ նպատակ ունենալով երաժշտական ճաշակը ազնուացնել եւ Աւետարանը քարոզել երաժշտութեամբ: Տոքթ. Տ. Քասունի, կազմիչը եւ տեւական վարիչը այս 100-120 հոգինոց մեծ խումբին, շատ լաւ յաջողած է այս նպատակին մէջ՝ ի գին մեծ զոհողութեան եւ աշխատանքի: Այս երաժշտական հանդէսները ժողովուրդի եւ միջազգային բարձրագոյն դասերէ երաժշտասէր հասարակութեան կողմէ արժանացած են մեծ ընդունելութեան: 1946ին տոքթ. Քասունի իր երգահանդէսը յատկացուց Հայաստանեայց աւետարանական եկեղեցիի առաջին դարադարձի տօնակատարութեան: Ապրիլ 11, 12 եւ 13ին երեք անգամ Ամերիկեան համալսարանի սրահին մէջ՝ Պէյրութի, եւ ապա Աւագ Ծաբթուան միջոցին Հալէպի ժողովուրդները, ինչպէս նաեւ այս նպատակաւ դուրսէն եկող հանդիսականները այս առթիւ անցուցին բարձրագոյն հոգեկան վայելքի վեհ նուպաներ: Պէյրութի մէջ երգուեցան Հենտրի «Մեսիա»ն, ինչպէս նաեւ Հայկական Պատարագէն (Եկմալեան) կտորներ, իսկ Հալէպի մէջ, Թէոտոր Տիւլուայի «Քրիստոսի եօթը խօսքերը խաչին վրայ», դարձեալ Եկմալեան Պատարագէն կտորներ եւ Մոցարթի «Փառաւորեալ»ը: Երաժշտական յաջողութիւնը կը գերազանցէր բոլոր ականակալութիւնները: Նիւթական

բոլոր հասոյթը յատկացուած էր հարիւրամեակի հիմնադրամին»²⁴:

Իսկ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսարանի պաշտօնական ամսաթերթ *Հասկի* թղթակիցը կը գրէ. «Պէյրութի մէջ կրօնական երաժշտութեան ճիւղը մասնաւորապէս կը մշակէ տիար Տիգրան Քասունի, զաւակը վեր. Ե. Քասունիի: Ան արդէն նախապէս երաժշտասէր հասարակութեան ծանօթացուցած էր Թէոտոր Տիպուայի «Քրիստոսի եօթը խօսքերը խաչին վրայ», Մենտըլընի՝ «Համերգ փառաբանութեան», եւ «Ունկնդիր աղօթքիս», Պախի՝ «Ծնունդի օրաթորիօ»ն, Ռուպինշթայնի՝ «Սերովբէներու երգը», եւ զանազան կտորներ եկմալեանէն եւ Կոմիտասէն: Այս տարի Քասունի 125 հոգիէ կազմուած իր խումբով ներկայացուց հանձարեղ երաժիշտ Հենտելի «Մեսիա»ն Ամերիկեան համալսարանի մատրան մէջ Ապրիլ 12 եւ 13ին, խուօն բազմութեան ներկայութեան, որ հոգեկան բարձր գոհացում պատճառեց երաժշտասէր հասարակութեան: Այս առթիւ երգուեցան նաեւ եկմալեանի «Սուրբ Աստուած», «Հայր մեր» եւ «Օրինեալ է Աստուած» կտորները մեծ յաջողութեամբ: Այսպիսի առիթներով փափաքելի էր նաեւ, որ երգուէին Ծնունդի եւ Զատիկի բազմաձայնուած հոգեպարար կախարդիչ տաղերը»²⁵:

Տիգրան Քասունիի տարեկան համերգները միշտ տեղի ունեցած են Ամերիկեան համալսարանի մատրան՝ «Էսենմալի հոլ»ին մէջ, միջազգային երաժշտասէր հոծ բազմութեան ներկայութեան: «Սրբազան երաժշտութեան երգչախումբ»ը իր յայտագիրները միշտ նուիրած է Քրիստոսի կեանքին ու գործին փառաբանութեան:

30 Ապրիլ 1947ին Տիգրան Քասունիի երգչախումբը ներկայացուցած է չորս մասերէ բաղկացած յայտագիր մը, որուն գլխաւոր եւ կարեւորագոյն կտորը եղած է Էլկարի «Աշխարհի լոյսը» օրաթորիօն (սրբազան թատրերգութիւնը), Ռուպինշթայնի «Հրեշտակային երգ»ը եւ Քոշեցի «Ուքրանական Զատկուան համերգ»ը: Այս համերգի մասին *Ազդակ* օրաթերթի յօդուածագիրը կը գրէ. «Սքանչելի թատրերգութիւն մըն է այս, թէ՛ իր պատմութեամբը եւ թէ՛ իր զմայլելի ու բարձր երաժշտական արուեստովը: Խիստ դժուարին է նուագախումբի մասը մանաւանդ եւ հոս գովելի է Տոքթ. Քասունիի ցուցաբերած բժախնդրութիւնը, երկարատեւ ու տաժանելի աշխատանքով մը, արժանաւորապէս կարենալ գլուխ հանելուն

²⁴ *Ոսկեմատեան*, «Հարիւրամեայ յոբելեան», Ա. հատոր, Պէյրութ, 1950, խմբագիր՝ Տիգրան Խրլոբեան, էջ 260:

²⁵ «Հոգեւոր երաժշտութիւն», *Հասկ*, ԺԵ. տարի, թիւ 5, Մայիս 1946, էջ 160:

համար այս կարգի հսկայական ձիգ պահանջող արուեստի ծանր գործ մը: .... Զմայլելի ներդաշնակութեամբ ու ճշգրտութեամբ մը հարիւր հոգինոց երգչախումբ-նուագախումբը կրցաւ հետեւիլ նուագապետի ձիպոտի շարժումներուն եւ իսկական ապրումներով փոխանցել ներկաներուն այս հոյակապ երկը: Քրիստոսը անձնաւորած էր տաղանդաւոր թենոր տոքթ. Է. Էլմաճեան, որ կրցաւ մեծ յաջողութեամբ եւ հարազատ զգայնութեամբ մը ստեղծել ու ապրիլ տիպար նկարագիրը, որ իրեն վիճակաւ էր: Իր առնական եւ ինքնավստահ, ուժեղ սակայն քաղցրահնչիւն ձայնին ելեւէջները, իր գորովալից ու սրտառու շեշտերը գերագոյն վայելքի ու վերացման պահեր ներշնչեցին բոլոր ունկնդիրներուն անխտիր»: Յօդուածագիրը՝ եզրափակելով, կը գրէ. «Արժանաւայել վարպետ կարելի է հռչակել տոքթ. Քասունին նուագախումբ-երգչախումբ համաշունչ գործակցութեան մէջ իր ցուցաբերած երաժշտական բարձր թեքնիքին եւ անվիճելի զոհողութեան համար»²⁶:

1 Մայիս 1948ին «Սրբազան երաժշտութեան երգիչներ»ը Պէյրութի ամերիկեան համալսարանի «Էսեմպլի հոլ»ին մէջ երաժշտասէր հանրութեան կը ներկայացնեն Շթայնէրի «Խաչելութիւն»ը եւ Ֆ. Մենտըլսընի «Օրիներգ»ը, երկուքն ալ մեծածաւալ գործեր, որոնք տասը զանազան մասերէ բաղկացած են: Համերգին յայտագիր-գրքոյկը՝ շատ բծախնդրութեամբ պատրաստուած, կը ներառէ անգլերէն-հայերէն-արաբերէն լեզուներով իւրաքանչիւր կտորի բաժանումները՝ բացատրողական ուշագրաւ գրութիւններով, իւրաքանչիւր մասի բառերը, ինչպէս նաեւ իւրաքանչիւր կտորի յօրինման պատմականը: Մենտըլսընի «Օրիներգ»ին ծրուած մասին «Խմբերգ»ին քով փակագիծի մէջ հանդիսականները կը հրաւիրուին միանալ Բ. տունի երգեցողութեան՝ հետեւելով ղեկավարին ձախ ձեռքի նշանին, իւրաքանչիւր տող երգելու սկսելու համար: Երգահանդէսի մը ընթացքին ժողովուրդին մասնակցութիւնը շատ արդիական կիրարկում մըն է, որ հաւանաբար առաջին անգամ ըլլալով գործադրուած է Տիգրան Քասունիի կողմէ, 1948ին, Պէյրութի մէջ: Այս համերգին մեներգողներն են սփրանս Վիրձինիա Տորման, թենոր Նետքօ Էթինֆ, պարիթոն Ֆատլօ Շեհատէ եւ զուգերգի անսամպլը՝ Շողիկ Կէօքէօզեան, Էտէլ Ռուպեան, Մակի Քասունի եւ Արաքսի Գըվըրեան:

Այս համերգին մասին *Երիտասարդ հայուհին* կը գրէ. «Ղեկավարել նուագախումբ եւ երգչախումբ՝ կազմուած երաժշտական այլազան չա-

²⁶ Յովհաննէս Թիլքեան, «Տոքթ. Քասունիի համերգը», *Ազդակ*, 8 Մայիս 1947:

փանիշով անձերէ, շատ ալ հեշտ գործ չէ եւ կը պահանջէ մեծ աշխատանք, յարատեւ ծիգ: Վերապատուելի տոքթ. Տիգրան Քասունի ունի տաղանդ եւ անձնատրուրութիւն (*փերսոնալիթէ*): Ահա թէ ինչո՞ւ այնքան մեծ յաջողութիւն կը գտնեն իր տարեկան համերգները: Կիրակի գիշեր, հայ, օտար եւ տեղացի ունկնդիրները՝ մեծ ներդաշնակութեամբ մը լեցուած, կը հետեւէին սրբազան երաժշտութեան (երգ-նուագ), պահանջուած մասերուն ոտքի կ'ելլէին՝ ձայնակցելու երգչախումբին եւ նուագախումբին: Վեր. Քասունիի ձեռքերը կ'իջնէին ու կ'ելլէին հոգեղէն միութեան մը կշռոյթով, երգչախումբին, նուագախումբին եւ ձայնակցող երաժշտասէր բազմութեան համար: Իսկ այդ ընելը ամէնուն տրուած չէ: Ոչ մէկ ձախորդ ձայն եկաւ խանգարելու հոգիներու սրբազան ընդելուզումը»²⁷:

Այս համերգը կ'ըլլայ Քասունիի վերջին ելոյթը Պէյրութի մէջ: Այս համերգի վերջաւորութեան տոքթ. Հատիտեան Տիգրան Քասունիին կը յանձնէ վկայագիր մը, որ, ըստ իր բառերուն, «պատուակալ» վարձատրութիւն մըն էր լոկ: Այս մասին իր քննադատական անդրադարձով՝ Սեզա կը գրէ. «Ներկայ եւ բացակայ հայ հասարակութիւնը կրնայ ազդուիլ, որ ինը տարիներու անխոնջ աշխատանքի մը իբր արդիւնք մատուցուած այդ սքանչելի երգահանդեսին ղեկավարը լոկ *անուանական* վարձատրութիւններ կը ստանայ իր Ամերիկա մեկնելուն առիթով: Պէտք է անպայման քաջալերել եւ գնահատել վեր. տոքթ. Տիգրան Քասունին, նաեւ իր երգչախումբը եւ նուագախումբը, որպէսզի կարելի ըլլայ անոնց միջոցաւ մեր դասական սրբազան օրհներգներն ալ ծանօթացնել օտար երաժշտասէր հասարակութեան այնպէս, ինչպէս մենք կը ծանօթանանք օտար գործերու: Պէտք է նաեւ շնորհապարտ ըլլալ, որ վեր. Քասունին կրցած է մեծ թիւով երիտասարդներու ներշնչել դասական կտորներու ճաշակը»²⁸:

Տիգրան Քասունի իր խմբավարած «Սրբազան երաժշտութեան երգչախումբ»-էն զատ ունեցած է երաժշտական գործունէութիւն Պէյրութի ամերիկեան համալսարանի երաժշտական կեանքին մէջ: 1940ական թուականներուն, երբ Պէյրութի ամերիկեան համալսարանի վարչական խնամակալութիւնը որոշում կը կայացնէ, որ երաժշտութիւնը պէտք է մաս կազմէ համալսարանի ծրագրին՝ անոնք կը դիմեն Տիգրան Քասունիին, Էթինոֆին²⁹ եւ Ժոզէֆ Անտոնեանին (ուսանող՝ դեղագործութեան եւ

²⁷ Ս. Սեզա, «Վերապատուելի Տոքթ. Տիգրան Քասունիի ՍՐԲԱԶԱՆ ԵՐԳԵՐՈՒ ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲԸ», *Երիտասարդ հայուհի*, 15 Մայիս 1948, թիւ 24:

²⁸ Նոյնը:

երաժշտութեան), որպէսզի կազմակերպեն արտածրագրային երաժշտական ձեռնարկներ ուսանողութեան համար: Ուստի, Տիգրան Քասունի ղեկավարած է ուսանողներէ կազմուած երգչախումբ եւ նուագախումբ, որոնք մասնակցութիւն բերած են բազմաթիւ երաժշտական եւ այլ ձեռնարկներու «Ուեսթ հոլ»ի եւ «Չեփըլ»ի մէջ: Ուսանողական երգչախումբին եւ նուագախումբին մասնակցութեամբ, Տիգրան Քասունի ներկայացուցած է թերեւ օփերաներ, որոնց կարգին՝ 1946ին, առաջին անգամ ըլլալով Կիլպըրթ Էնտ Սալիվընի «Միքատո» օփերան Պէյրութի ամերիկեան համալսարանին մէջ, ղեկավարութեամբ Տիգրան Քասունիի եւ բեմադրութեամբ Նետքո Էթինոֆի³⁰: Էթինոֆ իր «Երեսուն տարի Լիբանանի եւ Միջին Արեւելքի մէջ» գիրքին մէջ մասնաւոր յիշատակութեան արժանացուցած է տոքթ. Տիգրան Քասունիի երաժշտական գործունէութիւնը: Քասունիի գործակիցներէն եւ երգչախումբի մենեքիչներէն Նետքո Էթինոֆ կը վկայէ, թէ Քասունին մեծ երաժշտական տաղանդի տէր անձ մըն էր, ան լաւ ծանօթութիւն ունէր երաժշտական տեսական գիտութեանց, որովհետեւ ան իր երգչախումբին կը սորվեցնէր երաժշտական ամէնէն դժուար գործերէն, ինչ որ անկարելի պիտի ըլլար առանց խոր երաժշտական պաշարի: Էթինոֆ նաեւ կը վկայէ, որ Քասունի լաւ ղեկավար մըն էր, ան կրնար երգիչներուն եւ նուագողներուն ըրած սխալները դիւրաւ երեւան հասնել, բան մը, որ ցոյց կու տայ, թէ ունէր սուր երաժշտական ականջ եւ կը ճանչնար երգիչներու կարողութիւնները, նաեւ՝ նուագախումբի նուագարանները: Էթինոֆ բարձր կը գնահատէ Քասունիի բազմատաղանդ ըլլալը, որուն շնորհիւ ան լիովին կրցած է պաշտօնավարել երեք բոլորովին տարբեր մարզերու մէջ՝ երաժշտութիւն, բժշկութիւն եւ եկեղեցւոյ հովիւի պաշտօն: Ան կը վկայէ, թէ «Սրբազան երաժշտութեան երգչախումբ»ին կարեւորութիւնը եւ երաժշտական բարձր մակարդակը կը պարտինք մեծ մասամբ իր տաղանդաւոր խմբավարին»³¹:

Տիգրան Քասունի իր երաժշտական գործունէութեամբ եւ կարողութեամբ ներշնչած է ուրիշ արուեստագէտներ, որպէսզի անոնք ալ կազ-

²⁹ Նետքո Էթինոֆ երաժշտութեան դասախօս է Պէյրութի ամերիկեան համալսարանի Գեղարուեստի եւ կատարողական արուեստի բաժանմունքներուն մէջ: Ան նաեւ 30 տարիներ շարունակ կազմակերպած է համալսարանին մէջ տեղի ունեցող բոլոր երաժշտական ձեռնարկները:

³⁰ Նետքո Էթինոֆ, *Thirty years in Lebanon and the Middle East*, Beirut, 1960, p. 67:

³¹ Մեր խնդրանքով Էթինոֆ գրած է այս վկայութիւնը 1982ին:

մեն երաժշտական խումբեր: Այսպէս, օրինակ, Ալեքսիս Պուրոս, որ տեղական երգչախումբերէն մեծագոյնին մնայուն խմբավարը եղած է եւ Լիբանանի գեղարուեստից ակադեմիայի տնօրէնը, իր երաժշտական գործունէութիւնը սկսած է Տիգրան Քասունիի նուագախումբին մէջ թաւջութակ նուագելով: Նաեւ «Սրբազան երաժշտութեան երգչախումբ»ի մեներգիչներէն Էմմանուէլ Էլմաճեան կազմած է երգչախումբեր եւ դարձած համբաւաւոր խմբավար՝ Տիգրան Քասունիի օրինակով:

ՏՈՔԹ. ԳԱՐԵԳԻՆ ՊՈՒՃԻԳԱՆԵԱՆ (1914-1974)

Ինչպէս միջազգային երաժշտութեան պատմութեան մէջ կան երաժիշտներու տոհմեր, որոնք ծնունդ տուած են բազմաթիւ երաժիշտներու, նոյնպէս հայ ազգին մէջ ալ կան նման տոհմեր: Ահա այս տեսակ տոհմի մը զաւակն է Գարեգին Պուճիգանեան՝ որդին փրոֆ. Յովհաննէս Պուճիգանեանի (1874-1915), եւ եղբորորդին՝ խմբավար ու երգահան Մարտիրոս Պուճիգանեանի (1876-1935), որ խարբերդի Եփրատ քոլէճի մէջ իր ուսումը աւարտելէ ետք կը մեկնի Գերմանիա, ուր կը մասնագիտանայ երաժշտութեան մէջ ու կը վերադառնայ երկիր՝ կրթական ասպարէզի մէջ ծառայելու՝ «Փրոֆեսէօր երաժշտութեան» տիտղոսով: Գարեգին՝ իր դեղագործական համալսարանական ուսման զուգահեռ, կը յաճախէ Լիբանանի պետական երաժշտանոցը ու կը վկայուի իբրեւ ջութակահար եւ իր ամբողջ կեանքին տեւողութեան, դեղագործութեան կողքին, ան կը ծառայէ հայ դպրոցներու մէջ՝ իբրեւ երգի ուսուցիչ, կը ղեկավարէ դպրոցական ու եկեղեցական երգչախումբեր, կու տայ հրապարակային համերգներ ու դասախօսութիւններ, կը գրէ բազում երաժշտական յօդուածներ եւ ուսումնասիրութիւններ: Ընտանիք կը կազմէ դաշնակահարուի Զուարթ Սեմերձեանին հետ, որուն մօրեղբայրը՝ Սամուէլ Խաչատուրեան, խարբերդի Եփրատ քոլէճ երաժշտանոցի հիմնադիրն էր: Իրենց երեք զաւակներն ու թոռներն ալ կը դառնան վկայեալ երաժիշտներ:

Գարեգին Պուճիգանեան ծնած է 1914ին խարբերդի հանրածանօթ փրոֆ. Յովհաննէս եւ Մարիճա Պուճիգանեաններու յարկին տակ: Ան

Դոկտ. Գարեգին Պուճիգանեան

երեք քոյրերու եւ երկու եղբայրներու կրտսերն է: 1915ին կը նահատակւի հայրը՝ որբերը ձգելով մօր հոգատարութեան: 1922ին անոնք ընտանեօք կը գաղթեն Լիբանան, կը հաստատուին նախ Անթիլիաս, ապա՝ Պէյրութ:

Գարեգին նախակրթութիւնը երկու տարի կը ստանայ Խարբերդի Գերմանական որբանոցին մէջ, մէկ տարի՝ Անթիլիասի Փափագեան վարժարանին եւ մէկ տարի Հայ աւետարանական վարժարանին մէջ եւ 1928ին կ'աւարտէ Պէյրութի Ս. Նշան վարժարանը: Ան իր երկրորդական ուսումը կը ստանայ Ֆրանսական լիսէին մէջ, ուր Ա. եւ Բ. պաքալորէայի քննութիւններուն կը հանդիսանայ առաջին՝ Սուրիոյ եւ Լիբանանի մէջ: 1938ին իր բարձրագոյն ուսումը կ'աւարտէ Ֆրանսական համալսարանի Դեղագործական բաժինէն եւ կը դառնայ դեղագործ, ապա 1944ին՝ մասնագիտական հետազօտական աշխատանքներ կատարելէ ետք, ան կ'արժանանայ «Տոքթոր ան ֆարմասի» տիտղոսին: Համալսարանական ուսման հետ միատեղ, ան կը հետեւի Պետական երաժշտանոցի դասերուն եւ կը վկայուի իբրեւ ջութակահար:

Բազմակողմանի շնորհներով օժտուած Գարեգին Պուժիգանեան կը նուիրուի ազգային, եկեղեցական եւ հասարակական կեանքի ծառայութեան՝ դեղագործական ասպարէզին կողքին:

Ուսումնական շրջանը աւարտելէ ետք, ան ձրիաբար կ'ուսուցանէ Սահակեան վարժարանի մէջ, ապա Հոմսի պետական լիսէին մէջ՝ որպէս Բ. պաքալորէայի գիտութեան ուսուցիչ: Ան 1944ին կը հրաւիրուի Պէյրութի Ս. Ժոզէֆ ֆրանսական համալսարանը՝ իբրեւ դասախօս համալսարանին դեղագործական բաժնին մէջ, մինչեւ իր կանխահաս մահը՝ 1974ին³²:

Սահակեան վարժարանին մէջ կ'ունենայ իր սեփական երգչախումբը. համերգներէն ամէնէն նշանակալից եւ յիշատակելին Թէոտոր Տիպուայի «Քրիստոսի վերջին եօթը խօսքերը» գործին ներկայացումն է, որ մեծապէս կը գնահատուի ժողովուրդին կողմէ: Իր արմատներէն ժառանգած երաժշտական տաղանդը ի սպաս կը դնէ նաեւ Պէյրութի Հայ աւետարանական Ա. եկեղեցւոյ, ուր տարիներով կը ղեկավարէ եկեղեցւոյ երգչախումբը: Անոր կողակիցը՝ Զուարթ Սեմերձեան-Պուժիգանեան³³

³² Փրոֆ. Յովհաննէս Պուժիգանեանի զաւակները, «Պատմութիւն Պուժիգանեան գերդաստանին», Պէյրութ, 1974, էջ 98:

³³ Զուարթ Պուժիգանեան 1944ին շրջանաւարտ կ'ըլլայ Պէյրութի ամերիկեան

արդէն ամուսնութենէն առաջ Պէյրութի Հայ աւետարանական Ա. եկեղեցւոյ երգեհոնահարն էր, իսկ ամուսնութենէն ետք կը դառնայ տոքթ. Գարեգին Պուժիգանեանի գործակիցը՝ անոր ղեկավարած բոլոր նուագահանդէս-երգահանդէսներուն ստանձնելով դաշնակի ընկերակցութիւնը:

Տոքթ. Գարեգին Պուժիգանեանի երաժշտական հարուստ պաշարէն կ'օգտուի ոչ միայն Պէյրութի հայ գաղութը, այլ նաեւ տեղական երկու ամէնէն կարեւոր երաժշտանոցները՝ Լիբանանի պետական երաժշտանոցը եւ Աքատէմի տէ Պոզարը: Ան տարիներ շարունակ կ'ընտրուի Լիբանանի պետական երաժշտանոցի եւ Աքատէմի տէ Պոզարի խնամակալութեան հոգաբարձական կազմի անդամ:

Տոքթ. Գարեգին Պուժիգանեանի բազմաթիւ գործունէութիւններուն կարգին պէտք է յիշել, թէ ան հիմնած է Լիբանանահայ մշակութային միութիւնը եւ զարկ տուած պէյրութահայ մշակութային զարգացման ու գեղարուեստական ձեռնարկներու յաջողութիւն ապահոված՝ շնորհիւ իր տաղանդաշատ տիկնոջ:

Ափսոս, այս կրթական, գիտական, եկեղեցական եւ բարեսիրական ընդարձակ ծառայութիւններով լեցուն կեանքը կ'ընդհատուի անակնկալօրէն՝ 1974ին: Զուարթ Պուժիգանեան 1985ին իր երեք երաժիշտ դուստրերուն հետ կը հաստատուի Փարիզ, ուր անոր երկու թոռները կը շարունակեն իրենց արմատներէն ժառանգած երաժշտական ծանապարհը: Զուարթ Պուժիգանեան աչքերը առյաւէտ կը փակէ 1 Փետրուար 2018ին, Փարիզի մէջ:

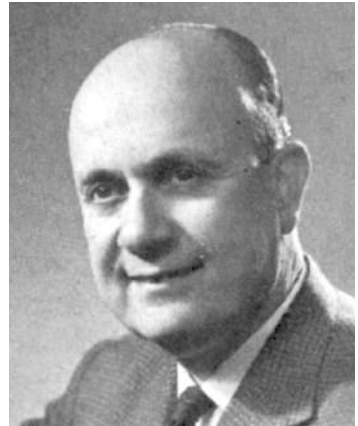

համալսարանի երաժշտանոցէն, ապա 1963ին Փարիզի «Էքոլ նորմալ սիւփերիէօր»էն կը ստանայ «Տիփլոմ տամսէնեըման տը միւզիք» կատարելագործելէ ետք դաշնամուրի, երգեհոնի, համութային նուագակցութեան, երաժշտական տեսական գիտելիքներու եւ մանկավարժութեան դասընթացքները:

ՏՈՔԹ. ԷՄՄԱՆՈՒԷԼ ԷԼՄԱՃԵԱՆ (1914-1985)

ՀԱՅ ԱՒԵՏԱՐԱՆԱԿԱՆ ՄԻԱՑԵԱԼ ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲ

Լիբանանի հայ համայնքին պարծանքը եղող տոքթ. Էմմանուէլ Է. Էլմաճեան կէս դար եւ աւելի կը փայլի Պէյրութի բեմերուն վրայ՝ որպէս Պէյրութի ամէնէն նշանաւոր թեւորը: 1930-1960 ժամանակաշրջանին Էլմաճեան իր մասնակցութիւնը կը բերէ՝ որպէս մեներգիչ Պէյրութի բոլոր մեծ երգչախումբերուն՝ հայ թէ օտար: Իսկ 1960էն ետք Էլմաճեան կը ղեկավարէ բազմաթիւ երգչախումբեր:

Տոքթ. Էմմանուէլ Էլմաճեան

Այս վաստակաշատ արուեստագէտին կեանքին հետաքրքրական պատմութիւնը՝ իր ինքնակենսագրութեան (1971) եւ մեզի տուած հարցազրոյցին (1982) ընդմէջէն, կարելի է պատգամներ ունի մեր բոլորին:

Տոքթ. Էմմանուէլ Էլմաճեան՝ հանրածանօթ երգիչը եւ խմբավարը, ասպարէզով ատամնաբուժ է. բան մը, որ շատ յատկանշական է իր սերունդին եւ նոյնիսկ իրմէ վերջ եկողներուն համար: Այս օտար ափերը գաղթական եկած հայը չի կրնար երաժշտութեամբ շահիլ իր օրապահիկը. պէտք է ունենայ ասպարէզ մը: Մասամբ այս հասկացողութիւնը իրաւացի կը թուի ըլլալ, երբ նկատի առնենք Բարսեղ Կանաչեանի կամ Համբարձում Պէրպէրեանի նման անձնաւորութիւններու ապրած դժնդակ օրերը եւ աննպաստ պայմանները՝ իրենց ստեղծագործական ու խմբավարական ասպարէզին ընթացքին:

Էմմանուէլ Էլմաճեան ծնած է Մարաշ, 1914ին՝ երաժշտասէր ծնողներու յարկին տակ: Անոր հայրը բարեպաշտ հացագործ մըն էր, սակայն միեւնոյն ատեն՝ շատ գեղեցիկ ձայն ունենալուն, թուրքերը կը հրաւիրէին

զինք, որ երբեմն Ուրբաթ օրերը մինարէէն «Էզէն» երգէ: Տեղահանութեան՝ Էլմաձեան ընտանիքը կը ստիպուի ձգել Թուրքիան եւ հաստատուիլ Հալէպ, ուր Էմմանուէլ կը ստանայ իր նախնական կրթութիւնը Ալեքիփօ քոլէճի մէջ եւ կ'աշակերտէ երաժիշտ Լեւոն Լեւոնեանին: Իր խօսքերով. «Այբուբենի գիրերը կարդալ սորվելէս առաջ՝ սորվեցայ նօթա կարդալ»: Էլմաձեան 10 տարեկանին մաս կը կազմէ դպրոցի արական երգչախումբին՝ իբրեւ սփրանօ մեներգող: 12 տարեկանին հայրը մէկ սուրիական ոսկիի ջութակ մը կը գնէ Էմմանուէլին: Ուսման առընթեր, ան կը հետեւի ջութակի դասերու՝ Յակոբ Նալպանտեանին քով:

1930ին Էլմաձեան կը հաստատուի Պէյրութ եւ կը յաճախէ Պրումնա հայ սքուլ, ուր կը կազմակերպէ ուսանողական երգչախումբ՝ արժանանալով տնօրէնութեան գնահատանքին: Այս տաղանդաւոր երիտասարդը արդէն իսկ իր մասնակցութիւնը կը բերէ նոր կազմուող բոլոր երգչախումբերուն: «Փափաք ունէի երգելու եւ, հակառակ կարգ մը փափաք եւ տաղանդ ունեցողներու, որոնք ամչկոտ կ'ըլլան՝ ես շատ համարձակ էի»:

1932ին ան կը դառնայ Պէյրութի ամերիկեան համալսարանի ուսանող: Ուսանողական հանդէսի մը ընթացքին առիթը կ'ունենայ մեներգելու հաստատութեան նախագահ պրն. Պայրտ Տաճի ներկայութեան: Վերջինը՝ մեծապէս գնահատելով Էմմանուէլի ծայնը, երեք տարուան ձրի կրթաթոշակ կը տրամադրէ անոր: Էլմաձեան կը դառնայ համալսարանի երաժշտանոցին ուսանող եւ կը հետեւի ծայնամարզութեան, վիոլայի, թէորիի, սոլֆեժի եւ երաժշտութեան պատմութեան դասընթացքներուն:

Այս միջոցին Էլմաձեանի կեանքին մէջ կը պատահի դժբախտութիւն, երբ մէկ տարուան ընթացքին կը կորսնցնէ թէ՛ մայրը, եւ թէ՛ հայրը՝ մատնուելով նիւթական դժուարու-

Էլմաձեան՝ արեղայի դերով

թեան: 1934ին կը ստիպուի ձգել երաժշտանոցը: Ամառը երեք հոգիով Էսդրատային նուագախումբ կը կազմէ եւ կը սկսի թէ՛ երգել, թէ՛ նուագել Պուա տը Պոլոնի պանդոկներուն մէջ՝ իր կրթաթոշակը ապահովելու համար: Խնայած դրամով Էմմանուէլ կը յաջողի մտնել Ֆրանսական համալսարանի ատամնաբուժութեան կաճառը եւ այսպէս՝ ամառները նուագելով, ուսման ծախսերը կը հոգայ, եւ 1937ին կը վկայուի որպէս վիրաբուժ-ատամնաբուժ:

1938ին Էլմաճեանին առիթ կ'ընծայուի վերադառնալու Ամերիկեան համալսարանի երաժշտանոց, ուր չորս տարի ռուս յայտնի պարիթոն Քարնաուքոֆին աշակերտելէ ետք, 1942ին կ'աւարտէ համալսարանի Music Institute-ը՝ տիրանալով երաժշտութեան եւ երգեցողութեան պսակաւոր արուեստից վկայականին:

Տոքթ. Էլմաճեան մեծ յաջողութեամբ կիրարկած է իր ատամնաբուժական եւ երաժշտական զոյգ ասպարէզները: 1937ին՝ իբրեւ ատամնաբուժ, ան նպատակադրած է ծառայել հայ ժողովուրդին, յատկապէս՝ իր «աղքատ հայրենակիցները առանց վճարումի դարմանել» իր Նոր Մարաշի դարմանատան մէջ՝ մերժելով արտասահմանի մէջ աշխատելու գործի շահաբեր բոլոր առաջարկները: Տոքթ. Էլմաճեան իր այս բարեսիրական քայլը կը բացատրէ հետեւեալ բառերով. «Ես՝ իմ ուսանողական շրջանէս, ոսկորներուս մէջ զգացած էի ինչ է աղքատի հոգեբանութիւնը»:

Տոքթ. Էլմաճեան 1949ին, իր երգահանդէսներէն մէկուն ընթացքին, կը ծանօթանայ «Թափւայն» ընկերութեան բժշկական տնօրէնին, որ երբ կ'իմանայ, թէ երգիչը միեւնոյն ատեն ատամնաբուժ է, կ'առաջարկէ, որ ամառները Սէուտական Արաբիա երթայ «Պատանա» թափւայնի չորս կայաններէն մէկուն մէջ իբրեւ ատամնաբուժ աշխատելու: Էլմաճեան կ'ընդունի հրաւերը եւ 1950-1953 (չորս ամառ) կ'երթայ Սէուտական Արաբիա՝ իբրեւ ընկերութեան ատամնաբուժը: Հակառակ անոր համաձայնագիրին մէջ ձշդուած ութ ժամերուն, տոքթ. Էլմաճեան կ'աշխատի օրական 10-12 ժամ, որպէսզի կարենայ քննել խուռներամ ժողովուրդին ակունները: Որպէս գնահատանք իր տարած բարեսիրական գործին՝ «Պատանա»ի իշխանը Էլմաճեանին կը նուիրէ ոսկի ժամացոյց մը:

Տոքթ. Էլմաճեան՝ խօսելով իր երաժշտական գործունէութեան մասին, հետեւեալ բառերով կ'արտայայտուի. «Ուսանողական շրջանիս անխոնջ գործունէութիւն ունեցած եմ որպէս երգիչ, շնորհիւ իմ ձշգրիտ, ուժեղ եւ դիրաշունչ ձայնիս: Ինծի համար շատ հեշտ էր քնարական եւ հերոսա-

կան երգեր երգել նոյն յայտագիրին վրայ: Մասնակցած եմ Լիբանան եկած գրեթե բոլոր խմբավարներու երգչախումբերուն: Սակայն, ինծի իրական հայկական երաժշտութեան կայծը տուողը եղած է Բարսեղ Կանաչեանը, որուն բախտը ունեցայ ծանօթանալու 1934ին»:

Էլմաճեան կը շահի Կանաչեանի պէս չափազանց խստապահանջ խմբավարի մը վստահութիւնը եւ կը դառնայ «Գուսան» երգչախումբին մնայուն մեներգիչը՝ ամբողջ 25 տարիներ շարունակաբար: Ան նաեւ մեներգիչը կ'ըլլայ Համբարձում Պէրպէրեանի «Նայիրի» երգչախումբին մէջ, նաեւ՝ Ալեքսիս Պուրթոսի 100 հոգիոնց երգչախումբին եւ Տիգրան Քասունիի «Սրբազան երաժշտութեան երգչախումբ»ին մէջ: Էլմաճեան՝ շնորհիւ իր ձայնի լայն տարողութեան, կատարած է թենորի եւ պարիթոնի զոյգ մեներգները: Ան մեկնաբանած է Mendelssohn-ի *Elijah* Oratorio-ին Baryton solo-ն, Beethoven-ի *Missa solemnis*-ի Tenor solo-ն, Mozart-ի *Requiem*-ի Tenor solo-ն, Verdi-ի *Requiem*-ի Tenor solo-ն, Haydn-ի *Creation*-ի tenor solo-ն, Bach-ի *Saint John Passion*-ի tenor solo-ն, Dubois-ի *Les sept paroles du Christ*-ի et *Paradis Perdu*-ի tenor and baryton solo-ները: Ան նաեւ կու տայ երգահանդէսներ: Պէյրութի հայ թէ օտար մամուլը բարձր կը գնահատէ Էլմաճեանի տաղանդը: Այսպէս կը գրէ *Երիտասարդ հայուհին* իր Դեկտեմբեր 1948ի թիւով. «Մեր սիրուած թենորը՝ Էմմանուէլ Էլմաճեան, հայ եւ օտար երգացանկով մը ներկայացաւ Պէյրութի արուեստասէր հասարակութեան:... Պրն. Էլմաճեան համեստ եւ անձնուէր երիտասարդ մըն է եւ թէեւ կը պատկանի բողոքական համայնքին, այլ սակայն երբեք չէ զլացած իր արուեստասէրի հոգիով երթալ հոն, ուր պահանջք եղած է սրտագին գործողներու: Ատամնաբուժ, ջութակահար եւ երգիչ է պրն. Էլմաճեան եւ «Գուսան»ի սիւներէն մէկը»:

Էլմաճեան իր խմբավարական ասպարէզը սկսած է 1942ին: Ան իր երգչախումբով մասնակցած է լիբանանցի երաժիշտ Թուֆիք Պաշայի օրաթորիոյի համերգային կատարման՝ արաբերէն լեզուով երգուած, Մուհամմետ մարգարէի ծննդեան առիթով: Ան նաեւ իր երգչախումբով օգնած է Ռահպանի եղբայրներուն՝ Պաալպէքի փառատօնին երեք տարի արաբերէն քառաձայն երգերով: Սակայն իր խմբավարական ասպարէզին մէջ անկիւնադարձ մը կը կազմէ 1946 թուականը, երբ Բարսեղ Կանաչեան, որ արդէն աչքերուն լոյսը կորսնցուցած էր, բայց կը շարունակէր տալ իր տարեկան համերգները, կը հրաւիրէ Էլմաճեանը, որ ինք ղեկավարէ «Գուսան»ը: Գիտենք, թէ Կանաչեան սան չէ ունեցած պաշտօնապէս. Էլմաճեան կ'ըսէ, թէ ինք իր ծարպիկութեամբ սորված է խմբավա-

Էլմաճեանի ղեկավարած «Գուսան» երգչախումբի համերգ
Լուսանկարը՝ Վարուժան Սէթեանի

Էլմաճեան կը ղեկավարէ «Գուսան» երգչախումբը
Լուսանկարը՝ Վարուժան Սէթեանի

րութիւն: Այսպէս, իր երգած թենորի մասէն զատ միւս ձայներուն մասերը սորված ատեն գաղտնի մէկ անկիւն մնացած է եւ ուշի-ուշով հետեւած վարպետին ցուցմունքներուն եւ այդ ձեւով Կանաչեանէն «գողցած» իր ուսումը:

Բարսեղ Կանաչեան ֆիզիքական պատճառներով 1959ին նախընտրած էր դադրեցնել երաժշտական ամէն գործունէութիւն: «Գուսան»ի ղեկավարութիւնը ստանձնած է տոքթ. Է. Էլմաձեան՝ երգեհոնով նուագակցութեամբ Պօղոս Ճելալեանի: Կրօնական համերգը, որ տեղի կ'ունենայ 21 Մայիս 1959ին Ամերիկեան համալսարանի «Չեփըլ»ին մէջ, նուիրւած էր երգչախումբի հաւատարիմ անդամներէն Ժիրայր Խրիմեանի յիշատակին եւ կը վայելէր բարձր հովանաւորութիւնը ՆՍՕՏՏ Զարեհ Ա. կաթողիկոսին: Յայտագիրը բաղկացած էր Եկմալեանի, Կոմիտասի եւ Բարսեղ Կանաչեանի դաշնաւորած Ս. պատարագի շարականներէն եւ օրհներգներէն: Համերգը կը սկսի երգչախումբին ներկայացուցած երեք խմբերգներով՝ Բ. Կանաչեան՝ «Օրհնեցէք, գովեցէք», Եկմալեան՝ «Հայր մեր» եւ Բ. Կանաչեան՝ «Ով զարմանալի»: Ապա, մեներգ՝ Բ. Կանաչեանի «Գետ մի զարհուրի» (մեներգիչ՝ Գրիգոր Սրապեան), երգչախումբ՝ Եկմալեանի «Ամէն Հայր երկնաւոր», «Յամենայնի» (իգական խումբ), «Որ-

«Գուսան»ի համերգ
Լուսանկարը՝ Վարուժան Սէթեանի

դի Աստուծոյ», մեներգ՝ Կոմիտաս՝ «Բազմութիւնք» (Անայիս Եղիայեան), եւ յայտագրի Ա. բաժինը կ'աւարտի երգչախումբին ներկայացուցած Եկմալեանի «Երգէին եւ ասէին» շարականով:

Համերգի Բ. մասը կը սկսի երգչախումբին կատարումներով. Եկմալեան՝ «Փառք քեզ Տէր Աստուած», «Սուրբ Աստուած», «Մարմին Տէրունական» եւ զուգերգ՝ «Մի ոք երախայից» (Յասմիկ Յովսէփեան եւ Յասմիկ Ալահայտոյեան), Բ. Կանաչեան՝ զուգերգ «Ուրախ լեր» (Էլիզ Մանուկեան

Կանաչեան կ'ունկնդրէ Էլմաճեանի ղեկավարած «Գուսան»ի համերգը
Լուսանկարը՝ Վարուժան Սէթեանի

եւ Արփինէ Թաֆէճեան), երգչախումբ՝ Եկմալեան՝ «Սուրբ, սուրբ», «Փոխասացութիւն» (դպիր Անայիս Եղիայեան եւ սարկ. Ժիրայր Խիտավերտեան), երգչախումբ՝ «Տէր ողորմեա» (մեներգողներ՝ Էլիզ Մանուկեան եւ Ժիրայր Խիտավերտեան), Եկմալեան՝ «Օրհնեալ է Աստուած», «Միայն սուրբ» (իգական խումբ, մեներգ՝ Էլիզ Մանուկեան եւ Արմենուհի Ժիկերեան): Պօղոս Ճելալեանի կատարումով երգեհոնի մենանուագէն ետք, արական խումբը կը ներկայացնէ «Ամէն, Հայր Սուրբ» (մեներգ՝ Գր. Սրապեան եւ Ժիրայր Խիտավերտեան), երգչախումբը կը մեկնաբանէ Բ. Կանաչեան՝ «Ճգնաւորք» (մեներգ՝ Ժ. Խիտավերտեան), Եկմալեան՝ «Գովեա Երուսաղէմ» (մեներգ՝ Անայիս Եղիայեան), եւ կրօնական համերգը իր

աւարտին կը հասնի խմբերգային կատարումով՝ «Եղիցի» եւ «Հայր մեր» շարականներուն:

Այս համերգին մասին *Ազդակի* թղթակիցը կը գրէ. «Կանաչեանի տեղ՝ խումբին ղեկավարութիւնը ստանձնած էր իր արժանաւոր աշակերտներէն տոքթ. Էմմանուէլ Էլմաճեան, որ պատուով դուրս եկաւ այս դժուարին պարտականութենէն: Տոքթ. Էլմաճեան, շնորհիւ յոգնաջան աշխատանքի եւ յարատեւ փորձերու, կրցած էր միաձոյլ խումբ մը ներկայացընել հասարակութեան: Գնահատանքէ վեր է հայ տղոց եւ աղջիկներու յամառ կամքին արդիւնքը եղող այս ձեռնարկը, որուն սակայն պակսեցաւ հոգեկան այն փայլը, որ լալու չափ կը յուզէ ունկնդիրը»³⁴:

Էլմաճեան եւ Կանաչեան մտերմիկ հաւաքոյթի մը ընթացքին՝
«Գուսան»ի անդամներուն եւ վարչութեան հետ
Լուսանկարը՝ Վարուժան Սէթեանի

1960-1966 տարիները եղած են Էլմաճեանի երաժշտական գործունէութեան ամէնէն բեղմնաւոր տարիները: Այս շրջանին ան միաժամանակ ղեկավարած է 3-4 երգչախումբ՝ Հայ աւետարանական Ա. եկեղեցւոյ եւ Հայ աւետարանական քոլէճի երգչախումբերը, ՀԵԸի «Երգի եւ պարի անսամպլ»ը եւ ստանձնած՝ Պաալպեքի միջազգային փառատօնին Օփերայի երգչախումբին ղեկավարութիւնը:

³⁴ Տ. «Գուսան»ի կրօնական համերգը», *Ազդակ*, 26 Մայիս 1959:

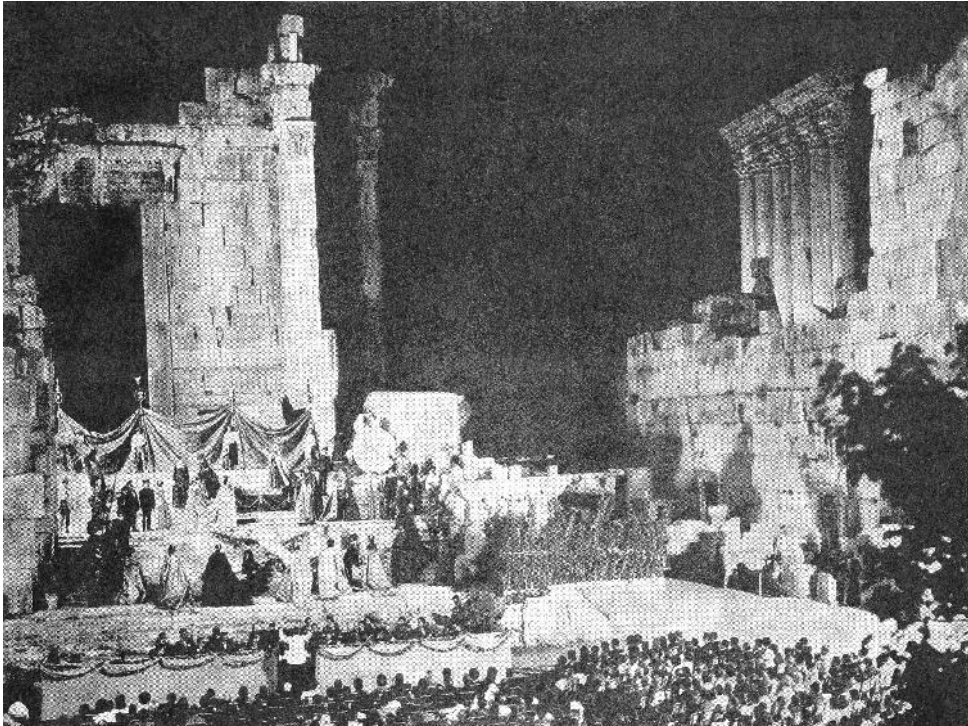
1960ին կը կազմուի Լիբանանահայ վերածնունդ միութեան՝ «Հայ երգիչներու անսամպլ»ը, եւ Էլմաճեան կը հրաւիրուի ստանձնելու այդ խումբին խմբավարութիւնը: Իր իսկ գնահատումով՝ այս կ'ըլլայ իր լաւագոյն խումբը իր ղեկավարած բազմաթիւ խումբերուն մէջ, որովհետեւ բոլորն ալ երաժշտանոցէն եթէ ոչ վկայեալ, գոնէ 6-7 տարի լուրջ երաժշտական

«Հայ երգիչներու անսամպլ»ի ելոյթը, «Ուէսթ հոլ», 1960

ուսման հետեւած երգիչներ էին: Այս 20 հոգինոց խումբը իր առաջին համերգը կու տայ Ամերիկեան համալսարանի «Ուէսթ հոլ»ին մէջ, 13 Յունիս 1960ին: Յայտագիրը կը բաղկանայ մեներգէ, զուգերգէ, եռեակէ, քառեակէ եւ խմբերգներէ՝ Կոմիտասի, Գրիգոր Սիւնիի, Բարսեղ Կանաչեանի, Աշոտ Պատմագրեանի, Համբարձում Պէրպէրեանի եւ շատ մը հայրենի երաժիշտներու երգերէն: Ժողովուրդին բուռն փափաքին ընդառաջելով, նոյն համերգը կը կրկնուի երկու շաբաթ ետք, նոյն սրահին մէջ, միեւնոյն յայտագրով՝ բացառիկ յաջողութիւն արձանագրելով:

1960-1963ին Էլմաճեանի ղեկավարած «Հայ երգիչներու անսամպլ» իր մասնակցութիւնը կը բերէ բազմազան հանդիսութիւններու: Այսպէս՝ ան կը կազմակերպէ յիշատակի երեկոյ մը՝ նուիրուած հայ քառածայն երգի հիմնադիր եւ տարածիչ Քրիստափոր Կարա Մուրզային: 1961ին

Պաալպեքի միջազգային փառատօնին՝ երգի ու պարի անսամպլ

Արամ Խաչատուրեան՝ իր Պէյրութ ժամանման ի պատիւ տրուած այս երգչախումբին ելոյթը մեծապէս կը գնահատէ, մանաւանդ ղեկավարի տաղանդը Էլմաձեանին մէջ: 1960էն սկսեալ երեք տարի Էլմաձեան ղեկավարած է Պաալպեքի միջազգային փառատօնին եկած օփերաներու (*Couronnement de Poppee, Orphee, Don Juan*) երգչախումբի բաժինները՝ օտար թերթերու բարձր գնահատանքին արժանանալով: 1962ին, հայ ականաւոր երաժիշտ Տիգրան Չուխաձեանի ծննդեան 125ամեակին առիթով, «Հայ երգիչներու անսամպլ»ը կը ներկայացնէ Չուխաձեանի «Լէպլէպիձի Հոր Հոր»ը: Այս երեք արարնոց «opera bouffe»ը Լիբանանի մէջ առաջին ներկայացումը կ'ըլլայ:

Եւ վերջապէս 1965ին կը կազմուի «Լիբանանահայ երգի եւ պարի անսամպլ»ը՝ ՀԵԸի «Անդրանիկ» եւ Համազգայինի «Քնար» խումբերէն, 125 հոգինոց: Երգչախումբի ղեկավարութիւնը կը յանձնուի տոքթ. Էլմաձեանի: Պաալպեքի միջազգային փառատօնի տասնամեակին նուիրուած հանդիսութեանց ծիրին մէջ, այս խումբը շատ յաջող ելոյթներ կ'ունենայ յաջորդական երեք օրերու ընթացքին եւ կ'արժանանայ ջերմ գնահա-

տանքի: Երգչախմբային կատարումներուն ծայնապնակները բազմահազար օրինակներով կը սպառին Լիբանանի մէջ թէ՛ այլուր:

Յաջորդ տարին «Լիբանանահայ երգի եւ պարի անսամպլ»ը Լիզպոն կը հրաւիրուի, որպէսզի Մայիս ամսուն մասնակցի «Գալուստ Կիւլպէնկեան» տարեկան միջազգային փառատօնին եւ Եւրոպական հասարակութեան ծանօթացնէ հայկական պարին ու երաժշտութեան իւրայատուկ նկարագիրն ու հմայքը: Ինը ամիսներու տքնաջան ու յարատեւ աշխատանքով եւ յամառ ծիգերով խումբը տասնօրեայ ելոյթներ կ'ունենայ Լիզպոնի մէջ՝ Կիւլպէնկեան հիմնարկին հրաւերով: Աւելի ուշ ելոյթով հանդէս կու գայ Պաալպէքի մէջ եւ վերջապէս՝ Պաղտատի մէջ նոյն երգացանկով եւ պարերով՝ ղեկավարութեամբ Էլմաճեանի: Այս ելոյթներուն կ'արձագանգեն Լիբանանի հայկական, տեղական եւ եւրոպական լեզուներով թերթերը՝ սքանչելի արտայայտութիւններով: Իսկ Փորթուգալի մամուլը Փորթուգալի եօթը քաղաքներուն ելոյթներուն կ'անդրադառնայ մեծ խանդավառութեամբ՝ գովելով նամանաւանդ հայ երգիչներուն Փորթուգալի քայլերգի բառերուն ճիշդ առոգանութիւնը:

Տոքթ. Էմմանուէլ Էլմաճեան իր բազմակողմանի գործունէութեանց զուգահեռ, տարած է դաստիարակչական աշխատանք: Այսպէս՝ 1963էն սկսեալ ամբողջ 13 տարիներ սովֆեժ, թէորի եւ հայ երաժիշտներու պատմութիւն դասաւանդած է Հայ աւետարանական քոլէճի մէջ: Ան իր տաղանդը տրամադրած է նաեւ իր եկեղեցւոյ՝ կազմակերպելով 35 հոգինոց «Հայ աւետարանական միացեալ երգչախումբ»ը եւ Հայ աւետարանա-

Է. Էլմաճեանի ղեկավարութեամբ Հայ աւետարանական երգչախումբ, Պէյրութ, 1972
Լուսանկարը առնուած է «Շիրակ» ընդարձակ երգարանէն (1990)

կան քոլեժի երգչախումբը, որոնք ավելի քան տասը տարիներ իրենց տարեկան համերգներով ծոխացուցած են մեր կեանքերը: «Հայ ամետարանական միացեալ երգչախումբ»ը երգած է օրաթորիկներ, քանթաթաներ եւ շարականներ: Էլմաճեան օրաթորիկները եւ քանթաթաները հայերէնի թարգմանած է, ինչպէս՝ Հենտըլի «Մեսիա»ն, Տիպուայի «Քրիստոսի եօթը խօսքերը», Փիթըրսընի «Արքայ մը ծնաւ», «Ոչ ավելի մեծ սէր», «Այնքան անուշիկ ես դուն» եւ շարք մը անջատ օրհներգներ՝ օտար համբաւոր երաժիշտներէ: 1969ին Էլմաճեան Երեւան կը հրաւիրուի՝ Կոմիտասի 100ամեակի տօնակատարութիւններուն առիթով: Ան ելոյթ կ'ունենայ թէ՛ ֆիլիարմոնիայի դահլիճին մէջ, եւ թէ՛ պատկերասփիւռէն:

Տոքթ. Էմմանուէլ Էլմաճեան մինչեւ 1975ի քաղաքացիական կոիւնէրը եղած է կարկառուն երգիչ եւ խմբավար՝ միշտ պատնէշի վրայ կանգնող: Արդարեւ, 1930էն սկսեալ ան անդադար իր մասնակցութիւնը բերած է լիբանանահայ գաղութի երաժշտական կեանքի զարգացման:

Տոքթ. Է. Էլմաճեան այս աշխարհին հրաժեշտ տալէն երեք տարիներ առաջ, Նոր Մարաշի իր ատամնաբուժարանին մէջ ինծի հարցազրոյց մը տուաւ, ան պատմեց իր երաժշտական ասպարէզի փառքի օրերուն մասին:

Ան այդ օրերուն կ'ապրէր ամէն տեսակի գործունէութիւններէ հեռու՝ իր առողջական վիճակին պատճառով, սակայն իմ հարցազրոյցիս ընթացքին, երբ ստիպուեցաւ յետադարձ ակնարկ մը նետել իր անցեալի գործունէութեանց վրայ՝ ինքն ալ զարմացաւ, թէ ինչպէ՛ս կարողացած է այդպիսի պատասխանատու գործեր գլուխ հանել: Կարծես ըսել ուզեց. «Աւանդ փառացս անցաւորի»:

17 Օգոստոս 1985ին, Լիբանանի քաղաքացիական պատերազմի չարաշուք օր մը, տոքթ. Էլմաճեանի

Տոքթ. Էլմաճեան իր տիկնոջ հետ

կողակիցը՝ Նուարդ Էլմաձեան, Պէյրութի «Մելքի» սիւփըրմարքէթի ուում-բի պայթումին զոհ գնաց: Իր տիկնոջ եղերական մահուան չկրցաւ դիմանալ տոքթ. Էլմաձեան: Մէկ ամիս եւ չորս օրեր անց՝ 21 Սեպտեմբեր 1985ին, ան իր աչքերը փակեց այս աշխարհին:

8 Մարտ 1987ին, Հայ աւետարանական Ա. եկեղեցւոյ նախաձեռնութեամբ, գործակցութեամբ «Գուսան» երաժշտասէր երկսեռ միութեան եւ «Հայ աւետարանական միացեալ երգչախումբ»ին, յուշահանդէս մը տեղի ունեցաւ «Յակոբ Տէր Մելքոնեան» հանդիսասրահին մէջ՝ նուիրւած վաստակաւոր երաժիշտ տոքթ. Էմմանուէլ Է. Էլմաձեանի: Այս յուշահանդէսին բացման եւ փակման խօսքերը կատարեց վեր. Յովհաննէս Գարձեան՝ Մերձաւոր Արեւելքի հայ աւետարանական եկեղեցիներու միութեան ատենապետ: Գէորգ Բարսեղեան ներկայացուց տոքթ. Էլմաձեանի կեանքն ու գործունէութիւնը: Յայտագրին խմբերգներով մասնակցեցեան «Հայ աւետարանական միացեալ» եւ «Գուսան» երգչախումբերը:

Տոքթ. Է. Էլմաձեան նուագողի, երգիչի եւ խմբավարի անուրանալի շնորհներով աւելի քան 50 տարիներ հարստացուցած է ոչ միայն լիբանանահայ, այլ նաեւ լիբանանեան երաժշտական կեանքը: Որպէս ալթօ ջութակահար՝ Էլմաձեան մաս կազմած է Լիբանանի առաջին սիմֆոնիք նուագախումբին, որպէս մեներգիչ՝ 17 տարիներ երգած է Լիբանանի Գեղարուեստից ակադեմիայի Ալեքսիս Պութրոսի ղեկավարած երգչախումբին մէջ, իսկ իբրեւ խմբավար՝ Էլմաձեան կազմած եւ ղեկավարած է երգչախումբեր Պաալպէքի միջազգային փառատօնին՝ օտար օփերաներու ներկայացումներուն համար: Այսպէս, տոքթ. Է. Էլմաձեանի համբաւը հասած է իր գագաթնակէտին:

Ծանօթ: Տոքթ. Էլմաձեանի «Լիբանանահայ երգի ու պարի անսամպլ»ին հետ ունեցած գործունէութեան մասին նաեւ տես՝ ՀԲԸՄ-ՀԵԸի բաժնին մէջ:

ՀԱՅ ԱՒԵՏԱՐԱՆԱԿԱՆ «ԱՐՄԻՍ» ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲ

Հայ աւետարանական «Արմիս» երգչախումբը կը հիմնուի 1981ին՝ Մերձաւոր Արեւելքի Հայ աւետարանական եկեղեցիներու միութեան (ՄԱ-ՀԱԵՄ) քրիստոնէական Զանից Գործադիր մարմինի նախաձեռնութեամբ: Երգչախումբին կը տրուի «Արմիս» անունը՝ առ ի գնահատանք վեր. Արմենակ Միսիրեանի³⁵ (Արմիս) բեղուն կեանքին, որ կը յատկանշուի ար-

---

³⁵ Վեր. Արմենակ Միսիրեան ծնած է 1901ին, Խարբերդի Ատիաման քաղաքին մէջ: Ան հինգ տարեկանին կը կորսնցնէ ջութակահարի համբաւ ունեցող հայրը: Ընտանիքը կը տեղափոխուի Այնթապ, ուր 1906-1914ին Արմենակ կը մնայ Հալաձեան որբանոցին մէջ, միաժամանակ յաճախելով նախ տեղւոյն Աւետարանական նախակրթարանը, ապա՝ քոլէճը: Մեծ Եղեռնին կը տարագրուի Տէր Զօր ու կ'ապաստանի Մուսուլ: 1918ին Արմենակ ընտանիքին հետ կը հաստատուի Հալէպ, ուր կը զարգացնէ իր նկարչական տաղանդը եւ մինչեւ 1930 կը պաշտօնավարէ Հալէպի զանազան դպրոցներու մէջ: 1931ին Ա. Միսիրեան կ'անցնի Փարիզ, ուր կը մասնագիտանայ նկարչական կաճառներու մէջ: Նկարչութեան զուգահեռ, ան մուտք կը գործէ հոգեւոր-եկեղեցական կեանքի ասպարէզ եւ 1931-1938 կը ծառայէ Փարիզի Հայ աւետարանական եկեղեցւոյ մէջ՝ իբրեւ կիրակնօրեայ դպրոցի ուսուցիչ եւ երիտասարդաց գործիչ, իսկ 1939-1950 կը ստանձնէ Հայ աւետարանական եկեղեցիներու հովուական պաշտօնը՝ նախ Փարիզի, ապա Իսի Լէ Մուլինոյի մէջ: 1952ին իր նկարչական կեանքի մէջ կերտած համբաւը կ'աճի, եւ ան կը սկսի ԱՐՄԻՍ ծածկանունը (իր անունին եւ մականունին առաջին վանկերով ստեղծուած) ստորագրել իր նկարներուն տակ: Փարիզ հաստատուելէն ետք, Արմիս ջութակի դասերու հետ զուգընթաց կը հմտանայ երաժշտական հիմնական գիտելիքներուն՝ տեսական, դաշնաւորումի եւ յօրինումի: Ան կը ստեղծագործէ գրելով, երգելով, յօրինելով, գծելով ու ներկելով, անոր ամբողջ գործերը կրօնական շունչ ունին: Արմիս իր երգերը ամփոփած է իր պատրաստած «Ամպ ու ծիածան» շքեղ հատորին մէջ, որուն մէջի խօսքը, նկարը, երաժշտութիւնն ու գրչագրութիւնը՝ բոլորն ալ հեղինակին գործերն են (հրատարակուած՝ Փարիզ): Իր յօրինած երգերէն «Աղօթք տէրունական-Հայր Մեր»ը ամէն համերգի կ'երգուի: Արմիս իր աչքերը կը փակէ այս աշխարհին 1977ին: Արմիսի անունով 2006ին Հալէպի մէջ կը հիմնուի Հայ աւետարանական «Արմիս» երաժշտանոցը:

լեստագէտին եռատաղանդ գործունէութեամբ՝ որպէս գնահատուած նկարիչ, բանաստեղծ եւ երաժիշտ: Լիբանանի աննպաստ քաղաքական պայմաններուն մէջ, երբ որոշ հանդարտութիւն կը տիրէ, «Արմիս» երգչախումբը կը կազմուի առաւելաբար Պէյրութ քաղաքի չորս հայ աւետարանական եկեղեցիներու ջանիցականներէ՝ երկրորդական վարժարաններու բարձրագոյն կարգերու եւ համալսարանական ուսանողներէ, ոչ արհեստավարժ երգողներէ, որոնք դասական-կրօնական երաժշտութեան հանդէպ սէր ու գնահատանք կը տածեն: Հայ աւետարանական «Արմիս» երգչախումբին առաքելութիւնն է կազմել որակաւոր միացեալ երգչախումբ մը, որուն ծամբով Աստուած կը փառաւորուի, կը զարգանան հոգեւոր-եկեղեցական երաժշտական յայտագիրները Հայ աւետարանական եկեղեցիներու միութեան դաշտին մէջ եւ այլուր, հայ երիտասարդներուն մէջ կը սերմանուի սէրը երաժշտութեան հանդէպ, նաեւ կը զարգանան երգելու կարողականութիւնն ու ծաշակը: Մայիս 2001էն սկսեալ երգչախումբին աշխատանքներուն կը տնօրինէ ՄԱՀԱԵ միութեան նախաձեռնութեամբ եւ հովանաւորութեամբ կազմուած «Արմիս մշակութային յանձնախումբ»ը:

ՎԱՉԷ ՊԱՐՍՈՒՄԵԱՆ

Երգչախումբին առաջին գեղարուեստական ղեկավարը կը դառնայ երիտասարդ խմբավար Վաչէ Պարսումեան³⁶, որ մասնագիտացած եւ վկայուած է որպէս երգչախումբի ղեկավար եւ երգիչ՝ Փրինսթընի Ուէսթմինսթըր քուայր քոլէժ (Նիւ Ճըրզի) համալսարանէն: Ան արդէն հանրութեան ծանօթ էր իբրեւ ղեկավարը իր խմբավարական կարողութեամբ 1977ին հիմնած Համազգայինի «Ծնծղայ» մանկապատանեկան երգչախումբին:

---

³⁶ Խմբավար Վաչէ Պարսումեան ծնած է Պէյրութ: Շրջանաւարտ՝ քաղաքի Հայ աւետարանական քոլէժէն, ան 1968-1974ին կ'երգէ տոքթ. Էլմաճեանի ղեկավարած ՀԱԳԻ եւ Հայ աւետ. Ա. եկեղեցւոյ երգչախումբերուն մէջ: Ան իր երաժշտական կըրթութիւնը կը ստանայ Լիբանանի պետական երաժշտանոցին մէջ՝ 1971-1978ին, իսկ համալսարանական ուսումը՝ Հայկազեան քոլէժի մէջ, ուրկէ կը վկայուի Պսակաւոր արուեստից տիտղոսով (Հայ եւ անգլիական գրականութեան մէջ) 1977ին, ապա մէկ տարի Պէյրութի ամերիկեան համալսարանին մէջ փիլիսոփայութեան դասերու հետեւելէ ետք, կը մեկնի Միացեալ Նահանգներ, ուր Փրինսթընի Ուէսթմինսթըր քուայր քոլէժին մէջ կը մասնագիտանայ որպէս խմբավար ու երգիչ, արժանանալով Մագիստրոս արուեստից տիտղոսին՝ 1980ին: Ապա կը վերադառնայ Պէյրութ, ուր իբրեւ երաժշտութեան դասախօս կը պաշտօնավարէ Հայկազեան քոլէժի (ներկայիս Հայկազեան համալսարան), Պէյրութի ամերիկեան համալսարանի, Մերձաւոր Արեւելքի Աստուածաբանական ճեմարանի եւ Պէյրութի համալսարանական քոլէժի (ներկայիս Լիբանանեան ամերիկեան համալսարան) մէջ: Ան եղած է հիմնադիր խմբավարը Հայ աւետարանական «Արմիս» երգչախումբին, եղած է Պէյրութի Համազգայինի «Բարսեղ Կանաչեան» երաժշտական քոլէժի հիմնադիրներէն, հիմնած է Կլէմտիլի «Լարք միւզիքըլ սոսայէթի»ն եւ «Լարք» երաժշտանոցն ու «Դրազարկ» հրատարակութիւնները՝ հայկական երաժշտութեան վերաբերող: Ան հիմնադիր ղեկավարն է «Լարք» երգչախումբին, որ 1989էն ի վեր հանդէս եկած է աւելի քան 50 համերգներով՝ ներկայացնելով հայ եւ համաշխարհային խմբերգային արուեստի գործեր: 2001ին Երեւանի Կոմիտասի անուան երաժշտանոցը Վաչէ Պարսումեանին շնորհած է պատուակալ ուսուցչապետի կոչում:

Հայ աւետարանական եկեղեցիներու Զանից ընկերակցութեան նորաստեղծ «Արմիս» երգչախումբը ամիսներ շարունակ կը պատրաստուի իր անդրանիկ համերգը տալու 1981ի Ապրիլի առաջին շաբաթը: Վաչէ Պարսումեան «Արմիս» երգչախումբի 38 անդամները կը մարզէ, կը սորվեցնէ սոլֆեժ, թէորի եւ ձայնամարզութիւն՝ շաբաթական երկու փորձերու ընթացքին, Շաբաթ եւ Կիրակի յետմիջօրէնները: Երկու ժամ տեւողութեամբ իւրաքանչիւր փորձ կը սկսի ֆիզիքական մարզանքով, ապա կը շարունակուի ձայնամարզութեամբ, որմէ ետք՝ իւրաքանչիւր խումբ՝ սփռանօ, ալթօ, թենոր եւ պաս առանձին նօթաները կը

Վաչէ Պարսումեան
Լուսանկարը՝ Վիգէն Չոլաքեանի

կարդան չափով, այս բոլոր նախապատրաստական աշխատանքէն ետք է, որ անոնք կը սկսին երգել սորվիլ: Վաչէ Պարսումեան կը հաւատայ, թէ 30 փորձ բաւարար է ամբողջովին նոր յայտագիր մը պատրաստելու համար: Ան կը սորվեցնէ գլխածայն երգել եւ կը պահանջէ երգողներէն գլխածայն երգել: «Արմիս» երգչախումբի ստեղծման առաջին օրէն մինչեւ օրս խումբին անդամակցած Ռիմա Չոլաքեան կը վկայէ. «Վաչէ Պարսումեան փորձերու ընթացքին կը ստեղծէր ուրախ եւ հանգիստ մթնոլորտ մը: Երգողները փորձի կու գային հաճոյքով, ուրախութեամբ եւ առանց զանգատելու, հակառակ անոր որ երկար էին փորձի ժամերը: Ան համբերութեամբ կը սորվեցնէր խումբերուն բաժինները՝ գիտնալով, որ շատ քիչ թիւով երգողներ նօթա կը կարդային: Վաչէ Պարսումեան բծախնդրօրէն աշխատեցաւ «Արմիս» երգչախումբին հետ, եւ այս պատճառով երգչախումբը բեմ բարձրացաւ ինքնավստահ: Այդ պատերազմական օրերուն երիտասարդները զբաղած չէին ներկայ օրերուն նման, անոնք

փորձի կու գային մեծ հաճոյքով: Յստակ էր, թէ այդ օրերուն պատրաստակամ եւ նուիրեալ հոգին կ'իշխէր ամէն մէկ անհատի մէջ»:

Զորս-հինգ ամիս փորձ ընելէ ետք, Լիբանանի պատերազմը կը վերսկսի, ուստի երգչախումբին փորձերը կը դադրին, եւ անկարելի կ'ըլլայ ելոյթ ունենալ: Քաղաքին մէջ շատ մը այլ ձեռնարկներ ալ կը յետաձգուին՝ քաղաքական անցուկ վիճակին պատճառով:

Հագիւ կը խաղաղի երկրին մթնոլորտը, փորձերը կը վերսկսին, եւ Ապրիլին ծրագրուած համերգը տեղի կ'ունենայ Կիրակի, 6 Դեկտեմբեր 1981ին, կէսօրէ ետք ժամը 4:00ին Ամերիկեան համալսարանի «Զեփըլ»ին (այժմ՝ «Էսենպլի հոլ») մէջ եւ նոյն համերգը կը կրկնուի Կիրակի, 13 Դեկտեմբերին «Մոն Լա Սալ»ի հանդիսասրահին մէջ: Այս անդրանիկ համերգը նուիրուած էր Քրիստոնէական Ջանից գործադիր ընկերակցութեան 100ամեակին, եւ երկու բաժիններով յայտագիրը կը բաղկանար սրբազան երաժշտութեան հայ թէ միջազգային յօրինողներու՝ Կոմիտասի, Եկմալեանի, Թալլիսի, Ռոսինիի, Ֆորէի եւ Վիվալտիի գործերէն:

«Արմիս» երգչախումբի համերգ «Էսենպլի հոլ»ի մէջ, 1981

Յայտագիրին առաջին բաժինով երգչախումբը, Վաչէ Պարսումեանի խմբավարութեամբ, կը մեկնաբանէ Ռոսինի՝ «Քիրիէ», Եկմալեան՝ «Սուրբ, Սուրբ», Կոմիտաս՝ «Երգ ջրօրհնէքի» եւ «Ջրօրհնեաց շարական»: Ապա

Վաչէ Պարսումեան կը ղեկավարէ «Արմիս» երգչախումբը, «Մոն լա սալ»ի մէջ, 1982

Երգչախումբի արական կազմը կը կատարէ Մեսրոպ Մաշտոց՝ երեք ապաշխարութեան շարականներ՝ «Անկանիմ առաջի քո», «Ողորմեա ինձ Աստուած» (Ա.) եւ «Ողորմեա ինձ Աստուած» (Բ.), Կոմիտաս՝ «Երգ գիշերային ժամու», Թալլիս՝ «Օ նաղա լուքս տէ լումինէ»։ Յայտագիրը կը շարունակուի հիւր մեներգչուհի Լէյլա Սալիպիի մեներգներով՝ Գ. Նարեկացի՝ «Մեղեդի Յարութեան», Կունօ՝ «Աէ Մարիա» եւ Ֆորէ՝ «Քիրիէ» եւ «Անյուս Տէի», ընկերակցութեամբ երգչախումբի իգական կազմին։ Ապա երգչախումբը կը կատարէ Բէրի՝ «Ով հոգւոյս սիրող Քրիստոս», Մըքկրէ-նէիէն-Պոնար՝ «Ալէլուիա վասն խաչին», Էօմիւրեան՝ «Խաչիդ առջեւ» եւ Արմիս՝ «Աղօթք տէրունական»։ Հարկ եղած տեղեր երգչախումբին դաշնակի վրայ կ'ընկերակցի Սեւան Գարձեան, եւ երգեհոնի վրայ՝ Անի Սարաֆեան։

Համերգի երկրորդ բաժնով երգչախումբը կը ներկայացնէ Վիվալտի՝ «Կլորիա», 12 մասերէ բաղկացած հանրածանօթ սրբազան գործը, որուն մէջի զուգերգը կը կատարեն Նայիրի Գարձեան եւ Արլէթ Յովսէփեան, իսկ երեք մեներգները՝ Լէյլա Սալիպի եւ Արլէթ Յովսէփեան։ Այս երկրորդ բաժնի ընթացքին երգչախումբին կ'ընկերանայ 17 անդամներէ բաղկացած սենեկային նուագախումբ։

Այս անդրանիկ համերգներուն մասին *Ջանասէրի* թղթակիցը կը գրէ.

«Աւելի մեծ սէր» երգչախումբ, Էշերֆիլդ, Աւետարանական եկեղեցի

«Պրն. Վաչէ իրմէ ակնկալուածը ձեռնհասօրէն եւ խիստ գովելի կերպով կատարեց եւ ծրագիրը պսակուեցաւ մեծ յաջողութեամբ՝ արժանանալով հանրութեան գնահատանքին: Կարգ մը երաժիշտներ հիացումով արտայայտուած են այս խումբին կատարած գործին մասին: ...Գնահատելի է ղեկավարին համբերատար աշխատանքը՝ սորվեցնելու եւ մարզելու մէջ: Ան արժեցուց երաժշտանոցի իր տիտղոսը: Գովելի է երգչախումբի անդամներուն զոհողութիւնը, ստացած վարժութիւնը եւ յաջող կատարողութիւնը՝ միաբերան, անուշ, ներդաշնակ եւ ճշգրիտ երգեցողութիւնը: Փափաքելի է, որ այս կամ նման խումբ մը ապագային դարձեալ նման ձեռնարկներ ունենայ»³⁷:

«Արմիս» երգչախումբը՝ ղեկավարութեամբ Վաչէ Պարսումեանի, հանդէս կու գայ նաեւ Հալէպի Հայ աւետարանական Էմմանուէլ եկեղեցւոյ մէջ, 3 Յունուար 1982ին: Հալէպի համերգին ընթացքին հիւր մենակատարին մեներգները կը կատարեն երգչախումբի անդամուհիներէն Նայիրի Գարձեան եւ Արլէթ Յովսէփեան: Հալէպի Հայ աւետարանական եկեղեցիներու ընտանիքները ազնուաբար կը բանան իրենց տուները եւ կը հիւրընկալեն երգողները՝ իրենց տուներուն մէջ գիշերելու:

³⁷ Լ. Յ. Հ. «Արմիս» երգչախումբին համերգները», *Ջանասէր*, Դեկտեմբեր 1981:

Վաչէ Պարսումեան

Վաչէ Պարսումեան ապա կ'ընդլայնէ իր երաժշտական երգչախմբային գործունէութիւնը Պէյրութի օտար շրջանակներուն մէջ: Այսպէս, ան հրաւեր կը ստանայ ղեկավարելու Ալվարեզ Պուլոսի³⁸ «Պէյրութ Օրֆէլոս քուայր» երգչախումբը: 1953ին հիմնուած այս երգչախումբը որբացած էր իր հիմնադիր խմբավարին՝ Ալվարեզ Պուլոսի այս աշխարհէն անժամանակ մեկնումով: Ս. Ծննդեան համերգը՝ ձօնուած խումբի երջանկայիշատակ խմբավարին յիշատակին, տեղի կ'ունենայ 16 եւ 17 Դեկտեմբեր 1982ին «Էսենպլի հոլ» սրահին մէջ: Վաչէ Պարսումեանի ղեկավարութեամբ, 35 հոգինոց երգչախումբը յայտագիրի առաջին մասով կը ներ-

³⁸ Ալվարեզ Պուլոս (1914-1982)՝ լիբանանցի համբաւաւոր երգիչ, խմբավար, երաժշտանոցի դասախօս եւ երաժշտական քննադատ. երաժշտական ուսումը ստացած է Լոնտոնի Ռոյլ Քալէժ աֆ միուզիքի մէջ, 1949ին եւ անգլիական գրականութեան դոկտորայի տիտղոսը ստացած է Հարվըրտ համալսարանէն: Իր հիմնած «Օրֆէլոս» երգչախումբը կը բաղկանայ 50 անդամներէ, որոնք բոլորն ալ երաժշտութիւն ուսանած են: Տարեկան իրենց ներկայացուցած ձեռնարկներն են՝ Ծննդեան պաշտօնական համերգ, օփերետ մը եւ այլ փոքր ելոյթներ զանազան առիթներով: Լիբանանի Ազգային երաժշտանոցին մէջ իր դասաւանդած տարիներուն, իր աշակերտներէն եղած են Արփիմէ Փեհլիվանեան, Անայիս Պոզապալեան, Ժանէթ Գոլյումճեան եւ ուրիշ ծանօթ երգչուհիներ:

կայացնէ Ե. Ս. Պախի, Վիքթորիայի եւ Հենտրի սրբազան գործերէն եւ Մոցարթի «Գորոնէյշն մասս»ը՝ վեց բաժիններէ բաղկացած: Համերգի երկրորդ բաժինով երգչախումբը կը կատարէ ծննդեան յատուկ երգեր, եւ համերգը իր աւարտին կը հասնի Հենտրի նշանաւոր «Մեսիա»էն խըմբերգներով եւ Ալէլուիայով:

Դարձեալ 22 Դեկտեմբեր 1982ին Հայկազեան քոլէճը կը կազմակերպէ ծննդեան համերգ մը՝ իր երաժշտութեան դասախօսին՝ Վաչէ Պարսումեանի ղեկավարութեամբ եւ քոլէճի երգչախումբին ու մեներգիչներու մասնակցութեամբ, որ տեղի կ'ունենայ Հայ աւետարանական Ա. եկեղեցւոյ մէջ: Համերգին յայտագիրը կը բաղկանայ դասական միջազգային երգահաններու՝ Հենտրի, Մենտրիսընի, Պրիթընի եւ տարբեր մշակոյթներու աւանդական դարձած Ս. Ծննդեան յատուկ գործերէ: Նաեւ «Պաթըլ քուայր» շիշերով յառաջ եկած երաժշտութեան ներկայացումը՝ 12 երիտասարդներով, հետաքրքրական նորութիւնը կ'ըլլայ այս համերգին:

Պատերազմը կը շարունակուի, եւ Վաչէ Պարսումեան կ'որոշէ վերջնականօրէն հաստատուիլ Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներ, իսկ «Արմիս» երգչախումբը կը դադրի գործելէ:

ՎԵՐ. ՆԵՐՍԷՍ ՊԱԼԱՊԱՆԵԱՆ

1987ին, երբ վեր. Ներսէս Պալապանեան³⁹ Միացեալ Նահանգներու մէջ երաժշտութեան եւ աստուածաբանութեան զոյգ մասնագիտութիւններու իր ուսումը աւարտելով կը վերադառնայ Պէյրութ, իրեն կը վստահուի երգչախումբը վերակազմելու եւ ղեկավարելու աշխատանքը, ինչպէս նաեւ երիտասարդաց գործիչի պաշտօնը: Պէյրութի այդ տազնապալի օրերուն շուրջ 50 երիտասարդ-երիտասարդուհիներ պատրաս-

Վեր. Ներսէս եւ Սեւան Պալապանեան

³⁹ Վեր. Ներսէս Պալապանեան ծնած է Հալէպ 1959ին, երաժշտական դասերու հետեւած է Հալէպի պետական երաժշտանոցին մէջ, ինչպէս նաեւ՝ երաժշտագէտ Հրանդ Գէորգեանի մօտ: Իր երաժշտական կազմաւորումին մէջ մեծ դեր խաղացած է Հալէպի «Ձուարթնոց» երգչախումբը՝ ղեկավարութեամբ Պօղոս Ապաճեանի: Տակաւին պատանի-երիտասարդ՝ ան կազմած եւ ղեկավարած է տեղւոյն Հայ աւետարանական Նահատակաց եկեղեցւոյ երգչախումբը եւ երիտասարդական «Ձանգ» նուագախումբը: 1980-1987 տարիներուն ան Միացեալ Նահանգներու Քանսաս Վեւլէն եւ Սատլըն Մէդոտիսդ համալսարաններուն մէջ ուսանած է երաժշտութիւն եւ աստուածաբանութիւն: Այդ շրջանին առիթ ունեցած է զարգացնելու իր յօրինումի, մշակումի եւ երգչախմբային ղեկավարութեան ձիրքերը: Պալապանեան մաս կազմած է զանազան նուագախումբերու եւ երգչախումբերու՝ իբրեւ անդամ կամ ղեկավարի օգնական: 1993ին վեր. Պալապանեան հիմնած է «Նոր երգ» նուագախումբը, որ, 12էն աւելի երկիրներ հրաւիրուելով, մատուցած է հոգեւոր եւ ազգային երգեր:

տակամութիւն կը յայտնեն ժամանակ տրամադրելու եւ երգչախումբին մաս կազմելու: Փորձերու օր կը ձշղուի Կիրակի կէսօրէ ետքը, իւրաքանչիւր փորձ շուրջ երեք ժամ տեւողութեամբ: Կը ստեղծուի յատուկ յանձնախումբ մը՝ խումբին տարբեր կարիքները հոգալու մտադրութեամբ:

«Արմիս»ի կողքին ծնունդ կ'առնէ նաեւ մանուկներու երգչախումբ մը, որուն մաս կը կազմեն 35 մանուկներ՝ Կիրակի օրերը ժամը 11:00ին փորձի ներկայանալով: Այս աշխատանքը սիրով յանձն կ'առնէ երիտասարդաց գործիչին տիկինը՝ Սեւան Պալապանեան: Երգչախումբի անդամները մեծ դժուարութեամբ, բայց ջանասիրութեամբ փորձերուն կը ներկայանան: Յաջորդական երկու տարիներու յարատեւ փորձերէ ետք, կը ծրագրեն երեք համերգներ կազմակերպել, սակայն Լիբանանի քաղաքացիական պատերազմին պատճառով անոնցմէ միայն մէկը կ'իրագործուի:

3 Յունուար 1988ին, երեկոյեան ժամը 6ին, «Արմիս» երգչախումբի Ծննդեան համերգը տեղի կ'ունենայ Ժտէյտիի Լա Սաժես դպրոցի սրահին մէջ՝ շուրջ 600 հանդիսատեսի ներկայութեան: Այս Ծննդեան համերգին իր մասնակցութիւնը կը բերէ նաեւ մանուկներու երգչախումբը՝ երեք երգերով: Համերգը սկիզբ կ'առնէ երկու երգչախումբերով՝ 77 երգողներու մատուցմամբ, Ծննդեան հոգեպարար խմբերգով մը: Յայտագիրը կ'ընթանայ Յիսուս Մանուկի ծննդեան պատմութեան տարբեր փուլերը ներկայացնող երգերու կատարմամբ: Այսպէս՝ յայտագիրը կը սկսի երգերով, որոնք կը նկարագրեն Յիսուսի ծնունդին սպասումը, ապա հրեշտակներուն աւետիսը հովիւներուն, անոնց այցելութիւնը մսուր, անոնց վկայութիւնը եւ հռչակումը Փրկիչին ծնունդին: Ընդամենը 15 խմբերգներով երկու երգչախումբերը կը ներկայացնեն հայկական երաժշտութենէն Կոմիտասի եւ տարբեր ազգերու երաժշտական գանձարանէն գերմանական, ֆրանսական, անգլիական եւ ամերիկեան Ծննդեան խմբերգներ:

Համերգին ընթացքին, տարբեր բաժիններուն սկիզբը, Վերա Անտոնեան, Վարդուիի Պալըզեան եւ Սոնիա Սիսլեան բեմին ետեւէն խօսք եւ ընթերցում կը կատարեն մատուցուելիք երգերուն մասին: «Արմիս»ին դաշնակով կ'ընկերակցի Յովիկ Սարգիսեան, իսկ մանուկներու երգչա-

---

Ան նաեւ հրատարակած է երկու երգարաններ եւ ութ խտասալիկներ: Ան ներկայիս կը ծառայէ իբրեւ հոգեւոր՝ հովիւ Սան Ֆրանսիսքոյի Հայ աւետարանական Գողգոթա եկեղեցւոյ:

«Արմիս» երգչախումբի համերգ «Էսենալի հոլ»-ի մէջ, 2001

խումբին՝ Արի Սարգիսեան, սինթեսայզըրով՝ Կարպիս Տէյիրմէնձեան: Այս համերգին մասին *Ջանասէրի* թղթակիցը կը գրէ. «Յայտագրի աւարտին, ներկաները բուռն ծափահարութիւններով արտայայտեցին իրենց գնահատանքը ներկայացուած համերգին»⁴⁰:

Ապրիլեան ձեռնարկներու ծիրին մէջ, «Արմիս» երգչախումբը՝ ղեկավարութեամբ վեր. Ներսէս Պալապանեանին եւ դաշնակի ընկերակցութեամբ Սեւան Պալապանեանին, հանդէս կու գայ 24 Ապրիլ 1988ին, Նոր Մարաշի Հայ աւետարանական եկեղեցւոյ հանդիսասրահին մէջ տեղի ունեցող հանդիսութեան ընթացքին՝ մատուցելով երկու երգ՝ Մ. Եկմալեան՝ «Ով հայոց աշխարհ» եւ Անուշաւան Տէր Ղեւոնդեան՝ «Ուռենի»:

«Արմիս» երգչախումբը՝ վերապատուելի Ներսէս Պալապանեանի ղեկավարութեամբ, իր մասնակցութիւնը կը բերէ Բ. Զ. ընկերակցութեան հիմնադրութեան 65ամեակի հանդիսութեան, որ տեղի կ'ունենայ 12 Մարտ 1989ին Էշրեֆիէի Հայ աւետարանական եկեղեցւոյ մէջ: «Արմիս» հանդէս կու գայ երեք խմբերգներով՝ «Աստուած մեր բերդն է հաստատուն», «Ով հայոց աշխարհ» եւ «Տէր, կեցր՛ դու զՀայս»:

⁴⁰ «Արմիս» երգչախումբի Ծնունդի համերգը, *Ջանասէր*, Յունուար թիւ 1, 1988:

1990ին վեր. Ներսէս Պալապանեանի հովուական ծառայութեան շրջանը կ'աւարտի Պէյրութի մէջ, ան կը հրաւիրուի Այնճարի Հայ աւետարանական եկեղեցւոյ հովուական եւ Հայ աւետարանական երկրորդական վարժարանի տնօրէնի պաշտօններուն, զորս կը վարէ մինչեւ 1999: Այս տարիներուն ան կը հիմնէ դպրոցի երգչախումբը, որ ելոյթներ կ'ունենայ Այնճարի, Պէյրութի, Հալէպի եւ Քեսապի մէջ:

Վեր. Ներսէս Պալապանեան իր հովուական, կրթական եւ խմբավարական գործունէութեանց կողքին, խորունկ սէր կը տածէ հայկական հոգեւոր արդի երաժշտութեան նկատմամբ: Ան կը հաւաքէ հայկական ժամանակակից հոգեւոր երգեր եւ՝ եղանակներու ու ձայնաշարերու արձանագրութեամբ, երգերը բոլորին մատչելի դարձնելու գործին կը ձեռնարկէ, որպէսզի համագումարներու ընթացքին առաջնորդները եւ նուագողները ձիշդ կարենան սորվեցնել նոր երգերը: Այդ երգարանը՝ «Նոր երգ երգեցէք տէրոջ» խորագիրով, 63 ձայնագրեալ երգերով առաջին անգամ կը հրատարակուի Ք. Զ. միութեան Գործադիր մարմինի ջանքերով 1983ին: Նոյն երգարանը, ընդլայնուած եւ սրբագրուած, կը վերահրատարակուի 1986ին, դարձեալ նախաձեռնութեամբ Սուրիոյ եւ Լիբանանի Հայ աւետարանական եկեղեցիներու Քրիստոնէական Զանից Գործադիր մարմինին, որպէսզի գործածուի պատանիներուն եւ երիտասարդներուն կողմէ յատուկ պաշտամունքներուն եւ համագումարներուն ընթացքին: Այս երգարանի օրինակները կը սպառին եւ մեծ ընդունելութիւն կը գտնեն աշխարհի չորս ծագերուն՝ Լիբանան, Պարսկաստան, Ֆրանսա, Աւստրալիա, Քանադա եւ Հայաստան: Երգարանը՝ բազմաթիւ նոր երգերով ձոխացած, թիւով 103, կը վերահրատարակուի 1996ին: Վեր. Ներսէս Պալապանեանի խմբագրական աշխատանքին մեծապէս կը սատարէ վեր. Նշան Պազալեան: Այս աստուածահաճոյ գործին իրենց աջակցութիւնը կը բերեն նաեւ Սեւան Պալապանեան, Լոռի Գերպապեան եւ Լեւոն Գարտաշեան: Այս երիտասարդաց երգարանը միւս երկու երգարաններու (Հոգեւոր երգեր եւ Հոգեւոր երգեր պաշտամունքի) կողքին, ամէն Կիրակի կը գործածուի Հայ աւետարանական եկեղեցիներուն մէջ տեղի ունեցող պաշտամունքներուն ընթացքին:

Վեր. Ներսէս Պալապանեան 1993ին կը հիմնէ «Նոր երգ» նուագախումբը, որ աւելի քան 12 երկիրներ⁴¹ հրաւիրուելով կը հրամցնէ հոգեւոր եւ ազգային երգեր: Այս խումբին նպատակն է հայ ժողովուրդին հայկական արդի հոգեւոր եւ հայրենասիրական երգեր ներկայացնել: Այս համոյթը յատուկ պատգամ ունի մանուկներուն, պատանիներուն, երիտա-

սարդներուն եւ տարեցներուն՝ հրաւիրելու զանոնք զԱստուած ծանչնալու եւ վառ պահելու հայուն ոգին: Ան յաջորդաբար կը հրապարակէ ութ խտասալիկներ: Համոյթի բոլոր անդամները այլազան նուագարաններ կը նուագեն եւ կ'երգեն մեներգիչներու կողքին՝ վեր. Պալապանեան (առաջնորդութիւն, մշակում, ստեղնային գործիք), վեր. Նշան Պագալեան (փողային՝ սրինգ, բարձրասրինգ եւ սաքսափող), Սեան Պալապանեան (դաշնակ եւ երգ), Հուրի Տորա Աբարդեան (երգ), Սալբի Քէլէշեան (երգ), Կարպիս Տէյիրմէնձեան (ստեղնային), վեր. Հրակ Գարակէօզեան (դաշնակ, կիթառ, թմբուկ, երաժշտական արձանագրութիւն եւ արտադրութիւն), Ծահան Քիլաղպեան (դաշնակ, կիթառ, պէյս, թմբուկ), Կարին Հայտոսթեան (ջութակ), Արեգ Գարակէօզեան (դաշնակ, սաքսոֆոն, թմբուկ), Արէն Տէյիրմէնձեան (դաշնակ), Ժիլպետ Յովսէփեան (երգ) եւ Զաքար Քէշիշեան (ջութի):

Տասը տարի ետք՝ 1999ին, երբ վեր. Պալապանեան կ'աւարտէ Այն-ձարի եկեղեցւոյ ու դպրոցին մատուցած իր ծառայութիւնները եւ հովուական պաշտօնով կը վերադառնայ Պէյրութ՝ իբրեւ Հայ աւետարանական Էմմանուէլ եկեղեցւոյ հովիւ, կրկին կը լծուի «Արմիս» երգչախումբը վերականգնելու աշխատանքին: Միաժամանակ ան կը սկսի ղեկավարել Հայ աւետարանական Թորոսեան վարժարանի եւ Հայկազեան համալսարանի երգչախումբերը: Մինչ այդ, «Արմիս» երգչախումբին գործունէութիւնը դադրած էր, եւ նախկին 45 անդամներէն միայն վեց հոգիներ մնացած էին համայնքին մէջ: Պէտք էր ծայրէն սկսիլ անդամահաւաքի գործին: Ան կը հաւաքէ անունները քիչ մը երաժշտական գիտելիքներ ունեցող անձերու եւ երգչախումբին մաս կազմելու հրաւեր-նամակներ կը ղրկէ: 52 հոգի կոչին կ'անսան, եւ այսպէս ան կը սկսի մարզել նոր անդամները ու վերաշխուժացնել հինները: 2000ի Նոյեմբեր ամսուն կը սկսին փորձերը, որոնք տեղի կ'ունենան Կիրակի օրերը, երկուքէս ժամ տեւողութեամբ:

Հաւաքական մեծ ծիգով, «Արմիս» երգչախումբը, իր խանդավառ ղեկավարին առաջնորդութեամբ, վեց ամիսներու յարատեւ փորձերէ ետք հանդէս կու գայ սրբազան համերգով, Ծաբաթ, 19 Մայիս 2001ին, Երեկոյեան ժամը 8ին, Պէյրութի ամերիկեան համալսարանի «Էսենայի

⁴¹ Ֆրանսա (1993, 1996, 2000), Սուրիա (1993, 1998), Լիբանան (1993, 1998, 2006, 2016), Հայաստան (1994, 2001), Վրաստան (1994), Միացեալ Նահանգներ (1996), Քանադա (1996), Գերմանիա եւ Զուիցերիա (1996), Աւստրալիա (1997, 2002), Իրան (2003), Յունաստան (2005):

2002, «Արմիս»

հոլ»ին մէջ՝ վեր. Ներսէս Պալապանեանի ղեկավարութեամբ եւ Սեւան Պալապանեանի⁴² դաշնակի նուագակցութեամբ: Համերգը կազմակերպուած էր Հայաստանի մէջ քրիստոնէութեան պետական կրօն հոչակման 1700ամեակին առիթով եւ կը վայելէր Լիբանանի Հանրապետութեան առաջին Տիկին՝ Անտրէ Լահուտի նախագահութիւնն ու ներկայութիւնը: Երկու բաժիններէ բաղկացած յայտագիրին առաջին մասը ամբողջութեամբ նուիրուած է հայ հոգեւոր երաժշտութեան: Համերգը կը սկսի «Փառաբանութիւն առ Սուրբ Երրորդութիւն» խմբերգով՝ երգեհոնի ընկերակցութեամբ, եւ յաջորդաբար կը մատուցուի Կոմիտաս՝ «Քրիստոս Պատարագեալ», Էօմիւրեան՝ «Կը գալարուիմ» (մշակում՝ վեր. Ն. Պալապանեան), Նարեկացի՝ «Հաւուն Հաւուն», մեներգող՝ Շողիկ Թորոսեան⁴³

⁴² Սեւան Գարձեան-Պալապանեան շրջանաւարտ է Լիբանանի պետական բարձրագոյն երաժշտանոցէն: Ան իր երկրորդական ուսումը ստացած է Պէյրութի Հայ աւետարանական քոլէժին մէջ, իսկ համալսարանական ուսումը՝ Պէյրութի ամերիկեան համալսարանին մէջ: 1981 թուականէն սկսեալ «Արմիս» երգչախումբին նուագակցող դաշնակահարն է:

⁴³ Լիբանանահայ տաղանդաշատ սովորանօ Շողիկ Թորոսեան շրջանաւարտ է «Բարսեղ Կանաչեան» երաժշտանոցէն եւ 1991էն մաս կը կազմէ Համազգայինի «Գուսան», 2005էն՝ Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան «Շնորհալի» երգչախումբերուն՝ որ-

(մշակում՝ Ռ. Աթայեան), Պօղոս Ճելալեան՝ «Ով հոգւոյս սիրող Քրիստոս», Շնորհալի՝ «Նոր ծաղիկ» (մշակում՝ Ռուբէն Ալթունեան), Էօմիւրեան՝ «Հայուն քայլերգը», Ն. Պալապանեան՝ «Երկինքը մեր աստղազարդ», մեներգող՝ Սալբի Քէլէշեան (մշակում՝ վեր. Նշան Պազալեան) եւ սրափողի ընկերակցութիւն՝ վեր. Ն. Պազալեան, Ռ. Պետրոսեան՝ «Օրհներգ 1700ամեակի» (այս խմբերգը մասնաւորապէս յօրինուած է 1700ամեակին առիթով), Զարեհ արք. Ազնաւորեան՝ «Ով պարտիզպան», մեներգող՝ Շողիկ Թորոսեան եւ «Եհովա առաջնորդէ զիս»: Յայտագիրի երկրորդ բաժինով 50 հոգինոց «Արմիս» երգչախումբը կը ներկայացնէ օտարալեզու հոգեւոր խմբերգներ՝ իբրեւ արտայայտութիւն տիեզերական եկեղեցական կեանքին մէջ *էքիւմենիք* յարաբերութիւններու կարեւորութեան. անոնց մէջ կան փոքր «գոհարներ» միջազգային երաժշտութեան տիտաններու հոգեւոր երաժշտական գործերէն՝ Հենտլէն, Պըրտէն եւ Պախէն: Հենտլէ՝ «Թագաւորութիւնդ պիտի մնայ յաւիտեան», Պըրտ՝ «Քու փրկութեանդ ցանկացի», Պախ՝ «Յիսուսի դառն ցաւը», Մեծսըն-Մարթին՝ «Երբ այն խաչին ես կը նայիմ», մարոնիթ տաղ մը, երկու *սփիրիչուր*ներ՝ «Պիտի պատմեմ», մեներգող՝ Անդօ Մսըրլեան եւ «Հաստատ մնա՛»: Համերգը իր աւարտին կը հասնի Արմիսի յօրինած հոգեպարար «Հայր մեր»ով, զոր հանդիսականները յոտնկայս կ'ունկնդրեն: Յայտագիրէն դուրս երգչախումբը նաեւ կը մատուցէ Զարեհ արք. Ազնաւորեանի դաշնաւորած «Կիլիկիա» խմբերգը՝ ներկաներուն ձայնակցութեամբ:

«Արմիս» երգչախումբը այս համերգը կը կրկնէ Հալէպի Հայ աւետարանական Էմմանուէլ եկեղեցւոյ եւ Այնճարի «Հետուիկ» սրահին մէջ, յաջորդաբար՝ Ծաբաթ, 26 Մայիս 2001ին եւ Ծաբաթ, 2 Յունիս 2001ին:

Այս սրբազան համերգին ընթացքին «Արմիս» հայ եւ օտար դասական թէ ժամանակակից հոգեւոր խմբերգներով կը ներկայացնէ հնադարեան շարականներ, աւետարանական աւանդական հոգեւոր երգեր եւ *սփիրիչուր*ներ, նաեւ առաջին կատարումով՝ Ռ. Պետրոսեանի «Օրհներգ 1700ամեակի» խմբերգը, եւ Պօղոս Ճելալեանի «Ով հոգւոյս սիրող Քրիստոս» խմբերգը, որ կը զարմացնէ նոյնինքն յօրինող երաժիշտը, որ ներ-

---

պէս մենակատար: Այս դասական երգերու մեկնաբանը երգ կը դասաւանդէ Համազգայինի «Բ. Կանաչեան» երաժշտամոցին եւ Հայ աւետարանական կեդրոնական բարձրագոյն վարժարանին մէջ: Ան 2014էն ի վեր մենահամերգներով հանդէս կու գայ Պէյրութի, Երեւանի եւ Արցախի մէջ: Ան կը հաւատայ, թէ «երգը հոգիները ջերմացնող լաւագոյն միջոցն է»:

կայ էր համերգին եւ առաջին անգամ ըլլալով կ'ունկնդրէր իր այս պարզ, բայց գողտրիկ յօրինումը⁴⁴:

«Արմիս»ի այս համերգին մասին *Ազդակի* թղթակիցը կը գրէ. «Որեւէ երգչախումբ կատարողական որակական իր զարգացումը կ'ապրի բեմին վրայ յաջորդական ելոյթներու փորձառութեամբ: Այս պարագային, «Արմիս», հակառակ իր անդրանիկ ելոյթով ներկայանալուն եւ համերգային փորձառութեան բացակայութեան, ներկայացաւ իբրեւ լաւ պատրաստուած, մաքուր երգեցողութեան տիրապետող, հնչիւնային թէ ոճական փոփոխութիւններ ձկունօրէն յաղթահարող բազմաձայն բարձրարժէք երգչախումբ մը, որուն պէտք է գուրգուրալ եւ ապահովել անոր շարունակականութիւնն ու ստեղծագործական-կատարողական անսայթաք ընթացքն ու վերելքը: .... ԱՐՄԻՍի յաջողութեան գլխաւոր գրաւականը եղաւ անոր ղեկավարը՝ վեր. Ներսէս Պալապանեան, որուն երաժշտական հմտութիւնն ու բժախնդիր աշխատանքը մեծապէս երեւելի եւ արդիւնաւոր եղան»⁴⁵:

Հայ աւետարանական «Արմիս» երգչախումբը իր երթը կը շարունակէ վեր. Ներսէս Պալապանեանի ղեկավարութեամբ եւ դաշնակի ընկերակցութեամբ անոր տիկնոջ՝ Սեւան Պալապանեանի: Փորձերը ամէն Կիրակի յետմիջօրէին կը կայանան Ամանոսի Հայ աւետարանական Էմմանուէլ եկեղեցւոյ մէջ, ուր կը հաւաքուին երգչախումբին անդամները՝ երգչախմբային դպրոց յաճախելու մտայնութեամբ, մարզուելու ֆիզիքական մարզանքներով, ձայնային վարժութիւններով եւ ձիշղ երգելու ու լաւագոյնին հասնելու ձգտումով: Ամէն փորձի վերջաւորութեան, խմբավար Պալապանեան բարձրաձայն աղօթք կը բարձրացնէ առ Աստուած՝ փառք տալով իւրաքանչիւր երգող անդամին համար, փորձին համար եւ աստուածահաճոյ աշխատանքին համար, նաեւ բարեմաղթութիւններ կը յղէ երգողներուն, որպէսզի սկսին բարեբեր շաբաթ մը:

2002ին «Արմիս», ղեկավարութեամբ վեր. Ներսէս Պալապանեանի եւ դաշնակի ընկերակցութեամբ Սեւան Պալապանեանի, հանդէս կու գայ Ս. Ծննդեան համերգով մը, որ տեղի կ'ունենայ Ուրբաթ, 4 Յունուարին, երեկոյեան ժամը 8:00ին, Պէյրութի ամերիկեան համալսարանի «Էսեմպ-

⁴⁴ Ռուպինա Արթինեան, «Արմիս» երգչախումբին յիշատակելի ելոյթը», *Ջանապէր*, Յունիս-Յուլիս 2001:

⁴⁵ Զ. Բ. «Քրիստոնէութեան 1700ամեակին առիթով. «Արմիս» երգչախումբի վերակազմաւորումը», *Ազդակ*, 1 Յունիս 2001:

լի հոլ»ին մէջ, հովանաւորութեամբ տոքթ. Անդրանիկ եւ տիկ. Ալիս Մանուկեաններուն:

«Արմիս» երգչախումբը յաջորդաբար կը կատարէ Կ. Եանկ՝ (մշակ.) «Երգենք Ալէլուիա», Կոմիտաս՝ (մշակ.) «Ճրագալոյցի Ծննդեան ճաշու շարական» եւ «Խորհուրդ մեծ»՝ Սալբի Քէլէշեան մեներգող, Կոմիտաս՝ «Ջրօրհնեաց շարական», Պօղոս Ճելալեան՝ «Պահապան, ինչ կ'աւետես», Հէյրսթըն՝ «Ծնաւ մեր Փրկիչն», ուքրանական «Ծննդեան երգ», Հենտըլ՝ «Տէրօջը փառքը» («Մեսիա» հատուած), Լ. Ուիլիըմզ՝ «Ծննդեան երգ» եւ Ռոպէրթ Ամիրխանեան՝ «Տինկ տոնկ» (երգչախմբային փոխադրում՝ վեր. Ն. Պագալեան) խմբերգները:

Երգչախումբը՝ դադար առնելով, «Արմիս» հնգեակը⁴⁶ կը կատարէ Ծարփանթի՝ «Ա լա վընի տը Նոէլ» եւ ծննդեան երգեր՝ «Օրօր», «Երեք նաւեր», «Հեռու մտորին մէջ», «Գիշերն իջաւ» եւ «Բաթաբան», որոնց մշակումները կատարուած էին վեր. Նշան Պագալեանի կողմէ: Ապա սովորանօ Ռիմ Տիպ կը մեներգէ Ատամզի «Ով, սուրբ գիշեր» երգը:

Համերգի երկրորդ բաժնով «Արմիս» կը ներկայացնէ Ս. Տաուրման՝ «Յնծա՛, ծափ զարկ» խմբերգը եւ ծննդեան երգաշար մը՝ «Ծնունդ», «Հրեշտակք Աւետիս կու տան», «Փառք Աստուծոյ» եւ «Փրկչին ծնունդը», որուն ընթացքին ունկնդիրներուն առիթ կը տրուի ձայնակցիլ երգեցողութեան: Համերգը իր աւարտին կը հասնի Մաքընզէի «Ալէլուիա, Ամէն» խմբերգով, որուն մեներգի բաժինը կը կատարէ Սքաթ Ճանսըն: Այս եւ շարք մը այլ խմբերգներու ընթացքին դաշնակահար Սեւան Պալապանեանին կը միանան Սիրիլ Սեֆերեան՝ կիթառով եւ Հրակ Գարակէօզեան՝ թմբուկով:

Այս համերգին մասին *Ազդակի* երաժշտական քննադատ Ջ. Քէշիշեան կը գրէ. «Այս համերգով «Արմիս» ցուցադրեց երգչախմբային կատարողական իմաստով զգալի յառաջխաղացք մը, որ սիրողական ուժերէ կազմուած երգչախումբի մը համար դուրս կու գայ շուրջ աւելի քան 60 երիտասարդ-երիտասարդուհիներու սոսկ երաժշտութեան շուրջ խրախուսելի համախմբումի ոլորտէն եւ կը մերձենայ որակական լուրջ արժեշափերու: Այս իմաստով երգչախումբին կողմէ լաւապէս իրացուած խմբերգներու համաձոյլ ու ոգեղէն մեկնաբանութիւնները խմբավարին

⁴⁶ «Արմիս» հնգեակի անդամներն են Անահիտ Արթինեան (Ա. ջութակ), Բագրատ Պալապանեան (Բ. ջութակ), Շուշան Արթինեան (թաւջութակ), վեր. Նշան Պագալեան (սրինգ) եւ Ռուպինա Արթինեան (դաշնամուր):

զուսպ եւ յստակ ցուցումներով գեղարուեստական իրաւ վայելքի աղբիւր եղան՝ արժանանալով երկարատեւ ծափողջոյններու»⁴⁷:

2002ի Դեկտեմբեր ամսուն Հայ աւետարանական «Արմիս» երգչախումբը՝ երգչուհի Լենա Քիրքճեանի խնդրանքով, իր մասնակցութիւնը կը բերէ երգչուհիին մենահամերգին՝ այն համաձայնութեամբ, որ երգչուհին ալ, իր կարգին, իր մասնակցութիւնը բերէ յաջորդ տարին տեղի ունենալիք «Արմիս» երգչախումբի համերգին: Մեցցօ-սփրանօ Լենա Քիրքճեանի համերգը, որ Ծաբաթ, 7 Դեկտեմբերին տեղի կ'ունենայ Պէյրութի ամերիկեան համալսարանի «Էսենպլի հոլ» սրահին մէջ, նուիրւած էր Հայ աւետարանական քոլէճի հիմնադրութեան 80ամեակին եւ կը վայելէր Լիբանանի առաջին տիկին Անտրէ Լահուտի նախագահութիւնը: Լենա Քիրքճեան⁴⁸, որ շրջանաւարտ է Հայ աւետարանական քոլէ-

«Արմիս» եւ Լենա Քիրքճեան, 2002, «Էսենպլի հոլ»

⁴⁷ Զ. Քէշիշեան, «Հայ աւետարանական «Արմիս» երգչախումբին կատարմամբ՝ Ս. Ծննդեան յիշարժան համերգ մը», *Ազդակ*, 15 Յունուար 2002:

⁴⁸ Լենա Քիրքճեան ծնած է Պէյրութ: Ան Հայ աւետ. քոլէճի մէջ իր ուսանողական տարիներէն կը ցուցաբերէ խորունկ սէր երաժշտութեան հանդէպ: Ան կ'երգէ դպրոցին երգչախումբին մէջ եւ կը հետեւի Լիբանանի ազգային երաժշտանոցի դաշնամուրի, ձայնամարզութեան ու տեսական նիւթերու դասընթացքներուն: 1973-1977ին

ձէն, սրտաբուխ կերպով եւ իր անձնական ծախսով Չուիցերիայէն իր ծնընդավայր Լիբանան կը ժամանէ՝ իրեն կրթութիւն ջամբած դպրոցին ի նպաստ երգահանդէս մը տալու: Համերգի վերջին բաժինով Լենա Քիրքձեան կը կատարէ չորս երգեր՝ ընկերակցութեամբ «Արմիս» երգչախումբին, ղեկավարութեամբ՝ վեր. Ներսէս Պալապանեանի եւ դաշնակի ընկերակցութեամբ Սեւան Պալապանեանի: Երգերն են՝ Նիւթն-Բուրմէն՝ «Ըմէյզինկ կրէյս», Կոսս-Պըրկընտ՝ «Փրէյզ մայ սոլ, տը քինկ օֆ հէվըն», Ալան Յովհաննէս՝ «Անթ օֆ տը տէփթը» (այս երգը կը նուիրեն Հայաստանի 7 Դեկտեմբեր 1988ի երկրաշարժի զոհերուն), եւ համերգը իր աւարտին կը հասնի Պլիս-Մէյֆիլտ՝ «Բարի է իմ հոգւոյս» խմբերգով: «Արմիս» երգչախումբին ելոյթը՝ Լենա Քիրքձեանի համերգին ընթացքին, մեծապէս կը գնահատուի հանդիսատեսներուն կողմէ, որոնք կը հետաքրքրուին երգչախումբի համերգի թուականով, որպէսզի ներկայ գտնուին: Լենա Քիրքձեան, որ օփերայի արհեստավարժ երգչուհի է, կը գնահատէ «Արմիս»ի աշխատանքը:

Երգչախումբը՝ 25 հոգինոց կազմով, 15 Դեկտեմբեր 2002ին Այնճարի Հայ աւետարանական եկեղեցւոյ նաւակատիքի արարողութեան ընթացքին հանդէս կու գայ երկու երգով:

«Արմիս» երգչախումբի 2003ի համերգը՝ ղեկավարութեամբ վեր. Ներսէս Պալապանեանի եւ դաշնակի ընկերակցութեամբ Սեւան Պալապանեանի, տեղի կ'ունենայ Ծաբաթ, 12 Ապրիլի երեկոյեան ժամը 8:30ին, Պէյրութի ամերիկեան համալսարանի «Էսեմպլի հոլ» սրահին մէջ՝ բարձր հովանաւորութեամբ՝ Ն. Վ. դոկտ. Ղասսան Սալամէի (մշակոյթի նախարար) եւ մասնակցութեամբ՝ մեցցօ-սփրանօ Լենա Քիրքձեանի՝ իբրեւ համերգին մեներգչուհին:

Խմբավար եւ գեղարուեստական ղեկավար Վեր. Ներսէս Պալապանեան՝ միշտ նորարարութեան հետամուտ, այս համերգի երգացանկի պատրաստութեան ընթացքին կ'ընտրէ երգչախմբային նոր մշակումներ

կ'արժանանայ երգի մրցանակներու եւ 1976-1980ին կու տայ համերգներ Պէյրութի մէջ: 1980ին կը մեկնի Աւստրիա եւ Վիեննայի Հոխշուլի երաժշտական ակադեմիային մէջ կը մասնագիտանայ դաշնամուրի, երգեցողութեան եւ օփերայի մէջ: 1990ին Լենա Քիրքձեան՝ իր ուսումնառութեան աւարտին, համերգներով հանդէս կու գայ Վիեննայի, Սալզպուրկի, Պուտափեստի եւ Գերմանիոյ մէջ: Ան կը հաստատուի Պերն, Չուիցերիա, ուր կը միանայ Պերնի օփերայի երգչախումբին՝ իբրեւ մեներգիչ եւ կը ստանձնէ օփերային դերեր, ինչպէս՝ Գարմեն, Ազուրէնայ, Տիտօ, Օրֆէօ, Շարլոթ, Սեքսթուս եւ այլն:

եւ նոր դաշնաւորումներ, լիբանանահայութեան ոչ ծանօթ հայ երաժիշտներու գործեր, արդիական ստեղծագործութիւններ՝ փողային գործիքներու զուգորդութեամբ եւ երգի առաջին կատարում: Ան նաեւ այս համերգը կը նախատեսէ ոչ միայն հայ երաժշտասէրներուն, այլ նաեւ օտարներուն համար, որպէսզի անոնք եւս ծանօթանան հայ արուեստին ու մշակոյթին:

Այս համերգէն առաջ վեր. Պալապանեան մամուլին տուած իր հարցազրոյցներէն մէկուն ընթացքին՝ երգչախումբ ղեկավարելու մասին արտայայտուելով, կ'ըսէ. «Երգչախումբը մեծ դպրոց է: Ինծի համար քրիստոնէական եւ երաժշտական հաւաքատեղի մըն է, որ միաժամանակ թէ՛ հոգեւոր, եւ թէ՛ երաժշտական առաքելութիւն է: Իմ փափաքս է, որ երգչախումբերը շատնան եւ վերակազմուին Լիբանանի մէջ՝ հայ թէ՛ օտար երաժշտական գոհարները ծանօթ եւ սիրելի դարձնելու համար մեր գաղութին: Երգչախումբի մէջ միասնաբար բազմաձայն երգելու հաճոյքը անփոխարինելի է: Մտահոգիչ է, որ երգչախումբերու մէջ երգելու փորձառութիւնը ապրողներուն թիւը շատ քիչ է մեր իրականութեան մէջ»⁴⁹:

«Արմիս» երգչախումբի 2003ի համերգի յայտագիրը՝ ի տարբերութիւն նախորդող համերգներուն, որոնք ընդհանրապէս սրբազան համերգներ եղած են, այս անգամ խառն եւ բազմակողմանի ընդգրկում ունի: Առաջին բաժինը, որ կը բաղկանայ հոգեւոր երգերէ, կը սկսի Սաղմոս 148ի վրայ հիմնուած հոգեւոր երգի մը թարգմանութեամբ՝ «Ամենապերճ Յիսուս», որուն սրինգով կը նուագակցի վեր. Նշան Պազալեան: Յայտագիրը կը շարունակուի Մ. Եկմալեանի «Սուրբ, սուրբ» շարականով եւ ամերիկահայ նշանաւոր հեղինակ Ալան Յովհաննէսի մշակած Ներսէս Ընորիալի «Պահապան ամենայնի» գործով: Ապա, փողային քառեակի ընկերակցութեամբ, երգչախումբը կը մեկնաբանէ «Փառաբանութիւն» եւ «Փառք երկնի Թագաւորին», որոնց կը յաջորդեն երկու երգ՝ դարձեալ Ալան Յովհաննէսէն՝ մենակատարի եւ երգչախումբի համար յորինուած «Խորունկ տեղերէն» (Սաղմոս 130) եւ «Յիսուս Քրիստոս յարեալ այսօր»: Ս. Յարութեան նուիրուած երգերու շարքով՝ «Յարութեան երգ», «Բարի է իմ հոգւոյս» եւ «Տնծութեան երգ»ով կ'աւարտի համերգի առաջին բաժինը:

⁴⁹ «Հարցազրոյց՝ վեր. Ներսէս Պալապանեանի հետ. «Արմիս» երգչախումբի համերգին առիթով», *Ազդակ*, 12 Ապրիլ 2003:

Յայտագիրի երկրորդ բաժինը, որ բաղկացած է ժողովրդական երգերէ, կը սկսի Սայիտ Տարուիշի «Ըլ հըլուա տի» արաբերէն երգով, որուն երգչախմբային մշակումը կատարած է դոկտ. Եդուարդ Թորիկեան: Ապա երգչախումբը կը շարունակէ կատարել լիբանանահայ տաղանդաւոր երաժիշտ Պօղոս Ճելալեանի մշակումով՝ Արամ Մէրանգիլեանի «Լեռներ հայրենի»-ն, Էտկար Յովհաննիսեանի «Ձին է գալիս»-ը եւ երգ մը՝ ձօնաւած այս աշխարհէն առյաւէտ մեկնած երգչախումբի բարեկամներէն տողք: Անդրանիկ Մանուկեանի յիշատակին, որ Ֆրետերիք Շոփէնի դաշնակի մէկ «*փրելիտ*»-ի երգչախմբային մշակումն է՝ կատարուած Մայքըլ Սքոթի կողմէ: Լիբանանահայ երգչուհի Լենա Քիւրքճեան, երգչախումբի կարգ մը երգերուն մեներգները կատարելէ զատ, կը մեներգէ Վաղարշակ Կոտոյեանի «Ոստան հայրենի»-ն, Ալեքսանտր Յարութիւնեանի «Երգիւր ինձ համար»-ը եւ Ալեքսան Լեքիմեանի «Մօր երգը»: Լիբանանի մէջ առաջին կատարումով առաջին անգամ կը հնչէ արցախեան շարժման նահատակ հերոսներուն նուիրուած Գեղունի Զթեանի «Երգ յիշատակի» խմբերգը: Համերգը իր աւարտին կը հասնի հոգեւոր թեմաներով երկու *սփիրիչուրներով*՝ «Տէրս չփրկեց Դանիէլ» եւ «Հիանալի շնորհք», մեներգչուհիին եւ նուագախումբին ընկերակցութեամբ, իսկ համերգը կը փակուի Արմիսի «Հայր մեր»ով:

«Արմիս»-ի այս համերգին մասին *Ազդակի* թղթակիցը կը գրէ. «Յաջորդաբար չորրորդ տարին ըլլալով Հայ աւետարանական «Արմիս» երգչախումբը իր ներդրումը կ'ունենայ լիբանանահայ մշակութային կեանքին մէջ՝ ներկայացնելով համերգներ: Լիբանանահայ արուեստասէր հասարակութեան հետ «Արմիս»-ի այս տարուան ժամադրութիւնը վերածուեցաւ երգարուեստի վայելքի մը: .....Շուրջ վաթսուն հոգիէ բաղկացած «Արմիս» երգչախումբը երկու ժամ տեւողութեամբ յայտագիրին ընթացքին ներկայացուց աւելի քան քսան հոգեւոր ու ժողովրդային երգեր, որոնց նուագակցեցան դաշնակահարուհի Սեւան Պալապանեան, ինչպէս նաեւ՝ Լիբանանի Ազգային սինֆոնիք նուագախումբին մէջ փչողական գործիքներ նուագող չորս արուեստագէտներ: Իսկ ելոյթին իր մասնակցութիւնը բերաւ մեցցօ-սոփրանօ Լենա Քիւրքճեան: .... Երգչախումբը իր ելոյթը փակեց «Կիլիկիա»ով՝ արժանանալով սրահը ամբողջութեամբ լեցուցած ներկաներուն ջերմ գնահատանքին»⁵⁰:

⁵⁰ «Արմիս»-ի տարեկան ելոյթը՝ հոգեւոր ու ժողովրդային երգերու իւրայատուկ մեկնաբանութիւն», *Ազդակ*, 14 Ապրիլ 2003:

«Արմիս» երգչախումբի անդամները իրենց ծանրաբեռնուած շաբթուան հոգերը ետեւ ձգած, կը հաւաքուին ամէն Կիրակի յետմիջօրէին, իրենց եռանդուն խմբավարին հետ փորձ կատարելու, նօթաներուն ծանօթանալու, սոլֆեժի ու հարմոնիի հետեւելու եւ երաժշտական զարգացում ստանալու: Վեր. Ներսէս Պալապանեան շաբաթը միայն մէկ փորձով երգչախումբ մէջտեղ բերելու դժուարութեան դիմաց չ'ընկրկիր, ան միշտ կ'ընտրէ հետաքրքրական ու այլազան երգացանկեր եւ նորութիւն մը կը բերէ իւրաքանչիւր ելոյթի՝ ձգտելով միշտ աւելի լաւին:

Երգչախումբը 2004ին կու տայ սրբազան համերգ մը՝ նուիրուած Քրիստոսի հրաշափառ յարութեան: Հայ աւետարանական Առաջին եկեղեցւոյ մէջ «Արմիս» երգչախումբը իր 54 անդամներով, Ծաբաթ, 3 եւ Կիրակի, 4 Ապրիլի երեկոյեան ժամը 8:30ին հանդէս կու գայ՝ ղեկավարութեամբ վեր. Ներսէս Պալապանեանի եւ դաշնակի ընկերակցութեամբ Սեւան Պալապանեանի: Այս համերգին իր մասնակցութիւնը կը բերէ նորաստեղծ «Ծիրանի» մանկապատանեկան երգչախումբը (33 երգողներ)՝ խմբավարութեամբ վեր. Նշան Պազալեանի եւ դաշնակի ընկերակցութեամբ Վարդան Ակոբեանի: Կարգ մը երգերու իրենց մասնակցութիւնը կը բերեն Հրակ Գարակէօզեան (թմբուկ եւ ծնծղայ), Ծահան Քիլադպեան (կիթառ) եւ Սիրակ Գարակէօզեան (սրինգ):

«Արմիս»ի ելոյթ Հայ աւետարանական Ա. եկեղեցւոյ մէջ, 2015

Համերգը կը սկսի խանդավառ կշռոյթներով անգլերէն հոգետոր երգերու մատուցմամբ՝ «Այս այն օրն է» (Ուէսլի Լիվլիթ) եւ «Քրիստոսի խորունկ սէրը» (Ֆրանսիս Ռոտրիկէզ) եւ կը շարունակուի Ռուբէն Ալթունեանի մշակած Ներսէս Ընորհալիի «Նոր Ծաղիկ» յարութեան տաղով եւ «Հիանալի շնորհք Յիսուսի» աւետարանական հոգետոր երգով: Ապա «Արմիս»ի կորիզը կազմող տասնմէկ անդամներ («Արմիս քորալ») կը կատարեն դասական երեք ստեղծագործութիւններ՝ «Ալէլուիա» (Մոցարթ-Ռոպինսըն), «Այ ուիլ սինկ ուիտ տը սփիրիթ» (Ռաթըր) եւ «Լեթ Էվրիթինկ» (Թոմաս)՝ վերջին երկուքը երաժշտական գործիքներու ընկերակցութեամբ:

Այս համերգի գլխաւոր նորութիւնը կ'ըլլայ Հայ աւետարանական Երիտասարդաց միութեան (ՀԱԵՄ) «Ծիրանի» մանկապատանեկան երգչախումբին ծնունդն ու առաջին անգամ բեմ բարձրանալը: Հայ աւետարանական վարժարաններէ խմբուած 33 աշակերտներ՝ վեր. Նշան Պազալեանի խմբավարութեամբ, կը հնչեցնեն «Աղօթք» (Յարութիւնեան) եւ «Ով սաննաներ» (վեր. Պազալեանի համադրած) հոգետոր երգերը:

Դարձեալ «Արմիս քորալ»ը կը ներկայացնէ երկու անգլերէն հոգետոր երգ՝ «Այ ուիլ նաթ լիվ եու քամֆըրթէս» (Թիթքոմպ) եւ «Փրէյզ ուի տը նէյմ օֆ տը Լորտ» (Պախ-Մարթին):

Համերգը կը շարունակուի եւ «Արմիս» լման կազմով կը կատարէ «Լուր կաց հոգիս» (Ըլիկ Ըէփըրտ) եւ «Քեզմէ ի զատ» (Էօմիլեան-Պալպանեան) խմբերգները: Ապա խումբին արական քառեակը⁵¹ կը մեկնաբանէ երեք *սփիրիչուր*, որոնցմէ մէկուն մեներգը կը կատարէ Սքաթ Ճոնսըն:

Համերգը իր աւարտին կը հասնի «Արմիս» եւ «Ծիրանի» երգչախումբերու միատեղ երգուած «Օրհնէ, օրհնէ, ով անձն իմ» (Նէանտր Տէյվիս) խմբերգով:

Ջանասէրի թղթակիցը իր յօդուածին սկիզբը «Արմիս»ի համերգները կը նկարագրէ որպէս «յատուկ յղացումով փառաբանութեան երկու պաշտամունքներ»⁵²: Ան՝ ակնարկելով «Ծիրանի» մանկապատանեկան երգչախումբի մասնակցութեան, կը գրէ. «Անոնց մասնակցութիւնը եզրափակիչ երգին՝ «Օրհնէ, օրհնէ, ով անձն իմ» յոյս ներշնչեց ներկաներուն, թէ՛

⁵¹ «Արմիս»ի արական քառեակի անդամներն են վեր. Ներսէս Պալպանեան, վեր. Նշան Պազալեան, ճան Սաղըրեան եւ Սքաթ Ճոնսըն:

⁵² Ա. Պ. «Քրիստոսի հրաշափառ Յարութեան նուիրում» «Արմիս» երգչախումբի սրբազան համերգ. 3 եւ 4 Ապրիլ 2004, Պէյրութ», *Ջանասէր*, Ապրիլ-Մայիս 2004:

մատղաշ սերունդին մօտ կատարուած նպատակասլաց աշխատանքը՝ յարատեւ ջանքերով, անպայմանօրէն Աստուծոյ փառքին համար պիտի պտղաբերի»:

Ազդակի թղթակիցը՝ նկարագրելով «Արմիս»ի 2004ի համերգը, կը գրէ. «Ծաղկազարդի եւ Սուրբ Զատկուան տօներուն նախորդող օրերուն զուգահիւսող այս համերգին յայտագիրը ամբողջութեամբ կը բաղկանար հայ եւ օտար դասական թէ ժամանակակից հոգեւոր երգերու խնամքով ընտրուած ու համադրուած երգերէ, որոնք մերթ ամբողջ երգչախումբով եւ շարք մը երգերու պարագային՝ երգչախումբին սենեկային կազմով մատուցուեցան խուռներամ ունկնդիրներու վայելքին ու գնահատանքին»: Յօդուածը՝ եզրափակելով, կը գրէ. «Աւելի քան հինգ տասնեակ երիտասարդ-երիտասարդուհիներ, համախմբուելով «Արմիս»ի ղեկավար վեր. Ներսէս Պալապանեանի շուրջ, 4րդ տարին ըլլալով գեղարւեստական խնամքով ու համաձոյլ հնչերանգով կը կատարեն նուիրական աշխատանք մը, որ մեծ կարեւորութիւն կը ներկայացնէ լիբանանահայ գաղութի երգչախմբային կեանքին մէջ»⁵³:

«Արմիս» երգչախումբը իր երթը կը շարունակէ իր մասնակցութիւնը բերելով Պէյրութի Հայկազեան համալսարանի հիմնադրութեան յիսնամեակի տօնակատարութիւններուն: Այս ծիրին մէջ Հայկազեան համալսարան կը կազմակերպէ Սուրբ Ծննդեան համերգ մը զոյգ ելոյթներով՝ 20 եւ 21 Դեկտեմբեր 2004ին, կատարողութեամբ՝ հայրենի մեցցօ-սփրանօ Աննա Մայիլեանի եւ «Արմիս» երգչախումբին: Համերգները տեղի կ'ունենան Պէյրութի Հայ աւետարանական Ա. եկեղեցոյ մէջ: Այս համերգները իւրայատուկ բնոյթ կը կրեն՝ տրուած ըլլալով, որ Երեւանէն հրաւիրուած էր հին դասական եւ հոգեւոր երաժշտութեան մասնագէտ Աննա Մայիլեանը⁵⁴, իր հիանալի ձայնով Քրիստոսի ծննդեան սքանչելի խորհուրդը աւետելու:

⁵³ Ս. Զատկուան տօնին առիթով. «Արմիս» երգչախումբին սրբազան համերգը», *Ազդակ*, 5 Ապրիլ 2004:

⁵⁴ Աննա Մայիլեան ծնած է Երեւան: 1988-1992ին իր երաժշտական ուսումը ստացած է Ռոմանոս Մելիքեանի անուան երաժշտամոցի ձայնամարզութեան բաժանմունքին մէջ: 1997-2001ին հետեւած է երաժշտական մասնագիտական դասընթացներու Լեհաստանի, Ռումանիոյ, Գերմանիոյ, Ֆրանսայի եւ Զուիցերիոյ մէջ: Երգչուհին շրջագայած եւ համերգներ տուած է եւրոպական բազմաթիւ երկիրներու մէջ, ինչպէս նաեւ՝ Սիւրբեալ Նահանգներ, Քանադա, Եգիպտոս եւ Իրան: Հաստատման եւ միջազգային համբաւի տիրացած Աննա Մայիլեան շահած է

Վեր. Ներսէս Պալապանեանի խմբավարութեամբ «Արմիս»ի ելոյթ, 2004,
Հայ աւետարանական Ա. եկեղեցի. Ա. Կարգին վրայ,
ձախ կողմէն 4րդ երգողը այս գիրքին հեղինակն է

Վաթսուն հոգինոց «Արմիս» երգչախումբը, ղեկավարութեամբ վեր. Ներսէս Պալապանեանի եւ դաշնակի ընկերակցութեամբ Սեւան Պալապանեանի, մերթ առանձին, մերթ ընկերակցելով Աննա Մայիլեանին, եւ երգչուհին՝ մենակատարութեամբ՝ կը ներկայացնեն ծննդեան ընտրուած երգերու փունջ մը՝ երգուած այլազան լեզուներով, որոնց ընդմէջէն հանդիսականները կը փոխադրեն տարբեր մշակոյթներ եւ դարաշրջաններ:

Համերգը կը սկսի երգչախումբին աշխոյժ մատուցումովը երկու ծննդեան երգերու՝ «Սինկ ուի նաու ալ քրիսմըս» (ֆրանսական) եւ «Գէրլ օֆ տը պէլզ» (ուքրանական), որոնց կը յաջորդեն Աննա Մայիլեանի երեք մեներգները՝ հնագոյն պարոք երաժշտութեան տիտաններէն՝ Ե. Ս. Պախի Ծննդեան օրաթորիոյէն երգ մը, Անթոնիօ Վիվալտիէն «Նիսի տոմինուս» եւ ապա 5րդ դարու Մովսէս Խորենացիէն «Խորիւորդ Մեծ եւ սքանչելի»՝

Երրորդական եւ ամերիկեան մրցանակներ: Ան 1999էն ի վեր կը դասաւանդէ Երեւանի Կոմիտասի անուան երաժշտանոցին մէջ: Ունի հայկական շարականներու եւ միջ-նադարեան հոգեւոր երգեցողութեան ծայնագրութիւններ: Մայիլեան նաեւ պատրաստած է ամբողջութեամբ Գրիգոր Նարեկացիի շարականներուն նուիրուած ծայնասկաւառակ:

Աննա Մայիլեան ելոյթ կ'ունենայ «Արմիս»ի հետ, 2004

դաշնակի ընկերակցութեամբ Մաթիլտ-Սանտրա Չոլաքեանի: Յայտագիրը կը շարունակուի երգչախումբին եւ մեներգչուիին կատարմամբ լիբանանահայ երգահան Պօղոս Ճելալեանի մշակած «Պահապան, ինչ կ'աւետես» խմբերգով, որուն կը յաջորդէ տասներորդ դարու Գրիգոր Նարեկացիի «Աչքն ծով ի ծով» տաղը: Ապա երգչախումբը կը կատարէ երեւանաբնակ յօրինող Ռուբերթ Ամիրխանեանի «Տինկ-տոնկ»ը, որուն կը յաջորդէ Աննա Մայիլեանի մեկնաբանութեամբ *սփիրիչուրլ* մը՝ «Սուիթ լիթըլ Ճիզըս պոյ» եւ «Քրիսմըս թայմ իզ հիր», եւ երգչախումբին ընկերակցութեամբ՝ «Ըուէյ ին է մէյնձըր»: Աննա Մայիլեանի «Ալէ Մարիա» մեներգէն ետք երգչախումբը, ընկերակցութեամբ սրինգի եւ հարուածային նուագարաններու, կը մեկնաբանէ 16րդ դարէն եկած գեղեցիկ երգ մը՝ «Սինկ եի օլլ, նաու ուիճոյս» լատիներէն եւ անգլերէն լեզուներով: Աննա Մայիլեան յաջորդաբար կը ներկայացնէ երեք դասական երգեր Ե. Ս. Պախէն, Հենտրիքն եւ Ատուֆ Ատամէն: Համերգը իր ամառտին կը հասնի երգչախումբին եւ մենակատար երգչուիին մատուցմամբ «Դաւիթի վեհ քաղաքին մէջ» եւ «Ալէլուիա Նորածին Թագաւորին, ամէն» երգերով:

Համերգին իրենց մասնակցութիւնը կը բերեն Արլէթ Տէր Կարապետեան, վեր. Նշան Պազալեան, Ռիհամ Ժարժուր, Սիրակ Գարակէօզեան, Էլիաս Ուսթա Ժապալուր, Շահան Քիլաղապեան եւ Հրակ Գարակէօզեան:

Այս համերգին մասին *Ազդակի* թղթակիցը կը գրէ. «Հայրենի ժամանակակից երգարուեստի աշխարհին փայլող անուններէն սփրանօ Աննա Մայիլեան այս երկու օրերուն տեղի ունեցող զոյգ երգահանդէսներով առաջին անգամ ըլլալով կը բարձրանայ լիբանանահայ բեմ՝ տօնակատարելու համար Հայկազեան համալսարանի յիսնամեակն ու Ս. Ծնունդը: ...Երգահանդէսին մատուցած յայտագիրը իր ամբողջութեան մէջ կը կրէր տօնական դիմագիծ: Հոն տեղ գտած էին միջազգային երգարուեստին դասականացած ստեղծագործութիւնները՝ նուիրուած Ս. Ծննդեան տօնին, ինչպէս նաեւ ժողովրդական երգեր, որոնցմով հանդէս եկաւ «Արմիս» երգչախումբը՝ ստեղծելով Կաղանդի յատուկ ջերմ մթնոլորտ»⁵⁵:

Նաեւ *Ջանասէրի* մէջ կը կարդանք. «Բարձր կատարողութեամբ հանդէս եկած մենակատար Աննա Մայիլեանն ու «Արմիս» երգչախումբը երգարուեստի բացառիկ պահեր շնորհեցին ունկնդիրներուն, անոնց մատուցանելով տարբեր սեռերու եւ մշակոյթներու երգային արտայայտութիւններ, համերգին տալով որքան բազմերանգ, նոյնքան իւրայատուկ բնոյթ մը»⁵⁶:

Այս բացառիկ համերգները կ'ըլլան վեր. Ներսէս Պալապանեանի ղեկավարած «Արմիս» երգչախումբի վերջին ելոյթները: 2005ի Յուլիսին ան ընտանեօք կ'արտագաղթէ Միացեալ Նահանգներ: Վեր. Պալապանեանի փափաքով եւ «Արմիս» մշակութային յանձնախումբին որոշումով, երգչախումբին ղեկը կը յանձնուի վեր. Նշան Պազալեանին:

⁵⁵ «Աննա Մայիլեանի հմայիչ երգեցողութեամբ՝ Ս. Ծննդեան համերգ», *Ազդակ*, 21 Դեկտեմբեր 2004:

⁵⁶ Ռուպինա Արթինեան, «Ծննդեան համերգ մը՝ կատարողութեամբ Աննա Մայիլեանի եւ «Արմիս» երգչախումբին» (20 եւ 21 Դեկտեմբեր, Պէյրութ), *Ջանասէր*, Յունար-Փետրուար 2005:

ՎԵՐ. ՆՇԱՆ ՊԱԳԱԼԵԱՆ

Վեր. Նշան Պագալեան⁵⁷ իր հոգեւորականի կոչումին զուգահեռ, բազմատաղանդ երաժիշտ մըն է, ուստի ան կարելոր ներդրում կ'ունենայ «Արմիս» երգչախումբի վերակազմաւորման աշխատանքներուն մէջ, 2001էն սկսեալ՝ իբրեւ անդամ «Արմիս» մշակութային յանձնախումբին, օգնական խմբավար՝ Վեր. Պալապանեանի, երգչախումբին մէջ՝ գլխաւոր բամբ երգող եւ երգչախումբին նուագակցող՝ այլազան փչողական նուագարաններով (սրինգ, բարձրասրինգ կամ սաքսոֆոն): Ան իր երաժշտական գործունէութեան շարքին ունի նաեւ այլ իրագործում-

Վեր. Նշան Պագալեան

⁵⁷ Վեր. Նշան Պագալեան ծնած է Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներու Ֆիլատելֆիա քաղաքին մէջ 1956ին: Ան իր երաժշտական ուսումը կանուխէն ստացած է տեղւոյն երաժշտական դպրոցներուն մէջ որպէս բարձրասրինգ (օպօ) նուագող, ապա՝ սրինգ եւ սաքսոֆոն նուագող: Իր բարձրագոյն ուսման տարիներէն սկսեալ, ան կազմակերպած եւ խմբավարած է զանազան երաժշտախումբեր: Պոսթոնի «Պերքլի» երաժշտական քոլէճի մէջ ուսանած է ձայնամարզութիւն, երաժշտական տեսութիւն, դաշնաւորում եւ երաժշտական այլ առարկաներ: Աստուածաբանութեան տիտղոս ստացած է Լանգասթըրի Աստուածաբանական ճեմարանէն եւ հետեւած Պէյրութի Մերձաւոր Արեւելքի Աստուածաբանական ճեմարանի եւ Հայկազեան համալսարանի դասընթացքներուն, ուր սորված է հայերէն լեզուն: Ան իր հովուական ծառայութիւնը սկսած է Սան Ֆրանսիսքոյի Հայ աւետ. Գողգոթա եկեղեցիին մէջ (1984-1992), ապա շարունակած է Էշրեֆիէի Հայ աւետ. եկեղեցիին մէջ (1992-1995), որմէ ետք ծառայած է Նիւ Եորքի Հայ աւետ. եկեղեցիին մէջ (1995-2000), եւ ապա վերադարձած է Պէյրութ եւ դարձած Հայկազեան համալսարանի հոգեւոր տեսուչ ու կրօնի դասախօս, ինչպէս նաեւ Մերձաւոր Արեւելքի Աստուածաբանական ճեմարանի երգչախումբի ղեկավար (2000-2007):

ներ, այսպես՝ 1992ին Պեյրուֆի մէջ հիմնադիր անդամներէն եղած է «Նոր երգ» երաժշտախումբին եւ մասնակցած է անոնց ձայնագրութիւններուն եւ ելոյթներուն՝ ինը տարբեր երկիրներու մէջ: Վեր. Ն. Պազալեան նաեւ աշխատանք տարած է «Նոր երգ երգեցէք տէրոջ» երգարանի հրատարակութեան մէջ:

Վեր. Պազալեան 2004ին Պեյրուֆի մէջ կը հիմնէ Հայ աւետ. «Ծիրանի» մանկապատանեկան երգչախումբը, որ իր մասնակցութիւնը կը բերէ «Արմիս» երգչախումբի համերգներուն, 3 եւ 4 Ապրիլ 2004-ին, Հայ աւետարանական Ա. եկեղեցւոյ մէջ: «Ծիրանի» նաեւ կը մասնակցի Համագ-գայինի «Կարկաչ» մանկապատանեկան երգչախումբի ելոյթին, 8 Մայիս 2004ին, Պեյրուֆի ամերիկեան համալսարանի «Էսեմպլի հոլ»ի մէջ: «Ծիրանի» երգչախումբը, վեր. Պազալեանի ղեկավարութեամբ, առանձին համերգով հանդէս կու գայ 2005ին Հայ աւետ. Ա. եկեղեցւոյ մէջ, 7 Ապրիլին աշակերտական, իսկ 10 Ապրիլին երեկոյեան ընդհանուր հանդիսատեսներու դիմաց: Այս համերգի մասին *Ջանասէրի* թղթակիցը կը գրէ. «Կիրակի, 10 Ապրիլ 2005ի երեկոյեան, մինչ Պեյրուֆ քաղաքի կեդրոնական շրջանը կ'եռար պատերազմի 30ամեակը յիշատակող հաւաքով, Հայ աւետ. Ա. եկեղեցիին մէջ կը տիրէր տօնական մթնոլորտ: Թիւով երեսունմէկ մանուկներ՝ ժպտուն դէմքերով բեմ կը բարձրանային՝ հոծ բազմութեան հրամցնելու համար իրենց պատրաստած յայտագիրը: Հայ աւետարանական երիտասարդաց միութեան (ՀԱԵՄ) «Ծիրանի» նորակազմ երգչախումբը կու տար իր անդրանիկ համերգը: Խմբավար վեր. Նշան Պազալեանի բժախնդիր աշխատանքը ակնբերեւ էր նաեւ երգերու ընտրութեան ընդմէջէն: Գլխաւոր երեք բաժիններով՝ Գարնանային, Առ Աստուած եւ Ապրիլեան, երգչախումբը բարձր կատարողութեամբ ներկայացուց փունջ մը հայերէն երգեր: Երգչախումբին կ'ընկերակցէր երիտասարդ դաշնակահար Վարդան Ակոբեան»⁵⁸:

«Ծիրանի»ն յայտագիրի առաջին բաժինով կը կատարէ՝ «Հէյ ջան, անցան» (Ա. Մանուկեան), «Լաւ օր» ու «Ժամացոյցը» (Գ. Զթեան) եւ «Գետը անգէտ թէ լինէր» (Ա. Կարապետեան) խմբերգները: Հալէպահայ երգչուհի Հուրի Աբարդեան կը կատարէ մեներգ մը՝ «Գարուն Երեւան» (Ա. Խաչատուրեան): Երկրորդ բաժնով «Ծիրանի» երգչախումբը կը ներկայացնէ չորս հոգեւոր երգեր, երկուքը Հուրի Աբարդեանի ընկերակցու-

⁵⁸ Ա. Պ., «ՀԱԵՄի «Ծիրանի» երգչախումբի համերգ», *Ջանասէր*, Ապրիլ-Մայիս, 2005:

«Ծիրանի» երգչախումբ, Հայ աւետ. Ա. եկեղեցի, 2005

թեամբ՝ «Մեծ է հաւատարմութիւնդ» (թարգ. Է. Էլմաճեան) եւ «Աղօթք» (Գ. Յարութիւնեան), ապա՝ «Քրիստոս ի մէջ» (Կոմիտաս) եւ «Երկինքը մեր աստղազարդ» (վեր. Ն. Պալապանեան): Համերգի վերջին բաժինով «Ծիրանի» կը մատուցէ «Իմ հայրենիք» (Ծողակ Աբարդեան-Սելիմեան), «Կարօտ» (Ա. Սաթեան), «Յոյս» (Գ. Քաթիպա), «Երկիր իմ Հայաստան» (Տ. Մանսուրեան) եւ «Մեր հայրենիք սիրելի» (Գ. Չթչեան) խմբերգները: Համերգի վերջաւորութեան հաճելի անակնկալ մը կը պատահի. Համագ-գայինի մանկապատանեկան «Կարկաչ» երգչախումբը կը ժամանէ իր խմբավարին հետ՝ ողջունելու քոյր երգչախումբը եւ կը մատուցէ երգ մը՝ նուիրուած «Ծիրանի» երգչախումբին, յօրինուած Զաքար Քէշիշեանի կողմէ, բանաստեղծ Եւրի Սահակեանի բառերուն վրայ:

Վեր. Նշան Պազալեան «Արմիս» երգչախումբին փորձերը կը շարունակէ, եւ 1 Յուլիս 2005ին երգչախումբը հանդէս կու գայ Հայկազեան համալսարանի շրջանաւարտութեան հանդէսին ընթացքին, որ տեղի կ'ունենայ մեծ շուքով Պէյրութի «Պիէլ» կեդրոնին մէջ՝ խմբավարութեամբ մայեսթրօ Յարութ Ֆազլեանի եւ նուագակցութեամբ Լիբանանեան սիմֆոնիք նուագախումբի ընտրովի անդամներուն:

«Արմիս» երգչախումբի 2005-2006 տարեշրջանի փորձերը կը վերըսկսին 2005ի աշնան՝ վեր. Նշան Պազալեանի ղեկավարութեամբ: 1 Յու-

լիս 2006ին ՄԱՀԱԵ Միության Կեդրոնական մարմինը կը կազմակերպէ Փառաբանութեան պաշտամունք մը՝ Հայաստանեայց աւետարանական եկեղեցիի հիմնադրութեան 160ամեակին առիթով: Հայ աւետ. Ա. եկեղեցւոյ մէջ տեղի ունեցող այս հանդիսաւոր պաշտամունքին յատուկ փայլք մը կու տան «Արմիս» եւ «Ծիրանի» երգչախումբերը՝ իրենց խմբերգային մատուցումներով, վեր. Նշան Պազալեանի խմբավարութեամբ:

Վերապատուելիին խմբավարութեամբ «Արմիս» երգչախումբը կը վերսկսի իր փորձերուն, Նոյեմբեր 2006ին: Ս. Ծննդեան համերգ մը՝ կազմակերպուած Հայկազեան համալսարանին կողմէ, տեղի կ'ունենայ 20 Դեկտեմբեր 2006ին Հայ աւետ. Ա. եկեղեցիին մէջ: Այս համերգին ընթացքին հանդէս կու գան «Արմիս» երգչախումբը՝ վեր. Նշան Պազալեանի խմբավարութեամբ, Հայկազեան համալսարանի զանգակներու եւ լարային համոյթները եւ հիւր մեներգիչ՝ Էլի Ֆրանսիս:

Այս համերգի հետաքրքրական յայտագիրը կը սկսի երգչախումբի կատարումով «Յնծա՛, ծափ գարկ» եւ «Ով Սուրբ Հոգի իջիր արդ դուն իմ մէջ» խմբերգներով, նուագակցութեամբ՝ Մաթիլտ-Սանտրա Չոլաքեանի (դաշնակ) եւ Բալիկ Քիլաղաբեանի (քլարինէթ): Յայտագիրը կը շարունակուի Ռուպինա Արթինեանի առաջնորդած՝ լարային համոյթի ներկայացումով Ա. Մնակեան՝ «Գիշերն իջաւ», Ծարբանթի՝ «Ա լա վընիւ տը Նոէլ», անգլիական 16րդ դարու եղանակ՝ «Քովընթրի քէրըլ» եւ Պըրկընտիական երգ՝ «Փաթափան»: Ապա, թենոր Էլի Ֆրանսիս կը մեկնաբանէ երկու երգ Սդրատելլայէն եւ Սեզար Ֆրանքէն՝ դաշնակի ընկերակցութեամբ Վարդան Ակոբեանի: «Արմիս» երգչախումբը կը կատարէ Է. Յովհաննիսեանի «Զինն է գալիս» խմբերգը, որուն կը յաջորդէ Էլի Ֆրանսիսի կատարած «Ճեզու Պամպինօ» մեներգը: Նապիլ Մելքիի ղեկավարած 13 հոգինոց զանգակներու համոյթը, իր ղեկավարին նուագակցութեամբ, կը ներկայացնէ Ծննդեան աւանդական երեք երգեր, եւ համերգը իր աւարտին կը հասնի «Արմիս» երգչախումբին կատարումով Ս. Ծննդեան երգերու, որոնց կը ձայնակցին հանդիսատես ունկնդիրները եւ կը նուագակցին Վարդան Ակոբեան՝ դաշնակ, Ծահան Քիլաղաբեան՝ սինթըսայզըր եւ Վահէ Մըխճեան՝ ջութակ:

Հետաքրքրական է, որ այս համերգին մասնակցող 50 երգող եւ նուագողներուն մեծամասնութիւնը Հայկազեան համալսարանի մեծ ընտանիքին կը պատկանի՝ որպէս ուսանող, շրջանաւարտ, պաշտօնեայ, դասախօս կամ խնամակալ:

«Արմիս»ի մասնակցութեամբ այս համերգը վեր. Պազալեանի խմբա-

վարած վերջին ելոյթը կ'ըլլայ՝ անոր Ամերիկա վերադառնալն առաջ, 2007 Յուլիսին: Ան կը մեկնի ԱՄՆ ծառայելու որպէս հովիւ Հաւըրթաւոնի Հայ աւետարանական Նահատակաց եկեղեցւոյ մէջ:

Վերապատուելի Նշան Պապալեանի խմբավարած «Ծիրանի» միջ-դպրոցական համայնքային մանկապատանեկան երգչախումբն ալ կը դադրի գործելէ: 2009ին Հայ աւետ. քոլէճի երգչախումբը, որ անուն չունէր, «Ծիրանի» անունը կը ժառանգէ եւ երթը կը շարունակէ՝ խմբավարութեամբ Նեկտար Փալազեանի⁵⁹: Նեկտար Փալազեան խմբավարած է Այնճարի Յառաջ նախակրթարանի եւ Հայ աւետարանական երկրորդական վարժարանի «Նայիրի» մանկապատանեկան երգչախումբերը, որոնք ելոյթ կ'ունենան Պէյրութի, Հալէպի եւ Քեսապի մէջ: Ան տարիներէ ի վեր Հայ աւետարանական քոլէճի երգչախումբին կողքին կը խմբավարէ Հայ աւետարանական Թորոսեան վարժարանի եւ Այնճարի Հայ աւետ. երկրդ. վարժարանի «Նայիրի» երգչախումբերը:

«Արմիս»ի գործունէութիւնը շարունակելու համար 2007ին «Արմիս» մշակութային յանձնախումբը կը հրաւիրէ լիբանանցի երաժիշտ Նապիլ Մելքին՝ իբրեւ հիւր խմբավար, որպէսզի երգչախումբը պատրաստէ Ծննդեան համերգի մը: Յանձնախումբը կը հաւատար, որ հոգեւոր երաժշտութիւնը հոգին ու կեանքը կը նորոգէ, միտքը ու սիրտը կ'ազնւեացնէ, տրամադրութիւնը կը բարելաւէ եւ սուրբ զգացումներ յառաջ կը բերէ: Պէտք չէ ընդհատել երգչախումբին գործունէութիւնը:

⁵⁹ Այնճարի Հայ աւետարանական ընտանիքի մէջ ծնած Նեկտար Թիւմպերեան-Փալազեան յաճախած է Այնճարի Հայ աւետ. երկրդ. վարժարան, միեւնոյն ատեն հետեւած ձեռնադաշնակի դասերու: Սարգիս Փանոսեանի հետ եւ ինքնաշխատութեամբ նուագած եկեղեցւոյ պաշտամունքներու հոգեւոր երգերը: Պատերազմի թէժ օրերուն ան Այնճարէն իջած է Պէյրութ եւ հետեւած «Թեքլեան Նախապատրաստական երաժշտանոց»ի դասընթացներուն եւ վկայուած Ռուպինա Արթինեանի դաշնակի դասարանէն: Ապագային ան դաշնակի մասնաւոր դասերը շարունակած է, նաեւ հետեւած խմբավարական դասերու: Ան՝ հաւատալով, որ երգը իր կեանքը կ'արժեւորէ, ինքզինք նուիրած է երաժշտութեան: Ան ծառայած է Այնճարի Ս.Պօղոս եկեղեցւոյ մէջ 1990-2000 որպէս երգեհոնահար եւ 2000-2018 որպէս դպրաց դասի ղեկավար: 2018էն ի վեր Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ երգեհոնահար-դաշնակահարն է:

ՆԱԴԻԼ ՄԵԼՔԻ

Նապիլ Մելքի⁶⁰ զաւակը վեր. Մելքիի, մանկութենէն սիրած է երաժշտութիւնը եւ ընտրած զայն որպէս իր կեանքի ասպարէզը: Ան իր երաժշտական ուսումը կը ստանայ Միացեալ Նահանգներու մէջ եւ իր խմբավար դառնալու երազը կ'իրականանայ 1989ին, երբ ան կ'արժանանայ խմբավարութեան մէջ մագիստրոս տիտղոսին: Լիբանանի պատերազմի դժընդակ օրերուն ան կը մնայ Ամերիկա, ուր 12 տարիներ կը ծառայէ 400 անդամ հաշուող եկեղեցւոյ մը մէջ՝ իբրեւ երաժշտութեան եւ երգչախումբի պատասխանատու տնօրէն: Ան կը ստանձնէ նաեւ տարբեր եկեղեցի-

⁶⁰ Նապիլ Մելքի ծնած է Պէյրութ հոգեւոր ընտանիքի մը յարկին տակ: Երբ երկրորդական ուսումը կ'աւարտէ 1979ին, անոր հայրը զինք կ'ուղարկէ Միացեալ Նահանգներ, որպէսզի էնտըրսըն համալսարանին մէջ ան ուսանի Քրիստոնէական դաստիարակութիւն: Նապիլ, որ մանկութենէն խորունկ սէր ունէր երաժշտութեան հանդէպ, համալսարանին մէջ կը ծանօթանայ երաժշտութեան ծիւղը ընտրած բարեկամներու եւ կ'որոշէ իր սիրած երաժշտական աշխարհին մէջ շարունակել իր ուսումը: 1983ին ան կը ստանայ երաժշտական վկայականը եւ կ'անդամակցի երեք երգչախումբերու: 1986ին Հարաւային Քալիֆորնիոյ Ազիւսա փասիֆիք համալսարանին մէջ կը մասնագիտանայ խմբավարական արուեստին մէջ եւ մագիստրոսի վկայականին տիրանալէ ետք՝ 1989ին, ան կը դառնայ նոյն համալսարանի միջազգային երգչախումբին տնօրէնը եւ հիւր խմբավար Աստուծոյ եկեղեցիին մէջ տեղի ունեցող բազմաթիւ համերգներու: 2002ին Մելքի Պէյրութ վերադարձէն ետք կ'ունենայ բեղուն երաժշտական գործունէութիւն: 2012էն ի վեր կ'աշխատի «Հարթ ֆոր Լեպանըն» կոչուած ոչ շահաբեր կազմակերպութեան հետ, որ Պէյրութի մէջ բացած է երեք դպրոց Լիբանանի մէջ գտնուող սուրիացի եւ իրաքցի գաղթական մանուկներու համար: Ան դարձած է այս կազմակերպութեան տնօրէններէն մէկը եւ երկու տարի ետք սկսած է երաժշտութիւն սորվեցնել Ամերիկայէն կամաւոր խումբերու բերած երաժշտական նուագարաններով: 35 գաղթական փոքրիկներով կազմած է նուագախումբ մը, որ 2016էն սկսեալ ելոյթներ կ'ունենայ եկեղեցիներու մէջ, դպրոցական հանդէսներու ընթացքին եւ տարբեր առիթներով: Նապիլ Մելքիի մեծագոյն իրագործումը «Կլորի աֆ Իսթըր», իր տեսակին մէջ անգլուզական երաժշտական բեմականացած ներկայացումն է:

Նապիլ Մելքի, 2007

ներու հիւր խմբավարութեան պաշտօնը: 2002 թուականին ան կարիքը կը զգայ իր ծննդավայրը վերադառնալու եւ ծառայելու իր համայնքին, մասնաւորապէս եկեղեցիներու մէջ զբաղիլ երիտասարդներու հետ՝ ջանալով բարելաւել անոնց ապրած կեանքը: Ան 2003ին կը կազմէ «Քրիսչըն քոմիւնիթի քուայր» երգչախումբը՝ 40 անդամներով: Նապիլ Մելքի յաջորդ տարին՝ 2004ին կը հիմնէ ձեռային զանգակներու համոյթը (Vibrant Sound Hand-bell), իր տեսակին մէջ միակը Լիբանանի եւ Միջին Արեւելքի մէջ: 2006ին կը կազմէ մանկապատանեկան երգչախումբ մը՝ տարբեր եկեղեցիներէ 25 անդամներու մասնակցութեամբ, որոնք կ'երգեն չորս ձայնով եւ քանի մը տարի ետք Փարիզ շրջապատոյտի կ'երթան ու կ'երգեն բազմաթիւ եկեղեցիներու մէջ:

Նապիլ Մելքի 2007ին կ'ընդառաջէ «Արմիս» երգչախումբը ղեկավարելու հրաւերին ու կը սկսի փորձերու, եւ, իր խմբավարութեամբ եւ Մաթիլտ Սանտրա Չոլաքեանի⁶¹ դաշնակի ընկերակցութեամբ «Արմիս»

⁶¹ Մաթիլտ-Սանտրա Չոլաքեան շրջանաւարտ է Լիբանանի Պետական բարձրագոյն երաժշտանոցէն՝ մագիստրոս տիտղոսով: Ան իր համալսարանական ուսումը ստացած է Հայկազեան համալսարանին մէջ: Բազմաթիւ ելոյթներով հանդէս եկած է թէ՛ առանձին համերգով, եւ թէ՛ Լիբանանի ֆիլիարմոնիքին հետ: Ան կը դասաւանդէ Լիբանանի Պետական բարձրագոյն երաժշտանոցին մէջ:

Երգչախումբի Ս. Ծննդեան համերգը տեղի կ'ունենայ 4 Յունուար 2008ի երեկոյեան Պէյրութի Հայ աւետարանական առաջին եկեղեցւոյ մէջ, հովանաւորութեամբ Մերձաւոր Արեւելքի Հայ աւետարանական եկեղեցիներու միութեան, կազմակերպութեամբ «Արմիս» մշակութային յանձնախումբին եւ ներկայութեան ՄԱՀԱԵ Միութեան նախագահ վեր. Մ. Գարակէօզեանի, հոգեւոր եւ կրթական առաջնորդներու, օտար կղերականներու, դիւանագէտներու եւ հոծ բազմութեան մը:

Յայտագիրին առաջին բաժինով 28 անդամներէ բաղկացած «Արմիս» երգչախումբը կը կատարէ արդի մշակումներով երեք խմբերգ՝ «Գերըլ օֆ տը պէլզ», «Այ ձասթ հըրտ սամ կուտ նիուզ» եւ «Սինկ ուի նաու օֆ Քրիսմըս»: Ապա «Արմիս»ի լարային քառեակը՝ Մարտիկ Փալազեան (ջութակ), Սեւան Պասմաձեան (ջութակ), Շուշան Արթինեան (թաւջութակ) եւ Մարիա Փալազեան (դաշնակ) կը կատարէ ծնունդը խորհրդանշող վեց

Նապիլ Մելքի կը ղեկավարէ «Արմիս»ը, 2007, Հայ աւետ. եկեղեցի

Երաժշտական կտորներ: Երգչախումբը կը շարունակէ՝ մեկնաբանելով «Դաւիթի վեհ քաղաքին մէջ», «Մարչ օֆ տը քինկզ», «Էր ֆոր Ատվընթ» եւ «Փարէյտ օֆ տը վուտըն սոլձըրզ» խմբերգները: Համերգը իր գագաթնակէտին կը հասնի, երբ «Զանգակներու համոյթ»ին 12 անդամները ձեռային զանգակներով ծննդեան երգեր կը նուագեն՝ Նապիլ Մելքիի

Նապիլ Մելքի ղեկավարությամբ՝ զանգակներու համոյթ

առաջնորդությամբ, որմէ ետք խմբավար Նապիլ Մելքի զանգակներով կը մենակատարէ ծնունդի եղանակներու փունջ մը՝ դաշնակի ընկերակցությամբ Մարիա Հաժի: Յայտագիրի եզրափակիչ բաժինով երգչախումբը՝ հանդիսականներու ձայնակցությամբ, կը խմբերգէ «Լուռ գիշեր, Սուրբ գիշեր», «Լսեցէք կ'երգեն հրեշտակք», «Ծափ զարկ աշխարհ, ցնծա՛յ այսօր» եւ «Եկէք, հաւատացեալք, խնդի եւ յաղթությամբ»:

Ներկաներէն տիկին Նուէր Հայտոսեան համերգի մասին իր յօդուածին մէջ կը գրէ. «Ըստ ներկաներէն շատերու վկայութեան, տխուր եկան եւ ուրախ վերադարձան: Տկար եկան եւ զօրացած վերադարձան: Կասկածով եկան եւ հաւատքով վերադարձան, յուսահատ եկան եւ քաջալերած վերադարձան: Երկրին մէջ տիրող քաղաքական անորոշութիւններու եւ մտահոգութիւններու մէջ կարծէք «Արմիս»ի ելոյթը բալասան մը եղաւ ներկաներուն եւ հոգեպէս նորոգուելու պատճառ, նաեւ զգալու Յիսուսի աշխարհ գալուն ուրախութիւնը եւ յոյսով լեցուելու»:

Իսկ այս համերգին մասին գրուած *Ազդակ*ի յօդուածը կը կրէ հետեւեալ խորագիրը. «Խմբավարությամբ Նապիլ Մելքիի՝ «Արմիս» երգչախումբը ներկայացուց Ս. Ծննդեան յաջող համերգ մը»⁶²:

⁶² *Ազդակ*, 5 Յունուար 2008:

ԿԱՐՈ ԱԻԵՍԵԱՆ

«Արմիս» երգչախումբին վարչությունը 2008ին կը հրաւիրէ լիբանանահայ երիտասարդ երաժիշտ Կարո Աւեսեանը⁶³, որ վերադարձած էր Երեւանէն իր երաժշտական ուսումը աւարտելէ եւ մագիստրոսի տիտղոսին արժանանալէ ետք՝ իբրեւ ղեկավար եւ երգահան Երեւանի Կոմիտասի անուան երաժշտանոցէն: Ան նոյն տարուան Սեպտեմբեր ամսուն կը դառնայ «Արմիս» երգչախումբի գեղարուեստական ղեկավարը եւ կը սկսի փորձերու:

Կարո Աւեսեան

Երեք ամիսներու հետեւողական փորձերէ ետք, 27 անդամ հաշուող երգչախումբը 4

⁶³ Կարո Աւեսեան ծնած է 1979ին, Պէյրութ: Ան իր երաժշտական նախնական ուսումը ստացած է Պէյրութի մէջ, ապա՝ 2001ին, մեկնած Երեւան, ուր 2001-2006ին աշակերտած է Աշոտ Չոհրապեանի՝ երգահանութեան մարզին մէջ, իսկ 2003-2007ին աշակերտած է Արամ Ղարաբեկեանին՝ խմբավարական արուեստին տիրանալու, Երեւանի Կոմիտասի անուան պետական երաժշտանոցին մէջ: Աւեսեան պատուոյ յիշատակութեամբ աւարտելով այս երկու մասնագիտութիւնները, կ'արժանանայ համապատասխան մագիստրոս արուեստից վկայականներուն: 2007ին կը վերադառնայ Պէյրութ, ուր կը ստանձնէ «Բ. Կանաչեան» երաժշտական քոլէժի տեսութեան բաժնի ղեկավարութիւնը՝ մինչեւ օրս, եւ 2008էն ի վեր կը պաշտօնավարէ նաեւ Լիբանանի պետական երաժշտանոցին մէջ՝ որպէս դասախօս: Ան պարբերաբար կը ղեկավարէ Լիբանանի ֆիլհարմոնիք նուագախումբը: 2012 եւ 2014 թուականներուն Աւեսեան կը մասնակցի միջազգային խմբավարութեան վարպետաց դասընթացքներու Փարիզի եւ Շիքակոյի մէջ՝ մայեսթրօ ճորճ Փեհլիվանեանի եւ Տանըլտ Շլայքըրի հետ: 2018ի Օգոստոսին Աւեսեան կը մասնակցի Տանիւպ սիմֆոնիք նուագախմբային մրցոյթ-դասընթացքին Պուտաբեշտի մէջ եւ կ'արժանանայ առաջին ու զլխաւոր մրցանակին, իսկ 2019-2020 տարեշրջանին կը հրաւիրուի դարձ-

Յունուար 2009ին հանդես կու գայ Ս. Ծննդեան համերգով Հայ աւետարանական Ա. եկեղեցւոյ մէջ: Այս համերգը կազմակերպուած է Մերձաւոր Արեւելքի Հայ աւետարանական եկեղեցիներու միութեան եւ Հայ աւետարանական «Արմիս» մշակութային յանձնախումբին կողմէ, եւ կը վայելէ հովանաւորութիւնը մշակոյթի նախարար Թամմամ Սալամի: Յայտագիրը կը սկսի Մովսէս Խորենացիի «Խորհուրդ Մեծ եւ սքանչելի» շարականով եւ կը շարունակուի հայերէն եւ անգլերէն ծնունդի երգերով՝ «Ո՛վ է այս Մանուկն», «Յնծա՛, ծափ զարկ», «Փոքրիկ քաղաք Բեթլեհեմի», «Թագաւոր ենք արեւելից», «Տը ֆըրսթ Նոէլ» եւ «Հի շէլ պի քոլտ»: Ապա «Արմիս» համոյթը կը ներկայացնէ ծննդեան նուագարանային եղանակներ Կունոյէն, Չայքովսքիէն, Ռեսքիկիէն եւ Շիւպերթէն: Երգչախումբը դարձեալ կը մեկնաբանէ ծննդեան երգեր, որոնց ընդառաջ փոքրիկն Դաւար Հայտոսթեան մէջընդմէջ կը կատարէ Ս. Գրային ընթերցումներ Մատթէոս եւ Ղուկաս աւետարաններէն: Յայտագրի վերջաւորութեան երգչախումբին կը միանայ ժողովուրդը՝ երգելով Ծնունդի քանի մը խանդավառ երգեր: Երգչախումբին դաշնակահարն է Մաթիլտ-Սանտրա Չոլաքեան, իսկ մեներգիչները՝ Ծողիկ Թորոսեան եւ Արլէթ Յովսէփեան: Այս համերգին մասին *Ջանասէրի* յօդուածագիրը կը գրէ. «Իսկապէս ներկաները իրենք զիրենք Ծնունդի մթնոլորտին մէջ զգացին: Անոնք անգամ մը եւս լեցուեցան Նոր Տարուան եւ Ծնունդի խորհուրդով, ապրելու համար յոյսով, հաւատքով եւ փառաբանութեան հոգիով»⁶⁴:

«Արմիս» երգչախումբի 2010 տարեշրջանի «Գարնանային համերգ» խորագրուած համերգը կը զուգադիպի Ծաղկազարդին: Յայտագիրը զուտ հայկական է «հայուն մշակութային ժառանգը պահելու, ծանօթացընելու, բայց անպայմանօրէն փոխանցելու նոր ժամանակներուն», ինչպէս գրուած է յայտագիր-գրքոյկին Հայ աւետ. «Արմիս» մշակութային յանձնախումբի «Մեր խօսքը»ին մէջ: Հովանաւորութեամբ Մերձաւոր Արեւելքի Հայ աւետարանական եկեղեցիներու միութեան (ՄԱՀԱԵՄ) եւ կազմակերպութեամբ Հայ աւետարանական «Արմիս» մշակութային յանձնախումբին, Կիրակի, 28 Մարտ 2010ի երեկոյեան ժամը 8:00ին Հայ աւետարանական Ա.

եալ Հունգարիա՝ իբրեւ հիւր խմբավար միեւնոյն նուագախումբը ղեկավարելու: Ան ստացած է 2004ի Երեւանի Ղազարոս Սարեան ճայնային մրցանքին երրորդ մրցանակը՝ իր յօրինած «Երեք հայրէն քուջակէն» գործով:

⁶⁴ Ներկայ մը, «Հայ աւետ. «Արմիս» երգչախումբի Ծնունդի համերգը» (Կիրակի, 4 Յունուար 2009, Պէյրութ), *Ջանասէր*, Յունուար-Փետրուար 2009:

եկեղեցւոյ մէջ տեղի կ'ունենայ այս գարնանային համերգը՝ կատարողութեամբ «Արմիա» երգչախումբին, խմբավարութեամբ՝ Կարօ Աւեսեանի եւ դաշնակի ընկերակցութեամբ՝ Մաթիլտ-Սանտրա Չոլաքեանի:

Յայտագիրին առաջին բաժինով երգչախումբը կը մեկնաբանէ Եկմալեանի «Աղօթք տէրունական»ը, Պապաճանեանի «Ազգ փառապանծ»ը, Էօմիրեանի «Աւագ Ուրբաթ»ը եւ Թ. Ալթունեանի «Նուպար Նուպար» ու «Հոյ իմ նազանի եարը» հայկական ժողովրդային երգերը: Ապա երգչախումբը կը կատարէ Արմէն Տիգրանեանի «Անուշ» օփերայէն 18 հատաւծներ՝ «Նախերգանք, Համբարձում եայլա, Մենապար, Ամպի տակից, Ասում են ուրին, Հովիւներու պար, Երկու պատանիներու վէճը, Մոսիի մենախօսութիւնը, Աշխարհ գիտի իմն ես դու, Տէ տղերք, Ես քեզ տեսայ, Վիճակ հանելու տեսարանը, Ոհ ինչ սեւ վիճակ, Սուտ բան է քուրիկ, Մոսիի մեներգը, Համբարձում եայլա, Ամպի տակից եւ վերջանուագ»: Յայտագրի այս մասին իրենց մասնակցութիւնը կը բերեն սոփրանօ Արլէթ Տէր Կարապետեան, Շողիկ Թորոսեան, Արփինէ Պետրոսեան, բամբ՝ Յակոբ Քելուկեան, շուր՝ Լոռի Եափուճեան եւ տիոլ՝ Արթիւր Քէշիշեան:

Յայտագիրին վերջին բաժնին անցնելէ առաջ, լիբանանահայ ծանօթ ասմունքող տիկին Անի Եփրեմեան կը ներկայացնէ Գէորգ Էմինի «Կռունկ» բանաստեղծութիւնը՝ մեծ ապրումով, եւ համերգը իր աւարտին կը հասնի հայրենասիրական երեք երգերով՝ «Երգ բարեկամութեան» (Ճ. Կյօզալեան), «Ջան Հայաստան» (Մ. Մալիսազալեան) եւ «Հայրենիքիս հետ» (Ա. Յարութիւնեան):

Այս համերգին մասին *Ազդակ* կը գրէ. «Մեծապէս գնահատելի էր խըմբավար Կարօ Աւեսեանի տարած աշխատանքը, որ արտացոլաց երգչախումբի գերազանց կատարումներուն ընդմէջէն: Հարկ է նաեւ գնահատել տաղանդաւոր դաշնակահար Մաթիլտ-Սանտրա Չոլաքեանը, որ կ'ընկերակցէր երգչախումբին: Աւարտին ներկաները մեծապէս գնահատեցին երգչախումբին կատարումները, նաեւ խմբավարին ու դաշնակահարին տաղանդը»⁶⁵: Իսկ *Արարատ* կը գրէ. «Այն, ինչ որ ցոյց տուաւ գեղարւեստական ղեկավար, խմբավար Կարօ Աւեսեանի խիզախութիւնը եւ «Արմիա» երգչախումբի 27 սիրողական անդամ-անդամուհիներուն աշխատանքային նուիրումը՝ Արմէն Տիգրանեանի ԱՆՈՒԾ օփերայի հատուածներէն ներկայացումն էր: Խմբավար Կարօ Աւեսեան կրցաւ լաւագոյնս

⁶⁵ «ՄԱՀԱԵՄ. Գարնանային համերգ՝ կատարողութեամբ «Արմիա» երգչախումբի», *Ազդակ*, 29 Մարտ 2010:

ներկայացնել հայ երաժշտության ինքնությունը՝ Անուշի բովանդակությամբ, ուր կ'արտացոլայ հայուն ամբողջական մշակոյթը եւ երաժիշտ Արմէն Տիգրանեանի մեծությունը, որ մինչեւ այսօր կը խլէ հայուն սիրտը՝ որպէս հայ երգի լաւագոյն նմոյշ»⁶⁶:

Հայ աւետարանական «Արմիս» մշակութային յանձնախումբը՝ յարգելով իր յանձնառությունը, երաժշտության միջոցով հայ երիտասարդին ջամբելու հայեցի եւ քրիստոնէական դաստիարակություն, եւ անտեսելով տնտեսական-ընկերային հրամայականները, կը կազմակերպէ Ծննդեան համերգ մը, որ տեղի կ'ունենայ Երեքշաբթի, 3 Յունուար 2012ին Հայ աւետարանական Ա. եկեղեցւոյ մէջ, խմբավարութեամբ՝ Կարօ Աւեսեանի եւ դաշնակի ընկերակցութեամբ Մարիա Փալազեանի: Համերգը կը վայելէ ճարտարարուեստի նախարար Վրէժ Սապունճեանի հովանաւորությունը:

Համերգին յայտագիրը մեծամասնութեամբ կը բաղկանայ միջազգային հանրաժանօթ երաժիշտներու յօրինումներէն՝ «Հիանալի շնորհք» (Մ. Ռոժըրգ), «Երգենք Ալելուիա» (Կ. Եանկ), «Լուռ գիշեր, լուռ աշխարհ»

Կարօ Աւեսեանի ղեկավարութեամբ «Արմիս»ի ելոյթ, Հայ աւետ. Ա. եկեղեցի, 2012

⁶⁶ « Գարնանային համերգ՝ «Արմիս» երգչախումբի կատարմամբ», *Արարատ*, 20 Ապրիլ 2010:

«Արմիս»-ն ու իր խմբավարը Կարո Աւեսեան

(Տվորժաք), «Փանիս անժելիքիս» (Ս. Ֆրանք), «Կլորիա» (Ա. Վիվալտի), «Ուրախացիր Սրբուհի» (Ս. Խորենացի)՝ մենակատար Լոռի Եափուճեան՝ քլարինեթով, «Քրիստոս ի մէջ մեր յայտնեցաւ» (Կոմիտաս) եւ «Ծնաւ մեր Փրկիչ» (Է. Լոճեսքի): Յայտագրին առաջին եւ երկրորդ բաժնին միջեւ որպէս միջնարար, «Արմիս» լարային քառեակը կը ներկայացընէ երկու կտոր՝ «Օրօր» (Բ. Կանաչեան) եւ «Ալէլուիա» (Հենտըլ):

«Արմիս» երգչախումբը համերգի երկրորդ բաժինով կը կատարէ «Ալէ Մարիա» (Քաչչինի)՝ դաշնակի կողքին Ալիք Ճէպէճեան սրինգով կը մասնակցի, «Քէրըլ օֆ տը պելլզ» (Լէոնդովիչ Ուիլյուքի), «Քանթիք տը Նոէլ» (Ա. Ատամ), «Այն քլայն նախտմիուզիք» (Մոցարթ), «Ուտ լանկ սայն» (Պ. Տեվակդերէ) եւ «Քրիսմըս կոզ քլասիքըլ» (Տ. Մատուքս):

Այս համերգին մասին *Արարատ* կը գրէ. «Յայտագիրը, որ Ծնունդի յատուկ հայկական եւ միջազգային հանրաճանօթ երաժշտական յօրինումներէ կը բաղկանար, մեծապէս տպաւորեց ներկայ հասարակութիւնը իր ձոխ բովանդակութեամբ, նոր մտայղացումով եւ քրիստոնէական ընդհանրական ու համապարփակ ընկալումով:..... Ծառ հետաքրքրական եւ իւրայատուկ նորութիւն էր ներկայացնել Տաւիտ Մատուքսի «Քրիսմըս կոզ քլասիքըլ», որ համադրում մըն էր շարք մը դասական երգարուեստի ստեղծագործումներէ՝ պատշաճեցուած Ծննդեան երգարուեստի մէջ:

Գեղարուեստական ղեկավար եւ խմբավար Կարո Աւեսեան կրցաւ համոզել ներկայ երաժշտասէր հասարակութիւնը իր երաժշտական եւ խմբավարական հմտութեամբ եւ բժախնդրութեամբ»⁶⁷:

Նոյն համերգին մասին *Ազդակ* կը գրէ. «Արմիս» երգչախումբը շուրջ մէկ ժամուան ընթացքին ստեղծեց տօնական իւրայատուկ մթնոլորտ՝ որակաւոր երգի եւ երաժշտութեան մատուցումով: Համերգին գծով «Արմիս» երգչախումբի խմբավար Կարո Աւեսեան «Ազդակ»ին յայտնեց, որ այս տարուան յայտագիրը փոփոխութեան ենթարկուած էր, որպէսզի ներկաներուն հրամցուին նորութիւններ եւ ընդհանրապէս չլսուած երգեր ու երաժշտութիւններ, որպէսզի կրկնութիւններ չկատարուին եւ դասական արժէքներն ալ լսելի դառնան: Խօսելով երգչախումբին մասին՝ Աւեսեան շեշտեց, որ վերջին շրջանին երգչախումբը որակային եւ թուային աճ արձանագրած է, ինչ որ դրական է եւ արդիւնք է ստեղծուած մթնոլորտին»⁶⁸:

«Արմիս»ի համերգ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ-Ս. Եղիա եկեղեցւոյ մէջ,
«Սուլիտեր»ի 5րդ փառատօն, 2012

«Արմիս» երգչախումբը այս նոյն համերգային ծրագիրով հանդէս կու գայ 12 Դեկտեմբեր 2012ին, Հայ կաթողիկէ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ-Ս. Եղիա աթոռանիստ եկեղեցւոյ մէջ՝ «Սուլիտեր»ի կազմակերպած «Պէյրութ»

⁶⁷ Թ., «Արմիս» երգչախումբի Ծնունդի համոյթը», *Արարատ*, 8 Փետրուար 2012:

⁶⁸ «Հայ աւետարանական «Արմիս» երգչախումբի Ս. Ծննդեան իւրայատուկ համերգը», *Ազդակ*, 6 Յունուար 2012:

կ'երգէ» հոգեւոր երաժշտութեան 5րդ փառատօնի համերգներու ծիրին մէջ: Խմբավարն է Կարօ Աւեսեան, դաշնակահարը՝ Լոռի Այնթապլեան: Այս համերգի մասին *Ազդակ* կը գրէ. «27 անդամներէ բաղկացած «Արմիս»ը համերգի աւարտին երգեց Ս. Ծնունդի դասական երգերու երգաշար մը, որ արժանացաւ ներկաներու ծափահարութիւններուն, որոնց իբրեւ արդիւնք երգաշարէն հատուած մը անգամ մը եւս ներկայացուցեցաւ: ...«Պէյրուօը կ'երգէ հոգեւոր երաժշտութեան 5րդ փառատօնին ընդմէջէն «Արմիս» երգչախումբը հայ թէ օտար հասարակութեան մօտ ստեղծեց տօնական մթնոլորտ եւ մատուցեց բարձրորակ արուեստ»⁶⁹:

2015ին՝ Յեղասպանութեան 100ամեակին առթիւ, «Արմիս» մշակութային յանձնախումբը Միացեալ Նահանգներէն կը հրաւիրէ «Արմիս» երգչախումբի պատմութեան սիւներէն, նախկին խմբավար վերապատելի Ներսէս Պալապանեանը՝ Պէյրուօ գալու եւ յատուկ համերգ մը պատրաստելու նպատակով: Յանձնախումբը նաեւ կը հրաւիրէ հայրենի երգչուհի Աննա Մայիլեանը՝ հնադարեան շարականներու եւ միջնադարեան տաղերու անուանի մեկնաբանը, որ տարիներ առաջ մասնակցած էր «Արմիս» երգչախումբի մէկ համերգին՝ վեր. Ներսէս Պալապանեանի ղեկավարութեան տակ:

«Արմիս» երգչախումբին Յեղասպանութեան 100ամեակին նուիրուած համերգին խորագիրն է «Մթնշաղէն դէպի արշալոյս»՝ մթնշաղը խորհրդրանշելով Հայոց ցեղասպանութիւնը, իսկ արշալոյսը՝ հայուն վերապրումը: Համերգը տեղի կ'ունենայ Հայ աւետարանական Ա. եկեղեցւոյ մէջ, Զորեքշաբթի, 26 Մայիս 2015ին, երեկոյեան ժամը 8:30ին, Մերձաւոր Արեւելքի Հայ աւետարանական եկեղեցիներու միութեան եւ Հայ աւետարանական «Արմիս» յանձնախումբի կազմակերպութեամբ, Հայոց ցեղասպանութեան 100ամեակի Լիբանանի Կեդրոնական մարմինի հովանաւորութեամբ եւ նախագահութեամբ ուժանիւթի նախարար Արթիւր Նազարեանի:

Յայտագիրը կը բաղկանայ երկու բաժիններէ. առաջին բաժինով հանդէս կու գայ հայրենի մեցցօ-սփրանօ Աննա Մայիլեան՝ հայրենի դաշնակահար Էլեն Կիրակոսեանի ընկերակցութեամբ, հետեւեալ երգերով՝ Պետրոս Նաբանցի՝ «Առաւօտեան քաղցր եւ անոյշ հովերն» (18րդ

⁶⁹ «Պէյրուօը կ'երգէ» հոգեւոր երաժշտութեան 5րդ փառատօնը կը շարունակուի. «Արմիս» երգչախումբի Ս. Ծնունդի տօնին նուիրուած որակաւոր համերգը», *Ազդակ*, 13 Դեկտեմբեր 2012:

դար), Դանիել Երաժիշտ՝ «Ամէն առաւօտ եւ լոյս», Կոմիտաս՝ «Չինար ես-
Զուլօ-Ալ ձին», Ռոմանոս Մելիքեան՝ «Արի, արի» եւ «Զնկիկ», Համբար-
ծում Պէրպէրեան՝ «Անոր», Ծահան Պէրպէրեան՝ «Գարուն բացուաւ»,
Համբարծում Գրիգորեան՝ «Արեւի ոսկին» եւ «Պապար», Նիկոլ Գալան-
տարեան՝ «Արագին», «Իմ ուղին» եւ «Հով լինեմ»: Դաշնակահարուհի Կի-
րակոսեան դաշնամուրի մենանուագներով ելոյթ կ'ունենայ՝ քանի մը
երգի մեկնաբանութենէն ետք նուագելով Գէորգի Սարաճեանէն «Հաբըր-
բան» եւ «Կաքաիկ» կտորները:

Համերգին երկրորդ բաժնի սկիզբը երգչախումբի անդամներէն Սերօ
Քէլուկեան կ'ասմունքէ ժագ Ս. Յակոբեանի «Տէր Զօր» բանաստեղծութիւ-
նը, իր հօր՝ Յակոբ Քէլուկեանի տուտուկի վրայ կատարած «Կալի երգ»
ժողովրդական երգի նուագակցութեամբ: Այս միջնաբարբէն ետք, «Ար-
միս» երգչախումբը՝ խմբավարութեամբ վեր. Ներսէս Պալապանեանի եւ
դաշնակի ընկերակցութեամբ Սեւան Պալապանեանի, հանդէս կու գայ
հայրենասիրական եւ հոգեւոր խմբերգներով՝ Մելիք Մալիսագալեան՝
«Ջան Հայաստան», Ուիլիս-Փէյձ-Ե. Քասունի՝ «Ամենապերճ Յիսուս», Ալան
Յովհաննէս՝ «Չորս երգ», Ա. Տէր Ղուկասեան՝ «Ուռնի»: Ապա, դարձեալ
Աննա Մայիլեան կը մեներգէ Ռոմանոս Մելիքեան՝ «Վարդը», Գեղունի
Չոչեան՝ «Արարատ», Համբարծում Գրիգորեան՝ «Հայրենիքիս կանչը»,
Բարսեղ Կանաչեան՝ «Օրօր»՝ երգչախումբին ընկերակցութեամբ: Երգ-
չախումբին «Բարի է իմ հոգւոյս» (Պլիս-Մէյֆիլտ-Ա.Աբրահամեան) եւ
«Հայաստան» (Արմէն Սմբատեան) երգերու կատարումներուն կը միա-
նայ Աննա Մայիլեան: Համերգը իր աւարտին կը հասնի Արմիսի (վեր. Ար-
մենակ Միսիրեան) «Աղօթք տէրունական»ով: Երգչախումբին կարգ մը
կատարումներուն իրենց մասնակցութիւնը կը բերեն Լոռի Պիլալեան՝
սրինգով, Արեգ Գարակէօզեան՝ ալթօ սաքսօֆոնով եւ Րաֆֆի Էլմաճ-
եան՝ փողով:

Այս համերգին մասին *Ազդակ* կը գրէ. «Հայ աւետարանական Առաջին
եկեղեցւոյ մէջ երաժշտական համերգ էր: Եկեղեցին մարդաշատ էր, իսկ
բեմի վրայ էր վաստակաւոր երգչուհի մեցցօ-սոփրանօ՝ Աննա Մայիլեա-
նը, որ իր երաժշտական բարձր կատարումներով յաջողեցաւ լիբանա-
նահայ հանդիսատեսը տանիլ հայ երաժշտութեան անդաստան եւ
հաղորդակից դարձնել բազմազան երաժշտական գործերու»⁷⁰:

⁷⁰ «Մթնշաղէն դէպի արշալոյս» համերգ. «Ուժեղ ենք եւ մեզ յաղթել հնարաւոր
չէ», ըսաւ վաստակաւոր երգչուհի Աննա Մայիլեան», *Ազդակ*, 1 Յունիս 2015:

Նոյն համերգին մասին Զաքար Քէշիշեան կը գրէ. «Հայոց ցեղասպանութեան 100րդ տարելիցին նուիրուած երաժշտական ոգեկոչումներու շարքին ուշագրաւ արտայայտութիւն մը եղաւ Հայ աւետարանական «Արմիս» երգչախումբի եւ երգչուհի Աննա Մայիլեանի համատեղ համերգը, որ տեղի ունեցաւ 27 Մայիսին: ... Համերգի առաջին բաժինով Աննա Մայիլեան՝ արհեստավարժ դաշնակահար Էլեն Կիրակոսեանի հետ, մատուցեց աշխարհագրական տարբեր վայրերու մէջ երկնուած փունջ մը երգեր: Ուշագրաւը այն էր, որ ան հայ երգի բազմահարուստ ժառանգութեան արխիւներէն կրկին լոյսին բերեր էր այնպիսի երգեր, որոնք դժբախտաբար հազուադէպօրէն կը հնչեն մեր բեմերէն: ... Իր ղեկավարած երբեմնի համերգներով «Արմիս» երգչախումբի տարեգրութեան մէջ անջնջելի հետք թողած վերապատուելի Ներսէս Պալապանեան, տարիներու ընդմիջումէ ետք, այս առիթով յատկապէս հրաւիրուած ըլլալով, կարճատեւ այցով մը Լիբանան գալով, իր կնոջ՝ դաշնակահար Սեւան Պալապանեանին հետ կրկին բեմ բարձրացաւ «Արմիս» երգչախումբին հետ: Ծարք մը հանրածանօթ երգեր կատարուեցան վերապատուելիին կողմէն՝ նոր նուագագրութեամբ, թարմ շունչով մը համակելով ունկնդիրները: ... Այս իմաստով այնքան բաղձալի է, որ «Արմիս» երգչախումբը դառնայ մշտապէս գործող երգչախումբ եւ նորանոր համերգներով հարստացնէ մեր երաժշտական կեանքը»⁷¹:

* * *

Այս յիշարժան համերգէն ետք «Արմիս» երգչախումբը կը դադրի գործելէ մինչեւ 2017 թուական, երբ խումբի նախկին խմբավար եւ նոյնանուն մշակութային յանձնախումբի անդամ վերապատուելի Նշան Պազալեան Պէյրութի Մերձաւոր Արեւելքի Հայ աւետարանական եկեղեցիներու միութեան գրասենեակին մէջ կը ստանձնէ եկեղեցիներու յարաբերութիւններու համադրողի պաշտօնը: Արդարեւ, ան իր աշխատանքներուն զուգահեռ սիրայօժար կը սկսի «Արմիս»-ի հին եւ նոր անդամները խմբաւորել եւ մարզել: Յաջորդ տարին «Արմիս» երգչախումբը՝ խմբավարութեամբ վեր. Նշան Պազալեանի եւ դաշնակի նուագակցութեամբ Մաթիլտ-Սանտրա Դոլաքեանի, հանդէս կու գայ քանի մը երգով, 3 Յունիս

⁷¹ Զաքար Քէշիշեան, «Արմիս» երգչախումբի համերգին առիթով. Մտորումներ համերգէն ետք», *Ազդակ*, 12 Յունիս 2015:

2018ին, Պէյրուֆի Հայ աւետարանական Ա. եկեղեցւոյ մէջ տեղի ունեցած «Գոհաբանական պաշտամունքին» ընթացքին, որ նուիրուած է Ամերիկայի Հայ աւետարանական ընկերակցութեան 100ամեակին: Մերձաւոր Արեւելքի Հայ աւետարանական եկեղեցիներու միութեան կազմակերպած այս պաշտամունքին ընթացքին «Արմիս» երգչախումբը մէջընդմէջ կը կատարէ վեր. Ներսէս Պալապանեանի յօրինած «Երկինքը մեր աստղազարդ» երգը՝ Կասիա Տանաօլեանի մեներգով եւ Լոռի Պիլալեանի սրինգի ընկերակցութեամբ: Ապա, անգլերէնով՝ Հենտըրի «Կրէյթ լորտ կատ, տայ քինկտըմ շէլ էնտուր» , Կոմիտասի «Քրիստոս ի մէջ» շարականը, եւ այս յատուկ պաշտամունքը իր աւարտին կը հասնի երգչախումբին կատարած Արմիսի «Աղօթք տէրունական»ով:

2019ին «Արմիս» երգչախումբը՝ նոր եւ նախկին անդամներով, խմբավարութեամբ՝ վերապատուելի Նշան Պազալեանի եւ դաշնակի նուագակցութեամբ Հենրի Իշխանեանի, հանդէս կու գայ առանձին համերգով մը, որ տեղի կ'ունենայ Կիրակի, 2 Յունիս 2019ին, Պէյրուֆի Հայ աւետարանական Առաջին եկեղեցւոյ մէջ: Մէկ ժամ տեւողութեամբ յայտագիրը կ'ընդգրկէ՝ հայկական թէ օտար հոգեւոր երաժշտութեան կողքին, հայկական ժողովրդական եւ հայրենասիրական երգեր, ինչպէս նաեւ Կոմիտասի եւ Յովհաննէս Թումանեանի ծննդեան 150ամեակներուն նուիրուած երգեր:

«Արմիս», Հայ աւետ. Ա. եկեղեցի, 2019

Համերգը կը սկսի Արմիսի «Աղօթք տէրունական»-ով եւ կը շարունակւի Ճ. Տարուալի «Տէր, հիմա մեր Փրկչին» խմբերգով եւ Կոմիտասի «Քրիստոս ի մէջ» շարականով: Ապա երգչախումբը կը ներկայացնէ Կոմիտասի ժողովրդական երգերէն «Ալագեազ» եւ «Խնկի ծառ» խմբերգները, որոնց թաւջութակով կը նուագակցի Շուշան Արթինեան-Թոքաթեան: Յատկանշական է, որ երգին բոլոր տոները կ'երգուին, ոչ թէ, ինչպէս սովորաբար՝ առաջին երկու տոները միայն: Գրիգոր Սիւնիի «Օյ, Նազան իմ» երգեցողութեան կը միանայ Կարին Հայտոսեան՝ ջութակի վրայ: Ամբողջացնելով ժողովրդական երգերու բաժինը, երգչախումբը կը մեկնաբանէ յունահայ խմբավար Յ. Փափագեանի յօրինած «Մայիսի գիշեր»ը: Յայտագիրը կը շարունակուի անգլերէնով երգուած հոգեւոր խմբերգներու փունջով՝ Հենտրիի «Յաւիտեան օրինեալ է Ան», Ամերիկեան *սփիրիչուր*՝ «Տէրս չփրկեց Դանիէլը» եւ Ուայթի «Աստուծոյ խաղաղութիւնը»: Համերգի վերջին բաժինին անցնելէ առաջ երգչախումբի անդամներէն Ռոզին Քէլուկեան կ'ասմունքէ Թումանեանէն «Քառեակներ», որոնց միահիւստած կոմիտասեան եղանակներով Յակոբ Քէլուկեան տուտուկով կ'ընկերակցի: Յայտագիրի վերջին բաժինով «Արմիս» կը կատարէ Ալան Յովհաննէսի «Վասպուրական» խմբերգը եւ Ա. Յարութինեանի յօրինած Թումանեանի խօսքով «Հայրենիքիս հետ»ը՝ մեներգութեամբ Յակոբ Քէլուկեանի եւ Հարմինէ Պետրոսեանի: Վեր. Նշան Պազալեան կատարած էր յայտագիրին առաջին բաժինին հինգ խմբերգներուն երգի եւ նուագակցութեան յարմարացումի աշխատանքը, ինչպէս նաեւ յայտագիր-գրքոյկին մէջ գետեղուած իւրաքանչիւր մատուցուած երգի յօրինողին եւ բառերու հեղինակին մասին կարելու տեղեկութիւններու համադրումը: Յայտագիրի աւարտին՝ ժողովուրդին բարձր գնահատանքին եւ յոտնկայս ծափողջոյններուն ընդառաջելով, «Արմիս» կը կրկնէ «Հայրենիքիս հետ» երգը:

Այս համերգին մասին *Ազդակ* կը գրէ. «Հայ աւետարանական «Արմիս» երգչախումբի 32 կամաւոր երգողներու պարտաճանաչ աշխատանքը եւ գործին նկատմամբ ունեցած հաւատքը տուին իրենց գեղեցիկ եւ քաջալերական արդիւնքը: Ներկաները եկեղեցիէն հեռացան այն ականկալիքով, որ «Արմիս»ը տարեկան համերգով պիտի շարունակէ գաղութի մշակութային-հոգեւոր կեանքին յատուկ փայլք տալ»⁷²:

⁷² «ԱՐՄԻՍ երգչախումբին ելոյթը», *Ազդակ*, 11 Յունիս 2019:

«Արմիս» երգչախումբը՝ վեր. Նշան Պազալեանի ղեկավարությամբ եւ Մաթիլտ-Սանտրա Զոլաքեանի դաշնակի ընկերակցությամբ, կը ծրագրէր 2020ին տրուելիք համերգին, երբ ծայր առին Պէյրութի մէջ զանազան տեսակի պատուհասներ՝ խոչընդոտելով ծրագիրներու իրականացումը: Յոյսով ենք, որ լաւ օրերու վերադարձով երգչախմբային գործունէութիւնները կ'աշխուժանան՝ հարստացնելով համայնքի կեանքը:

Լիբանանահայութիւնը տարիներով ըմբոշխնած է «Արմիս» երգչախումբի մատուցած յիշարժան վայելքի արուեստի երեկոները: Լիբանանի քաղաքացիական պատերազմի դժուար պայմաններուն մէջ ծնունդ առած «Արմիս» երգչախումբը հոսանքն ի վեր թիավարելու յանձնառությամբ կը շարունակէ իր առաքելութիւնը:

ԲԱՐՍԵՂ ԿԱՆԱԶԵԱՆ

ԲԱՐՍԵՂ ԿԱՆԱՉԵԱՆ (1885-1967) «ԳՈՒՍԱՆ» ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲ

Բարսեղ Կանաչեան՝ Կոմիտասի սաներէն ամէնէն ստեղծագործը, եղած է բազմակողմանի ձիրքերով օժտուած անձ մը, որ իր երաժշտական գործունէութիւնը վարած է որպէս երգահան, երաժիշտ-կատարող, խմբավար, ջութակահար եւ ուսուցիչ: 1932ին հաստատուելով Պէյրութի հայահոծ գաղութին մէջ, իր տաղանդը ի սպաս կը դնէ հայ երգին: Ծնորիի իր «Գուսան» երգչախումբին, հայ երգը կ'երգուի այս օտար ափերուն, եւ հայը կը մնայ հայ:

Բարսեղ Կանաչեան ծնած է 1885ին Ռոտոսթօ քաղաքը՝ Պոլիսէն ոչ հեռու: Հայրը համեստ կօշկակար մըն էր: Երեք տարեկանին Բարսեղի ընտանիքը կը փոխադրուի Կէտիկ Փաշա, ուր փոքրիկը դպրոցական տարիք հասնելուն պէս կը սկսի յաճախել թաղի ազգային վարժարանը: Սակայն, շուտով կը խախտի այս համեստ բայց խաղաղ մթնոլորտը, 90ական թուականներու դէպքերը ծայր կ'առնեն, եւ շատերու նման Կանաչեան ընտանիքն ալ կը լքէ իր բոյնը եւ կը գաղթէ Պուլկարիա՝ նախ Սիլիվէն, ապա՝ Վառնա մայրաքաղաք, ուր Բարսեղ կը շարունակէ եւ կ'աւարտէ իր ուսումը: Վառնայի մէջ ան գրագիրի պաշտօնով կը մտնէ վանեցի վաճառականի մը մօտ եւ ազատ

Բարսեղ Կանաչեան իր ջութակով

Ժամերը կ'անցնեն իր շինած ջութակին վրայ եղանակներ փորձելով: Հայրը՝ նկատելով տղուն իղձը, իսկական ջութակ մը կը գնէ Բարսեղին համար: Ատկէ ետք, Բարսեղ՝ հազիւ աւարտած իր գրագիրի առօրեայ պաշտօնը, կ'առանձնանայ իր ջութակին հետ եւ ժամեր կ'անցնեն նուագելով: Կանաչեանի հայրը՝ քաջալերելու համար պատանիին ջանքերը, անոր դաս առնել կու տայ թաղային ուսուցիչէ մը: Քիչ ժամանակ ետք, ան կ'ունենայ հմուտ ուսուցիչ մը՝ Նաթան Պէյ Ամիրխանեան (շրջանաւարտ Պերլինի Արքայական երաժշտանոցէն եւ հիմնադիրը Սոֆիայի օփերային): Կանաչեան այս երաժիշտէն կ'առնէ ջութակի, խաղագրութեան (սոլֆեժ) եւ տեսութեան (թէորի) դասեր: Ան նաեւ կ'երգէ Ամիրխանեանի կազմած երիտասարդներու երգչախումբին մէջ՝ որպէս բամբ (պաս): Ամիրխանեան կը գնահատէ իր նոր աշակերտին ըմբռնելու, լսելու եւ մեկնաբանելու բացառիկ տաղանդները: Իրիկունները Ամիրխանեաններու տան մէջ տեղի կ'ունենան երաժշտական ունկնդրութիւններ: Այս հանդիպումներուն խանդավառութեամբ կ'որոշուի կազմել նուագախումբ մը, որուն ղեկավարը կը դառնայ Կանաչեան: Ամիրխանեան կը հայթայթէ նօթագրուած եղանակները, մինչ խումբը կը սորվի եւ կը նուագէ⁷³:

1905ի մօտերը Կանաչեան ընտանիքը դարձեալ կը տեղափոխուի, այս անգամ՝ Ռումանիա: Բարսեղ Կանաչեան Պուքրէշի երաժշտանոցը մտնել կ'ուզէ, սակայն կը գոհանայ յաճախելով հանրաժանօթ երաժշտագէտ Ժորժ Պույուքի մասնաւոր երաժշտական դպրոցը, ուր ան կը հետեւի ջութակի եւ ներդաշնակութեան (հարմոնի) դասերու: Նաեւ, Ժորժ Պույուքի ղեկավարութեամբ, կ'երգէ քաղաքին զանազան եկեղեցիներուն մէջ, միշտ բամբ: Իսկ ինք մասնակի դասեր կու տայ դաշնակի, մանտոլինի եւ վարժարանին նուագախումբին մէջ կը վերցնէ երկրորդ ջութակի բաժինը: Ջութակի փորձերը իր տան մէջ ընելու յարմարութիւն չունենալով, ստիպուած կ'ըլլայ զանոնք կատարել քաղաքի «Բաբգէն Սիւնի» ընթերցասրահին մէկ սենեակին մէջ, բան մը, որ սուղ կ'արժէ երաժշտութեամբ մոլեգնած տղուն: 1905ին, ռուսական առաջին յեղափոխութեան օրերուն, ռուսիկանները պատահմամբ կը ձերբակալեն եւ բանտ կ'առաջնորդեն հայ երիտասարդ ջութակահարը, իոն կը պահեն երեք օր: Երբ ազատ

⁷³ Բարսեղ Կանաչեանի կենսագրութեան համար տես՝ Սեզա, «Քառասնամեայ յոբելեան Բարսեղ Կանաչեանի երաժշտական գործունէութեան (1906-1946), Կենսագրական նօթեր», Պէյրութ, 1946, հրատարակութիւն «Յոբելինական յանձնախումբ»ի: «Բարսեղ Կանաչեան (1885-1967). կեանքի մը երաժշտացումը», աշխ.՝ Անդրանիկ Տագէսեան, Հայկազեան համալսարանի հրատ., 2017:

կ'արձակուի, Բարսեղ՝ իր հորը խրատին անսալով, կ'անցնի Պուկարիա:

Պուկարիոյ մէջ Կանաչեան նուագախումբերու մէջ կը նուագէ: Իր նախկին ընկերներուն հետ Կանաչեան կու տայ երգահանդէսներ եւ նուագահանդէսներ, որոնց ընթացքին ան առանձինն ալ ելոյթ կ'ունենայ բազմաթիւ կտորներով: Պուկար երաժշտագէտ ընկերոջ մը պնդումներուն վրայ, ան կը միանայ անոնց խումբին, եւ կը շրջին Պուկարիոյ զանազան քաղաքները: Այս շրջանին է, որ Կանաչեան կը փորձէ նօթագրել իր առաջին ստեղծագործութիւնը՝ «Աստղեր փայլուն, աստղեր սիրուն» բանաստեղծութեան վրայ: Խումբը կը նուագէ այս գործը, որ մեծ խանդավառութիւն կը ստեղծէ պուկար երաժշտագէտին մօտ, ինչպէս նաեւ՝ Վառնայի հանդիսատես ժողովուրդին:

Այս ժամանակաւոր թափառումները վերջ կը գտնեն, երբ Կանաչեան Վառնա կը վերադառնայ եւ հոն կը ծանօթանայ Պէլլեանին, որ եկած էր Զուխաճեանի «Լէպլէպիձի հօր հօր աղա»ն բեմադրելու: Կանաչեանին կը վստահուի նուագախումբի ղեկավարի պաշտօնը, եւ անոնց հետ կը մեկնի Քոսթանցա:

1908ին, երբ Օսմանեան սահմանադրութիւն կը հռչակուի, աշխարհի բոլոր ծայրերէն հայ մտաւորականներ կը վերադառնան Պոլիս, ապագայի ծրագիրներ մշակելու խանդավառութեամբ: Բարսեղ Կանաչեանն ալ այս վերադարձողներուն մէջ է. ան կը վերագտնէ Կէտիկ Փաշան, հին ծանօթները եւ կը լծուի գործի: Ընկերներուն աջակցութեամբ, կը կազմէ նուագախումբ մը՝ «Քնար» անունով, եւ կը ստանձնէ անոր ղեկավարութիւնը: Այս՝ Պոլսոյ առաջին նուագախումբն է, մասնակցողները բոլորն ալ արհեստաւոր տղաք են, որոնք աշխատանքի ժամերէն դուրս կը զբաղին իրենց շատ սիրած նուագով: «Քնար» խումբը օրինակ կը հանդիսանայ հետագային կազմուող զանազան ուրիշ նուագախումբերու, ուրիշ արուարձաններու մէջ: Կանաչեան կ'աւանդէ նաեւ երաժշտական մասնաւոր դասեր՝ Ուսումնական խորհուրդի անհրաժեշտ վկայագրի համաձայն: Այս շրջանին ան կը յօրինէ երաժշտական քանի մը կտորներ, որոնցմէ մէկը՝ «Մասիս-Վալս»ը, նոյնիսկ կը տպագրուի:

1910ին կը պատահի Կանաչեանի կեանքին առաջին անկիւնադարձը, որ պիտի առաջնորդէր զինք դէպի իր կոչումը: Կանաչեան Սան Սթեֆանօ գացող շոքեկառփին մէջ ձակատագրական հանդիպում մը կ'ունենայ Կոմիտասի հետ, ապա ան ներկայ կ'ըլլայ Կոմիտասի ղեկավարած համերգին, որ իր վրայ խորապէս ցնցիչ ազդեցութիւն կը գործէ, մանաւանդ որ ան բնաւ չէր ակնկալեր, որ կղերական մը կրնար այդպէս

ազդու եւ յուզիչ կերպով ղեկավարել: Կանաչեան կ'որոշէ երգել Կոմիտասի երգչախումբին մէջ: Ժամանակ մը ետք Կոմիտաս իր 300 հոգինոց խումբէն կ'ընտրէ ամէնէն ընդունակները՝ 16-18 հոգի, որոնցմէ ալ վերջնականապէս կը զտէ վեց հոգի՝ որպէս իր սաները, եւ անոնց կ'ուսուցանէ ներդաշնակութիւն (հարմոնի): Այդ վեց ընտրեալներն էին Հայկ Սէմէրճեան, Միհրան Թումաճանեան (Թումաճան), Վարդան Սարգիսեան, Վաղարշակ Սրուանձտեանց, Արտաշէս Սապունճեան եւ Բարսեղ Կանաչեան: Կանաչեան վեց սաներէն աւագն է:

Կոմիտասի «Գուսան» երգչախումբին մէջ Կանաչեան բամբ կ'երգէ եւ կը հետեւի ընդհանուր ներդաշնակութեան, մասնաւորաբար՝ հայ ժողովրդական երգերը ներդաշնակելու խմբավարական արուեստի վերաբերող դասընթացքներուն: Երեք տարուան (1913-1915) այս ուսանողութեան շրջանը՝ Կոմիտասի շունչին տակ, մասնաւոր Կոմիտասի ստեղծագործութիւններուն երգեցողութիւնը «Գուսան»ի մէջ, կը դառնան Կանաչեանի լաւագոյն դպրոցը: Ան Կոմիտասի հետ աշխատելով, կը մտերմանայ հայկական խմբերգային երաժշտութեան բազմաձայնութեան արուեստին:

Սակայն այս երանելի օրերը երկար պիտի չտեւէին. վրայ կը հասնի Համաշխարհային Ա. պատերազմը, ապա՝ Մեծ Եղեռնը: Բոլոր այրերը զօրակոչի կ'ենթարկուին: Կանաչեան՝ չկարենալով սպառնալիքներուն դիմանալ, կը ներկայանայ հրամանատարին, սակայն իր երաժիշտի հանգամանքը բարեբեր ազդեցութիւն կը գործէ, երկու ամիս ալ կը յետաձգուի անոր զինուորագրուիլը: Երբ պայմանաժամը կը վերջանայ, Կանաչեան կ'ուղարկուի Սէլիմիյէի պատմական զօրանոցը, ուր կը գտնուի Թուրքիոյ մեծագոյն հիւանդանոցը: Կանաչեան կը ստանձնէ բժիշկի օգնական-զինուորի պաշտօնը՝ իր ջութակը հարիւրապետին մօտ պահ դնելէ ետք:

Իրիկուն մը Սէլիմիյէի զօրանոցին մէջ կը ներկայացուի գլուխ-գործոց նկատուած «Գարակէօզ»ը. դադարի ատեն մէկը Կանաչեանին կը թելադրէ ջութակ նուագել: Կանաչեան պահ դրուած ջութակը կ'առնէ եւ կը նուագէ՝ հիացում պատճառելով հանդէսին նախագահող թուրք հազարապետին: Ան իր մօտ կը կանչէ զինուոր Կանաչեանը ու փափաք կը յայտնէ ջութակի դասեր առնել, նաեւ կը հրամայէ, որ անոր շնորհէն մասնաւոր դիւրութիւններ: Կանաչեան օրերը կ'անցընէ՝ ցերեկը օգնելով անհատնում վիրաւորներուն, իսկ գիշերը ջութակի դաս տալով եւ երաժշտութեամբ զբաղելով հազարապետին տան մէջ: Ժամանակ մը անց, Կանաչ-

եանի պնդումներուն տեղի տալով, հազարապետը կ'արտօնէ զինք Գատըգիւղի հիւանդանոցը փոխադրուիլ եւ աշխատիլ հայ բժիշկներու հետ, սակայն քիչ ժամանակ ետք հայ բժշկապետը կը փոխարինուի հայատեաց Կալիպ պէյով. այսպիսով վերջ կը գտնեն իր փոքր ազատութիւնները՝ կաշկանդելով երաժիշտ, օգնական-գինւորին ազատատենչ հոգին:

Կանաչեան իր քաղաքացիական պարտականութիւնը կատարած պահուն կ'ունենայ ազգային մղձաւանջներ: Ան կը յաջողի ինքզինք նետել Բերա՝ երթալ հանդիպելու իր երգի ընկեր Միհրան Թումաճեանին, սակայն երբ Թումաճեանի ծեր հայրը կը տեսնէ Բարսեղ Կանաչեանը զինուորական համազգեստով՝ կը զարմանայ, որ ան դեռ ողջ է, եւ կը թելադրէ, որ ան անմիջապէս մեկնի եւ հետքը կորսնցնէ: Կանաչեան կը վերադառնայ Գատըգիւղի հիւանդանոցի վիրաւոր զինուորներուն: Ապա ան կը ղրկուի նոր հիւանդանոց մը, ուր դարձեալ կ'ենթարկուի կաշկանդումներու եւ հալածանքներու: Հրաշքով մը ան կը յաջողի դէպի ռուսական ծակատ մեկնող Ճաֆեր փաշայի բանակին մէջ մտնել: Կանաչեան մաս կը կազմէ նուագախումբին՝ նուագելով աւագափող (թրոմպոն), նաեւ ներդաշնակութեան դասեր կու տայ այս նոր հազարապետին այլ: Բանակը կը հասնի Ճապաղջուր, ուր ան կը լսէ քիւրտերու երգեր, զորս կը գտնէ շատ հետաքրքրական: Սակայն քանի մը ամիս չանցած, Կանաչեան կ'աքսորուի Տիգրանակերտ՝ ուրիշ հայ զինուորներու հետ: Իր բնիկներէն զրկուած այս քաղաքին մէջ Կանաչեան կ'աշխատի հայ բժիշկի մը քով (Օննիկ Թաճեան): Իրիկուն մը դարձ-

Կոմիտաս իր աշակերտներով.
վերը աջից՝ Բարսեղ Կանաչեան

եալ ան կը յայտնաբերուի թուրք հրամանատարի մը կողմէ՝ շնորհիւ իր երաժշտական ձիրքերուն: Մեր երիտասարդ աքսորեալ զինուորը ջութակ կը նուագէ զինուորական նուագահանդէսի մը ատեն, հրամանատարը՝ Մուսաթաֆա Քեմալ փաշան է նոյնինքն, որ հմայուած՝ կ'ուզէ, որ Կանաչեան առանձինը թրքերէն եղանակներ նուագէ: Ան կը նուագէ քրտերէն եղանակներ եւ կը տիրանայ առանձնաշնորհումներով՝ շնորհիւ իր տաղանդին: Բոլոր հայ զինուորները կը կրեն թուրք բանակի համազգեստը, բայց զբաղում չունին: Կանաչեան կը նուագէ եւ կը նօթագրէ քանի մը քրտական եղանակներ, սակայն, մալարիա հիւանդութենէն վարակուելով, կիսատ կը թողու ամէն աշխատանք եւ արծակուրդի կը դրկուի Հալէպ, ուր Կանաչեանի համար վերջ կը գտնէ պատերազմը, եւ անոր մասնակցութիւնը պատերազմին: Հայ աքսորականները մեծ բազմութեամբ կը հասնին Հալէպ:

Կանաչեանի ղեկավարութեամբ, անմիջապէս երգչախումբ մը կը կազմուի: Ան բազմաձայնի կը վերածէ քանի մը ազգային երգեր, նաեւ յայտագիրին վրայ կը ներառէ Կոմիտասի «Սոնա եար»ը: Երկու ամիս ետք խումբը կու տայ ազգային վերածնունդի առաջին համերգը, որ տեղի կ'ունենայ օրուան մեծ թագաւոր եւ հայ ժողովուրդի իսկական բարեկամ Ն.Վ. Էմիր Ֆայսալի նախագահութեամբ եւ շատ ցնցիչ տպաւորութիւն կը ձգէ: Միհրան Նաճարեան այս մասին կը գրէ. «Վերջին քառորդ դարու ընթացքին յաջորդաբար տեղի ունեցող մեր ազգային կուլտուրական ձեռնարկներուն մէջ արուեստագիտական շարժառիթներով ցուցադրուած բոլոր կարգի շինիչ հանդիսութիւնները երբեք ալ չկրցին գերազանցել հայկական այն առաջին մեծ համերգը, որը տեղի ունեցաւ Հալէպի մէջ նախորդ աշխարհաւեր մեծ պատերազմէն յետոյ: Եւ ուրտեղ առաջին անգամ ըլլալով վերապրող հայ երիտասարդութիւնը ու մեր գեղանի աղջիկները լսեցին հայ մեծանուն վարպետին՝ Կոմիտասի աննման «Սոնա եար»ը: Այս երգը հիացում պատճառեց միանգամայն ներկայ օտար արուեստասէր հանդիսականներուն»⁷⁴: Այս համերգի յաջողութիւնը եւ անոր ստեղծած ոգեւորութիւնը այնքան մեծ կ'ըլլան, որ գաղթականութենէ եւ հալածանքէ նոր ազատագրուած տղաքը կ'ուզեն յօրինել քայլերգ մը, որ կարենայ ցոլացնել ամբողջ ցեղի մը հոգին:

Օր մը բանաստեղծ Կառվարենցը եւ Կանաչեանը կը գտնուին թէյա-

⁷⁴ Միհրան Նաճարեան, «Յուշագիրք 1918-1948 երեսնամեայ ազգային իրադարձութիւններ Սուրիոյ եւ Լիբանանի մէջ հայ կեանքէն առնուած», 1949, Պէյրութ:

սեղանի մը շուրջ: Հոն հոգեկան բուռն պահանջէ մը ծնունդ կ'առնէ «Յառաջ նահատակ ցեղին անմահներ» երիտասարդներու քայլերգը: Տեղւոյն վրայ Կառվարենց կ'արտասանէ բառերը, իսկ Կանաչեան կը յօրինէ երաժշտութիւնը: Հալէպի երկրորդ համերգին արդէն հայ զինուորներէ բաղկացած երգչախումբը կ'երգէ «Յառաջ նահատակ»ը՝ մեծ խանդավառութեամբ վարակելով նաեւ օտարները:

Հալէպէն ետք Կանաչեան կը մեկնի Կիլիկիոյ Ատանա քաղաքը եւ հոն, ըստ իր սովորութեան, անմիջապէս կը ձեռնարկէ երգչախումբ կազմելու: Համերգը, որ տեղի կ'ունենայ ընդհանուր կառավարիչի տիկնոջ հովանաւորութեամբ, մեծ յաջողութիւն կ'արձանագրէ եւ ֆրանսացի, հայ թէ օտար հիւրերու սքանչալցումին ընդառնալով՝ կը կրկնուի: Ապա Կանաչեան կը մեկնի Պոլիս, ուր զինադադարը կը տօնուէր, Վերածնունդի խրախճանքներ կը կազմակերպէին բոլոր ազատագրուած ազգերը, հայերն ալ՝ անոնց կողքին: Սակայն Կոմիտաս հոն չէր, զայն արդէն Փարիզ փոխադրած էին՝ յուսալով, որ տակաւին կարելի կ'ըլլայ փրկել վարդապետը:

Մեծ Վարպետին ընտրեալները, որոնք ողջ մնացած են, կ'ուխտեն ողջ պահել հայ երգը՝ փաստելու համար, որ հայը դեռ կ'ապրի: Անոնք կը միանան Պոլսոյ մէջ եւ կը ձեռնարկեն մեծ համերգի մը: Երգչախումբը կը կազմուի 300 երկսեռ հայ երիտասարդներէ՝ տալու համար Վերածնունդի առաջին համերգը, ղեկավարութեամբ «Կոմիտասեան սաներուն»: Այս համերգը, որ 1919ին Բերայի մէջ տեղի կ'ունենայ, աննախընթաց յաջողութիւն կ'արձանագրէ՝ խոր տպաւորութիւն ունենալով դաշնակից ազգերու ներկայացուցիչներուն վրայ, նաեւ՝ յարգանք պարտադրելով: Համերգը կը կրկնուի զանազան արուարձաններու մէջ ալ, եւ ընդհանուր ոգեւորութեան տակ կը կազմուի «Կոմիտասեան սաներու հիմնադրամ», որպէսզի սաները կարենան Փարիզ երթալ եւ կատարելագործել իրենց թերի մնացած երաժշտական ուսումը:

Անոնք Փարիզ մեկնելէ առաջ կը հրատարակեն «Հայ գուսան» երգարանը՝ երեք հատորներով (40 անուն), որոնց մէջ կան Կանաչեանի, Սարգիսեանի եւ Սրուանձտեանցի դաշնաւորումները այդ օրերուն սիրած հայկական երգերու: Ա. հատորին մէջ միակ յօրինուած երգը Կանաչեանի «Յառաջ նահատակ»ն է, իսկ իր դաշնաւորումներն են՝ «Մեր հայրենիք», «Ահա ելաւ լուսին արծաթ», «Լուսին չկար» եւ «Երազ»: Երգարանին Բ. հատորին մէջ տեղ գտած է «Օրօր»ը, յօրինուած այդ պատմական շրջանին, որ հետագային այնքան նշանաւոր պիտի դառնար:

Կանաչեան իր չորս ընկերներուն հետ (մինչ այդ Արտաշէս Սապունձ-

եան մահացած էր Պոլսոյ մէջ) կը մեկնի Փարիզ, ուր որոշ ժամանակ մը կը հետեւի երաժշտագէտ Ռենէ լը Նորմանի (René le Normand) ներդաշնագիտութեան եւ բազմերգագրութեան (*քոնթրաքորաւ*) դասընթացքներուն: Օր մը, երբ Կանաչեան ուսուցիչին իր յօրինած մէկ կտորը ցոյց կուտայ, ան Կանաչեանին կը թելադրէ հայկական ոճով յօրինել: Կանաչեան՝ կէս ձգելով այս դասերը, 1921ի աշնան կը մեկնի Եգիպտոս, ուր կը վերըսկսի երգչախումբ կազմելու գործին եւ եօթը տարուան ընթացքին տեղական ուժերով համերգներ կու տայ թէ Աղեքսանդրիոյ, եւ թէ Գահիրէի մէջ:

Կանաչեան՝ իր թափառական կեանքէն յոգնած, կը լքէ աշխատանքը եւ կ'անցնի Կիպրոս՝ հանգչելու եւ կազդուրուելու: Սակայն հոն ալ կայ հայկական գաղութ եւ կը ստիպուի հոն ալ համերգ կազմակերպել: Կանաչեան կը վերամշակէ «Օրօր»ը եւ կը յօրինէ «Դալիլօ»ն: Համերգի յայտագիրին մաս կը կազմեն 12 քառաձայն եւ վեցաձայն երգեր: Կիպրոսի թերթերը, Գահիրէի թերթերուն նման, կ'արձագանգեն համերգին բացառիկ յաջողութեան: Կիպրոս գտնուող Կոմիտասի գործերու մեկնաբան երգիչ Շահմուրատեան կ'արտայայտէ իր հիացմունքը Կանաչեանի ներկայացուցած «անզուգական երաժշտութեան դիմաց»: Կիպրոսի համերգն ալ կը կրկնուի, եւ ան անմիջապէս կը վերադառնայ Եգիպտոս: Աղեքսանդրիոյ եւ Գահիրէի մէջ համերգներ կու տայ, ապա կ'անցնի Սուրիա: Հալէպի մէջ տակաւին ժողովուրդը կը յիշէր զինուորական կիսամաշ համազգեստով խմբավարին այնքան զգայացունց համերգները՝ Զինադադարի առաջին իսկ օրերուն:

Հալէպի մէջ Կանաչեան հրաւէր կը ստանայ Կիպրոսի Մելգոնեան վարժարանէն, որպէսզի ստանձնէ հաստատութեան երաժշտական ծիւղը: Կանաչեան ամբողջ եօթը տարիներ կ'ուսուցանէ Կիպրոսի Մելգոնեան հաստատութեան մէջ եւ կ'ունենայ երաժշտական բեղուն գործունէութիւն: Ան կը յօրինէ «Հոյ Նար», «Լուսնակն ելաւ», «Պըճինկօ», «Խնձոյք», «Ուռին», նաեւ շարք մը կտորներ նուագախումբի համար եւ պարերգներ: Ան կու տայ համերգներ եւ տեղացի, եւրոպացի ու հայ ունկնդիրներուն կը ծանօթացնէ իւր միայն հայ երգը, այլ նաեւ այդ երգը յղացող հայ արեւստագէտ ժողովուրդը: Մելգոնեան հաստատութիւնը, շնորհիւ Կանաչեանին, կ'ունենայ երգչախումբ, նուագախումբ եւ պարախումբ:

Այդ շրջանին է, որ Կանաչեան կը հանդիպի Քրիստինէ Գալֆայեանին, որ կը դառնայ իր ապագայ կինը: Ան եկած էր արձակուրդի եւ պատահամբ հրաւիրուած հանդէսի մը՝ մեներգելու Կանաչեանի «Ուռին»: Երկուքն ալ իրարու կը տածեն արուեստասէրի խոր հիացում, Քրիստինէ կը

դառնայ Կանաչեանի գործերուն հարազատ մեկնաբանը եւ անոր կեանքի հաւատարիմ ընկերը:

Եօթը տարիներու այս խաղաղ եւ ստեղծագործական կեանքը քելով, Կանաչեան դարձեալ կը մեկնի Եգիպտոս, ապա՝ Յունիս 1932ին կ'անցնի Լիբանան, ուր Պէյրութի հայահոծ գաղութը բախտը կ'ունենայ հիւրընկալելու Կոմիտասի ամէնէն տաղանդաւոր սանը:

Մամուլը՝ աւետելով անոր գալուստը, կը գրէ. «Երաժշտագէտ Բ. Կանաչեան եւ իր տիկինը (երգչուհի օրդ. Բ. Գալֆայեան) Պէյրութ եկած են եւ մօտ ատենէն պիտի ներկայանան հայ եւ օտար երաժշտասէր հասարակութեան երգերու ընտիր յայտագրով մը: Քաղաքին բոլոր լաւ ուժերը, նաեւ Հ. Պէրպէրեան եւ տիկինը կը բերեն իրենց մասնակցութիւնը»⁷⁵:

Տէր եւ տիկին Կանաչեանները՝ իրենց երեք դուստրերով

1933ին Կանաչեան կու տայ իր անդրանիկ համերգը, որ տեղի կ'ունենայ Ամերիկեան Միսիօնի ընկերային հաւաքոյթի սրահին մէջ՝ («Մեմօրիլ Կոլ»), որ կը գտնուէր Սուրբ Նշան եկեղեցւոյ դիմացի կողմը: Այս համերգը, ըստ մամուլին, կ'ըլլայ ձշմարիտ արուեստի վայելք մը: Սեզա կը գրէ. «Բ. Կանաչեան ինքնայատուկ երանգաւորումներու ոճ մը ունի որ իր ներկայացուցած կամ յօրինած երգերը կը տանին ձշմարիտ արուեստին»⁷⁶: Համերգը կը ստեղծէ հրաշալի մթնոլորտ մը, որ բնաւ չէր պա-

⁷⁵ Երիտասարդ հայուհի ամսագիր, , «Տեղական լուրեր», Յունիս 1933:

⁷⁶ Սեզա, «Կանաչեանի երգահանդէսը», Երիտասարդ հայուհի, Յուլիս 1933:

տահաժ ատկէ առաջ: Ժողովուրդը սրահէն չի մեկնիր, մինչեւ որ վստահ չըլլայ, որ 15 օրէն դարձեալ առիթը պիտի ունենայ այդ հոգեպարար երաժշտութիւնը ունկնդրելու: Համերգը կը կրկնուի, այս անգամ հովանաւորութեամբ ֆրանսական Մարզպանութեան առողջապահական սպասարկութեան տնօրէն՝ բժշկապետ զօրավար Ժիտի: Այս անգամ ալ սրահը բերնէ բերան կը լեցուի, 70 հոգինոց հայ երգչախումբը անակընկալի կը մատնէ հանդիսատեսները:

1933 թուականը լիբանանահայութեան համար կը դառնայ պատմական, որովհետեւ Կանաչեան վերջնականապէս կը հաստատուի Պէյրութ եւ ամբողջ 25 տարիներ շարունակ ան կը հրամցնէ հայ երգը, ինչպէս որ ժառանգ ստացած էր Մեծն Կոմիտասէն:

Կանաչեան՝ Պէյրութ հաստատուելուն առաջին տասնամեակին, երգչախումբ կազմելու կողքին կը դասաւանդէ Սուրբ Նշան վարժարանին, Հռիփսիմեանց աղջկանց վարժարանին եւ Հայ Ճեմարանին մէջ: Ան նաեւ կու տայ ջութակի, մանտոլինի, կիթառի եւ ձայնագրութեան մասնաւոր դասեր, իսկ իր երգչախումբի անդամներէն 8-10 հոգիի՝ խաղաղութիւն:

29 Ապրիլ 1934ին Պէյրութի Սէն Ժողէֆ համալսարանին մէջ սարքուած հանդիսութիւն մը՝ նուիրուած կաթողիկոս-պատրիարք Ամեն. Արփիար-

«Գուսան» երգչախումբ

Բարսեղ Կանաչեանի Գոսան երգչախումբին հանդիսատեսները Էսէմպլի Հոլի մէջ

եանի քահանայութեան յիսնամեակին, վերջնականապէս կը պարտադրէ Կանաչեանի կազմած հայ երգչախումբին արժէքը Պէյրութի միջազգային ընտրանիին մօտ: Պէյրութը՝ իր հայահոծ ժողովուրդով, Կանաչեանի երգչախմբային գործունէութեան համար ամէնէն նպաստաւոր գաղութը կը դառնայ: Նոր կազմուած խումբին համերգները յաջողութիւն կը գտնեն թէ՛ հայերու, եւ թէ՛ օտարներու մօտ: Երկու տարուան ընթացքին Կանաչեանի խումբը համերգներ կու տայ Պէյրութէն դուրս՝ Թրիփոլի, Չահլէ, Դամասկոս, Լաթաքիա, Ալեքսանտրէթ, Հալէպ, մինչեւ իսկ Սօւք Օլուք: Հայ երգը արտակարգ ընդունելութիւն կը գտնէ հայ, արաբ եւ եւրոպացի արուեստասէրներու մօտ:

Առաջին օրերէն նուիրեալ արուեստասէրներ կը հաւաքուին Վարպետին շուրջ, եւ 1936ին տոքթ. Վահրամ Փոթութեանի տան մէջ կը կազմուի «Գոսան» երաժշտասէր միութիւնը՝ տիկին Լիւսի Փոթութեանի (Թոսպաթ) ատենապետութեամբ: Այս առաջին երաժշտական միութիւնն է Պէյրութի մէջ, որ սկիզբի անկազմակերպ, պատահական երգչախումբէն դուրս կը բերէ Կանաչեանի երգչախումբը: Միութիւնը յանձն կ'առնէ պատասխանատուութիւնը բոլոր վարչական գործերուն, ձեռքազատելով Վարպետը նիւթական եւ կազմակերպչական տաղտուկէն:

Դարձեալ տոքթ. Փոթութեանի տան մէջ հաւաքուած խումբ մը հայ եւ օտար երաժշտասէրներ մտերիմ խօսակցութեան մը ընթացքին առիթ

կը ստեղծեն, որ Կանաչեան մօտէն հետաքրքրուի լիբանանեան ֆոլքլորով: Կանաչեան առաջին հերթին Ուատիի Սապրայի յօրինած լիբանանեան քայլերգը կը մշակէ քառաձայնի, եւ ապա կը սկսի ունկնդրութիւններ շնորհել արաբ երգիչներու եւ նօթագրել արաբական ժողովրդական երգեր՝ «Ալա տալունա», «Հահիլէ արուս», «Տըպըք տըպըք», «Հահիլէ եա տար սալամ» եւ «Պեքինա»: Ան աւանդական միաձայն արաբական երգերը քառաձայն խմբերգներու կը վերածէ: 1936ի տարեկան համերգէն առաջ Լիբանանի մեծագոյն ֆրանսատառ օրաթերթը՝ *L'Orիան* կը կազմակերպէ մամուլի ներկայացուցիչներու եւ օտար թէ արաբ երաժշտագէտներու յատուկ մտերիմ ունկնդրութիւն մը *L'Orիան*ի սրահներուն մէջ: Կանաչեանի մշակած արաբական ժողովրդական երգերուն առաջին ունկնդրութիւնը՝ սկսելով լիբանանեան քայլերգէն, հիացում եւ զարմանք կը պատճառէ ներկաներուն: Այս առիթով *L'Orիան*ի երաժշտական քննադատը կը գրէ. «Եւրոպայի երաժիշտները Արեւելքի եղանակները կ'առնեն առանց կարենալ պահելու ոճը: Պր. Կանաչեան, ընդհակառակը, այդ ոճին գեղեցկութեամբ կը կառուցանէ իր երգերուն շէնքը: Ահա թէ ինչն է, առաջին անգամն է, որ կը լսենք արաբ երգը այսքան յուզիչ եւ առինքնող ձեւով մը տրուած»⁷⁷:

Նոյն տարին «Գուսան» երգչախումբը կու տայ իր տարեկան համերգը՝ հովանաւորութեամբ Լիբանանի նախագահ Էմիլ Էտտէի, ներկայացընելով յայտագիր մը, որ ճոխացած էր արաբական ժողովրդական երգերով: Այդ տարուան համերգին ամբողջական հասոյթը կը յատկացուի Կոմիտասի «Հարսանեկան երգեր»ու հրատարակութեան ֆոնտին: Ասկէ ետք, ամէն տարի «Գուսան» երգչախումբը պիտի ապահովէր ազգային մշակոյթով հետաքրքրուող ֆրանսացի, լիբանանցի կամ սուրիացի բարձր անձնաւորութեան մը հովանաւորութիւնը: Դարձեալ 1936ին, «Գուսան» իր մասնակցութիւնը կը բերէ Ամերիկեան համալսարանի երաժշտանոցին կազմակերպած 31 Մարտի Մեծ համերգին: Յայտագիրին մաս կազմող Տըվորժաքի, Քուկէլի, Փոփփըրի, Ֆորէյի, Քորսաքոֆի եւ Փականինիի գործերու կողքին, համերգի վերջաւորութեան տեղ կը տրուի «Գուսան»ին, որ իր մեծահամբաւ ղեկավարին շունչով մեկնաբանէ Կանաչեանի «Դալիլօ»ն ու «Հոյ Նար»ը եւ Կոմիտասի «Գութաներգ»ն ու «Քաղհաներգ»ը:

⁷⁷ *L'Orիան*, 1936, Յիշուած ՝ «Քառասնամեայ յոբելեան Բարսեղ Կանաչեանի երաժշտական գործունէութեան մէջ», էջ 28:

Կանաչեան իր խումբին հետ, Ամերիկեան համալսարանի «Չեփլ»-ին մէջ

1937 թուականը Կանաչեանի ստեղծագործ երեւակայութեան ամենաբեղուն տարիներէն մէկը կ'ըլլայ: Յաջորդաբար ծնունդ կ'առնեն «Ալվարդի երազը», «Յայգերգ», «Վարդերի հետ», «Ծով աչեր» եւ ուրիշ գործեր: Այդ տարուան համերգին հովանաւորութիւնը կը ստանձնէ կրթական նախարար մեթր Ապի Շահլա: Լիբանանեան քայլերգը՝ երգուած 70 հոգինոց երկսեռ երգչախումբի մը կողմէ եւ քառաձայն, կրկին հպարտ սարսուռով կը լեցնէ ներկայ արաբ պետական անձնաւորութիւնները: Երգչախումբի անդամ-անդամուհիները նոյնքան հաճոյքով կ'երգեն պետեւիներու «Պեքինա»ն, քիւրտ լեռնականներու «Լորթէ լորթէ»ն, Հահլէի գովերգ «Հահլէ արուս»ը, տիւրքի փոքր գիւղի մը «Տըպըք Տըպըք»ը, որքան իրենց հայրենի լեռներուն «Հոյ Նար»ը եւ Մուսա Լերան «Հէլէ-հէլէ»ն: Այսպէս, Լիբանանը կազմող բոլոր տարրերը կ'ունենան իրենց ժողովրդական երգը՝ տրուած քառաձայն երգչախումբով: Այս տարեկան համերգէն ետք *Լ'Օրիան* թերթի երաժշտական քննադատը զարմանքով հարց կուտայ, «թէ՛ ինչո՞ւ Կանաչեան չէ փորձած Եւրոպա տանիլ այսքան հրաշալի *ռեքլամ* մը իր հայրենիքին համար»⁷⁸:

Կանաչեան 1938ի ամրան կը գրէ «Աբեղան» երեք արարնոց օփերան՝ Լեւոն Շանթի «Հին Աստուածներ» թատրերգութենէն ներշնչուած, իր ձեռ-

⁷⁸ *Ազդակ*, 18 Յունիս 1937, *Լ'Օրիան*ի մէջ լոյս տեսած յօդուածի թարգմանութիւն՝ Եղուարդ Տարօնեանի կողմէ՝ «Յառաջապահ մը» վերնագրուած:

քով պատրաստուած թատերագրքոյկին վրայ: Այս օփերան իր ամբողջութեան մէջ կը ներկայացուի Պէյրութի «Կրան Թեաթը» սրահին մէջ, 3 Մայիս 1939ին՝ միայն մէկ ներկայացումով: Յայտագիրը ցոյց կու տայ, թէ դերակատարները եղած են տոքթ. Է. Էլմաճեան (աբեղան), Յակոբ Ասլանեան (իշխանը), Քրիստինէ Կանաչեան (Սեդան), Գ. Խաչերեսեան (քրմապետը), Ճ. Սարգիսեան (Ա. զօրականը), Գ. Պոյաճեան (Բ. զօրականը): Տիրան Աճէմեան բեմադրիչն է, Արուսեակ Այնթապլեան ընկերակցած է դաշնակով⁷⁹: «Աբեղան» օփերային ամբողջական նօթաշարը այժմ կը գտնուի Երեւանի Չարենցի անուան թանգարանը, ուր են նաեւ «Նանօր»ի ինքնագիրը եւ ուրիշ տետրակներ:

Դարձեալ 1938ին, Լիբանանի եւ Սուրիոյ կրթական նախարարութեան խորհրդատու՝ պարոն Կ. Պունուր, Կանաչեանին կը յանձնէ ֆրանսական կառավարութեան շնորհած Officier d'Academie պատուանշանը, որուն խնդրանքը ներկայացուցած էր պրն. Լաֆոն՝ լիբանանեան կառավարութեան մօտ Բարձր մարզպանութեան պատուիրակ: Բարսեղ Կանաչեան կ'արժանանայ Ֆրանսայի գնահատանքին՝ որպէս եղբայրական ազգերու մշակոյթին սատարող: Հայ եւ ֆրանսատառ մամուլը լայնօրէն կ'արձագանգեն անոր եւ «Գուսան»ին: Խումբը կը հրաւիրուի Լիբանանի եւ Սուրիոյ տարբեր քաղաքներ՝ համերգներ տալու:

4 Յունուար 1940ին «Գուսան» հայ երաժշտասէր միութիւնը կը կազմակերպէ Մեծ համերգ՝ ի նպաստ Այնճարի գաղթականներուն, բարձր հովանաւորութեամբ Ազգային միութեան: Այս համերգը, որ տեղի կ'ունենայ Ամերիկեան համալսարանի «Ուեսթ հոլ» սրահին մէջ, կը ներկայացընէ երեք մասերէ բաղկացած յայտագիր մը, որուն մէջ տեղ կը գրաւեն Կոմիտասի քառաձայն եւ վեցաձայն երկսեռ երգչախումբի համար գրուած խմբերգներ՝ «Գութաներգ», «Քաղհաներգ», «Գարուն ա», «Ով մեծասքանչ», «Խումար», «Սարերի վրով», «Էս գիշեր» եւ «Հօրօլօ»: Մեհրապեան՝ «Գնջուի երգը», Գ. Սիւնի՝ «Վուշ-վուշ», իսկ Կանաչեանէն՝ «Հոյ Նար», «Դալիլօ», «Օրօր» (մեներգ եւ խմբերգ) եւ «Հէլէ-հէլէ» (ժողովրդական պարերգ մշակուած վեցաձայն երգչախումբի համար՝ Կանաչեանի կողմէ): «Գուսան» իր ազգային երաժշտական նուիրական գործունէութեան ընթացքին երեք անգամ լրիւ կազմով այցելած է Ազգային բուժա-

⁷⁹ Այս յայտագիրը եւ կարգ մը ուրիշ հազուագիւտ յայտագիրներ տրամադրած է ժիրայր Սերոբեանը, որ «Գուսան» երաժշտասէր միութեան հիմնուելէն մինչեւ վերջ եղած է միութեան սիւներէն:

րան եւ սքանչելի կատարումներով ուրախացուցած հոն գըտնուող հիւանդները:

Այս թուականներուն, Կանաչեանի «Գուսան»ը՝ միշտ նորութիւններու հետամուտ, կը սկսի երաժշտական պատկերներ բեմադրել իր եւ Կոմիտասի երգերուն կողքին: «Միգանուշներ», «Պարերգ»,

«Բամ փորրոտան» ու արաբական երգերը բեմայարդարումով եւ բեմադրութեամբ կը ներկայացուին՝ Տիրան Աձէմեանի աջակցութեամբ: Կանաչեան նաեւ կ'առնէ Մատթէոս Զարիֆեանի երկարաշունչ բանաստեղծութիւնը՝ «Խենթը» եւ կը վերածէ երաժշտական արտասանութեան՝ երգխմբերգ-արտասանութիւն: 15 Մարտ 1942ի տարեկան համերգի նորութիւնը կ'ըլլայ «Խենթը», զոր խոր ապրումով կ'արտասանէ տիկին Եղանտ Աձէմեան, իսկ խումբը կ'ընկերակցի արտասանութեան ամբողջ տեւողութեան՝ երբեմն մեներգներով, զորս կը կատարեն տէր եւ տիկին Յակոբ եւ Ճոզէֆին Ասլանեան, երբեմն միասնաբար՝ խումբը ռնգային՝ գոց բերնով (*համմինկ*): Այս գործը միայն երկու անգամ ներկայացուած է Պէյրութի մէջ՝ 1942ին եւ 1945ին: 1958ին Պէյրութի դէպքերուն ընթացքին յուսահատութեան վայրկեանի մը, դժբախտաբար, ուրիշ թուղթերու հետ Կանաչեան պատուած է ձեռագիրը, երբ հազիւ սկսած էր անոր վերջնական ձեւ մը տալու աշխատանքին:

1942ին «Գուսան» արդէն իսկ վաւերական ներկայութիւն էր Լիբանանի եւ Սուրիոյ մէջ. համանուն երաժշտասէր միութիւնը մեծ շուքով կը տօնէ Կանաչեանի գործունէութեան տասնամեակը: Արդարեւ, 30 Մայիսին կայացած տօնակատարութեան «Գուսան»ի մնայուն անդամուհի եւ վարչութեան ատենապետուհի տիկին Եղանտ Աձէմեան ֆրանսերէն եւ հայերէն լեզուներով շնորհակալական խօսքերով կը կատարէ հանդէսի բացումը: Ապա, առաջին բանախօսը՝ Սէն Ժոզէֆ համալսարանի Հայագիտական ամպիոնի վարիչ հայր Յ. Մըսըրեան, ֆրանսերէնով օտար

հանդիսատեսներուն կը ծանօթացնէ «Գուսան»ն ու անոր ղեկավարը: Ապա «Գուսան» հանդէս կու գայ Կոմիտասի եւ Կանաչեանի խմբերգներով: Անկէ ետք բեմ կը հրաւիրուի քննադատ-բանասէր Նիկոլ Աղբալեան, որ կը շեշտէ «Գուսան»ի եւ անոր ղեկավարին նշանակալից դերը. «Պրն. Բ. Կանաչեան ամանդութեան մը հետեւորդն է, բայց նաեւ նոր հարստութիւններ բերող հեղինակ մը: ... «Գուսան»ով սկսած է մեծարժէք գործ մը, եւ մեր մշակոյթի երաժշտական ճիւղին փրցուած շրթան կցուած է նորէն: Նոր սերունդը, ինչպէս մեր համայնքը, կապուած են մշակոյթին հետ եւ ազգային յարատեւութիւնը՝ փրկուած: Տասը տարի խումբը եւ իր երգահանդէսները դարձան դարձած են մեր ականջներուն եւ հոգիին համար: Թէեւ դեռ մեռած չէ բոլորովին *շարքիներու* ոգին, բայց այս խումբը շատ բան փոխած է եւ կոչուած է դեռ շատ բան կատարելու»⁸⁰:

1942ի Նոյեմբերէն սկսեալ, *Ազդարար* շաբաթաթերթի հիմնադիր-խմբագիր Մանուկ Ասլանեանի առաջարկով, Կանաչեան իր յօրինած երգերուն մասին կը գրէ հինգ բացատրական յօդուածներու շարք մը, որ կը հրատարակուի պարբերաբար՝ «Հասկնանք հայ երգերը» խորագրեալ: Կանաչեանի յօդուածները իր «Դալիւ», «Վարդերի հետ», «Օրօր», «Հոյ Նար» եւ «Նանօր» խմբերգներուն մասին են:

Պէյրուիի հասարակութիւնը բարձր գնահատած է Կանաչեանը: Ան փառքի արժանացած է, սակայն նիւթական շատ դժուարին ու սեղմ պայմաններու մէջ ապրած եւ յօրինած է: «Գուսան»ի վարչականները կը վկայեն, թէ Կանաչեան սկիզբի տասը տարիներուն իր յօրինումները կ'ընէր ջութակին թելերուն վրայ մատով փորձելով: Մամուլին մէջ կ'արծարծուի տաղանդաշատ երգահանին մասին, թէ ան «զուրկ է իր ասպարէզին համար անհրաժեշտ մէկ գործիքէ»⁸¹: Ազգային Կեդրոնական վարչութեան անդամ Մկրտիչ Մսրըլեան կ'իմանայ, թէ կը ծրագրուի հանգանակութիւն կատարել Կանաչեանին դաշնակ մը նուիրելու: Մսրըլեան կը յայտնէ, թէ այդ ձեւը արհամարհական է երգահանին նկատմամբ, եւ թէ ինք պատրաստ է Կանաչեանին դաշնակ մը նուիրել, եւ կը խնդրէ, որ գաղտնի պահուի ըրած նուէրը՝ Կանաչեանի զգայնութիւնը չվիրաւորելու համար⁸²:

⁸⁰ «Գուսան»ի տասնամեակը», *Ազդակ*, 12 Յունիս 1942:

⁸¹ *Նայիրի* պարբերագիրք՝ գրականութեան եւ արուեստի, Հալէպ, Պրակ Գ., 5 Մայիս 1942:

⁸² Զաւէն Մ. Մսրըլեան, «Մկրտիչ Մսրըլեանի ազգային-քաղաքական գործունէութիւնը», Պէյրուի 1981:

28 Մարտ 1943ին «Գուսան» կու տայ կրօնական աննախընթաց համերգ մը Պէյրութի ամերիկեան համալսարանի մատրան մէջ: Ասիկա Կանաչեանի միակ փորձը կ'ըլլայ հոգեւոր երաժշտութեան մարզին մէջ: Ան համադրած էր Կոմիտասի եւ Եկմալեանի պատարագներէն 24 եկեղեցական երգեր ու շարականներ եւ մշակած անոնցմէ եօթը՝ կազմելով Յիսուսի ծնունդէն մինչեւ յարութիւնը երկարող օրհներգութիւն մը, երգեհոնի ընկերակցութեամբ: Այս համերգը գեղարուեստական վայելք մը եղած է՝ հանդիսատեսներուն վկայութեամբ: Համերգի վերջաւորութեան Անթիլիասի այդ օրերու տեղապահ Խադ սրբազան վարձատրած է Կանաչեանը՝ «Ասպետի խաչ»ով: Այս համերգը նոյնութեամբ կրկնուած է նոյն սրահին մէջ 1959ին՝ տոքթ. Էլմաճեանի ղեկավարութեամբ, նուիրուած «Գուսան»ի անդամներէն Ժիրայր Խրիմեանի յիշատակին:

Նոյն տարուան Ապրիլին «Գուսան» Լաթաքիոյ մէջ կու տայ իր տարեկան համերգը՝ մեծ խանդավառութիւն ստեղծելով հայ, տեղացի եւ օտար ունկնդիրներուն մօտ: Իսկ Յուլիսին, Չահլէի մէջ կու տայ տարուան երրորդ մեծ համերգը՝ Պեքաայի բոլոր շրջաններէն եկած արուեստասէր ընտրանիի մը առջեւ:

1943ին «Գուսան» երաժշտասէր միութիւնը կը կազմակերպէ Կոմիտաս վարդապետին մահուան (1935) ութամեակին նուիրուած համերգ մը՝ ամբողջովին Կոմիտասի երգերով պատրաստուած յայտագիր մը ներկայացնելով հայ թէ օտար հասարակութեան: Կանաչեան՝ իբրեւ արժանաւոր սանը Կոմիտասին, այդ օրը կը գերազանցէ իր ղեկավարի արժանիքները: Այս առթիւ *Ազդարար* օրաթերթի յօդուածագիրը կը գրէ. «Եթէ գոցէիր աչքերդ, այն տպաւորութիւնը կը կրէիր որ Վարպետն է, որ դիմացի պատի նկարէն իջած, կը վարէ խումբը»⁸³: Այս համերգին մասին, բացի հայկական բոլոր թերթերէն եւ *Լ'Օրիան* ֆրանսատառ նշա-

⁸³ «Գուսան»ի համերգը» (Սէն Ժոզէֆ, 22 Յունուար), *Ազդարար*, 29 Յունուար 1943:

նաւոր օրաթերթէն, գնահատանքի տողեր կը նուիրէ նաեւ արաբական կարեւոր օրաթերթը՝ *Էլ Պեշիրը*, որուն երաժշտական քննադատը կը գրէ. «Կանաչեանի տարեկան համերգները կը տրուին կատարեալ թեքնիքով եւ կատարեալ արուեստով: Երգչախումբը՝ որպէս երգեցողութեան հրաշալի գործիք մը, կը ծառայէ Կանաչեանին»⁸⁴:

1944ին Բարսեղ Կանաչեան «Գուսան» երաժշտասէր միութեան տարեկան մեծ համերգին կը ներկայացնէ իր մեծագոյն գործը «Նանօր»ը՝ ուխտագնացութիւն մը դէպի Մշոյ Ս. Կարապետ: Համերգը տեղի կ'ունենայ «Կրան Թէաթր»ի մէջ՝ հովանաւորութեամբ վարչապետ Ռիատ Սուլհի: Յայտագիրի վրայ են Կանաչեանի 12 նորագոյն ստեղծագործութիւնները: Նոյն տարին կը կրկնուի համերգը Զահլէի մէջ եւս պետական, զինուորական, անգլիացի, ֆրանսացի մեծ անձնաւորութիւններու ներկայութեան: Կանաչեանագէտ Պետրոս Ալահայտոյեան «Նանօր»ին մասին կու տայ ուշագրաւ բացատրութիւն. «Կանաչեանի երգչախմբային գործերուն ամենակատարեալն է անիկա, ամենագեղեցիկը, ամենաերկարաշունչը, այլազանը եւ հայկականը: Ան իրաւամբ Կանաչեանի գլուխգործոցն է: «Նանօր»ը այն եզակի, եթէ ոչ միակ, կտորն է, որուն բոլոր թեմաներն ալ հեղինակին զուտ ստեղծագործութիւններն են եւ ոչ թէ՛ փոխ առնուած ժողովրդական մոթիֆներէն եւ բազմաձայնուած: Կանաչեան այս թեմաները յօրինած է ապշեցուցիչ հարազատութեամբ, ժողովրդական հոգիին եւ հայկական հոգեմտաշխարհին հետ, ձիշդ այնպէս՝ ինչպէս Համաստեղ, ապրած ըլլալով հանդերձ Լմերիկա, կրցած է ձգբիտ ոգիով ու հարազատ ապրումներով վերակենդանացնել հայկական գաւառը՝ իր բոլոր բուրմունքով, յոյզերով եւ առանձնայատկութիւններով: Կանաչեան երբեք չգտնուեցաւ Հայրենիք, բայց հայրենիքը կրցաւ ապրիլ եւ շնչել իր մէջ սքանչելի թարմութեամբ եւ անզուգական ներշնչումով»⁸⁵:

1945ին Կանաչեան կը հրատարակէ իր 19 մանկական երգերէն ինը՝ փոքրիկ գրքոյկի մը մէջ եւ Ազգային Ս. Նշան վարժարանի սան-սանուհիներով կը պատրաստուի համերգ մը տալ, սակայն այդ երազը չ'իրականանար, որովհետեւ անոր առողջական վիճակը մեծ ցնցում կը կրէ. օր մը երգչախումբի փորձին երթալու ատեն, ան յանկարծ աչքերու տկարու-

⁸⁴ *Էլ Պեշիր*, 27 Յունուար 1943, հրատարակուած՝ *Ազդարարի* մէջ, 5 Փետրուար 1943ին:

⁸⁵ Պետրոս Ալահայտոյեան, «ԲԱՐՍԵՂ ԿԱՆԱՉԵԱՆ» (1885-1967), *Բազին* ամսագիր գրականութեան եւ արուեստի, ԺԳ. տարի, թիւ 2, Փետրուար 1974, էջ 51:

թիւն կը զգայ, անոր տեսողութիւնը կը մթագնի, նախ մէկ աչքը, վերջը՝ միւսն ալ: «Գոսան»ի անդամները ծիգ, դրամ չեն խնայեր, մասնագէտ-բժիշկներու խնամքին կը յանձնեն իրենց սիրելի Վարպետին աչքերուն

Բարսեղ Կանաչեան շրջապատուած բարեկամներով եւ «Գոսան»ականներով
Լուսանկարները՝ Վարուժան Սէթեանի

առողջությունը: «Գուսան»ի վարչությունը իր ջանքերով Վարպետը եւ ընտանիքը կը դրկէ Սաննիին ստորոտին գտնուող Պասքինթա գիւղը, որպէսզի ան կատարեալ հանգիստ կարենայ ընել եւ կազդուրուիլ:

*«Գուսան»ի համերգներու ներկաներէն
Լուսանկարները՝ Վարուժան Սէթեանի*

Աշնան ան կազդուրուած կը վերադառնայ, սակայն անկարող է տալ համերգները: Հալէպի, Երուսաղէմի եւ Ջահլէի համերգները կը յետաձգուին: Մանուկներու երկու անգամ յետաձգուած համերգը տեղի կ'ունենայ 30 Դեկտեմբեր 1945ին «Քոլէժ Տը Լա Սալ»ի մէջ՝ «Գուսան»ի մենեագիջ Անդրանիկ Ղուպիկեանի ղեկավարութեամբ: Տէր եւ տիկին Կանաչեանները ներկայ կ'ըլլան որպէս հանդիսատես:

1945 թուին Վարպետին կրած այս ծանր հարուածը ո՛չ կը յուսահատեցնէ Կանաչեանը, ո՛չ ալ իր խումբը: Ան այս վիճակով կը շարունակէ նոր խմբերգներ յօրինել: «Գուսան»ը եւ ամբողջ լիբանանահայութիւնը զօրավիգ կը կանգնին, որպէսզի ան կարողանայ իր ստեղծագործական աշխատանքը շարունակել: Աչքերուն դարմանումը մեծ օգուտ չ'ունենար, Կանաչեան կրնայ միայն խոշոր գիրերը տեսնել: Տիրան Աձէմեան Կանաչեանի համար մեծ թուղթերու վրայ կը գրէ՝ երաժշտական հինգ գիծերը մեծցուած: Նաեւ, պատին վրայ կը հաստատեն քարէտախտակ մը, որուն վրայ ան կը գրէ, եւ տիկին Կանաչեան իր ամուսնոյն յօրինածը մաքուրի կ'ընդօրինակէ եւ կը սրբագրէ: Տարիներ ետք, երբ Կանաչեան կարենալ աշխատելու համար ուրիշ աչքերու պէտք ունէր՝ հաւատարիմ գուսանականներ Շաքէ Տէր Մելքոնեան օգնած է Վարպետին, թուղթի վրայ ընդօրինակելով յօրինածը, իսկ Պետրոս Ալահայտոյեան՝ սրբագրութիւնները կատարելով:

30 Մայիս 1946ի երեկոյեան, «Գուսան» երաժշտասէր միութեան նախաձեռնութեամբ, կը կազմակերպուի յօբելէնական համերգ-հանդիսութիւն՝ ի պատիւ Կանաչեանի երաժշտական գործունէութեան քառասնամեակին (1906-1946): (Նոյնպէս յօբելէնական հանդիսութիւններ տեղի կ'ունենան Սուրիոյ, Կիպրոսի եւ Ամերիկայի մէջ): Կը կազմուին Յօբելէնական Կեդրոնական յանձնախումբ⁸⁶ եւ Պատուոյ յանձնախումբ⁸⁷ համապատասխան հանդիսութիւնը կազմակերպելու: Հանդիսութիւնը տեղի կ'ունենայ Ամերիկեան համալսարանի հանդիսասրահին մէջ՝ ներկայութեան

⁸⁶ Անդամներն են՝ Տաճատ Սրապեան, Շահան Պէրպէրեան, Նշան Տէմիրճեան, Լիւսի Տէր Մելքոնեան, Սկրտիշ Մաըրլեան, տղքթ. Տիգրան Պէրպէրեան, տղքթ. Գարեգին Վարդապետեան, Յակոբ Տէր Մելքոնեան, Լիւսի Թոսպաթ, Չեփիւ Շանթ, Եոլանտ Աձէմեան, Ժիրայր Սերոբեան, Վարդգէս Վարդապետեան, Ժորժ Սարգիսեան եւ Յակոբ Ասլանեան:

⁸⁷ Անդամներն են՝ գեր. Ներսէս վրդ. Ակիմեան, գեր. Յովհ. վրդ. Մըսրբեան, վեր. Եղիա Քասունի, Հրաչեայ Շամլեան, Սովսէ Տէր Գալուստեան, Նիկոլ Աղբալեան, Յակոբ Թօփճեան, Լեւոն Շանթ եւ Շահան Պէրպէրեան:

Բարսեղ Կանաչեանի «Գուսան» երգչախումբը Դամասկոսի մէջ, 1947

Երեք յարանուանութեանց ներկայացուցիչներու՝ գերշ. ՏՏ Խաղ. եւ Արտաւազդ սրբազաններու, արհ. Լուի արք. Պաթանեանի եւ վերապատւելի Եղիա Քասունիի, երեսփոխաններ՝ Մովսէս Տէր Գալուստեանի եւ Հրաչեայ Շամլեանի, օտար հիւրերու, գաղութին մտաւորական, առեւտրական, արուեստագէտ եւ լրագրող դասերու ներկայացուցիչներուն: Համազգային տարողութեամբ կայացած այս հանդիսութեան ընթացքին խօսք կ'առնեն յոբելեանի կազմակերպիչներէն հայր Յ. Մըսրըրեան, «Գուսան»ի վարչութեան ատենապետուհին՝ տիկին Լիւսի Թոսպաթ, Երաժիշտ Շահան Պէրպէրեան, գրագիտուհի տիկին Սեզա, եւ՝ յանուն հայ մտաւորականութեան, Նիկոլ Աղբալեան: Այս ճառերէն ետք կը սկսի համերգը, որ կը պարունակէր յոբելեարին վեց ընտիր գործերը՝ «Դալիլօ», «Օրօր», «Ուռին», «Ալ վարդի երազը», «Նանօր-Նանօր» եւ «Վարդերի հետ»: Վարպետը անձամբ կը ղեկավարէ խումբը:

Ազդարարի յօդուածագիրը այս հանդիսութեան մասին կը գրէ. «Եթէ բանախօսները լիովին ծանօթացուցին յոբելեար-վարպետը՝ իր տաղանդին ու արուեստին բազմակողմանի երեսներով, եւ ձշղեցին ու վաւերացուցին անոր պանծալի տեղն ու դերը մեր կեանքին մէջ, «Գուսան» երգչախումբն ալ մեզի լիովին վայելել տուաւ ստեղծագործ երաժիշտին վառ երեւակայութեան ու արուեստին հուրովը գեղեցկացած հոգիին-այ-

Բարսեղ Կանաչեան, Ն. Փալանձեան ճեմարանի երգչախումբ,
աջէն Բ. Կարգի 4րդ երգողը այս գիրքին հեղինակն է, 1957

սինքն հայ հոգիին-արեւոտ ապրումները: ...Մթնոլորտը տաք էր եւ յուզումնալից, նահապետական հայ տունի մը սուրբ մտերմութեամբը յորդուն: Կանաչեան ամէնուն սրտին վրան էր եւ իւրաքանչիւր սիրտ՝ փսոր մը Կանաչեան կը կրէր»⁸⁸:

1946ին կազմուած Յոբելէնական Կեդրոնական յանձնախումբը 1947ին կը ձեռնարկէ Կանաչեանի 25 տարուան (1922-1947) վրայ երկարող ամբողջական գործերու հրատարակութեան՝ 1922ի «Դալիլ»-էն մինչեւ այդ օրերուն ստեղծագործած «Շուշօ»-ն, ներառեալ 19 մանկա-դպրոցական երգերը եւ եօթը մեներգները, ընդամենը՝ տասը պրակ: Այս հիմնական գործին պիտի հետեւէին հրատարակութիւնները մնացեալ եօթը պրակներուն, մինչեւ վերջինը, որ լոյս կը տեսնէ Պաղտատի մէջ 1962-1963ին: Այս հրատարակութեանց մէջ չկան «Աբեղան» օփերան եւ Հայկական Պատարագը: 1969ին Հայաստանի մէջ կը հրատարակուին Կանաչեանի յօրինումները:

1948ին Բարսեղ Կանաչեան Հալէպ կը մեկնի դասախօսութիւն եւ հա-

⁸⁸ «Բ. Կանաչեանի քառասնամեայ գործունէութեան յոբելեանը համազգային մեծարանքի եւ սիրոյ ցոյց մը եղաւ», *Ազդարար*, 8 Յունիս 1946:

մերգ տալու: «Գուսան»ի համերգը կը ղեկավարէ տոքթ. Էլմաճեան՝ երգչախումբի ամէնէն տաղանդաւոր եւ հաւատարիմ անդամը, որուն կը վըստահէր Կանաչեան:

1955ին Կանաչեան կ'արժանանայ Լիբանանի կառավարութեան շնորհած «Մայրիներու սպայ» շքանշանին:

16 Մայիս 1957ին ԵՈՒՆԵՍԲՕի պալատին մէջ կը տրուի մեծ համերգ՝ «Գուսան» երաժշտասէր միութեան 25ամեակին առիթով, մասնակցութեամբ խումբին բոլոր հին ու նոր անդամներուն՝ 83 հոգի: «Գուսան»՝ Բ. Կանաչեանի ղեկավարութեամբ, հանդէս կու գայ երեք մասերէ բաղկացած յայտագիրով: Ա. մասով Մեհրապեան՝ «Գնչուի երգը», Կանաչեան՝ «Հոյ Նար» (մեներգիչ՝ Գրիգոր Սրապեան), Կ. Զաքարեան՝ «Կաքաւ եմ» (մեն. Էլիզ Մանուկեան), Սիւնի՝ «Վուշ-վուշ», Կանաչեան՝ «Կորանի» (տոքթ. Է. Էլմաճեան): Բ. մասը կը սկսի Կանաչեանի արաբական ժողովրդական երգերու կատարմամբ՝ «Տըպըք տըպըք», «Զահլէ արուս» (մեն. տոքթ. Էլմաճեան) եւ «Ալա տալունա» (մեն. տոքթ. Էլմաճեան), ապա, Կանաչեան՝ «Օրօր» (մեներգ՝ Քրիստինէ Կանաչեան, ընկերակցութեամբ երկսեռ խումբին): Յայտագիրը կը շարունակուի Կոմիտասի «Կալի երգը» խմբերգով, որուն մեներգիչն է դարձեալ տոքթ. Էլմաճեան, ապա Թ. Ալթունեանի «Թէլլօ» խմբերգով (մեներգ՝ Էլիզ Մանուկեան), եւ յայտագիրին այս բաժինը կ'աւարտի Կանաչեանի տիկ. Լիւսի Թոսպա-

Բարսեղ Կանաչեան եւ «Գուսան» երգչախումբ, ԵՈՒՆԵՍԲՕի սանդուխներուն վրայ, խումբին 25ամեակին նուիրուած համերգին առիթով, Մայիս 1957

թի նուիրած «Նարո ջան» խմբերգի առաջին ունկնդրութեամբ: Մեներգիչներն են Անայիս Եղիայեան եւ Գրիգոր Սրապեան: Յայտագիրին Գ. բաժինով «Գուսան» երգչախումբը կը կատարէ Եկմալեան՝ «Սուրբ, սուրբ», Կանաչեան՝ «Դալիլօ» (մեն. Էլմաճեան), Կոմիտաս՝ «Գութաներգ» եւ «Քաղհաներգ», եւ համերգը կ'աւարտի Կանաչեանի «Վարդերի հետ» խմբերգով, որուն մեներգիչներն են Ջեփիլո Շանթ եւ Ժիրայր Խիւտավերտեան: Այս համերգին նախագահած է օրուան Լիբանանի նախագահ Քամիլ Շամուն եւ վարձատրած Կանաչեանը «Մայրիներու Ա. կարգ»ի շքանշանով:

Լիբանանահայ մամուլը լայնօրէն կ'արձագանգէ ԵՌՆԵՍՔՕի յիշատակելի համերգին, Կանաչեանի երաժշտական արժանիքներուն եւ անոր խաղացած դերին: *Ազդակ* օրաթերթը իր խմբագրականը կը յատկացնէ Կանաչեանին. «Իբրեւ յօրինող, Բ. Կանաչեանի գլխաւոր արժանիքներէն մէկն է այն՝ որ կրցած է հաւատարիմ մնալ հայկականութեան: Անոր երգերը հարազատ ցոլացումն են հայու հոգիին ու ճիշդ ասոր համար ալ կը սիրուին բոլորէն: Իսկ իր խումբը՝ իսկական գուսանն է պէյրութահայութեան: Շնորհիւ վարպետին ուսուցանելու ինքնատիպ մեթոտին ու մանաւանդ ծարտար ծիպոտին, «Գուսան» երգչախումբը կատարելագործուած անսգիւտ գործիք մը դարձած է, որ իբրեւ առաւելութիւն, ունի մարդկային շունչի մը բաբախուն քաղցրութիւնը»⁸⁹: Իսկ Մ. Իշխան գրած է. «Կարելի է անվարան յայտարարել թէ Արտասահմանի մէջ Բ. Կանաչեան եղաւ Կոմիտասի ամենէն հարազատ եւ ամենէն արժանաւոր յաջորդը: Ժողովրդական երգերու ամբողջ գանձարան մը պարգեւեց ան մեզի: Իր ստեղծագործական կենսունակութիւնը տկարութիւն չձանջցաւ բնաւ, մինչեւ իսկ տեսողութեան լոյսը կորսնցնել վերջ: Վերջին տարիներու իր հոյակապ գործերը եկան փաստելու թէ Վարպետը կ'առաջնորդէր հոգեկան տեսողութեամբ, ներքին այն լոյսով, որ յատուկ է մեծ արուեստագէտներուն»⁹⁰:

Երկու տարուան լուծենէ ետք, 12 Մայիս 1960ին, «Գուսան» երգչախումբը՝ 22 երգիչներով, Բարսեղ Կանաչեանի ղեկավարութեամբ, տարեկան համերգով մը հանդէս կու գայ Ամերիկեան համալսարանի «Չեփըլ»ին մէջ: Կոմիտասի ծննդեան 90ամեակին նուիրուած այս համերգին «Գուսան» կը կատարէ 15 խմբերգ Կոմիտասէն՝ Կանաչեանի եր-

⁸⁹ «Քառորդ դար ի սպաս հայ երգին», խմբագրական, *Ազդակ*, 15 Մայիս 1957:

⁹⁰ Մուշեղ Իշխան, «ԳՈՒՍԱՆ ու Բարսեղ Կանաչեան», *Ազդակ*, 15 Մայիս 1957:

գերու կողքին: Այգ օրաթերթի յօդուածագիրը կը գրէ. «Առանց հասնելու անցեալի բացառիկ փարթամութեան, երբ «Գոսան»ը կը ներկայանար աւելի քան 80 երգիչներով, Պր. Կանաչեան նրբօրէն երանգաւորեց ամէն մէկ մեղեդի, նոյնացնելով երաժշտականութիւնը արտայայտութեան հետ: Արուեստի գագաթ մը հանդիսացաւ «Հայրենի կարօտ»ը»⁹¹:

1960ին հրապարակ ելած է Բարսեղ Կանաչեանի ձայնասկաւառակներու հաւաքածոն, որ կը պարունակէր ինը խմբերգներ, բոլորն ալ Կանաչեանի ստեղծագործութիւններէն՝ «Հոյ Նար», «Շուշօ», «Կորանի», «Դալիօ», «Նարօ ջան», «Օրօր» եւ երեք արաբերէն՝ «Զահլէ արուս», «Տըպըք-տըպըք», «Ալա տալունա»: Այս խմբերգները ձայներիզի վրայ առնուած էին ուղղակի ԵՌԽԵՍՔՕի մէջ, 1957ին, Հանրապետութեան նախագահին ներկայութեան տրուած համերգին իրիկունը, երբ «Գոսան» իր 25ամեակը կը տօնէր: Ձայներիզի մնացեալ խմբերգներով կը պատրաստուի երկրորդ ձայնասկաւառակ մը Փարիզի մէջ՝ Շաքէ Տէր Մելքոնեան-Մինասեանի ջանքերով, 1967ին:

3 CD SET - GANATCHIAN: CHORAL, ROMANCE & CHILDREN'S SONGS

COMPACT DISC 1		COMPACT DISC 2		COMPACT DISC 3	
1. Shousho	3:26	1. Navor	14:23	1. Mairani Drostz	1:53
2. Haireni Karot	2:56	2. Khaghagh Gisher	3:24	2. Park Mar Haghin	1:37
3. Hop Kulazar	2:19	3. Garoun Yekay	1:13	3. Ozile	0:45
4. Drov Achar	2:50	4. Avord Yotazo	2:32	4. Loustin	1:30
5. Bain Postar	1:29	5. Nemai Hae	4:40	5. Maghou	0:55
6. Varden Hat	5:11	6. Hale Hale	2:32	6. Sav Anapere	1:25
7. Oor (for Chorus)	3:54	7. Gorani	8:07	7. Giughi Anoun	0:49
8. Epinge	1:25	8. Dzidzimak	2:33	8. Inch Anoush	1:33
9. Hero Jen	3:53	9. Kaimerg	2:37	9. Ozmelo, Merkole	1:43
10. Sossin	4:15	10. Loustin Hae (Quartet)	2:52	10. Amper	1:14
11. Dzerakle, Merkle	2:49	11. Raimerg	1:52	11. Merk Ka Sirenk	0:42
12. Cavin	3:05	12. Oor (Solo)	3:57	12. Andranou Kallerg	0:42
13. Khapouky	3:53	13. Hoy Nar	4:21	13. Khouta	1:03
14. Marito	3:47			14. Jakharak	2:04
15. Kallerg Kimsavomenu	1:27			15. Khaghagh Gisher	2:37
16. Treporg	2:34			16. Yerginorag	1:55
17. Dello	5:01			17. Dzidzimak Bouyne	2:02
				18. Drotakan Kallerg	1:37
				19. Haireni Karot	2:35

Artistic Director and Conductor - Tigran Hekejian
Music Consultant - Bedros Alanadzyan
Editor - Zazoug K. Kabaekian
Graphic Layout and Design - Hrach Simonian
Printing - Intersprint, Van Nuys, California
Recording, Mixing and Mastering - Blues Studio and "Armen Khachaturian Main Concert Hall" Yerevan, Armenia

© 2000 HAMAZKAVIN ARMENIAN EDUCATIONAL AND CULTURAL SOCIETY OF WESTERN USA
WARNING: ALL RIGHTS RESERVED. UNAUTHORIZED COPIES OR REPRODUCTION IN WHOLE OR IN PART IS STRICTLY PROHIBITED.
ADDITIONAL COPIES OF THIS RECORDING AVAILABLE FROM HAMAZKAVIN MUSIC COMMITTEE
P.O. BOX 9136, GLENDALE, CALIFORNIA 91205-0136 U.S.A. - FAX (818) 798-7657 - EMAIL: HAMAZK@AOL.COM
PRODUCED AND DISTRIBUTED BY HAMAZKAVIN MUSIC COMMITTEE

Total Playing Time 2:14:32

PARSEGH GANATCHIAN
Complete Works
Choral Works
Romance Songs
Children's Songs
Armenian State Radio and Television Chamber Choir
Little Singers of Armenia
Artistic Director and Conductor
Tigran Hekejian
ԲԱՐՍԵՂ ԿԱՆԱՉԵԱՆ

Բարսեղ Կանաչեանի ամբողջական գործերու խտասալիկներուն կողքի նկար

1961ին տէր եւ տիկին Բ. Կանաչեանները կը բաժնուին Լիբանանէն, անոնք կը մեկնին Պաղտատ, մնայուն բնակութիւն կը հաստատեն իրենց երկու դուստրերուն մօտ: Իրենց ողջերթ մաղթելու համար օղակայան

⁹¹ Հերվարդ, «ԳՈՒՄԱՆԻ համերգը», Այգ, 12 Մայիս 1960:

փութացած էին գուսանականներ, Ճեմարանի տնօրէնութենէն, Համազգայինի վարչութենէն ներկայացուցիչներ, բարեկամներ եւ ազգականներ: «Գուսան»ի վարչութիւնը Վարպետին կը նուիրէ ոսկի ժամացոյց մը՝ յիշատակի արձանագրութեամբ: Մեկնումի պահուն գուսանականները օղակայանի պատշգամէն, տոքթ. Էլմաձեանի օգնութեամբ, կ'երգեն «Ծուշօ»ն եւ «Այ խորոտիկ»ը՝ ուղղուած իրենց անզուգական խմբավարին⁹²:

1967ին Բարսեղ Կանաչեան Պաղտատէն Պէյրութ կը վերադառնայ ծանր հիւանդ վիճակի մէջ, եւ կարճ ժամանակ ետք՝ 21 Մայիսին, ան կը վախճանի, տառապալից, բայց ստեղծագործ կեանքէ մը ետք: Ան կ'արժանանայ վեհաշուք ազգային յուղարկաւորութեան, որ տեղի կ'ունենայ 24 Մայիս 1967ին, Ս. Նշան մայր եկեղեցւոյ մէջ:

12 Մայիս 1968ին Համազգայինի Երաժշտական կեդրոնական յանձնախումբը յիշատակի հանդէս կը կազմակերպէ Բարսեղ Կանաչեանի մահուան Ա. տարելիցին առիթով: Այս հանդիսութիւնը տեղի կ'ունենայ Ամերիկեան համալսարանի «Չեփլը»ին մէջ՝ հովանաւորութեամբ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ ՆՍՕՏՏ խորէն Ա. կաթողիկոսի: Յայտագիրին բացման խօսքը կ'արտասանէ Յակոբ Իսկենտէրեան, ապա՝ առաջին բանախօս Գէորգ Գանտահարեան կը ներկայացնէ «Բ. Կանաչեան երաժիշտը», իսկ երկրորդ բանախօս Մուշեղ Իշխան՝ «Բ. Կանաչեան մարդը»: Երկու բանախօսութիւններուն միջեւ Արփինէ Փեհլիվանեան՝ Պօղոս Ճելալեանի դաշնակի նուագակցութեամբ, կը մեկնաբանէ Կանաչեանէն երկու մեներգ՝ «Յայգերգ» եւ «Օրօր»: Հանդիսութեան վերջին բաժնով «Գուսան» երգչախումբը հանդէս կու գայ՝ ղեկավարութեամբ տոքթ. Է. Էլմաձեանի, եւ կը մեկնաբանէ Կանաչեանէն չորս խմբերգ՝ «Ծուշօ», «Կորանի», «Հոյ Նար» եւ «Վարդերի հետ»:

«Գուսան»ի անդամները այս յիշատակի հանդէսի պատրաստութեան ընթացքին իրենց զգացումները կը նկարագրեն. «Մօտաւորապէս ինը տարիներ անցած են, եւ երբ «Գուսան»ի անդամ-անդամուհիներս հաւաքւեցանք փորձերուն վերսկսելու, մեր երախտագիտական զգացումներն ու յարգանքը անգամ մը եւս յայտնելու Մայիս 12ի յիշատակի հանդէսին, բոլորս ալ յուզուած կ'երգէինք մեր առաքեալին գործերը: Ամէն մէկ անդամի մտքին առջեւ կը պարզուէին Վարպետին բացատրութիւնները, կատակները, յանդիմանութիւնները եւ կարծէք անհամբեր կը սպասէինք

⁹² «Տէր եւ տիկին Բ. Կանաչեան մեկնեցան Պէյրութէն», *Այգ*, 19 Մայիս 1961:

Վարպետին՝ տիկնոջ թելը մտած, անոյշ ժպիտը դէմքին, դանդաղ քայլերով իր մեհեանէն նորութիւն մը եւս բերելու մեր բոլորին ...»⁹³:

Բարսեղ Կանաչեան «Գուսան»ի 25ամեակի համերգին առիթով գրած իր խօսքին մէջ արտայայտած է իր գնահատանքը «Գուսան»ի մասին. «Յիսուն տարիներու երաժշտական աշխատանքիս կէսը կատարած եմ «Գուսան»ին հետ: Քառորդ դար ամբողջ երգչախումբս հաւատարիմ եւ անձնուէր գործակիցս եղած է, բաժնելով իմ դժուարութիւններս ու յաջողութիւններս: ....«Գուսան»ի գոյութիւնն էր, որ մղեց զիս նոր խմբերգներ յօրինելու: Մենք՝ «Գուսան»ը եւ ես, ունեցանք շատ փառքի օրեր եւ շատ մը տխուր օրեր ալ: Պարտական եմ խոստովանելու, որ իմ ամենադժուարին օրերուս անգամ երգչախումբս կողքիս մնաց եւ աջակից եղաւ իմ ճիգերուս: Իր մշտատեւ գոյութենէն քաջալերանք ստացայ՝ ընդհատած գործս հին թափով շարունակելու, եւ անկարելին ըրի՝ տարին գոնէ խմբերգ մը արտադրելու համար»⁹⁴:

Բազմաթիւ տարիներ ետք «Գուսան»ի մեներգիչներուն հետ ունեցած հանդիպումներուս ընթացքին, տիկին Ջեփիլո Շանթ եւ տղքթ. Էլմաձեան՝ վերյիշելով Կանաչեանն ու իր «Գուսան»ը տակաւին, կը զգային այդ

⁹³ «Գուսան»ի խօսքը», Մայիս 1968, Պէյրութ, Բարսեղ Կանաչեանի յիշատակի հանդէսի գրքոյկէն:

⁹⁴ Բարսեղ Կանաչեան, «Խօսք «Գուսան»ին», Մեծ Համերգ «Գուսան» երաժշտասէր միութեան 25ամեակին առթիւ, 16 Մայիս 1957:

«մեծ ընտանիքին» ջերմութիւնը եւ մեզ կը փոխանցէին անոր ձգած անջնջելի պահերուն յուշերը: Ալթօ մեներգչուի, մնայուն անդամ եւ վարչական տիկին Եղանտ Աձէմեան յայտնեց. «Գուսան»ին դերը թէ՛ ազգային, եւ թէ՛ մշակութային առումով շատ մեծ եղած է՝ ոչ միայն Պէյրութի մէջ: Կոմիտասէն ետք մեծագոյնն է: Պէյրութի առաջին եւ թերեւս ալ վերջին *Աքափեւա* երգչախումբն է, պէտք է ըսել: Շաբաթական երկու փորձ կ'ունենայինք, աղջիկները առանձին՝ ժամը 6-8, իսկ տղաքը՝ 8-10, Կիրակի օրերը լման խումբով ընդհանուր փորձ տեղի կ'ունենար: Սկիզբը փորձերը կը կատարուէր Հայ Ճեմարանի մէջ (Ուստի ապու Ժեմիլ), Կանաչեանի աչքերուն տկարութենէն ետք՝ փորձերը սկսանք կատարել Ս. Նշանի մէջ: Կանաչեանին սորվեցնելու եղանակը երաժշտական նախադասութեամբ կ'ըլլար, երգելով կամ դաշնակին վրայ նուագելով կը սորվեցնէր երգերը: Բառերը եւ երաժշտութիւնը անգիր կը սորվէինք: Ընկերային հաւաքոյթներ եւ խմբային պտոյտներ կ'ունենայինք: Կանաչեան ընկերական, անուշ մարդ էր, ուրախ-զուարթ ներկայ կ'ըլլար հաւաքոյթներուն. խումբին շատ կապուած էր: Գալով իր տիկնոջ՝ ան Կանաչեանի մեծագոյն հիացողն էր, անոր հաւատարիմ ընկերը, ամէն բանէ վեր բռնած էր իր ամուսինը: Կանաչեան անկուսակցական էր: Համակիր, բայց անկաշկանդ»⁹⁵:

Գրիգոր Սրապեան, որ 1944էն սկսեալ մաս կազմած է «Գուսան»ին ու եօթը տարբեր երգչախումբերու, եւ իր կողակիցին ծանօթացած «Գուսան»ի փորձերուն ընթացքին՝ ըսաւ. «Ես այն տպաւորութիւնը ունիմ, որ մինչեւ հիմա տեսած ղեկավարներուս մէջ լաւագոյնը եւ անգերազանցելին եղած է Վարպետը՝ Բարսեղ Կանաչեանը: Անոր ճիպոտէն կախուած էր ամէն մէկ երգող, եւ իր մոգական գաւազանով, եւ դէմքի ու մարմնի շարժումներով գիտէր գրաւել եւ հմայել եւ երգողը, եւ հասարակութիւնը»⁹⁶:

Իսկ Գեղանուշ Իփրանոսեան, որ 1935էն սկսեալ մաս կազմած է Պէյրութի բոլոր մեծ երգչախումբերուն՝ Համբարձում Պէրպէրեան, Աշոտ Պատմագրեան, Ալեքսիս Պուրթոս եւ այլն, որպէս մեներգող՝ ըսաւ. «Ազգային պարտականութիւն մը կը զգայի, որ պէտք է երթամ եւ երգեմ «Գուսան»ի մէջ: Եկեղեցի գացածի պէս կը զգայինք մէյ մը որ երթայինք»⁹⁷:

⁹⁵ Հարցազրոյց տիկին Եղանտ Աձէմեանի հետ, Մարտ 1982:

⁹⁶ Հարցազրոյց պարոն Գրիգոր Սրապեանի հետ, Ապրիլ 1982:

⁹⁷ Հարցազրոյց օրիորդ Գեղանուշ Իփրանոսեանի հետ, Մայիս 1982:

Կանաչեանի մօտ մեներգը կ'ըլլար դաշնակի ընկերակցութեամբ, բայց երգչախումբը՝ *Աքափեյլա* - զուտ ծայնային, առանց երաժշտական գործիքներու միջամտութեան, որովհետեւ իր՝ Կանաչեանի խօսքերով՝ «Հայ երաժշտութեան մէջ զգացում եւ միտք մարդկային ծայնով միայն կրնան տրուիլ: Եւրոպական առումով գործիքները կը խափանեն հայկական մեկնաբանութեան հարազատութիւնը»⁹⁸: Մինչեւ ելոյթը փորձերը կը տելէին մօտ հինգ ամիս: Ան խստապահանջ եւ բժախնդիր էր փորձերուն աւտեն: Երգացանկը եղած է զուտ հայկական՝ բաղկացած առաւելաբար Կոմիտասի եւ Կանաչեանի երգերէն, ինչպէս նաեւ Գրիգոր Սիւնիի, Թաթուլ Ալթունեանի, Կարօ Զաքարեանի, Մեհրապեանի եւ Եկմալեանի երգերէն:

Թաթուլ Ալթունեան եւ Բարսեղ Կանաչեան

«Գուսան»ի մնայուն մեներգիչները եղած են տիկիններ Քրիստինէ Կանաչեան՝ «Օրօր»ի միակ անգլագական մեներգիչը, որուն նուիրուած է այս երգը, Զեփիւ Շանթ, Եղանոտ Աճէմեան. պարօններ Յակոբ Ասլանեան, Ժիրայր Խիտաւերտեան, Անդրանիկ Ղուպիկեան եւ տղքթ. Էլմաճեան: Շատ վերջը՝ Անայիս Եղիայեան (հետագային միջազգային մրցանակներու դափնեկիր օփերայի աշխարհին մէջ, ճանչցուած Լուիզա Պօզապալ-

⁹⁸ Պետրոս Ալահայտոյեան, «Բարսեղ Կանաչեան» (1885-1967), *Բագին* ամսագիր, ԺԳ. տարի, թիւ 1, Յունուար 1974:

եան անունով), Գեղանուշ Իփրանոսեան, Էլիզ Մանուկեան-Սրապեան, Ծաթէ Վարդենիսեան (հետագային «Մեթրոփոլիթըն» օփերայի երգչուհի), Ռիթա Կանաչեան, Ժողէֆին Ասլանեան, Լուսին Ծիրինեան, Լիւսի Թիթինձեան, Սառա Տարտաղանեան, Գրիգոր Սրապեան, Մինաս Հազարեան եւ ուրիշներ:

Բարսեղ Կանաչեան մինչեւ 1920 թուականը իր ստեղծագործական աշխարհը երկրորդական գիծի վրայ ձգած է: Անոր գլխաւոր զբաղումը եղած է հայ երգին սատարումը՝ նուագահանդէսներ եւ երգչախմբահանդէսներ տալով: Այս շրջանին ան դաշնաւորած է ազգային հայրենասիրական սիրուած խմբերգներ՝ «Մեր հայրենիք»-քայլերգ, «Քայլերգ քաջն իսանի», «Բամ փորոտան», «Հովիւր» եւ «Երազ», մեներգներ՝ «Ծիծեռնակ», «Սիրերգ», եւ յօրինած է՝ «Քայլերգ կամաւորներու» («Յառաջ նահատակ»), «Ծով աչեր» եւ «Օրօր», որոնք հրատարակուած են «Հայ գուսան» երգարաններուն մէջ: 1920էն ետք, կամաց-կամաց կը յայտնաբերուին իր գլուխ-գործոցները՝ ըլլայ երգչախումբի համար գրուած, ըլլայ մեներգի ձեւին տակ, նամանաւանդ 1926-1930 շրջանին՝ Կիպրոսի Մելգոնեան հաստատութեան մէջ ուսուցչութեան ատեն, ապա Պէյրութ՝ իր «Գուսան» երգչախումբին համար (1933-1960):

Բարսեղ Կանաչեանի խմբերգային ստեղծագործութիւններն են՝ «Օրօր» (1913), «Քայլերգ կամաւորներու» (Յառաջ Լահատակ) (1918-1919), «Դալիլօ» (1921), «Ռազմերգ» (1923), «Հոյ Լար» (1927), «Լուսնակն ելաւ» (1928), «Խնձոյք» (1928), «Հելէ-հելէ»-Քեսապի պարերգ (1934), «Վարդերի հետ» (1937), «Աբեղան օփերա» (1938), «Լանօր ուխտագնացութիւն» (1943), «Կամներգ» (1944), «Խաղաղ գիշեր» (1945), «Ծնկըլը մնկըլը» (1945), «Մարալօ» (1946), «Ծուշօ» (1947), «Կորանի» (1948), «Պարերգ» (1950), «Սօսին» (1951), «Հօպ Կիւլիւզար» (1952), «Նէննիր նայ» (1953), «Կամներգ» (1955), «Հայրենի կարօտ» (1955), «Գարուն եկաւ» (1956), «Լարօ ծան» (1957):

Կանաչեանի դաշնաւորած խմբերգներն են՝ «Բամ փորոտան» (1913), «Տըպըք-տըպըք» (1936), «Ձահլէ արուս» (1936), «Ձահլէ եա տար սալամ» (1936), «Ալա տալոնա» (1936), Լիբանանեան քայլերգ (1936), «Պեքինա» (1937), «Լորքէ լորքէ», Սուրիոյ քայլերգ (1946): Կանաչեան մշակած ու դաշնաւորած է նաեւ Հայկական Պատարագը (1942-1943):

Կանաչեանի յօրինած եօթը մեներգներն են՝ «Օրօր», «Պըճինկօ», «Յայգերգ», «Ավարդին երազը», «Ուոին», «Ծիծեռնակ» եւ «Ծով աչեր»:

Կանաչեանի մանկապատանեկան 19 երգերն են՝ «Մայրենի դպրոց»,

«Փառք մայր հողին», «Ծիտը», «Լուսին», «Մեղու», «Սեւ ամպերը», «Գիւղի առտուն», «Ինչ անուշ», «Ծնկըլը մնկըլը», «Ամպեր», «Մենք կը սիրենք», Արծուիկներու քայլերգ, «Խնոցի», «Ճախարակ», «Խաղաղ գիշեր», «Երգանուագ», «Ծիծեռնակին բոյնը», Դպրոցական քայլերգ եւ «Հայրենի կարօտ»: Ան այս երգերը նուիրած է «Գուսան»ի անդամներու եւ իր զաւակներուն: Կանաչեան յօրինած է նաեւ Ս. Նշան վարժարանի, Համազգայինի Նշան Փալանձեան Ճեմարանի եւ ՀՕՄի (Հայ օգնութեան միութիւն) քայլերգները:

Սիմոն Վրացեան, Տիրան Աճէմեան, Բարսեղ Կանաչեան եւ Մուշեղ Իշխան

Բարսեղ Կանաչեան իր շուրջ հաւաքեց անխտիր ամէն հոսանքի, դաւանանքի եւ տարիքի երաժշտասէրներ, տարիներ շարունակ հայ երգով սերունդներ դաստիարակեց: Անոր յիշատակը յաւերժացնելու համար «Գուսան» երգչախումբի անդամները Պէյրութի Համազգային Ճեմարանի պարտէզին մէջ, Լեւոն Շանթի եւ Նիկոլ Աղբալեանի կողքին, տեղադրեցին Բարսեղ Կանաչեանի կիսանդրին: Համազգային Հայ կրթական եւ մշակութային միութիւնը Պէյրութի մէջ 1983ին եւ Սուրիոյ Հալէպ քաղաքին մէջ 1986ին հիմնադրեց «Բարսեղ Կանաչեան»ի անուան երաժշտանոցներ⁹⁹, որոնք՝ լծուած երաժշտութեան ծամբով հայապահպանման

⁹⁹ Հալէպի մէջ տարիներէ ի վեր կը գործէ «Բարսեղ Կանաչեան» երաժշտանոցը, իսկ Պէյրութի մէջ հիմնուած Համազգայինի «Բարսեղ Կանաչեան» երաժշտական քոլէճը սկիզբի երեք տարիները գործած է Ազգային Նուպարեան վարժարանին մէջ եւ 1987ի Նոյեմբերին փոխադրուած իր մնայուն նստավայրը՝ Համազգայինի «Լեւոն Շանթ» մշակութային կեդրոն, Պուրճ Համուտ:

Կանաչեան իր բարեկամներու զաւակներով, որոնց իւրաքանչիւրին նուիրած է երգ մը

աշխատանքին, կը սատարեն հայ մշակոյթի տարածման, շնորհիւ Կանաչեանական սերունդներու մասնակցութեամբ տեղի ունեցող երաժշտական ձեռնարկներու: Բարսեղ Կանաչեանի ամեակները միշտ կը յիշատակուին հանդիսութիւններով, համերգներով եւ մրցանքներով:

Բարսեղ Կանաչեանի ստեղծագործութիւնները Սփիւռքի եւ Հայաստանի մէջ կը կատարուին համբաւաւոր խմբավարներու ղեկավարութեամբ: Այսպէս, 1998ին Ամենայն հայոց կաթողիկոս Գարեգին Ա.ի առաջարկով եւ հովանաւորութեամբ Երեւանի Կամերային երգչախումբը՝ Յարութիւն Թոփիկեանի խմբավարութեամբ, կը թողարկէ խտասալիկ մը ամբողջութեամբ Կանաչեանի 18 խմբերգներով՝ «Բամ փորոտան», «Սօսին», «Շուշօ», «Դալիօ», «Լուսնակն ելաւ», «Հօպ Կիւլիւզար», «Հայրենի կարօտ», «Մարալօ», «Գարուն եկաւ», «Օրօր», «Հոյ Նար», «Նանօր», «Ծընկըլը մնկըլը», «Նարօ ծան», «Կամներգ», «Խաղաղ գիշեր», «Խնծոյք» եւ

Լուսանկարիչ Վարուժան Սեթեանի
«Գուսան» երաժշտասեր միության անդամատեղը

«Վարդերի հետ»: 2000-ին Համազգայինի Միացեալ Նահանգներու արեւմտեան ափի Ծրջանային վարչութեան երաժշտական միաւորը լոյս կ'ընծայէ Վարպետին ամբողջական երկերը՝ 23 խմբերգները, 7 մեներգները եւ 19 մանկապատանեկան երգերը, ամփոփուած երեք խտասալիկներու վրայ: Այս կոթողական իրագործումը կ'իրականանայ շնորհիւ փրոֆ. Տիգրան Հեքեքեանի խմբավարութեամբ՝ Երեւանի մէջ ձայնագրուած «Հայաստանի պետական ռատիոյի եւ հեռուստատեսութեան սենեկային երգչախումբ»ին եւ «Հայաստանի փոքրիկ երգիչներ»ուն կատարումներուն: Նաեւ՝ շնորհիւ Պետրոս Ալահայտոյեանի անմիջական մասնակցութեան՝ որպէս երաժշտական խորհրդատու, նօթաներու տրամադրումով եւ Կանաչեանի կեանքին ու գործերուն մասին իր գրած 75 էջնոց ներդիր տետրակով:

Բարսեղ Կանաչեանին յետ մահու նուիրուած ամենավերջին իրագործումը «Բարսեղ Կանաչեանի երաժշտական երկերու ժողովածու»ն է (երկու հատոր), զոր խմբագրած են Պետրոս Յովսէփ Ալահայտոյեան (երգահաւաք եւ երաժշտաբան) եւ դոկտ. Ծովիկ Մկրեան-Մարգարեան (երաժշտական խմբագիր եւ համակարգչային խմբագրող)՝ մեծանուն երաժիշտին մահուան 50ամեակին առիթով: Այս 700 էջնոց երկլեզու ժո-

ղովածուն կը հրատարակուի հրամանաւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ ՆՍՕՏՏ Արամ Ա. կաթողիկոսին, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Անթիլիասի կաթողիկոսարանի տպարանին մէջ, 2019ին:

Ժողովածուին Ա. հատորը կը բովանդակէ կաթողիկոսին գրած «Հայրապետական գիր օրհնութեան»ը, ներածական (երկու գիտական յօդւածներ) – Պետրոս Ալահայտոյեան, յառաջաբան – դոկտ. Ծովիկ Մկրեան-Մարգարեան, մեներգներ՝ թիով եօթը (դաշնակի ընկերակցութեամբ), երգ/խմբերգ թիով 11 («Հայ գուսան» երգարաններէն), մանկապատանեկան երգեր՝ թիով 19 (դաշնակի ընկերակցութեամբ): Բ. հատորը կը բովանդակէ խմբերգներ՝ թիով 23 (երկսեռ երգչախումբի համար), դաշնամուրի գործեր՝ թիով հինգ, քայլերգ Նշան Փալանձեան Ճեմարանի, Բարբառային բառարան, Պ. Ալահայտոյեանին ու Ծ. Մարգարեանին կենսագրականները եւ մատենագիտութիւն:

Պ. Ալահայտոյեան կը բացատրէ այս հսկայական աշխատանքին տուն տուած պատճառներուն մասին. «1947ին լոյս տեսած 10 պրակներուն մէջ սպորդած էին անհամար վրիպակներ, ընդհանրապէս տեսանելի-սրբագրելի: Կանաչեանի չտեսողութիւնը թոյլ չէր տար, որ անոնք սրբագրուէին վերջնական բնագիրներուն մէջ: Մենք՝ դոկտ. Ծովիկ Մարգարեանին հետ, հետամուտ եղանք այդ վրիպակները վերացնելու, իսկ դոկտ. Մարգարեան արդիականացուց երաժշտական նշաններու համակարգը՝ շեշտադրութեան, կրկնութիւններու, վերադարձներու, եւ այլն»: Նաեւ, 1947ի հրատարակութիւնները վաղուց սպառած անգտանելի դարձած էին: Բարսեղ Կանաչեանի երաժշտական երկերու այս երկլեզու ժողովածուն մատչելի կը դարձնէ Վարպետին գործը ոչ միայն աւելի լայն խմբավարներու շրջանակներու, այլ նաեւ անգլիախօս երաժիշտ հայ երիտասարդ սերունդներուն:

Բարսեղ Կանաչեանի կարեւոր դերակատարութիւնը լիբանանահայ երգչախմբային պատմութեան մէջ կը կայանայ այն իրականութեան մէջ, որ ան ստեղծագործական գետնի վրայ Կոմիտասի աւանդութենէն անդին անցաւ՝ իր անձնական դրոշմը դնելով եւ իր անձնական հեղինակութիւններով նոր հորիզոն բացաւ մեր երգչախմբային աւանդութեան մէջ:

ՀԱՅ ԿԱԹՈՂԻԿԷ ՀԱՄԱՅՆՔԻ
ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲԵՐ ԵՒ ՂԵԿԱՎԱՐՆԵՐ

ՆԵՐԱԾԱԿԱՆ

Սկզբնական շրջանին, երբ գաղթական հայերը կը հաստատուին Պէյրութ՝ 1920ական թուականներուն, եւ կը հիմնեն եկեղեցիներ, ընդհանրապէս եկեղեցւոյ Ս. պատարագի երգեցողութիւնը միաձայն կը կատարւի: Կաթողիկէ համայնքի եկեղեցիներուն մէջ բազմաձայն երգեցողութեան նախաձեռնողը կ'ըլլայ Յովսէփ վրդ. Գալայձեան: Յունիս 1933ին ան կը հիմնէ ՀԿԵՄի նորակազմ դպրաց դասը, որ կը կատարէ Պատարագի բազմաձայն երգեցողութիւնը (*Աւետիք*, 1933, էջ 56): Սակայն, բացառիկ հանդիսութիւններու համար, ինչպէս Չատուկուան Պատարագի եւ կամ ամենակներու տօնակատարութեան, երբ դեսպաններ եւ կառավարական մեծ դէմքեր կը հրաւիրուին հանդիսութեան, բազմաձայն երգեցողութիւնը կը կատարէ Յակոբ Իվէզեանի խառն երգչախումբը (*Աւետիք*, 1934, էջ 18):

Իսկ ակադեմական հանդէսներու համար կը հրաւիրուի Բարսեղ Կանաչեանի «Գուսան» երգչախումբը (*Աւետիք*, 1934, էջ 30): «Հայկական մեծ համերգը» խորագիրով, Պատրիարքարանի պաշտօնաթերթ *Աւետիք* իր 29 Ապրիլ 1934ի թիւին մէջ մանրամասնօրէն կը նկարագրէ 65 հոգինոց խառն երգչախումբին ելոյթը՝ Բարսեղ Կանաչեանի ղեկավարութեամբ, որ տեղի կ'ունենայ Յիսուսեան միաբանութեան Սէն Ժոզէֆ համալսարանի հանդիսասրահին մէջ՝ ի պատիւ Ամեն. Աւետիս Պետրոս ԺԴ. Արփիարեան կաթողիկոս պատրիարքի քահանայութեան յիսնամեայ տարեդարձին, ներկայութեան հազարի մօտ երկսեռ բազմութեան եւ սրբազան հայրերու, բարձրաստիճան զօրավարներու, համալսարանի նախագահներու եւ հայ ազգային ընտրանիին: Այս յօբելէնական հանդէսին ընթացքին երգչախումբին մեկնաբանած երգերուն մեծ մասին հեղինակը Բարսեղ Կանաչեանն է: Յայտագիրը կը սկսի «Կեցո զՈրդի ծառայի քո» շարականով, ապա Կոմիտաս՝ «Ով մեծաքանչ դու լեզու», Կանաչեան՝ «Օրօր» քառաձայն՝ տիկին Կանաչեանի մեներգով, որ կը կրկնուի ունկնդիրներուն պահանջով, եւ Կանաչեանի «Դալիլօ»ն: Երկրորդ բաժինով երգչախումբը կը կատարէ Գալայձեան վարդապետի «Տարագրելոց ՈՂՋՈՅՆ քեզ»ը, Կոմիտասի «Սարերի վրով-Էս գիշեր»ը, Կանաչեանի «Ուռին», զոր կը մեներգէ տիկին Քրիստինէ Կանաչեան՝

դաշնակի ընկերակցութեամբ Շաքէ Գարագաշեանի, եւ երաժշտական յայտագիրին երկրորդ մասը կ'աւարտի Կանաչեանի «Հոյ Նար» խմբերգով՝ մենակատարութեամբ թենոր Էմմանուէլ Էլմաճեանի: Յայտագիրին երրորդ բաժինով երգչախումբը կը կատարէ Կանաչեանի դաշնաւորած «Տէր, կեցո՛ր դու զՀայս»ը, Մինաս Հազարեան կը մեներգէ եւ կը կրկնէ Կոմիտասի «Հայաստան» մեներգը, երգչախումբը կ'երգէ Կանաչեանի դաշնաւորած «Հելլէ հելլէ» Քեսապի հայերուն պարերգը, Կոմիտասի «Գութաներգ» եւ «Քաղհաներգ» խմբերգները եւ՝ այս յոբելենական հանդէսին առթիւ Կանաչեանի դաշնաւորած «Դու ես Քահանայ ըստ կարգին Մելքիսեդեկի» խմբերգով համերգը կ'աւարտի:

Վերոյիշեալ թղթակցութեան մէջ գրուած է նաեւ խմբերգին մասին. «Ամէն ակնկալութենէ վեր յաջող, ան հմայեց, խանդավառեց եւ յափշտակեց բոլոր ունկնդիրները, մանաւանդ օտարները, որոնք անակնկալի մատնուեցան հայ երաժշտութեան այսքան շքեղ ու հոգեթով գեղարւեստի առաւելութիւնները ըմբռնելով»: Իսկ յոբելեար Արփիարեան կաթողիկոս պատրիարքը իր շնորհակալական խօսքին մէջ կը գրէ. «Համերգը, որ կատարելապէս յաջողեցաւ կրօնական եւ ազգային այնքան պատշաճօրէն ընտրուած կտորներով, կենդանի բացատրութիւնն է այն զգացումներուն, որ կը լեցնեն սիրտս այս յուզիչ օրուան երեկոյին: ...Շնորհակալութիւն, հազար շնորհակալութիւն անոնց, որ կազմակերպեցին այս համերգը եւ այն Պարոններուն եւ Օրիորդներուն որ գործադրութեան մէջ դրին մաքուր եւ թրթռուն յուզում եւ յայտնի տաղանդ»¹⁰⁰:

«Կիլիկիա» երգչախումբին ղեկավարութիւնը ստանձնող կղերականները ընդհանրապէս իրենց երաժշտական առաջին գիտելիքները ստացած են Զմմառու դպրեմանքին մէջ, ուր աւելի քան 250 տարիներու երաժշտական ամանդը կը պահպանուի եւ կը փոխանցուի Ընծայարանի հինգ տարիներու ուսումնական ծրագիրին մաս կազմող ծիսական երգեցողութեան եւ ծիսագիտութեան ընդմէջէն:

¹⁰⁰ Աւետիք, Ապրիլ-Մայիս, 1934:

«ԿԻԼԻԿԻԱ» ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԸ

Տանն Կիլիկիոյ Հայ կաթողիկէ պատրիարքարանի «Կիլիկիա» հայ կաթողիկէ խառն երգչախումբը կը կազմուի 25 Դեկտեմբեր 1934ին, խմբավարութեամբ Յովսէփ վրդ. Գալայձեանի¹⁰¹, որ կը ղեկավարէ զայն մինչեւ 1945 թուական:

«Կիլիկիա» անունը դրուած էր ի պատիւ Տանն Կիլիկիոյ Հայ կաթողիկէ պատրիարքարանին: «Կիլիկիա» երգչախումբը իր առաջին փորձերը կը կատարէ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ ձեմարանի մատրան մէջ: Յիսուսեան հայր Տըլավեռնէթ թելադրութիւններ ու հսկողութիւն կը կատարէ, եւ երգչախումբը կը բարելաւէ իր կատարումները:

Երգչախումբին անդամ-անդամուհիները կու գային Պէյրութի բոլոր թաղամասերէն: Շնորհիւ այս երգչախումբին, հանդիսաւոր տօները նոր փայլք կը ստանան: 30 Դեկտեմբեր 1936-ին «Կիլիկիա» երգչախումբը իր անդրանիկ երգահանդէսը կու տայ Ֆրերներու «Ս. Սիրտ» վարժարանին

---

¹⁰¹ Գերապայծառ Յովսէփ վրդ. Գալայձեան ծնած է Խարբերդի Քէֆերտէզ գիւղը, 1908ին: Մանուկ հասակին ճաշակած է Մեծ Եղեռնը եւ տեղահանութիւնը Խարբերդէն մինչեւ Տէր Զօր: Հալէպի մէջ արաբ կին մը կը խնամէ հիւժած ու հիւանդ պատանին եւ կը յանձնէ որբանոց: 1916ի գարնան, ուրիշ որբերու հետ, ան կը տարուի Պալըքեսիր եւ կը յանձնուի թուրք որբանոցի մը, ուր թրջացնելու փորձեր կը կատարուին: 1918ին փոքրիկը Պոլիս կը փոխադրուի, անկէ ալ՝ Պարտիզակ: Նոյն տարին, զինադադարէն ետք, ան որբերու խումբին հետ կը փոխադրուի Պոլիս եւ կը յանձնուի Բենեդիկտոս Ժե անունով որբանոցի խնամքին: 1921ին կը ղրկուի Լեւոնեան վարժարան՝ Հռոմ, ուր կը ստանայ իր երկրորդական ուսումը, ապա՝ Ուրբանեան համալսարանի մէջ կ'աւարտէ Փիլիսոփայական ու աստուածաբանական դասընթացքը եւ կը ձեռնադրուի քահանայ 1931ին: 5 Փետրուար 1932ին կը մեկնի Պէյրութ եւ կը մշտնակուի դիւանապետ եւ քարտուղար Հայ Կաթողիկէ պատրիարքարանին, նոյն շրջանին կը հետեւի պետական երաժշտանոցի դասերուն: Ան ունի երաժշտական հրատարակութիւններ եւ լոյս կ'ընծայէ ժողովրդական պարբերաթերթ մը: 1946ին կը մեկնի Ամերիկա՝ Ֆիլատելֆիոյ կաթողիկէ եկեղեցւոյ փոխժողովրդապետի պաշտօնով:

մէջ, երեկոյեան ժամը 9ին՝ ի պատիւ արհի. Նազլեան գերապայծառին եպիսկոպոսական 25ամեակին, ղեկավարութեամբ գեր. Յովսէփ վրդ. Գալայճեանին:

Օրուան յայտագիրը կրօնահայրենասիրական էր.- «Դու ես քահանայ» (Յ. Գալայճեան), «Մեծացուցէ» (Կոմիտաս), «Առ Հայաստան» (Սրուանձտեանց), «Կեցո զմրդի» (Յ. Գալայճեան), «Գարուն» (Կոմիտաս), «Սիրուն պատկեր զուգերգը» (Բարսեղ Կանաչեան), «Ընդ Հովանեաւ» (Յ. Գալայճեան), «Ձօներգ Confortare» (Antolisei): (*Աւետիք*, 1934, էջ 158, *Աւետիք* 1936, էջ 241 եւ 250, *Աւետիք*, 1937, էջ 94):

25 Ապրիլ 1937ին նոյն համերգը կը կրկնուի Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ Ճեմարանի հանդիսասրահին մէջ, այս անգամ՝ ի պատիւ հայր Տրլավեոնէթի ուխտադրութեան 50ամեակին: *Աւետիք* (Դեկտ. 1936, էջ 250-251) այս անդրանիկ համերգին մասին կը գրէ. «Յայտագիրը լրի կատարեց այս համեստ, եւ, պիտի ըսենք, քիչ մը երկչոտ երգչախումբը հրապարակի վրայ մանաւանդ բազմախումբ ազգայիններու ներկայութեան, այսպիսի հանդիսասրահի մը մէջ՝ դողդոջ տատրակներու պէս երեւցաւ այս երկսեռ խումբը»:

Երգչախմբային համերգներու կողքին, «Կիլիկիա» երգչախումբը կը կազմակերպէ նաեւ երաժշտական բանախօսութիւններ: Այսպէս՝ 14 Յուլիս 1936ին, «Արարատեան» սրահին բացման առիթով, «Կիլիկիա» երգչախումբը երաժշտական բանախօսութիւն կը կազմակերպէ՝ իբրեւ նիւթ ունենալով Կարա Մուրզան: Դասախօսն է Յովսէփ վրդ. Գալայճեան (Անդ, 1936, էջ 211): Ապա Յիսուսեան հայրերու ակումբին բացման առիթով, «Կիլիկիա» երգչախումբը դարձեալ երաժշտական բանախօսութիւն մը կը կազմակերպէ՝ այս անգամ իբրեւ նիւթ ունենալով Մակար Եկմալեանը: Դասախօսն է Յովսէփ վրդ. Գալայճեան, իսկ խմբավարը՝ պրն. Ժոզէֆ Գալայճեան¹⁰²: 1939էն սկսեալ կը հանդիպինք ՀԿԵՄ-«Կիլիկիա»

¹⁰² Պրն. Ժոզէֆ Գալայճեան ծնած է Ենիճէ Բալէ, Չէյթուն, 1910ին: Երկու-երեք տարեկանին կը տարուի Պէյրուի ժամէյզիի «Փեր Տը Սանտա» կաթողիկէ լատին վարդապետներու որբանոցը, ուր կանուխէն կը հետեւի երաժշտական դասընթացքներու: 1929ին կը դառնայ Նիր Իսթ Լիկի անդամ՝ Միացեալ Նահանգներու նախկին դեսպան Հենրի Ռ. Մըրֆիի եւ Վրամ Սամուէլեանի կողքին: 1945ին «Էր Ֆրանս» օդանաւի ընկերութեան մէջ սթոքներու պատասխանատու կը դառնայ: 1950ին հիմնադիր անդամներէն կ'ըլլայ իր ծննդավայր Ենիճէ Բալէի հայրենակցական միութեան, Պէյրուի: 1953ին կը հիմնէ երաժշտական գործիքներու «Սոնորա» հաստատութիւնը Պէյրուի մէջ: 1960ին Պէյրուի մէջ կը հիմնէ դաշնամուրի, արմոնիոմի եւ երգեհոմի

երգչախումբին խառն հանդէսներուն, որոնց յայտագիրները երկու մասերէ կը բաղկանան ընդհանրապէս, առաջինը՝ բազմաձայն համերգ, իսկ երկրորդը՝ խաղ ու զանեշտներ:

1940էն սկսեալ «Կիլիկիա» երգչախումբը կը սկսի կազմակերպել տարեկան համերգներ: Անդամներուն թիւը հասած է 50ի: 12 Մայիս 1940ին «Արարատեան» թատերասրահին մէջ «Կիլիկիա» երգչախումբը կը կազմակերպէ իր տարեկան երգահանդէսը, որուն յայտագիրին մէջ կը յիշին «Ալագեազ» (Կոմիտաս), «Մեռաք Քազում» - «Ես Լսեցի» - «Հոռովել» (Սիւնի) - «Էս Գիշեր» (Սրուանձտեանց) երգերը, որոնց կ'ընկերակցին բացատրութիւններ՝ Յովսէփ վրդ. Գալայձեանի կողմէ (*Աւետիք* 1940, էջ 51):

Բ. Աշխարհամարտի տարիները (1940-1945) կը խոչընդոտեն երգչախումբին գործունէութիւնը: Այդ շրջանին երգչախումբը կը նուիրուի միայն իր հոգեւոր առաքելութեան:

12 Ապրիլ 1942ին, Ս. Եղիա արքունիստ եկեղեցւոյ մէջ Ս. պատարագի երգեցողութիւնը կը կատարէ «Կիլիկիա» երգչախումբը՝ ղեկավարութեամբ գեր. Յովսէփ վրդ. Գալայձեանի:

26 Ապրիլ 1942ին Ապրիլեան սգատօնի երգեցողութիւնները ներդաշնակօրէն կը կատարուին «Կիլիկիա» երգչախումբին եւ «Ս. Գր. Լուսաւորիչ» եւ «Ս. ընտանիք» վարժարաններու բազմահարիւր երկսեռ աշակերտութեան կողմէ՝ շինիչ տպաւորութիւն մը ձգելով բոլորին վրայ: (*Աւետիք*, Յունուար- Ապրիլ թ. 1-4):

2 Մայիս 1943ին հիւպատոսական Ս. պատարագի ընթացքին «Կիլիկիա» երգչախումբը կ'երգէ հայ եկեղեցական ընտիր եղանակներ:

23 Ապրիլ 1944ին Ապրիլեան Նահատակաց յիշատակին կը մատուցի Ս. պատարագ, որուն երգեցողութիւնը կը կատարէ «Կիլիկիա» երգչախումբը:

25 Յունիս 1944ին «Կիլիկիա» երգչախումբը՝ ղեկավարութեամբ Յ. վրդ. Գալայձեանի, հանդէս կու գայ համերգով մը, որուն սկիզբը վարդապե-

---

առուծախի եւ վերանորոգութեան իր անձնական կեդրոնը՝ «Լա մեզոն տը փիանօ Գալայձեան»: Ան կազմած եւ հաստատած է Պէյրութի եւ շրջակայքի մէջ գտնուող տարբեր եկեղեցիներու երգեհոնները (Assembly Hall, AUB; Saint Joseph Church, Huvelin; St. Louis des Capucins, Bab Idriss; Eglise Mar Mikhael, Chiyah): Իր այս երաժշտական գործով այցելած է Սուրիա, Եգիպտոս եւ Սէուտական Արաբիա: Պէյրութի Սենթ Ֆամի դպրոցին մէջ երկար տարիներ սիրալոյսով դասաւանդած է երաժշտութիւն եւ կազմած է երգչախումբեր: Աչքերը այս աշխարհին փակած է 1996ին, Պէյրութի մէջ:

տը կը բանախօսէ հայ եկեղեցական երգի զարգացման նիւթով, ապա երգչախումբը կը կատարէ եկեղեցական եւ ժողովրդային քառաձայն խումբերգներ՝ Եկմալեանէն, Կոմիտասէն եւ Սիւնիէն: Համերգին մեներգներով եւ զուգերգով կը մասնակցին Էմմանուէլ Էլմաճեան, Սոնա Պետրոսեան եւ օրդ. Ռուպեան, դաշնակի վրայ դասական կտորներ նուագելով՝ օրիորդներ Ա. Կէրկէրեան, Շատարեւեան, Սայիլեան եւ Ուրֆալեան, ջութակով՝ Գարեգին Պուճիգանեան: Այս մասին *Ազդարարի* թղթակիցը կը գրէ. «Իր ճոխ յայտագրով եւ յաջող երգերով ու նուագներով, երգահանդէսը գեղարուեստական վայելք մը եղաւ, որուն համար կ'արժէ գնահատել Յարգելի վարդապետը եւ իրեն օժանդակող երգիչ-երգչուհիները»¹⁰³:

Նոյն տարին Յովսէփ վրդ. Գալայճեան կը գրէ յօդուածաշարք մը Հայ կաթողիկէ պատրիարքութեան պաշտօնաթերթ *Աւետիքի* մէջ՝ «Հայ եկեղեցական երաժշտութեան զարգացման հարցը» նիւթով:

20 Մայիս 1945ին Ս. Եղիա ժողովրդապետական եկեղեցւոյ մէջ տեղի կ'ունենայ այր մարդոց ընդ. Հաղորդութեան Ս. պատարագը, որուն երգեցողութիւնը կը կատարէ «Կիլիկիա» երգչախումբը՝ ղեկավարութեամբ գեր. Յովսէփ վրդ. Գալայճեանի:

Պատերազմի ասարտին, 30 Յունիս 1945ին, վերջին անգամ կը հանդիպինք «Կիլիկիա» երգչախումբին հիմնադիր վեր. Յովսէփ վրդ. Գալայճեանի անուան: Ան կու տայ իր վերջին երաժշտական ելոյթը «Արարատեան» սրահին մէջ: 1946ին Ֆիլատելֆիա, ապա Տիթրոյթ (ԱՄՆ) կը մեկնի՝ հոն պաշտօնավարելու համար:

25 Դեկտեմբեր 1946ին՝ «Կիլիկիա» երգչախումբին հիմնադրութեան 12րդ տարեդարձին, երգչախումբը կ'ունենայ նոր ղեկավար մը՝ Յովհաննէս վրդ. Փարթամեան¹⁰⁴, որ կը ղեկավարէ զայն մինչեւ 1953 թուական:

¹⁰³ Վ. «Կիլիկիա խումբին երգահանդէսը», *Ազդարար*, 8 Յուլիս 1944:

¹⁰⁴ Յովհաննէս Փարթամեան ծնած է Մարաշ 1910ին: Իր նախնական ուսումը ստացած է Զմմառու վանքին մէջ, երկրորդական ուսումը՝ Պէյրութի Սէն Ժոզէֆ արեւելեան դպրոցին: Դրկուած է Լեւոնեան վարժարան 1934ին եւ քահանայ ձեռնադրուած՝ 1940ին: 1942ին պաշտօնավարած է Աթէնք քաղաքին մէջ. 1946ին անցած է Լիբանան եւ ծառայած Պուրժ Համուտի մէջ, մինչեւ 1949: Եղած է օգնական ժողովրդապետ Ս. Եղիա եկեղեցւոյ (1950-1953), դրկուած է դարձեալ Հռոմ՝ եկեղեցական կանոնագիտութեան դասընթացքներու հետեւելու նպատակով (1954-1956): 1957ին Փարիզի մէջ մասնագիտացած է մանկավարժութեան մէջ: 1960ին եղած է ուսուցիչ Զմմառու վանքին մէջ: 1961-1969 ան ստանձնած է Ս. Պօղոս ճեմարանի տնօրէնութեան պաշտօնը: 1969ին դրկուած է Վալանս՝ իբրեւ ժողովրդապետ եւ 9 Յունուար 1971ին վախճանած՝ ուղեղային արիւնահոսութեան իբրեւ հետեւանք:

(Անդ, 1946, էջ 219): ՀԿԵՄԻ օրուան հանդիսութիւններուն երգչախումբը իր մասնակցութիւնը կը բերէ՝ երգելով Կոմիտասի «Կալի երգ»ը եւ «Մաղթանք Հայրապետական»ը:

10 Մայիսի 1947ին, Սէն ժոզէֆ համալսարանի հանդիսասարահին մէջ «Կիլիկիա» երգչախումբի նոր ղեկավարը՝ Յովհաննէս վրդ. Փարթամեան, կը ներակայացնէ իր տարեկան համերգը: Ամբողջ յայտագիրը կազմուած է Կոմիտասեան երգերէ, որոնցմէ կը յիշուին «Գութաներգ», «Քաղհան», «Կալի երգ» եւ «Սիփանայ քաջեր» (Անդ, 1947, էջ 115):

12 Փետրուարի 1949ին Հայ կաթողիկէ համայնքը կը կազմակերպէ յուշահանդէս մը վաղամեռիկ Գուրգէն Ալեմշահի¹⁰⁵ յիշատակին, Սէն ժոզէֆ համալսարանի հանդիսասարահին մէջ: Հանդէսին իր մասնակցութիւնը կը բերէ «Կիլիկիա» երգչախումբը՝ ղեկավարութեամբ պրն. ժոզէֆ Գալայձեանի¹⁰⁶: Յայտագիրը նուիրուած է Գուրգէն Ալեմշահի երգերուն՝ «Պլպուլն Աւարայրի», «Մեր պարտէզում», «Անուշիկ եար ջան», «Հունձք կը ժողվեն» եւ «Հայաստան» (Անդ 1949, էջ 235):

Դեկտեմբեր 1949ին «Կիլիկիա» երգչախումբը կը մասնակցի Զմմառու վանքին երկրորդ դարադարձի տօնակատարութիւններուն: Այս մասին *Աւետիք* կը գրէ. «Կիրակի, 11 Դեկտեմբեր 1949, Մարոնիներու Ս. Գէորգ մայր տաճարին մէջ (Պէյրութի մեծագոյն եկեղեցին), ժամը 10ին տաճարէն ներս կը մտնէ եկեղեցական թափօրը, եւ «Կիլիկիա» երգչախումբը տաճարին կամարները կը թնդացնէ քառաձայն «Հրաշափառ»ով: Զայն ճարտարօրէն կը ղեկավարէ Գեր. Յովհաննէս Վ. Փարթամեան: Հայ ծէսին ամբողջ վեհութեամբը Ս. Պատարագը կը սկսի եւ յառաջ կը տարուի»¹⁰⁷:

23 Ապրիլ 1950ին Հայ կաթողիկէ պատրիարքարանին մէջ տեղի կ'ունենայ Զատկուան Ս. պատարագ, որուն ներկայ կը գտնուին Լիբանանի Հանրապետութեան նախագահը՝ Ն. Վ. շէյխ Պըշարա Էլ Խուրի, վարչապետ՝ Ռիատ Պէյ Սուլի, նախարարներ, երեսփոխաններ եւ հայ կաթողիկէ աւագանին: *Աւետիք* կը գրէ. «Մինչ «Կիլիկիա» երգչախումբը կը հնչեցընէր «Հրաշափառ»ը, եկեղեցւոյ մէջ մուտք գործեցին Վսեմ. եւ Ամենայ.

¹⁰⁵ Գուրգէն Ալեմշահ (1907-1947) հայ երաժշտագէտ, երգահան եւ խմբավար, ծնած է Պարտիզակ:

¹⁰⁶ Կենսագրականը արդէն նշուած է:

¹⁰⁷ «Զմմառու վանքին հիմնարկութեան տօնակատարութիւններ», *Աւետիք*, Նոյ.-Դեկտ. 1949:

կարտինալ-կաթողիկոսը արհի. Յովհ. արք. Նազլեան եւ Ալ. արք. Պաթանեան: Երգեցողութիւնը ձայնասփռուեցաւ Պէյրութի ռատիոկայանէն»¹⁰⁸:

10 Յունիս 1950ին «Կիլիկիա» երգչախումբը ելոյթ կ'ունենայ դարձեալ իր տարեկան համերգով Սէն Ժոզէֆ համալսարանի հանդիսասրահին մէջ, ղեկավարութեամբ Յովհաննէս վրդ. Փարթամեանի: Յայտագիրին մէջ՝ Գ. Ալեմշահ, Ա. Պատմագրեան, Գ. Սիւնի, Մեսումենձ եւ Կ. Զաքարեան (Անդ 1950, էջ 101):

18 Դեկտեմբեր 1950ին, Պէյրութի բոլոր կաթողիկէ համայնքներուն մասնակցութեամբ, Ս. Ժամի պաշտամունք կը կատարուի Սէն Ժոզէֆ համալսարանի եկեղեցւոյ մէջ, աշխարհի խաղաղութեան համար: Մերթ ընդ մերթ երգող այլազան երգչախումբերու կողքին, «Կիլիկիա» յաջող երգեցողութեամբ հանդէս կու գայ:

29 Ապրիլ 1951ին Հայրապետական Ս. պատարագ տեղի կ'ունենայ մարոնիներու Սէն Ժորժ մայր եկեղեցւոյ մէջ: Պատարագիչն է ՆՎՏ կարտինալ Գրիգոր-Պետրոս ԺԵ. Աղաճանեան կաթողիկոս-պատրիարքը: Ընդարձակ եկեղեցին ծայրէ ծայր լեցուցած ժողովուրդին առջեւ «Կիլիկիա» երգչախումբը, Եկմալեան, Կոմիտասեան եւ Սրապեան եղանակներու ընդմէջէն, կը կատարէ հայածէս փառաշուք արարողութեան ներդաշնակ երգեցողութիւնը:

«Կիլիկիա» երգչախումբը, Յովհ. վրդ. Փարթամեանի ղեկավարութեամբ, 1951ին իր մասնակցութիւնը կը բերէ Վարդանանց փառատօնին, Ապրիլեան սգատօնին, տարբեր տօներու եւ Ս. Ծննդեան հանդիսաւոր Ս. պատարագի երգեցողութեան:

Համերգներու կողքին «Կիլիկիա» երգչախումբը կը կատարելագործէ նաեւ Ս. պատարագի բազմաձայն երգեցողութիւնը: *Աւետիք* 1952ին, էջ 69ի մէջ կը գրէ. «Երգչախումբը յաղթանակ մը եւս արձանագրեց իր գործունէութեան տարեգրութեան մէջ»:

7 Յունիս 1952ին «Կիլիկիա» երգչախումբը՝ միեւնոյն ղեկավարին հետ, դարձեալ բեմ կը բարձրանայ Սէն Ժոզէֆ համալսարանի սրահին մէջ, ուր կու տայ իր տարեկան մեծ համերգը՝ ի նպաստ Զմմառի Հայ Քոյրերու որբանոցին: Յայտագիրի առաջին բաժինով կը ներկայացնեն Յ. Իվէզեան՝ «Բամ փորոտան», Կոմիտաս՝ «Եար ջան արի», «Էս օր Ուրբաթ է», «Արեւը կայնէ կէսօր», «Պինկէօլ», «Կուժն առայ», «Սարէն ելաւ», «Գնա՛, գնա՛», «Ծիրանի ծառ», «Կալի երգը», «Անձրեւ եկաւ» եւ «Փափուրի»:

¹⁰⁸ «Նախագահական Պատարագ», *Աւետիք*, Մայիս-Յունիս, 1950:

Ա. Պատմագրեան՝ «Եալալի»: Յայտագիրի երկրորդ բաժնով կը կատարեն Կոմիտաս՝ «Գութաներգ», «Քաղիաներգ», Կ. Ջաքարեան՝ «Կաքաւի երգ», Կոմիտաս՝ «Քէլէր Յոլեր», «Սարերի վրով», «Էս գիշեր», Գ. Ալեմշահ՝ «Անուշիկ եար ջան» եւ Կոմիտաս՝ «Խումար» (Կատակ) եւ «Սիփանայ քաջեր»: Մեներգողներն են Աղանի Պետոյեան եւ Մ. Սոլաքեան:

1953ին «Կիլիկիա» երգչախումբը կ'ունենայ նոր խմբավար մը՝ յանձին պրն. Ժողէֆ Գալայճեանի: 14 Փետրուար 1953ին անոր ղեկավարութեամբ երգչախումբը Վարդանանց տօնի յայտագիրին կը մասնակցի 2 երգով՝ Ալեմշահի «Ով դու բարեկամ» եւ Յովսէփի վրդ. Գալայճեանի «Հայաստանին» (*Մասիս*, 1953):

Ժողէֆ Գալայճեան իր երգչախումբով

Աւանդական դարձած Նախագահական Պատարագի ատեն Ժողէֆ Գալայճեան կը ղեկավարէ երգչախումբը՝ երգեհոնի ընկերակցութեամբ պրն. Պօղոս Ճելալեանի¹⁰⁹ (*Մասիս*, 1953, էջ 68): Նոյն խմբավարը Ապրիլ 24ի բացօթեայ պատարագին կը ղեկավարէ երգչախումբը՝ երգեհոնի ընկերակցութեամբ գեր. Վարդան Թէքէեանի: Այս մասին *Մասիս* կը գրէ. «Հայ Կաթողիկէ Համայնքը մեծաշուք հանդիսութեամբ Ս. Գրիգոր Լու-

¹⁰⁹ Պօղոս Ճելալեան (1927-2011) բազմաշնորհ լիբանանահայ երաժիշտը ծնած է Ալեքսանտրէթ: Դաշնակահար, երգահան, ուսուցիչ:

Ժողէֆ Գալայձեան, «Կիլիկիա» երգչախումբ

սաւորիչ Ճեմարանի ընդարձակ բակին մէջ ոգեկոչեց նահատակներուն յիշատակը: Ժամը ձիշդ 5:00ին, խորանին ձախ կողմէն «Կիլիկիա» երգչախումբը լսելի ըրաւ «Հրաշափառ»ը՝ ղեկավարութեամբ պրն. Յովսէփ (Ժողէֆ) Գալայձեանի եւ ընկերակցութեամբ գեր. Վարդան Վ. Թէքէեանի: ... Երգչախումբը բազմաձայն երգեց ընտրելագոյն կտորներ: ... Խորապէս յուզիչ էր Տէր Ողորմիան»¹¹⁰:

Պուրճ Համուտի նորակերտ Ս. Փրկիչ եկեղեցւոյ մէջ 10 Մայիս 1953ին կը մատուցուի առաջին Ս. պատարագը ՀԿԵՄի (Հայ կաթողիկէ Երիտասարդաց միութիւն) օրուան առիթով: «Կիլիկիա» երգչախումբը՝ ղեկավարութեամբ պրն. Յովսէփ Գալայձեանի, այդ օր եռանդուն կերպով կը կատարէ «Հրաշափառ»ը, եկեղեցւոյ վերնատունէն:

12 Յուլիս 1953ին պրն. Յովսէփ Գալայձեան տարեկան համերգ կը կազմակերպէ Քոլէժ Տը Լա Սալի մէջ: Երգչախումբի անդամներուն թիւն է 66 հոգի: Օրուան յայտագիրին առաջին բաժինով «Կիլիկիա» կը կատարէ «Այ եայլի» (Գ. Սիւնի), «Կաքաւ եմ» (Կարօ Զաքարեան), «Անտըրտունջ» զուգերգ (Հրանդ Գէորգեան¹¹¹), «Սիրերգ» (Օհան Տուրեան¹¹²), «Քելեր Յոլեր» (Կոմիտաս), «Քնիր իմ բալիկ» (Յակոբ Իւլէգեան): Համերգի երկրորդ բաժինով երգչախումբը կը կատարէ՝ «Էս գիշեր» (Կոմի-

¹¹⁰ «Յիշատակ նահատակաց», Մասիս, Ապրիլ 1953:

¹¹¹ Հրանդ Գէորգեան (1919-1992) խմբավար եւ երգահան:

¹¹² Օհան Տուրեան (1922-2011) ծնած է Երուսաղէմ: Խմբավար եւ երգահան:

Ժողջ Գալայձեան իր նուագախումբով

տաս), «Հունձք» (Գուրգէն Ալեմշահ), «Միայն քեզ» զուգերգ (Գ. Սիւնի), «Վարդն է բացուեր», «Հոյ Նար» (Բարսեղ Կանաչեան): Երգերուն դաշնամուրի վրայ կ'ընկերակցի Պօղոս Ճելալեան:

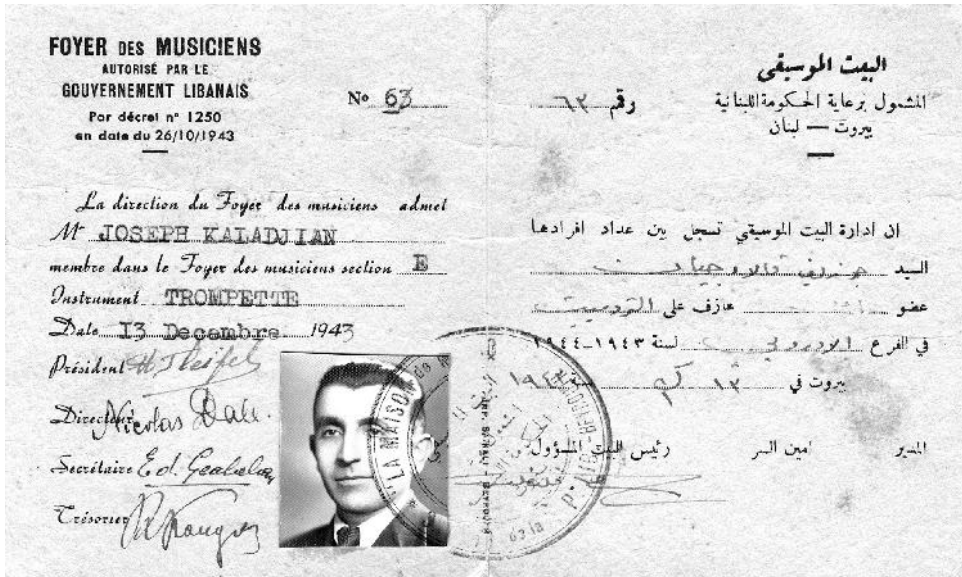
14 Մարտ 1954ին Վարդան վրդ. Թէքէեան կը դառնայ խմբավար «Կիլիկիա» երգչախումբին եւ զայն կը ղեկավարէ մինչեւ 1972 թուական: Սկիզբը երգեհոնի ընկերակցութիւնը կը կատարէ Արփինէ Քէօմիւրձեան-Փեհիվանեան (Անդ, 1954, էջ 56):

Ս. Զատկուան տօնին առիթով Լիբանանի Հանրապետութեան նախագահ՝ Ն.Վ. Քամիլ Շամուն ներկայ կ'ըլլայ Ս. պատարագին Հայ կաթողիկէ պատրիարքարանին մէջ: Այս մասին *Մասիս* կը գրէ. «Մատուցուեցաւ հայկական ծէսը ամբողջ մեծավայելչութեամբ եւ հոգեւոր երգերուն առինքնող գեղեցկութեամբ, զորս լսելի ըրաւ «Կիլիկիա» երգչախումբը ղեկավարութեամբ՝ գեր. Տ. Վարդան վ. Թէքէեանի եւ երգեհոնի վրայ Արփինէ Քէօմիւրձեանի»¹¹³:

Այս շրջանէն սկսեալ «Կիլիկիա» երգչախումբը այլեւս առանձին չէ երգչախմբային իր գործունէութեան մէջ: Արիի. Կոզեան գերպ.ի քաջալերանքով, կը հիմնուին «Ս. Փրկիչ» (Պուրձ Համուտ) եւ «Ս. Գրիգոր- Ս.

¹¹³ «Լիբանանի Հանրապետութեան նախագահը Հայ կաթողիկէ պատրիարքարանի մէջ Ս. Զատկի տօնին առթիւ», *Մասիս*, Մայիս-Յունիս 1954:

Ժողէֆ Գալայճեանի անդամատնտրը

եղիա» (Տպպաս հրապարակ) երգչախումբերը՝ ղեկավարութեամբ Յակոբ Ղարիպեան եւ Մանուէլ Պաթազեան վարդապետներուն:

1 Յունուար 1960ին «Կիլիկիա» երգչախումբը, որ կը բաղկանար 60 անդամ-անդամուհիներէ, իր 25ամեակը կը տօնէ երեկոյթով մը, «Արարատեան» սրահին մէջ: Օրուան խօսքին մէջ կը նշուի, թէ երգչախումբը «ծառայած է փայլուն կերպով Հայ կաթողիկէ պատրիարքարանին՝ ճոխացնելով սրբազան արարողութիւնները եւ հրաւիրելով օտարներուն հիացումը հայկական սրբազան երգեցողութեան վրայ» (Անդ, 1960, Թ. 1):

Վարդան վրդ. Թէքէեանի¹¹⁴ շրջանին՝ 1953-1973, պատրիարքարանի

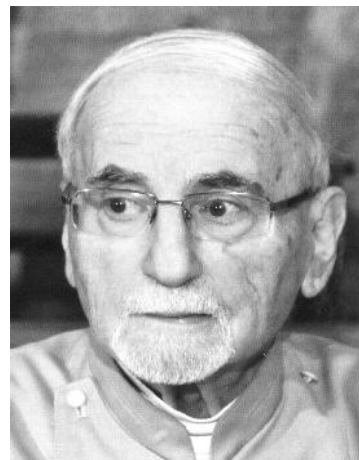
¹¹⁴ Վարդան վրդ. Թէքէեան ծնած է Ատանա, 1921ին՝ ջարդերէն ճողոպրած ծնողներէ: 1929ին՝ գաղթական, անցած է Հալէպ, Պէյրութ, յետոյ հարաւային Լիբանան եւ ի վերջոյ Չմնառու ընծայարանը, ուր ան սկիզբը կը մերժուի իր փոքր տարիքին պատճառով, սակայն ի վերջոյ կ'ընդունուի: 1935ին կը ղրկուի Հռոմի Գրիգորեան համալսարանը, ուր կը ստանայ Փիլիսոփայութեան պաքալորիա, Աստուածաբանութեան լիսանս եւ Եկեղեցական փաստաբանութեան դոկտորական: 1942ին կիսասարկաւագ կը ձեռնադրուի, իսկ 1944ին՝ քահանայ եւ կը մատուցէ իր առաջին Ս. պատարագը Ս. Պետրոս մայր եկեղեցւոյ մէջ՝ Հռոմ: 1945ին կը մեկնի Պէյրութ սկսելու համար իր հովուական գործունէութեան: 1948ին կը ղրկուի Չմնառ դասաւանդելու համար պրովէի նորընծաներուն: 1949ին Էշրեֆիէի պատրիարքարանին մէջ կը կազմակերպէ Մարիամի Լէգէոնի բաժինը, ուր կը մնայ մինչեւ 1973:

«Կիլիկիա» բազմաձայն երգչախումբը համերգ չի կազմակերպեր, այլ կը նուիրուի միայն սրբազան երգեցողութեան՝ երգեհոնի անխոնջ ընկերակցութեամբ պրն. Ժողէֆ Ամազունեանի:

Լիբանանեան պատերազմի նախօրեակին «Կիլիկիա» երգչախումբի ղեկավարութիւնը կը ստանձնէ Գրիգոր վրդ. Սարոյեան¹¹⁵ (1972-1977): Ապրիլեան նահատակաց սգատօնին անոր ղեկավարած երգչախումբին մասին պատրիարքարանի Մասիս շաբաթաթերթը 1973 Ապրիլին կը գրէ. «Երգչախումբը ղեկավարեց, եռանդուն կերպով, երիտասարդ վարդապետը՝ Տ. Գրիգոր վրդ. Սարոյեան, Եկմալեանի եւ Կոմիտասի շարականներ իր կողմէ մշակուած՝ յաջողութեամբ երգեցին»: Տ. Գրիգոր վրդ. Սարոյեանի ղեկավարութեամբ «Կիլիկիա» երգչախումբը 1974ի Զատկուան աւանդական Ս. պատարագի երգեցողութիւնը կը կատարէ Ֆրանսայի դեսպան Միշէլ Ֆոնթէնի եւ ուրիշ պաշտօնական հիւրերու ներկայութեան:

Գրիգոր վրդ. Սարոյեանի կը յաջորդէ Անդրանիկ վրդ. Կոանեան¹¹⁶ (1978-1980): Հայր Անդրանիկ արդէն հմուտ երաժշտագէտ էր, փորձառու խմբավար եւ բժախնդիր երաժըշտական քննադատ, երբ ան ստանձնեց «Կիլիկիա» երգչախումբին ղեկավարութիւնը: Ան Իրանի մէջ (1955-1958) իր հոգեւոր պաշտօնավարութեան առաջին օրէն արդէն կը ղեկավարէ եկեղեցւոյ բազմաձայն երգչախումբը: Ապա Դամասկոսի (1959-1965) Հայ կաթողիկէ առաջնորդարանի շրջապատին մէջ հայր Կոանեան կ'ունենայ մշակութային եւ դաստիարակչական բեղուն գործունէութիւն,

Հայր Անդրանիկ Կոանեան

¹¹⁵ Գրիգոր վրդ. Սարոյեան ծնած է Դամասկոս, 1946ին: Մտած է Զմմառու դպրեւանք, ուրկէ ղրկուած է Լեւոնեան վարժարան՝ 1966ի Սեպտեմբերին: Եկեղեցական ուսման աւարտին՝ վերադարձած է Պէյրութ եւ քահանայ ձեռնադրուած 1972ին: Քանի մը տարի պաշտօնավարած է Պէյրութի մէջ, ապա Միացեալ Նահանգներ մեկնած:

¹¹⁶ Անդրանիկ վրդ. Կոանեան ծնած է Պէյրութ, 1929ին: Ուսանած է նախ Յիսուսեան հայրերու Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ ճեմարանի, ապա Զմմառու դպրեւանքին մէջ եւ 1947ին մեկնած Հռոմ, ուր ստացած է իր համալսարանական ուսումը Յիսուսեան հայրերու Գրիգորեան միջազգային համալսարանին մէջ, զոր կ'աւարտէ 1954ին՝

«Քնար» երգչախումբը Դամասկոսի եկեղեցւոյ մէջ, 1961 Երգեհոնին առջեւ՝ Անտրէ Կարապետեան, խմբավար՝ Անդրանիկ վրդ. Կռանեան

կը հիմնէ ու կը խմբավարէ «Քնար» երգչախումբը, որ մինչեւ օրս կը գոյատեւէ, եւ ան կու տայ տարեկան համերգներ: 26 Մայիս 2007ին Դամասկոսի ՀԿՄի «Քնար» երգչախումբը տարեկան համերգով կը տօնէ իր

վկայուելով փիլիսոփայութեան եւ աստուածաբանութեան մէջ: Կուսակրօն քահանայ կը ձեռնադրուի եւ Չմմառու պատրիարքական միաբանութեան անդամ կը դառնայ 1954ին: Ան 1955-1958 թուականներուն հովուական առաքելութեամբ կը մեկնի Իրան (Նոր Ջուղա եւ Թեհրան), ուր կը հիմնէ մարզական ակումբ եւ կը ղեկավարէ բազմաձայն երգչախումբը: 1959-1965 կը ծառայէ Դամասկոսի Կաթողիկէ համայնքի դաշտին մէջ, ուր, իր հոգեւոր գործունէութեան կողքին, կ'ունենայ մշակութային բեղուն գործունէութիւն: 1965-1968 ան Չմմառու դպրեվանքին մէջ կը ստանձնէ ուսումնապետի, դասախօսի եւ գրադարանապետի պաշտօնները: 1972-1975 կը պաշտօնավարէ Պէյրութի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ-Ս. Եղիա Հայ կաթողիկէ ժողովրդապետութեան մէջ: 1973ին ան կը ստանձնէ Մասիս շաբաթաթերթի խմբագրութիւնը: 1979ին վերակառուցած է «Արարատեան» սրահը: 1985ին ան կը հիմնէ ՀԿՄի պատանեկան միութիւնը: 1999ին կը նշանակուի հոգեւոր վարիչ Հայ կաթողիկէ համալսարանականներու միութեան: 2001ին կը նշանակուի Զալքայի Ս. Խաչ եկեղեցւոյ ժողովրդապետ եւ կ'արժանանայ ծայրագոյն վարդապետի աստիճանին: Կը վախճանի 2017ին, Չմմառի մէջ: Այս նուիրեալ հոգեւորականը բազմալաստակ կեանք մը ապրած է որպէս հայագէտ, գրաբարագէտ, մանկավարժ եւ հեղինակած է բազմաթիւ գիրքեր եւ բառարաններ:

հիմնադրության 45ամեակը՝ ի ներկայության իր հիմնադիրին՝ հայր Անդրանիկ Կոանեանի: Այս առիթով Ս. Քէշիշեան երգչախումբի գործունեության մասին կը գրէ. «Հայր Անդրանիկ Ծ. վրդ. Կոանեանին կը պարտինք երգչախումբի «Քնար» անունն ու հոգետոր եւ եկեղեցական արարողութիւններէ դուրս համերգային գործունէութիւն ունենալու ուղղութիւնը, կատարելու հայկական ժողովրդական եւ ազգային խմբերգներ, տալու համերգներ ու մասնակցելու ազգային բնոյթ կրող հանդիսութիւններու: Իսկապէս, ոսկի գիրերով արձանագրուելու է Հայր Անդրանիկին անունը: Այդ օրերու տարուած աշխատանքն ու յաջողութիւնները նշելու նեղ կու գան այս էջերը: Փառքի օրեր էին 1961-1964 տարիները»¹¹⁷:

Պէյրութի Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ-Ս. Եղիա աթոռանիստ եկեղեցւոյ մէջ իր ժողովրդապետութեան տարիներուն (1972-1975), հայր Կոանեան կը ղեկավարէ եկեղեցւոյ քառաձայն երգչախումբը: Լիբանանեան պատերազմին պատճառով, 1973ին, հայր Կոանեան կը փոխադրուի Էջրեֆիէ, Հայ կաթողիկէ պատրիարքարան, ուր իր բազում պաշտօններուն կողքին, կը ստանձնէ «Կիլիկիա» երգչախումբին ղեկավարութիւնը:

Հայր Անդրանիկ Կոանեան իր երգչախումբով

¹¹⁷ Սարգիս Քէշիշեան, «ՔՆԱՐ երգչախումբի տարեկան համերգը. գործունէութեան մասին», ՀԿՄի պատկերազարդ մատեան, 2007:

1985ին կը հիմնէ ՀԿՄի պատանեկան միութիւնը, որուն համար կը կազմէ երգարան՝ եղանակներով եւ բառերով: 2011ին կը ստանձնէ «Կոունկ» պատրիարքական երգչախումբին պատասխանատուի պաշտօնը: Հայր Կոանեան իր մանկավարժական ասպարէզին ընթացքին դասաւանդած գրաբարի, հայ մատենագրութեան եւ հայ եկեղեցւոյ պատմութեան կողքին նաեւ ուսուցանած է հայ երաժշտութեան պատմութիւն եւ հայ ծիսագիտութիւն: Հայր Անդրանիկ Ծ. վրդ. Կոանեան 1973էն սկսեալ 35 տարիներ կը դասաւանդէ Պէյրութի Հայկազեան համալսարանին մէջ (ուր այս գիրքին հեղինակն ալ պատիւը կ'ունենայ անոր աշակերտելու) եւ 1989ին կը ստանձնէ Հայկազեան Հայագիտական Հանդէսի խմբագիրի պաշտօնը: 2009ին կը պարգեւատրուի Հայկազեան համալսարանի «Եզակի մտաւորական» մրցանակով: Ան նոյն ատեն կը ստանայ Հայաստանի Ազգային գրադարանի «Յակոբ Մեղապարտ» շքանշանը:

Հայր Կոանեան 1982ին «Կիլիկիա» երգչախումբին խմբավարութիւնը վերջնականապէս կը յանձնէ Եղուարդ Թորիկեանին՝ իրեն վերապահելով ընդհանուր պատասխանատուի պաշտօնը:

20 եւ 27 Յուլիս 1985ին «Կիլիկիա» երգչախումբը ՀԿՄի «Արարատեան» սրահին մէջ յիսնամեակի համերգ մը կու տայ՝ ղեկավարութեամբ Եղուարդ Թորիկեանի եւ բարձր հովանաւորութեամբ Յովհաննէս-Պետրոս ԺԸ. Գասպարեան կաթողիկոս-պատրիարքին: Յայտագիրի առաջին մասին մէջ Անդրանիկ վրդ. Կոանեան հանդէս կու գայ բացման խօսքով, ուր կ'ըսէ. «Իր հիմնադրութենէն 50 տարիներ ետք, «Կիլիկիա» երգչախումբը դարձեալ բեմ կը բարձրանայ, երիտասարդ՝ իր առաջին օրերուն պէս»¹¹⁸: Այս յիսնամեակի համերգին, 40 հոգինոց երգչախումբը կը կատարէ յայտագիրի առաջին մասով, Զմմառի վանքի աւանդական եղանակ՝ «Կանոնագլուխ ԲԿ.» (Սաղմոս 2Ը), Մ. Եկմալեան՝ «Կիլիկիա», Ստեփան Տէր Ստեփանեան՝ «Ողջոյն Քեզ» զուգերգ, Կոմիտաս՝ «Գովեա Երուսաղէմ զՏէր», դաշն. Յովսէփ վրդ. Գալայձեան՝ «Սրբուհի Մարիամ» (տաղ մեներգ), Զ. Անթովզէի՝ «Մաղթերգ Լուսաւորչին» (խալերէն), Մ. Եկմալեան՝ «Տէր, կեցո՛ր» եւ Այտընեան-Բէնոմ՝ «Օրհնեցից զՏէր»:

Յայտագիրի երկրորդ բաժինով երգչախումբը կը մեկնաբանէ Ա. Տէր Ղեւոնդեան՝ «Ուռենին» եւ «Կ'ողբայ եայլի», Գ. Սիւնի՝ «Յիշում եմ ես», Խ.

¹¹⁸ Անդրանիկ վրդ. Կոանեան, «Հպանցիկ ակնարկ ԿԻԼԻԿԻԱ երգչախումբի յիսնամեայ գործունէութեան (1934-1985)», Յիսնամեակի համերգ ԿԻԼԻԿԻԱ երգչախումբի գրքոյկ-յայտագիր, 1985:

Աւետիսեան՝ «Հովուի երգ», Ալան Յովհաննէս՝ «Վասպուրական», Ռ. Ամիրխանեան՝ «Դու ինչպէս մի աստղ» (զուգերգ), Յ. Իվէզեան՝ «Ձայն տուր՝ ով ծովակ», եւ համերգը կ'աւարտի Խ. Աւետիսեանի «Հայաստան» խմբերգով: Երգչախումբին կ'ընկերակցի երգեհոնով եւ դաշնամուրով՝ Լենա Նահաս, իսկ մենակատարներն են Սիլվի Սիմոնեան, Յասմիկ Պրունսուզեան, Նորա Պրունսուզեան, Լենա Ալեքսանեան, Զաւէն Պոյամեան, Գէորգ Ալեքսանեան եւ Անթուան Էմիրզեան:

Հայ կաթողիկէ պատրիարքարանի «Կիլիկիա» երգչախումբը՝ խմբավարութեամբ Եղուարդ Թորիկեանի եւ հովանաւորութեամբ Յովհաննէս Պետրոս ԺԸ. Գասպարեան կաթողիկոս-պատրիարքի, հանդէս կու գայ ժողովրդական ու դասական երգերու համերգով 14, 15 եւ 16 Նոյեմբեր 1986ին, «Արարատեան» սրահին մէջ: Յայտագիրի ա. մասը կը սկսի Մ. Եկմալեանի «Կիլիկիա» երգով եւ կը շարունակուի Մ. Մազմանեան՝ «Երգ ջահելութեան», Խ. Աւետիսեան՝ «Հովուի երգը», Մ. Մազմանեան՝ «Սարի կալին» եւ «Զախցի դռնով», Կ.Պ. Պոնոնչինի՝ «Բեր լա կլորիա տատորար», Ա. Տէր Ղեւոնդեան՝ «Ուռնին» եւ «Կ'ողբայ եայլի», Բ. Կանաչեան՝ «Ծնկըլը մնկըլը» եւ Կ. Զաքարեան՝ «Դերիկօ, ջան Մարալ»: Յայտագիրի բ. մասով երգչախումբը կը ներկայացնէ Ա. Պարթեւեան՝ «Մօր սիրտը», Գ. Սիւնի՝ «Սարէն կու գաս ձիաւոր» եւ «Այ եայլի», ֆրանսերէն երգ՝ «Մաման տիդը մուա», Կոմիտաս՝ «Էրում եմ» եւ «Հոռոմ հոռոմ», ժողովրդային երգ՝ «Արի իմ սոխակ», Ա. Սաթեան՝ «Կոլխոզական քառեակներ», եւ յայտագիրը կ'աւարտի Խ. Աւետիսեան-Թորիկեան՝ «Վարդավառի երգեր»ով:

Երգչախումբին դաշնակի վրայ կ'ընկերակցի Մարինա Ատալեան, ասմունքով կը մասնակցի Թամար Գապաքեան, եւ մեներգողներն են Զաւէն Պոյամեան, Լենա Ալեքսանեան, Աննա Անդունեան, Մարալ Թորիկեան, Հ. Անդունեան, Ռ. Ալթունեան, Վ. Գրաճեան, Մոնիք Գույումճեան եւ Նորա Պրունսուզեան:

1986ին «Կիլիկիա» երգչախումբին պատասխանատու հայր Անդրանիկ վրդ. Կոանեանի եւ երգչախումբին ատենապետ ու խմբավար Եղուարդ Թորիկեանի ստորագրութեամբ երգչախումբը ԿՈՉ կ'ուղղէ ժողովուրդին՝ նոր անդամներ հաւաքելու եւ կը յիշեցնէ իր կոչումը որն է՝ «Ա. Ապահովել կիրակնօրեայ պատարագներուն քառաձայն երգեցողութիւնը Հայ կաթողիկէ պատրիարքարանի եկեղեցիին մէջ, եւ Բ. Ծառայել հայ մշակութիւն՝ համերգներ սարքելով»: Կոչին մէջ կը ներկայացուի 1986 տարուան ամրան ծրագիրը՝ համերգային շրջապտոյտ մը Սուրիոյ հայահոծ քա-

ղաքներ՝ Դամասկոս, Հալէպ, Քեսապ եւ Լիբանանի մէջ Պէյրութ, Չահլէ եւ Այնճար՝ Սեպտեմբեր ամսուն կայանալիք:

Կոչին մէջ յիշուած են երգչախումբին երեք գործունէութիւնները՝ Կիրակնօրեայ եկեղեցական երգեցողութիւն, միայն համերգի մասնակցութիւն, մասնակցութիւն թէ՛ եկեղեցական, թէ՛ համերգային երգեցողութեան, որպէս կատարեալ անդամ: Երգչախումբին անդամ դառնալ ուզողը ազատութիւնը ունի ընտրելու այս երեք գործունէութիւններէն մին՝ ըստ իր յարմարութեան: Դոկտ.

Թորիկեանէն իմացայ, թէ անդամահաւաքի այս կոչը արդինք չէ տուած եւ, բնականաբար, երգչախումբը Քեսապ շրջապտոյտի չէ գացած (միայն տարիներ ետք «Կոունկ» երգչախումբով Քեսապ կ'երթան Ս. պատարագը երգելու եւ համերգ տալու): Ան ըսաւ. «Այս տեսակի կոչեր ընդհանրապէս շատ քիչ արդինք տուած են մեր սփիւռքահայ իրականութեան մէջ: Աւելի անհատական ու բարեկամական կապերով է, որ երգչախումբի անդամներ կարելի եղած է ներգրաւել»:

Եղուարդ Թորիկեան

«Կիլիկիա» երգչախումբը կը շարունակէ իր երթը՝ Եղուարդ Թորիկեանի ղեկավարութեամբ մասնակցելով Ս. պատարագի երգեցողութեանց, ինչպէս նաեւ յուշատօներու ու մասնաւոր տօներու գեղարուեստական բաժիններուն: Այսպէս՝ 24 Ապրիլ 2000ին, Ապրիլեան նահատակաց ոգեկոչման ընթացքին երգչախումբը կը կատարէ սրբազան երգեցողութիւնը:

Դոկտ. Ե. Թորիկեան կը շարունակէ ղեկավարել «Կիլիկիա» երգչախումբը մինչեւ 2007 թուական. այդ թուականէն մինչեւ օրս «Կիլիկիա» տասնեակ մը անդամներով կը տանի իր հոգեւոր առաքելութիւնը, ամէն Կիրակի Ս. պատարագի երգեցողութիւն կատարելով Էշրեֆիէի Հայ կաթողիկէ պատրիարքարանի Ս. Աւետման եկեղեցոյ մէջ:

Ս. ՓՐԿԻՉ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲ

1953ին, Հայ կաթողիկէ համայնքը, արհի. Կոզեան գերապայծառին քաջալերանքով, «Կիլիկիա» երգչախումբին կողքին կը հիմնէ երկու երգչախումբեր՝ «Ս. Փրկիչ» Պուրծ Համուտի մէջ եւ «Ս.Գրիգոր-Ս.Եղիա» Տըպպաս հրապարակին վրայ: Այս երգչախումբերուն ղեկավարութիւնը կը ստանձնեն Յակոբ վրդ. Ղարիպեան¹¹⁹ եւ Մանուէլ վրդ. Պաթագեան¹²⁰:

1958ին «Ս. Փրկիչ» երգչախումբի հիմնադիր Մանուէլ վրդ. Պաթագեան այս երգչախումբին համար կը պատրաստէ 11 յօդուածներէ բաղկացած Կանոնագիրք մը, ուր կ'ըսուի. «Ս. Փրկիչ երգչախումբը երաժշտասէրներու միութիւն մըն է, որ հիմնուած է Պուրծ-Համուտ համանուն ժողովրդապետական շրջանին մէջ եւ եկեղեցական իշխանութեան հա-

---

¹¹⁹ Հայր Յակոբ Ղարիպեան (1927-2002) ծնած է Յունաստան: Ինը տարեկանին Չմմառու վանք մտած է եւ 11 տարիներ հոն ուսանած: Ապա, 1946-1949ին, ուսանած է Հռոմի Լեւոնեան կղերանոցին մէջ եւ քահանայ ձեռնադրուած: Երաժշտական խորունկ մասնագիտութիւն չունենալով հանդերձ, ան օժտուած է լաւ լսողութեամբ, երգեցիկ ձայնով եւ սուր յիշողութեամբ: Ան երկար տարիներ ծառայած է Պուրծ Համուտի Ս. Փրկիչ եկեղեցւոյ, ապա՝ Ս. Եղիայի երգչախումբերը ղեկավարելով: Կեանքին վերջին տարիները Քեսապի մէջ ծառայած է:

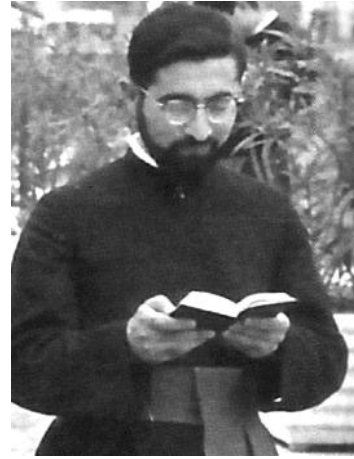
¹²⁰ Մանուէլ եպիսկոպոս Պաթագեան ծնած է Աթէնք, Յունաստան, 1929ին: 1941ին, քահանայական կոչում զգացած ըլլալով, կը մտնէ Չմմառու վանքը: Հռոմի մէջ իր ուսման տարիներուն (1946-1954), ան հոգեւոր ուսման զուգահեռ ստացած է երաժշտական բարձր ուսում եւ սորված է երգեհոն ու ձեռնադաշնակ նուագել: 1954ին ձեռնադրուած է կուսակրօն քահանայ, ապա վարած բազում պաշտօններ: 1978-1984 դարձած է Չմմառի դպրեվանքի ժողովրդապետը: Ապա ան ծառայած է որպէս հովիւ Փարիզի հայ կաթողիկէ մայր եկեղեցւոյ եւ որպէս ժողովրդապետ՝ Փարիզի Ս. Խաչ եկեղեցւոյ: 1990-1994 վարած է կարեւոր պաշտօններ Հռոմի մէջ: 1995ին Յովհաննէս Պետրոս ԺԹ. պատրիարքին ձեռամբ օծուած է եպիսկոպոս: 2000-2005 ծառայած է որպէս եպարքոս Ամերիկայի եւ Քանատայի մէջ: 2005-2011 նոյն պաշտօնը վարած է Նիւ Եորքի մէջ մինչեւ իր հրաժարականի ընդունուիլը՝ Պենետիկտոս պապին կողմէ: Ան վախճանեցաւ 2021ին:

ւանութեամբ ու հովանաւորութեամբ: ...Այս միութիւնը գլխաւոր նպատակ կը հետապնդէ զարգացնել եկեղեցական երգեցողութիւնը՝ հաւատացեալներուն յօգուտ: Առ այս, ամէն ջանք պիտի թափուի, որպէսզի երգիչները կատարելապէս տիրանան իրենց վերագրուած բաժնին եւ ունենան նաեւ իրենց տրամադրութեան ներքեւ զանազանեալ երգացանկ մը, որով ամէն պատեհութեան առջեւ պատրաստ գտնուին: Բացի ասկէ, երգչախումբը կրնայ նաեւ կազմակերպել բացառիկ ձեռնարկներ, մասնակցելով, օրինակի համար, ազգային, մշակութային կամ գեղարուեստական բնոյթ ունեցող հանդիսութիւններու: Գլխաւոր ձեռնարկներէն մին կը համարուի համերգը որ, եթէ կարելի ըլլայ, պատրաստուելու եւ ներկայացուելու է ամէն տարի:....Բոլոր անդամները պարտաւոր են մասնակցիլ երգեցողութեան՝ հետեւեալ առիթներուն.- Ամէն ամսուայ դ. Կիրակին մատուցուող Հայրապետական Ս. Պատարագին, Ս. Պսակի արարողութիւններուն, որոնց փոխարէն երգչախումբը կը ստանայ 50 լ. ոսկիի սակ մը, եւ որեւէ այլ հանդիսութեան, ըլլայ ազգային թէ կրօնական, որու համար կանխօրօք կ'ընդունի յատուկ հրաւեր մը: Սոյն միութեան կրնան անդամակցիլ բոլոր այն երիտասարդներն ու երիտասարդուիկները, որոնք յետ դիմում կատարելու երգչախումբի ղեկավարին, յարմար կը դատուին՝ իրենց գեղարուեստական ընդունակութեան եւ կրօնա-բարոյական անառարկելի ընթացքին համար: Անդամներուն պարտականութիւններն են՝ կատարել ղեկավարին իրեն յանձնած դերը, ձշդապահութիւն, լրջութեամբ եւ գիտակցութեամբ հետեւիլ փորձերուն եւ գիտակցիլ թէ ժամանց մը կամ ներդրում մը չէ իրենց հետապնդածը, այլ լուրջ եւ պատասխանատու գործի մը յաջողութիւնը: Երգչախումբը, առ ի գնահատանք իր անդամներու գործակցութեան, եւ ամրապնդելու համար անոնց փոխադարձ յարաբերութիւնները, կը կազմակերպէ տարուան ընթացքին մի քանի պտոյտներ եւ հաւաքոյթներ, որոնց իրաւունք ունին մասնակցելու միմիայն անդամները: Երգչախումբին անդամ նկատուելէ կը դադրին ամէն անոնք, որոնք նախապէս տեղեակ պահուած ըլլալով հանդերձ փորձի կամ երգեցողութեան օրերուն, երեք անգամ կը բացակային, առանց կարենալ արդարացնելու իրենց բացակայութիւնը, կամ իրենց բարոյական ընթացքով կամ անկարգութեամբ կ'արատաւորեն երգչախումբին բարի համբաւը եւ կամ կարող են արգելք հանդիսանալ անոր գործունէութեան»:

«Ս. Փրկիչ» երգչախումբը, համաձայն իր Կանոնագիրքին, սկզբնական շրջանին կը նուիրուի միմիայն եկեղեցւոյ մէջ եկեղեցական երաժշտ-

տութեան մատուցման, միայն բացառիկ առիթներով կը մասնակցի հանդիսութիւններու՝ ներկայացնելու հայ ժողովրդական երգ: Մանուէլ վրդ. Պաթազեան լաւապէս կը մարզէ երգչախումբը, որ 50 հոգիով իր առաջին հրապարակային համերգով հանդէս կու գայ Կիրակի, 17 Մայիս 1959ին, Սէն ժոզէֆ համալսարանի հանդիսասրահին մէջ՝ բարձր հովանաւորութեամբ Ն.Վ.Տ. կարտ. Աղաձանեանի եւ նախագահութեամբ կրթութեան նախարար Ն.Վ. Շէյխ Փիեռ Ճեմայէլի: Պատուոյ հիւրերուն կարգին կ'ըլլան Արիի. Սահակ եպս. Կոզեան, բարձրաստիճան եկեղեցականներ եւ աշխարհական անձնաւորութիւններ, երաժշտագէտներ, ղեկավարներ, որոնց մէջ Բարսեղ Կանաչեան՝ իր տիկնոջ հետ:

Եմմանուէլ վրդ. Պաթաքեան

Երեք բաժիններէ բաղկացած յայտագիրը կը սկսի լիբանանեան քայլերգով եւ կը շարունակուի Ա. Պատմագրեան՝ «Եալալի», Կոմիտաս՝ «Ինչու Պինկէօլը մտար» եւ «Երեւան բաղ եմ արել», Կանաչեան՝ «Նարոջան», Թ. Ալթունեան՝ «Հոյ իմ Նազանի եար», Կ. Զաքարեան՝ «Կաքաւ եմ» եւ ղեկավարին կողմէ դաշնաւորուած արաբերէն ժողովրդական երգ՝ «Եա զղայէլ»: Համերգի երկրորդ մասը կը սկսի Այտընեան վարդապետի Պատարագէն քաղուած եկեղեցական երգերով, կը շարունակուի Գ. Սիւնի՝ «Վուշ, վուշ», Կոմիտաս՝ «Փեսին գովքը», Թ. Ալթունեան՝ «Հոպինա» եւ Ա. Պատմագրեան՝ «Եար գիւլա»: Յայտագիրին երրորդ մասին մէջ երգչախումբը կը ներկայացնէ Ա. Տիգրանեանի «Անուշ» օփերայէն հատուածներ՝ «Համբարձում եկաւ», «Ոհ ինչ սեւ վիճակ», «Համբարձում եայլա» եւ ուրիշներ, Թ. Ալթունեան՝ «Կենաց երգ», Կոմիտաս՝ «Ծիծեռնակ» եւ համերգի վերջին երգն է՝ Բ. Կանաչեանի «Ծուշօն»: Բ. Կանաչեանի խնդրանքով, կը կրկնուի «Նարոջան»ը, որուն կատարման պահուն Կանաչեան սրահ հասած էր եւ լաւ չէր ունկնդրած:

Համերգի մեներգողներն են Սօսի Մինասեան¹²¹, Սոնա Մինասեան,

¹²¹ Սօսի եւ Սոնա Մինասեան քոյրերը (մեցցօ սփրանօ)՝ 1963-64ին Պէյրութի պետական երաժշտանոցէն շրջանաւարտ, ունեցած են 30 տարիներու ծառայութիւն Ս. Փրկիչ եկեղեցւոյ արարողութեանց՝ եւ Ս. պատարագի երաժշտութեան մասնա-

Էլիզ Մանուկեան, Յակոբ Կիրակոսեան եւ Սարգիս Գունտազեան: Այգ օրաթերթի թղթակիցը, որ սկսած էր յօդուածը «Յայտնութիւն մը եղաւ պէյրութահայ երաժշտասէրներուն համար» նախադասութեամբ, մանրամասն նկարագրելէ ետք համերգը, կ'եզրափակէ. «Յայտնութիւն մը եղաւ ըսինք, Ս. ՓՐԿԻՉ երգչախումբին եւ անոր երիտասարդ ղեկավարին

Պաթաքեան «Ս. Փրկիչ» երգչախումբի անդամներով

ելոյթը Սէն Ժոզէֆ համալսարանի բեմին վրայ: Եւ այդ տպաւորութիւնը ակնբախ կերպով կ'արտացոլար բոլոր ներկաներու եւ յատկապէս երաժշտագէտներու դէմքին վրայ, որոնք ջերմ ու գնահատական խօսքերով ուզեցին շնորհաւորել Մանուէլ Վարդապետն ու անոր երգիչները, միջնարարներու ընթացքին, եւ յաւարտ համերգին բեմ բարձրանալով: Մերը կ'ընենք այդ գնահատականն ու մաղթանքները»¹²²:

Իսկ *Ազդակի* թղթակիցը կը գրէ. «Հակառակ անոր, որ քաջալերական էր արդիւնքը խումբի երիտասարդ ղեկավարին համար, բայց թող ներուի մեզ ըսել՝ որ դադարներու ընթացքին բեմ բերուած ծաղկեկողովները քիչ մը շատ էին, ու ստացան ցուցական բնոյթ: Համերգին ներկայ էր նաեւ

կից, եւ որպէս մենակատարներ «Ս. Փրկիչ» երգչախումբին: Սօսին տուած է բազմաթիւ համերգներ Լիբանանէն զատ սփիւռքի զանազան զաղութներուն մէջ եւ արժանացած «Մետրոպ Մաշոոց» շքանշանին՝ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Խորէն Ա. վեհափառին ձեռամբ, նաեւ Յովհ. Պօղոս պապի գնահատական շքանշանին: Սոնա Միմասեան՝ բացառիկ գնահատանքի արժանանալով, ստացած է յատուկ կրթաթոշակ իր երգարուեստը Իտալիոյ մէջ կատարելագործելու եւ հոն ալ շարունակած է իր ասպարէզը:

¹²² Կ.Ս. «Ս. Փրկիչ երգչախումբի համերգը», *Այգ*, 21 Մայիս 1959:

Վարպետը՝ Բարսեղ Կանաչեան: Չեմ գիտեր, թե ինք ինչ կարծիք ունի համերգի արձանագրած յաջողութեան չափանիշի մասին: Բայց կը մտածեմ, թե մանր-մունր թերութիւնները մէկ կողմ դրած՝ համերգը կարելի է նկատել *յաջող ձեռնարկ*»¹²³:

«Ս. Փրկիչ» երգչախումբին երկրորդ համերգը չ'ուշանար: Հագիւ մէկ ամիս անց՝ ի նպաստ Աղքատախնամ հաստատութիւններու, երգչախումբը կը կրկնէ նախկին համերգը Ս. Գրիգոր-Ս. Եղիա եկեղեցւոյ նորակառոյց հանդիսասրահին մէջ: Սակայն նիւթական առումով հասութաբեր չ'ըլլար, որովհետեւ սրահին մէջ մեծ թիւով պարապ աթոռներ կը մնան:

Ըստ *Այգ* օրաթերթի թղթակիցին՝ «Պաթագեան վարդապետի երկրորդ համերգը համեմատած առաջինին հետ, աւելի յաջող էր»¹²⁴: Ան կը գրէ. «Վարդապետը ունի մեկնաբանելու շնորհք, մանաւանդ Կոմիտաս Վրդ.ի երգերը լաւապէս ըմբռնուած էին եւ շեշտերն ալ տեղին: Սակայն խումբին մօտ զգալի էր թուլութիւն մը, որ կը ստեղծուէր շեշտերու լրումէն վերջ: Աւելի պարզելով հարցը, կրնանք ըսել նաեւ թէ զօրաւորէն դէպի մեղմը յառաջանալու միջոցին, կարծես անկում մը տեղի կ'ունենար»: Թղթակիցը կը քննադատէ ալթոներուն եւ պասերուն տկարութիւնը, «ե» ձայնաւորին գէշ ձեւով հնչելը, երբեմն ընդհանուր ներդաշնակութեան խախտումը, պէտք եղած ապրումի պակասը երգի մը մէջ եւ կ'ընէ այլ դիտողութիւններ: Ապա ան կը գրէ. «*Անուշ* Օփերան մեզի փաստեց, թէ Վարդապետը ունի ղեկավարի շնորհ եւ բաւական խոր ըմբռնում՝ երգերը մեկնաբանելու»: Համերգի յաջողութեան կը նպաստէ դաշնակահար Պօղոս Ճելալեանի նուագակցութիւնը:

«Ս. Փրկիչ» երգչախումբը կը շարունակէ իր գործունէութիւնը եւ 1961ին Հայ կաթողիկէ Երիտասարդաց միութեան (ՀԿԵՄ) հետ միատեղ կը կազմակերպէ գեղարուեստական երեկոյ մը, որ տեղի կ'ունենայ Սէն Ժոզէֆ համալսարանի հանդիսասրահին մէջ: Յայտագիրը կ'ընդգրկէ մենանըլազ, նուագախումբ, մեներգ, զուգերգ, զաւեշտ, հայկական պար եւ խրմբերգներ: «Ս. Փրկիչ» երգչախումբը, ղեկավարութեամբ գեր. Մանուէլ վրդ. Պաթագեանի, կը կատարէ խմբերգները՝ յաջորդաբար երգելով Կարա Մուրզա՝ «Ձիւմ վզի վզնոց կիտամ», Կարօ Զաքարեան՝ «Սարի գեալին»,

¹²³ Երաժշտասէր, «Երաժշտասէրին անկիւնը. Ս. Փրկիչ երգչախումբի Ա. համերգը», *Ազդակ*, 22 Մայիս 1959:

¹²⁴ Շահանդուխտ, «Ս. Փրկիչ երգչախումբի երկրորդ համերգը», *Այգ*, 17 Յունիս 1959:

Ապրիլեան Եղեռնի 50ամեակի յանձնախումբին կազմակերպութեամբ կայացած սրբազան համերգին կը մասնակցի նաեւ «Ս. Փրկիչ» երգչախումբը

Թաթուլ Ալթունեան՝ «Ալագեազ» եւ «Ապարան», Կոմիտաս՝ «Իմ չինարի եարը», Թ. Ալթունեան՝ «Այ ֆոռկա» եւ Սպիրիտոն Մելիքեան՝ «Ջուրն առայ»¹²⁵:

1968ին լիբանանահայ իրականութեան մէջ առաջին անգամ ըլլալով, Ապրիլեան Եղեռնի Յիսնամեակի յանձնախումբին կազմակերպութեամբ, տեղի կ'ունենայ սրբազան համերգ Պէյրութի ամերիկեան համալսարանի «Զեփըլ»ին մէջ, 19 Ապրիլին, մասնակցութեամբ երեք յարանուանութեանց երգչախումբերուն: Ապրիլեան Եղեռնի յիսնամեակի յուշարձանի ֆոնտին ի նպաստ եղած այս սրբազան համերգը կը հովանաւորեն ՆՍՕՏՏ վեհ. Խորէն Ա. կաթողիկոս, Ամեն. Տ. Պետրոս ԺԶ. Պաթանեան կաթողիկոս-պատրիարք եւ վերապատուելի Յովհաննէս Ահարոնեան:

Այս սրբազան համերգի ընթացքին Հայ առաքելական «Կոմիտաս» 35 հոգինոց երգչախումբը հանդէս կու գայ Գէորգ Գանտահարեանի ղեկավարութեամբ, «Հայ աւետարանական միացեալ» 40 հոգինոց երգչախումբը՝ տոքթ. Է. Էլմաճեանի ղեկավարութեամբ, իսկ Հայ կաթողիկէ «Ս.

¹²⁵ Ե.Կ. «Պուրճ Համուտի Հ.Կ.Ե.Մ.ի Ս. Փրկիչ երգչախումբին գեղարուեստական երեկոն», Այգ, 2 Յունիս 1961:

Փրկիչ» 40 հոգինոց երգչախումբը՝ Մանուէլ վրդ. Պաթագեանի ղեկավարութեամբ: Յայտագիրի առաջին բաժինով «Ս. Փրկիչ» երկսեռ երգչախումբը հայր Արսէն Այտընեանի «Խորհուրդ խորին»ով կը սկսի համերգը, որուն կը յաջորդէ Մ. Վ. Արգարեանի «Մինչ օրրանէս»ը: Ապա Կոմիտասի «Սուրբ, սուրբ»ը, հայր Արսէն Այտընեանի «Հայր մեր»ը, Սրապեանի «Հոգի Աստուծոյ»ն եւ Մ. Վ. Արգարեանի «Ով Սուրբ Գրիգոր»ը: Երգչախումբին երգեհոնի վրայ կ'ընկերակցի Զարմինէ Աթէշեան:

Յայտագրի երկրորդ բաժնով ելոյթ կ'ունենայ «Հայ աւետարանական միացեալ» երկսեռ երգչախումբը, որ կը սկսի վեր. Ա. Միսիրեանի «Հայր մեր»ով եւ յաջորդաբար կը կատարէ «Փառք եւ պատիւ»ը, Հենտըլ՝ «Ով Տէր քեզ յուսացայ» եւ «Կ'օրինենք քեզ Աստուած», Կունօ՝ «Բացուի՛ն յաւիտենական դռներն», Պախ՝ «Ով Սուրբ Գլուխ», Հենտըլ՝ «Արժան է գառնուկն» եւ «Ալէլուիա»: Երգչախումբին երգեհոնով կ'ընկերակցի Վազգէն Գալճեան, մեներգողներն են Ն. Էլմաճեան, Լ. Պէգճեան, Ե. Նասանեան եւ պատ. Պ. Աբարթեան:

Յայտագրի երրորդ բաժնով ելոյթ կ'ունենայ Հայ առաքելական «Կոմիտաս» երգչախումբի արականներու կազմը, որ կը կատարէ Կոմիտաս՝ «Որ յանէից» շարականը, Ե. արք. Դուրեան-Ծ. Պէրպէրեան՝ «Եթէ զիս տանիս» եւ «Խաչը», Պ.Վ. Թումայեան՝ «Նորահրաշ», Ծ. Պէրպէրեան՝ «Քրիստոս Պատարագեալ» եւ Կոմիտաս՝ «Գովեա երուսաղէմ զՏէր»: Մեներգողներն են Վարուժան աւագ սրկ. Նիկողեան եւ Գրիգոր Ստամպուլեան: Սրբազան համերգը իր աւարտին կը հասնի Մ. Եկմալեանի «Հայր մեր»ի քառաձայն խմբերգումով, մասնակցութեամբ երեք երգչախումբերուն:

Ազդակի թղթակիցը այս աննախընթաց համերգին մասին կը գրէ. «Ներկաները յոտնկայս, յուզումով, ուրախութեամբ եւ հպարտութեամբ ունկնդրեցին, բացառիկ առիթներով միայն այսքան բազմաձայն հոգեպարար խմբերգուած Տէրունական աղօթքը»¹²⁶: Իսկ *Մասիս* շաբաթաթերթին մէջ Հրաչ Քաջարենց կը գրէ. «Ս. ՓՐԿԻՉ երգչախումբը պատիւ բերաւ մեր համայնքին, լսելի ընելով գերանուրբ ճաշակով մշակուած հոգեւոր երգերը: ... Ներկաներուն յուզումը հասաւ գագաթնակէտին՝ երբ երեք երգչախումբերը կանգնեցան բեմին վրայ, կողք կողքի, եւ միասին, միահամուռ, քառաձայն, բազմաձայն լսելի ըրին *Տէրունական աղօթքը*՝ Հայր մեր-ը, ղեկավարութեամբ Տ. Մանուէլ Վ. Պաթագեանի»¹²⁷:

¹²⁶ Հրազդան, «Սրբազան համերգ», *Ազդակ*, 25 Ապրիլ 1968:

¹²⁷ Հրաչ Քաջարենց, «Սրբազան համերգ», *Մասիս*, 28 Ապրիլ 1968:

Մանուէլ վրդ. Պաթագեան հմուտ երաժիշտը մեծապէս կը սատարէ կաթողիկէ համայնքի երգչախումբերու գործունէութիւններուն՝ նիւթապէս եւ բարոյապէս: Ան 1999ին «Կռունկ» երգչախումբին հոգատարութիւնը կը ստանձնէ: Նոյն տարին «Ս. Փրկիչ» երգչախումբը կը ստանայ նոր անուն մը՝ «Արծիւեան» երգչախումբ, որ մինչեւ օրս կը գոյատեւէ:

«Ս. Փրկիչ» երգչախումբի միւս ղեկավարը՝ Յակոբ վրդ. Ղարիպեան, խմբավարած է համերգներ եւ Ս. պատարագի երգեցողութիւն: Այսպէս, *Մասիս* շաբաթաթերթի 31 Օգոստոս 1980 թիւին մէջ կը կարդանք, թէ Աբրահամ Արծիւեանի ծննդեան 300ամեակի եզրափակիչ հանդիսութեան ընթացքին, Չմմառի ժառանգաւորաց վարժարանի բացօթեայ բակին մէջ, «Ս. Փրկիչ» երգչախումբը, ղեկավարութեամբ Յակոբ վրդ. Ղարիպեանի, կը կատարէ լիբանանեան քայլերգն ու Հայրապետական մաղթերգը, ապա «Ով Սուրբ Գրիգոր»: Հանդիսութիւնը

Յակոբ վրդ. Ղարիպեան

«Ս. Փրկիչ» երգչախումբ՝ Յակոբ վրդ. Ղարիպեանի ղեկավարութեամբ

իր աւարտին կը հասնի երգչախումբին կատարած «Բամ փորոտան» յաղթերգով: Մասիսի 1982 Նոյեմբերի թիւին մէջ դարձեալ կը յիշուի, թէ Յովհ. Պետրոս ԺԸ. Գասպարեան կաթողիկոս-պատրիարքին գահակալութեան ատեն «Կիլիկիա», «Ս. Փրկիչ» եւ Զալքայի ժողովրդապետութեան միացեալ երգչախումբը կը կատարէ երգեցողութիւնը՝ ղեկավարութեամբ գեր. Յակոբ վրդ. Ղարիպեանի:

ՄԱՆԿԱՊԱՏԱՆԵԿԱՆ «ԲԼԲՈՒԼ» ԵՒ «ԱՐԾԻՒԵԱՆ» ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲԵՐ

Պուրժ Համուտի Հայ կաթողիկէ Ս. Փրկիչ եկեղեցւոյ «Բլբուլ» (նաեւ ծանօթ «Պլպուլ» անունով) մանկապատանեկան երգչախումբը կը հիմնուի 15 Դեկտեմբեր 1984ին, գերպր. Յովհ. վրդ. Թէյրուզեանի ջանքերով: Այս նորաստեղծ երգչախումբին նպատակն է ծառայել եկեղեցւոյ եւ ազգին: Կազմակերպողները կը մտադրէին Կոմիտասի մահուան 50ամեակին եւ Հայոց ցեղասպանութեան 70ամեակին առիթով ելոյթ մը պատրաստել, սակայն քաղաքական աննպաստ պայմաններու պատճառով ատիկա իրականացնելը անկարելի կ'ըլլայ: Մանուէլ Քէշիշեան, որ 1970էն ի վեր «Ս. Փրկիչ» երգչախումբին երգեհոնահարն էր եւ 1980էն սկսեալ կը ղեկավարէր ժողովրդային երգերու երգեցողութիւնը, 1984ին կը ստանձնէ մանկապատանեկան երգչախումբին կազմակերպչական գործը եւ կը դառնայ 55 մանուկներէ ու պատանիներէ բաղկացած երգչախումբին հիմնադիր-ղեկավարը: Մանուէլ Քէշիշեան¹²⁸ կը մարզէ ձայները, եւ վեցամսեայ փորձերէ ետք երգչախումբը կը սկսի երգել Եկմալեան Ս. պատարագը եւ իր մասնակցութիւնը բերել ազգային տօնակատարութիւններու, ինչպէս՝ Վարդանանց, Ապրիլ 24, Մայրերու օր եւ այլ հանդիսութիւններու, ներկայացնելով շարականներ եւ ազգային-հայրենասիրական երգեր:

«Բլբուլ» երգչախումբը, Մանուէլ Քէշիշեանի խմբավարութեամբ, 1985ին, Կաթողիկէ Ս. Ծնունդին առթիւ, մանկապատանեկան այլ երգչախումբերու հետ ելոյթ կ'ունենայ մարոնի համայնքի Տպպայէի Համ-

¹²⁸ Մանուէլ Քէշիշեան ծնած է Պէյրութ, 1953ին, իր երաժշտական նախնական գիտելիքները ստացած է Զմմառու վանքին մէջ, ապա յաճախած է «Բարսեղ Կանաչեան» երաժշտական քոլէճը: 1984էն սկսեալ նուիրուած է հայ երգ սորվեցնելու առաքելութեան՝ դասաւանդելով հայ վարժարաններու մէջ (ՔԱՀԼ, Սրբուհի Ազնէս, Լ.Կ. Նազարեան, Դարուհի Յակոբեան, Յովակիմեան-Մանուկեան եւ Կաթողիկէ վարժարաններ):

բարձման եկեղեցւոյ մէջ՝ երգելով երկծայն ու եռաձայն, եւ կ'արժանանայ գնահատանքի: Տարի մը ետք՝ 18 Դեկտեմբեր 1986ին, «Բլբուլ» մանկապատանեկան երգչախումբը կու տայ իր անդրանիկ համերգը «Տէր Մելքոնեան» հանդիսասարահին մէջ՝ կազմակերպութեամբ «Ս. Փրկիչ» երգչախումբին եւ նախագահութեամբ Յովհ.-Պետրոս ԺԸ. Գասպարեան կաթողիկոս-պատրիարքին: «Բլբուլ» երգչախումբը լիբանանեան քայլերգէն ետք յայտագիրի առաջին բաժինով կը կատարէ հինգ հոգեւոր երգեր՝ Կոմիտաս՝ «Քրիստոսի մէջ» եւ «Մեծացուցէ», «Ողջոյն քեզ Մարիամ», «Ամենահրաշ» եւ Ա. Մնակեան՝ «Ծնունդի երգ»: Յայտագիրը կը շարունակուի յաջորդաբար Կոմիտաս՝ «Կուժն առայ», «Գնա գնա», «Ծողեր ջան» եւ «Անձրեւն եկաւ» երգաշարով: Ապա անոնք կը կատարեն Մնակեան՝ «Չինուորի մօր երգը», Իվէզեան՝ «Քնիր իմ բալիկ», Կանաչեան՝ «Ծիծեռնակին բոյնը» եւ «Մօր երգը»: Յայտագրի երկրորդ բաժինով երգչախումբը կը կատարէ հայրենասիրական եւ պատանեկան երգեր՝ «Մեր անուշ Հայաստան», «Խարոյկի մօտ», «Անուշ Հայաստան», «Պիոներական» («Բլբուլ»ի քայլերգը), «Պլպուլն Աւարայրի», «Քայլերգ նահատակաց», «Ազատ հայրենիք», «Լեռներ հայրենի» եւ «Ձէյթունցիներու քայլերգ»ը: Երգչախումբին՝ դաշնակի եւ երգեհոնի վրայ կ'ընկերակցի Հուրի Ագրապեան:

Հայ կաթողիկէ վարժարաններու աշակերտներէն բաղկացած «Բլբուլ» երգչախումբը իր համերգներով եւ հանդիսութեանց բերած մասնակցութեամբ կը յարատեւէ եւ 20 Յունուար 1994ին համերգով մը կը տօնէ իր հիմնադրութեան 10ամեակը: Այս առիթով Հ. Գէորգ վրդ. Եղիայեան իր գիրքին մէջ կը գրէ. «Այսօր, տասը տարիներ ետք, ՊԼՊՈՒԼը կը դառնայ անհրաժեշտութիւն մը ժողովրդապետութեան կեանքին մէջ: Կը դառնայ իսկական դպրոց մը՝ իր ներդաշնակ կազմակերպութեամբ, իր լուրջ գործունէութեամբ, իր բարձրորակ ձեռնարկներով եւ իր առողջ մթնոլորտով»¹²⁹: Երգչախումբի գործունէութեան եւ առաքելութեան մասին ան կը գրէ. «Ան հաւաքեց մանուկներ ու պատանիներ, հրամցուց լիբանանահայութեան համերգներ, ներկայացուց ելոյթներ, թնդացուց ազգային-հայրենասիրական երգեր, սփռեց մեղեդիներ ու շարականներ: Սակայն աւելին՝ դարբնեց հոգիներ, կերտեց նկարագիրներ, ազնուացուց սրտեր, ամրապնդեց կապեր շնորհիւ իր անխոնջ ղեկավար Պր. Մանուէլ Քէշիշ-

¹²⁹ Հ. Գէորգ վրդ. Եղիայեան, «ՊԼՊՈՒԼ-նեւրոն 10ամեակը», Հովուական առաքելութեամբ, Զմմառ, 2005, էջ 44-45:

Մանուէլ Քէշիշեանի ղեկավարած «Բլբուլ» խումբի անդամները

եանի, որ ոչ միայն մարզեց ձայներ, այլ նաեւ ներշնչեց ուղղութիւններ կեանքի, ներարկեց մատղաշ հոգիին մէջ սէրը Աստուծոյ, սէրը Աստուածամօր, սէրը Եկեղեցւոյ, սէրը Հայրենիքին եւ Ազգին, սէրը Մշակոյթին եւ Արուեստին»:

29 Դեկտեմբեր 1996ին Ս. Փրկիչ եկեղեցւոյ «Բլբուլ» մանկապատանեկան երգչախումբը՝ ղեկավարութեամբ Մանուէլ Քէշիշեանի, եւ «Կոունկ» պատրիարքական երգչախումբը՝ ղեկավարութեամբ Եղուարդ Թորիկեանի, հանդէս կու գան Ծննդեան համերգով «Յովհ. Պօղոսեան» թատերասրահին մէջ: Այս զոյգ երգչախումբերուն բազմալեզու համերգը կազմակերպուած է ՀԿՀՄի նախաձեռնութեամբ: «Բլբուլ» երգչախումբը՝ խմբավարութեամբ Մանուէլ Քէշիշեանի, կը շարունակէ իր երթը եւ 27 Դեկտեմբեր 1998ին հանդէս կու գայ Ամանորի եւ Ս. Ծննդեան համերգով մը՝ նուիրուած տէր եւ տիկին Ժան եւ Ինտրա Պօղոսեանի: 10 Փետրուար 1999ին իր մասնակցութիւնը կը բերէ «Յովհ. Պօղոսեան» սրահին մէջ տեղի ունեցող Վարդանանց տօնակատարութեան:

25 Մայիս 2000ին «Պօղոսեան» սրահին մէջ աւելի քան 70 անդամներէ բաղկացած «Բլբուլ» երգչախումբը՝ միեւնոյն ղեկավարին հետ, հանդէս կու գայ իր տարեկան համերգով: Յայտագիրը կը սկսի «Հայր մեր»ով եւ կ'աւարտի Ս. Քէշիշեանի Զմմառու վանքին հաստատման

Կապիտալիզմի
ԱՄԵՆԱԳԱՏԻԻ ԵՒ ԳԵՐԵՐՁԱՆԻԿ
Տ.Տ. ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ-ՊԵՏՐՈՍ ԺԸ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ-ՊԵՏՐՈՍԻ ԿԱԹՈՂԻԿԷ ՀԱՅՈՑ

Երկրային
ՏԵՐ ԵՒ ՏԻԿՆ, ԺԱՆ ԵՒ ԻՆՏԻՄ ՊՕԼՈՍԵԱՆԻ
Կապիտալիզմի
ՀԱՅ ԿԱԹՈՂԻԿԷ Ս. ՓՐԿԻՉ ԺՈՂՈՎՐԳԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ
Ս. ԾՆՆԴԵԱՆ ԵՒ ԱՄԱՆՈՐԻ ՀԱՄԵՐԳ

Կապիտալիզմի
ՊԼՊՈՒԼ
Մանկապատանեկան երգչախումբ
(Հայ եւ Միջուղալի Միացեալ երգչախումբ)
Խմբավարութեամբ
ՄԱՆՈՒԼ ՔԼԵԻՆԵԱՆԻ

Sous le Haut Patronage de Sa Béatitude
JEAN-PIERRE XVIII
CATHOLICO-PATRIARCHE DES ARMÉNIENS CATHOLIQUES
En présence de
MR. & MME. JEAN et INDRA BOGHOSIAN
CONCERT DE NOEL ET DE NOUVEL AN
présenté par la chorale arménienne catholique des Cadets
BLBOUL
Sous la direction de
MANUEL KECHICHIAN
Au programme: Chants polyphoniques de plusieurs pays

U. ԾՆՆԴԵԱՆ ԵՒ ԱՄԱՆՈՐԻ ՀԱՄԵՐԳ
ՊԼՊՈՒԼ
Մանկապատանեկան երգչախումբ

Concert de Noel et de Nouvel An
BLBOUL
La chorale arménienne catholique des Cadets

27 Դեկտեմբեր 1998 27 Décembre 1998

«Բլբուլ» երգչախումբի յայտագիր

250ամեակին առիթով յօրինած երգով: Նոյն տարին՝ 28 Հոկտեմբերին, ՀԵԸԻ «Զապել Մովսեսեան» կեդրոնի «Անդրանիկ-Սեւան» սրահին մէջ տեղի ունեցող մանկապատանեկան գիրքերու ցուցահանդէս-դասախօսութեան առիթով, «Բլբուլ» երգչախումբը հանդէս կու գայ ազգային եւ հայրենասիրական չորս խմբերգներով:

Երգչախումբը կը շարունակէ իր մասնակցութիւնը բերել ազգային տօնահանդէսներու եւ ձեռնարկներու, նաեւ Ամանորի եւ Ս. Ծննդեան համերգներով հանդէս կու գայ: 15 Փետրուար 2012ին, Վարդանանց ծակատամարտին նուիրուած տօնահանդէսին, «Յովհ. Պօղոսեան» սրահին մէջ «Բլբուլ» կը կատարէ երեք խմբերգ՝ «Հայկական բանակ», «Հօր Հայաստան» եւ «Աւարայրի դաշտ»: Դարձեալ 22 Յուլիս 2012ին, բարձր հովանաւորութեամբ Ներսէս Պետրոս ԺԹ. կաթողիկոս պատրիարքին, նախագահութեամբ Յովհաննէս եպս. Թէրուզեանի եւ կազմակերպութեամբ Ս. Փրկիչ եկեղեցւոյ ժողովրդապետութեան, Ս. պատարագի ընթացքին տեղի կ'ունենայ Պենտիկտոս ԺԶ. պապի օրհնագիրի տուչութիւնը Ս. Փրկիչ եկեղեցւոյ նուիրեալ անձերու, որոնց կարգին էին Մանուէլ կիս. սրկ.

Քէշիշեանին՝ 40 տարուան խմբավարը «Արծիւեան» եւ «Բլբուլ» մանկապատանեկան երգչախումբերուն, եւ Ռոզին Գապատայեանին՝ 30 տարուան երգեհոնահարը Ս. Փրկիչ եկեղեցւոյ երգչախումբին:

11 Յունուար 2013ին, Ս. Փրկիչ եկեղեցւոյ մէջ տեղի կ'ունենայ Աղօթքի երեկոյ՝ «Հաւատքի տարուան» առիթով, նախագահութեամբ Տանն Կիլիկիոյ Ներսէս Պետրոս ԺԹ. պատրիարքին եւ մասնակցութեամբ Պէյրութի Հայ կաթողիկէ թեմի հոգեւոր հայրերուն: Յայտագիրին իրենց մասնակցութիւնը կը բերեն «Բլբուլ» մանկապատանեկան եւ «Կիլիկիա» երգչախումբերը: Հայոց ցեղասպանութեան 98ամեակի ոգեկոչման հսկումի երեկոյին՝ 21 Ապրիլ 2013ին, «Բլբուլ» երգչախումբը, ըստ աւանդութեան, իր մասնակցութիւնը կը բերէ հայերէն երգաշարով մը, Հայ կաթողիկէ պատրիարքարանի «Արարատեան» սրահին մէջ:

«Ս. Միքայէլ» դպրեմանքի 50ամեայ յոբելեանի հանդիսութեան ընթացքին՝ 8 Սեպտեմբեր 2013ին, գեղարուեստական յայտագիրին իր մասնակցութիւնը կը բերէ «Բլբուլ» մանկապատանեկան երգչախումբը՝ հայրենասիրական երգերու փունջով, ղեկավարութեամբ Մանուէլ Քէշիշեանի եւ սրինգի ընկերակցութեամբ Գէորգ Քէշիշեանի:

Յաճախ «Բլբուլ» եւ «Արծիւեան» զոյգ երգչախումբերը իրենց մասնակցութիւնը կը բերեն նոյն ձեռնարկի յայտագրին: Այսպէս, 11 Փետրուար 2015ին «Պօղոսեան» սրահին մէջ տեղի ունեցող Սրբոց Վարդանանց հանդիսաւոր տօնակատարութեան այս երկու երգչախումբերը հանդէս կու գան՝ խմբավարութեամբ Մանուէլ Քէշիշեանի: «Բլբուլ»ը կը մեկնաբանէ «Ծիծեռնակին բոյնը», «Մայր Հայաստան» եւ «Մենք ենք մեր սարերը» խմբերգները, իսկ «Արծիւեան»ը՝ «Լոնց ամպերը», «Բամ փորոտան» եւ « Հիմի էլ լոնք» խմբերգները:

Ս. Ծննդեան համերգով եւս հանդէս կու գան այս երգչախումբերը՝ իրենց ղեկավար Մանուէլ Քէշիշեանի ծպոտին տակ, մասնակցութեամբ երկու թենորներ՝ Ղազար վրդ. Պետրոսեանի (փոխժողովրդապետ Հայ կաթողիկէ Ս. Փրկիչ եկեղեցւոյ) եւ Ճոնի Կէօքճեանի (լիբանանահայ թենոր), 18 Դեկտեմբեր 2016ին, Ս. Փրկիչ եկեղեցւոյ «Յովհաննէս Պօղոսեան» սրահին մէջ: Համերգը սկիզբ կ'առնէ «Խորհուրդ մեծ» շարականով՝ տուտուկի վրայ կատարողութեամբ Գէորգ Քէշիշեանի: Ապա, «Բլբուլ» երգչախումբը մուտք կը գործէ լուսաւոր մոմերով եւ կը ներկայացնէ հայկական երգաշար մը, որուն կը յաջորդէ «Արծիւեան» երգչախումբի կատարումը հինգ խմբերգներով՝ «Ամենահրաշ Տէր», «Վընէ տիվէն մէսսի», «Սինկ ուի նոէլ» եւ «Ննջեան որդեակ»՝ մասնակցութեամբ Ղազար վրդ.

Ս. Քէշիշեան կը ղեկավարէ «Բլբուլ» երգչախումբը

Պետրոսեանի եւ «Լիթըլ տրամըր պոյ»՝ մասնակցութեամբ Ճոնի Կէօքճեանի: Համերգի երկրորդ բաժնով երկու թենորները հանդէս կու գան Ծննդեան դասական եւրոպական վեց մեներգներով: Համերգի աւարտին երկու երգչախումբերը եւ երկու մեներգիչները կը փակեն ձեռնարկը երգելով «Տէք տը հոլզ» ծննդեան երգը¹³⁰:

22 Փետրուար 2017ին դարձեալ Ս. Փրկիչ եկեղեցւոյ զոյգ երգչախումբերը՝ Մանուէլ Քէշիշեանի ղեկավարութեամբ, իրենց մասնակցութիւնը կը բերեն գեղարուեստական յայտագրին Սրբոց Վարդանանց զօրավարներուն նուիրուած հանդիսաւոր տօնահանդէսին, որ տեղի կ'ունենայ «Յովհաննէս Պօղոսեան» սրահին մէջ: «Բլբուլ» կը կատարէ «Տալտրիկի քաջեր» եւ «Բամ փորոտան» երգերը, իսկ «Արծիւեան»՝ «Նորահրաշ» (Շնորհալի), «Հիմի էլ լոենք» (Կոմիտաս), «Իմ հեռաւոր հայրենիք» (Ալեմշահ) եւ «Աւարայրի դաշտը» (Զիւանի):

Երկու երգչախումբերուն մասնակցութեամբ, Պուրճ Համուտի Հայ կաթողիկէ Ս. Փրկիչ եկեղեցւոյ մէջ տեղի կ'ունենայ Ս. Ծննդեան համերգ՝ ղեկավարութեամբ Մանուէլ Քէշիշեանի, Կիրակի, 17 Դեկտեմբեր 2017ին,

¹³⁰ «Ս. Փրկիչ եկեղեցւոյ երգչախումբերն ու երկու թենորներ տօնական համերգով աւետեցին Քրիստոսի ծնունդը», *Ազդակ*, 24 Դեկտեմբեր 2016:

հովանաւորութեամբ Պէյրութի պատրիարքական թեմի օգնական եպիսկոպոս Գէորգ եպս. Ասատուրեանին եւ կազմակերպութեամբ Հայ կաթողիկէ Ս. Փրկիչ եկեղեցւոյ: Յայտագրին առաջին մասով «Բլբուլ» երգչախումբը կը մեկնաբանէ «Խորհուրդ մեծ» եւ «Եա Մասիհան» երգերը, ապա «Արծիւեան» երգչախումբը կը կատարէ «Ատեսթէ ֆիտելես» եւ «Տը ֆըրսթ Նոել» խմբերգները: Երգչախումբի անդամներ *Ա քափելլա* կ'երգեն «Հրեշտակք աւետիս կու տան» եւ «Փոքրիկ քաղաք Բերդեհեմի» ծննդեան երգերը: Յայտագրի երկրորդ մասին սկիզբը երաժշտական կտորներով հանդէս կու գան Գէորգ Քէշիշեան՝ սրինգ եւ Օլկա Պոլուն՝ դաշնակ: Ապա թենոր Ճոնի Կէօքճեան կը մեներգէ «Կեսու Պամպինօ» եւ «Էվրի վալի շել պի էքգիալթըտ» երգերը, իսկ Ղազար վրդ. Պետրոսեան՝ «Ան Մարիա Տուչէ Մարիա» եւ «Անյուս Տէի» երգերը: Անոնք նաեւ կը ներկայացնեն երկու զուգերգ՝ «Կատ պլես աս էվրիուան» եւ «Ֆելիս նաւիտատ»: Համերգի աւարտին երկու երգչախումբերը եւ երկու մեներգիչները միատեղ կը կատարեն «Կլորիա ին էքսէլսիս Տէօ» երգը:

2 Դեկտեմբեր 2018ին Ս. Փրկիչ եկեղեցւոյ «Բլբուլ» եւ «Արծիւեան» երգչախումբերը՝ Մանուէլ Քէշիշեանի ղեկավարութեամբ, Ս. Ծննդեան համերգով հանդէս կու գան Սոլիտէրի 11րդ փառատօնի ծիրին մէջ: Այս համերգին կը մասնակցին հայր Ղազար Պետրոսեան եւ Ճոնի Կէօքճեան՝ մեներգներով, Գէորգ Մանուէլ Քէշիշեան՝ սրինգով, Օլկա Պոլուն եւ Արէն Տօներեան՝ դաշնամուրով:

23 Ապրիլ 2019ին Հայ կաթողիկէ պատրիարքարանի շրջափակին մէջ տեղի ունեցող Ապրիլեան նահատակներու յիշատակին նուիրուած հսկումի երեկոյին կը մասնակցին զոյգ երգչախումբերը՝ ներկայացնելով հայրենասիրական երգեր: «Բլբուլ» երգչախումբը կը կատարէ «Ախպերս ու ես», «Վաղ թէ ուշ» եւ «Սարդարապատ» խմբերգները, իսկ «Արծիւեան»ը՝ «Հանգչեցէք դուք անդորր», «Վաղուց թէեւ» եւ հայրենասիրական երգաշար մը:

Ս. Փրկիչ եկեղեցւոյ այս երկու երգչախումբերը երթը կը շարունակեն հրապարակային ելոյթներով՝ խմբավար Մանուէլ Քէշիշեանի ղեկավարութեամբ: Կաթողիկէ բոլոր եկեղեցիները ունին իրենց երգչախումբերը, սակայն «Արծիւեան» երգչախումբը կաթողիկէ համայնքի այժմու պաշտօնական երգչախումբն է, որուն կ'անդամակցին միւս եկեղեցիներէն երգողներ, եթէ կարիք զգացուի:

«ԿՈՈՒՆԿ» ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԸ

Հայ կաթողիկէ պատրիարքարանի «Կոունկ» երգչախումբը կը հիմնուի Յունուար 1992ին, նախաձեռնութեամբ Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկէ հայոց ամենապատիւ եւ գերերջանիկ տէր Յովհաննէս-Պետրոս ԺԸ. Գասպարեան կաթողիկոս-պատրիարքին: 2000էն սկսեալ ամենապատիւ եւ գերերջանիկ տէր Ներսէս-Պետրոս ԺԹ. Թարմունի կաթողիկոս-պատրիարքը կը շարունակէ հովանաւորել այս երգչախումբի գործունէութիւնը, իսկ հայր Անդրանիկ Ծ. վրդ. Կոանեան կը ստանձնէ

երգչախումբին հոգեւոր վարիչի պաշտօնը: Անոր կը յաջորդեն արհիապատիւ հայրեր՝ Մանուէլ եպս. Պաթազեան եւ Յովհաննէս եպս. Թէյրուզեան, իսկ 2011էն սկսեալ՝ գերապատիւ Վարդան վրդ. Գազանձեան:

«Կոունկ» երգչախումբի հիմնադրութեան առաջին օրէն երգչախումբի խմբավար կ'որոշուի Եղուարդ (ձանչցուած նաեւ իբրեւ Էտուար կամ Էտի) Թորիկեան¹³¹:

¹³¹ Եղուարդ Թորիկեան՝ ծնած Հալէպ 1952ին, հպատակութեամբ լիբանանցի է: Մանկութենէն սիրած է երգն ու երաժշտութիւնը: Երաժշտական իր առաջին գիտելիքները ստացած է Չմմառու վանքին մէջ (1966-1969)՝ աշակերտելով հայր Ղեւոնդ Տէր Մինասեանին, որ ճրիաբար կը դասաւանդէր երաժշտութիւն եւ երգեհոն: Մարզուելէ ետք սկսած է ինքը նուագել վանքին երգեհոնը: Վանքը ձգելէ ետք ան անցած է էսդրատային երաժշտութեան եւ Համրայի «Սայաթ Նովա» ծաշարանին մէջ նուագած է երգիչ Արա Կիրակոսեանին հետ: 1975ին, Լիբանանի պատերազմին պատճառով, անցած է Հալէպ, ուր կազմած է բազմաթիւ երգչախումբեր: 1980ին վերադարձած է Պէյրութ եւ Քասիքի Ս. Հոգի համալսարանին մէջ (1982-1986) երաժշտութեան ուսումը շարունակած է եւ ստացած՝ Երաժշտագիտութեան մագիստրոս վկայականը: Սկսած է դասաւանդել վերոյիշեալ համալսարանին մէջ, եւ միեւնոյն ատեն

Տրուած ըլլալով, որ սփիւռքահայ երգչախումբ մըն է, երգչախումբին անունը կը դրուի կռունկ՝ անունով այն գաղթող թոչունին, որ կը խորհրդանշէ սփիւռքահայութիւնը: Նորակազմ երգչախումբին իր յօժարական մասնակցութիւնը կը բերէ Էշրեֆիէի, Պուրձ Համուտի, Չալքայի եւ Այնձարի ժողովրդապետական երգչախումբերու երգիչ-երգչուհիներու 50 հոգինոց ընտրանի մը:

Դուկտ. Եղուարդ Թորիկեան

Երգչախումբի վարչութիւնը կը կազմուի ժողովրդապետական իւրաքանչիւր երգչախումբէն զոյգ ներկայացուցիչներէ: Անոր առաջին փորձերը կը սկսին 13 Փետրուար 1992ին: Նորաստեղծ երգչախումբին կեդրոնատեղին կ'ըլլայ Հայ կաթողիկէ պատրիարքարանը, Էշրեֆիէ, իսկ փորձերը կը կատարուին ամէն Երեքշաբթի եւ Ուրբաթ օրերը՝ երեկոյեան ժամը 8:30-10:15, Էշրեֆիէի ՀԿՄի «Արարատեան» սրահին մէջ: Կ'ապահովուի նաեւ երգչախումբի անդամներուն փոխադրութիւնը՝ Էշրեֆիէ-Պուրձ Համուտ-Չալքա: Փորձերու ընթացքին անդամները կը կատարեն ձայնամարզութիւն, նօթագիտութիւն, երաժշտական ունկնդրութիւն եւ բազմաձայն երգերու վարժութիւն: «Կռունկ» երգչախումբին երգացանկը կը բաղկանայ դասական եւ այժմեական, հոգեւոր եւ ժողովրդական երգերէ: Ան կ'երգէ հայերէն, արաբերէն, անգլերէն, ֆրանսերէն եւ իտալերէն լեզուներով: Երգչախումբին կ'անդամակցին բոլոր այն հայորդիները, որոնք կը սիրեն երգել եւ հետաքրքրուած են իրենց երգեցողութեան մակարդակը աւելի բարելաւելով, գեղեցիկ երաժշտութիւն ստեղծելով, հաճելի ու օգտաւէտ պահեր ապրելով եւ նոր բարեկամութիւններ հաստատելով: Անոնցմէ ոչ մէկ երաժշտական գիտելիք կը պահանջուի:

«Կռունկ» երգչախումբի գործունէութիւնը կը կազմէ տարեկան հա-

մասնագիտացած է Ասորական երաժշտութեան մէջ: 1988ին Երեւանի Կոմիտասի անուան երաժշտանոցի մէջ Արթիւր Վերանեանէն ստացած է խմբավարութեան ցուցմունքներ: 1992-1997՝ հիմնադիր տնօրէնն է Եուզէք-Թէքէեան երաժշտական դպրոցին: 1998-2011՝ հիմնադիր տնօրէնն է «Ղեւոնդ Տէր Մինասեան»ի անուան երաժշտութեան եւ դասական պարի կեդրոնին: Ան 2004ին արժանացած է երաժշտագիտութեան դոկտորական վկայականին՝ Գերագանց արժանիքով, Քասիքի Ս. Հոգի համալսարանէն (Ծիւնի, Լիբանան):

մերզներ այլազան երգացանկով, Հայաստանեայց եկեղեցւոյ բազմա-
ձայն Ս. պատարագի երգեցողութիւն՝ յատուկ առիթներով, մասնակցու-
թիւն հայկական, լիբանանեան ու միջազգային մշակութային ձեռնարկ-
ներու եւ ծայնագրութիւն նոր խտասալիկներու:

«Կոունկ» պատրիարքական երգչախումբը, ըստ իր կանոնագրու-
թեան, կը նպատակադրէ ծառայել եկեղեցւոյ, հայ ազգին ու Լիբանանին՝
իր մշակութային բարձրորակ գործունէութեամբ՝ եկեղեցական ու ազգա-
յին երգեցողութեան մարզերուն մէջ: Ծնորհիւ երգչախումբի անդամնե-
րուն տրուած ծայնակրթութեան, «Կոունկ» նաեւ կը ձգտի սատարել Ժո-
ղովրդապետական երգչախումբերու որակի բարելաւումին եւ երգչա-
խմբային կեանքի աշխուժացման՝ իւրաքանչիւր ժողովրդապետութեան
մէջ: Խումբը մասնակցութիւն կը բերէ Լիբանանի մէջ կամ արտալիբա-
նանեան ձեռնարկներու, յատկապէս եկեղեցական հանդիսութիւններու՝
Հայ կաթողիկէ պատրիարքարանին նախապէս ուղղուած հրաւերի հի-
ման վրայ: Եւ վերջապէս «Կոունկ» երգչախումբին նպատակն է լիբանա-
նահայութեան պարգեւել անոր մշակութային նախկին մրցանիշը՝ երա-
ժըշտական մարզին մէջ:

Եղուարդ Թորիկեանի երաժշտական կոչումին վրայ մեծ ազդեցութիւն
կ'ունենան Զմմառու վանքին մէջ անոր ուսանողական տարիները՝ 14էն
20 տարեկանին, երբ վանքին մէջ ան կ'աշակերտէ հայր Ղեւոնդ վրդ. Տէր
Մինասեանի, օգով բանող երգեհոնի վրայ իր առաջին վարժութիւնները
կ'ընէ եւ ընկերներուն հետ երգչախումբ մը կը կազմէ: Հոն արդէն իսկ կը
սկսի կատարել դաշնաւորումներ, բան մը, որ ապագային պիտի կազմէր
իր գործունէութեան կարեւոր մէկ մասը:

Եղուարդ Թորիկեան խմբավարական փորձառութիւն ձեռք կը ձգէ
1975էն սկսեալ՝ ղեկավարելով մէկէ աւելի երգչախումբեր Սուրիոյ եւ Լի-
բանանի մէջ: Ան Հալէպի մէջ (1975-1980) ղեկավարած է Թիլէլի Հայ կա-
թողիկէ «Կոմիտաս», Թէքէեան մշակութային միութեան «Նայիրի» եւ
ՀԲԸՄ-ՀԵԸի վարժարանի աւարտական դասարաններու վկայականաց
բաշխման երգչախումբերը: Լիբանանի մէջ «Կոունկ»ի խմբավարութիւ-
նը ստանձնելէ առաջ ղեկավարած է Հայ կաթողիկէ պատրիարքարանի
«Կիլիկիա» երգչախումբը (1980-2007), Հայ կաթողիկէ միացեալ երգչա-
խումբը (1985-1991), ԹՄՄ-ՀԵԸ միացեալ երգչախումբը (1986) եւ հայ-
կական վարժարաններու աշակերտական երգչախումբեր՝ Մեսրոպեա-
նի, Ս. Ագնէսի, Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչի, Թէքէեանի, Նուպարեանի եւ Ազ-
գային Եղիշէ Մանուկեանի մէջ:

Ապա, ան կարճ ժամանակի մը ընթացքին կը մասնագիտանայ Երեւանի Կոմիտասի անուան բարձրագոյն երաժշտանոցին մէջ՝ Արթուր Վերանեանի մօտ: Ապա կրօնական երաժշտագիտութեան, յատկապէս հայկական ու Միջին Արեւելքի հոգեւոր երաժշտութիւններուն մէջ կը մասնագիտանայ Քասլիքի (Ճինի, Լիբանան) Ս. Հոգի համալսարանին մէջ, ուր հետագային՝ 1990էն սկսեալ, կը դասաւանդէ նօթագիտութիւն, յորինում, երաժշտութեան պատմութիւն, վերլուծում, հայ երաժշտութիւն եւ այլ նիւթեր, նաեւ կը դառնայ համալսարանի երաժշտութեան դպրոցին մէջ տեսական նիւթերու բաժնի վարիչ եւ երաժշտագիտութեան ամպիոնի խորհուրդի մնայուն անդամ:

Երբ 1992ին Ե. Թորիկեան կը ստանձնէ «Կոռնկ» երգչախումբին ղեկավարութիւնը, ան, ուսուցչական, հրապարակագրական եւ երաժշտական յօրինումի իր բազմամեայ վաստակին առընթեր, կը մշակէ ու կը դաշնաւորէ հարիւրէ աւելի հայերէն, եւրոպական եւ յատկապէս արաբերէն երգչախմբային բազմաձայն երգեր: Անոր յօրինած կամ դաշնաւորած արաբերէն երգերը կը կատարուին զանազան երգչախումբերու կողմէ Միացեալ Նահանգներու, Քանադայի, Անգլիոյ եւ արաբական երկիրներու մէջ: Լիբանանի մէջ այս երգերը մեծ մասամբ կը կատարուին Թրիփոլիի «Ֆայհա» երգչախումբին կողմէ, որուն գեղարուեստական խմբավարն է Պարգեւ Թասլաքեանը:

Մէկ տարի փորձեր կատարելէ ետք, «Կոռնկ»ի անդրանիկ համերգը տեղի կ'ունենայ Շաբաթ, 20 եւ Կիրակի, 21 Մարտ 1993ի երեկոյեան, Պատրիարքարանի «Արարատեան» սրահին մէջ (Էշրեֆիէ): Համերգը ձօնուած էր Հայ կաթողիկէ պատրիարքութեան վերահաստատման 250ամեակին (1742-1993) եւ անիկա յրբեւեանական հանդիսութիւններուն առաջինն էր, որ կը վայելէր Յովհաննէս-Պետրոս ԺԸ. Գասպարեան կաթողիկոս-պատրիարքի բարձր հովանաւորութիւնը:

Համերգը կը սկսի Լիբանանի եւ Հայաստանի քայլերգներու մեկնաբանութեամբ՝ առաջինը խմբավար Եղուարդ Թորիկեանի, իսկ երկրորդը երաժիշտ Պօղոս Ճելալեանի մշակումով: Ապա, 44 անդամ-անդամուհիներէ կազմուած երգչախումբը՝ Եղուարդ Թորիկեանի խմբավարութեամբ, կը կատարէ Յ. վրդ. Գալայճեան՝ «Կեցո՛ր զՈրդի», Ռ. Պետրոսեան՝ «Կանչ արեւին», Սայաթ Նովա-Ճելալեան՝ «Քամանչա», Զ. Նասիֆ-Ճելալեան՝ «Լէյլըթնա», Հ. Պէրպէրեան՝ «Կ'անձրեւէ, տղաս», Տ. Մանսուրեան՝ «Աշնանային» (աղջկանց եռաձայն խմբերգ), Է. Յովհաննիսեան՝ «Ձիւն է գալիս-Հոպ Նարինէ», Արտաշ Խաչատուրեան՝ «Նորից Գարուն»

եւ Ռ. Ամիրխանեան՝ «Սէգ աշխարհի հայոց»:

Յայտագրի երկրորդ բաժինով երգչախումբը կը ներկայացնէ Է. Յովհաննիսեան՝ «Մայր Հայաստան», Էմին Արիստակէսեան՝ «Հայոց երգ ու պար», Ա. Խաչատուրեան-Ճելալեան՝ «Խնձոյքի երգ», Ա. Սաթունց՝ «Իմ Ղարաբաղ», Ալ. Յարութիւնեան՝ «Գթա՛, Տէր», Խորէն Մէլիսանէճեան՝ «Քրիստոս ի մէջ մեր», Ալ. Յարութիւնեան՝ «Տըլէ եաման», Խ. Աւետիսեան՝ «Ո՛վ հայոց սարեր», Ռահպանի-Թորիկեան՝ «Ազատութեան երգ» (արաբերէն), Ա. Խաչատուրեան՝ «Սուրերու պար» եւ համերգի աւարտին Ռ. Ամիրխանեան՝ «Հիմներգ»:

Երգչախումբին դաշնակի վրայ կ'ընկերանայ Լենա Եղկաթլեան-Նահաս, իսկ մեներգիչներն են Միրէյ Սաղպազարեան¹³², Փեբրոնիա Տէր Սարգիսեան, Թալին Ժամկոչեան, Սիրան Տէր Պետրոսեան, Վարդուիի Մոմճեան, Ռիթա Սաղպազարեան եւ Աւօ Ագրապեան:

«Կռունկ» երգչախումբի առաջին ելոյթին ներկայ կ'ըլլան Պէյրութի մէջ գտնուող մեծանուն խմբավարներ՝ ՊՊ. Գէորգ Գանտահարեան, Յարութիւն Թովիկեան (Հայաստան), Ռուբէն Ալթունեան (Հայաստան), Երաժիշտներ՝ Պօղոս Ճելալեան, Ստեփան Էմմիեան, լիբանանցի երաժիշտներ, Քասիքի համալսարանի Երաժշտական բաժնի վարիչներ եւ բարձրաստիճան հոգեւորականներ:

Եղուարդ Թորիկեան այս անդրանիկ համերգին համար իր կատարած աշխատանքներուն մասին կը գրէ. «Այս համերգին համար ընտրեցինք 20րդ դարու երկրորդ կէսին պատկանող հայկական եւ լիբանանեան երգչախմբային ստեղծագործութիւններ: Այս համերգը կը կոչենք «Արդի հայկական երգչախմբային համերգ»: Ապա խմբավարը կը նշէ իր տարած աշխատանքին օգտակար կէտերը, ինչպէս նաեւ դժուարութիւնները: Օգտակար կէտերն են՝ ժողովուրդին ներկայացնել նոր երգեր՝ նոր թեմաներով, ինչպէս նաեւ հին երգեր՝ երաժշտական նորագոյն պատշաճեցումով: Ժողովուրդին ծանօթացնել հայ նոր երաժիշտները, որոնցմէ շատեր կ'ապրին տակաւին եւ արժանի են մեծ յարգանքի: Նոր երգերու մատուցմամբ՝ նոր մղում մը ստեղծել ժողովուրդին մօտ, որպէս-

¹³² Միրէյ եւ Ռիթա Սաղպազարեան քոյրերը «Կռունկ» երգչախումբի հաւատարիմ անդամներէն են, որոնք 25 տարիներ բերած են իրենց մասնակցութիւնը եւ կատարած մեներգները: Անոնք սիրով եւ մեծ զոհողութեամբ յանձն առած են իրենց վստահուած պատասխանատուութիւնները: Անոնք երգած են նաեւ Համագայինի «Գուսան» երգչախումբէն: Միրէյ հետեւած է դաշնամուրի եւ ձայնամարզութեան դասընթացներու եւ տուած մենահամերգներ:

զի սիրէ բարձրորակ երաժշտութիւնը եւ ի մասնաւորի երգչախմբային գործունէութիւնը: Առանց բնաւ թերագնահատելու հայ դասական ան-
ւանի երգահանները, քայլ պահել համաշխարհային երաժշտական
կեանքին հետ՝ արդի հայ երգահաններու գործերու յաճախակի կատա-
րումներով:

Միշտ աւանդապահ եւ նոյն ատեն ալ մշտանորոգ մնալու դժուարին
միջոցներուն մասին Ե. Թորիկեան կը յայտնէ, թէ հայ երգի բառերուն հա-
մար պէտք է ապաւինիլ տոհմիկ աւանդութեան եւ կամ խորիմաստ բա-
նաստեղծութեան, ինչպէս ըրած են արդի հայ երաժիշտները: «Պէտք է
մայր եղանակը պահպանել հայկական իր բնագիծին մէջ՝ զայն զտելով
օտարոգի աղաւաղումներէ, ինչպէս կ'ընէր Կոմիտաս: Դաշնաւորումի հա-
մար պէտք է դիմել նորակերտ կամ հնամենի համահնչիւններու (accords
archaïques): Պէտք է երաժշտական գունաւորում ստեղծել նոյն երգին մէջ
փոխն ի փոխ լսելի դարձնելով միաձայն եւ բարդ բազմաձայն երաժըշ-
տութիւններ: Նաեւ պէտք է կշռութային զանազան հնարքներ (technique
rythmique) օգտագործել՝ ստեղծագործութիւնը միշտ աշխոյժ եւ հետա-
քրքրական պահելու համար: Եւ վերջապէս, մեկնաբանական որոշ ազա-
տութիւններ պէտք է տալ ստեղծագործութիւնը գործադրողներուն, որ-
պէսզի ան միշտ այժմէական բօրէյ»¹³³:

Երաժշտագէտ եւ խմբավար փրոֆ. Ռուբէն Ալթունեան իր ուրախութիւ-
նը կը յայտնէ յետպատերազմեան վերջին երկու խաղաղ տարիներուն
Պէյրութի հայկական մշակութային կեանքի վերակենդանացման համար
եւ «Կոունկ»ի այս համերգի իր տպաւորութեան մասին կը գրէ. «Երգ-
չախմբի կատարած առաջին մի քանի երաժշտական կտորներից պարզ
դարձաւ, թէ ինչ քրտնաջան եւ նպատակասլաց գործ է արուել մէկ տա-
րուայ ընթացքում, ինչպիսի ջանասիրութեամբ եւ խնամքով են աշխատել
ամէն մէկ երգի վրայ: Երգեցողական միասնականութիւն, ինտոնացիոն
մաքրութիւն, մեղմ ու հաւասար քառաձայն հնչեղութիւն, տեմբրային եւ
նիւանսային բազմազանութիւն-կատարողական արժանիքներ, որոնք իւ-
րայատուկ են փրոֆեսիոնալ երգչախմբերին: Այստեղ առանձնայատուկ
պէտք է նշել երգչախմբի ղեկավար Էտուարտ Թորիկեանի կատարած
մեծ եւ համբերատար աշխատանքը: ..... Հմուտ խմբավարին յատուկ՝
փրոֆեսիոնալ իր կարողութիւններով նա հասել է կատարողական մի
մակարդակի, որը գալիս է շարունակելու Հ. Պէրպլեբեանի, Բ. Կանաչեա-

¹³³ Ա. Կռանեան, «ԿՈՌԻՆԿ-ը երգեց», *Մասիս*, Մարտ 1993:

նի, Ա. Պատմագրեանի տարիներ առաջ ղեկավարած երգչախմբերի համերգային-կատարողական գործունեությունը»¹³⁴:

«Կոունկ» երգչախումբին առաջին համերգին բազմաթիվ յօդուածներով կ'անդրադառնայ տեղական, ֆրանսատառ եւ հայատառ մամուլը: *Ազդակի* թղթակիցը կը գրէ. «ԿՈՒՆԿ հանրութեան ներկայացաւ մեծ մասամբ նոր երգերով: ....Յայտագիրին մէջ կային նաեւ «հին» երգեր, ինչպէս՝ Սայաթ Նովայի «Քամանչա»ն (Ալ. Յարութիւնեան) «Տլէ Եաման» երգերը եւ Արամ Խաչատուրեանի «Սուրերոյ պար» եղանակը: Այս երգերուն դաշնաւորումները կատարուած էին նորարար ոճով, երաժշտական փոփոխութիւններ բերելու համար անշուշտ: «Քամանչա»ն քառաձայն երգչախումբի համար դաշնաւորած է Պօղոս Ճելալեան: Առաջին ունկնդրութիւն մը, որ ինքնատիպ էր եւ կը վկայէր դաշնաւորողին երեւակայութեան թոյլքին ազատութիւնը»¹³⁵:

«Կոունկ» երգչախումբի այս յոբելենական համերգը կը կրկնուի 2 Մայիս 1993ին Պուրձ Համուտի «Պօղոսեան» թատերասրահին մէջ: Նոյն ծիրին մէջ երգչախումբը երկու համերգներով հանդէս կու գայ Եգիպտոսի մէջ: Երեքշաբթի, 9 Նոյեմբեր 1993ի երեկոյեան ժամը 8ին Գահիրէի օփերայի փոքր դահլիճին մէջ եւ Հինգշաբթի, 11 Նոյեմբեր 1993ին Աղեքսանդրիոյ մէջ:

«Կոունկ» երգչախումբի 1993ի վերջին ելոյթը յատկապէս նուիրուած էր Հայաստանի երկրաշարժի Ե. տարելիցին եւ տեղի կ'ունենայ 10 Դեկտեմբերին Պատրիարքարանի «Արարատեան» սրահին մէջ:

Երգչախումբի 1994 տարեշրջանի գործունեութիւնը կ'ընդգրկէ տարեկան համերգ 25 Մայիսին, Զալքայի Ս. Խաչ եկեղեցւոյ «Պետողլեան» սրահին մէջ, 15 Յունիսին՝ Պէյրութի մայր հրապարակին վրայ, որ՝ որպէս տիպար Լիբանանի մշակութային վերածնունդին, նկարահանուած է ֆրանսական հեռատեսիլէն (France 2): Նաեւ 20 Սեպտեմբերին բարեսիրական համերգ՝ Սուրիոյ Քեսապ գիւղին մէջ:

«Կոունկ» երգչախումբը 21 Յունիս 1995ին կէս ժամուան երգացանկով կը մասնակցի Թէքէեան վարժարանի բակին մէջ կայացած երաժշտութեան համաշխարհային տօնի հանդիսութեանց, կազմակերպութեամբ Քասլիք-Թէքէեան երաժշտական դպրոցին:

¹³⁴ Փրոֆ. Ռուբէն Ալթունեան, «Կանաչ ծանապարհ ԿՈՒՆԿ երգչախումբին», *Զարթօնք*, 13 Մայիս 1993:

¹³⁵ Ս.Պ. «ԿՈՒՆԿ երգչախումբին համերգը», *Ազդակ*, 30 Մարտ 1993:

Շարունակելով իր առաքելությունը՝ «Կոունկ» 1996ին հինգ երգերով իր մասնակցությունը կը բերէ Կիրակի, 25 Փետրուարին կայացած յոբելեական հանդիսութեան մը՝ նուիրուած կարտինալ Գրիգոր-Պետրոս ԺԵ. Աղաճանեանի ծննդեան 100րդ տարեդարձին, Քասլիքի համալսարանի ամփիթատրոնին մէջ: Նաեւ, նոյն տարուան 10 Նոյեմբերին «Կոունկ» կը հրաւիրուի համերգով նշելու Ռամկավար ազատական կուսակցութեան հիմնադրութեան 75ամեակը, Էշրեֆիէի Յոյներու Աւետման սրահին մէջ: Իսկ 26 Դեկտեմբեր 1996ին, կազմակերպութեամբ Ս. Փրկիչ եկեղեցւոյ Ժողովրդապետ Հ. Գէորգ Եղիայեանի, Պուրժ Համուտի «Պօղոսեան» սրահին մէջ խումբը կը ներկայացնէ Ս. Ծննդեան համերգ մը՝ նուիրուած Քրիստոնէութեան 2000ամեակին, մասնակցութեամբ «Բլբուլ» մանկապատանեկան երգչախումբին, զոր կը ղեկավարէ Մանուէլ Քէշիշեան: Այս յատուկ յայտագրին մէջ ներառուած են հայերէն, ֆրանսերէն եւ անգլերէն լեզուներով Ս. Ծննդեան եւ Ամանորի երգեր: Դաշնակի վրայ երգչախումբին կ'ընկերանայ Անի Գատայեան, Կիթառի վրայ՝ Կարպիս Վարպետեան եւ սաքսօֆոնի վրայ՝ Ժան Լահուտ: Զոյգ երգչախումբերու միացեալ ելոյթը ջերմ գնահատանքի կ'արժանանայ ներկաներուն կողմէ:

«Կոունկ» իր երթը կը շարունակէ թէ՛ առանձին ելոյթներ տալով, եւ թէ՛ իր մասնակցությունը բերելով գաղութային ձեռնարկներուն: Այսպէս, 12 Հոկտեմբեր 1997ին «Կոունկ» երգչախումբը ութ երգերով կը մասնակցի պատրիարքարանի «Արարատեան» սրահին մէջ Հայ կաթողիկէ եկեղեցւոյ պատրիարքական համագումարի պատուիրակներուն ի պատիւ կազմակերպուած երաժշտական երեկոյի մը:

1998 տարեշրջանին երգչախումբի անդամներուն կը տրուի յատուկ ձայնակրթութիւն, որուն շնորհիւ կարելի կ'ըլլայ սատարել նաեւ Ժողովրդապետական երգչախումբերուն որակի բարելաւման: «Կոունկ» երգչախումբը 1 Մայիս 1998ին, Էշրեֆիէի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Ճեմարանի հիմնադրութեան 75ամեակին առիթով, հազարաւոր հանդիսականներու ներկայութեան, բացօթեայ խաղավայրին մէջ տեղի ունեցող գոհաբանական Ս. պատարագին երգեցողությունը կը կատարէ՝ խմբավարութեամբ Ե. Թորիկեանի:

Կիրակի, 6 Դեկտեմբեր 1998ին ութ խմբերգ կը ներկայացնէ Սրբոց Հովիսիմեանց բարձրագոյն վարժարանի հիմնադրութեան 75ամեակի յոբելեական տարուան եզրափակիչ ակադեմական հանդիսութեան: Իսկ յաջորդ օրը՝ 7 Դեկտեմբերին, կը մասնակցի Հայաստանի երկրա-

շարժին տասնամեայ տարեկիցին նուիրուած յուշ-երեկոյին, որ կազմակերպուած էր Լիբանանի մէջ Հայաստանի դեսպանատան կողմէ, Պուրճ Համուտի «Պօղոսեան» սրահին մէջ: «Կռունկ» երգչախումբը կ'եզրափակէ յայտագիրը՝ ներկայացնելով երեք խմբերգներ:

«Կռունկ»՝ իր 40 անդամներով եւ Եդուարդ Թորիկեանի ղեկավարութեամբ, 17 Յունուար 1999ի երեկոյեան կու տայ տարեկան բազմաձայն համերգ Պէյրութի ամերիկեան համալսարանի «Էսեմպլի հոլ»ին մէջ: Երկու բաժիններէ կազմուած յայտագիրը կը բաղկանայ հայկական եւ եւրոպական դասական երգացանկէ, եւ երգչախումբին կ'ընկերակցի 14 հոգինոց սենեկային նուագախումբ մը: Յայտագրի առաջին բաժինով երգչախումբը կը կատարէ Լիբանանի (դաշն. Ե. Թորիկեան) եւ Հայաստանի (դաշն. Պ. Ճելալեան) քայլերգները, ապա Թ. Ալթունեան՝ «Կռունկ», Կարա Մուրզա՝ «Ալաքեազ բարձր տեղ ա», «Քեզի մեռնիմ», «Հաքրբան» (մեներգողներ՝ Կարպիս Վարպետեան եւ Սիրան Տէր Պետրոսեան-Օսգայեան), «Հոյ նազան իմ» (մեներգողներ՝ Վարդուի Մոմճեան եւ Վարուժ Յակոբեան) եւ «Լէփօ լէլէ», Կոմիտաս՝ «Հովն անուշ», Է. Յովհաննիսեան՝ «Երկինք ամպ է» եւ «Լէն թուի ու կանաչ տերեւիկ» (մեներգողներ՝ Րաֆֆի Ծէֆիկեան եւ Աւետիս Ագրապեան), Նիկոլ Գալանտէրեան - Պօղոս Ճելալեան՝ «Հով լինեմ», Արա Պարթեւեան՝ «Մօր սիրտը» (մեներգողներ՝ Ռիթա Սաղպազարեան եւ Ռիթա Հաւարեան) եւ Ռահպանի-Թորիկեան՝ «Ալ մահապապա» (սէրը) (մեներգող՝ Միրէյ Սաղպազարեան):

Համերգի երկրորդ բաժինով երգչախումբը կը կատարէ Մոցարթ՝ «Ալէ վէրում», «Լաուտաթէ տոմինում» (մեներգող՝ Ռիթա Սաղպազարեան) եւ «Լաքրիմոզա» (Ռըքիէմ), Ճ. Ս. Պախ՝ «Սիքուր» եւ «Կլորիա» (Մակնիֆիգադ), առաջին ունկնդրութեամբ ժորժ Պազ՝ (լիբանանցի յօրինող) «Ալէ Մարիա» (1947), հայր ժողէֆ Ուաքէտ՝ (Քասիլիքի համալսարանի դասախօս-երգահան) «Ալ մաժտու», Մ. Պէքըր՝ «Սուինկ լօ, սուինկ չէրիոթ» (նիկրօ *սփիրիչուր*), Լ. Տենձա՝ «Ֆունիքուլի ֆունիքուլա» (մեներգիչ՝ Յարութ ժամկոչեան), եւ համերգը իր աւարտին կը հասնի Բ. Կանաչեանի «Վարդերի հետ» խմբերգով: Համերգի դաշնակահարն է Լենա Եոզկաթլեան-Նահաս¹³⁶:

¹³⁶ Լենա Եոզկաթլեան-Նահաս փորձառու ընկերակցող դաշնակահարուհին իր մասնակցութիւնը բերած է «Կռունկ» եւ «Կիլիկիա» երգչախումբերու ելոյթներուն, ինչպէս նաեւ բազմաթիւ կրօնական, երգչախմբային ու երաժշտական ելոյթներու,

Համերգին յայտագիր-գրքոյկին մէջ խմբավարը իւրաքանչիւր երգահանին եւ երգուած գործին մասին տեղեկութիւն տուած է ֆրանսերէն լեզուով, որպէսզի օտար հանդիսատեսները իմանան երաժիշտին եւ երաժշտութեան մասին: Այս համերգի մասին յօդուածով մը ֆրանսատառ *Լա Ռըվիւ տիւ Լիպան* շաբաթաթերթի երաժշտական քննադատ Սոնիա Նիկոլեան մեծապէս կը գնահատէ խմբավարը, երգչախումբը, մեներգողները, նուագախումբը, յայտագիրն ու հայկական երգերը, ի մասնաւորի Կոմիտասի եւ Կանաչեանի ստեղծագործութիւնները: Ան կը գրէ. «Ձայնային ալքիմիա մը ներգործեց ունկնդիրներուն հոգիներուն՝ հնչիւններու կատարեալ միաձուլումով: Երգչախումբը առաջին իսկ վայրկեանէն հմայեց ներկաները իր նուրբ երաժշտականութեամբ եւ ձայներու գեղեցկութեամբ: Ձայնային հնչիւններու այլազանութիւնը եւ սաղմոսերգութեան հմուտ մեկնաբանութիւնը տպաւորեց ներկաները: Բացառիկ երգացանկը մեկնաբանեցին կախարդական վարպետութեամբ»¹³⁷:

«Կոռունկ» երգչախումբը Պէյրութի մշակութային կեանքի բաբախող սիրտը կը դառնայ իր յաճախակի ելոյթներով ու բարձրորակ կատարումներով եւ իր գործունէութիւնը կ'ընդլայնէ՝ Լիբանանէն դուրս ելոյթներ ունենալով: Կիրակի, 18 Փետրուար 2001ին երգչախումբը՝ Ե. Թորիկեանի խմբավարութեամբ եւ երգեհոնի նուագակցութեամբ Լենա Եոզկաթեան-Նահիասի, Մակար Եկմալեանի Ս. պատարագը կը մատուցէ Հոռմի Ս. Պետրոս պաղիլիքային մէջ, Հայաստանի մէջ՝ Քրիստոնէութեան ընդունման 1700ամեակի առիթով՝ Յովհաննէս Պօղոս Բ. սրբազան քահանայապետին ներկայութեան: Երեք ժամ տեւող Պատարագէն ետք քահանայապետը կը յայտարարէ. «Այս երգերով ինքզինքս երկինքի մէջ զգացի»:

«Կոռունկ»՝ խմբավար Եղուարդ Թորիկեանի ղեկավարութեամբ եւ դաշնակի ընկերակցութեամբ Թամար Գասապեանի, երգչախմբային համերգով հանդէս կու գայ 6 Յունիս 2001ին, Պէյրութի ամերիկեան համալսարանի «Էսեմպլի հոլ» սրահին մէջ՝ Հայաստանի Քրիստոնէացման 1700ամեակի եւ նահատակ Իգնատիոս արք. Մալոյեանի երանացման զոյգ առիթներով: Համերգին յայտագիրը կը բաղկանայ երկու բաժին-

---

կազմակերպուած՝ Հայ կաթողիկէ համայնքի բոլոր մասնաձիւղերուն կողմէ: Ան իր երաժշտական ուսումը ստացած է Լիբանանի պետական երաժշտանոցին մէջ՝ վաստակաշատ երաժիշտներու հսկողութեան տակ:

¹³⁷ Սոնիա Նիկոլեան, «ԿՈՐՈՒՆԿ երգչախումբին բազմաձայն համերգը», *Լա Ռըվիւ տիւ Լիպան*, 30 Յունուար-6 Փետրուար 1999:

ներէ. առաջին բաժինը՝ «Աղօթք եւ հայ սրբոց բարեպաշտութիւն» կը սկսի Կոմիտասի «Հայր մեր»ով եւ կը շարունակուի հինգ շարականներով՝ Կոմիտաս՝ «Հայրատունկ այգւոյն հրեղէն պարիսպք», «Որ նորափետուր բանիւ զարդարեալ» եւ «Նորահրաշ պսակաւոր», դաշն. Ե. Թորիկեան՝ «Անձինք նուիրեալք», դաշն. Խորէն Մէյխանէճեան՝ «Էջ Միածինն ի Հօրէ»: Կը յաջորդեն չորս հոգեւոր երգեր, որոնց երաժշտութիւնը դաշնաւորած կամ յօրինած է խմբավարը: Այսպէս, Պարթուլումէօ Տէ Ռոզա-Թորիկեան՝ «Մաղթերգ Ս. Վլասին», Տօն Ռաֆայէլ Անթովիզէ-Թորիկեան՝ «Մաղթերգ՝ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչին», Ժողէֆ Խալիֆէ-Թորիկեան՝ «Լիբանանի սրբոց մեծարանք» եւ «Երանելի Մալոյեան» (խօսք՝ Անդրանիկ վրդ. Կոանեան եւ երժշ. Ե. Թորիկեան):

Յայտագրի առաջին բաժնի վերջին մասով 48 հոգինոց երգչախումբը կը կատարէ չորս հայկական ժողովրդական հոգեւոր ստեղծագործութիւններ՝ ժողովրդական-Թորիկեան՝ «Աւետիք», մշակ. Ռուպէր Աթայեան՝ «Տիրամայրն հանդէպ Որդւոյն», Ծնորհալի-Ռ. Ալթունեան՝ «Նոր Ծաղիկ» եւ Ծնորհալի-Կոմիտաս՝ «Յիշեցցուք ի գիշերի»: Յայտագիր-գրքոյկին մէջ իւրաքանչիւր երգի կողքին դրուած են բացատրութիւններ երգին եւ յօրինողին մասին:

Յայտագրի երկրորդ բաժնով խումբը կը ներկայացնէ ութ խմբերգներ, որոնք կ'առնչուին քրիստոնէական հաւատքին՝ հայ ժողովուրդի առօրեայ կեանքին մէջ: Ռուբէն Ալթունեան՝ «Օրհներգ 1700ամեակի», Վահան Պէտէլեան՝ «Եկեղեցին հայկական», Բարսեղ Կանաչեան՝ «Օրօր», Ծահան Պէրպէրեան՝ «Լուսաւորչի կանթեղը», Ալեքսանտր Յարութիւնեան՝ «Գթա, Տէր», Կոմիտաս՝ «Լոռու գութաներգ», Բարսեղ Կանաչեան՝ «Նանօր» եւ Պիանքինի-Բ. Կանաչեան՝ «Բամ փորոտան»:

Համերգի մեներգողներն են Նորա Պռունսուզեան, Միրէյ Քիթիւքճեան-Սաղպազարեան, Գայեանէ Ներսէսեան (Հայաստանի ակադեմական երգչախումբի մենակատար), Ռիթա Հաւարեան, Չարեհ Եագուպեան, Ներսէս Հաւարեան, Վարուժ Յակոբեան, Աւետիս Ագրապեան, Ռաֆֆի Ալթունեան, Նորայր Դերձակեան եւ Սուրէն Պողիկեան:

Խմբավար Եղուարդ Թորիկեան 20 տարուան հետեւողական աշխատանքէ ետք, 2004ին կ'արժանանայ երաժշտագիտութեան դոկտորայի: Քասիքի Ս. Հոգի համալսարանին մէջ կը ներկայացնէ իր դոկտորականի ատարտաճառը՝ «Հայ ծիսական երգի ընդհանուր բնութագրումը եւ Ձմմառու վանքի տարբերակի առանձնայատկութիւնները» խորագրով: Այս աշխատանքը մօտ 900 էջ պարփակող աշխատութիւն մըն է ֆրան-

սերէն լեզուով եւ երեք հատորներով, որոնց մէջ ան լոյս կը սփռէ հայ ծիսական երգի պատմութեան վրայ:

«Կոռնկ» երգչախումբը, որ 13 տարի շարունակ բեմերուն վրայ հնչեցուցած է հայերէն եւ այլ խմբերգներ, 4 Դեկտեմբեր 2005ի երեկոյեան ժամը 7:30ին, Պէյրութի ամերիկեան համալսարանի «Էսենպլի հոլ»ի մէջ պաշտօնական համերգով կ'ոգեկոչէ Յեղասպանութեան 90ամեակը՝ նախագահութեամբ պետական երեսփոխան Միշէլ Ֆարաոնի: Երգչախումբը՝ խմբավարութեամբ Ե. Թորիկեանի եւ դաշնակի նուագակցութեամբ Թամար Գասապեանի¹³⁸, Լիբանանի եւ Հայաստանի օրհներգներու կատարումէն ետք կը մատուցէ բազմազան յայտագիր մը բաղկացած հայրենի, սփիւռքահայ եւ արաբ երգահաններու 17 խմբերգներէ: Կոմիտաս՝ «Գարուն ա», Շարլ Ազնաւուր՝ «Անոնք ինկան», «Տըլէ եաման», Աշոտ Սաթեան՝ «Արարատեան հովտի երգը», Նիզար Քապպանի՝ «Եւ Պէյրութ ...» եւ այլ սիրուած երգեր: Այս համերգի մասին *Ազդակի* թղթակիցը կը գրէ. «Յեղասպանութեան 90ամեակի ոգեկոչման նուիրուած ԿՈՌՆԵՅ-ի համերգը ոչ միայն ոգեկոչման նպատակ ունէր, այլեւ՝ մեծարելու 90 տարիներու ընթացքին ստեղծագործած երաժիշտները եւ հանրութեան ներկայացնելու անոնց գործերէն ամէնէն նշանաւորները»¹³⁹:

Դոկտ. Ե. Թորիկեան 20 տարի երգչախումբերու ղեկավարման ծանր բեռը տանելէ ետք, վերոյիշեալ համերգէն ետք իր հրաժարականը կը ներկայացնէ «Կոռնկ» երգչախումբէն, որպէսզի կարենայ ժամանակ յատկացնել իր անձնական գործերուն՝ յուսալով, որ այլ խմբավար մը կը ստանձնէ աշխատանքը: Տարուան մը դադարէն ետք, Ներսէս Պետրոս Թարմունի պատրիարքը անձամբ խմբավար Թորիկեանի տունը կ'երթայ եւ կը խնդրէ, որ կրկին ստանձնէ երգչախումբը: «Կոռնկ» երգչախումբը՝

¹³⁸ Թամար Գասապեան դաշնամուրի իր առաջին քայլերը առած է վեց տարեկանին՝ յաճախելով Պէյրութի «Թէքելեան մախապատրաստական երաժշտանոց»ը: Ան տասը տարեկանին կը շահի Պատկերասփիւռի պետական կայանին կազմակերպած «Փոքրիկ տաղանդներ» մրցանքի առաջնութիւնը, իսկ 12 տարեկանին՝ Սամի Զլարքի կազմակերպած մրցումին (որուն կը մասնակցէին 87 դպրոցներ) Ա. մրցանակը: Ան 1996ին սկսած է ընկերակցիլ «Կիլիկիա» երգչախումբին, որուն կողքին 2001ին սկսած է նուագակցիլ նաեւ «Կոռնկ» երգչախումբին եւ դաշնամուրային ուսումը շարունակել Լիբանանի պետական երաժշտանոցին մէջ: Ան երաժշտական ուսման զուգահեռ ունի համալսարանի Մագիստրոսի վկայական գիտական մասնագիտութեամբ:

¹³⁹ Անուշ Թրուանց, «ԿՈՌՆԵՅ քառաձայն երգչախումբին համերգը», *Ազդակ*, 6 Դեկտեմբեր 2005:

վերանորոգուած, կը վերսկսի իր փորձերուն, եւ այս անգամ աւելի աշխոյժ թափով: Այսպէս, երգչախումբի խանդավառ գործունէութիւնը կը շարունակուի հմուտ ղեկավարին ծպոտին տակ, եւ 1 Մայիս 2007էն սկսեալ հոգեւոր տէրը եւ հայր Անդրանիկ Կոանեան դոկտ. Եղուարդ Թորիկեանին կը յանձնեն «Կոունկ» երգչախումբին կազմակերպութիւնը, գեղարուեստական ղեկավարութիւնն ու խմբավարութիւնը: 2007-2016 «Կոունկ» երգչախումբը կանոնաւորաբար, առանց որեւէ դադարի, շաբաթը երկու անգամ փորձեր կը կատարէ, ամէն երեքշաբթի եւ Ուրբաթ՝ երեկոյեան 8-10, երբեմն ալ աւելի՝ յատկապէս Կիրակի օրերը, կէսօրէ ետք: Այս կարգավիճակով 8 Մայիս 2007ին խումբին առաջին փորձը տեղի կ'ունենայ Զալքայի Ս. Խաչ եկեղեցւոյ Ղ.Վ. Տէր Մինասեան երաժշտութեան կեդրոնի սրահին մէջ:

2007ին, Հայ կաթողիկէ պատրիարքարանին նախաձեռնութեամբ լոյս կը տեսնէ դոկտ. Ե. Թորիկեանի երեք բազմարժէք աշխատասիրութիւններէն առաջինը՝ «Ձայնագրեալ Շարականոց ըստ Զմմառու վանքին աւանդութեան» (եւրոպական նօթագրութեամբ): Այս 800 էջնոց աշխատութեամբ Թորիկեան ուսումնասիրած է ծիսական երգի 250 եւ աւելի տարիներու պատմութիւն ունեցող Զմմառու վանքին տարբերակը: 20-25 տարիներու ընթացքին Թորիկեան ծերունի վարդապետներէ հաւաքած է հին եղանակներ, որպէսզի անոնք փրկուին կորուստէ, եւ յաջորդական սերունդներ կարենան դիւրին սորվիլ շարականները:

Յաջորդ տարի՝ 2008ին, լոյս կը տեսնէ Թորիկեանի աշխատասիրութեան երկրորդ հատորը՝ «Շարականներ եւ հոգեւոր երգեր» (240 էջ), ուր շարականները գրի առնուած են եւրոպական խազերու նօթագրութեամբ: Նոյն տարին լոյս կը տեսնէ անոր երրորդ գործը՝ «ՔԱՂԱՇՈՅ Սրբոց Պատարագի հայաստանեայց եկեղեցւոյ երգեցողութեանց» (224 էջ): Այս աշխատասիրութեան առաջին բաժինը կը պարունակէ ձայնաւոր Ս. պատարագի բազմաձայն երգեցողութիւնները, դաշնաւորուած տարբեր հեղինակներու կողմէ՝ Կոմիտասի, Եկմալեանի, Սրապեանի, Այտընեանի, Խորէնեանի եւ ուրիշներու, ինչպէս նաեւ Զմմառեան ու Մարաշի աւանդական կարգ մը եղանակներ, դաշնաւորուած՝ Ե. Թորիկեանի կողմէ: Իսկ հատորին երկրորդ բաժինով դրուած են Ս. պատարագի ատեն երգուող շարականներ եւ սրբասացութիւններ, ըստ տօնացոյցի ցուցմունքներուն:

«Կոունկ» երգչախումբը, դոկտ. Թորիկեանի խմբավարութեամբ, Ս. պատարագի երգեցողութիւնը կը կատարէ զանազան առիթներով՝ Կիրակի, 20 Մայիս 2007ին, Ռաուտայի Մխիթարեաններու վանքին մէջ՝ Ս.

Ռիթայի օրուան առիթով, Չմմառի մէջ, 27 Մայիսին՝ վեց սարկաւագ-կիսասարկաւագներու ձեռնադրութեան առիթով, դարձեալ Չմմառի մէջ, 4 Օգոստոսին՝ հայր Էմմանուէլ Տապալաղեանի եպիսկոպոսական օծման առիթով եւ 12 Օգոստոսին՝ Վերափոխման տօնին առիթով: Իսկ 12 Սեպտեմբերին՝ Զաւթայի մէջ Խաչի տօնին առիթով:

Դոկտ. Թորիկեան 2007 թուականի մայիսին հետաքրքրական հարցազրոյց մը կու տայ *Ազդակ* օրաթերթի թղթակիցին՝ իր երաժշտական ասպարէզին, համոզումներուն եւ խմբավարական երկարամեայ գործունէութեան մասին: Ան երգի մասին կը յայտնէ. «Յաճախ խօսքէն, քարոզէն աւելի ուժ կայ երգին մէջ: Մանաւանդ եթէ գեղեցիկ եղանակով եւ անուշ ձայնով երգուի անիկա, աւելի մեծ ազդեցութիւն կ'ունենայ, քան՝ այդ պահուն հնչող խօսքը»¹⁴⁰: Խօսելով Կոմիտասի՝ իր վրայ ունեցած ազդեցութեան մասին, Թորիկեան կ'ըսէ. «Կոմիտասը շատ խելացի, մտածուած գործ կատարած է մեր երաժշտարուեստին մէջ երգերու մշակման, դաշնաւորման առումով: ...Կոմիտասը կրցած է հայկական եղանակներուն համար այնպիսի բազմաձայնութիւն մը որդեգրել, որ հայկական ոգիին հարազատ ըլլայ: Այդ առումով Կոմիտասը ինծի համար մեծ դպրոց մըն է, եւ այսօր արաբական երգերը դաշնաւորելու գործին մէջ կ'օգտուիմ իր այդ սկզբունքէն: Ես բազմաձայնի կը վերածեմ արաբական երգերը, բայց այնպէս, որ արաբական ոգին, շունչը պահպանուի եւ չվնասուի»: Իր եւ Պարգեւ Թասլագեանի սերտ գործակցութեան մասին խօսելով՝ ան կ'ըսէ. «Իմ դաշնաւորած երգերս կ'երգեն Պարգեւ Թասլագեանին ղեկավարած ՖԱՅՀԱ երգչախումբը, Դամասկոսի Պետական երաժշտանոցին երգչախումբը եւ այլ երգչախումբեր: Այս գործիս մէջ կ'օգտուիմ եւրոպական երաժշտութեան բազմաձայնութեան օրէնքներէն: Արաբական երգերը քառաձայն ունկնդրելը նորութիւն է շատերու համար եւ լաւ ընդունելութիւն գտած է: Շատ կարեւոր է նաեւ այդ դաշնաւորումները լաւ կատարելը: Այդ առումով ես պարտական եմ Պարգեւ Թասլագեանին ղեկավարած երգչախումբին (որ 90 առ հարիւրով իմ դաշնաւորած երգերս կը կատարէ), որ լաւ կը ներկայացնեն այդ գործերը, իրենք ալ ինծի պարտական են, որ իրենց համար երգեր կը պատրաստեմ»:

Թորիկեան կը յայտնէ նաեւ, թէ բազմաձայնի վերածելէ զատ, կը մշա-

¹⁴⁰ Անուշ Թրուանց, «Ինծի համար միայն եւ առաջ հայկականն է հոգեհարազատը», *Ազդակ*ին կ'ըսէ Էտի Թորիկեան», *Ազդակ*, 5 Մայիս 2007:

կէ որոշ երգեր, նոր բաժիններ կ'աւելցնէ, կը պակսեցնէ եւ նոր շունչ կուտայ երգին: Ան համոզուած է, թէ արաբական երգերը եւ եղանակները շատ հարուստ են մեղեդիներով, բան մը, որ հնարաւորութիւն կու տայ լաւ ու գեղեցիկ գործ կատարելու:

Դոկտ. Թորիկեան հմտացած է ոչ միայն հայկական ծիսագիտութեան մէջ, այլ նաեւ ասորական երաժշտութեան, որուն մասին ամառաձառ մը ներկայացուցած է եւ, Դամասկոսէն ասորական երգչախումբի մը խնդրանքով, ասորական չորս երգ բազմաձայնի վերածած եւ դաշնաւորած:

Ան՝ խօսելով երգչախմբային գործունէութեան մասին, կ'ըսէ. «Երգահանդէս մը շատ մեծ զոհողութիւն կը պահանջէ թէ՛ խմբավարական, թէ՛ նիւթաբարոյական առումով:....Դժուարութիւններէն մէկը հայ երիտասարդ մասնագէտներու պակասն է:...Սփիւռքի մէջ դժուար է մասնագէտներ հաւաքելը, եւ կարծէք արդէն պայման դարձած է, որ պէտք է ունեցած ուժերուդ համեմատ երգացանկը պատրաստես եւ այդպէս ներկայանաս ժողովուրդին»:

«Կռունկ» երգչախումբի 2008 տարեշրջանի գործունէութիւնները կ'ընդգրկեն՝ մասնակցութիւն հանդիսութիւններու, Ս. պատարագի երգեցողութիւն եւ համերգ: Հ. Անդրանիկ Կոանեանի նուիրուած երեկոյին ընթացքին՝ անոր «Անապահով օրեր» գիրքին արաբերէն թարգմանութեան առիթով, «Փիեռ Ապու Խաթեր» սրահին մէջ, «Կռունկ» երգչախումբը կը կատարէ քայլերգներէն զատ չորս երգ՝ շատ յաջող մեկնաբանութեամբ: 23 Ապրիլի հսկումի երեկոյին, որ տեղի կ'ունենայ պատրիարքարանի բակին մէջ, «Կռունկ» կը ներկայացնէ երեք խմբերգ՝ «Սուրբ, սուրբ», «Տէր, կեցր դու զՀայս» եւ «Հայր մեր»: Խումբը Ս. պատարագի երգեցողութիւնը կը կատարէ 24 Ապրիլին, Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Ճեմարանի բակին մէջ: Զմմառի վարդապետներուն հրաւերով, 27 Ապրիլին երգչախումբը Հայոց ցեղասպանութեան նահատակներուն յիշատակին մատուցուած Ս. պատարագի երգեցողութիւն կը կատարէ Ճիւնիի մարոնի եկեղեցւոյ մը մէջ՝ երեսփոխաններու ներկայութեան: Ս. պատարագի երգեցողութեան մէջ փորձառու դարձած երգչախումբը գրեթէ ամսական դրութեամբ կ'երգէ Պատարագը զանազան սրբատեղիներու մէջ՝ Ռաուտայի Մխիթարեաններու վանքին մէջ՝ 18 Մայիսին, Ս. Եղիա եկեղեցւոյ մէջ՝ 29 Յունիսին, Զմմառի մէջ՝ Վերափոխման տօնին առիթով, 17 Օգոստոսին, Սէն Ժոզէֆ համալսարանի մէջ՝ Քովէնպալի 80ամեակին առիթով, 6 Սեպտեմբերին, եւ Զալքայի մէջ՝ Ս. Խաչի տօնին առիթով, 14 Սեպտեմբերին:

Հ. Կ. Սիւնհողոսին առիթով, 23 Սեպտեմբերին «Կռունկ» երգչախում-

բը Ջմմառի մէջ՝ եպիսկոպոսներու պատկառելի ներկայութեան, կը մեկնաբանէ 14 խմբերգ առանց դադարի եւ կ'արժանանայ եպիսկոպոսներու գնահատանքին ու քաջալերանքին: «Կոռնկ»ի 2008 թուականի վերջին ելոյթը կ'ըլլայ Ծննդեան Ս. պատարագի երգեցողութիւնը, Ս. Եղիա եկեղեցւոյ մէջ՝ հոգեւոր տիրոջ ներկայութեան 25 Դեկտեմբերին:

Պատրիարքարանի «Կոռնկ» երգչախումբը 2009 տարեշրջանին կ'ընդարձակէ իր գործունէութեան դաշտը՝ հանդէս գալով ամսական 22 այլազան ելոյթներով: Այսպէս, 4 Յունուարին խումբը՝ խմբավարութեամբ Ե. Թորիկեանի եւ դաշնակի ընկերակցութեամբ Թամար Գասապեանի, կը կատարէ Ս. պատարագի երգեցողութիւնը Ս. Եղիա եկեղեցւոյ մէջ, եկեղեցւոյ հիմնադրութեան յիսնամեայ յոբելենական տարուան բացման առիթով, հոգեւոր տիրոջ ներկայութեան:

Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ-Ս. Եղիա եկեղեցւոյ կառուցման յիսնամեայ յոբելեանին առիթով, «Կոռնկ» 28 անդամներով հանդէս կու գայ երկու համերգներով. առաջինը՝ 8 Փետրուարին, Ս. Եղիա եկեղեցւոյ մէջ, նախագահութեամբ՝ Ներսէս Պետրոս պատրիարքին: Երգչախումբը մօտաւորապէս մէկ ժամ տեւողութեամբ կը մեկնաբանէ հայերէն, արաբերէն, ֆրանսերէն, անգլերէն, իտալերէն, սպաներէն, ռուսերէն եւ ուքրաներէն ժողովրդական երգերու փունջ մը՝ բազմաձայնի մշակումով Եղուարդ Թորիկեանի: Աւարտին Ներսէս Պետրոս ԺԹ. պատրիարքը բեմ կը հրաւիրուի եւ յուշատախտակներ կը յանձնէ երգչախումբի անդամներուն ու ղեկավարին¹⁴¹:

Իսկ նոյն յայտագիրով երկրորդ համերգը տեղի կ'ունենայ 22 Փետրուարին, Էջրեֆիէի ՀԿՄ «Արարատեան» սրահին մէջ, կազմակերպութեամբ Լիբանանի Հայ կաթողիկէ վարժարաններու տնօրէններու խորհուրդին՝ հայ կաթողիկէ վարժարաններու բարձրագոյն դասարաններու աշակերտներուն համար: Ներկայ կ'ըլլան բազմաթիւ երաժշտասէրներ, որոնք թերթերէն կը տեղեկանան այս մասին, ինչպէս նաեւ Ֆրանսայի եւ Իտալիոյ մշակութային կցորդները: Համերգի եզրափակիչ խօսքին մէջ «Կոռնկ» երգչախումբի հոգեւոր վարիչ հայր Անդրանիկ վրդ. Կոանեան նկատել կու տայ, «որ մեկնաբանուած երգերը նախապէս ծանօթ, մշակուած են դոկտ. Եղուարդ Թորիկեանի կողմէ, որ մեծ աշխատանք կը տանի «Կոռնկ» երգչախումբը կանգուն պահելու համար, որպէսզի անիկա

¹⁴¹ «Կոռնկ» երգչախումբի համերգ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ-Ս. Եղիա եկեղեցւոյ կառուցման 50ամեակին առիթով», *Ազդակ*, 9 Փետրուար 2009:

պատիւ բերէ Լիբանանին, պարծանք հայութեան եւ հպարտանքի առիթ բոլորին»¹⁴²:

Երգչախումբը, 22 Մարտ 2009ին Ս. Եղիա եկեղեցւոյ մէջ Ս. պատարագի երգեցողութիւնը կը կատարէ՝ յիսուն տարուան պսակուողներուն համար:

Ապրիլ ամիսը «Կռունկ» երգչախումբին համար կ'ըլլայ շատ ծանրաբեռնուած: «Թելէ Լիւմիէր» պատկերասփիւռի կայանը 3 Ապրիլին մէկ ժամուան Ս. Զատկուան շարականներու յայտագիր մը կ'արձանագրէ Ս. Եղիա եկեղեցւոյ մէջ՝ Զմմառու Նորընծաներու մասնակցութեամբ: Այս յայտագիրը կը սփռուի Աւագ Հինգշաբթի գիշեր՝ 9 Ապրիլ 2009ին: Խումբը 12 Ապրիլին Հայրապետական Ս. պատարագի երգեցողութեամբ հանդէս կու գայ Ս. Եղիա եկեղեցւոյ մէջ, իսկ 24 Ապրիլին, հայրապետական ասանդական Ս. պատարագի երգեցողութիւնը կը կատարէ Ժեթաուիի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ ձեմարանի բակը: Նոյն օրը երեկոյեան, «Էմիլ Լահուտ» սրահին մէջ, Տըպպայէ-Անթիլիաս, Եղեռնի 94ամեակի առիթով, լիբանանահայ վեց երգչախումբեր միացեալ երգեցողութիւն կը կատարեն Հայոց ցեղասպանութեան ոգեկոչման Լիբանանի Կեդրոնական մարմինի կազմակերպած հանդիսութեան: Այս միացեալ երգչախումբին մասնակիցներէն է «Կռունկ» երգչախումբը, որ կը հնչեցնէ իր խմբավարին յօրինած երգը՝ «Երգ պահանջատիրութեան», արժանանալով թէ՛ 150 երգիչներուն, եւ թէ՛ ունկնդիր հանդիսատեսներուն գնահատանքին: Դարձեալ Եղեռնի 94ամեակի յիշատակութեան ծիրին մէջ խումբը վեց երգերով իր մասնակցութիւնը կը բերէ Ս. Եղիա եկեղեցւոյ սրահին մէջ կայացած հանդիսութեան:

2009ի Մայիս ամիսը դարձեալ լեցուն կ'ըլլայ երգչախմբային աշխոյժ գործունէութեամբ: Մայիս մէկին, Դամասկոսի Հայ կաթողիկէ միութեան հրաւերով, «Կռունկ» կը մեկնի Դամասկոս, ուր երեկոյեան ժամը 9ին «Ամինեան» սրահին մէջ տեղի կ'ունենայ «Կռունկ» եւ «Քնար» երգչախումբերուն միասնական աննախընթաց համերգը՝ հոծ բազմութեան ներկայութեան: Առաջին բաժինով ելոյթ կ'ունենայ Դամասկոսի 50 հոգի-նոց «Քնար» երգչախումբը՝ խմբավարութեամբ Շանթ Քէշիշեանի: Երկրորդ բաժինով «Կռունկ»ը 25 երգիչներով հանդէս կու գայ՝ խմբավարութեամբ դոկտ. Եդուարդ Թորիկեանի եւ դաշնակի ընկերակցութեամբ

¹⁴² «Հայ կաթողիկէ պատրիարքարանի ԿՌՈՒՆԿ երգչախումբի համերգ», *Ազդակ*, 23 Փետրուար 2009:

Թամար Գասապեանի: Անոնք կը ներկայացնեն հայկական, արաբական եւ եւրոպական երգերու յայտագիր մը՝ գրեթէ բոլորը դոկտ. Թորիկեանի նոր մշակումները: Համերգի աւարտին երկու երգչախումբերը միասնաբար կ'երգեն երկու երգ՝ Տիգրան Մանսուրեան՝ «Ես իմ անոյշ Հայաստանի» եւ Ե. Թորիկեան՝ «Երգ պահանջատիրութեան»: Այս համերգի վերջաւորութեան բեմին վրայ բոլորին կողմէ պատուի կ'արժանանայ Պէյրութէն ժամանած Անդրանիկ Ծ. վրդ. Կոանեանը, որ եղած է «Քնար» երգչախումբի հիմնադիրը եւ «Կռունկ» երգչախումբի երկարամեայ հոգեւոր վարիչը:

«Կռունկ» երգչախումբը՝ շարունակելով իր գործունէութիւնը, փառաւոր ելոյթով մը հանդէս կու գայ 15 Մայիս 2009ին Քապիքի Ս. Հոգի համալսարանի «Յովհաննէս Պօղոս Բ.» ամփիթատրոնին մէջ, միացեալ կազմակերպութեամբ տեղւոյն Երաժշտական ամպիոնին եւ Հայ կաթողիկէ պատրիարքարանին: «Կռունկ»՝ խմբավարութեամբ դոկտ. Ե. Թորիկեանի եւ դաշնակի ընկերակցութեամբ Թամար Գասապեանի, կը ներկայացնէ բազմալեզու 14 խմբերգներ՝ ներկայութեան մեծաթիւ արւեստասէրներու: Իր սրտի խօսքին մէջ, Ս. Հոգի համալսարանի տնօրէն հայր Հետի Մահֆուզ, բարձրօրէն գնահատելով հայ ժողովուրդին ներդրումը մարդկային ընկերութեան մէջ, կը շեշտէ այն իրողութիւնը, թէ հայ

Դոկտ. Եղուարդ Թորիկեանի ղեկավարութեամբ «Կռունկ»ի համերգ, Քապիք, 2009

Ժողովուրդը իր պատմութեան ընթացքին կրցած է պահպանել իր մշակութային հարստութիւնը: Ան նաեւ իր գնահատանքը կը յայտնէ «Կոունկ» երգչախումբի խմբավարին եւ անդամներուն, որոնք արուեստի միջոցաւ կը փոխանցեն յստակ պատգամներ¹⁴³:

31 Մայիսին երգչախումբը իր մասնակցութիւնը կը բերէ երկու տարբեր գործունէութիւններու: Առաջինը՝ Հարիսայի պազիլիքային մէջ, կէսօրին, «Թելէ Լիւմիէր» պատկերասփիւռի կայանին համար Ս. պատարագի երգեցողութեան կը մասնակցի քանի մը երգերով: Իսկ նոյն օրը երեկոյեան ժամը իննին, «Քազինօ տիւ Լիպան»ի մէջ հինգ երգերով իր մասնակցութիւնը կը բերէ «Թելէ Լիւմիէր»ի տարեդարձին առիթով կայացած տօնախմբութեան:

Նոյնիսկ ամրան «Կոունկ» չի դադրիր ելոյթներ ունենալէ: 4 Յունիսին, Թրիփոլիի Պալամանտ վանքին մէջ հոգեւոր երգերով իր մասնակցութիւնը կը բերէ Ս. Պօղոսի ծննդեան 2000ամեակի տարւոյն փակման համերգին: Իսկ 28 Յունիսին Ս. Եղիա աթոռանիստ եկեղեցւոյ մէջ Ս. պատարագի երգեցողութիւնը կը կատարէ՝ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչի տօնին առիթով:

Նախագահութեամբ Հայ կաթողիկէ համայնքի Ներսէս Պետրոս ԺԹ. պատրիարքին, կազմակերպութեամբ Զմմառու միաբանութեան վարչութեան, Զմմառու Արծիւեան միաբանութեան հիմնադրութեան 260ամեակին եւ երանելի Իգնատիոս արք. Մալոյեանի երանացման Ը. տարեդարձին առիթով, Զմմառու մայրավանքի հրապարակին վրայ «Կոունկ» երգչախումբը՝ միեւնոյն գեղարուեստական ղեկավարին եւ դաշնակահարին հետ հանդէս կու գայ 500 հայ եւ արաբ հանդիսատեսներու դիմաց, 26 Յուլիսի երեկոյեան կայացած հոգեւոր համերգով, որուն հիւր երգչուհին՝ Ապիր Նաամէ, կ'երգէ փունջ մը շարականներ եւ հոգեւոր երգեր, ինչպէս նաեւ Թորիկեանի դաշնաւորած (Խօսք՝ Ժըպրան Խալիլ Ժըպրանի) «Ալ Մահապպա» եւ «Ողջոյն քեզ Մարիամ» արաբերէն երգերը՝ երգչախումբին ընկերակցութեամբ¹⁴⁴:

«Կոունկ» երգչախումբը ամրան շրջանին կը զբաղի տասը նոր երգե-

¹⁴³ «ԿՈՒՆԿ ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԵՐԻ ԵԼՈՅԹԸ ԱՐԺԱՄԱԳԱՆ ԱՆԵՐԿԱՆԵՐՈՒ ԳՆԱՀԱՏԱՆՔԻՆ», *Ազդակ*, 16 Մայիս 2009:

¹⁴⁴ «Հոգեւոր համերգ Զմմառու Արծիւեան միաբանութեան հիմնադրութեան 260ամեակին եւ Երանելի Մալոյեանի երանացման Ը. տարեդարձին առիթով», *Ազդակ*, 27 Յուլիս 2009:

րու պատրաստութեամբ եւ իր մասնակցութիւնը կը բերէ բազմաթիւ գործունէութեանց: Այսպէս, 16 Օգոստոսին, Չմմառու վանքին մէջ բացօթեայ Պատարագի երգեցողութիւնը կը կատարէ: Սեպտեմբեր ամսուան ընթացքին կ'ունենայ երեք ելոյթ: Առաջինը՝ 4 Սեպտեմբերին, Հայկական մշակոյթի տարուան առիթով Ժամհուրի եկեղեցւոյ մէջ կայացած Ս. պատարագի երգեցողութիւնն է, երկրորդը՝ նոյն օրը երեկոյեան, Պուրճ Համուտի Քաղաքապետարանի խորհուրդին հրաւերով, Պուրճ Համուտի բացօթեայ հրապարակը, քսան վայրկեան հայերէն եւ օտար երգերով «Կոունկ» իր մասնակցութիւնը կը բերէ Ֆրանսախօսութեան տարեկան փառատօնին՝ արժանանալով խանդավառ ծափերու, մասնաւորապէս խմբավար Թորիկեանի դաշնաւորած «Եա Պէյրուֆ» (եղանակ՝ Ժալալ Սալամէի) երգին աւարտին: Երգչախումբը 14 Սեպտեմբերին հանդէս կուգայ հոգեւոր-ազգային համերգով մը, Ս. Հոգի համալսարանի «Յովհաննէս-Պօղոս Բ.» ամփիթատրոնին մէջ, Գրիգոր Նարեկացիի նուիրուած Բ. միջազգային գիտաժողովի փակման առիթով: Այս ելոյթը բարձր կը գնահատուի, ի մասնաւորի՝ ժողովուրդին բաժնուած խտասալիկները, ուր արձանագրուած էին «Կոունկ»ի կատարմամբ Նարեկացիի եօթը տաղերը, որոնց գործիքաւորումը եւ երգչախմբային դաշնաւորումները կատարած էր Եդուարդ Թորիկեան, իսկ մեներգողներն էին՝ Գէորգ Պէպէճեան, Ռէյմոն Ղաթթաս, Անայիս Նէնէճեան-Կետիկեան եւ Նորայր Դերձակեան:

Ամենայն Սրբոց տօնին առիթով, «Թելէ Լիւմիէր» պատկերասփիւռի կայանին հրաւերով եւ կազմակերպութեամբ, «Կոունկ» երգչախումբը 1 Նոյեմբերին իր մասնակցութիւնը կը բերէ երկու երգերով՝ Անթիլիասի Մար Էլիաս եկեղեցւոյ մէջ կայացած հանդէսին: Երկու երգերն ալ Թորիկեանի յօրինումներն են՝ «Երանելի Մալոյեան» (խօսք՝ Անդրանիկ վրդ. Կոանեան), զոր կը մեներգէ Աւետիս Ագրապեան, եւ «Ով ցաւամայր Չմմառու» (խօսք՝ Հ. Մեսրոպ Թովալեան), որ կը մեներգէ Միրէյ Քիթիւքճեան:

2009 տարեշրջանին երգչախումբի եզրափակիչ ելոյթը տեղի կ'ունենայ 25 Դեկտեմբերին, Ս. Եղիա եկեղեցւոյ մէջ՝ Հայրապետական Ս. պատարագի երգեցողութեամբ:

2010 տարեշրջանը դարձեալ աստուածահաճոյ գործունէութեամբ լեցուն կ'ըլլայ «Կոունկ» երգչախումբին համար: Այսպէս, անիկա իր երգացանկը նոր երգերով կը ծոխացնէ, եւ լման կազմով Ս. Եղիա եկեղեցւոյ մէջ տեղի ունեցող Հ. Սեպուի Կարապետեանի քահանայական ձեռնադ-

րութեան երգեցողութիւնը կը կատարէ շատ փայլուն կերպով (10 Յունւար 2010):

Ժամհուրի եկեղեցւոյ մէջ, Ս. Աւետումը լիբանանեան պետական տօն հռչակուելուն առիթով, երգչախումբը *Ա քափեւլա* կ'երգէ Ե. Թորիկեանի յօրինած «Ողջոյն քեզ Մարիամ» խմբերգը: Քառաձայն կատարումը կը հիացնէ քրիստոնեայ եւ իսլամ ներկաները, որոնց կը գլխաւորէր Քահանայապետական նուիրակը եւ հոգեւոր տէրը (25 Մարտ 2010):

Ծաղկազարդի օրը՝ Կիրակի, 28 Մարտ 2010ին, Պատրիարքարանի «Արարատեան» սրահին մէջ, հոգեւոր տիրոջ նախագահութեան տեղի ունեցող հանդիսութեան «Կոունկ» երգչախումբը վեց ազգային երգերով կը ճոխացնէ հանդիսութիւնը, որ նուիրուած էր Սփիւռքի նախարար Հրայր Յակոբեանին: Աւարտին նախարարը կը շնորհաւորէ պատրիարքութիւնը, որ այսպիսի *փրոֆէսիոնալ* երգչախումբ մը ունի եւ «Կոունկ»ը կը հրաւիրէ մասնակցելու Հայաստանի մէջ ամրան կայանալիք երգչախումբային փառատօնին:

Աւագ Ծաբթուան եւ Ս. Զատկուան առիթով 3 Ապրիլ 2010ին երգչախումբը հայ հոգեւոր երգերով մէկ ժամուան յայտագիր մը կը ներկայացընէ Ս. Եղիա եկեղեցւոյ մէջ՝ երեկոյեան ժամը 9.30-10.30: Այս ելոյթը ուղղակի կը սփռուի «Թելէ Լիմիէր» կայանէն: Պաշտօնական հիւրերու կարգին կ'ըլլան գերպ. Վարդան եպս. Ազգարեան եւ Յովհաննէս եպս. Թէրուզեան, իսկ անպաշտօն կերպով՝ Ֆրանսայի դեսպան Տընի Փիէթոնը, որ պարզապէս եկած էր հայերէն երաժշտութիւնը սիրելուն համար: Յաջորդ օրն ալ խումբը Ս. Եղիա եկեղեցւոյ մէջ կը կատարէ Ս. Զատկուան հայրապետական Ս. պատարագի երգեցողութիւնը:

Եղեռնի ոգեկոչման հանդիսութեանց ծիրին մէջ, 24 Ապրիլին, «Կոունկ» երգչախումբը Էշրեֆիէի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ/Ժամհուր դպրոցին բակը կը կատարէ երգեցողութիւն Ապրիլեան նահատակներուն յիշատակին մատուցուած Ս. պատարագին: Յաջորդ օրը՝ երեկոյեան ժամը 7ին, Ս. Եղիա եկեղեցւոյ սրահին մէջ հանդէս կու գայ Եղեռնի ոգեկոչման առիթով Կոմիտասեան երգերու համերգով՝ մասնաւորապէս տեղացի լիբանանցի ունկնդիրներու ուղղուած:

«Կոունկ» երգչախումբը 2 Յուլիս 2010ին 18 անդամներով կը մեկնի Յորդանանի մայրաքաղաք Ամման՝ մասնակցելու հայր Վարագ Պէրպէրեանի քահանայական ձեռնադրութեան եւ յաջորդ օրը՝ անոր առաջին Պատարագին:

Վերափոխման տօնին առիթով, 15 Օգոստոսին, երգչախումբը Զմմա-

ռու վանքին մէջ բացօթեայ Պատարագի երգեցողութիւնը կը կատարէ: Իսկ 1 Հոկտեմբերին, երբ Քրիստոսի պատանքի օրինակը կը զետեղուի Ս. Եղիա եկեղեցւոյ մէջ, երգչախումբը իր մասնակցութիւնը կը բերէ քանի մը հոգեւոր երգերով, նաեւ 3 Հոկտեմբերին Ս. պատարագի երգեցողութիւնը կը կատարէ Զմմառու վանքին մէջ՝ Քրիստոսի պատանքի օրինակը հոն փոխադրուելուն առիթով:

«Կոունկ» երգչախումբը՝ հովանաւորութեամբ եւ ներկայութեան Հայ կաթողիկէ Ներսէս Պետրոս ԺԹ. պատրիարքին, «Առաքելոց» արական երգչախումբին հետ 31 Հոկտեմբեր 2010ին Պէյրութի ամերիկեան համալսարանի «Էսեմպլի հոլ»ին մէջ կու տայ իր տարեկան համերգը՝ նուիրած Կոմիտաս վարդապետի մահուան 75ամեակին: Համերգի առաջին բաժինով «Առաքելոց» երգչախումբը՝ իր խմբավար Գրիգոր Ալոզեանի ղեկավարութեամբ, կը ներկայացնէ Կոմիտասի հոգեւոր երգերը, իսկ յայտագրի երկրորդ բաժնով «Կոունկ» երգչախումբը՝ եղուարդ Թորիկեանի ղեկավարութեամբ, Կոմիտասի ժողովրդային երգերը, բոլորն ալ առանց նուագակցութեան:

«Կոունկ» երգչախումբը Կոմիտասի նուիրուած այս համերգին ընթացքին կը կատարէ սիրային պատկերներ՝ «Էս գիշեր լուսնակ գիշեր» եւ «Հաբրբան», հարսանեկան երգերու Ա. շարք՝ «Երկնից, գետնից», «Մերիկ ծան» եւ «Թագւորի մեր դուս արի», հարսանեկան երգերու Բ. շարք՝ «Թագւոր բարով», «Էն դիզան» եւ «Առնեմ էրթամ իմ եարը»: «Կոունկ» երգչախումբը կը մեկնաբանէ նաեւ օրինակներ հայ ժողովրդական երգի նուրբ գրականութենէն եւ հարուստ երաժշտութենէն՝ «Հովն անուշ», «Ալաքեազ աչերդ», «Ջաղացը մանի մանի», «Շախկը-շուխկը քամարս», «Հոտալլօ ծան» եւ «Առաւօտեան բարի լոյս»: Աւարտին, զոյգ երգչախումբերը կը միանան միասնաբար երգելու «Ել, ել» երգը: Խմբավար Գրիգոր Ալոզեան՝ խօսք առնելով, այս վերջին երգը կը նուիրէ մեզմէ առյաւէտ բաժնուած լիբանանահայ խմբավարներուն, ի մասնաւորի Գէորգ Գանտահարեանին, որ իր երգացանկին մէջ միշտ կը ներառէր Կոմիտաս վարդապետի երգերէն¹⁴⁵: Համերգը կը փակուի «Հայր մեր»ով՝ զոյգ երգչախումբերուն կատարողութեամբ: «Կոունկ» երգչախումբի մեներգողներն են Միրէյ Քիթիքճեան, Անայիս Կետիկեան եւ Նորայր Դերձակեան: Ունկնդիրները համերգին կը հետեւին պատկերազարդ յայտագիր-գրք-

¹⁴⁵ «Կոմիտաս վարդապետի մահուան 75ամեակի նուիրուած համերգ», *Ազդակ*, 1 Նոյեմբեր 2010:

քոյկի մը միջոցով, ուր տրուած կ'ըլլայ լայն տեղեկութիւն Կոմիտասի կեանքին եւ գործերուն մասին, ինչպէս նաեւ՝ երգչախումբերու խմբավարներուն եւ ներկայացուած երգերուն: Ըստ ներկաներու վկայութեան, երկու երգչախումբերն ալ մասնագիտական բարձր որակով մեկնաբանած են իւրաքանչիւր երգ:

«Կոունկ» երգչախումբի 2010 տարեշրջանի եզրափակիչ ելոյթը Ս. Ծննդեան համերգն է՝ 19 Դեկտեմբերին, Հայ կաթողիկէ պատրիարքարանի «Արարատեան» սրահին մէջ, հոգեւոր տիրոջ ներկայութեան: Յայտագիրը կ'ընդգրկէ 20 հայերէն, արաբերէն եւ եւրոպական Ծննդեան երգեր: Այս համերգին պատրաստուելու համար երգչախումբը կը բազմապատկէ իր փորձերը եւ Դեկտեմբեր ամսուան բոլոր Կիրակի յետմիջօրէնները կը յատկացնէ երկար փորձերու: Ս. Ծննդեան այս համերգը, ժողովուրդին բուռն փափաքին համաձայն, կը կրկնուի Զաքարի «Պետողլեան» սրահին մէջ, 26 Դեկտեմբերին, կազմակերպութեամբ Ս. Խաչ եկեղեցւոյ ժողովրդապետութեան:

«Կոունկ» երգչախումբին 2011 տարեշրջանի լման կազմով առաջին ելոյթը կ'ըլլայ անոր մասնակցութիւնը Յովհաննէս-Պետրոս ԺԸ. Գասպարեան կաթողիկոս-պատրիարքի վախճանման առիթով մատուցուած Ս. պատարագին, 22 Յունուարին, Ս. Եղիա եկեղեցւոյ մէջ:

Այնուհետեւ, երգչախումբը երկու ամսուան դադար առնելէ ետք, 15 Ապրիլին կը վերսկսի իր կանոնաւոր փորձերուն, շաբաթը երկու անգամ՝ Երեքշաբթի եւ Ուրբաթ երեկոները՝ ժամը 8:30-10:15, Ս. Խաչ եկեղեցւոյ ժողովրդապետութեան ներքնայարկի սրահին մէջ: Հայր Վարդան Գազանձեան երգչախումբին հոգեւոր վարիչ կը նշանակուի պատրիարքութեան կողմէ՝ փոխարինելով հայր Անդրանիկ վրդ. Կոանեանը: «Կոունկ» կը շարունակէ իր երգչախմբային ծանապարհը՝ կատարելով երգեցողութիւնը բազմաթիւ արարողութիւններու՝ Ս. Զատիկուան Հայրապետական պատարագին, Ապրիլեան նահատակաց ոգեկոչման Ս. պատարագին եւ ոչ հայ, լիբանանեան հասարակութեան ուղղուած հանդիսութեան, Հագմիէ-Մխիթարեան վարժարանի տնօրէն՝ հայր Յովսէփ Թոփալեանի քահանայական ձեռնադրութեան 40ամեակի հանդիսութեան, Հ. Ռաֆայէլ Մինասեանի եպիսկոպոսական օծման առիթով, Հ. Միքայէլ Մուրատեանի եպիսկոպոս ձեռնադրուելուն առիթով, Ս. Պսակի արարողութեան ատեն:

17 Յուլիս 2011ին Զմմառու վանքին բակը «Կոունկ»ն ու Նոթրը Տամ համալսարանի երգչախումբը միասնաբար հայերէն եւ արաբերէն հոգե-

ւոր երգեր կը կատարեն՝ տասը հոգինոց նուագախումբի ընկերակցութեամբ, Երանելի Մալոյեանի երանացման 10ամեակին առիթով տեղի ունեցող հանդիսութեան ատեն: Արարողութեան ներկայ կ'ըլլան պապական նուիրակը, հոգեւոր տէրը եւ մարոնի պատրիարք Պըշարա ալ Ռային:

Առաջին անգամ ըլլալով, եօթը հոգինոց նուագախումբի ընկերակցութեամբ, «Կոունկ» Պատարագի երգեցողութիւնը կը կատարէ Զմմառու մէջ, Վերափոխման տօնին առիթով եւ յատուկ շնորհատրանքի կ'արժանանայ օրուան պատարագիչ՝ Արի. Յովհաննէս եպս. Թէրյուզեանի կողմէ:

2 Սեպտեմբեր 2011ին «Կոունկ» կ'օժտուի երեք կայքէջերով:

Երգչախումբը, որ ելեկտրականութեան ընդհատումներու հարցերու պատճառով 24 Յունիսին տեղափոխուած էր պատրիարաքարան՝ փորձերը կատարելու, վերստին կը սկսի փորձերը կատարել Զալքայի մէջ, ելեկտրականութեան հարցերը լուծելէ եւ սրահը եռաստիճան ամպիոններով ու նոր աթոռներով օժտելէ ետք: Նոյն շրջանին, ղեկավար Ե. Թորիկեան կ'այցելէ Պէրյուֆի Հայ կաթողիկէ վարժարաններու Ժ. ու ԺԱ. դասարանները եւ կը յաջողի կազմել 20 հոգինոց «Կոունկ-երիտասարդաց» երգչախումբ մը, որուն փորձերը տեղի կ'ունենան Ուրբաթ օրերը, ժամը 6-8:30, եւ որուն անդամները կամաց-կամաց կը միանան երէց «Կոունկ»ի ելոյթներուն: Այսպիսով, «Կոունկ» երգչախումբին թիւը կը հասնի 50ի:

Երգչախումբը 27 Նոյեմբեր 2011ին առանձին համերգով հանդէս կուգայ Անթիլիասի Մար Էլիաս եկեղեցւոյ «Ռահպանի» սրահին մէջ, այս՝ Կաթողիկէ տեղեկատուութեան կեդրոնի տարեկան ելոյթներու ծիրին մէջ: Մէկուկէս ժամ տեւող յայտագիրով երգչախումբը կը ներկայացնէ հայերէն, արաբերէն եւ եւրոպական հոգեւոր, ժողովրդային ու Ծննդեան երգեր եւ, փայլուն յաջողութիւն մը արձանագրելով, կ'արժանանայ հոգեւոր տիրոջ բարձր գնահատանքին:

«Կոունկ» երգչախումբի Դեկտեմբեր ամսուան երեք ելոյթներուն առաջինը 18 Դեկտեմբերին կայացած Ս. Ծննդեան համերգն է Պուրժ Համուտի «Պօղոսեան» սրահին մէջ, կազմակերպութեամբ Ս. Փրկիչ եկեղեցւոյ ժողովրդապետ Հ. Սարգիս Դաւիթեանի: Այս համերգի վերջին բաժինով երգչախումբին կը միանայ «Կոունկ-երիտասարդաց» երգչախումբը՝ միասնաբար երգելու երեք խմբերգ: Երկրորդ ելոյթը Արիիապատի Հ. Վարդան եպս. Աշգարեանի նուիրուած հանդիսութիւն մըն է, պատրիարքարանի «Արարատեան» սրահին մէջ, 20 Դեկտեմբերին: Այս հանդիսու-

թեան «Կոունկ» երգչախումբը իր մասնակցութիւնը կը բերէ քանի մը երգերով, որոնց մէջ՝ «Կեցցէ եւ կեցցէ» նոր երգը, յօրինուած Եղուարդ Թորիկեանի կողմէ: Տարեվերջի ելոյթը՝ 25 Դեկտեմբերին, Ծննդեան Հայրապետական պատարագի երգեցողութիւնն է, Ս. Եղիա եկեղեցւոյ մէջ:

«Կոունկ» երգչախումբը, իր ղեկավարին առաջնորդութեամբ, հաստատ քայլերով կը յառաջանայ իր առաքելութեան մէջ՝ իր գործօն մասնակցութիւնը բերելով հայ ու արաբ գաղութներուն երաժշտական ձեռնարկներուն եւ քաղելով իր յարատեւ աշխատանքին արդար պտուղը:

2012 տարեշրջանի «Կոունկ»ի երգչախմբային կանոնաւոր փորձերը կը վերսկսին 10 Յունուարին, եւ երգչախումբին հիմնադրութեան 20ամեակի հանդիսութեանց որպէս պատրաստութիւն՝ խումբը կը սկսի փորձել «Անուշ» օփերայի երգչախմբային երգերը, սակայն փորձերը կ'ընդհատուին, որովհետեւ Ներսէս Պետրոս կաթողիկոս-պատրիարքը երգչախումբին կը տեղեկացնէ, որ պէտք է պատրաստուի Հոռմ երթալու եւ Պատարագը երգելու 2015ին Հոռմի մէջ կայանալիք 100ամեակի ձեռնարկին: Միեւնոյն ատեն երգչախումբը իր մասնակցութիւնը կը բերէ աւելի քան 14 ձեռնարկներու: Այսպէս, 21 Յունուարին, երաժիշտ Պօղոս Ճելալեանի մահուան քառասունքի Պատարագի հոգեպարար երգեցողութիւնը կը կատարէ իր լման կազմով Ս. Եղիա եկեղեցւոյ մէջ, Լիբանանի բոլոր երեւելի երաժիշտներու ներկայութեան: «Թելէ Լիւմիէր» պատկերասփիւռի կայանէն խմբակ մը 16 Մարտին «Կոունկ» երգչախումբի փորձը կը նկարէ եւ հարցազրոյցներ կը կատարէ ղեկավարին եւ քանի մը անդամներու հետ: Գասպարեան պատրիարքի առաջին տարեկիցի յուշահանդէսին պատրիարքարանի «Արարատեան» սրահին մէջ «Կոունկ» իր մասնակցութիւնը կը բերէ հինգ երգերով, եւ աւարտին Ներսէս-Պետրոս ԺԹ. հոգեւոր տէրը կը շնորհաւորէ երգչախումբը եւ անոր ղեկավարը՝ իրենց բացառիկ ելոյթին համար:

Խումբը՝ դոկտ. Եղուարդ Թորիկեանի խմբավարութեամբ, կը շարունակէ իր մասնակցութիւնը բերել Ս. Զատկուան Հայրապետական պատարագին, քահանայական ձեռնադրութեան, Լիբանանի Յեղասպանութեան 100ամեակի ոգեկոչման հանդիսութեան՝ Պիքֆայայի Նահատակաց յուշարձանին մօտ, Ապրիլեան Նահատակաց ոգեկոչման հսկումին եւ Ս. պատարագի երգեցողութեան եւ, Լիբանանի Յեղասպանութեան 100ամեակի ոգեկոչման համահայկական յանձնախումբի հրաւերով, ակադեմական յուշահանդէսին՝ Պէյրութի Սէն Լուի Քափուչիներու եկեղեցւոյ մէջ, Լիբանանի երեւելի մասնագէտ երաժիշտներու կողքին:

«Կոունկ» երգչախումբի տասնամեայ դաշնակահարուհի Թամար Գասպեան 20 Մայիսին կը պսակուի եւ կը ծամբորդէ արաբական երկիր: Զայն կը փոխարինէ Ժան Փիեռ Աստիկեան:

Ամրան, 1 Յունիս 2012ին, երգչախումբը հինգ երգերով կը մասնակցի Քասլիքի Ս. Հոգի համալսարանին մէջ կայացած Ուրբաթագիրքի տպագրութեան 500ամեակի հանդիսութեան՝ մասնագէտ երաժիշտներու կողմէ: Սակայն մօտ մէկուկէս ամիս «Կոունկ» շատ դժուար կացութեան մէջ կը գտնուի, որովհետեւ շաբաթը երկու անգամ կանոնաւոր եւ խիստ փորձեր կը կատարէ չափազանց տաք սրահին մէջ, ուր նոր հովահարները արդիւնք չեն տար: Ի վերջոյ, հոգեւոր տէրը կ'ապահովէ Զաւթայի «Կոանեան» զովացուած սրահը, որպէսզի երգչախումբը կարենայ իր փորձերը հոն ընել:

Հակառակ բազում դժուարութեանց, «Կոունկ» այդ տաք օրերուն ալ կը շարունակէ իր մասնակցութիւնը բերել Պատարագի երգեցողութեան՝ 17 Յունիսին, Զմմառու վանքին մէջ գումարուած Ընտանիքի օրուան առիթով, ապա գեղարուեստական ելոյթին՝ զուարթ երգերով, որոնց կարգին Եդուարդ Թորիկեանի մշակած «Մարօ-Մկօ» երգ-զաւեշտը: Երաժշտութեան համաշխարհային տօնին առթիւ, 21 Յունիսին, «Կոունկ» եւրոպական երգերով կ'ընկերանայ լիբանանցի երգիչ Պրունօ Թապապլին, քաղաքի Զէյթունա-պէյ բեմահարթակին վրայ: Խումբը կը ձոխացնէ Ս. Եղիա եկեղեցոյ մէջ կատարուող Անի Գալուստի եւ Ռաֆայէլ Ումուտեանի Պապական պարգեւատրման արարողութիւնը՝ 5 Յուլիսին, եւ առաջին անգամ ըլլալով կը ներկայացնէ Կոմիտասի «Ուրախ լեր» շարականը՝ խմբային ու բազմաձայն տարբերակով, շատ ազդու տպաւորութիւն ձգելով ունկնդիրներուն վրայ:

Օգոստոս ամսուն «Կոունկ» իր մասնակցութիւնը կը բերէ Ս. պսակի արարողութեան, Վերափոխման պատարագին եւ կը սկսի սորվիլ Սեպտեմբերին Պապին Լիբանան կատարելիք այցելութեան ատեն Պատարագին երգուելիք այն բազմաթիւ ու բազմալեզու խմբերգները, որոնք պիտի կատարուին միասնաբար լիբանանեան չորս երգչախումբերու կողմէ: Սեպտեմբեր 7ին, երեկոյեան ժամը 7-9, Հարիսայի Տիրամօր արձանին շուրջ, Միջին Արեւելքի Քրիստոնեաներու կազմակերպած Առաջին միջազգային միջհամայնքային աղօթքի բացօթեայ հանդիսութեան «Կոունկ» հայ համայնքը կը ներկայացնէ՝ երգելով երեք հոգեւոր երգ:

Պենետիկտոս ԺԶ. սրբազան քահանայապետը Կիրակի, 16 Սեպտեմբեր 2012ին, Պէյրութի մէջ (Պիէլ) կը պատարագէ առաւօտեան ժամը

10ին: «Կոունկ» երգչախումբը իր 50 անդամներով կը մասնակցի Պատարագի երգեցողութեան՝ երեք այլ երգչախումբերու հետ: Չորս երգչախումբերու 250 երգիչները սորված էին բոլոր 25 երգերը՝ լատիներէն, արաբերէն, բիզանդական եւ երկու հայերէն՝ Կոմիտասի «Օրհնեալ է Աստուած» եւ Թորիկեանի «Որ կազմեցեր»: Հայերէն երգերը կը խմբավարէ Ե. Թորիկեան, եւ բոլոր երգերուն կ'ընկերակցի սիմֆոնիք մեծ նուագախումբ մը:

Երգչախումբը 2012 տարեշրջանը կը փակէ երկու գործունէութեամբ. առաջինը՝ 18 Դեկտեմբերին, ժամը 8էն մինչեւ կէս գիշեր երգչախումբը կը մնայ Հարիսայի Պօղոսեաններու եկեղեցւոյ մէջ, որպէսզի «Թելէ Լիւմիէր» կայանին համար երեք երգ արձանագրելու իր կարգը գայ: Երգերն են՝ Խորէնեան՝ «Քրիստոս ի մէջ մեր յայտնեցաւ», Աբգարեան՝ «Ով Ս. Գրիգոր» եւ Ճէյմս Կիւզլեան՝ «Երգ բարեկամութեան» տիոլի ընկերակցութեամբ: Այս յայտագիրը կը սփռուի Կաղանդի երեկոյեան, Երկուշաբթի, 31 Դեկտեմբեր 2012ին: Իսկ 25 Դեկտեմբերին երգչախումբէն քանի մը անդամներ կ'երգեն հոգեւոր տիրոջ մատուցած Ս. պատարագը, Ս. Եղիա եկեղեցւոյ մէջ:

2013 տարեշրջանին «Կոունկ» երգչախումբը՝ դոկտ. Թորիկեանի խմբավարութեամբ, կը կատարէ ասանդական դարձած իր երգեցողութիւնները՝ պատարագներու, ձեռնադրութեան, Ծննդեան եւ Չատկուան, Ապրիլեան Նահատակաց ոգեկոչման, ձայնագրութեան եւ Վերափոխման տօնի ընթացքին: Այնթուրայի Ս. Ժողէֆ եկեղեցւոյ մէջ Ս. պատարագի եւ հոգեհանգստեան պաշտօնի երգեցողութիւնը կը կատարէ 5 Մայիսին, երեկոյեան ժամը 6ին, իոն թաղուած հարիւրաւոր հայ որբերու յիշատակին: Ապա ազգային երգեր կը մեկնաբանէ եկեղեցւոյ բակին մէջ, ներառեալ հայոց մասին երկու արաբերէն երգեր՝ «Թուպաուիյոն» եւ «Անա ալֆուրաթու», երկուքն ալ յօրինում Եդուարդ Թորիկեանի: Իսկ 9 Մայիսին երգչախումբէն տասը անդամներ Սեդօ Պաղտասարեանի սթիւտիոյին մէջ կը ձայնագրեն Ս. Խաչ-Հարպոյեան վարժարանի նոր քայլերգը (խօսք՝ Անդրանիկ վրդ. Կոանեանի, երաժշտութիւն՝ Ե. Թորիկեանի):

Ամրան շրջանին, տաք օդին պատճառով, փորձերը տեղի կ'ունենան պատրիարքարանին մէջ: Մինչ այդ փորձի նոր սրահ մը կը սկսի պատրաստուիլ ապագային համար: Փորձերը հետզհետէ աւելի յաճախակի, խիստ ու լուրջ կը դառնան: Անդամները կը հետեւին նօթագիտութեան եւ ձայնամարզութեան դասերու:

Հոկտեմբեր ամսուան երեք օրերուն՝ 24, 25 եւ 26ին, «Կոռնկ» կը մասնակցի Երգչախմբային միջազգային փառատօնին (Լիբանան, Հունգարիա, Կիպրոս), որ կը կայանայ Քասիքի Ս. Հոգի համալսարանի ամփիթատրոնին մէջ: «Կոռնկ» հանդէս կու գայ առանձին հայկական համերգով, ինչպէս նաեւ երգելով միւս վեց երգչախումբերուն հետ՝ օտար լեզուներով:

Ս. Ծննդեան եւ Ամանորի առիթով, Կիրակի, 22 Դեկտեմբեր 2013ին խումբը բազմալեզու համերգ մը կը ներկայացնէ Պէյրութի Ս. Եղիա-Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ աթոռանիստ եկեղեցւոյ սրահին մէջ, հովանաւորութեամբ եւ ներկայութեան Ամեն. եւ գեր. տէր Ներսէս Պետրոս ԺԹ. Թարմունիի, Ֆրանսայի դեսպանատան Ա. գործավարին, կղերականներու եւ հայ թէ օտար հոծ երաժշտասէր բազմութեան: Երգչախումբը անընդմէջ կը ներկայացնէ 25 հոգեւոր, դասական եւ արդի բազմաձայն երգեր, որոնց մեծամասնութիւնը մշակուած ու դաշնաւորուած են դոկտ. Եղուարդ Թորիկեանի կողմէ: Յայտագիրը կը սկսի Ծննդեան հայերէն երգերով, ապա՝ արաբերէն, գերմաներէն, ֆրանսերէն, անգլերէն, իտալերէն, ուքրաներէն եւ նոյնիսկ չինարէն:

Այս իրայատուկ, նրբաձաշակ եւ խանդավառ համերգին դաշնակով կ'ընկերակցի Ժան Փիեռ Աստիկեան, իսկ ջութակով՝ Ռիթա Աստիկեան: Մեներգները յաջողութեամբ կը կատարեն Միրէյ Սաղապազարեան-Քիթիքճեան, Ճոնի Կէօքճեան եւ Յովիկ Գոգեան, ինչպէս նաեւ՝ օտար հիւր մեներգիչներ:

Այս համերգէն երկու օրեր անց, Երեքշաբթի, 24 Դեկտեմբեր 2013ի երեկոյեան ժամը 10ին, «Կոռնկ» երգչախումբը, ղեկավարութեամբ դոկտ. Թորիկեանի, ելոյթ կ'ունենայ լիբանանեան «Էմ.Թի.Վի.» պատկերասփիւռի կայանէն՝ հանրութեան ներկայացնելով երեք հայկական երգեր՝ «Քրիստոս ծնաւ եւ յայտնեցաւ» (մշակում՝ Խորէն Մէլխանէճեանի), «Ըսօր ծնունդ էր Մըրեամին-Աւետիք» (Ժողովրդական երգ, մշակուած՝ Ե. Թորիկեանի կողմէ) եւ «Երգ Նոր Տարուան» (եղանակ՝ Ալ. Յարութիւնեանի եւ դաշնաւորում՝ Ե. Թորիկեանի): Այս վերջին երգին ջութակով կ'ընկերակցի Ռիթա Աստիկեան՝ եւ բոլոր երգերուն դաշնակով կ'ընկերակցի Ժան Փիեռ Աստիկեան, իսկ մենակատարները կ'ըլլան Միրէյ Սաղապազարեան-Քիթիքճեան եւ Յովիկ Գոգեան: Յայտագիրին միւս մասնակիցները՝ լիբանանեան արհեստավարժ մէկէ աւելի երգչախումբեր եւ մեներգիչներ: «Կոռնկ»ը այս առիթով փայլուն կատարողութեամբ կը ներկայացնէ հայ կաթողիկէ համայնքը:

2014 տարեշրջանին երգչախումբը կ'ունենայ իրեն յատուկ եւ լաւ կա-
հաւորուած փորձի սրահ, Չալքայի Ս. Խաչ եկեղեցւոյ ներքնայարկը «Պե-
տողւեան» սրահին դիմաց, շնորհիւ խմբավար Թորիկեանի մտայղացու-
մին, Աւօ Աբրահամեանի աշխատանքին, Հ. Սեպուի Կարապետեանի ժո-
ղովրդապետութեան ջանքերուն, Հ. Վարդան Գազանձեանի հետեւողա-
կանութեան եւ Ներսէս-Պետրոս ԺԹ. հոգեւոր տիրոջ հոգատարութեան:
Այս նոր սրահին մէջ առաջին փորձը տեղի կ'ունենայ Ուրբաթ, 17 Յուն-
ւար 2014ին:

Այս տարեշրջանին «Կռունկ» երգչախումբը հանդէս կու գայ 14 հա-
մերգով նաեւ մասնակցութեամբ աւանդական դարձած եւ զանազան նոր
հանդիսութեանց: Այսպէս, Ծաբաթ, 19 Յունուար 2014ին «Կռունկ» երեք
հոգեւոր երգերով կը մասնակցի Քրիստոնեաներու միութեան Ծաբթուան
բացման հանդիսութեան, Ս. Եղիա եկեղեցւոյ մէջ, ներկայութեան՝ մարո-
նի պատրիարք Պշարա Ռայիի եւ կազմակերպութեամբ՝ Հ. Աւետիք Վ.
Յովհաննէսեանի: Մանուէլ եպս. Պաթագեանի կողմէ կազմակերպուած,
Ծիսական տարուան բացման հանդիսութեան «Կռունկ» իր մասնակցու-
թիւնը կը բերէ 26 Յունուարին, Ս. Եղիա եկեղեցւոյ մէջ՝ մեկնաբանելով Մո-
ցարթ՝ «Աւէ վերում», արաբերէն՝ «Հալլել», «Ով է որպէս», Կոմիտաս՝
«Օրինեալ է Աստուած», «Արծաթսիրութեամբ» եւ «Բանիս անձելիքիւս»
երգերը: Մեներգիչները կ'ըլլան Ճոնի Կէօքձեան, Յովիկ Գոզեան եւ Միրէյ
Քիւթիքձեան:

Ապրիլ 24ին, Նահատակաց ոգեկոչման առիթով մատուցուած Ս. պա-
տարագի երգեցողութիւնը «Կռունկ» կը կատարէ Ժեհթաուիի Ս. Գրիգոր
Լուսաւորիչ-Ժամհոր դպրոցի բակը՝ բացօթեայ, առանց նուագակցու-
թեան, ստեղծելով աւելի տպաւորիչ մթնոլորտ:

Սրբուհի Ռաֆքայի ծննդեան 100ամեակին առթիւ, Կիրակի, 22 Յունիս
2014ին երգչախումբը չորս երգերով հանդէս կու գայ լիբանանեան վեց
միացեալ երգչախումբերու ներկայացուցած պատմական համերգին, որ
տեղի կ'ունենայ Ռաֆքայի վանքը, Ժրապթայի մէջ: Այդ օրուան գիտաժո-
ղով-հանդիպման վարիչ նախագահին էր դոկտ. Ե. Թորիկեան:

Ամրան շրջանին «Կռունկ» երգչախումբը կը կատարէ Ս. պսակի եր-
գեցողութիւնը կաթողիկէ տարբեր եկեղեցիներու մէջ, ինչպէս նաեւ Ս.
պատարագի երգեցողութիւնը՝ ձեռնադրութեան արարողութեան ընթաց-
քին:

Նկատի ունենալով, որ Պատարագի երգեցողութիւնը յաճախ կը կրկ-
նուի, երգեցողութեան կատարումները աստիճանաբար կը զարգանան

եւ կը ծոխանան նոր երգացանկով: Վերափոխման տօնի Ս. պատարագի երգեցողութենէն ետք, Կիրակի, 17 Օգոստոսին, երգչախումբը հոգեւոր տիրոջ ծաշի հիւրը կ'ըլլայ Չմնառու վանքին մէջ, ուր անոնք կ'երգեն ազգային երգեր, ջութակի եւ տհովի ընկերակցութեամբ՝ ստեղծելով ընկերային եւ բարեկամական ուրախ մթնոլորտ:

Ներսէս-Պետրոս ԺԹ. Թարմունիի կաթողիկոսական գահակալութեան 15ամեակին առիթով, «Կոունկ» երգչախումբը իր լման կազմով Կիրակի, 16 Նոյեմբեր 2014ին անոր կ'այցելէ եւ հոն կ'երգէ երկու նոր երգեր՝ «Հրաշափառ» եւ «Կեցո Չորդի», որոնց համար նոր եղանակներ յօրինած էր խմբավար Ե. Թորիկեան: Ապա, այս երգերուն նօթաները կը նըւիրեն հոգեւոր տիրոջ, որովհետեւ իրեն ձօնուած էին երգերը: Հոգեւոր տէրը՝ անակնկալի եկած, շատ կ'ուրախանայ:

«Կոունկ» երգչախումբը 5 Դեկտեմբեր 2014ին հայերէն եւ բազմալեզու երգերով Ծննդեան համերգ մը կը ներկայացնէ Ս. Եղիա եկեղեցւոյ մէջ, կազմակերպութեամբ Սոլիտերի, «Պէյրութ Չենց» 7րդ տարուան հոգեւոր երաժշտութեան փառատօնին: Եկեղեցին ամբողջութեամբ լեցուցած՝ նստած եւ ոտքի, հանդիսատեսներուն առջեւ երգչախումբը կ'երգէ որակաւոր եւ խանդավառ խմբերգներ: «Ֆիուչըր» պատկերասփիւռի կայանը կը նկարէ եւ յաճախ կը սփռէ, ի մասնաւորի՝ 6 Յունուար 2015ին:

Եղուարդ Թորիկեան, «Կոունկ» երգչախումբ,
խմբային պաշտօնական նկարահանում, 2014

Արհիապատիւ Մանուէլ եպս. Պաթագեանի եւ Հ. Անդրանիկ Կոանեանի քահանայական ձեռնադրութեան 60ամեակին առիթով, Կիրակի, 7 Դեկտեմբերին Պատրիարքարանի Ս. Աւետման եկեղեցւոյ մէջ «Կոունկ» երգչախումբը կը կատարէ Ս. պատարագի երգեցողութիւնը: Ապա, «Արատեան» սրահին մէջ, կէս ժամուան յայտագիր մը կը ներկայացնէ:

Այնուհետեւ, 21 Դեկտեմբերին, Պուրձ Համուտի «Պօղոսեան» սրահին մէջ, կազմակերպութեամբ Ս. Փրկիչ եկեղեցւոյ ժողովրդապետութեան, խումբը հանդէս կու գայ Ս. Ծննդեան համերգով, որուն յայտագիրը կրկնութիւնն էր 5 Դեկտեմբերի համերգին: Յայտագիրը կը բաղկանայ 23 շարականներէ եւ հայերէն ու այլ լեզուներով հոգեւոր երգերէ, որոնց իննին դաշնաւորումը Ե. Թորիկեան կատարած է: Մ. Խորենացի՝ «Խորհուրդ մեծ», Մ. եպս. Աբգարեան՝ «Ողջոյն քեզ Անարատ Յղացեալ», Յ. Վ. Գալայճեան՝ «Ննջեայ որդեակ», Գր. Պահլաւունի-Կոմիտաս՝ «Ով զարմանալի», Յովհ. Երզնկացի-Կոմիտաս՝ «Այսօր ձայնն հայրական», Յ. Տէր Պետրոսեան-Թորիկեան՝ «Ս. Ծնունդ», Մոցարթ՝ «Աէ վերում քորբուս», եօթը ծննդեան երգեր տարբեր լեզուներով, արաբերէնով Թաննուս-Թորիկեան՝ «Եա իիտ ալմիլէտ» եւ այլ երգեր: Երգչախումբին դաշնակի վրայ կ'ընկերակցի ժան Փիեռ Աստիկեան, ջութակով՝ Ռիթա Աստիկեան եւ տհով՝ Նազելի Դիթեան: Մեներգողներն են Միրէյ Քիթիքճեան, Նորայր Դերձակեան, Աւետիս Ագրապեան, Ժագ Համալեան, Յովիկ Գոգեան, Ռիթա Գուրումլեան եւ Պարգեւ Պաշխէնճի:

«Կոունկ»ի 2014 տարեշրջանի վերջին ելոյթը 24 Դեկտեմբերին տեղի կ'ունենայ՝ «Էմ.Թի.Վի.» պատկերասփիւռի կայանէն ներկայացնելով լիբանանահայ համայնքը: Զինամիայլ հագած երգչախումբի անդամները կ'երգեն «Քրիստոս ծնաւ եւ յայտնեցաւ» (Խորէնեան), «Քրիստոս ի մէջ մեր» (Խորէնեան) եւ «Երգ Նոր Տարուան» (Ալ. Յարութիւնեան-Ե. Թորիկեան):

Երգչախումբին համար 2015 տարեշրջանը կ'ըլլայ յատկանշական՝ ոչ միայն իր ունեցած մօտ 20 ելոյթներով, այլ Հռոմի մէջ պատմական Պատարագին իր մասնակցութեամբ եւ առանձին համերգով: Պէյրութի մէջ իր երգչախմբային գործունէութիւնը կը սկսի 18 Յունուարին՝ Պատարագի երգեցողութեամբ, Ս. Եղիա եկեղեցւոյ մէջ, ուր հոգեւոր տէրը 14 երիտասարդներու՝ մէջը ըլլալով «Կոունկ»ի երեք անդամներ, Փոքր կարգեր կու տայ: 8 Փետրուարին, ծիսական հանդիսութեան ընթացքին երգչախումբը ինը հոգեւոր երգերով իր մասնակցութիւնը կը բերէ Պուրձ Համուտի «Յովհ. Պօղոսեան» թատերասրահին մէջ Ս. Գրիգոր Նարեկացի

Եղուարդ Թորիկեան, «Կռունկ» երգչախումբ, Իտալիա

կեդրոնին կազմակերպած ծեռնարկին: Իսկ Վարդանանց տօնին առթիւ, 12 Փետրուարին, պատրիարքարանի Ս. Աւետման եկեղեցւոյ մէջ երգչախումբը կը կատարէ երգեցողութիւնը այն Պատարագին, զոր կը մատուցէ իր հոգեւոր վարիչը՝ Հ. Վարդան Գազանձեան, որուն կը տրուի յուշանուէր մը՝ անոր անուանակոչութեան առթիւ: Երկու օր ետք՝ 14 Փետրուարին, Զմմառու վանքի մայր տաճարին մէջ, «Հայոց Յեղասպանութիւնը եւ արխիւները» գիտաժողովին փակման հանդիսութեան ընթացքին «Կռունկ» կը մեկնաբանէ չորս հոգեւոր երգեր, որոնց վերջինը՝ արաբերէնով:

Կազմակերպութեամբ Հայ կաթողիկէ պատրիարքութեան, ներկայութեան հայ եւ լիբանանցի բոլոր պատրիարքներուն եւ պետական անձնաւորութիւններու, 9 Մարտին Զուք Մոսպէիի Էն.Տի.Եու. համալսարանի ամփիթատրոնին մէջ, Յեղասպանութեան 100ամեակին առթիւ ոգեկոչման շքեղ հանդիսութեան կը մասնակցի «Կռունկ» երգչախումբը՝ չորս երգերով, եւ կ'արժանանայ բոլորին ջերմ գնահատանքին: Երգչախումբին կ'ընկերակցի լարային քառեակ մը՝ մասնագէտներէ կազմուած:

Կիրակի, 12 Ապրիլ 2015ին, Եղեռնի 100ամեակին առիթով, երգչախումբը 40 անդամներով Հռոմ կը մեկնի հայկական պատարագը ներկայացնելու Ս. Պետրոս եկեղեցւոյ մէջ, սակայն վերջին փուլին ծրագիրը կը փոխուի եւ Ֆրանչիսկոս պապը ինք կը պատարագէ՝ լատիներէնով,

«Կոռունկ»ն ու անոր խմբավարը՝ Ե. Թորիկեան Վատիկանի մէջ (բ. օր)

Իսկ «Կոռունկ» իր մասնակցութիւնը կը բերէ քանի մը հայկական շարականներով՝ «Խորհուրդ խորին», «Աւետարան», «Մարմին Տէրունական», «Սուրբ, սուրբ», «Հայր մեր», «Հոգեհանգիստ» եւ «Կեցո զՈրդի»: Ներկայ կ'ըլլան բոլոր հայ կաթողիկոսներն ու Հայաստանի օրուան նախագահ Սերժ Սարգսեան: Այդ պատմական օրը Պապը խիզախօրէն կը դատապարտէ Թուրքիան՝ առաջին ցեղասպանութիւնը կատարած ըլլալուն համար: Նոյն օրը երեկոյեան Հռոմի Ս. Նիկողոս եկեղեցոյ մէջ «Կոռունկ» ազգային երգերու շատ փայլուն համերգ մը կը ներկայացնէ՝ արժանանալով երկարատեւ եւ յոտնկայս ծափահարութիւններու: Երգչախումբի անդամները մէկ շաբաթ Իտալիա կը մնան եւ շրջապատյոյններ կը կատարեն Հռոմ, Քաշիա - Ս. Ռիթա, Փատովա, Վենետիկ - Ս. Ղազար:

Մինչ աշխարհի բոլոր հայ եկեղեցիները 100 զանգ կը հնչեցնեն 24 Ապրիլ 2015ին, «Կոռունկ» երգչախումբը պատրիարքարանի Ս. Աւետման մատրան մէջ կ'երգէ «Հայր մեր» եւ «Սուրբ, սուրբ»: Ապրիլեան Նահատակաց յիշատակի ոգեկոչման առիթով, 26 Ապրիլին, Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ-Ժամհուր դպրոցի բակին մէջ երգչախումբը կը կատարէ Ս. պատարագի երգեցողութիւնը:

Ամրան եւս «Կոռունկ» կը շարունակէ իր աստուածահաճոյ գործունէութիւնը՝ երգելով զանազան առիթներու: Այսպէս, 24 Յունիսին Ս. Եղիա եկեղեցոյ մէջ կը կատարէ Ս. պատարագի երգեցողութիւնը՝ Շըվալիէ տը

Մալթ միութեան անդամներուն համար, ներկայութեան հոգեւոր տիրոջ, հակառակ անոր հիւանդ վիճակին: Յաջորդ առաւօտ կ'իմանան հոգեւոր տիրոջ վախճանման գոյժը: Այնուհետեւ, 28 Յունիսին, խումբը կը կատարէ երգեցողութիւնը Երջանկայիշատակ Ներսէս-Պետրոս ԺԹ. Թարմունի կաթողիկոս-պատրիարքի հոգեհանգստեան Ս. պատարագին: Իսկ 30 Յունիսին Ս. Եղիա եկեղեցւոյ, ապա Էշրեֆիէի Ս. Աւետման եկեղեցւոյ մէջ թաղման արարողութեան ատեն «Կռունկ» երգչախումբի անդամները միշտ ներկայութիւն կ'ըլլայ եւ կարգապահութեամբ ու խոր կսկիծով, բայց եւ այնպէս մեծ բժախնդրութեամբ կը կատարէ իրենց վերապահուած երգի բաժինները:

Զմմառի մէջ «Կռունկ» կը կատարէ նորընտիր պատրիարք Գրիգոր-Պետրոս Ի. Ղապրոյեանի կաթողիկոսական գահակալութեան Պատարագին երգեցողութիւնը՝ Կիրակի, 9 Օգոստոս 2015ին, նաեւ՝ Վերափոխման տօնի Ս. պատարագի երգեցողութիւնը՝ 16 Օգոստոսին: Ապա երգչախումբի անդամները ձաշի կը հրաւիրուին նորընտիր հոգեւոր տիրոջ հետ՝ վանքին մէջ, ուր կ'երգեն քանի մը ազգային երգեր:

2015 տարեշրջանի Դեկտեմբեր ամսուն «Կռունկ» կ'ունենայ երեք ելոյթներ: Առաջինը՝ Ս. Ծննդեան համերգ մըն է, որ տեղի կ'ունենայ 6 Դեկտեմբերին Ս. Եղիա եկեղեցւոյ մէջ, կազմակերպութեամբ «Պէյրութ Զենց-8»ի եւ ներկայութեան չորս եպիսկոպոսներու եւ Պապական նուիրակին: Յայտագիրի առաջին բաժինով «Կռունկ» երգչախումբը կը ներկայացնէ Ծննդեան հայկական առաջին Օրաթորիոն՝ «Էմմանուէլ, Աստուած մեզ հետ», որուն խօսքերը կը պատկանին մարոնի ձգնաւոր Եուհաննա Խառանտի, իսկ հայերէն թարգմանութիւնը, թատերատեսութիւնը (լիպրէթթօ), երաժշտութիւնն ու նուագակցութիւնը կատարած ու յօրինած է խմբավար Ե. Թորիկեան: Այդ օր կը ներկայացուի միայն նախաբանն ու երկու տեսարաններ՝ «Աւետում» եւ «Սուրբ Ծնունդ», մնացեալները պահելով այլ առիթի: Աստուածամօր դերով հանդէս կու գայ սովորանօ Միրէյ Քիթիքճեան, Ս. Յովսէփի դերով՝ Պաս Աւօ Ագրապեան, Գաբրիէլ հրեշտակի դերով՝ թենոր Ճոնի Կէօքճեան:

Յայտագրի երկրորդ բաժինով «Կռունկ» կը ներկայացնէ տասը լեզուներով համաշխարհային Ծննդեան երգեր: Երգեցողութիւնը կ'ըլլայ գրեթէ անթերի եւ տպաւորիչ՝ ըստ խմբավարին: Երգչախումբին դաշնակով կ'ընկերակցի Ժան Փիեռ Աստիկեան, իսկ որոշ երգերու կատարման ընթացքին արժանթիւնեան կիթառով՝ եուքելէլով Կարպիս Վարպետեան:

Ս. Եղիա եկեղեցւոյ մէջ 13 Դեկտեմբերին տեղի կ'ունենայ «Ողորմու-

թեան տարի» հռչակուած աղօթքներու բացման Պատարագը, նախագահութեամբ՝ նորընտիր պատրիարք Գրիգոր-Պետրոս Ի.ի: Այս Պատարագին ընթացքին երգչախումբը կը կատարէ շարականներու եւ պատարագի երգեցողութիւնը: Իսկ 20 Դեկտեմբերին, Ս. Եղիա եկեղեցւոյ մէջ 6 Դեկտեմբերի Ծննդեան համերգը նոյնութեամբ կը կրկնուի Զաւթայի Ս. Խաչ եկեղեցւոյ «Պետողլեան» սրահին մէջ, անոր ժողովրդապետ Հ. Սեպուի Կարապետեանի կազմակերպութեամբ: Այս համերգին առիթով *Ազդակի* թղթակիցը կը գրէ. «Հայկական օրաթորիոյի երկու տեսարաններու երգեցողութիւնը կ'ընդգրկէր հայկական երաժշտութեան բոլոր գոյները՝ ժողովրդական, դասական, եկեղեցական եւ այլն: Երգացանկերը մատուցուեցան բարձր մակարդակով՝ մեծ գոհունակութիւն եւ խանդավառութիւն յառաջացնելով հանդիսատեսին մօտ»¹⁴⁶:

«Կռունկ» երգչախումբի անդամները Ծննդեան եւ Զատիկուան պատարագներուն ընդհանրապէս պարտաւոր կը զգան իրենց ժողովրդապետական եկեղեցիներուն մէջ ծառայել՝ Ս. Փրկիչ-Պօրժ Համուտ, Ս. Աւետում-պատրիարքարան, Էշրեֆիէ եւ Ս. Խաչ-Զաւթա: Հետեւաբար, այս տօներու հայրապետական Պատարագի երգեցողութեան մասնակցող անդամներուն թիւը 15ը չ'անցնիր:

2016 տարեշրջանին «Կռունկ» կը կատարէ տօնական օրերու, պատարագներու եւ Ապրիլեան Նահատակաց ոգեկոչման երգեցողութիւնները, եւ Յունիս 5ին պատրիարքարանի մատրան մէջ «Կռունկ» կ'երգէ հրաժեշտի գոհաբանական Պատարագը՝ իր հոգեւոր վարիչ Հ. Վարդան Գազանձեանին, որ այլեւս Պոլիս պէտք է մեկնէր: Ապա, բակին մէջ կը հնչեցնէ ազգային երգ մը՝ «Մենք հայեր ենք» եւ յուշանուէր մը կը յանձնէ հայր Վարդանին: Ներսէս-Պետրոս ԺԹ. Թարմունիի մահուան Ա. տարելիցին առիթով, 3 Յուլիսին «Կռունկ» հոգեհանգստեան Պատարագը կ'երգէ Ս. Եղիա եկեղեցւոյ մէջ:

«Կռունկ» երգչախումբը՝ խմբավարութեամբ դոկտ. Ե. Թորիկեանի, 7 Օգոստոսին կը մասնակցի Զմմառու վանքին մէջ Հայոց ցեղասպանութեան 100ամեակին առիթով, Զմմառու պատրիարքական կղերի միաբանութեան նահատակ երանելի Իգնատիոս արք. Մալոյանի անունով ամփիթատրոնի բացման պաշտօնական հանդիսութեան՝ ներկայութեան երեք պատրիարքներու, ի մասնաւորի մարոնի Մար Պըշարա Ռա-

¹⁴⁶ «Կռունկ» երգչախումբը ներկայացուց Սուրբ Ծննդեան Ա. հայկական օրաթորիոն եւ ինը Ծննդեան երգեր՝ ինը լեզուներով», *Ազդակ*, 22 Դեկտեմբեր 2015:

յի: Այս հանդիսութեան իր մասնակցութիւնը կը բերէ նաեւ Էն.Տի.Եու. համալսարանի երգչախումբը՝ խմբավարութեամբ հայր Խալիլ Ռահմէի, առաւել՝ 17 հոգինոց սենեկային արհեստավարժ նուագախումբ մը: «Կոունկ» կը կատարէ «Սուրբերու աչքեր» եւ «Պէտք ունինք քեզի» (Մալոյեանին նուիրուած), ինչպէս նաեւ «Օգնենք բարեկամներ» եւ «Ով հայոց աշխարհ» խմբերգները, որոնց դաշնաւորումն ու գործիքաւորումը կատարած էր խմբավար Ե. Թորիկեան: Հանդիսութիւնը կը փակուի «Կիլիկիա» մաղթերգով, երկու երգչախումբերուն կողմէ երգուած՝ ղեկավարութեամբ Ե. Թորիկեանի:

Վերափոխման տօնին, Կիրակի, 14 Օգոստոսին, «Կոունկ» կը կատարէ Ս. պատարագի երգեցողութիւնը նոր ամփոթատրոնին մէջ՝ առաջին անգամ ըլլալով: Պատարագի վերջաւորութեան՝ ամենապատիւ եւ գերերջանիկ տէր Գրիգոր-Պետրոս Ի. հոգեւոր տէրը, Չմմառու մեծաւոր գերյարգելի Հ. Գաբրիէլ Մուրատեանի հետ, Չմմառու Տիրամօր մեծ նկար մը կը յանձնէ «Կոունկ» երգչախումբի ղեկավար դոկտ. Եղուարդ Թորիկեանին՝ անոր երգչախմբային երկարամեայ ծառայութեան առ ի գնահատանք:

Այս համերգը կ'ըլլայ «Կոունկ» երգչախումբին վերջին ելոյթը: Դոկտ. Թորիկեան կը ներկայացնէ իր հրաժարականը եւ կը դադրեցնէ երգ-

Գրիգոր Պետրոս Ի. կաթողիկոս-պատրիարք կը պարգևատրէ Ե. Թորիկեանը անոր երկարամեայ ծառայութեան համար, 2016

Զմմառու վանք, Ե. Թորիկեան իր «Կռունկ» երգչախումբին
եւ իր ստացած Զմմառու Ցաւագին Տիրամօր սրբանկարին հետ, 2016

չախմբային իր գործունէութիւնը: Այս մասին խմբավար դոկտ. Թորիկեան կ'ըսէ. «Ինծի համար միշտ ալ դժուար եղած էր շաբաթը երկու անգամ փորձ ընել, ժողով ընել, երգեր պատրաստել, դաշնաւորել, ծոխացընել երգացանկը: Այս բոլորը շատ ժամանակ խլած են կեանքէս: Ըսեմ նաեւ, որ 1975էն ալ ղեկավարած եմ Հալէպի հայ կաթողիկէ Ս. Աստուածածին եկեղեցոյ «Կոմիտաս» անունով 4-5 հոգինոց երգչախումբը, որուն թիւը հետագային հասաւ 40ի: Ուրեմն, 41 տարի երգչախումբի երգեցողութեան բեռը տարած եմ՝ ի հեծուկս ընտանեկան պարտականութիւններու եւ անձնական գործերու: Մտածեցի, որ պէտք է նաեւ ժամանակ յատկացնեմ իմ հանգիստիս եւ անձնական գործերս կատարելու»¹⁴⁷:

Դոկտ. Թորիկեան կը դադրեցնէ իր խմբավարական հեւքոտ աշխատանքը, սակայն կը շարունակէ իր համալսարանի դասախօսական ու արաբական երգեր մշակելու եւ դաշնաւորելու ստեղծագործական վաստակը: 2019ի Յունուարի սկիզբը ան կը ստանայ Միացեալ Նահանգներու Խմբավարներու միութենէն շնորհաւորական ե-նամակ մը՝ իր դաշնա-

¹⁴⁷ Սիլվի Աբէլեանի վարած հարցազրոյցը. «Քառաձայն դաշնաւորումը որպէս նորութիւն մտցուցի արաբական երաժշտութեան մէջ, եւ արաբ երաժիշտները համոզուեցան, որ իմ այս նորութիւնս նպաստաւոր է ու ընդունելի». Հարցազրոյց դոկտ. Էդուարդ Թորիկեանի հետ, *Ազդակ*, 16 Ապրիլ 2019:

տրած մէկ երգը՝ «Ըլ հլուա տի»¹⁴⁸ իբրեւ ազգային երաժշտութեան լաւագոյն նմուշ ընտրուելուն առիթով: Նամակին մէջ միութեան պատասխանատուները կը յայտնէին, թէ որոշած են երգը խմբավարներուն սորվեցնել, որպէսզի անոնք ալ իրենց երգչախումբերուն սորվեցնեն ու երգեն արաբերէն: Ուստի անոնք կը հրաւիրէին Թորիկեանը, որ մասնակցի Միացեալ Նահանգներու Քենսաս քաղաքին մէջ կայանալիք երգչախումբային գիտաշխանոցին եւ պէտք եղած բացատրութիւնները տայ երգին մասին: Թորիկեան կ'ընդունի այս անակնկալ հրաւերը եւ կը մասնակցի հաւաքին, ուր մօտ 100 երաժիշտ խմբավարներ այս երգը կ'երգեն՝ նօթաները բռնած: Թորիկեան կը բացատրէ, թէ երգը ինչի մասին է, եւ թէ ինչպէս պէտք է երգեն ու մեկնաբանեն, եւ թէ արաբական ոճը պահպանելու միջոցները ինչ են:

Դոկտ. Ե. Թորիկեան *Ազդակ*ին տուած վերոնշեալ հարցազրոյցին ընթացքին իր կատարած արաբական երգերու մշակումներուն մասին խօսելով՝ կ'ըսէ. «Ես 30 տարի է ի վեր արաբական երգեր կը դաշնաւորեմ: Ասիկա կը պարտիմ իմ հայկական խառնուրդիս: Առիթ ունեցած եմ Քասիքի համալսարանին մէջ արաբական երաժշտութիւն սորվելու ու նոյն ատեն՝ շաղուելու արաբ տեղացիներուն հետ, որոնց շնորհիւ ունեցած եմ երկու մշակոյթ:....Արաբ ժողովուրդը սկիզբը այնքան ալ չէր խանդավառած քառաձայնով: Հիմա շատ ուրախ եմ, որ վերջին երկու տարիներուն արաբական միջավայրին մէջ տարածուեցան քառաձայն երգերը ՖԱՀԱ երգչախումբին միջոցով»: Ան ապա կը յայտնէ, թէ արաբական երաժշտութեան համագումարի տարեկան ժողովին կը հրաւիրուի վերջին երկու տարիներուն, ուր քառաձայն դաշնաւորումը որպէս նորութիւն կը ներկայացնէ իրենց երաժշտութեան մէջ, եւ անոնք վերջապէս կը համոզուին, որ Թորիկեանի ըրածը նպաստաւոր եւ ընդունելի է, որովհետեւ ան բացատրած է, թէ ինչ կերպերով կարելի է բազմաձայնի վերածել արաբական երգերը, առանց երգին յատկանիշները փոխելու:

Անգնահատելի եւ մեծ է Թորիկեանի երգչախմբային գործունէութեան վաստակը լիբանանեան մշակութային կեանքին մէջ՝ հայկական թէ տեղական մակարդակի վրայ:

¹⁴⁸ Այս երգը Թորիկեան դաշնաւորած է 1992ին, երբ «Կռունկ» երգչախումբին հետ Եգիպտոս գացած են համերգ տալու: Այս շատ սիրուած երգին նօթաները իրմէ կը խնդրեն արաբական երգչախումբեր՝ Դամասկոսէն, Յորդանանէն եւ Լիբանանէն: Առանց իր լուրին երգը կը հասնի մինչեւ Ամերիկա:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ
ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՄԻՈՒԹԵԱՆ (ՀԲԸՄ)
ԵՒ ՀԱՅ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴԱՑ
ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԵԱՆ (ՀԵԸ)
ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲԵՐ

ՆԵՐԱԾԱԿԱՆ

1906ին Գահիրէի մէջ, «Միութիւնը զօրութիւն է» նշանաբանով հիմնուած Հայկական բարեգործական ընդհանուր միութիւնը Լիբանանի մէջ Պէյրութի մասնաճիւղը կը հիմնէ 1910ին. 1920ականներուն ՀԲԸՄ կը սկսի բարգաւաճել Լիբանանի նորակազմ գաղութին մէջ եւ հոգալ հայ ժողովուրդին այլազան կարիքները: 1922ին, երբ Քէլէկեան-Սիսուան որբանոցը Պէյրութ կը փոխադրուի, ՀԲԸ Միութիւնը յանձն կ'առնէ անոր տեսչութիւնը եւ ուսումնական ծրագիրին մէջ կ'ընդգրկէ սան-սանուհիներէ կազմուած երգչախումբ եւ սանուհիներէ կազմուած ֆանֆարի խումբ մը՝ երաժշտական կատարելագործուած գործիքներով եւ ղեկավարութեամբ Գրիգոր Յակոբեանի: Այս երաժշտական խումբերը որբանոցին կազմակերպած հանդէսներուն եւ այլ հանդիսութեանց ընթացքին խանդավառ ելոյթներով հանդէս կու գան՝ երաժշտութիւնը դարձնելով անհրաժեշտութիւն մը որբանոցի կեանքին եւ ուսումնական ծրագիրներուն մէջ¹⁴⁹: Քէլէկեան-Սիսուան որբանոցի որբերէ բաղկացած ֆանֆարը հանդէս կու գայ համերգով մը Ուրբաթ, 20 Մարտ 1931ին Հայ աւետարանական եկեղեցւոյ սրահին մէջ:

Լիբանանի հայահոծ շրջաններու մէջ հետզհետէ կը բացուին ակումբներ եւ կեդրոններ: 1931ին Լիբանանի մէջ կը հիմնուի Հայ երիտասարդաց ընկերակցութիւնը, որ շուտով կը դրուի ՀԲԸՄի հովանիին տակ: ՀԵԸի հիմնական նպատակն է կրթել լիբանանահայ երիտասարդութիւնը մշակութային, մարզական, սկաուտական եւ ընկերային գործունէութիւններու միջոցով: Նոյն տարին կը հիմնուի Պուրժ Համուտի «Անդրանիկ» ակումբը եւ 1936ին՝ Զարեհ-Նուպար ակումբը: ՀԵԸի Զարեհ-Նուպար ակումբին մէջ տեղի ունեցող հանդէս-հաւաքոյթները միշտ կ'ունենան գեղարուեստական բաժին, որուն կը մասնակցին երգ ու նուագով անհատ երգող-նուագողներ, երբեմն ալ՝ նուագախումբեր: 1930ական թուականներուն Սուրէն Սիհունեան կը ղեկավարէր 33 հոգինոց փողերախումբ-ֆանֆար՝ ՀԵԸի ակումբին մէջ: Իսկ 1936-1939 թուականներուն կը տըր-

¹⁴⁹ Ներսէս Շիրինեան, «Հ.Բ.Ը.Մ.ի գործունէութիւնը լիբանանահայ գաղութէն ներս, Բ. շրջան 1925-1930», Ալպոմ յուշամատեն Հ.Բ.Ը. միութեան, 1970:

ւէին դաշնակի, ջութակի, քառեակի, երգչախումբի, ֆանֆարի եւ նուագախումբի զանազան դասեր: Պարզեւ Պարսումեան ջութակահարը ՀԵԸի Անդրանիկ ակումբին մէջ ունէր 26 հոգինոց նուագախումբ-երգչախումբ¹⁵⁰:

Երաժշտագէտ-երգահան Յակոբ Իւլէզեան (Իւլէզեանի ամբողջական գործունէութեան մասին տեսնել առանձին) 1939ին¹⁵¹ իր փոքր երգչախումբով կը միանայ ՀԵԸի Զարեհ-Նուպար ակումբին: Անմիջապէս հինգ հոգինոց վարչութիւն մը կը կազմուի, եւ կարճ ժամանակուան մէջ կը կազմուի երգչախումբը: Իւլէզեան այն բազմատաղանդ երաժիշտն է, որ իր երաժշտական ասպարէզը սկսած ըլլալով Այնթապի Ամերիկեան քոլէժին մէջ, տեղահանութենէն ետք Հալէպ կը հաստատուի, ապա Լիբանան, ուր Ճիւնիի, Ճիպէյլի եւ Ղազիրի կուրանոց-որբանոցներուն մէջ կը դասաւանդէ հայ երգ եւ երաժշտութիւն, կը դաշնաւորէ եւ կը յօրինէ երգեր, կը կազմէ հարիւրէ աւելի երգանուագահանդէսներ, կը պատրաստէ Ս. պատարագի քառաձայն երգեցողութիւններ, անխտիր բոլոր յարանաւորութիւններու եւ կազմակերպութիւններու երաժշտական պահանջներուն սիրով գոհացում կու տայ անշահախնդրութեամբ: Պէյրութի մէջ իր հայապահպանման նուիրական գործի կողքին, 1925ին Իւլէզեան կը հաստատէ առաջին երաժշտական խանութը՝ «Մէզոն տը փիանօ» անունով, նաեւ կը հիմնէ ձայնագրական տպարան մը «Նուագ» անունով, ուր

¹⁵⁰ Դափնեպսակ. ալպոմ-մատեան՝ նուիրուած Հ.Ե.Ը.ի երեսնամեակին (1931-1961), Պէյրութ 1964:

¹⁵¹ Յակոբ Իւլէզեան (1891-1943) ծնած է Մարաշ՝ երաժշտասէր ընտանիքի մը յարկին տակ, ուր կանուխէն կը հետաքրքրուի երաժշտութեամբ եւ կը սկսի ջութակի դասերու հետեւիլ, սակայն հօրը կանխահաս մահուան պատճառով ան կիսատ կը թողու իր ուսումը եւ ջութակը կը դարձնէ ապրուստի միջոց: Ան իր երաժշտական ուսումը կ'ամբողջացնէ Զուիցերիոյ մէջ, ուր կը մասնագիտանայ ձայնավարութեան եւ խմբավարութեան մէջ, եւ արդիական մեթոտներով՝ երգի ու նուագի խումբեր եւ փողերախումբ մարզելու: Ան կ'արժանանայ «Գերագանցիկ երաժիշտ» վկայագիրին՝ ժընեւի երաժշտանոցէն, շնորհիւ իր ցուցաբերած երաժշտական բացառիկ տաղանդին: 1913-1915 տարիներուն Յ. Իւլէզեան երգչախումբով ու նուագախումբով ելոյթներ կը կազմակերպէ եւ նոյնիսկ թուրքերուն ուշադրութեան կ'արժանանայ: Տեղահանութեան պատճառով ան կը հաստատուի Հալէպ, ուր կը դասաւանդէ երաժշտութիւն պետական եւ այլ դպրոցներու մէջ: Կ'ըլլայ առաջին երաժշտագէտը, որ կը հաստատուի Լիբանան՝ 1921ին, ուր որբանոցներու մէջ կը սորվեցնէ երգ ու երաժշտութիւն, կը կազմէ քառաձայն երկսեռ երգչախումբ, կը բերէ առաջին դաշնակը եւ աղջատներուն ծրիաբար կ'ուսուցանէ:

լոյս կ'ընծայէ տասը փոքրիկ պրակներ՝ ձայնագրութեան դասագիրքերու եւ ձայնագրեալ երգարաններու: Յակոբ Իվէզեան իր անձնուէր աշխատանքին համար կ'արժանանայ շատ մը գնահատական գիրերու ու գնահատանքի՝ բարձրաստիճան անձնաւորութիւններու կողմէ: 1936ին, վաստակաւոր երաժիշտ-ուսուցիչը կ'արժանանայ յոբելենական գնահատանքի շքեղ հանդիսութեան մը՝ իր 25ամեայ գործունէութեան առթիւ:

Յակոբ Իվէզեան Զարեհ-Նուպար ակումբին մէջ ամբողջ սրտով կը լծուի հայ երաժշտութիւնը հայ նոր սերունդին սիրցնելու գործին: Իվէզեանի կազմած երգչախումբին փորձերը կը կատարուին շաբաթը երկու անգամ՝ կոկիկ երգացանկով: Ան կը հսկէ նաեւ արդէն գոյութիւն ունեցող երկու ֆանֆարներուն, իսկ Պարգեւ Պարսումեան կը ղեկավարէ նուագախումբը: Յակոբ Իվէզեան հիացող մըն էր Կոմիտասի երաժշտութեան եւ իր երգչախումբին կը սորվեցնէ Կոմիտասի երգերէն: Միաժամանակ՝ սիրահար եւրոպական դասական երաժշտութեան երգահաններու գործերուն, ան իր յայտագիրներուն մէջ կը ներառէ Շուպերթի, Մոցարթի եւ Պէթհովէնի գործերէն նմուշներ եւ բացատրութիւններով կը դիւրացնէ երգին պարզած մթնոլորտին հաղորդուիլ: Յակոբ Իվէզեան մինչեւ 1942ին կատարեալ նուիրումով կ'ուսուցանէ հայ երգը, սակայն անոր յանկարծական մահը՝ 1943ին, կ'իսատ կը թողու սկսած աշխատանքը: Իվէզեանի մահէն ետք երգչախումբը կ'անցնի Պարգեւ Պարսումեանի ղեկավարութեան տակ: Պարգեւ Պարսումեան ջութակահարը փոխանակ շեշտը երգչախումբին վրայ դնելու, կը դնէ նուագախումբին վրայ, եւ այսպէս կը տատանի գործը, եւ անգլուխ կը մնայ: Այս ատեն ղեկավարութիւնը կը ստանձնեն մերթ Միհրան Ասլանեան, մերթ Պարգեւ Պարսումեան:

ՀՐԱՆԴ ԳԵՈՐԳԵԱՆ (1915-1992)

1944ին՝ իբրեւ արդիւնք երկարատեւ ջանքերու, կը կազմուի ՀԵԸԻ «Կոմիտաս» երգչախումբը՝ երիտասարդ երաժիշտ Հրանդ Գեորգեանի ղեկավարութեամբ: Այս երգչախումբը մեծ ոգեւորութիւն եւ հետաքրքրութիւն կը ստեղծէ, եւ անոր միացող անդամներուն թիւը կը հասնի 100ի: Երգչախումբը կը վայելէ Կիլիկիոյ կաթողիկոսարանին հովանաւորութիւնը եւ Ղեւոնդ վրդ. Չէպէյեանի հսկողութիւնը:

Խմբավար Հրանդ Գեորգեան¹⁵² 1941ին կու գայ Պէյրութ, ուր կը հետեւի Ամերիկեան համալսարանի դաշնակի եւ թաւջութակի դասերուն՝ որպէս Կիւպէնկեանի սան, եւ Պէյրութ կեցութեան վեց տարիներուն կը պաշտօնավարէ ՀԲԸՄԻ Դարուի Յակոբեան աղջկանց վարժարանին, ինչպէս

¹⁵² Հրանդ Գեորգեան (1915-1992) ծնած է Այնթապ, տեղահանութեան ընթացքին որբացած մանուկը կը հասնի Հալէպ, ուր կը մնայ մինչեւ 1926: 1926-1927 տարիներուն Դամասկոսի մէջ ան կ'ապաստանի իր հօրեղբոր մօտ: Ապա՝ 1927-1937, ան կ'ուսանի Կիպրոսի Մելգոնեան կրթական հաստատութեան մէջ, ուրկէ շրջանաւարտ կ'ըլլայ մանկավարժական ճիւղէն: Մելգոնեանի մէջ կ'աշակերտէ երաժիշտ Բարսեղ Կանաչեանի, ապա Վահան Պետելեանի, որոնք զինք կը քաջալերեն երաժշտական տեսական եւ գործնական գիտելիքները իւրացնելու մէջ: Բարսեղ Կանաչեան՝ յայտնաբերելով Գեորգեանի երաժշտական ձիրքը, զինք կ'առնէ մասնաւոր հոգածութեան տակ, եւ Մելգոնեանի մէջ է, որ կը սկսի կազմաւորուիլ ապագայ երաժիշտ-խմբավարը: Ան 1937-1941 Դամասկոսի մէջ եւ 1941-1947 Պէյրութի մէջ կը նուիրուի ուսուցչութեան եւ քառաձայն երգչախումբերու կազմակերպման: 1947-1965 Հայաստանի մէջ կը դասաւանդէ Երեւանի Ռոմանոս Մելիքեանի անուան երաժշտական ուսումնարանին մէջ, ուր 1953ին կը յայտնաբերէ ապագայի անգլուզական երգչուհին՝ Լուսինէ Չաքարեանը, եւ զայն կ'առաջնորդէ Էջմիածինի Մայր Տաճարին մէջ իր ղեկավարած երգչախումբին մենակատարը դառնալու: Գեորգեան իր թափառական կեանքը կը շարունակէ անցնելով Փարիզ՝ քրոջ մօտ (1966-1972), Պէյրութ (1972-1975) եւ վերջապէս Հալէպ, ուր 1987ին յոբելենական շքեղ համերգ-հանդիսութեամբ կը տօնւի Հրանդ Գեորգեանի մանկավարժական գործունէութեան 50ամեակը (1937-1987): Ան 8 Սեպտեմբեր 1992ին Հալէպի մէջ իր աչքերը կը փակէ այս աշխարհին:

նաեւ Մխիթարեան եւ Սահակեան դպրոցներուն մէջ՝ իբրեւ ձայնագրութեան եւ երգի ուսուցիչ: Ան յաճախ կը մասնակցի զանազան եկեղեցիներու երգեցողութիւններուն՝ ղեկավարելով Եկմալեան Պատարագը: Պէյրութ եղած շրջանին կը ստեղծագործէ շարք մը երգեր, որոնց կարգին «Գիշերն Անուշ է» երգը՝ Մեծարենցի բառերով, այս երգին շնորհիւ ալ ան կը դառնայ հանրածանօթ:

Հրանդ Գէորգեան 1942ին ՀԵԸի Զարեհ-Նուպար ակումբի անդամներով եւ Դարուի Յակոբեանի աշակերտուիիներով կը կազմէ հարիւր հոգինոց «Կոմիտաս» քառաձայն երգչախումբը, եւ մինչեւ 1947 բազմաթիւ համերգներ կու տան՝ ժողովրդական ու հոգեւոր երգերով:

Առաջին երգչախմբային համերգը, փոքրիկ նուագախումբի մը ընկերակցութեամբ, տեղի կ'ունենայ 1943ին Քոլէժ տը լա Սալլի մէջ: Ան 1944ին առաջին անգամ ըլլալով Մակար Եկմալեանի քառաձայն Պատարագը կը ղեկավարէ նախ Անթիլիասի Մայր տաճարին մէջ, ապա Ս. Գէորգ եւ Քառասուն Մանկանց եկեղեցիներուն մէջ՝ երգեհոնի ընկերակցութեամբ երաժիշտ Պօղոս Ճելալեանի: ՀԵԸի 100 հոգինոց «Կոմիտաս» երգչախումբը՝ Հրանդ Գէորգեանի ղեկավարութեամբ եւ նուագախումբի ընկերակցութեամբ, 26 Նոյեմբեր 1944ին կը մասնակցի Խորհրդային Հայաստանի 24րդ տարեդարձին առիթով տեղի ունեցող տօնակատարութեան «Կրան Թէաթր» սրահին մէջ:

ՀԵԸի Զարեհ-Նուպար ակումբին կազմակերպութեամբ, «Կոմիտաս» երգչախումբը՝ Հրանդ Գէորգեանի ղեկավարութեամբ, յաջորդ տարին՝ 6 Մայիս 1945ին, հանդէս կու գայ հայկական մեծ համերգով մը, որուն յայտագիրը կ'ընդգրկէ 17 հոգեւոր եւ ժողովրդական խմբերգներ: Համերգը տեղի կ'ունենայ «Սինեմա Ռիալթօ»ի մէջ՝ բարձր հովանաւորութեամբ ՆՍՕՏՏ Գարեգին Ա. Յովսէփեանց վեհափառին: Նոյնպէս Զարեհ-Նուպար ակումբին նախաձեռնութեամբ, «Կոմիտաս» երգչախումբը նոյն տարին կը մասնակցի Կոմիտասի մահուան 10ամեակի տօնակատարութեան՝ Կոմիտասեան խմբերգներով: 1945ին, երբ Աշոտ Պատմագրեան Պէյրութ կու գայ համերգ մը տալու, կը դիմէ Հրանդ Գէորգեանին, որ երգչախումբի անդամները իրեն կը տրամադրէ:

31 Մարտ 1946ին «Կոմիտաս» դարձեալ հայկական մեծ համերգով հանդէս կու գայ «Սինեմա Ռիօ»ի շքեղ սրահին մէջ՝ ղեկավարութեամբ երաժիշտ Հրանդ Գէորգեանի, եւ 2 Յունիս 1946ին՝ իր տարեկան համերգով, Քոլէժ տը լա Սալլի մէջ: Հրանդ Գէորգեանի Պէյրութի մէջ խմբավարած վերջին համերգը տեղի կ'ունենայ 30 Մարտ 1947ին «Կրան Թէաթր»ի

Հրանդ Գեորգեանի խմբավարած «Կոմիտաս» երգչախումբը
Անթիլիասի մայրավանքին առջեւ, 1945

մէջ: Երգչախումբի 85 անդամներուն կ'ընկերակցի նուագախումբ մը, որուն մաս կը կազմէ Պօղոս Ճելալեան՝ դաշնակի վրայ:

Այս համերգի յայտագիրին կարեւոր մէկ մասը կը գրաւեն հայաստանեան նորաստեղծ խանդավառ երգեր, ինչպէս նաեւ Կոմիտասի, Սիւնիի, Ալէմշահի, Մասքանյիի եւ իր յօրինումներէն՝ «Երի-երի եանտըմ Հոյ» երգը, զոր երգչախումբը կ'երգէ մեծ յաջողութեամբ եւ կ'արժանանայ ներկաներուն բուռն ծափերուն եւ կրկնելու փափաքին: Մեներգներ կը կատարեն օրիորդներ Ժ. Սէքսէնեան եւ Պ. Ազատեան: Այս համերգին մասին *Չարթօնք* օրաթերթի թղթակիցը կը գրէ. «Հրանդ Գեորգեան իր վերջին համերգով, որ տեղի ունեցաւ 30 Ապրիլ 1947ին, Պէյրութի լաւագոյն սրահներէն Կրան Թէաթրի մէջ, տուաւ հաւաստիքը իրական արժանիքին՝ օժտուած երաժիշտի մը եւ երգահանի մը: Իր նախորդ համերգները թէեւ կը յայտնաբերէին բծախնդրութիւն մը արուեստի մօտեցումին իր ըմբռնումներուն մէջ, սակայն պայմանները, փորձառութիւնն ու մանաւանդ հասունութիւնը եւ կազմաւորումը կը պակսէին երիտասարդ խմբավարին ինչպէս եւ խումբին: Այս անգամ Գեորգեան հրապարակ եկաւ յաղթահարած բազմաթիւ խոչընդոտներ, ու մեծ գիծերով յառաջացած արուեստի մէջ: Անայլայլօրէն Գեորգեանի վերջին համերգը կու տայ մեզի իրաւունքը Գեորգեանը դասելու արտասահմանեան երգահաններու տիտղոսա-

ւոր դասակարգին մէջ: ... ԿՈՄԻՏԱՍ երգչախումբը, նոր տարրերով հարուստ, կրցաւ գոհացում տալ իր բծախնդիր ղեկավարին պահանջներուն:.... Վստահ ենք որ Պր. Հ. Գէորգեան այլեւս վերջնականապէս ինքզինք պարտադրած հայ կեանքին պիտի իրականացնէ աւելի մեծ ու վաւերական յաջողութիւններ, շուտով աւելնալու համար այն հոյլին որ հայրենիքի մեր երաժշտական հարստութիւնը կը կազմէ»¹⁵³:

Այս համերգը կ'ըլլայ Հրանդ Գէորգեանի Պէյրութի վերջին համերգը: Ան 1947ի Օգոստոսին կը ներգաղթէ Հայաստան¹⁵⁴: Երեւանի եւ Էջմիածինի մէջ կը շարունակէ իր երաժշտական ասպարէզը՝ դասաւանդելով երաժշտական տեսական նիւթեր Ռոմանոս Մելիքեանի անուան երաժշտական ուսումնարանին եւ Էջմիածինի Գէորգեան հոգեւոր ծեմարանին մէջ: Ան կը հրաւիրուի նաեւ Էջմիածինի Մայր տաճարին համար քառաձայն երգչախումբ կազմելու՝ 14 հայրենադարձ երգողներէ բաղկացած, եւ այսպէս Հրանդ Գէորգեան իր երգչախմբային գործունէութիւնը կը շարունակէ Էջմիածինի մէջ 1949-1961:

Հրանդ Գէորգեանի հայրենիք մեկնումէն ետք, ՀԵԸի մէջ կը կազմուի յատուկ յանձնախումբ մը՝ երգչախումբ յառաջացնելու նպատակով, սակայն չի յաջողիր: Միայն հինգ տարիներ ետք՝ 1953-1954 տարեշրջանին, տաղանդաւոր երգահան Համբարձում Պէրպէրեան, որ Պէյրութ հաստատուած էր քսան տարիներ առաջ, մուտք կը գործէ ՀԵԸի Զարեհ-Նուպար ակումբի երաժշտական կեանքին մէջ, եւ կը կազմուի «Կոմիտաս» երկսեռ երգչախումբը՝ անոր ղեկավարութեամբ:

¹⁵³ Հ. Կ. «Հրանդ Գէորգեանի համերգը», *Չարթօնք*, 3 Ապրիլ 1947:

¹⁵⁴ Հրանդ Գէորգեան (Հացիկեան), «Կեանքիս պատկերազարդ ժապաւենը (ինքնակենսագրութիւն), յուշեր, դէպքեր, դէմքեր 1924էն մինչեւ այսօր», Հալէպ, 1983:

ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄ ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ (1905- 1999)

Համբարձում Պերպերեան¹⁵⁵ ջարդերէն մազապուրծ ազատած, իր մանկութենէն կը ցուցաբերէ երաժշտական մեծ ընդունակութիւն: Իր գաղթականի փոթորկալից կեանքը զինք կը նետէ Աթէնք, ուր 1923ին կը յաջողի մտնել տեղւոյն երաժշտանոցը: Եօթը տարիներ ետք կը վկայուի իբրեւ ջութակահար եւ երգահան, եւ իր առաջին համերգներն ու նուագահանդէսները կու տայ Աթէնքի մէջ՝ արժանանալով հայ եւ յոյն ժողովուրդին ջերմ գնահատանքին: 1930ին կը հրաւիրուի Կիպրոսի յունական երաժշտանոց՝ իբրեւ ուսուցիչ: 1932ին կ'անցնի Լիբանան ու Սուրիա,

Համբարձում Պերպերեան

¹⁵⁵ Համբարձում Պերպերեան ծնած է Ատանա (Կիլիկիա) 1905ին: Մինչեւ 1915 կը յաճախէ իր ծննդավայրի ֆրերներու վարժարանը: Ընտանեօք կ'աքսորուին Պապ, ուր կը կորսնցնէ ծնողքը: Արաբներ կը պահեն զինք: 1917ին կ'ապաստանի Հալէպ, ուր կը մտնէ Ամերիկեան որբանոց: Տարի մը ետք, Հալէպի որբերուն Պոլիս փոխադրուած ատեն, Պերպերեան կը փախչի դէպի իր ծննդավայրը: 1918ին, Ձինադարի նախօրեակին, ան կը մտնէ Ատանայի Աբգարեան վարժարանը, ապա իր ուսումը կը շարունակէ Կեդրոնականի մէջ, ուր միեւնոյն ատեն սոլֆեժի դասեր կ'առնէ երաժիշտ Կ. Օղոսեանէն: Երբ, ընտրութեամբ, որոշուած կ'ըլլայ Պերպերեանը՝ իբրեւ երաժշտութեան ամենատաղանդաւոր աշակերտ, դրկել Վիեննայի երաժշտանոցը, կը սկսի Կիլիկիոյ պարպումը ֆրանսական ուժերէն: Ասիկա արգելք կ'ըլլայ որոշումին իրագործման, եւ Պերպերեան կ'անցնի Իզմիր: Իզմիրի դէպքը զինք կը նետէ Աթէնք, ուր ան 1923ին կը յաջողի մտնել տեղւոյն երաժշտանոցը՝ շնորհիւ իր յամառ ջանքերուն: Ան 1930ին երաժշտանոցէն կը ստանայ իր վկայականը՝ որպէս ջութակահար եւ երգահան: Պերպերեանի ջութակի առաջին ուսուցիչը եղած է Քարաջեանը, ստեղծագործական դասընթացքի դասատուն՝ Իկոնոմիդին, իսկ խմբավարութեան ուսուցիչը՝ Միդրոբուլոսը: Այնուհետեւ ան կը կատարելագործէ իր երա-

ուր կու տայ համերգներ, այդ փուլին ալ արդէն վերջնականապէս կը հաստատուի Պէյրութ, ուր կը պաշտօնավարէ հայկական զանազան դպրոցներու մէջ՝ իբրեւ երաժշտութեան ուսուցիչ: Ան կ'ուսուցանէ Համազգայինի Ճեմարանի, Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան Դպրեվանքին, Սահակեան վարժարանի, Մխիթարեաններու, ինչպէս նաեւ ՀԲԸ Միութեան զանազան վարժարաններուն մէջ: Հետզհետէ կը հիմնաւորուի երգահանի եւ խմբավարի իր տաղանդը: Ան կը կազմակերպէ եւ կը ղեկավարէ երգչախումբեր, մանկական երգեցիկ խումբեր, երգի-պարի անսամպլ, կու տայ երաժշտական դասախօսութիւններ եւ կը յօրինէ այս դպրոցներէն շատերուն քայլերգները, ինչպէս նաեւ ՀԵԸի քայլերգը:

Պէյրութի մէջ Համբարձում Պէրպէրեանի առաջին խմբավարական համերգը տեղի կ'ունենայ 4 Մարտ 1933ին, Սէն Ժորժ հիւրանոցին մէջ՝ կազմակերպութեամբ Համազգային ընկերութեան եւ բարձր հովանաւորութեամբ Տիկին Տեպպասի: Այս տարեկան մեծ համերգով հանդէս կու գայ Հայ Ճեմարանի 50 հոգինոց դպրոցական երգչախումբը: Երկու բաժիններէ բաղկացած յայտագիրը կ'ընդգրկէ մեներգներ եւ խմբերգներ: Խմբերգներն են՝ Դ. Ղազարեան՝ «Տիլպար ծան», Բ. Կանաչեան՝ «Հոյ Նար», Ա. Մայիլեան՝ «Լորիկ», Վ. Սրուանձտեան՝ «Գինի լից», Հ. Պէրպէրեան՝ «Մարալօ» եւ «Տօ Լաօ», Կոմիտաս՝ «Հոյ Նազանըմ», «Խումար պառկեր», «Երկրագործի երգ» եւ «Սիփանայ քաջեր»: Սպենդիարեանի, Հ. Պէրպէրեանի, Ռ. Մելիքեանի եւ Կոմիտասի երգերով մեներգներ կը կա-

ծշտական կրթութիւնը Փարիզի մէջ: Ան չորս անգամ կը հրաւիրուի հայրենիք (1962, 1971, 1978 եւ 1989) եւ Լիբանանէն զատ նուագահանդէսներով ելոյթ կ'ունենայ Թրիփոլիի, Հալէպի, Լաթաքիոյ, Դամասկոսի, Երուսաղէմի, Ամմանի, Աթէնքի, Պոլսոյ, Գահիրէի, Աղեքսանդրիոյ, Նիկոսիոյ, Լառնաքայի եւ Լոնտոնի մէջ: Պէրպէրեան շատ երիտասարդ տարիքին ընտանիք կը կազմէ երգչուհի Սրբուհի Թագուրեանի հետ, եւ անոնք կ'ունենան չորս զաւակներ, որոնք բոլորն ալ ասպարէզային երաժիշտներ կը դառնան: Հրաչ՝ ջութակահար, Վահէ՝ թաւջութակահար, Շահէ՝ երաժշտագէտ եւ Նայիրի՝ երգչուհի: Համբարձում Պէրպէրեան պարգեւատրուած է բազմաթիւ անգամներ: Հայաստանի երգահաններու միութեան «Կոմիտաս» շքանշանով (1983), Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան «Ս. Մեսրոպ Մաշտոց» շքանշանով (1997) եւ Ամենայն Հայոց կաթողիկոսութեան «Ս. Ներսէս Շնորհալի» շքանշանով (1998): Ան ստացած է նաեւ Հայրապետական կոնդակներ՝ իր ազգանուէր ծառայութեան համար: Ան իր աչքերը կը փակէ այս աշխարհին 1999ին Պոսթոնի մէջ: ՀԵԸի «Անդրանիկ» մշակութային միութիւնը 2005ի 6 Դեկտեմբերին շքեղ հանդիսութեամբ մը կը տօնէ Հ. Պէրպէրեանի ծննդեան 100ամեակը: (Հ.Բ.Ը.Միութեան Ալպոմ յուշամատեան. *Ձարթօնք*, 20 Հոկտեմբեր 1950):

տարեն օր. 2. Ապէլ եւ տիկ. Ա. Պէրպէրեան, դաշնակով կ'ընկերակցի տիկին Սաւրանսքի:

Նոյն տարին՝ Մարտ 24ին, Համբարձում Պէրպէրեան կու տայ դարձեալ տարեկան համերգ մը, այս անգամ քեմփի հրկիզուած Սահակեան վարժարանի 8-14 տարեկան աշակերտներու մասնակցութեամբ եւ նախագահութեամբ համայն Սուրիոյ մարզպետ՝ Հանրի Փոնսոյի տիկնոջ:

24 Փետրուար 1934ին, դարձեալ Հայ կրթական եւ հրատարակչական Համազգային ընկերութիւնը կը կազմակերպէ Հայ Ճեմարանի երգչախումբի տարեկան համերգը՝ Համբարձում Պէրպէրեանի ղեկավարութեամբ եւ դաշնակի ընկերակցութեամբ օր. Ծ. Գարագաշեանի: Յայտագիրին մաս կը կազմեն քառածայն, վեցածայն եւ ութածայն խմբերգներ, ինչպէս նաեւ նուագարանային զուգերգներ եւ քառեակներ: Երգուած քառածայն խմբերգներն են՝ Գ. Սիւնի՝ «Ալագեազ», Կոմիտաս՝ «Արեւ թըռվըռալով ելաւ», Հ. Պէրպէրեան՝ «Բզէզին երգը» եւ Ա. Տէր Ղեւոնդեան՝ «Կողբա ելաւ»: Վեցածայն խմբերգներն են՝ Կոմիտաս՝ «Անձրեւն եկաւ», Հ. Պէրպէրեան՝ «Պարերգ» (մեներգող՝ օր. 2. Ապէլ) եւ «Հայաստանի գովքը» (մեներգող՝ Պ. Էլմաճեան): Ութածայն խմբերգն է Կոմիտասի «Օրօր ադինօ - Սոնա եար»-ը: Յայտագիրի ընթացքին մէջ ընդ մէջ կը կատարուի մեներգ՝ Ռոմանոս Մելիքեան՝ «Գիշերն եկաւ» (2. Ապէլ), զուգերգ՝ ջութակ-դաշնակ, Կոմիտաս՝ «Պար Ծուշիկի», նուագարանային քառեակ՝ Ա. Տիգրանեան՝ «Զուռնի դըրինգի» եւ Ա. Սպենդիարեան՝ «Երեւանի էթիւտները» (Էնզէլի եւ Հիճազ): Քառեակներուն նուագածուներն են՝ պպ. Հ. Պէրպէրեան, Ռ. Քուկէլ, Ե. Խնտամեան եւ Հ. Ապէլ, օր. Ծ. Գարագաշեանի դաշնակի ընկերակցութեամբ: Այս յայտագիրը ցոյց կու տայ, թէ բազմատաղանդ երաժիշտ Համբարձում Պէրպէրեան այդ օրերու լիբանանահայ գաղութին ներկայացած է որպէս ջութակահար, խմբավար եւ երգահան:

Համբարձում Պէրպէրեան իր մանկավարժական աշխատանքին առընթեր, 1934ին կը յօրինէ մանուկներու համար գրուած օփերա-պալետ մը՝ «Թիթեռ» կամ «Մանուկն ու բնութիւնը» (լիպրետթօ Բ. Ժիրայրի), զոր կը բեմադրուի Սահակեան վարժարանի աշակերտութեան կողմէ՝ իր ղեկավարութեամբ:

Հ. Պէրպէրեան իր համերգներու յայտագիրներուն մէջ, ուրիշ հայ երգահաններու կարգին, միշտ տեղ կու տայ իր հին թէ նոր ստեղծագործութիւններուն՝ լիբանանահայութեան ծանօթացնելով իր անխոնջ աշխատանքին արդիւնքը: Ան սկիզբի շրջանին կը կազմէ իր անձնական մի-

«Մանուկը բնութեան մէջ» օփերա, 1933-34

չոցներով կազմուած «Նայիրի» երգչախումբը, նախքան ՀԲԸ Միութեան հովանաւորութիւնը վայելելը: Երգչախումբին փորձերը կը կատարուէին Պէրպէրեանի երկու սենեակնոց տան մէկ սենեակին մէջ (Ս. Յարութիւն եկեղեցւոյ կից): 1945ի տարեկան համերգին մասին *Ազդարար* օրաթերթի թղթակիցը կը գրէ. «Անցեալ Կիրակի, սինեմա Օփերայի մէջ տեղի ունեցաւ ծանօթ երգահան Համբարձում Պէրպէրեանի երգահանդէսը: Թէպէտ շատ անգամներ առիթ ունեցած ենք լսելու Պէրպէրեանի համերգները, սակայն, պէտք է խոստովանիլ որ այս մէկը, ո՛չ միայն գերազանցեց նախկինները, այլեւ, կրցաւ պատուաւոր տեղ մը գրաւել մեզի հրամցուած համերգներու կողքին, եթէ նկատի չառնենք Կանաչեանի երգահանդէսները: Հակառակ քիչ մարզուած, ու առաջին անգամ քով քովի եկած տարրերով խումբ մը տրամադրութեան տակ ունենալուն, գովելի արդիւնք մը կրցաւ ի յայտ բերել»¹⁵⁶:

1946ին Համբարձում Պէրպէրեան կը յօրինէ ութաձայն օրաթորիօ մը՝ նիւթ առնելով Վահան Թէքէեանի «Եկեղեցին հայկական» ոտանաւորը եւ օգտուելով հայկական եկեղեցական մեղեդիներու մոթիֆներէն: Այս գոր-

¹⁵⁶ Ն. «Համբարձում Պէրպէրեանի երգահանդէսը», *Ազդարար*, 24 Փետրուար 1945:

Երգչախումբն ու նուագախումբը

Ժը ան կը նուիրէ ՆՍՕՏՏ Գարեգին Ա. կաթողիկոսին եւ առաջին անգամ կը ներկայացնէ կաթողիկոսարանի նախաձեռնութեամբ կազմակերպուած համերգի մը ընթացքին, որ տեղի կ'ունենայ 2 Յունիս 1946ին Ամերիկեան համալսարանի «Չեփըլ»ին մէջ՝ կաթողիկոսին ներկայութեան: Այս մասին կաթողիկոսարանի պաշտօնաթերթ *Հասկ* կը գրէ. «Համերգին յայտագիրը, որ բաժնուած էր երեք մասերու, գործադրուեցաւ մեծ յաջողութեամբ, հմուտ ղեկավարութեամբ Հ. Պէրպէրեանի: Նուագախումբը իր կարողութեան չափով օժանդակեց ՆԱՅԻՐԻ երգչախումբին: ... Համերգին գլխաւոր անակընկալը եւ բեւեռը կը կազմէր «Եկեղեցին հայկական օրաթորիօ»ն: ... Նորութիւն մըն էր այս Լիբանանի մեր երաժշտական գրականութեան մէջ եւ կը մաղթենք ջերմապէս, որ այս ծիւղը մշակւի եւ զարգանայ: ՆԱՅԻՐԻ երգչախումբը երգեց զայն մեծ յաջողութեամբ եւ նուագախումբին զանգակները պահ մը վերացուցին ունկնդիրները եկեղեցական ժամերգութեան վեհութեան»¹⁵⁷:

3 Ապրիլ 1948ին «Մեմորեալ Հոլ»ի մէջ Հ. Պէրպէրեան, իր «Նայիրի» երգչախումբին եւ Պէյրութի նուագախումբին մասնակցութեամբ, տարե-

¹⁵⁷ Լուրեր կաթողիկոսարանէն. «Հայկական ՕՐԱԹՈՐԻՕՆ», *Հասկ*, Յունիս 1946, թիւ 6, էջ 186:

կան համերգ կու տայ՝ նուիրուած վաղամեռ երգահան Գուրգէն Ալեմշահի (1907-1947): Յայտագիրին մէջ կ'ընդգրկուին Պէրպէրեանէն չորս նոր ստեղծագործութիւններ՝ «Հովուիկին երգը», «Գիւղ հայրենին», «Ռազմերգ» եւ «Պարերգ թիւ 2»:

Հ. Պէրպէրեանի 1950ի տարեկան երգչախումբ-նուագախումբի համերգը տեղի կ'ունենայ Ամերիկեան համալսարանի մատուոյն մէջ, հոծ բազմութեան մը ներկայութեան, հովանաւորութեամբ Լիբանանի առաջին տիկին՝ Լոր Պշարա էլ Խուրիին: Յայտագիրի առաջին մասով կը մատուցուի Ա. Տէր Ղեւոնդեանի «Սեդա» օփերայի քայլերգը եւ Ալեմշահի «Աւարայրի ծակատամարտը»՝ առնուած «Վարդանանց» գործէն: Իսկ

1950ի տարեկան համերգ

երկրորդ մասը կը կազմեն Հ. Պէրպէրեանի երկարաշունչ հեղինակութիւնները, որոնցմէ՝ թաւջութակի քոնչերթոյի առաջին ունկնդրութիւնը: Այս համերգին մասին *Երիտասարդ հայուի* ամսագիրի խմբագիր Սիրան Սեզա կը գրէ. «Երգչախումբ եւ նուագախումբ ուժեղացուած էին կարող օժանդակներով: ...Հայկական ժողովրդական երգերու վրայ յօրինուած թէւ, բայց պէյրութահայութեան ականջները եւ երաժշտական ըմբռնումը դեռեւս աններդաշնակ էին «անվերջանալի» կամ իր լրացումը փնտռող ու 45 վայրկեան տեւող թաւջութակի քոնչերթոյին հետ: Պէտք է խոստովանիլ որ Պր. Հ. Պէրպէրեան միշտ յամառ աշխատող մըն է, յօրի-

ներու պապակով յաւերժ երիտասարդ, բայց ձայներու գերարտադրութեան մէջ ներդաշնակութիւն գտնելու իր արուեստը քիչ մը խորթ է մեզի, գուցէ դասական երաժշտութեան միայն մեզմէ ոմանց վարժ ըլլալը եւ գուցէ ոմանց ալ Կոմիտասեան ներդաշնակութեան վարժուած ըլլալն է պատճառը»¹⁵⁸:

Համբարձում Պէրպէրեան իր բեղուն գործունէութիւնը կը շարունակէ դպրոցներու մէջ պաշտօնավարելով, ամէն տարի կանոնաւոր կերպով տարեկան համերգներ ներկայացնելով հանրութեան, դասախօսութիւններով եւ գեղարուեստական ձեռնարկներուն իր մասնակցութիւնը բերելով: Ան 1952ին շրջապատոյտ մը կը կատարէ Հիւսիսային Ամերիկայի մէջ, ուր մեծ յաջողութիւն կը գտնէ իր եօթը համերգներով եւ պատկերասփիռի յայտագիրով եւ, տարուան մը բացակայութենէ ետք, կը վերադառնայ իր ընտանիքին, երգչախումբին ու դասերուն¹⁵⁹:

Համբարձում Պէրպէրեան 3 Մայիս 1953ին Պէյրութի ամերիկեան համալսարանի ժողովասրահին մէջ կու տայ իր տարեկան համերգը՝ ընտիր բազմութեան մը ներկայութեան: Այս համերգին ընթացքին Հ. Պէրպէրեանի «Նայիրի» երգչախումբը՝ կազմուած Դարուի Յակոբեանի, Սահակեանի եւ այլ վարժարաններու շրջանաւարտներէն, հանդէս կուգայ Կոմիտասի, Սաթեանի, Խաչատուրեանի եւ իր հեղինակած երկու նոր ստեղծագործութիւններով՝ «Խորհուրդ Վարդանանց» քանթաթան եւ «Խօսք իմ որդւոյս» («Հայ լեզուին» քանթաթային վերջին մասը), որոնց կ'ընկերակցի նուագախումբ մը: Դաշնակով կ'ընկերակցի Զարուի Եղբայրեան, ջութակով՝ Էլի Պենժամէն: Մեներգողներն են տիկ. Մարի Աւետեան, Օրք. Տարտաղանեան, Գրգիրեան, Գոյումձեան, Սարգիսեան, իսկ պարոններ՝ տղքթ. Էլմաձեան, Իւրնէշլեան եւ Սոլագեան:

Այս համերգին մասին Սիրան Սեզա կը գրէ. «Երաժշտագէտները պիտի ըսեն թէ արժէք ունին հայ երաժշտութեան մէջ այս երկու երկարաշունչ (երգ ու նուագ) հեղինակութիւնները: Ունկնդիրները խանդավառւեցան եւ երկար ծափահարեցին, յայտնապէս գոհ, որ Սփիւռքի մէջ այնքան դանդաղ յղացքով հայ երաժշտութիւնը երկու նոր երգերով կենսունակութիւն կը ստանար: Կը շնորհաւորենք Համբարձում Պէրպէրեանը եւ իր ՆԱՅԻՐԻ երգչախումբը, նաեւ նուագախումբը»¹⁶⁰:

¹⁵⁸ Սեզա, *Երիտասարդ հայուհի*, Մայիս 1950, թիւ 7:

¹⁵⁹ Սեզա, *Երիտասարդ հայուհի*, Յունուար 1953:

¹⁶⁰ Սեզա, *Երիտասարդ հայուհի*, Մայիս 1953, թիւ 5:

Վերադառնալով Համբարձում Պէրպէրեանի գործունէութեան, Չարեհ-Նուպար ակումբին մէջ ան կը վերակազմէ «Կոմիտաս» երգչախումբը՝ երաժշտութիւնը սիրող անդամներէ եւ արհեստաւոր տղոցմէ, որոնք ոչ մէկ գիտութիւն ունէին սովֆեժ-թէորիի: Անոնք շաբաթը երկու անգամ, երեկոները՝ գործէն ետք, կու գային երգչախումբի փորձերուն, տղաքը առանձին, աղջիկները առանձին: Խմբավարը դաշնակով կը սորվեցնէր: Ընդհանրապէս տարեկան մէկ համերգ կու տար երգչախումբը, միւս երգչախումբերուն նման, երբեմն ալ հանդիսութեանց կը մասնակցէր քառեակ կամ ութեակ խմբակցութեամբ: Յայտագիրը կազմուած կ'ըլլար ընդհանրապէս հայկական ազգային, հայրենասիրական երգերէ ու խումբերգներէ՝ գրեթէ միշտ նուագախումբի ընկերակցութեամբ:

Համբարձում Պէրպէրեանի ղեկավարութեամբ, ՀԵԸի «Կոմիտաս» երգչախումբը 29 Ապրիլ 1954ին Ամերիկեան համալսարանի «Չեփըլ»ին (այժմ՝ «Էսեմպլի հոլ») մէջ կու տայ իր առաջին համերգը՝ նուիրուած Կոմիտասի ծննդեան 85ամեակին եւ զուտ կոմիտասեան երգերով կազմուած յայտագիրով: 1954 տարեշրջանի համերգներուն մասին *Երիտասարդ հայուհի* կը գրէ. «Մեր տիւնամիջ երգահանը՝ Համբարձում Պէրպէրեան՝ Վարպետին՝ Կոմիտասի ծննդեան 85-ամեակին առթիւ տուած յաջող համերգէն վերջ (ձեռնարկ Բարեգործականի երիտասարդացին), տուաւ նոյնպէս յաջող իր տարեկան համերգը: Հայրենիքի երգերուն հարազատ արտայայտիչ-մեկնաբանող այս երգահանը ունի բազմաթիւ հեղինակութիւններ որոնցմէ ոմանք գնահատուեցան Ամերիկայի երաժիշտներէն»¹⁶¹:

29 Մայիս 1955ին «Կոմիտաս» երգչախումբը դարձեալ հանդէս կու գայ իր տարեկան համերգով, որ տեղի կ'ունենայ դարձեալ Ամերիկեան համալսարանի «Չեփըլ»ին մէջ, եւ մամուլի թղթակիցը զայն կ'որակէ «Յաջողագոյն ձեռնարկ»:

27 Մայիս 1956ին «Կոմիտաս» երգչախումբին համերգը կը նուիրուի ՀԲԸ Միութեան ոսկեայ եւ ՀԵԸի արծաթեայ զոյգ յոբելեաններուն: Հայ երաժշտութեան այս փառատօնը, որ տեղի կ'ունենայ Պէյրութի ԵՈՒՆԵՍԲՕ պալատի սրահին մէջ, ղեկավարութեամբ Համբարձում Պէրպէրեանի, յոբելեանական ձեռնարկներուն առաջինը կը հանդիսանայ: Սրահը ամբողջութեամբ լեցուած է հայ երգի սիրահար բազմութեամբ՝ մօտ 2000 հանդիսատես: Օրուան հովանաւորութիւնը ստանձնած էր Գեղարուես-

¹⁶¹ Ս. *Երիտասարդ հայուհի*, Յունիս 1954:

«Կոմիտաս» երգչախումբը

տից եւ արտաքին գործոց նախարար՝ Ն.Վ. Սելիմ Լահուտ, որ Արուեստից Ա. կարգի ոսկեայ շքանշանով կը պարգեւատրէ երաժիշտ-խմբավար Հ. Պէրպէրեանը: Երգչախումբը իր 125 անդամներով եւ նուագախումբի ընկերակցութեամբ հանդէս կու գայ Կարա Մուրզայի, Կոմիտասի, Զաքարեանի, Խաչատուրեանի եւ, ինչպէս միշտ, Համբարձում Պէրպէրեանի ստեղծագործութիւններով: Մեներգիչներն են Մարի Աւետեան եւ տոքթ. Է. Էլմաճեան: Այս համերգի թղթակցութեան վերջին բաժնով Սեզա կը գրէ. «Խնդրանք մը մեր տինամիք Պէրպէրեանին ... չընել այն մեծ սխալը, որ Կոմիտասի աշակերտները ըրին ... անհրաժեշտ է նոր, թարմ երիտասարդ ուժեր պատրաստել որպէս խմբավար եւ երգահան, որպէսզի կանգ չառնեն մեր անզուգական Հայ երգի փառատօները: Երգը միակ լեզուն է, որով կրնանք խօսիլ *օտարին* հետ եւ պարտադրել մեր քաղաքակրթութիւնը: Երգը իր պարզ կամ բարդ երաժշտութեամբ ժողովուրդի մը հոգին է: Կը շնորհաւորենք Համբարձում Պէրպէրեանը, որ կրցաւ այդ հոգին ներկայացնել իր անշպար գեղեցկութեամբ»¹⁶²:

Համբարձում Պէրպէրեանի 1957ի երգչախմբային համերգը դարձեալ ԵՈՒՆԵՍԿՕի ամբողջութեամբ լեցուն սրահին մէջ տեղի կ'ունենայ 5 Մայի-

¹⁶² Սեզա, «Երաժշտական», *Երիտասարդ հայունի*, Մայիս 1956:

սի յետմիջօրէին: 125 հոգինոց «Նայիրի-Կոմիտաս» երգչախումբ-նուագախումբի այս փառատօնը մաս կը կազմէ ՀԲԸՄի յիսնամեայ յօբելենական հանդիսութեանց: Այս համերգի մեներգողներն են Մարի Աւետեան եւ Խաչիկ Փիլիկեան:

Երգչախումբի անուան փոփոխութեամբ Պէրպէրեան կ'ուզէր շարունակականութիւն մը ստեղծել իր անձնական «Նայիրի» երգչախումբին եւ ՀԵԸի «Կոմիտաս» երգչախումբին մէջ: Այս համերգին մասին Սեզա կը գրէ. «Երիտասարդ, աղուոր ու առողջ ծայներու ելեւէջը, երգելու հաճոյքովը լեցուած, կը խանդավառէ ունկնդիրը, մանաւանդ երբ յայտագիրը երեւան կը բերէ պաշտելի Հայրենիքի մը կեանքի վայելքը, ազատ ստեղծագործման, անվերջ յառաջդիմութեան յստակ պատկերացումով: ... Իր այլեւս մեծապէս գնահատուած հեղինակութիւններէն դուրս, Պէրպէրեան լաւագոյն մեկնաբանն է Հայաստանի յաջող ստեղծագործութիւններուն եւ անոնց աննախանձ ու հիացիկ ներկայացուցիչն է ինք: Փաստ: Միջոցառմանի Քանթաթ Հայաստանը որ իր թեմաներով - *Ողջոյն հերոսներին, Երազանք, Աշխատանքային երգ, Լիրիկական, Ժողովրդական տօն* - մեզ լացնելու չափ յուզեց, այնքան հպարտ ու երախտապարտ զգացինք երիտասարդ ստեղծագործողին, երիտասարդ մեկնաբանողներով, եւ մանաւանդ այդ Քանթաթը մեզի այնքան հարազատօրէն ներկայացնող երիտասարդ արուեստագէտով»¹⁶³:

ՀԲԸՄի-ՀԵԸի «Նայիրի-Կոմիտաս» 100 հոգինոց երգչախումբը, ընկերակցութեամբ նուագախումբին եւ ղեկավարութեամբ երգահան-խմբավար Համբարձում Պէրպէրեանի, 11 Մայիս 1958ին կու տայ հայ երաժշտութեան վերջին փառատօնը ԵՌԽԵՍՔՕի շքեղ սրահին մէջ: Յայտագիրն մէջի խմբերգներէն վեց հատը Պէրպէրեանի ստեղծագործութիւններն են՝ «Եկեղեցին հայկական» օրաթորիոն եւ «Ես իմ անուշ Հայաստանի»ն բազմիցս ունկնդրուած, եւ նոր երգերէն՝ «So Lamo», «Պարերգ Վանէն», «Մարալօ» եւ «Առագաստներ»: Մեներգողներն են օր. Բալուկեան, տիկ. Պէրպէրեան, Վ. Զարըգեան, Իրնէշլեան եւ Ա. Գալայձեան: Այս համերգին մասին *Չարթօնք* օրաթերթի թղթակիցը կը գրէ. «ԼԱՅԻՐԻ-ԿՈՄԻՏԱՍ երգչախումբը այն բացառիկ երգչախումբերէն է, որուն երաժշտական պատրաստութիւնն ու հասունութիւնը նոյնինքն Պէրպէրեան ուսուցիչին արգասիքը, զինք մեծ երգչախումբերու շարքին կը դասէ, որպէս տարիներու

¹⁶³ Սեզա, «Երաժշտական. Համբարձում Պէրպէրեան», *Երիտասարդ հայուհի*, Մայիս 1957:

ատակութիւնն ու փորձառութիւնը իւրացուցած զօրաւոր խումբ: ....Որպէս խմբավար եւ որպէս յօրինող, բացառիկ ուժականութիւն, կորով, եւ հմայք ունի ան: ...Ծափեր, ծափահարող հազարաւոր ձեռքեր, պիսեր, համակրական բացագանչութիւններ վայրկեաններ շարունակ հսկայ սրահը ողողեցին»¹⁶⁴:

Համբարձում Պէրպէրեան 24 Մայիս 1959ին, կազմակերպութեամբ Հայ վարժարաններու Կիրակնօրեայ լսարաններուն, Ամերիկեան համալսարանի «Չեփըլ»ին մէջ կը ղեկավարէ սրբազան համերգ մը՝ հովանաւորութեամբ գերշ. Տ. Դերենիկ եպս. Փոլատեանի: Բացի Վ. Սարգսեանէն եւ Մ. Եկմալեանէն մէկական խմբերգէ, յայտագիրը կազմուած է ամբողջութեամբ Կոմիտասի եւ Հ. Պէրպէրեանի եկեղեցական գործերէն՝ «Որք Զարդարեցին», «Առաւօտ Լուսոյ», «Էջմիածին», «Ուրախ Լեր Մայր Լուսոյ» եւ «Տէր ողորմեա»: Այս համերգին մեներգողներն են՝ Մինասեան քոյրեր, Կ. Զատըրեան, Յ. Կիրակոսեան, Վ. Զարըգեան եւ Ա. Պետոյեան: Իսկ դաշնակով կ'ընկերակցի օր. Զարուհի Եղբայրեան:

Հայաստանի վաստակաւոր երգի-պարի անսամպլը 23 Նոյեմբեր 1959ին առաջին անգամ ըլլալով Պէյրութ կը ժամանէ եւ մինչեւ 15 Դեկտեմբեր 23 ելոյթներով աննախընթաց խանդավառութիւն կը ստեղծէ լիբանանահայ գաղութին մէջ: Պետական անսամպլի ազդեցութեան տակ, նոր թափով կը կազմուի ՀԵԸի երգի-պարի խումբը, որուն երգերու պատասխանատուն կ'ըլլայ Համբարձում Պէրպէրեան, իսկ պարերու պատասխանատուն՝ Սարգիս Բասթալեան: ՀԵԸի այս երգի-պարի խումբին երգչախումբի անդամներու մեծամասնութիւնը նախապէս «Նայիրի» երգչախումբին մէջ երգած տղաք ու աղջիկներ են: Երգչախումբին փորձերը կը կատարուին շաբաթը երեք անգամ, երեկոյեան ժամը 8-12:

Այս 60 հոգինոց խումբը իր առաջին ելոյթը կու տայ 28 եւ 29 Մայիս 1960ին Յովակիմեան-Մանուկեանի «Գալուստ Կիւլպէնկեան» հանդիսասրահին մէջ: Որպէս այս խումբի առաջին ելոյթ, արդիւնքը «լաւ» կը գնահատուի, «անշուշտ վստահ ըլլալով, որ լաւէն ետք լաւագոյնին պիտի ձգտին»¹⁶⁵:

Յաջորդ տարին, երգի-պարի խումբը՝ շարունակելով իր առաքելու-

¹⁶⁴ Վ. Թիւրինձեան, «Համբարձում Պէրպէրեանի ղեկավարած ՆԱՅԻՐԻ-ԿՈՍԻ-ՏԱՍ երգչախումբին մեծ համերգը», *Զարթօնք*, 18 Մայիս 1958:

¹⁶⁵ Ա.Յ.Մ. «Հ.Ե. Ընկերակցութեան երգի-պարի խումբը», *Խօսնակ*, Մայիս-Յունիս 1960:

թիւնը, կու տայ երեք յաջորդական ելոյթներ 17, 18 եւ 19 Մարտ 1961ին «Գալուստ Կիւլպէնկեան»ի բեմին վրայ՝ ղեկավարութեամբ խմբավար Հ. Պէրպէրեանի եւ պարուսոյց Ս. Բաքալեանի: Խումբը հանդէս կու գայ ճոխ յայտագիրով մը, ուր կայ «միախառնում հինին-նորին, գեղջուկին, մերօրեայ քաղաքացիին»¹⁶⁶: Երգչախումբը կը ներկայացնէ խմբերգներ՝ Պէրպէրեանէն, Ալթունեանէն, Ժարրարէն եւ Նասիֆէն:

Համբարձում Պէրպէրեանի երազն էր հայրենիքի մէջ հնչեցնել իր հայրենակարօտ յօրինումները: Այս երազը կ'իրականանայ 9 Յունիս 1961ին: Հ. Պէրպէրեան Հայաստան կը մեկնի եւ հայրենիքի արուեստագէտներուն հետ 15 օրուան անխոնջ աշխատանքով կը պատրաստէ իր ստեղծագործութիւններուն նուիրուած անդրանիկ համերգը, որ տեղի կ'ունենայ Երեւանի համերգային մեծ սրահին մէջ: Հայրենիքի մէջ ան իր ստեղծագործութիւններէն կը ներկայացնէ «Պարը» ջութակի համար գրուած՝ դաշնակի ընկերակցութեամբ, թաւջութակի քոնչերթոն, Սայաթ Նովայի ութ երգերը, որոնք անեղանակ մնացած էին Սայաթ Նովայի կողմէ, եւ զորս Պէրպէրեան երգի վերածած է դաշնակի ընկերակցութեամբ՝ մեծ քերթողին մահուան 150ամեակին առիթով: Հայրենիքի այս համերգին Երեւանի պետական երգչախումբը՝ Հ. Պէրպէրեանի ղեկավարութեամբ, կ'երգէ «Հէյ, Նարէ, Նարէ, ջան» պարերգը, «So Laco» աշխատանքի երգը եւ «Վարդանանց» ծաւալուն քանթաթան՝ Վահան Թէքէեանի բանաստեղծութեան հիման վրայ գրուած: Այս յիշատակելի համերգին ընթացքին դաշնակի ընկերակցութեամբ կը հնչեն նաեւ մեներգներ՝ «Անոր», «Ծէկլիկ աղջիկ» եւ «Հայ աղջիկ»:

Համբարձում Պէրպէրեանի հայրենիքի մէջ ունեցած ելոյթը՝ 1961ի ամրան, մեծ անկիւնադարձ մը կը հանդիսանայ արուեստագէտին համար: Առաջին անգամ ըլլալով հայրենի մեծատաղանդ, ասպարէզով երաժիշտներ կը մեկնաբանեն իր մեծածաւալ համոյթային գործերը, բան մը, որ շատ դժուար պիտի ըլլար իրականացնել Սփիւքի տրուած պայմաններով: Պէրպէրեանի այս համերգի իր նկարագրութեան մէջ Յիցիլիա Բրուտեան կը գրէ. «Պէրպէրեանի լայն ստեղծագործական յղացումներն էին դրսեւորուած նրա ամէն մի երգի, ամէն մի երկի մէջ: Համերգային յայտագիրը տարբեր մեղեդիների յաջորդականութիւնն էր, այլ բոլորովին տարբեր ու ինքնատիպ երկերի միասնութիւն, որոնցից իւրաքանչիւրը,

¹⁶⁶ Խմբագրութիւն, «Հ.Բ.Ը.Միութեան Հ.Ե.Ը.-ի երգի-պարի խումբը եւ անոր առաքելութիւնը», *Խօսնակ*, Մայիս-Յունիս 1961:

սակայն, իր գեղարուեստական մտայղացմամբ, ինտոնացիոն լեզուով, ժանրային նկարագրով միաձուլ երաժշտական կերպարների, խոր ապրումների, դրուագների արտացոլումն էր, խօսքեր՝ ի խորոց սրտի: ... Համերգը լաւագոյն առիթը եղաւ Ճանաչելու նաեւ հմուտ ու նրբաճաշակ խմբավար-արուեստագէտին: Երբ յանգան վերջին հնչիւնները, դահլիճը որոտընդոստ ծափահարեց: Առատ լոյսը բիրեղապակիների միջով՝ թեւաւոր աստղիկներ դարձած՝ թափում էր ցած: Բեմայարդակին կանգնած էր յուզուած ու երջանիկ երգահան-խմբավարը՝ իր արուեստակիցներով շրջապատուած: Նրա շուրջն ու ձեռքերին ժպտում էին հայրենական երփներանգ ծաղկեփնջերը ... Լա դեռ ինքնամոռացման մէջ էր՝ 'Երա՛զ է արդեօք, թէ հայրենիքն է'»¹⁶⁷:

Նոյն տարին, Հոկտեմբեր 1961ին, Համբարձում Պէրպէրեան ՀԵԸի երգի-պարի խումբին հետ շրջապատոյտի մը կը ձեռնարկէ դէպի Սուրիա, Կիպրոս, Յորդանան եւ Թուրքիա: Այս շրջապատոյտը Սփիւռքի հայաշատ գաղութներուն մէջ կը պսակուի յաղթանակով: Այս մասին Յորդանանի թղթակիցը կը շեշտէ այն հանգամանքը թէ՝ «խումբը ունի պաշտօնականօրէն երգելը կամ պարելը իրենց ասպարէզ ընտրած ո՛չ մէկ անդամ: Բոլորն ալ սիրողներ են միայն»:

Այս նոյն շրջանին Պէյրութի մէջ տեղի ունեցող Խորհրդային Հայաստանի Ժողովրդական պարի պետական անսամպլին ելոյթները զարկ կուտան լիբանանահայ խումբի անդամ-անդամուհիներուն ջանքերուն: ՀԵԸի երգի-պարի խումբը 1962 Փետրուարին երկու համոյթներով հանդէս կուգայ Դամասկոսի մէջ՝ Փետրուար 24ին Ժողովուրդին համար, իսկ յաջորդօրը՝ սուրիական բանակին: Այս երկու օրերն ալ բացառիկ յաջողութեամբ կը պսակուին, եւ այս աւելի քան երկու ժամուան յայտագիրը ամբողջութեամբ կը պատկերասփռուի:

Խումբը կ'ընդարձակէ իր երաժշտական գործունէութիւնը եւ կը ձեռնարկէ Տիգրան Զուխաճեանի «Կարինէ» («Յաղթանակի Երգ») օփերա-պուֆի ներկայացման: Այս երաժշտական թատերախաղը վերամշակուած «Լէպլէպիճի»ն է, հայացած, արդիականացած, վերամշակուած՝ Թ. Սարեանի կողմէ: Համբարձում Պէրպէրեանը երաժշտական ղեկավարն է, Սարգիս Փաքալեանը՝ պարուսոյցը, իսկ բեմադրիչը՝ Պերճ Ֆազլեանը (ղեկավար՝ ՀԵԸի «Վահրամ Փափազեան» թատերախումբին): Երգ-

¹⁶⁷ Ցիցիլիա Բրուտեան, «Սփիւռքի հայ երաժիշտները», «Հայաստան» հրատարակութիւն, Երեւան 1968:

չախումբը՝ ընկերակցութեամբ 15 հոգինոց նուագախումբի մը, իր մասնակցութիւնը կը բերէ այս մեծ գործին, որուն կարեւոր դերերը կը վերցընեն Նայիրի Պէրպէրեան՝ Կարինէի դերով, Զարեհ Զրոյեան՝ Հոր-Հորի դերով, Տիգրան Ժամկոչեան՝ Մարգարի դերով եւ Սարգիս Գունտազեան՝ Արմէնի դերով: Մեծ յաջողութեամբ կը ներկայացուի այս երաժշտական գործը 1962ի յաջորդական վեց ելոյթներով՝ Մայիս 5, 6, 11, 12 եւ 13 եւ Յունիս 8ին:

«Կարինէ»ի ներկայացումը Համբարձում Պէրպէրեանի վերջին ելոյթը կ'ըլլայ Լիբանանի մէջ: 1963ին Պէրպէրեան կը մեկնի Միացեալ Նահանգներ, ուր կը շարունակէ իր երաժշտական գործունէութիւնը՝ ՀԲԸՄի հովանաւորութեամբ, եւ համերգներ կու տայ բազմաթիւ հայաշատ նահանգներու մէջ, ինչպէս նաեւ Մոնթրէալի եւ Մոնթէվիտէոյի մէջ: Պէրպէրեանի Միացեալ Նահանգներ մեկնումէն ետք զայն կը փոխարինէ խմբավար տոբթ. Է. Էլմաճեան:

Անուրանալի է Համբարձում Պէրպէրեանի դերը Լիբանանի մէջ՝ իբրեւ երաժշտութեան դասատու, երգչախումբերու ղեկավար եւ երգահան: Ամբողջ 30 տարիներ մնայուն կերպով ծառայած եւ նպաստած է լիբանանահայ երգչախմբային գործին: Ան տուած է աւելի քան 30 համերգ եւ յօրինած բազմաթիւ երաժշտական ստեղծագործութիւններ, որոնց մէջ կան 175 մեներգներ, 145 խմբերգներ, 15 դաշնամուրային գործեր, վեց ջութակի համար գրուած կտորներ, չորս օփերա՝ «Մանուկը բնութեան մէջ» (Թիթեո) (3 արար), «Շողիկ» (3 արար, 1 պատկեր), «Արեգնազան» եւ (օփերա-քանթաթա, 3 մաս) «Թամար» (4 արար), առաւել՝ քոնչերթոններ, սեմֆոնիներ, օրաթորիաներ եւ քանթաթաներ: Պէրպէրեանի երգչախումբ-նուագախումբի համար գրուած մեծ կտաւի գործերն են՝ «Ս. Մեսրոպ-Գիւտին փառքը» (օրաթորիո), «Վարդանանց» (քանթաթա), «Աղօթք վաղուան սեմին առջեւ», «Խօսք իմ որդուն», «Հայաստանի գովքը», «Խաչը», «Իմ Հայաստան» (քանթաթա), «Եկեղեցին հայկական» (օրաթորիո), «The Resurrection», «The Cross», «Lincoln at Gettysburg» (քանթաթաներ)¹⁶⁸: Ան ունի նաեւ բազմաթիւ երգեր ու օփերէթներ՝ դպրոցականներու եւ մանկապարտէզի աշակերտներու համար գրուած: Համբարձում Պէրպէրեանի 60 տարիներու վրայ երկարող երաժշտական ասպարէզին վաստակը հարուստ է արժէքաւոր ստեղծագործութիւններով:

¹⁶⁸ Համբարձում Պէրպէրեան 100ամեակ յոբելենական հանդիսութիւն, Յայտագիր-գրքոյկի խմբագիր՝ Արմէն Իւրմէշլեան, Պէյրութ, 2005:

ՏՈՔԹ. ԷՄՄԱՆՈՒԷԼ ԷԼՄԱՃԵԱՆ (1914-1985)

1960ական շրջանին Պեյրուի հայկական գաղութին մէջ երգի ու պարի մարզերը նկատառելի նուաժումներ կ'արձանագրեն: ՀԵԸի խումբը ինչպէս նաեւ Համազգային միութեան «Քնար»¹⁶⁹ երգի ու պարի խումբը տարեկան իրենց ձեռնարկներով մեծ խանդավառութիւն կը ստեղծեն:

Տիկին Նինա Ճիտէճեան¹⁷⁰, որ Պաալպեքի միջազգային փառատօնի վարչութեան անդամներէն էր, կը տեղեկանայ, թէ 1965ի ամրան այս փառատօնի վարչութիւնը կը նպատակադրէ աւելի լայն տարողութեամբ եւ պատրաստութեամբ տօնել իր գործունէութեան տասնամեակը: Ան խորհրդակցական հանդիպումներ կ'ունենայ ՀԵԸի եւ Համազգայինի երգի-պարի խումբերու վարիչներուն հետ, ապահովելու համար անոնց միատեղ մասնակցութիւնը Պաալպեքի փառատօնի ելոյթներուն: Տիկին Ճիտէճեան համագործակցութեան եզրեր կը գտնէ այս երկու խումբերու միջեւ եւ այս պատասխանատու գործը վարելու կը հրաւիրէ գործակից մարմին մը, որ կը կոչուի Կեդրոնական վարչութիւն Լիբանանահայ երգի ու պարի անսամպլի»¹⁷¹:

¹⁶⁹ Համազգային միութեան Էշրեֆիէի մասնաճիւղի «Քնար» երգի ու պարի խումբը կազմուած է 1956ին՝ ղեկավարութեամբ տէր եւ տիկին տղքթ. Վարդգէս եւ Էկլանթին Աբրահամեան ամուլին:

¹⁷⁰ Լիբանանահայ մտաւորական, պատմաբան եւ հնագէտ Նինա Ճիտէճեան (1925-2020) ծնած է Պոսթոն, Մասաչուսէթ: Ան կողակիցն է համբաւաւոր վիրաբուժ Երուանդ Ճիտէճեանի: Գրած է 16 հատորներ անգլերէն լեզուով դարերու ընթացքին Լիբանանի փառաւոր անցեալ կերտած քաղաքներուն՝ Պիպլոսի, Տիւրոսի, Սիտոնի, Պաալպեքի, Թրիփոլիի, Պեյրուի եւ այլ քաղաքներու մասին: Ան Պաալպեքի միջազգային փառատօնի հիմնադիր անդամներէն է եւ 1974ին պարգեւատրուած է Լիբանանի պետութեան կողմէ, իսկ 1999ին Արամ Ա. վեհափառին կողմէ ստացած է «Ս. Մեսրոպ Մաշտոց» շքանշան:

¹⁷¹ Այս վարչութեան անդամներն են տիկ. Նինա Ճիտէճեան՝ նախագահուիկ, փրոֆ. Շաւարշ Թորիկեան՝ ատենադպիր, պր. Աւետիս Մանուկեան՝ գանձապահ,

Այս վարչութիւնը բազմաթիւ տեսակցութիւններով եւ անխոնջ հետապնդումներով երգի ու պարի 125 հոգինոց խումբին կ'ապահովեն Պաալպեքի փառատօնի տասնամեակին նուիրուած հանդիսութեանց յաջորդական երեք օրեր հայկական յայտագիր ներկայացնելու իրաւունք: Եւ նկատի ունենալով ձեռնարկին համահայկական բնոյթն ու միջազգային տարողութիւնը, Կեդրոնական վարչութիւնը գեղարուեստական ղեկավարման համար կը կազմէ մասնաւոր մարմին մը բաղկացած՝ պարոններ Պ. Ճելալեանէ, Ս. Բասքալեանէ, տոքթ. Է. Էլմաձեանէ, Օ. Սիւրմէլեանէ, տոքթ. Վ. Աբրահամեանէ, Ս. Իլանձեանէ եւ Ս. Պէրպէրեանէ: Գործի հրաւիրուած գեղարուեստական պատասխանատուները կ'ունենան բազմաթիւ հանդիպումներ, կը կազմեն յայտագիր եւ կը սկսին կանոնաւոր փորձերու, որոնք տեղի կ'ունենան Նշան Փալանձեան Ճեմարանի «Վասպուրական» սրահին եւ ՀԵԸի Զարեհ-Նուպար ակումբին մէջ:

Պաալպեքի փառատօնի վարչութիւնը՝ նիւթական շօշափելի օգնութիւն խոստացած չըլլալուն, տիկին Ճիտէձեան կը դիմէ «Գալուստ Կիւլպէնկեան» հիմնարկի Լիզպոնի կեդրոնին, որ, ընդառաջելով դիմումին, 7750 տոլար կը տրամադրէ՝ ստանձնելով խումբին զգեստաւորումը եւ բեմական սարքաւորումը: Նախորդող տարին «Անդրանիկ» եւ «Քնար» խումբերը մասնաւոր յայտագիր մը ներկայացուցած էին «Գ. Կիւլպէնկեան» սրահին մէջ՝ ի պատիւ այս հիմնարկութեան պատասխանատու վարիչներ տոքթ. Հոգէ տէ Ագերատօ Փերտիկաոյի եւ անոր տիկնոջ, նաեւ Հայկական բաժնի ընդհանուր վարիչ-տնօրէն Ռոպերթ Կիւլպէնկեանի եւ անոր տիկնոջ: Այս վերջինները նոր ձեռնարկին նպատակին, բնոյթին եւ պատրաստութեան մասին մանրամասնութիւններ քաղելէ ետք, Լիզպոն կը հրաւիրեն լիբանանահայ երգի եւ պարի անսամպլը, որպէսզի այս նոր կազմուած համահայկական խումբը Մայիսին մասնակցի «Գալուստ Կիւլպէնկեան» տարեկան միջազգային փառատօնին եւ եւրոպական հասարակութեան ծանօթացնէ հայկական պարին ու երաժշտութեան իւրայատուկ նկարագիրն ու հմայքը:

Եւ այսպէս ծնունդ կ'առնէ Լիբանանահայ երգի-պարի անսամպլը՝ արդէն գոյութիւն ունեցող ՀԵԸի «Անդրանիկ» եւ Համազգայինի «Քնար» գրլխաւոր խումբերու համագործակցութեամբ, նաեւ սիրայօժար մասնակցու-

---

տոքթ. Գէորգ Քէշիշեան, պրք. Սամուէլ Իլանձեան, Սարգիս Պէրպէրեան, Օննիկ Սարգիսեան, Պօղոս Տուզձեան, Աւետիս Տէմիրձեան, տիկ. Էկլանթին Աբրահամեան եւ տոքթ. Վարդգէս Աբրահամեան՝ խորհրդականներ:

թեամբ գաղութին հանրածանօթ արուեստագէտներու եւ արուեստասէրներու: Ինը ամիսներու տքնաջան աշխատանքի կը լծուին այս բոլոր արուեստագէտները, յարատեւ փորձեր կը կատարեն, եւ՝ ի գին յամառ ձիգերու եւ զոհողութեանց, ելոյթները կը պատրաստուին: Անսամպլը Պապլայեքի փառատօնի ելոյթներէն առաջ, տասնօրեայ ելոյթներ կ'ունենայ Լիզպոնի մէջ՝ «Կիւլպէնկեան» հիմնարկին հրաւերով, ապա Պապլայեքի մէջ, յետոյ ալ՝ 1966ին Պաղտատի մէջ՝ նոյն երգացանկով, ղեկավարութեամբ տոքթ. Է. Էլմաճեանի (Էլմաճեանի ընդհանուր երաժշտական գործունէութեան մասին տեսնել առանձին):

Այս ելոյթներուն յայտագիրը բաղկացած է մենապարերէ, խմբային պարերէ, մեներգներէ, խմբերգներէ եւ երգ ու պարի միասին ներկայացումներէ: Մենապարողներն են՝ Գեղամ Ճիերճեան, Սոնիա Փոլատեան, Ալիս Հայթայեան եւ Հրանդուհի Քէօշկերեան: Իսկ մեներգողները՝ Արա Կիրակոսեան, Ս. Սողիկեան, Ժանէթ Գոյումճեան եւ Ս. Գունտաքճեան: Երգացանկի առաջին մասին երգերն են Զէյնա Գիւզալեան՝ «Երգ բարեկամութեան» եւ «Իմ նոր երեւան», Թաթուլ Ալթունեան՝ «Եաման եար» (երգ ու պար), Ա. Տիգրանեան՝ «Աշուղի երգ» (մեներգող՝ Ա. Կիրակոսեան), Ա. Սաթեան՝ «Հայրենի դաշտերում», Կոմիտաս՝ «Ձիք դու քաշի-Քաղհան», Թ. Ալթունեան՝ «Թէլլօ», Կոմիտաս՝ «Սոնա եար» եւ Կ. Չաքարեան՝ «Գարուն դու չքնաղ» (մեներգող՝ Ժանէթ Գոյումճեան): Յայտագիրի երկրորդ մասին վրայ կան Կանաչեան՝ «Կորանի» (մեներգող՝ Ս. Գունտաքճեան), Թ. Ալթունեան՝ «Հօփինա» (մեներգողներ՝ տիկ. Սողիկեան, Ս. Գունտաքճեան), Ալեքս. Յարութիւնեան՝ «Երգիր ինձ համար» (մեներգող՝ Ժանէթ Գոյումճեան), Ժողովրդական՝ «Ասա ինչ անեն» (մեներգողներ՝ Ժ. Գոյումճեան եւ Ա. Կիրակոսեան), Ժողովրդական՝ մշակում Թ. Ալթունեան՝ «Սրտիկ մալուլ չի մնայ», Ժողովրդ.՝ «Եարիմօ», Ա. Սաթեան՝ «Կոլխոզական քառեակ» (մեներգող՝ Ա. Կիրակոսեան): Անշուշտ պարերուն մէջ իր փառաւոր տեղը ունէր լիբանանեան տապքէն:

Լիբանանահայ երգի-պարի անսամպլը «Գալուստ Կիւլպէնկեան» երաժշտական փառատօնի 9րդ հանդիսութեան, Փորթուզալ կատարած իր տասնօրեայ շրջապտոյտին ընթացքին, 15 Մայիս 1965ին ելոյթ կ'ունենայ՝ ներկայութեան 5000 հանդիսականներու, որոնց մէջ են Փորթուզալի նախագահն ու առաջին տիկինը, կառավարութեան անդամները, «Գալուստ Կիւլպէնկեան» հիմնարկութեան նախագահն ու անոր տիկինը եւ Ռոպերթ Կիւլպէնկեան ամուլը: Փառատօնին բացումը կը կատարէ 45 երգողներէ բաղկացած երգչախումբը՝ Փորթուզալի եւ Լիբանանի քայ-

Մասնակցություն՝ Պաալպեքի փառատոնին, 1965

լերգներով, որոնք կ'արժանանան բուռն ծափահարություններու: Լիբանանեան եւ հայկական երգերու ու պարերու շարք մը կը կատարուի 103 հոգինոց խումբին կողմէ՝ արժանանալով թնդացնող ծափահարություններու: Յատուկ փառատօնին համար պարուսոյց Սարգիս Փաքալեանին պատրաստած փորթուգալեան պարը անակնկալի կը բերէ հանդիսականները, որոնք լուռ կը հետեւին, ապա խանդավառ կերպով կը ծափահարեն՝ գնահատելով Փաքալեանի նախաձեռնութիւնը: Լիզպոնի բացման հանդիսութեան կը յաջորդէ շրջագայութիւն եւ ելոյթներ եօթը քաղաքներու մէջ:

Այս առթիւ Փորթուգալի մամուլը կ'անդրադառնայ մեծ խանդավառութեամբ: *Օ Սէքուլօ* թերթը իր 17 Մայիս 1965 թուակիր յօդուածով շեշտը կը դնէ երկու յատկանշական բաներու վրայ, որոնք հիացմունք պատճառած են՝ Փորթուգալի քայլերգի բառերուն լաւ հնչումը եւ փորթուգալեան պարին գեղեցիկ տարազները: Իսկ *Նովիտատէս* թերթը իր 19 Մայիս 1965ի թիւով կը գնահատէ ղեկավար Էմմանուէլ Էլմաճեանի խմբավա-

րական արուեստը, երգերուն եւ պարերուն գեղեցկութիւնն ու այլազանութիւնը եւ արուեստագէտներուն կարողութիւնը:

Լիբանանահայ երգի-պարի անսամպլը՝ կազմուած ՀԵԸի «Անդրանիկ» եւ Համազգայինի «Քնար» խումբերէն, հանդիսաւոր կերպով կը մասնակցի Պաալպեքի միջազգային փառատօնին յաջորդական երեք օրերու՝ 3, 4 եւ 5 Սեպտեմբեր 1965ին: Երգչախումբի ղեկավարն է տոքթ. Է. Էլմաճեան: 125 հոգինոց խումբը շատ յաջող ելոյթներ կ'ունենայ Պաալպեքի Բագոսի կամարներուն տակ՝ արժանանալով ջերմ գնահատանքի: Երգչախմբային կատարումներուն լոնկ փլէյ ձայնապնակը բազմահազար օրինակներով կը սպառի Լիբանանի մէջ թէ՛ այլուր: Այս ելոյթներուն կ'արձագանգեն Լիբանանի հայկական, տեղական եւ եւրոպական լեզուներով բոլոր թերթերը: *Սփիւռք* շաբաթաթերթի թղթակիցը կը գրէ. «Յայտագրին գործադրութիւնը լիովին կ'ամբողջացնէր ու կը բարձրացընէր Պաալպեքի միջազգային Փառատօներու գեղարուեստական արժէքը: Կրնանք հպարտութեամբ բացառիկ յաջողութիւն մը նկատել զայն, առանց շոայլած ըլլալու մեր զգացումները: Այդ յաջողութեան մէջ բաժին ունէին բոլորը, մեծէն մինչեւ փոքրը, խմբավարէն մինչեւ հագուստներուն ձեւերն ու գոյները յղացողները, ինչպէս նաեւ բեմին ետին աշխատող համեստ ու անծանօթ արուեստագէտները: Պատիւը խումբին էր, այդ պատիւը սակայն խումբէն եւ կազմակերպիչներէն փոխանցուեցաւ հայ ժողովուրդին ու սիրելի Լիբանանին: Երգչախումբին կողմէ հրաշալի ներդաշնակութեամբ երգուեցան մեր տոհմիկ երգերը: Տոքթ. Էլմաճեանի ղեկավարութիւնը երաշխիք մըն է՝ որպէսզի մեր ժողովրդական երգերը արտայայտեն նրբութիւն եւ խոր հաղորդականութիւն: Ալ մոռնանք նախկին երգչախումբերուն վարանումները»¹⁷²:

ՀԲԸՄ-ՀԵԸ 18 եւ 19 Մայիս 1968ին առաջին անգամ ըլլալով հայերէն լեզուով կը ներկայացնէ հայ դասական երաժշտութեան ռահվիրա Տիգրան Դուխաճեանի «Զուարթ» (Քէօսէ Քեհեայ) օփերա-քոմիքը՝ երեք արար, հայ օփերայի 100ամեակին առիթով: Այս ներկայացումը տեղի կ'ունենայ «Թէաթր տիւ Լիպան» սրահին մէջ՝ նախագահութեամբ տէր եւ տիկին Երուանդ Տէմիրճեանի: Բնագիրը թրքերէն գրուած ըլլալով, առաջին անգամ էր, որ Արմէն Դարեանի թարգմանութեամբ կ'երգուէր հայերէն: Երգչախումբի ղեկավարութիւնը կը ստանձնէր տոքթ. Է. Էլմաճեան,

¹⁷² Նշան Խոշաֆեան, «Նաւասարդեան սա տօներուն», *Սփիւռք* շաբաթաթերթ, 1965:

իսկ բեմադրությունը՝ Պերժ Ֆազլեան: Գլխավոր դերակատարներն էին Ժանէթ Գույումձեան-Իլանձեան (Չուարթ)՝ սոփրանո, Սօսի Մինասեան (Սուսան)՝ մեցցո, Արա Կիրակոսեան (Օհան)՝ թենոր, Չարեհ Ջրոյեան (Մարգար)՝ պարիթոն եւ Սահակ Խաչատուրեան (Չաքար)՝ պարիթոն: Այս հսկայ ներկայացման իրենց մասնակցությունը կը բերեն ՀԵԸԻ երգչախումբը եւ «Վահրամ Փափազեան» թատերախումբը՝ 70է աւելի արեւստագէտներով, ընկերակցութեամբ՝ նուագախումբի, զոր կը ղեկավարէր դաշնակահար Միշել Չեսփինոֆ:

Այս աննախընթաց ձեռնարկին Պէյրութի հայատառ մամուլը կ'անդրադառնայ գնահատական հաճելի ու գեղեցիկ խօսքերով՝ «Չայնի, գոյներու եւ լոյսի կախարդանք», «Ճոխ հագուստներ, քաղցրալուր երգեր» եւ այլն: ՀԵԸԻ կողմէ կազմակերպուած այս բազմաձախ ու տքնաջան աշխատանքի կարօտ ձեռնարկը կը կրկնուի մէկ շաբաթ անց՝ Ուրբաթ, Շաբաթ եւ Կիրակի օրերը, «Գալուստ Կիւլպէնկեան» սրահին մէջ, աւելի մատչելի պայմաններով:

Այս համերգները դարձեալ մեծ յաջողութեամբ տեղի կ'ունենան: Այգ օրաթերթի թղթակիցը մանրամասնօրէն քննելէ ետք բեմադրութեան իւրաքանչիւր բաժին եւ նշելէ ետք «թերիները եւ արժանիքները», կը գրէ. «Կը մնայ երգչախումբը: Անոնք արժանի են մասնաւոր յիշատակութեան: Հիացանք մանաւանդ իրենց լաւ կարգապահութեան եւ խանդավառ խաղին: Անոնք միատարր էին երգելու եւ մեկնաբանելու մէջ»: Յօդուածի վերջաւորութեան կ'եզրակացնէ. «Վերջացնելու համար, նշելէ ետք նման գործ մը ներկայացնելու դժուարութիւնները՝ երբ ըսեմ, թէ խումբը իր ամբողջութեան մէջ, արժանաւորապէս իր ուսերուն վրայ տարաւ այս ծանր բեռը, արդար եղած պիտի ըլլամ: Թերիներ կան, բայց վերջիվերջոյ շատ տրեւալներ օժանդակեցին՝ նպաստաւոր տպաւորութիւն մը ստեղծելու համար: Եւ կարելի է ըսել, թէ *ԶՈՒԱՐԹ* յաջողութեամբ անցուց իր քննությունը»¹⁷³:

Սակայն այս փառքի օրերը երկար չեն տեւեր, 70ական տարիներուն հետզհետէ երգչախումբը կը ցրուի, եւ միացեալ խումբը կը քանդուի: 1974ին երգչախումբը կը դադրի գործելէ եւ ՀԵԸԻ Կեդրոնական վարչութեան ժողովին առաջարկ կը ներկայացուի երգչախումբը վերակազմելու: Վրայ կու գայ 1975ի քաղաքացիական պատերազմը, եւ միայն 1983ին է, որ կը վերսկսի երգչախումբի վերակազմութեան աշխատանքը:

¹⁷³ Եղլանտ Աճեմեան, «ԶՈՒԱՐԹ օփերան Թէաթր Տիւ Լիպանի մէջ», *Այգ*, 26 Մայիս 1968:

ԿԱՐԱՊԵՏ ՉԱՏԸՐԵԱՆ (1939-2014)

Լիբանանի պետական երաժշտանոցի դասախօս, լիբանանահայ տաղանդաւոր երգիչ Կարապետ Չատըրեանը¹⁷⁴ կը հրաւիրւի խմբավարելու երգչախումբը: 1985ի առաջին օրերուն կեանքի կը կոչուի ԹՄՄ-ՀԵԸ միացեալ երգչախումբը՝ մասնակցելու Երեւանի մշակութային փառատօնին: Այս միացեալ երգչախումբին կ'անդամակցին տարբեր տարիքի, տարբեր մասնագիտութիւն ունեցող մարդիկ՝ ուսանողներ, ուսուցիչներ, բանուորներ, պաշտօնեաներ, ծնողք ու զաւակ եւ տանտիկիներ: Մարդիկ ռումբերու խլացուցիչ աղմուկէն երգով անջատուելու միտումով կը հաւաքուին Կ. Չատըրեանի

Կարապետ Չատըրեան

¹⁷⁴ Պարիթոն Կարապետ Չատըրեան (1939-2014) ծնած է Պէյրութ, 1939ին: Երկրորդական ուսումը ստացած է ՀԲԸՄի Յովակիմեան-Մանուկեան երկրորդական վարժարանին մէջ, իսկ երաժշտական ուսումը՝ Պէյրութի պետական երաժշտանոցին մէջ: Ան 1960-1963ին կ'աշակերտէ Երեւանի Կոմիտասի անուան պետական երաժշտանոցին, իսկ 1963-1967ին՝ Պուքրէշի պետական երաժշտանոցին, ուրկէ կը վկայուի օփերայի բաժանմունքէն: Ան յաջող ելոյթներ կ'ունենայ Երեւանի, Պէյրութի, Սուրիոյ, Եգիպտոսի, Ֆրանսայի, Պրագիլի, Չեխոսլովաքիոյ եւ Փորթուգալի մէջ: Կը մասնագիտանայ գերմանական լիտէր-երգերու կալուածին մէջ: Երկար տարիներ կը դասաւանդէ Պէյրութի պետական երաժշտանոցին մէջ: Չատըրեան մենահամերգներով հանդէս կու գայ իր թաւշային հիանալի ձայնով: Ան բազմիցս մեկնաբանած է երգիչներու համար փորձաքար համարուող Շուպերթի մշանաւոր «Ձմեռնային ծամբորդութիւն» 24 երգերու շարքը: Այս տաղանդաշատ երգիչը իր կեանքին վերջին տարիները կ'ապրի իր կնոջ հետ, Ռումանիոյ մէջ, ուր իր հոգին կ'աւանդէ 10 Փետրուար 2014ին:

շուրջ: Փորձերը տեղի կ'ունենան Վահան Թէքէեան վարժարանին մէջ, երեկոյեան ժամը 6:30ին: Երգչախումբը սիրողական ըլլալով հանդերձ, երաժշտական կրթութիւն ունեցողներու ոչ արհամահեւի թիւ մըն ալ կը միանայ անոր: Կարապետ Չատըրեան բժախնդիր մօտեցումով կը փոխանցէ երաժշտական անհրաժեշտ գիտելիքները, կը շեշտէ բառերը լաւ հնչելու եւ նախադասութիւնը տեղին ընդմիջելու կենսական հարցերը: Խմբավարին նեցուկ կը կանգնին դաշնակահարուհին՝ տիկ. Շաքէ Թորոսեան եւ աղջիկներուն ուսուցանող ու երաժշտական խորհրդատու տիկ. Ժանէթ Գոյլումձեան-Իլանձեան¹⁷⁵: Նաեւ փոխադրամիջոցի դժուարութիւն ունեցողներուն համար կը տրամադրուի փոքրիկ օթօպիւս մը: Երգչախումբի կազմութեան խթան կը հանդիսանայ Երեւանի մշակութային փառատօնին մասնակցելու ծրագիրը, որ տեղի պիտի ունենար 15-25 Օգոստոս 1985ին, սակայն փառատօնը կը ջնջուի:

Անկէ ետք կարճ ժամանակ մը երգչախումբին խմբավարութիւնը կը ստանձնէ Եղուարդ Թորիկեան:

Շաբաթ, 25 եւ Կիրակի, 26 Հոկտեմբեր 1986ին ԹՄՄ-ՀԵԸի Միացեալ երգչախումբ-պարախումբը երեք ելոյթներով հանդէս կու գայ «Քազինօ տիւ Լիպան»ի հանդիսասրահին մէջ՝ գեղարուեստական ղեկավարութեամբ Գառնիկ Գազազեանի, եւ երգչախումբի ղեկավարութեամբ Եղուարդ Թորիկեանի: «Քազինօ տիւ Լիպան» թատերասրահի տնօրէնութիւնը կը վկայէ, թէ երկար տարիներէ ի վեր Լիբանանի այդ մեծագոյն սրահը ականատես չէր եղած այսքան մեծաթիւ (աւելի քան 4000) հանդիսականներու: Երեք ելոյթներուն ալ *կիշէն* «կը պաշարեն» տոմս խնդրողները, եւ կազմակերպիչները ստիպուած կ'ըլլան յաւելեալ աթոռներ տեղադրելու սրահի զանազան մասերուն մէջ: Իսկ Կիրակի առաւօտեան կայացած ուսանողական ցերեկոյթին, անոնք զոյգ-զոյգ կը նստեցնեն փոքրիկ հանդիսատեսները, որպէսզի չստիպուին վերադարձնել քաղաքէն այդքան հեռու եկած հանդիսատեսները: *Չարթօնք* օրաթերթի թղթակիցը կը գրէ. «Այդ գիշեր, Շաբաթ 25 Հոկտեմբեր 1986-ին, «Քազինօ տիւ Լիպան»ի բեմին վրայ ծնունդ առաւ լիբանանահայութեան մէկ նոր համոյթը՝ դառնալու համար արտայայտիչը մեր գաղութի գոյատեւելու կամքին, այս դժուարին օրերուն դիմանալու եւ դիմադրելու վճռականութեան, ամ-

¹⁷⁵ Լիւրիք սօփրանօ Ժանէթ Գոյլումձեան մրցանակակիր Պէյրութի ազգային երաժշտանոցէն, մասնագիտացած է Հռոմի եւ Վիեննայի երաժշտանոցներէն ներս: Երգի եւ ճայնամարզութեան դասախօս Պէյրութի ազգային երաժշտանոցին մէջ:

բողջ սփիւռքին ազգային աիշ ու կենսունակութիւն ջամբելու անոր առաքելութեան»¹⁷⁶:

ՀԲԸՄ-ՀԵԸի երգչախումբի ելոյթը, 1986

ԹՄՄ-ՀԵԸ Երգի-պարի 115 հոգինոց սիրողական համոյթը իր տղոց կրակոտ, իսկ աղջիկներուն հեզաձկուն պարերով, կրտսեր պարողներու գեղեցկութեամբ եւ երգչախումբին հաճելի կատարումներով հոգեկան ջերմ վայելքի մթնոլորտ մը կը ստեղծէ: Երգչախումբը կը կատարէ Ալան Յովհաննէս՝ «Վասպուրական», Կոմիտաս՝ «Պանծա՛մ, դու Հայ միութիւն» (առաջին կատարում), Կարօ Զաքարեան՝ «Զինար պոյով», Խ. Աւետիսեան՝ «Հայաստան» (մենակատար՝ Վահէ Էլմայեան): Ելոյթին աւարտին ամբողջ համոյթը փակման երգ ու պարով կը ներկայացնէ Խ. Աւետիսեանի երաժշտութեամբ, Գ. Գազազեանի բառերով եւ Եդուարդ Թորիկեանի դաշնաւորումով ստեղծուած «Նայիրեան»ը: Համոյթը յաջորդ շաբաթ՝ 8 եւ 9 Նոյեմբերին, կը ներկայացնէ իր վերջին երկու ելոյթները «Քազինօ տիւ Լիպան»ի բեմահարթակին վրայ: *Ձարթօնք* իր 6 Նոյեմբերի

¹⁷⁶ «ԹՄՄ-ՀԵԸ Երգի-պարի համոյթին անդրանիկ ելոյթները պսակուեցան մեծ յաջողութեամբ», *Ձարթօնք*, 28 Հոկտեմբեր 1986:

թիւին մէջ լման էջ մը կը յատկացնէ՝ մանրամասնօրէն անդրադառնալով այս համոյթի յայտագիրի իւրաքանչիւր մասին, իսկ երգչախումբին մասին կը գրէ. «Ինչ կը վերաբերի խմբավարին՝ երիտասարդ երաժշտագէտ Եղուարդ Թորիկեանին, իր ղեկավարած երգչախումբը շատ հաճելի եւ անհրաժեշտ յաւելում մըն էր պարախումբին համար, յատկապէս յայտագրին Բ. մասին մէջ: Մինչդեռ, երգի-պարի համոյթի մը մէջ երգչախումբը անտարբադադրելի ամբողջութիւն մը պէտք է կազմէ: Ու թէեւ հասկնալի է իր աշխատանքային շատ կարճ ժամանակամիջոցը ԹՄՄ-ՀԵԸ երգչախումբին հետ (ընդամէնը երեք ամիս), ինչպէս նաեւ «Քազինո»ի բեմին անբարենպաստ պայմանները ձայնային իմաստով, այլ կը կարծենք որ Եղ. Թորիկեան հետագային կրնայ դիւրութեամբ յաղթահարել նշուած դժուարութիւնները, մանաւանդ որ իր ձեռքին տակ ունի էատարրը՝ արդէն կազմաւորուած երգչախումբը»¹⁷⁷:

ԹՄՄ-ՀԵԸ Միացեալ երգչախումբը ելոյթ կ'ունենայ նաեւ «Շաթօ-Թրիանոն»ի մէջ՝ ղեկավարութեամբ Կարապետ Չատըրեանի: Երկու տարուան աշխատանքէ ետք, ԹՄՄ-ՀԵԸի Մշակութային միացեալ մարմինի գործունէութիւնը, որ կեանքի կոչուած էր միասնաբար մասնակցելու հայրենիքի մէջ կազմակերպուելիք մշակութային փառատօնին, կը հասնի իր լրումին՝ Կեդրոնական վարչութեան որոշումով:

6 Մարտ 1988ին ՀԵԸի մեծերու երգչախումբը՝ ղեկավարութեամբ Կարապետ Չատըրեանի եւ մանկապատանեկան երգչախումբը՝ խմբավարութեամբ Վահէ Էլմայեանի, կը մասնակցին ՀԵԸի Անթիլիասի Մշակութային մարմինի կազմակերպած «Անդրանիկեան փառատօն»ի եզրափակիչ հանդիսութեան:

¹⁷⁷ Զ., «ԹՄՄ-ՀԵԸ Երգի-պարի համոյթին անդրամիկ ելոյթները. շարժում, ձայն, գոյն, նրբագեղութիւն», *Ձարթօնք*, 6 Նոյեմբեր 1986:

ՌՈՒԲԵՆ ԱԼԹՈՒՆԵԱՆ (1939-2021)

ՀԵԸԻ երգչախումբը մինչև 1992 թուական ութ տարիներու «պարտադիր» լուծեան կը մատնուի քաղաքացիական պատերազմի վերջին փուլին իբրեւ հետեւանք: 1992ի աւարտին, երբ յետպատերազմական խաղաղութիւնը կ'ամրապնդուի, եւ Հայաստան-Լիբանան մշակութային գործակցութիւն կարելի կ'ըլլայ, ՀԲԸՄԻ Լիբանանի Շրջանակային յանձնաժողովը եւ Կրթական յանձնախումբը կը հրաւիրեն Երեւանի պետական երաժշտանոցի փրոֆեսէօր, հանրածանօթ յորինող եւ խմբավար Ռուբէն Ալթունեանը¹⁷⁸,

Ռուբէն Ալթունեան

¹⁷⁸ Ռուբէն Թաթուլի Ալթունեան ծնած է 1939ին, Երեւան: Աւարտած է Երեւանի Չայքովսքիի անուան միջնակարգ մասնագիտական երաժշտական դպրոցի ջութակի բաժինը, ապա՝ 1959-1964, Երեւանի Կոմիտասի անուան պետական երաժշտանոցի ալթոյի բաժինը, իսկ 1965-1970՝ նոյն երաժշտանոցի ստեղծագործական բաժանմունքը: 1969էն սկսեալ կը դասաւանդէ Երեւանի Կոմիտասի անուան պետական երաժշտանոցին մէջ: 1970ին դարձած է Հայաստանի երաժիշտներու եւ երաժշտագէտներու միութեան անդամ: 1974-1977 աշխատած է Հաւանայի երաժշտանոցին մէջ: 1983ին հիմնադրած եւ ղեկավարած է Հայաստանի գուսանական եւ ժողովրդական երգի համոյթը: 1987-1990 եղած է Թաթուլ Ալթունեանի անուան երգի եւ պարի պետական անսամպլին գեղարուեստական ղեկավար եւ զխաւոր խմբավար: 1998-2006ին՝ Երեւանի Կոմիտասի անուան պետական երաժշտանոցի լարային քառեակի ամպիոնի վարիչ: Հեղինակ է կոնցերտներու, երկու լարային կուարտետի, սիմֆոնիայի, ժողովրդական նուագարաններու համար գրուած ստեղծագործութիւններու, 120 ժողովրդական երգի եւ պարի, հոգեւոր եւ հայրենասիրական երգերու մշակումներու՝ տարբեր կազմերու համար եւ բազմաթիւ ստեղծագործութիւններու: Ան ստացած է Հայաստանի արուեստի վաստակաւոր գործիչի եւ ՀԽՍՀ վաստակաւոր արտիստի պարգեւներ՝ 2009ին: Մահացած է 2021ին:

որպէս երգ ու երաժշտութեան դասատու ՀԲԸՄի Լիբանանի վարժարաններուն, կազմելու աշակերտական երգչախումբ նախակրթարան եւ երկրորդական դասարաններու աշակերտներէն, ինչպէս նաեւ՝ երէցներու երգչախումբ մը: Աշակերտական երգչախումբը չ'իրականանար, սակայն 1993ի սկիզբը Ռուբէն Ալթունեան 40 երիտասարդ-երիտասարդուհիներով կը կազմէ ՀԵԸի երէցներու երգչախումբը, որուն փորձերը տեղի կ'ունենան «Զ. Մովսէսեան» կեդրոնին մէջ հինգ ամիսներ շարունակ, որմէ ետք զոյգ ելոյթներով երգչախումբը՝ հայրենի երաժիշտ Ռ. Ալթունեանի ղեկավարութեամբ եւ անոր տիկնոջ Ալիդա Ալթունեանի դաշնակի ընկերակցութեամբ, հանդէս կու գայ 18 եւ 19 Յունիս 1993ին «Յովհաննէս Պողոսեան» հանդիսասրահին մէջ:

Երկու բաժիններէ բաղկացած յայտագիրը կը սկսի Լիբանանի, Հայաստանի, ՀԲԸՄի եւ ՀԵԸի քայլերգներու կատարումով, կը շարունակուի մեներգներով, զուգերգներով եւ երգչախմբային կատարումներով, որոնց մեծամասնութեան մշակումները կատարուած են երաժիշտ խմբավար Ռ. Ալթունեանի կողմէ: Մեներգներն են Ծնորհալի-Ալթունեան՝ «Նոր Ծաղիկ», մշկ. Ռ. Ալթունեան՝ «Աղջիկ նագերով», Ծերամ-մշկ. Ռ.Ա.՝ «Էլի էսօր սիրտս կու լայ», Սայաթ Նովա-մշկ. Ռ.Ա.՝ «Յիս քու ղիմէթըն չեմ գիտի»: Մեներգողներն են Նինա Խաչիկեան, Ոսկան Քէշիշեան, Սարգիս Գազազեան եւ Գր. Էլմայեան: Ժողովրդական զուգերգով Մարլէն Թահմիզեան եւ Ստեփան Աւագեան կը ներկայացնեն «Թութուն դաստա» կատակերգը (մշկ. Ռ.Ա.ի): Իսկ երգչախումբը կը մեկնաբանէ Կոմիտաս՝ «Անձրեւն եկաւ», Սայաթ Նովա-մշկ. Ռ.Ա.՝ «Դուն էն հուրին ես» եւ լիբանանցի երաժիշտ Զաքի Նասիֆ-մշկ. Ռ.Ա.՝ «Ռեժրի, Ռեժրի» հանրածանօթ երգը, ի ներկայութեան նոյնինքն երգահանին, որ խմբերգի աւարտին բեմ կը հրաւիրուի, եւ փրոֆ. Ռ. Ալթունեան անոր կը յանձնէ իր կատարած երգի դաշնաւորման պատճէնը: Զ. Նասիֆ իր սրտագին գնահատանքը կը յայտնէ Ալթունեանին ու հայ ժողովուրդին, եւ խմբերգը կը կրկնուի՝ խանդավառութիւնը գագաթնակէտին հասցնելով:

Համերգի երկրորդ բաժնի մեներգներն են Ռ. Ալթունեան՝ «Ախ, իմ Հայաստան» եւ «Քանի վուր ջան իմ», Հաւասի-մշկ. Ռ.Ա.՝ «Զեփիւռ, բարեւ տար», մշկ. Ռ.Ա.՝ «Ով հայոց քաջեր», «Ատանայի ողբը» եւ «Զարթիր, Լաօ»: Մեներգողներն են Գր. Էլմայեան, Անայիս Կետիկեան, Համբ. Սանթրութեան, Նինա Խաչիկեան եւ Սիմոն Քէշիշեան: «Ալ այլուղս» զուգերգ կատակ-երգապարը կը ներկայացնեն Ծողեր եւ Գր. Էլմայեանները: Երգչախումբը կը մեկնաբանէ «Տալուրիկի կտրիժ»՝ մշկ. Ռ. Ա. եւ «Ախ, Վաս-

Ռուբեն Ալթունեան, ՀԲԸՄ-ՀԵԸ երգչախումբ, 1993

պուրական» երգերը, իսկ համերգը իր աւարտին կը հասնի Ալ. Յարութիւնեանի «Հայրենիքիս հետ» խմբերգով, որուն զուգերգի բաժինը կը կատարեն Ա. Կետիկեան եւ Աւօ Ագրապեան:

Այս յիշարժան համերգի մասին *Խօսնակ* կը գրէ. «Այս համերգը իր զոյգ ելոյթներով 18 եւ 19 Յունիս, Ուրբաթ եւ Շաբաթ երեկոներուն, ապացոյցն է Հ.Ե.Ը.-ի ղեկավարութեան ունեցած տեսիլքին եւ հաւատքին: Ու Յովի. Պօղոսեան սրահին ունկնդիրները, պահ մը յետադարձ ապրումներով վերյիշեցին 60-ական եւ 70-ական թուականներու երգչախմբային բազմաթիւ ելոյթները Հ. Պէրպէրեանի, Բ. Կանաչեանի եւ Ա. Պատմագրեանի ղեկավարութեամբ: ....Անհրաժեշտ է զօրացնել այս հաւատքը»¹⁷⁹:

¹⁷⁹ Ա. Ս. «Բարի երթ Հ.Ե.Ը.-ի նորակազմ երգչախումբին», *Խօսնակ*, Յունիս 1993:

ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՃԱՐԵԱՆ

1993 թուականի Սեպտեմբերին նոր խըմբավար մը կը ստանձնէ ՀԵԸի երգչախումբի ղեկավարութիւնը՝ յանձինս Գրիգոր Նաճարեանի: 3 Դեկտեմբեր 1993ին բոլոր հին եւ նոր անդամները կը հրաւիրուին ծանօթացման հիւրասիրութիւն-ընդունելութեան մը, որմէ ետք կը շարունակուին շաբաթական երկու փորձերը: Ան կը վերակազմէ 40 հոգինոց երէցներու երգչախումբ եւ ՀԲԸՄի վարժարաններու աշակերտներով կը հիմնէ նաեւ 100 հոգինոց մանկապատանեկան երգչախումբ: Այս երկու երգչախումբերով Գրիգոր Նաճարեան¹⁸⁰ Յունիս 1994ին կու տայ երգչախմբային միացեալ համերգ՝ նուագակցութեամբ Յասմիկ Գասպարեանի՝ դաշնակ, Նարինէ Յարութիւնեան-Ստեփանեանի՝ թաւջութակ, Անուշ Մարգարեան-Սուքիասեանի՝ ջութակ եւ Շաղիկ Պոյաձեանի՝ սրինգ:

Գրիգոր Նաճարեան

Համերգին ընթացքին մանկապատանեկան երգչախումբը կը մեկնա-

¹⁸⁰ Գրիգոր Յակոբի Նաճարեան ծնած է 1941ին Պէյրութ, 1947ին ներգաղթած է Հայաստան: Ան 14 տարեկանին կը սկսի երաժշտական դասերու հետեւելու եւ 1966ին կ'ընդունուի Երեւանի Ռոմանոս Մելիքեանի անուան երաժշտական ուսումնարանի խմբավարութեան բաժինը, ուրկէ շրջանաւարտ կ'ըլլայ 1970ին: Նոյն թուականին կ'ընդունուի Կոմիտասի անուան երաժշտանոցը, որուն հինգ տարուան խմբավարութեան դասընթացքը կ'աւարտէ չորս տարիէն: 1975ին, Հայաստանի երգչախմբային ընկերութեան խմբավարներու մրցանակը շահելէ ետք, ան իրաւունք կը ստանայ սոյն ընկերութեան երգչախումբի խմբավար դառնալու: 1976-1992ին կը ղեկավարէ Աշտարակ քաղաքի ուսուցչական երգչախումբը: Ան յօրինած է բազմաթիւ խմբերգներ եւ երգեր:

բան է Կոմիտասի «Ճան գառնուկ» մանկական երգը, Ռ. Պետրոսեանի «Իմ ուսուցիչ»ը եւ «Պատանի մարզիկներու երգը», Մոցարթի «Ռօնտո»ն: Իսկ երէցներու երգչախումբը կը կատարէ Կոմիտասեան խմբերգներու շարք մը՝ «Սոնա եար», «Չինար ես», «Էս առուն ջուր է գալիս» եւ «Փափուրի»: Կը հնչեն նաեւ խմբավար-երաժիշտին դաշնաւորած խմբերգները՝ «Նազան իմ եարը», «Տէր ողորմեա», «Մարտիկի երգը» եւ «Ձայն մը հնչեց»: Միջազգային դասական երաժիշտներու գործերէն՝ Քարլ Օրֆի «Գարմինա Պուրանա» քանթատէն հատուած մը եւ Կապրիէլ Ֆորէի «Ռեքուիեմ»էն «Սանքթուս»ը: Յայտագիրին մէջ մեներգով եւ զուգերգով հանդէս կու գան Նինա Խաչիկեան՝ «Հարալօ», Սիլվա Սիմոնեան-Գր. Էլմայեան՝ «Սոնա եար», Շողեր Էլմայեան-Ռիթա Պասմաճեան՝ «Մարտիկի երգը», Արա Գոճաօղլանեան՝ «Նազան իմ եարը», Անայիս Կետիկեան-Արա Գոճաօղլանեան՝ «Տէր ողորմեա», Մարլէն Թահմիզեան-Շ. Էլմայեան-Լուսին Նալպանտեան՝ «Օրօր» եւ Գր. Էլմայեան՝ «Ձայն մը հնչեց»: Համերգը իր աւարտին կը հասնի Էտկար Յովհաննիսեանի «Երեւան-Էրեբունի» խմբերգով:

Այս համերգին մասին *Խօսնակի* թղթակիցը կը գրէ. «Այս տարուան երգչախմբային համերգը եկաւ զարգացնելու իր նախորդին արձանագրած յաջողութիւնները: Նոր խմբավարը՝ կրկին հայրենիքէն (ծնած Պէյրութ 1941-ին եւ հայրենիք ներգաղթած 1957-ին) վաստակաւոր երաժիշտագէտ եւ խմբավար, տաղանդաւոր մանկավարժ-ուսուցիչ պրն. Գրիգոր Նաճարեանն է, որ յարաբերաբար կարճ ժամանակամիջոցի մը ընթացքին, ձեռնհասօրէն կազմակերպեց նորակազմ խումբը: ....Մեզի համար գնահատելի կէտ մըն էր մանուկ-պատանիներուն մեղմաձայն եւ ալիք առ ալիք մեծցող ու տիրական դարձող միաձոյլ երգեցողութիւնը: Ակնյայտ էր այն ձիգը որ չէր խնայուած երբեք եւ որ իր արդար արդիւնքը տուաւ բեմի վրայ: Մանուկները երգել սորված էին: Ու կարելորդ է այս պարագան: Երէցներու պարագային, այս հարցին լուծումը տրուած էր արդէն»¹⁸¹:

ՀԵԸԻ երգչախումբը՝ Գրիգոր Նաճարեանի ղեկավարութեամբ, 21 Ապրիլ 1995ին կը մասնակցի Եղեռնի 80ամեակի յուշատօնին:

14 Մայիս 1995ին ՀԵԸԻ «Ձապէլ Մովսէսեան» կեդրոնի հանդիսասրահին մէջ տեղի կ'ունենայ հայ երգի մրցանք-փառատօն մը, որուն ընթաց-

¹⁸¹ «Հ.Բ.Ը.Մ.-Հ.Ե.Ը.-ի գեղարուեստական փառատօնային ելոյթները Պէյրութի մէջ. Ա. երգչախմբային միացեալ համերգ», *Խօսնակ*, Յունիս 1994:

քին ելոյթ կ'ունենան ՀԲԸՄի վարժարաններու Դ.էն Է. դասարաններու երգչախումբերը՝ մտայղացմամբ եւ ղեկավարութեամբ երգի եւ երաժշտութեան դասատու խմբավար Գրիգոր Նաճարեանի: Բոլոր մասնակցող խումբերը կը ներկայացնեն իրենց դասարանային երգը, առաւել պարտադիր երգ մը՝ «Այբուբեն», յօրինում՝ Հր. Օհանեանի: Մասնակցող 13 խումբերէն երեքը կը շահին Ա. մրցանակները՝ դատական կազմին որոշումով: Խմբավարը կ'արժանանայ ոսկեայ յուշանուէրի, իսկ երգի փառատօնին մասնակցող բոլոր աշակերտները որպէս յուշանուէր կը ստանան Վահան Թէքէեանի նոր հատորեակը՝ հրատարակուած անոր մահուան յիսնամեակին առթիւ: Երկու ժամ տեւած այս ձեռնարկը բարձր կը գնահատուի դատական կազմին, ծնողներուն եւ ՀԲԸՄի Շրջանակային յանձնաժողովին ու Կրթական յանձնախումբին կողմէ:

ՅԱՐՈՒԹ ՖԱՉԼԵԱՆ

Օգոստոս 1995ին ՀԵԸի երգչախումբի ղեկավարութիւնը կը փոխուի, այս անգամ անիկա կը վստահուի Յարութ Ֆազլեանին: Երգչախումբի հին ու նոր անդամներուն համար տեղի կ'ունենայ սովորութիւն դարձած հանդիպում-հիւրասիրութիւնը 9 Նոյեմբեր 1995ին «Ձ. Մովսէսեան» կեդրոնի Անդրանիկ-Սեւան ակումբի սրահին մէջ: Սիրողական տարրերէ բաղկացած երգչախումբի 34 տարբեր տարիքի անդամներ կը խմբուին երիտասարդ խմբավարին շուրջ՝ զինուած մշակոյթի եւ երգի նկատմամբ իրենց ունեցած սիրով, միասնաբար իրականացնելու Յարութ Ֆազլեանի՝ ուժեղ, ակադեմական երգչախումբ կազմելու ծրագիրը:

Յարութ Ֆազլեան

Յարութ Ֆազլեան¹⁸² ծնած եւ հասակ առած ըլլալով արուեստագէտ

¹⁸² Յարութ Ֆազլեան ծնած է Պէյրութ, 1962ին: Նախնական ուսումը ստացած է ՀԲԸՄի Տէմիրձեան վարժարանին, ապա Հայ աւետարանական քոլէճին մէջ: Իր երաժշտական ուսումը ստացած է Մոնրէալի եւ Երեւանի մէջ: 1987ին Երեւանի Ռոմանոս Մելիքեանի ուսումնարանէն վկայուած է որպէս խմբավար եւ 1990ին Երեւանի Կոմիտասի անուան պետական երաժշտանոցէն ստացած մագիստրոսի վկայական՝ օփերայի եւ սիմֆոնիք երաժշտութեան ղեկավարութեան ճիւղին մէջ: Ապա դոկտորի բարձր վկայական՝ երաժշտական կրթութեան մէջ: Ուսումնառութեան շրջանին մշանակուած է Երեւանի սիմֆոնիք նուագախումբի օգնական-խմբավար: Յարութ Ֆազլեան 1990ին կը վերադառնայ Մոնրէալ, ուր կը սկսի իր խմբավարութեան կեանքը՝ Քանատայի տարբեր քաղաքներու մէջ խումբեր ղեկավարելով: Ան 1992ին Չեխովսկոյ վալիքի սիմֆոնիք նուագախումբերու ղեկավարներու մրցոյթին կը շահի երկրորդ պարգեւը: 1995ին կը վերադառնայ իր ծննդավայրը՝ Լիբանան, ուր

հանրաժանօթ ընտանիքի մը մէջ (հայրը բեմադրիչ-դերասան Պերճն է, մայրը՝ նկարչուհի-դերասանուհի-դաշնակահար Սիրվարդը), ինքն ալ բնականաբար կը նուիրուի երաժշտական արուեստին՝ հետեւելով դաշնակի եւ ջութակի դասերու: Լիբանանի քաղաքացիական պատերազմին պատճառով 1976ին ընտանեօք կը մեկնին Քանադա, ուր ան կը յաճախէ անգլիական դպրոց, եւ հոն արդէն իր դասընկերներով կը կազմէ «Ռոք» երաժշտական խումբ: Ապա՝ 1983ին, հօրը դասաւորումով Երեւան կը մեկնի եւ եօթը տարիներու երաժշտական ուսումնառութեան որպէս արդիւնք ան կը մասնագիտանայ նախ խմբավարութեան, ապա սիմֆոնիք ու օփերայի ղեկավարութեան մէջ: Յարութ Ֆազլեան 1990ին վերադառնալով Մոնրէալ, կը սկսի տալ դասական ելոյթներ եւ իր մասնակցութիւնը բերել համաշխարհային մրցոյթներու, մինչեւ վերջնականապէս Լիբանան հաստատուիլը՝ 1995ի կիսուն: Պէյրութի մէջ ան կը սկսի դասաւանդել Լիբանանի պետական բարձրագոյն երաժշտանոցին մէջ՝ տեսական նիւթեր, տեղական եւ հայկական պատկերասփիւռի կայան-

մեծ դեր կ'ունենայ դասական երաժշտութեան զարգացման մէջ: 1998ին, երբ Լիբանանի կրթութեան եւ մշակոյթի նախարարութեան որոշումով եւ Լիբանանի ազգային բարձրագոյն երաժշտանոցի նախագահ դոկտ. Ուալիտ Ղըլմիէյի ջանքերով Լիբանան կ'ունենայ իր Ազգային նուագախումբը, Յարութ Ֆազլեան շօշափելի ներդրում կ'ունենայ նուագախումբին կազմութեան ու առաջին քայլերուն մէջ: Սկիզբը ան կը դառնայ նուագախումբի ղեկավարներէն մին, ապա՝ 2000ին, գլխաւոր ղեկավարը: Միշտ նոր գաղափարներով առլցուն, ան 2007ին կ'արաբացնէ Մոցարթի «Պասթիէն եւ Պասթիէն» օփերան՝ Լիբանանի խօսակցական արաբերէնով երգել տալով օփերան առաջին անգամ ըլլալով: 2010ին, անոր մտայնացումով, Ռիմսփի-Քորսաքովի «Շեհերազատ» գործին մէջ կը ներմուծէ աւանդական միջինարեւելեան նուագարաններ՝ եւրոպական դասական նուագարաններու կողքին: Ֆազլեան Լիբանանի ֆիլհարմոնիքին (2009էն սկսեալ) հետ հանդէս եկած է Լիբանանի բոլոր մեծ փառատօներուն՝ Պաալպեք, Պիպլոս, Պէյթ Էլ Տին, Չուք Միքայէլ, Ալ Պուսթան եւ այլն: Ան հիւրաբար ղեկավարած է նուագախումբեր Չինաստանի, Պրագիլի, արաբական երկիրներու, Եւրոպայի եւ Քանադայի մէջ: Հայաստանի մէջ համերգ չէ տուած, սակայն Հայաստանի պետական նուագախումբին հետ կը գործակցի: Վերջին տարիներուն իր ղեկավարած, նշանաւոր լիբանանցի երգչուհի Ժուլիա Պուրթոսի համերգներուն, Հայաստանի ֆիլհարմոնիքի լման կազմին մասնակցութիւնը ապահոված է՝ մօտ 80 հոգի: Նոյնպէս Շարժայի մէջ իր ունեցած վեց համերգներուն նուագախումբը Հայաստանէն բերած է: 2015ին Ֆրանսայի կրթութեան նախարարութիւնը կը պատուէ զինք «Officer in the Order of the Arts and Letters» շքանշանով: Ան կը պարգեւատրուի նաեւ պատուաւոր դոկտորի կոչումով՝ Հայաստանի Հանրապետութեան Բնութեան եւ հասարակութեան մասին գիտութիւններու միջազգային ակադեմիային կողմէ:

ներէն կը ներկայացնէ երաժշտական յայտագիրներ եւ կը ստանձնէ ՀԵԸի երգչախումբին խմբավարութիւնը:

Երիտասարդ խմբավար Յարութ Ֆաղեանի երգչախմբային խմբավարութեան առաջին կատարումները տեղի կ'ունենան Պէյրութի «Յակոբ Տէր Մելքոնեան» հանդիսասրահին մէջ, 14, 15 եւ 16 Յունիս 1996ին: Այս համերգը կազմակերպուած էր ՀԲԸՄի հիմնադրութեան 90ամեակին եւ ՀԵԸի հիմնադրութեան 65ամեակին առիթներով: Յայտագիրի առաջին մասը նուիրուած էր «Անուշ» օփերայէն քաղուած հատուածներու (խօսք՝ Յովհաննէս Թումանեանի, երաժշտութիւն՝ Արմէն Տիգրանեանի, համադրում՝ Յարութ Ֆաղեանի): Երգչախումբը կը մեկնաբանէ «Ափսոս Անուշ», «Սարոյի երգը», «Ամպի տակից», «Անուշի երգ», «Համբարձում եայլա» եւ «Վշվշում է գետը» երգերը՝ ասմունքային ընկերակցութեամբ, կատարողութեամբ հայրենի ասմունքող Վիգէն Ստեփանեանի՝ երգ եւ ասմունք զուգորդութիւնը զիրար ամբողջացնելու նպատակով:

Յայտագիրի երկրորդ մասով երգչախումբը կը կատարէ Կոմիտասէն չորս երգ՝ «Ձար զընգը», «Սայլի երգ-Ել, ել», «Հով արէք» եւ «Երի, երի, երի ջան», Խ. Աւետիսեանէն «Հայաստան», Սայաթ Նովայէն «Դուն էն հուրին ես» եւ արեւմտեան երգահաններու գործեր՝ Ալէն Մենքընի «Ալատին»ը եւ Լ. Տենգայի «Ֆինիքուլի, ֆինիքուլա» խմբերգները: Համերգի աւարտին, ներկաներու բոլուն ծափերուն կ'ընդառաջեն, կրկնելով «Հայաստան» երգը: Համերգի դաշնակահարն է Լիզա Թիթինձեան:

Յարութ Ֆաղեանի Պէյրութի մէջ խմբավարած առաջին համերգին մասին *Ազդակ* օրաթերթի թղթակիցը կը գրէ. «Հանդիսութիւնը սկսաւ յոտնկայս ունկնդրութեամբ Լիբանանի, Հայաստանի, Հ.Բ.Ը.Մ.-ի եւ Հ.Ե.Ը.-ի քայլերգներուն: Ապա բեմ բարձրացաւ երիտասարդ խմբավարը՝ Յարութ Ֆաղեան, լիբանանեան իր առաջին *քննութիւնը* կատարելու: Երաժշտասէր հանդիսականները անշուշտ ակնկալութիւն մը ունէին խմբավարէն: Կը ցանկային, որ ան ըլլար փնտռուած անձը, որ իր կարգին, կարենար նոր շունչ մը բերել հետզհետէ դալկացող մեր դասական թէ ժողովրդական երգերու մեկնաբանութեան ու պահպանման համար, որպէսզի հայեր զգաստանային ու երգարուեստը չվերածէին ամէն տեղ ծախուող ու գնուող ապրանքի .....: Այս պարագային՝ առնուած այս նոր քայլը ներդրում մը կը նկատենք լիբանանահայ երգչախմբային արուեստը ծաղկեցնելու առնչութեամբ: Ծափահարելի ջանք մը, որուն ի տես կարելի չէ անտարբեր մնալ: ....Յարութ Ֆաղեան լաւ կէտ մը նշանակեց, ան վկայութիւն բերաւ իր ինքնավստահ եւ նուիրեալ ջանքերով՝ յիշեցնելով

մեզի Պարոյր Սեւակի մարգարէաշունչ խօսքը. «Ուշ ուշ են գալիս, բայց ոչ ուշացած ...» : Արժէքը գիտնանք մեր արժէքներուն»¹⁸³:

Յաջորդ տարին՝ 1997ին, արդէն Յարութ Ֆազլեանի ղեկավարած ՀԵԸի երգչախումբը՝ եռանդուն ու աշխոյժ նոր անդամներով երիտասարդացած, կը բարելաւէ իր գործունէութեան ծիրը՝ հանրութեան ներկայանալով մէկէ աւելի ելոյթներով: Առաջին համերգը Ս. Ծննդեան համերգ մըն է, որ տեղի կ'ունենայ Զաքարյի Ս. Խաչ եկեղեցւոյ «Պետողլեան» սրահին մէջ: Համերգը կ'արժանանայ ջերմ գնահատանքի եւ կը կրկնուի ՀԵԸի Զահլէի ակումբի հանդիսասրահին մէջ: ՀԵԸի երգչախումբին երկրորդ համերգը տեղի կ'ունենայ 23, 24 եւ 25 Մայիս 1997ին ՀԿՄի «Արարատեան» սրահին մէջ: Յայտագիրին առաջին մասով երգչախումբը կը կատարէ 11 խմբերգ՝ Մ. Մաւիսագալեան՝ «Ջան Հայաստան», Կ. Չթչեան՝ «Սիրուն աղջիկ», Պրամա՝ «Տայ պերկը», Կոմիտաս՝ «Ծիրանի ծառ», Է. Յովհաննէսեան՝ «Անուշ անուրջով պաճուծիր հոգիս», Փուշինի՝ «Օ միօ պապպինօ գարօ», Գ. Սիւնի՝ «Ուստի կու գաս», Կ. Զաքարեան՝ «Եար կը կոնդաս», Վերտի՝ «Էրնանի», Տի Քաբուա՝ «Օ սոլէ միօ» եւ Կարա Մուրզա՝ «Գացէք տեսէք»:

Յայտագիրի երկրորդ մասով 42 հոգինոց երգչախումբը կը մեկնաբանէ Կարա Մուրզա՝ «Քեզի մեռնիմ», Ն. Ծնորհալի՝ «Նոր Ծաղիկ», հինգ ամերիկեան-ափրիկական սփիրիչուրլզ, Լեննըն-Մքարթի՝ «Եսթրտէյ», Ա. Տիգրանեան՝ «Գուսանի երգը», Սայաթ Նովա՝ «Դու էն հուրին իս», Գաչչինի՝ «Աւէ Մարիա», Կոմիտաս՝ «Հաբրբան» եւ Ա. Սմբատեան՝ «Հայաստան»: Կարգ մը խմբերգներու մշակումը եւ երաժշտական համադրումները ինքը՝ խմբավարը կատարած է: Մեներգողներն են Հայկազ Կէօքեղեան, Նորա Եղիայեան-Մաճարեան, Անայիս Նէնէճեան-Կետիկեան¹⁸⁴, Լեւոն Հասրճեան, Գրիգոր Էլմայեան, Ոսկան Քէշիշեան, իսկ զուգերգ՝ Սիլվի Սիմոնեան եւ Արա Գոծօղլանեան: Դաշնակահարուիին է Լիզա Թիթիւնճեան:

¹⁸³ Շահանդուխտ, «Հ.Ե.Ը.-ի երգչախումբին համերգը՝ թարմ շունչ մը ... », *Ազդակ*, 20 Յունիս 1996:

¹⁸⁴ Անայիս Նէնէճեան-Կետիկեան այն քիչ գտնուող անձերէն է, որ մաս կազմած է բազմաթիւ երգչախումբերու եւ իր քնքուշ ձայնով կատարած է մեներգները: Ան 1980ական թուականներէն անդամակցած է ՀԵԸի բոլոր երգչախումբերուն, եղած է կաթողիկէ համայնքի «Կռունկ» երգչախումբին մեներգիչներէն եւ մնայուն անդամ է «Արծիւեան» երգչախումբին: Ան նաեւ երգած է Առաջնորդարանի «Աւետաբեր» երգչախումբին մէջ, ներկայիս անդամ է նաեւ կաթողիկոսարանի «Ծնորհալի» երգչախումբին:

Այս այլազանությամբ եւ նորարարությամբ բնորոշուող համերգին յայտագիր-գրքոյկին իր խօսքին մէջ խմբավար Յարութ Ֆաղեան կը գրէ. «Քայլ պահելով արդի ժամանակներու թաւալումին, պահպանելով մեր դասական երգչախմբային ստեղծագործութիւնները, ստիպուած ենք վերանորոգման փորձ մը կատարել մեր երգչախումբի այժմու երգացանկին, միշտ պահելով մատուցման բարձր մակարդակը»:

Յարութ Ֆաղեանի ղեկավարութեամբ, երգչախումբը իր մասնակցութիւնը կը բերէ ՀԵԸի Մշակութային մարմինին նախաձեռնութեամբ կազմակերպուած գեղարուեստական երեկոյի մը, որ տեղի կ'ունենայ Կիրակի, 23 Նոյեմբեր 1997ին, երեկոյեան ժամը 7ին ՀԲԸՄ-ի «Ե. եւ Ա. Տեմիրձեան» կեդրոնի փակ մարզադաշտին մէջ: Յայտագիրի աւարտին ՀԵԸի երգչախումբը կը ներկայացնէ ութ խմբերգներ, որոնցմէ ոմանք՝ առաջին կատարումով: Մ. Մալիսագալեան՝ «Ջան Հայաստան», Ժողովրդական՝ «Նուպար», Պրամա՝ «Տայ պերկը», Ա. Սաթեան՝ «Ես իմ անոյշ Հայաստանի», Գ. Սիւնի՝ «Ուստի կու գաս», Լ. Տենզա՝ «Ֆունիքուլի-ֆունիքուլա», Է. Յովհաննիսեան՝ «Սարդարապատի քաջերը» եւ Տ. Մանսուրեան՝ «Ես իմ անուշ Հայաստանի»: Երգչախումբին կ'ընկերակցին Անի Կատարեան՝ դաշնամուր, Ծահէ Պապահէքեան՝ ձեռնադաշնակ եւ Արթիւր Քէշիշեան՝ տիոլ: ՀԵԸի երգչախումբին մասին *Խօսնակ* կը գրէ. «ՀԵԸի երգչախումբը վերաթարմանալով, վերջին տարիներուն իր շուրջ հաւաքած է մեծ թիւով երիտասարդ տարրեր, բան մը, որ արժանի է գնահատանքի: Այժմ կը մնայ պահել ունեցածը եւ անցնիլ առաջ»¹⁸⁵:

1998 տարեշրջանն ալ ՀԵԸի երգչախումբին համար այլազան ծրագիրներով եւ առիթներով լեցուն տարի մը կ'ըլլայ: Յարութ Ֆաղեանի խմբավարութեամբ, երգչախումբը ելոյթ կ'ունենայ «Կրան Թեաթր»ի բացման հանդիսութեան՝ կազմակերպուած ֆրանսացիներու կողմէ: Երգչախումբը երկրորդ համերգով մը հանդէս կու գայ Նոր տարուան եւ Ս. Ծնունդի տօներուն առիթով «Տեմիրձեան» կեդրոնին մէջ: Նաեւ Փետրուար ամիսէն սկսեալ լուրջ աշխատանքի կը լծուին Յունիսին կայանալիք համերգին համար: Այս համերգին ընդառաջ, Յարութ Ֆաղեան *Չարթօնք* օրաթերթի թղթակիցին հետ կ'ունենայ հարցազրոյց մը՝ երգչախումբի կազմութեան, հեռանկարներուն եւ իրագործումներուն մասին: Մայեաթրոն կ'ըսէ. «Մենք ներկայիս ունինք բաւական մեծ թիւով նոր ան-

¹⁸⁵ Հ.Ս., «ՀԵԸ Մշակութային մարմին. Գեղարուեստական երեկոյ. արհեստավարժ եւ սիրողական մասնակցութեամբ», *Խօսնակ*, Նոյ.-Դեկտ. 1997:

Յարութ Ֆազլեան, ՀԲԸՄ-ՀԵԸ երգչախումբ, 1998

դամներ, որոնք տեսնելով երգչախումբի յաջողություններն ու նուաժումները, փափաք յայտնած էին մաս կազմելու: Երգչախումբը ունի 40-45 անդամներ: ... Քառասուն անդամներէն հազիւ մի քանի անձեր նօթայի մասին գաղափար ունին, իսկ շատ քիչեր՝ երաժշտական դաստիարակություն: Ինչպէս գիտէք, խումբը ամբողջովին սիրողներէ կազմուած է եւ փորձառութիւնը խումբին մէջ կը շահի»¹⁸⁶: Ան կը նշէ, թէ կ'ուզէ արդիականացնել հայ երգչախմբային արուեստը՝ ներմուծելով էսդրատային ծոխ երաժշտութիւն՝ հայ թէ օտար: Ան կը փորձէ դուրս գալ երգչախումբերու հին մտածելակերպէն եւ մատուցելու ձեւամիջոցներէն: Այն հարցումին, թէ իր ձգտումները կ'իրագործէ՞ այս երգչախումբով, ան կը պատասխանէ. «Սխալ պիտի ըլլար, եթէ ըսէի թէ իմ ամենէն մեծ ձգտումներս կ'իրագործեմ այս երգչախումբով: Իմ իսկական մասնագիտութիւնս սիմֆոնիք նուագախումբի խմբավարութիւնն է: Ես ղեկավարած եմ մինչեւ 140 հոգիիցոց նուագախումբեր, արհեստավարժ օփերաններ: Անշուշտ երգչախումբի ղեկավարութիւնն ալ հարազատ է եւ ուրիշ զգացումներ կ'արթնցնէ, բայց բաւարարութեան մասին անդրադառնալով՝ այդ աշ-

¹⁸⁶ Գ. Տ. «Հանդիպում. Հ.Ե.Ը.-ի երգչախումբի խմբավար Պր. Յարութ Ֆազլեանի հետ», *Զարթօնք*, 2 Յունիս 1998:

խատանքը չի գոհացնել իմ բարձրագույն իղձերս ու ձգտումներս»:

Մայեսթրո Յարութ Ֆազլեանի ղեկավարությամբ, ՀԵԸի երգչախումբին զոյգ համերգները տեղի կ'ունենան 3 եւ 4 Յունիս 1998ին «Տեմիրձեան» կեդրոնին մէջ՝ ներկայութեան հայ եւ տեղացի հոգեւոր ու աշխարհական բարձրաստիճան հիւրերու եւ արուեստասէր հասարակութեան: Համերգը կը սկսի Մելիք Մալիսագալեան՝ «Ջան Հայաստան», Աոնօ Պապաջանեան՝ «Երեւանի սիրուն աղջիկ», Արմէն Սմբատեան՝ «Հայաստան», Խաչատուր Աւետիսեան՝ «Որտեղ գտնեմ քեզ», Ալեքսանտր Յարութինեան՝ «Տըլէ եաման», Վերտի՝ «Վա փենսիէյօ» (Նապոլօ օփերայէն), ռուսական ժողովրդական՝ «Ծետրիք» (*Ա քափեյլա* կատարում), Սայաթ Նովա՝ «Դու էն հուրին իս», եւ յայտագիրի առաջին մասը վերջ կը գտնէ լիբանանցի հանրայայտ Ռահպանի եղբայրներուն յօրինումներէն փունջ մը երգերով, որոնց համադրումն ու դաշնաւորումը ըրած է խմբավար Յարութ Ֆազլեան: Յայտագիրին երկրորդ մասը կը սկսի Քարլ Օրֆ՝ «Քարմինա Պուրանայ»էն երկու հատուածներով, Աոնօ Պապաջանեան՝ «Առաջին սիրոյ երգ», ժողովրդական՝ «Եաման եար», Վերտի՝ զուգերգ մը, Շուպերթ՝ «Ալէ Մարիա», Պրահմա՝ «Տայ պերկը», Տիգրան Չոլխաձեան՝ «Կարինէի արիան», ժողովրդական՝ «Նուպար-Նուպար», Մելիք Մալիսագալեան՝ «Մենք հայեր ենք», իսկ համերգը իր աւարտին կը հասնի Տիգրան Մանսուրեանի «Ես իմ անուշ Հայաստանի» խմբերգով: Երգչախումբին դաշնակահարն է Մաթիլտ-Սանտրա Չոլաքեան, անոր կ'ընկերանայ նաեւ ինը հոգինոց լարային, փողային եւ հարուածային նուագարաններու արհեստավարժ երաժիշտներէ կազմուած սենեկային նուագախումբ մը: Երգչախումբին մենակատարներն են Գրիգոր Էլմայեան, Շողիկ Թորոսեան, Ոսկան Քէշիշեան եւ Նորա Եղիայեան-Մաճառեան:

Այս համերգին մասին *Ազդակի* թղթակիցը իր յօդուածին յառաջաբանին մէջ կը գրէ. «Լիբանանահայ երաժշտական կեանքը աննախընթաց աշխուժութեան մէջ է վերջերս: Զիրար *կը հրմշտկեն* բազմաթիւ երգչախումբեր ու երաժշտական սենեկային ելոյթներ՝ մշակութային առողջ եռուզեռի մէջ դնելով բազմահարիւր երաժշտասէրներ, որոնց թիւը հետզհետէ կը բազմանայ: Այս բոլորին մէջ ուշագրաւ ներկայութիւն է նաեւ Հ.Բ.Ը.Մ.- Հ.Ե.Ը.-ի երգչախումբը, որ խմբավար Յարութ Ֆազլեանի ղեկավարությամբ, լիբանանահայ երգչախմբային արուեստին մէջ նոր էջ մը բացաւ 3 եւ 4 Յունիսին, Հ.Բ.Ը.Մ.ի Տըպպայէի Տեմիրձեան Կեդրոնին մէջ: Զայնային լաւ տուեալներով օժտուած աւելի քան չորս տասնեակ երիտասարդներ, սենեկային փոքր նուագախումբի մը ձայնակցութեամբ,

մատուցեցին քսան խմբերգներ, որոնք ի մի եկած էին հայրենի ժամանակակից երգահաններու ժառանգությունն ու դասական հանրայայտ երկերու էջերէն: .....Իր խմբավարական տարերքին մէջ Յարութ Ֆազլեան եղաւ զգօն ու կենսայորդ»: Յօդուածագիրը՝ եզրափակելով գրութիւնը, կը նշէ. «Այժմ, Լիբանանի Պետական երաժշտանոցին մէջ դասաւանդութեան առընթեր, քանի մը տարիէ ի վեր կը ղեկավարէ Հ.Ե.Ը.-ի երգչախումբը, որ Երեւանի մէջ թրծուած այս երիտասարդ խմբավարին առաջնորդութեամբ համերգէ համերգ նկատառելի վերելք կ'ապրի կատարողական որակին, թեքնիք հնարաւորութեանց յղկումին, առողջանական մաքրութեան ու նրբերանգային արտայայտչականութեանց մէջ, պատուաբեր ներկայութիւն ըլլալով Լիբանանի մէջ»¹⁸⁷:

Յարութ Ֆազլեան երեք տարուան ընթացքին ՀԵԸի երգչախումբը կ'երիտասարդացնէ, երգողներուն մէջ ընկերային ջերմ մթնոլորտ կը ստեղծէ, երգչախումբը կայուն հիմերու վրայ կը հաստատէ, նորարարութիւն կը մտցնէ իւրաքանչիւր համերգի երգացանկին ու մատուցման ձեւին մէջ եւ կը մտածէ տակաւին բազմազան նորութիւններու եւ օփերեթներ բեմականացնելու մասին: Դժբախտաբար 1998ի համերգը կ'ըլլայ ՀԵԸի երգչախումբին վերջինը: Երգչախումբը կը լուծուի, եւ խմբավարը կը կազմէ իր անձնական երգչախումբը, զոր կը կոչէ «Հորովել»: Իր բացատրութեամբ՝ «Իւրայատուկ երեւոյթ էր Լիբանանի մէջ, որովհետեւ անձնական երգչախումբ գոյութիւն ունեցած չէ, միշտ եղած է կամ յարանուանութեան մը կամ միութեան մը հովանիին տակ»¹⁸⁸:

Յարութ Ֆազլեան իր «Հորովել» երգչախումբով հանրութեան կը ներկայանայ 16, 17 եւ 18 Մարտ 1999ին ՀԿՄի «Արարատեան» սրահին մէջ: Համերգի յայտագիրին մաս կը կազմեն խմբավարին դաշնաւորած ու համադրած հայ թէ օտար երգահաններու խմբերգներ, ինչպէս նաեւ իր հեղինակած «Բարատիգի Կլորիա»ն: Նոյն տարուան 24 Մայիսէն 2 Յունիս ԵՌԻՆԵՍԺՕ պալատին մէջ տեղի կ'ունենայ Խաղաղութեան նուիրւած քանթաթա երգչախմբային երգեցողութեան շաբաթ մը, որուն կը մասնակցին եօթը լիբանանեան երգչախումբեր, որոնց շարքին են երկու հայկական խումբեր՝ Յարութ Ֆազլեանի «Հորովել» երգչախումբը եւ

¹⁸⁷ Չ. Քէշիշեան, «Նոր նուաժում», *Ազդակ*, 20 Յունիս 1998:

¹⁸⁸ Լիւսի Տէօքմէճեան, «Յաջողակներ». «Հարցազրոյց Լիբանանի Ֆիլհարմոնիք նուագախումբի գլխաւոր խմբավար մայեսթրօ Յարութ Ֆազլեանի հետ», *Արարատ*, 3 Դեկտեմբեր 2019:

Եղուարդ Թորիկեանի խմբավարած Կաթողիկէ պատրիարքարանի «Կոունկ»ը: Իւրաքանչիւր օր մէկ երգչախումբ հանդէս կու գայ, իսկ վերջին օրը բոլոր երգչախումբերը միատեղ՝ 250 երգիչ, կը մեկնաբանեն ֆրանսացի հեղինակ Տարիուս Միյոյի քանթաթը¹⁸⁹:

Լիբանանեան երաժշտական կեանքին մէջ յաճախակի ներկայութիւն կը դառնայ Յարութ Ֆազլեանի «Հորովել» երգչախումբը: Պէյրութի Սէն Ժոզէֆ համալսարանի հիմնադրութեան 125ամեակին առիթով կազմակերպուած ձեռնարկներուն իբրեւ փակման հանդիսութիւն, 40 հոգիւնոց «Հորովել» երգչախումբը համերգով մը հանդէս կու գայ 23 Յունիս 2000ին, Սէն Ժոզէֆ համալսարանի նորակառոյց ամփիթատրոնին բացման ձեռնարկներու ծիրէն ներս: Յայտագիրը կ'ընդգրկէ դասական, հայկական ժողովրդային եւ ժամանակակից խմբերգներ: Համերգը կը սկսի Յարութ Ֆազլեանի յօրինած Սէն Ժոզէֆ համալսարանի քայլերգով, որուն կը յաջորդէ Մելիք Մաւիսագալեանի «Ջան Հայաստան» խմբերգը, Սքարլաթի մէկ երգը, Կոմիտասի «Հովն անուշ», Տելիպի «Քիրիյէ, Սանքթիւս, Կլորիա», Շուպերթի «Ալէ Մարիա», հայկական ֆոլքլորէն երգերու շարան մը՝ Յ. Ֆազլեանի մշակումով, ապա կը հնչէ Փերկոլեզիէն խմբերգ մը, Ալեքսանդր Յարութիւնեանի «Երգիր ինձ համար», Յարութ Ֆազլեանի հեղինակած «Բարատիզի կլորիա», ժողովրդային՝ «Նուպար», Շուպերթի «Քիրիյէ», Կոմիտասի «Լոռու գութաներգը», եւ երեկոն իր աւարտին կը հասնի Մելիք Մաւիսագալեանի «Մենք հայեր ենք» խմբերգով: Երգչախումբին մեներգողներն են Շողիկ Թորոսեան եւ Ռիթա Սաղազարեան, իսկ դաշնակահարն է Մարի Աուատիս: Երգչախումբին կ'ընկերակցի 20 հոգիւնոց սենեկային նուագախումբ մը՝ կազմուած պետական երաժշտանոցի նուագախումբի անդամներէն:

Այս համերգին մասին *Ազդակի* յօդուածագիրը կը գրէ. «Լիբանանի մէջ երգչախմբային արհեստավարժ կեանքի եւ աւանդոյթներու ոչ այնքան հարուստ մթնոլորտին մէջ ՀՈՐՈՎԵԼ կու գայ որակաւոր նոր օղակ մը աւելցնելու, որ ինքնին խրախուսիչ է եւ հարստացնող: Տարուէ տարի իր երգահանդէսներուն ընթացքին ցուցաբերած երաժշտական-գեղարւեստական նուաճումներով ՀՈՐՈՎԵԼ արդէն իսկ ձեռք բերած է Լիբանանի ամենէն լաւ երգչախումբերէն մէկը ըլլալու արդար համբաւ մը»¹⁹⁰:

¹⁸⁹ Առցանց, www.lorientlejour.com, Concert - 250 choristes au Palais de l'Unesco Cantate pour la paix. 4 juin 1999.

¹⁹⁰ Զ.Բ. «ՀՈՐՈՎԵԼի նոր յաղթանակը», *Ազդակ*, 3 Յուլիս 2000:

Յ. Ֆազլեանի ՀՈՐՈՎԵԼ երգչախումբը իր գործունեութիւնը կը շարունակէ մինչեւ 2002 թուական, որմէ ետք կը դադրի խմբավարին բացատրականով՝ «Ժամանակս ամբողջովին պետական նուագախումբին տրամադրելու պատճառով, ժամանակ չկրցայ ունենալ շարունակելու ՀՈՐՈՎԵԼը»:

Մայեսթրօ Յարութ Ֆազլեան իր երթը կը շարունակէ Լիբանանի ֆիլհարմոնիք նուագախումբին հետ: Ան ինքզինք կը համարէ աշխարհի ամէնէն երջանիկ մարդոցմէ մէկը, որովհետեւ կը զբաղի միայն երաժշտութեամբ, նաեւ երաժշտական աշխարհին վերաբերեալ իր երազը իրականացած կը համարէ, ինչպէս ինքը կ'ըսէ:

ՀԵԸի երգչախումբերու գործունեութիւնները 1998էն ետք կանգ կ'առնեն զանազան պատճառներով: Սկաուտական եւ մարզական աշխոյժ գործունեութիւնները կը շարունակուին, եւ մանաւանդ «Արին» պարախումբի կրտսերներու եւ երէցներու բազմանդամ խումբերուն յաճախակի ելոյթները կը հարստացնեն լիբանանահայ գաղութի կեանքը:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ
ՀՈՎԱՆԱԽՈՐԱԾ
ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲԵՐ

ԱՇՈՏ ՊԱՏՄԱԳՐԵԱՆ (1898-1981)

Աշոտ Պատմագրեան երաժշտական բազմակողմանի վաստակի տէր արուեստագէտ մըն է, որ գործունէութիւն ունեցած է որպէս խմբավար, դասախօս, հեղինակ, ուսուցիչ եւ երաժշտաբան Սփիւռքի բոլոր հայահոծ գաղութներուն մէջ՝ Պարսկաստան, Սուրիա, Լիբանան, Եգիպտոս, Ֆրանսա, Կիպրոս, Ամերիկա, Երուսաղէմ եւ Անգլիա: Ան անդադար շրջագայած է այս երկիրները եւ շատ կարծ ժամանակի մէջ (առաւելագոյնը երկու ամիս) յառաջացուցած է երգչախումբեր տեղոյն ուժերով՝ սիմֆոնիք համերգներով եւ օփերետներով հանդէս գալով: Այս համերգներուն յայտագիրները միշտ կազմուած եղած են հայկական երաժշտութեան կողքին, նաեւ եւրոպական դասական երաժիշտներու գործերէն՝ Պախի, Մոցարթի, Պէթհովէնի, Հենտելի, Վալկների եւ այլ երաժիշտներու: Միշտ իր համերգներուն ընկերակցած է մեծ նուագախումբ: Պէյրութի մէջ ան կազմած է երգչախումբեր, որոնք ելոյթ ունեցած են միայն մէկ անգամ, առաւելագոյնը՝ երկու-երեք անգամ նոյն յայտագիրով:

Աշոտ Պատմագրեան ծնած է 1898ին, Թաւրիզի մէջ: Իր նախնական ուսումը ստացած է ծննդավայրի Արամեան վարժարանին մէջ, ուր երգի ու ձայնագրութեան իր դասատուն՝ Արտաշէս Տէր Յովհաննիսեան մեծապէս քաջալերած է իր երաժշտական փափաքը: Պատանի Աշոտ 1912ին կը մտնէ Էջմիածնի Գէորգեան Ճեմարանը, ուր անոր երաժշտական հակումները աւելի կը հիմնաւորուին: Ան իր առաջին երգչախումբը կը կազմէ իր դասարանի ձայնեղ տղաներով՝ 41 հոգինոց: Գէորգեան Ճեմարա-

Աշոտ Պատմագրեան

նը աւարտելէ ետք կը վերադառնայ իր ծննդավայրը, ուր Արամեան վարժարանի մէջ կը դասաւանդէ եւ միեւնոյն ատեն կը ղեկավարէ Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ Ս. պատարագի երգեցողութիւնը: 1921ին Պատմագրեան կը մեկնի Գերմանիա եւ կ'ընդունուի Պերլինի Շթերնշես երաժշտանոցը, ուրկէ կը ստանայ դոկտորականի աստիճան՝ երեք տարւան ուսման շրջանը աւարտելէ ետք, եւ կը նուիրուի հայ երգի ու երաժշտութեան ուսումնասիրութեան եւ տարածման աշխատանքին¹⁹¹:

Իր երաժշտական գործունէութեան առաջին քայլերը կ'առնէ Փարիզի մէջ 1926ին՝ կազմելով 60 հայ երիտասարդ-երիտասարդուհիներէ բաղկացած երգչախումբ: Առաջին համերգը, որ տեղի կ'ունենայ 26 Փետրուար 1927ին, կը ներկայացնէր եւրոպական դասական հեղինակներու (Վեպեր, Մուսորսքի, Վերտի, Մոցարթ եւ այլ) եւ հայ երգահաններու (Եկմալեան, Կոմիտաս, Սպենդիարեան, Գ. Սիւնի եւ այլ) գործերէն, որոնց մէջ նաեւ Պատմագրեանի մշակումներէն՝ երգչախումբի եւ նուագախումբի համար գրուած: Իր տիկինն ալ, երգչուհի Ռոզ Պատմագրեան¹⁹² կը պատրաստէ քանի մը կտոր՝ Շարփանթիէի «Լուիզ» օփերայի նշանաւոր արիան, Զայքովսկիի «Պիկովայա Դամայի Լիզի» արիան եւ քանի մը ուրիշ երգեր: Համերգին կ'ընկերակցի Օտիոնի սիմֆոնիք նուագախումբը: Այս առթիւ փարիզահայ չորս թերթերը՝ *Ապագայ*, *Երեւան*, *Յառաջ* եւ *Նոր Երկիր*, մեծ խանդավառութեամբ կ'անդրադառնան այս առաջին ձեռնարկին, որ կ'ըլլայ «աննախընթաց եւ գեղեցիկ երեւոյթ մը փարիզահայ գեղարուեստական կեանքին մէջ»¹⁹³: Նոյն յայտագիրը կը կրկնուի Ապրիլ 10ին, նոյնքան յաջող:

1933ին Պատմագրեան ամուլը Փարիզէն կը մեկնի Թաւրիզ, ուր դարձեալ կը կազմակերպէ սիմֆոնիք համերգ՝ Ռոզի մասնակցութեամբ, սակայն հարկ կ'ըլլայ հայերէն երգերու մեկնաբանութեան համար արտօնութիւն ստանալ (հայերէն երգ խստիւ արգելուած էր): Նոյն յայտագիրով պարսկական Կարմիր Խաչին համար ալ ելոյթ մը կու տան: Թաւրիզի հա-

¹⁹¹ Աշոտ Պատմագրեան, «Իմ յուշերից», Պէյրութ, 1978:

¹⁹² Ռոզ Արզումանեան-Պատմագրեան (Արամեան դպրոցի իր դասընկերներէն) երգչուհին հետեւած է Թիֆլիսի երաժշտանոցի ճայնամշակման դասընթացներուն, ապա ան շարունակած է իր ուսումը Լենինկրատի մէջ: Ան 1925-1959ին դարձած է Աշոտ Պատմագրեանի կողակիցն ու անբաժան գործակիցը, որպէս Պատմագրեանի երգերուն կատարողը եւ տարածողը՝ իր սքանչելի ճայնին միջոցով: Ան մահացած է 1959ին Փարիզի մէջ՝ երկարատեւ հիւանդութեան պատճառով:

¹⁹³ *Յառաջ* թերթի յօդուածէն առնուած է:

մերգներուն արձագանգը կը հասնի շուտով Թեհրան, ուր կը մեկնի Պատմագրեան՝ համերգ կազմակերպելու: Թեհրանի մէջ ալ հայ երգերու արտօնութիւնը կ'աճուի. Նիկոլ Գալանդերեան իր երգչախումբը կը տրամադրէ, բազմաթիւ սիրողներ ալ կը միանան, եւ մօտ 80 հոգինոց երգչախումբ մը կը կազմուի, իսկ փորձերուն համար սենեակ մը կը տրամադրէ վաստակաւոր մանկավարժ Մարգարիտ Սարվարեան իր անձնական դպրոցին մէջ, ուր դաշնակ կար:

Այս առթիւ *Վերածնունդ* թերթը կը գրէ. «Պատմագրեան ամուսինների 23 Դեկտ. 1933ի երեկոյեան կազմակերպած համերգը աննախընթաց մի երեկոյ էր մայրաքաղաքիս հասարակութեան համար: Ոչ մի համեմատութիւն չէր կարող լինել մինչ օրս տեղի ունեցած նման կազմակերպութիւնների հետ: ... Հարիւրաւորներ հեռացան տոմսակ չլինելու պատճառով: Ներկայ էին Ն.Վ.Հ. Ալան, դեսպաններ, պատգամաւորներ եւ Թեհրանի ընտրանիի մեծ մասը: Այդ ծով հասարակութիւնը հիպոսացած, անշշուկ եւ լուռ հետեւում էր հիացմունքով երաժշտական այդ չքնաղ կտորներին»¹⁹⁴:

Յայտագիրի փոքրիկ փոփոխութեամբ՝ համերգը կը կրկնուի ի նպաստ Թեհրանի Կարմիր Խաչին: Պատմագրեան այս համերգին համար կը մշակէ երկու պարսկական կտորներ՝ առնուած ժողովրդական մոթիֆներէ: Այսպէս, առաջին անգամ ըլլալով պարսիկ ժողովուրդը կ'ունկնդրէ իր երգը սիմֆոնիք տարազին տակ:

Պատմագրեաններուն համերգները լայն արձագանգ կը գտնեն գաղթաշխարհի հայ թերթերուն մէջ: Անոնք կ'որոշեն մեծ շրջապտոյտի մը ելլել դէպի Միջին Արեւելքի հայաշատ կեդրոնները՝ Պաղտատ, Պէյրութ, Գահիրէ, Աղեքսանդրիա եւ այլն: 1936ի գարնան անոնք ինքնաշարժով ծամբայ կ'ելլեն դէպի Պաղտատ, ուր Աշոտ Պատմագրեան կը կազմէ 80-90 հոգինոց երգչախումբ, որ երեք շաբթուան մէջ կը պատրաստուի եւ երեք համերգ կու տայ մեծ յաջողութեամբ: Ռոգ Պատմագրեան մասնաւորաբար մեծ խանդավառութիւն կը ստեղծէ իր հմայիչ ձայնով: Ներկայ բարձրաստիճան անձնաւորութիւններէն պետական թանգարանի վարիչ՝ դոկտ. Եորդանսի փափաքով եւ խնդրանքով, այս վերջինին տան մէջ Ռոգ Պատմագրեան *ռեսիթալ* մը կու տայ գերման գաղութին համար, բացառապէս գերման հեղինակներու գործերով՝ Պախ, Հենտել, Մոցարթ, Շուպերթ, Շուման, Պրամս, եւ այս գիտնականը ինք կ'ընկերակցի դաշ-

¹⁹⁴ «Իմ յուշերից», էջ 190-191:

նամուրով: Մէկ ժամ տեւող համերգին ներկայ կ'ըլլան 50 գերմանացիներ՝ իրենց տիկիններով, որոնք մեծապէս կը տպաւորուին Ռոզի մեկնաբանած երգերով¹⁹⁵:

Պատմագրեանները Պաղտատէն կ'անցնին Պէյրութ, ուր կը հասնին 14 Յուլիս 1936ին: Կառատան պաշտօնեաները երբ կ'իմանան, որ հայեր են ժամանողները, զանոնք կ'առաջնորդեն հայկական պանդոկ մը՝ «Հոթել Լիւքս» կոչուած Թուրիկի պանդոկը, ուր հանդիպման վայր էր Պէյրութի մտաւորական-մշակութային դէմքերու: Այսպէս, անոնք շուտով կը ծանօթանան Պէյրութի երաժշտասէր խաւին՝ տոքթ. Փոթուկեանի, տիկին Թոսպաթի եւ Միհրան Տամատեանի ընտանիքին, որուն դուստրը՝ Նուարդը, Պէյրութի ամէնէն օժտուած դաշնակահարներէն մէկն էր: Անոնք կը նկարագրեն Պէյրութի հայութեան անտարբերութիւնը գեղարուեստական ձեռնարկներու հանդէպ, որոնց տոմսերը խանութէ խանութ շրջելով պէտք է տեղաւորել, այդ ալ եթէ ձեռնարկը բարենպաստակ հաստատութեան մը ի նպաստ է, եւ նման ոչ քաջալերական արտայայտութիւններ կ'ունենան: Բայց եւ այնպէս, աւելի լաւատես մարդիկ խորհուրդ կու տան անոնց Լեռնալիբանանի կարեւոր կեդրոններուն մէջ Ռոզին երգի *ռեսիթալ* (ելոյթ) կազմակերպել: Այսպէս, անոնք կապի մէջ կը մտնեն «Սոֆար» պանդոկի տնօրէնին հետ, որ կը խոստանայ սրահը եւ դաշնամուրը ձրիաբար տրամադրել, երբ կ'անդրադառնայ ձեռնարկի լրջութեան: Դաշնակի ընկերակցութեան համար իրենց կը ներկայացնեն օրիորդ Կապրաշը (հետագային տիկին Աւետեան)՝ պէյրութահայ երաժշտական ծանօթ գործիչ:

Քանի մը փորձէ ետք համերգը պատրաստ կ'ըլլայ՝ եւրոպական եւ հայկական յայտագիրով: Անիկա կ'անցնի շատ յաջող. ներկաները, գլխաւորաբար պանդոկի օտար զբօսաշրջիկները՝ ֆրանսացիներ, անգլիացիներ եւ ամերիկացիներ, անակնկալի կու գան եւրոպական իմաստով եւ յայտագիրով նման համերգի մը ի տես: Ներկայ կ'ըլլան նաեւ սակաւաթիւ հայեր, որոնց մէջ *Ազդակի* խմբագիր Հայկ Պալեան եւ Եղուարդ Մալոյեան, որ յիշեալ թերթին մէջ կը ստորագրէ խանդավառութիւն արտայայտող յօդուած մը:

1936ի Սեպտեմբեր ամսուն, երբ գիւղագնացները հետզհետէ կը վերադառնան քաղաք, Պատմագրեան կը սկսի երգչախումբի նախապատրաստական աշխատանքներուն: Օժանդակ մարմին մը կը կազմուի

¹⁹⁵ «Իմ յուշերից», էջ 194-198:

ձեռնարկի յաջողութիւնը ապահովելու համար՝ նախաձեռնութեամբ տիկ. Փոթուկեանի, Տամատեաններուն եւ ուրիշներուն: Սակայն ոչ ոք կարելութիւն կու տայ Պատմագրեանի եւ կազմակերպիչ յանձնախումբի դիմումներուն, առարկութիւններէն մէկը փորձերու վայրին հեռու ըլլալն էր՝ Ս. Նշան դպրոցի դասարաններէն մէկը:

Իւրաքանչիւր փորձի կը ներկայանայ հազիւ չորս կամ հինգ հոգի, որոնք ոչ մէկ հետաքրքրութիւն ցոյց կու տան մանաւանդ եւրոպական կտորներու հանդէպ, որոնք իրենց սրտին չեն խօսիր, որովհետեւ անոնք վարժուած էին հայկական ծանօթ երգերու միայն: Պատմագրեան կը հարկադրուի փորձերը կատարել քաղաքի երեք տարբեր կեդրոններու մէջ՝ մէկը քաղաքի կեդրոնը, միւսը Սահակեան վարժարանին մէջ, որուն տնօրէնը՝ Բենեամին ժամկոչեանը, առաջին օրէն շատ ազնիւ համակրութիւն ցոյց կու տայ եւ կ'օժանդակէ Պատմագրեաններու ձեռնարկին: Իսկ երրորդ տեղին համար մասնաւոր հնարամտութիւն կը գործադրէ: Պատմագրեան լսած էր, թէ Ամերիկեան հիւանդանոցին մէջ կային բազմաթիւ ձայնեղ հիւանդապահուիչներ, որոնք ցաւ յայտնած էին, որ փորձերու ժամերը թոյլ չէին տար, որ իրենք եւս մասնակցէին երգչախումբին, հակառակ իրենց բոլոր ցանկութեան: Ուրեմն, Պատմագրեան կը տեսակցի հիւանդանոցի տնօրէնին հետ, որուն կը բացատրէ հիւանդապահուիչներու փափաքը եւ ստեղծուած ժամի դժուարութիւնը, կը խնդրէ արտօնութիւն, որ շաբաթը երկու կամ երեք անգամ փորձերը ընէ հիւանդանոցի սենեակներէն մէկուն մէջ: Տնօրէնը, որ սկիզբը անտարբեր կը գտնուի Պատմագրեանի խօսքերուն նկատմամբ, տեսնելով յայտագիրի կտորները, միանգամայն կը փոխուի եւ սիրով կ'ընդառնայ՝ տրամադրելով ընդարձակ սենեակ մը, ուր դաշնակ ալ կար: Հիւանդապահուիչները շատ կը խանդավառուին, երբ կ'իմանան եղած դասաւորումին մասին: Անոնց մէջ կային հիւանալի ձայն ունեցողներ՝ Գեղանուշ Իփրանոսեանի նման, որոնք մեծապէս կ'օգնեն խումբի զօրեղացման¹⁹⁶:

Ուրեմն Պատմագրեան այս ձեռով կ'ունենայ երեք կեդրոններ փորձերուն համար՝ իւրաքանչիւրին շաբաթական երկու փորձ: Խումբը հետըզհետէ կը մեծնայ եւ կը հասնի 60 հոգիի, երբ երգիչները իրար կը յայտնեն, թէ եւրոպական դասական երգերուն հետ միասին կան նաեւ բոլորովին նոր հայերէն երգեր: Նուագախումբ կազմելու աւելի յարմարութիւն կար Պէյրութի մէջ, որովհետեւ Ամերիկեան համալսարանի երաժշտանոցը ու-

¹⁹⁶ «Իմ յուշերից», էջ 198:

նէր իր մնայուն նուագախումբը, որմէ կարելի էր օգտուիլ, իսկ ֆրանսական բանակին մէջ կար զինուորական նուագախումբ, որուն անդամները մեծաւ մասամբ հայ երիտասարդներ էին՝ մարզուած ֆրանսացի ղեկավարի ձեռքին տակ: Պատմագրեան 20 հոգինոց նուագախումբ կը կազմէ այս երկու հաստատութիւններու նուագողներէն եւ դուրսի հայերէն: Իսկ օրիորդ Նուարդ Տամատեան յանձն կ'առնէ դաշնամուրի մենանուագը եւ ընկերակցութիւնը: Համերգէն մէկ շաբաթ առաջ, միացեալ փորձին ընթացքին, առաջին անգամն ըլլալով երեք տարբեր խումբերը կը միանան եւ իրար կը տեսնեն, իսկ երբ բոլորը միասին նուագախումբին հետ կը սկսին երգել, աննկարագրելի խանդավառութիւն կը տիրէ: Այդ առաջին փորձին կը հետեւի երկրորդը, եւ խումբի իւրաքանչիւր երգիչ կամ նուագող կը սկսի ամէն կողմ պատմել եւ նկարագրել՝ բոլորին հետաքրքրութիւնը լարելով ձեռնարկին նկատմամբ:

Պէյրութի մէջ Պատմագրեաններու առաջին համերգը տեղի կ'ունենայ 30 Նոյեմբեր 1936ին Ամերիկեան համալսարանի «Ուեսթ հոլ» սրահին մէջ: Յայտագիրին մէջ տեղ գրուած էին դասական երաժշտութեան յայտնի գործերէն՝ Պեթհովենի «Ֆանթէզի»ն մենանուագ դաշնակի եւ երգչախումբ-նուագախումբի համար, եւ Մոցարթի «Ռեքուիեմ»ը մեծաւաւ երգչախմբային եւ նուագախմբային գործ մը: Նաեւ Պատմագրեանի յօրինումներէն՝ «Նինամի հարսանիքը», որ հայկական ռափսոտիա մըն է՝ կառուցուած հայկական մոթիֆներու վրայ:

Պատմագրեան այս առաջին համերգին մասին այսպէս կը գրէ. «Երգչախմբային կամ նուագախմբային համերգներ յաճախ էին տեղի ունեցել Բէյրութում, բայց երկուսը միասին, առաջին անգամն էր: Այդ պատճառով էլ տպաւորութիւնը եղաւ զգայացունց, ինչպէս ընդունուած է ասել: Դրա լաւագոյն ապացոյցն այն խանդավառ գրութիւններն էին, որ յաջորդ օրուանից երեւացին ֆրանսերէն եւ հայերէն թերթերում: Առաւելապէս խանդավառուել էին Բէյրութի հայ երաժշտական շրջանակները, որովհետեւ մինչ այդ ոչ մի հայ խմբավար չէր փորձել սիմֆոնիկ նուագախումբ ղեկավարել, այն էլ՝ Բէթհովենի կամ Վակների պէս մեծ հեղինակների գործերով»¹⁹⁷:

Այս համերգին մասին գրելով՝ *Ազդակի* թղթակիցը կ'անդրադառնայ

¹⁹⁷ 1936ին Պէյրութ ունէր մնայուն երգչախումբեր՝ իրենց խմբավարներով: Բ. Կանաչեան՝ իր «Գուսան»ով, Հ. Պէրպէրեան՝ իր «Նայիրի»ով, Յ. Իւվէզեան՝ եկեղեցական երգչախումբերով եւ Տիգրան Քասունի: Ռ.Ա.

համերգի ազգային եւ միջազգային տարողութեան. «Համերգի թեքնիքական մասը կրնանք ըսել, առանց վարանումի, որ յաջող եւ տպաւորիչ էր: Ինքնուրոյնութիւն եւ նորութիւն կը պարունակէր: Ինքնուրոյն հանգամանք ունէր անոր համար, որ հայկական առաջին սինֆոնիք համերգն էր որ տրուեցաւ պէյրութահայութեան՝ երգչախումբով եւ նուագախումբով: ... Ընորհաւորութեան արժանի է Պր. Պատմագրեան, որ շնորհիւ իր եռանդուն աշխատանքին 25 օրուան կարճ ժամանակի մը մէջ կրցաւ հաւաքել եւ կազմել երգչախումբը եւ նուագախումբը: Բացայայտ է իր կազմակերպիչի եւ շէֆ տ'օրկեստրի կարողութիւնը»¹⁹⁸:

Իսկ Պէյրութի ֆրանսատառ *Լը ժուր* թերթը իր 7 Դեկտեմբերի թիւին մէջ «Աննախընթաց համերգ մը Պէյրութի մէջ» խորագիրով յօդուածին մէջ կը գրէ. «Մեծ արուեստագէտներու շարքում, որոնք մեր քաղաքից անցած ժամանակ պատուում են մեր համերգի սրահները, հաճոյքն ունեցանք ընդունելու Ա. Պատմագրեանին «Ուեսթ հոլ»ի մէջ տուած հոյակապ համերգով, որի նմանը մեր քաղաքի երաժշտական կեանքը դեռ չէ արձանագրել: ... Պատմագրեանը յանձն էր առել բազմաձայն երգչախումբը պատրաստելու ծանր աշխատանքը, որը նրան ապահովեց փայլուն յաջողութիւն: Գործի դնելով իր ամբողջ տաղանդը, նա ձեռնարկեց շատ կարճ ժամանակուայ ընթացքում պատրաստելու Պեթհովենի եւ Մոցարթի պէս մեծ վարպետների գործերը, եւ կարողացաւ մի արտակարգ փայլով նրանք մեզ ներկայացնել: Տիկին Պատմագրեանը, իր հերթին, աւելացրեց երեկոյթի փայլը: ... Համերգը վերջացաւ որպէս խանդավառ մի տօնակատարութիւն: Եւ ոգեւորուած բազմութիւնը իր հիացումը եւ երախտագիտութիւնը յայտնում էր ղեկավարին խանդավառ ծափերով եւ ջերմագին բացազանչութիւններով»¹⁹⁹:

Համերգը կրկնելու ցանկութիւններուն ընդառաջելով, աւելի հայաշատ կեդրոնի մը մէջ՝ «Մեմորիըլ հոլ» սրահին մէջ (Ս. Նշան եկեղեցւոյ դիմաց), կր կրկնուի համերգը: Նաեւ նոյն համերգը երրորդ անգամ կը կրկնուի 26 Յունուար 1937ին Սահակեան դպրոցի ծայրէ ծայր լեցուած սրահին մէջ:

Այս համերգներէն ետք Պատմագրեանները կը մեկնին Եգիպտոս, ուր հայ գաղութը Աղեքսանդրիոյ մէջ շատ կը խանդավառուի Պատմագրեաններով, որոնց չեն արտօներ կարճ ժամանակէն մեկնիլ: Աշոտ Պատմագրեանին կը յանձնեն Պօղոսեան վարժարանի երգ-երաժշտութեան

¹⁹⁸ Ազդակ, 5 Դեկտեմբեր 1936:

¹⁹⁹ «Իմ յուշերից», էջ 200:

դասերու պատասխանատուութիւնը, ինչպէս նաեւ Ս. Պօղոս եկեղեցւոյ Ս. պատարագի քառաձայն երգեցողութեան պատրաստութիւնը: Ան կը կազմէ 100 հոգինոց երգչախումբ մը, իսկ վարժարանին մէջ իր նոր կերպերով երաժշտական ուսուցումը, մանկական հանդէսները եւ երգախաղերը մեծ ոգեւորութիւն կը ստեղծեն մանուկներուն մօտ: Ժամանակ մը վարժարանի երգչախումբը ամէն ամիս կը հրաւիրուի պետական ռատիոյէն երգելու, իսկ տիկին Պատմագրեան կը հրաւիրուի որպէս մնայուն մեներգչուի պետական ռատիոյին միանալու:

Աղեքսանդրիոյ մէջ Պատմագրեան կը հրատարակէ երաժշտական գրագիտութեան դասագիրք մը՝ «Երաժշտարան», որ Աղեքսանդրիայէն զատ՝ Պէյրութի եւ Երուսաղէմի մէջ ալ կ'օգտագործուի դպրոցներուն մէջ: Այս նոյն շրջանին Պատմագրեան կը ստանձնէ Գահիրէի *Ոսկետառ* մատենաշարին կողմէ հրատարակուած «Գանձարան հայ երգերու» վեց հատոր գործին երաժշտական խմբագրումը՝ գրի առնելով եւ վերանայելով մօտ 800 երգ²⁰⁰: Աղեքսանդրիոյ մէջ խումբ մը երաժշտասէրներ կը հրատարակեն Պատմագրեանի «Հայ երգեր» խմբերգներու եւ մեներգներու ժողովածուն: Պատմագրեանները, Աղեքսանդրիոյ քաղաքապետին խնդրանքով, կը ստանձնեն Պարսից գահաժառանգ իշխանի Աղեքսանդրիա այցելութեան առթիւ հանդիսաւոր ընդունելութեան գեղարուեստական բաժինի ղեկավարութիւնը: Ան պարսկերէն լեզուով կը բեմադրէ քանի մը տարի առաջ իր գրած «Բիժանի Գիվ» օփերայէն արար մը, որուն մէջ կ'երգեն Ռոզ եւ Ռուս թենոր Սերժ Զադոյէ, մասնակցութեամբ երգչախումբի, պարախումբի եւ մեծ նուագախումբի (մօտ 80 հոգի) եւ ի ներկայութեան հազարէ աւելի տարբեր ազգերու բարձրաստիճան հիւրերու, որոնք մեծ գնահատանքով կը ծափահարեն հեղինակին եւ բոլոր հայ մասնակցողներուն:

Երբ պատերազմը կը ծագի, Պատմագրեանները կը վերադառնան Պարսկաստան: 1941ին, պարսկական կառավարութեան հրաւերով, ան կը դառնայ ուսուցչապետ պետական երաժշտանոցին մէջ: 1943ին պարսիկ կառավարութիւնը զինք կը վարձատրէ «Էլմի» պատուանշանով: Այդ օրերուն Թեհրանի մէջ կը վերաբացուին հայկական վարժարանները, եւ ան կը հրաւիրուի վերաբացուած հայկական վարժարաններու երգ-երաժշտութեան դասատուի պաշտօնին: 1945ին, երբ Բ. Համաշխարհային

²⁰⁰ Այս աշխատութիւնը կ'արժանանայ ՀԲԸ Միութեան 1945ի Մշակութային մրցանակին:

պատերազմը վերջ կը գտնէ, Պատմագրեանները դարձեալ շրջապտոյտի կ'ելլեն դէպի Մերձաւոր Արեւելք: Երուսաղէմի մէջ կու տան երեք համերգներ, նոյն երգչախումբով կը մեկնին Եաֆա, ուր համերգ մը կու տան ի նպաստ Ազունիէի բուժարանին: Ապա անոնք կ'անցնին Պէյրութ:

Պէյրութի մէջ Պատմագրեան ամէնէն առաջ կ'ապահովէ Գարեգին վեհափառին հովանաւորութիւնը: Ապա համերգը տեղի կ'ունենայ 23 Յունիս 1946ին՝ ներգաղթի նաւուն Պէյրութ հասնելուն օրը: Անիկա կը կրկնուի 6 Յուլիսին «Չեփըլ»ի մէջ, ապա, վեհափառին խնդրանքով, Հալէպի մէջ՝ 15 հոգինոց նուագախումբի ընկերակցութեամբ, զոր կը գլխաւորէ տոքթ. Ռուպեան: Հալէպէն ետք, Պէյրութի ՀԵԸի «Զարեհ-Նուպար» ակումբի երիտասարդներուն կազմակերպութեամբ եւ ի նպաստ ակումբին, համերգ մը կու տան 10 Դեկտեմբեր 1946ին, Ամերիկեան համալսարանի «Չեփըլ»ին մէջ:

Այսպէս, Պատմագրեաններու տենդագին երթելակը կը շարունակուի գաղութ գաղութ, ուր միշտ անոնք կը զբաղին երգչախումբ կազմելու եւ համերգներ կազմակերպելու դժուարին գործով, իւրաքանչիւր գաղութի ներքին տաղտուկներուն եւ ցաւերուն ականատես կ'ըլլան, երաժշտութեան միջոցով անոնք կը ջանան սփոփել ժողովուրդը ու մեղմել անոր տառապանքը:

Պատմագրեանները իրենց շրջապտոյտները շարունակելով՝ կը մեկնին դարձեալ Հալէպ, Թաւրիզ, Ապատան, Լոնտոն եւ Ամերիկա, ուր երկու տարի մնալով, համերգներ կու տան Նիւ Եորքի, Տիթթոյիտի եւ Լոս Անձելըսի հայ գաղութներուն մէջ, ամէն տեղ բարձր գնահատանքի արժանանալով: 1951ի Օգոստոսին անոնք կը վերադառնան Փարիզ, ուր Աշոտ վերստին պաշտօնի կը կոչուի Դպրոցասէրին մէջ եւ ձիշդ այդ օրերուն նախաձեռնուած վարժարանի 75ամեայ յոբելեանի գեղարուեստական բաժինը կը պատրաստէ: Ան Փարիզի մէջ ժամանակ մը կը դադրեցնէ իր համերգային ելոյթները եւ կը գոհանայ իր երաժշտագիտական պրպտումներով՝ հայ երաժշտութեան բնագաւառին վերաբերող: 1954ին Քենպրիձի Արեւելագէտներու 23րդ Միջազգային համագումարին Պատմագրեան կը ներկայացնէ թէզ մը «Ժողովրդական արւեստի տարրերու գործածութիւնը հայ եկեղեցական երգի մէջ ԺԲ. դարերում»²⁰¹, որ կ'արժանանայ մեծ ուշադրութեան եւ Լոս Անձելըսի Կոլտըն

²⁰¹ «Գրուած միաժամանակ ֆրանսերէն, անգլերէն եւ հայերէն լեզուներով, Ա. Պատմագրեան բացատրած է, թէ Եւրոպայի մէջ ԺԶ. դարուն տեղի ունեցած բարե-

Աթէյթ եունիվըրսիթին այդ առթիւ զինք կը պատուէ «Պատուակալ դոկտոր»ի տիտղոսով:

1958-1960 տարիներուն բոլոր հայկական հոծ գաղութներուն մէջ արժանավայել կերպով եւ համազգային տարողութեամբ կը նշուի տաղանդաւոր երաժշտագէտ Աշոտ Պատմագրեանի երաժշտական-կրթական գործունէութեան քառասնամեայ յորելեանը: Այս տօնակատարութեանց ատեն արդէն ան կորսնցուցած էր իր կեանքի եւ արուեստի անփոխարինելի ընկերուիին՝ Ռոզը:

Պէյրութի մէջ նախաձեռնութիւնը կը յանձնուի պէյրութահայ հինգ մշակութային միութիւններու՝ Նոր սերունդ մշակութային շարժում, Թէքէեան մշակութային միութիւն, Գրական շրջանակ, Վերածնունդ միութիւն եւ Հայ երիտասարդաց ընկերակցութիւն, նաեւ կը կազմուի դիւան մը, որպէսզի յորելեանական հանդիսութիւնը պատշաճ կերպով կազմակերպէ: Յորելեանական տօնակատարութիւնը տեղի կ'ունենայ 30 Յունուար 1960ին Պէյրութի Քոլեժ տը լա սալի մէջ, աւելի քան հազար հանդիսականներու ներկայութեան: Ատենապետ Արմէն Ղարիպի բացման խօսքէն ետք, հոգշ. Գէորգ վրդ. Կարպիսեան կ'ընթերցէ Ամենայն հայոց վեհափառ հայրապետին ոսկետառ օրհնութեան կոնդակը, ապա կը կարդացուի Հայաստանի Քոմիտգիթորներու միութեան շնորհաւորագիրը: Երեք բանախօսներ կը մասնակցին յայտագիրին: Առաջին բանախօսը Պէյրութի երաժշտական արուեստին մեծապէս ծանօթ տոքթ. Գարեգին Պուժիգանեանն է, որ կը ներկայացնէ Պատմագրեանի ստեղծագործական, բանասիրական, երաժշտաբանական վաստակը: Բանաստեղծ Վահէ Վահեան կը ներկայացնէ յորելեարը՝ որպէս հայ հասարակական կեանքին նուիրուած հանրային դէմք մը, որ նպաստած է հայ մշակոյթին: Երրորդ բանախօսն է Սահակեան բարձրագոյն վարժարանի տնօրէն Բենեամին ժամկոչեան, որ կը ներկայացնէ յորելեարը՝ որպէս մշակոյթի վաստակաւոր դաստիարակ: Յորելեարը ինքն ալ յուզուած կերպով խօսք կ'առնէ եւ կը նկարագրէ, թէ ինչպէս իր երաժշտական առաջին քայլերը

կարգումը սրբազան երաժշտութեան մէջ, ժողովրդական երգի ներմուծմամբ, արդէն իրագործուած էր հայ եկեղեցական աշխարհին մէջ ԺԲ. դարուն: Մինչ Եւրոպայի մէջ չորս դար ետք միայն այդ շարժումը ստեղծուեցաւ՝ Հայնրիխ Իգահակ երգահանին կողմէ: Հայաստանի մէջ Ս. Ներսէս Շնորհալի՝ քերթող-երաժիշտ մեր հայրապետը, արդէն զբաղած էր եկեղեցական երգին մէջ ժողովրդականը ներարկելու շինիչ աշխատանքով»: Գոհարիկ Ղազարոսեան «Խորհրդածութիւններ Աշոտ Պատմագրեանի գործի մասին», Կ. Պոլիս, Օգոստոս 1958:

Աշոտ Պատմագրեան՝
«Ալէմշահ» եւ «Երեւան» միացեալ երգչախումբերը ղեկավարելու ատեն

կապուած էին տարագրութեան տարիներու յիշատակներուն հետ:

Յայտագիրի երկրորդ մասը նուիրուած էր յոբելեարի երաժշտական գործերուն: Գէորգ Էմմիեան կը նուագէ Պատմագրեանի դաշնակի համար գրուած «Հայկական սուիթ թիւ 3»ը, Ժանէթ Գույումճեան կը մեկնաբանէ «Իմ գարուն», «Օրօր», «Եաման Կոլէ» եւ «Սիրերգ» երգերը, Կարպիս Կարէեան՝ «Սիրտս» եւ «Փափաք» երգերը, Յակոբ Կիրակոսեան՝ «Տնորք» եւ «Կռունկները», եւ Սիրարփի Յակոբեան՝ «Հայրենի կարօտ» եւ «Դիլբար»: Միացեալ երգչախումբ մը՝ 75 հոգիից, ղեկավարութեամբ Արշակ Գալայճեանի, կը ներկայացնէ «Հարալէ» եւ «Դուդուլ» խմբերգները, իսկ Կարպիս Կարէեանի ղեկավարութեամբ՝ «Եար Գիւլա» եւ «Եալալի»: Ապա, երկու երիտասարդ ղեկավարներու առաջարկով, յոբելեարը կը հրաւիրուի, որ ինքը ղեկավարէ «Հելինէ» եւ «Հոյ Նար» խմբերգները: Հանդէսի վերջաւորութեան զոյգ խմբավարները կ'ողջագուրուին վարպետ յոբելեարին հետ եւ «Երեւան» երգչախումբին անունով մետալ մը կը նուիրեն յոբելեարին, իսկ կազմակերպիչ միութիւններուն կողմէ՝ ոսկիէ ինքնահոս մը²⁰²:

²⁰² «Աշոտ Պատմագրեանի յոբելեանը», խմբագրեց՝ Պէպօ Սիմոնեան, Պէյրութ 1962:

Աշոտ Պատմագրեան, «Ալէմշահ» եւ «Երեւան» միացեալ երգչախումբ

Այս շրջանին է, որ Պատմագրեան առիթը կ'ունենայ երեք անգամ Հայաստան այցելելու, առաջինը՝ Վազգէն վեհափառի, երկրորդը՝ Սփիւռքահայութեան հետ մշակութային կապի, իսկ երրորդը՝ Քոմփոզիթորներու միութեան հրաւերով՝ մասնակցելու Կոմիտասի հարիւրամեակին: Ան ժամանակ մը Թեհրանի մէջ գործել է ետք, 1963ին կը հաստատուի Պէյրութ, ուր հրաւեր ստացած էր Պէյրութի հայագիտական ամպիոններէն՝ որպէս երաժշտագիտութեան եւ հայ մշակոյթի դասախօս: Ան 1963-1968ին Հայկազեան քոլէճի (այժմ համալսարան) Հայագիտական ամպիոնին մէջ կը դասաւանդէ հայ մտքի պատմութիւն, հայ երաժշտութեան պատմութիւն եւ երաժշտական մանկավարժութիւն: Նոյն շրջանին, Լիբանանահայ մշակութային միութեան նախաձեռնութեամբ, ան կը կազմէ որակեալ երգչախումբ եւ կու տայ համերգներ 1963ին, 1964ին, 1967ին եւ 1970ին:

Լիբանանահայ մշակութային միութիւնը (ԼՄՄ) 21 Մարտ 1964ին կը կազմակերպէ «Երաժշտական բացառիկ փառատօն» մը, որ տեղի կ'ունենայ «Թէաթր տիւ Լիպան»ի մէջ («Քազինօ տիւ Լիպան»): Այս երգեցիկ-սիմֆոնիկ համերգին կը մասնակցին 100 երգիչներ եւ նուագողներ, ԼՄՄի 70 հոգինոց «Կոմիտաս» երգչախումբը՝ ղեկավարութեամբ Աշոտ Պատմագրեանի: Երեք բաժիններէ բաղկացած յայտագիրին առաջին մասը

1969, Աշոտ Պատմագրեան, «Կոմիտաս» երգչախումբ,
Ղազարոս Ալթունեանի հաւաքածոյէն

Կը սկսի Փէրկոլէզիի «Նինա»ով եւ Վակների «Հարսանեկան քայլերգ»ով («Լոհէնկրին» օփերայէն), ապա կը շարունակուի Գ. Սիւնիի՝ «Եղերերգ»ով, Էդ. Միրզոյեանի՝ «Սարի աղջիկ»ով եւ Կոմիտասի՝ «Լորիկ» երգով, զոր կը մեներգէ Ժ. Քաթրճեան՝ երգչախումբին ընկերակցութեամբ: Յայտագիրին Ա. մասը կ'աւարտի Պեթովէնի «Քոր Ֆանթէզի»ով, որուն դաշնակի մենանուագը կը կատարէ Զուարթ Պուճիգանեան:

Յայտագրի երկրորդ մասով մեներգներու շարք մը կը ներկայացուի լիբանանահայ տաղանդաշատ չորս երգիչ-երգչուհիներու կողմէ՝ դաշնակի ընկերակցութեամբ Զուարթ Պուճիգանեանի: Այսպէս, սոփրանօ Սիրվարդ Սողիկեան կ'երգէ Մոցարթի «Լէ Նոս տը Ֆիկարօ» օփերայէն երգ մը, մեցցօ Սօսի Մինասեան՝ Գ. Սիւնիի «Ինձ մի խնդրիր», պարիթոն Կարօ Զատըրեան՝ Ա. Պատմագրեանի «Հայրենի կարօտ», եւ լիւրիք սոփրանօ Ժանէթ Գույումճեան՝ Կունյի «Էր տէ պիժու»ն:

Յայտագրի երրորդ բաժնով Պատմագրեան կը ներկայացնէ իր գործերը: Նախ իր յօրինած հինգ մասերէ բաղկացած «Օրաթորիօ»ն, ապա յաջորդաբար՝ «Եալալի», «Տուտուլ», «Սայաթ Նովա» եւ «Նինամի հարսանիքը», որուն վերջին մասը կը կրկնուի՝ ժողովուրդին բուն ծափահարութիւններուն ընդառաջելով:

Արարատ օրաթերթի թղթակիցը այս համերգի մասին կը գրէ. «Խան-

դավառութիւնը հասաւ իր գագաթնակէտին՝ Պեթհովէնի «Քոր Ֆանթէ-զի»ով, ուր թէ՛ մեներգիչներու վեցեակը՝ տիկին Սողիկեան (սոփրանօ), օր. Ս. Մինասեան (մեցցօ), Ս. Պարսումեան (ալթօ), պր. Պարգեւ Աբարթեան (թենոր), Կ. Չատըրեան (պարիթօն) եւ Գ. Կակոսեան (պաս), թէ՛ նուագախումբին յաջող ընկերակցութիւնը եկան փաստելու, որ օտար երաժշտութիւնը որեւէ գաղտնիք չունի հայ կատարողներուն, եւ հասարակութիւնն ալ սկսած է հաճոյք առնել դասական երաժշտութենէն: ... Զերմ շնորհակալութեան եւ քաջալերանքի արժանի են մեր երկսեռ երիտասարդները, որ, բոլորուած իրենց վարպետին շուրջ, կարճատեւումն մէջ պատրաստեցին սոյն համերգը, որ պատիւ կը բերէ ո՛չ միայն իրենց, այլեւ մեր բովանդակ գաղութին»²⁰³:

Լիբանանահայ մշակութային միութիւնը 5 Ապրիլ 1970ին «Թեաթր տիւ Լիպան»ի մէջ կը կազմակերպէ Երգեցիկ համերգ՝ լիբանանահայ երգչախումբին կատարմամբ, ղեկավարութեամբ Աշոտ Պատմագրեանի եւ ընկերակցութեամբ նուագախումբի: Համերգը կը սկսի Մենտելսոն՝ «Մատրիկալ», Մոցարթ՝ «Հայրենի կարօտ», Ս. Ֆրանք՝ «Ալէ Մարիա» (երգչախումբ-նուագախումբ, մեներգչուհի՝ Մարի Փելթեքեան), Ալ. Յարութիւնեան՝ «Հայրենիքիս հետ» (մեներգիչներ՝ Կարապետ Չատըրեան, Շուշան Քէշիշեան), Պելլինի՝ «Քապթա տիվա» («Նորմա» օփերայէն, մեներգչուհի՝ Արփինէ Փեհիլվանեան), Վեպեր՝ «Որսորդներ» («Ֆրայշուց» օփերայէն), Վեպեր՝ «Մահապարտը» (երգչախումբ-նուագախումբ): Յայտագիրը կը շարունակուի Ա. Պատմագրեան՝ «Հայկական օրաթորիօ» (հատուածներ՝ առանց ընդմիջումի, մեներգիչներ՝ Սիրվարդ Սողիկեան, Մարի Փելթեքեան, Կարօ Չատըրեան, Սարգիս Գունտազեան, Վահէ Էլմայեան), Հենտըլ՝ «Ռեսիթաթիֆ եւ արիա» («Ճոշուա» քանթաթէն), Զուհաճեան՝ «Արշակի արիան» (Կարօ Չատըրեան), Ա. Պատմագրեան՝ «Սայաթ Նովա» (երգչախումբ-նուագախումբ), Տիգրանեան՝ «Անուշի արիան», Այվազեան՝ «Երեւան» (Արփինէ Փեհիլվանեան), Ա. Պատմագրեան՝ «Հարալէ» եւ համերգի աւարտին՝ Է. Յովհաննիսեանի «Էրեբունի» (երգչախումբ-նուագախումբ): Դաշնակի եւ երգեհոնի ընկերակցութիւնը կը կատարէ Զուարթ Պուժիգանեան:

Այս համերգի մասին *Այգ* օրաթերթի թղթակիցը կը գրէ. «Լիբանանահայ մշակութային միութեան ջանքերով կազմակերպուած այս երիտա-

²⁰³ Երաժշտասէր, «Լիբանանահայ մշակութային միութեան երաժշտական փառատօնը», *Արարատ*, 29 Մարտ 1964:

սարդ երգչախումբը կու գայ բաւարարութիւն մը տալ երաժշտասէրներու բաղձանքին: Իր անդամները՝ գրեթէ անխտիր՝ հետեւած են Ազգային երաժշտանոցի դասընթացքներուն: Անոնք ի յայտ բերին նօթերու եւ ձպոտի հետեւելու արտակարգ նրբութիւն, երաժշտական նախադասութիւններու (*ֆրագ*) կանոնաւոր առողջանութիւն, ելեւէջներու յարմարում եւ հասկացողութիւն մը երգուած կտորին (*Փարթիսիոն*): ... Մայեսթրոն, միանգամընդմիշտ գիտցաւ թափանցել իւրաքանչիւր ղեկավարած կտորին հոգիին եւ ոճին մէջ: Երգչախումբը փոխակերպուած էր լոկ մէկ նուագարանի մը՝ որը կը նուագէր իր մատներուն հեզասահ հայումներով: Մենակատարները մասնաւոր փայլ մը աւելցուցին այս գեղեցիկ համերգին: ...Տիկին Զուարթ Պուծիգանեան՝ ընկերացաւ մերթ ընդ մերթ երգեհոնի եւ դաշնակի վրայ՝ յայտագրին բովանդակ տեւողութեան: Անիկա ի յայտ բերաւ երաժշտական խոր հասկացողութիւն»²⁰⁴:

Պատմագրեան ունի բազմաթիւ գործեր, որոնք 1937էն ի վեր հրատարակուած են, եւ մաս մըն ալ սպառած են: Սպառած գործերն են՝ «Երաժշտարան» (1937), նոյն դասագիրքը պարսկերէնով տպուած Թեհրանի մէջ (1963), «Գանձարան հայ երգերու», «Հայ երգեր» (1941), «Հայ երգեր» (Բ. հատոր, տպուած Նիւ Եորք), «Փունջ հայաստանեան երգերի» (1945), «Ռոմանսներ» (մեներգներու ժողովածու դաշնակի ընկերակցութեամբ, 1964, Երեւան): Ան ունի նուագարանային կտորներ, ինչպէս «Սիւիթ բուր փիանօ» (1969, Փարիզ): Նաեւ «Քսան մեներգ», «Քսան խմբերգ», «Հայկական օրաթորիոն», «Շարք հոգեւոր երգերու», «Շարք մանկական երգերու» եւ «Շարք մանկական օփերեթներու»: Պատմագրեան 1973ին անձնական միջոցներով կը հրատարակէ «Հայ երգը դարերի միջից» հատորը, որ ջերմ ընդունելութիւն կը գտնէ, մրցանակի կ'արժանանայ եւ շուտով կը սպառի: 1977ին, Խորէն վեհափառին կարգադրութեամբ, գիրքը կը հրատարակուի երկրորդ տպագրութեամբ:

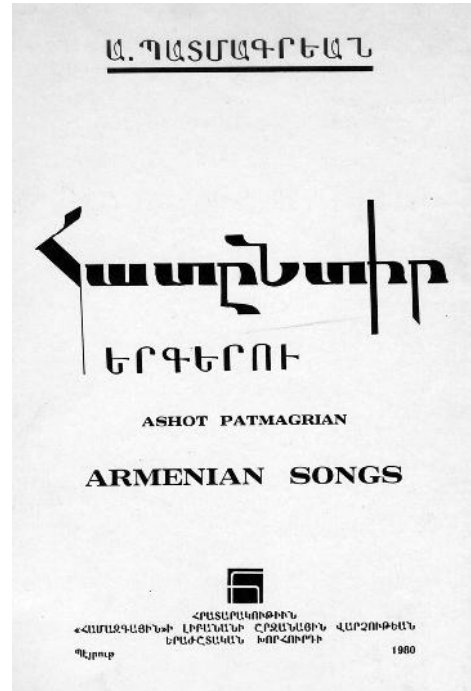
Իսկ 1978ին նոյնպէս Պէյրութի մէջ կը հրատարակէ «Իմ յուշերից» հատորը: Իր այս գիրքին վերջին տողերով ան կ'ըսէ. «Կեանքիս այս մայրամուտին միակ ցանկութիւնս է հրատարակուած տեսնել մանաւանդ իմ երաժշտական անտիպ գործերը»: Իրապէս, 1980ին Պէյրութի Համագգային ընկերակցութեան Լիբանանի Ծրջանային վարչութեան երաժշտական խորհուրդին նախաձեռնութեամբ, հրատարակուեցաւ Ա. Պատ-

²⁰⁴ Վրոյր Մազմանեան, «Լիբանանահայ երգչախումբի համերգը Թեաթր տիւ Լիպանի մէջ», *Այգ*, 1970:

մագրեանի «Հատընտիր երգեր»ու գեղեցիկ պրակը, որ կը պարունակէ 11 երգեր, որոնցմէ երեքը երգչախումբ-դաշնակի համար գրուած՝ «Դուդուկ», «Եալալի», «Եար Գիւլա», եւ մնացածը մեներգ-դաշնակի համար գրուած՝ «Հայրենի երգ», «Իմ գարուն», «Ցնորք», «Օրօր», «Փափաք», «Սիրերգ», «Սիրտս», «Դիւբար»:

Պատմագրեան ունի մանկական փոքրիկ օփերաներ՝ Թումանեանի «Շունն ու կատուն» եւ «Տէրն ու ծառան» երկերու հիման վրայ գրուած: Ասոնք ներկայացուած են Պէյրութի եւ Փարիզի մէջ՝ հայ մանուկներու կատարմամբ:

Աշոտ Պատմագրեան լիբանանահայ մնայուն խմբավարներուն կարգին կարելի չէ դասել: Ան այցելու խմբավարներէն է, որ եկած եւ խմբերգ-սիմֆոնիք համերգներ տըւած է Հնչակեան շրջանակներու մէջ: Սակայն կարելի չէ ուրանալ անոր դերը: Անոր դասախօսութիւնները, համերգները, գիրքերը եւ յօրինումները մեծապէս նպաստած են Պէյրութի հայ գաղութի զարգացման՝ երաժշտական տեսակէտէ: Ան իր կեանքի վերջին տարիները ապրեցաւ Պէյրութի մէջ եւ այս աշխարհէն մեկնեցաւ 1981ին:

1980, Աշոտ Պատմագրեանի
Հատընտիրը, Համագալիւնի
հրատարակութիւն

ՕՆՆԻԿ ԱՍԱՏՈՒՐԵԱՆ (1924-2001)

Հանրածանօթ երաժիշտ մըն է Օննիկ Ասատուրեանը, որ քսան տարեկանին սկսած է իր երաժշտական ասպարէզը՝ իբրեւ երգչախումբի խմբավար Պէյրութի մէջ, ապա՝ աւելի խորանալով, իր իսկ ինքնաշխատութեամբ ձեռք ձգած է երաժշտական պաշարը շնորհիւ իր ուսումնատենչ նկարագրին: Ան դարձած է նուագախումբի փնտռուած լիբանանահայ ղեկավար միջազգային բեմերու վրայ:

Օննիկ Ասատուրեան ծնած է Յունաստան 1924ին, համեստ ընտանիքի մը յարկին տակ: Տարի մը անց Օննիկին ընտանիքը կը հաստատուի Պէյրութ, ուր ան կը ստանայ իր նախակրթութիւնը Ս. Նշան ազգային վարժարանին մէջ, ապա՝ Համազգայինի Ճեմարանին մէջ, ուր ան կ'աշակերտէ երաժիշտ Համբարձում Պէրպէրեանին: Փոքր տարիքէն հակում կը ցուցաբերէ արուեստի, գրականութեան եւ մանաւանդ երաժշտութեան նկատմամբ: Կը սկսի ջութակի դասեր առնել, նաեւ դաշնակ նուագել սորվիլ յաճախակի ընդմիջումներով՝ դաշնակ չունենալուն պատճառով: Երաժիշտ Յակոբ Իւվէզեան երաժշտասէր պատանիին կը տրամադրէ փոքրիկ երգեհոն մը: Պատանի Օննիկ մաս կը կազմէ Յ. Իւվէզեանի եւ Գրիգոր Յակոբեանի սիրողական նուագախումբին՝ իբրեւ ջութակահար:

Ասատուրեանի նիւթական դժուար պայմանները կը ստիպեն, որ լքէ դպրոցը 14 տարեկանին եւ սկսի աշխատիլ: Ան կը կատարէ թարգմանական աշխատանք՝ *Ազդակ* օրաթերթի հեռագիրները կը թարգմանէ, կ'աշխատի որպէս երաժշտական թղթակից՝ ֆրանսատառ *Լը ժուր* օրաթերթին, ինչպէս նաեւ կը դառնայ երաժշտական խմբագիր՝ լիբանանեան ռատիոկայանի ֆրանսական բաժնին մէջ²⁰⁵: Նոյն ատեն կ'աշխատակցի *Ան Ռուֆ* ֆրանսատառ շաբաթաթերթին: Պէյրութի մէջ հայ երաժշտութեան առաջին ռատիոհաղորդումները իր նախաձեռնութեամբ եւ

²⁰⁵ Ա. Տաքէսեան, «Դիմաստուեր. երաժիշտ Օ. Ասատուրեան», *Ձարթօնք*, 24 Մարտ 1985:

հայ արուեստագետ-արուեստագիտուհիներու աշխատակցութեամբ կը կազմակերպուին:

Օննիկ Ասատուրեան երաժշտութիւն ունկնդրելու եւ երաժշտութեան ծանօթանալու իր նախնական փափաքը կը յագեցնէ՝ մտիկ ընելով արժանթիւնեան թանկոններ կրամոֆոն ունեցող ազգականի մը տունը եւ այցելելով ձայնապնակ ծախող «Օտի» վաճառատունը դասական երաժշտութիւն ունկնդրելու: 1936ին, երբ Աշոտ Պատմագրեան Պէյրութ կը ժամանէ առաջին անգամ ըլլալով, Օննիկ հարմոնիի (ներդաշնակութեան) երկու-երեք դաս կ'առնէ անկէ: Իսկ 1937-1939ին Լիբանանի պետական երաժշտանոցին մէջ կ'աշակերտէ երաժշտանոցի հիմնադիր-տնօրէն Ուատիի Սապրային՝ անձնական դասեր առնելով տեսական գիտելիքներու՝ բազմաձայնութեան եւ *քոնթրափուանի*: Ան նաեւ *ֆուկայի* դասեր կ'առնէ ֆրանսացի երգեհոնահար Ռոպիյարէն:

Օննիկ Ասատուրեան 1944ին մուտք կը գործէ Պէյրութի երաժշտական կեանքին մէջ եւ կը կազմէ բազմանդամ երգչախումբ մը՝ «Գողթան» անունով, որ կը վայելէ Հայ մարմնամարզական միութեան (ՀՄՄ) հովանաւորութիւնը²⁰⁶: Այս երգչախումբը, որ երկու տարիներու իր գոյութեան ընթացքին համերգներ կու տայ Պէյրութի եւ Դամասկոսի մէջ, մեներգիչ ունեցած է Էմմանուէլ Էլմաճեանը: Խումբը տուած է բազմաթիւ համերգներ, որոնցմէ յիշատակելի են 26 Դեկտեմբեր 1945ի երգչախումբ-նուագախումբ համերգը, որ տեղի կ'ունենայ «Սինէ Ռէալթօ»ի մէջ՝ բարձր հովանաւորութեամբ Գարեգին Ա. կաթողիկոս Յովսէփեանի: Նաեւ, ներգաղթի վաղորդայնին, ան կը ղեկավարէ սիմֆոնիք համերգ մը՝ 110 հոգինոց երգչախումբով եւ 45 հոգինոց նուագախումբով, որ տեղի կ'ունենայ «Սինէ Օփերա»ի մէջ, եւ որ կ'արժանանայ մեծ յաջողութեան:

Սակայն ուսումնատենչ Ասատուրեան չի բաւարարուիր այս յաջողութիւններով, միշտ հետամուտ իր երաժշտական ուսումը աւելի զարգացընելու, կ'որոնէ միջոցներ Փարիզի մէջ մասնագիտանալու: 1949-1950ին բախտը կ'ունենայ ծանօթանալու Փարիզի Պետական երաժշտանոցի տնօրէն Տելվենքուրին, որ կը քաջալերէ երիտասարդին փափաքը՝ Փարիզ ուսանելու: Նիւթական պայմաններու չգոյութեան պատճառով Օննի-

²⁰⁶ Այդ թուականին «Նոր սերունդ» մշակութային միութիւնը չէր հիմնուած: Երգչախումբին պատասխանատու կը մշակակուի Մաթիլտ Չէքչէնեան (դուկտ. Արա Սանճեանին մեծ մայրը): Այս տեղեկութիւնները տուած է *Արարատ* օրաթերթի խմբագիր Անի Սարաֆեան-Եփրեմեանը:

ՕՏՆԻԿ ԱՍԱԽՈՐԵԱՆ իր երգչախումբով
Լուսանկարը առնուած է «Շիրակ» ընդարձակ երգարանէն (1990)

կին երազը յօդս կը ցնդի, սակայն ան ձեւը կը գտնէ եւ թղթակցութեամբ կը հետեւի Փարիզի Պետական երաժշտանոցի ուսուցչապետ Լանթիէի եւ Ռիվիէի խմբավարութեան դասերուն, նաեւ՝ Սորպոնի երաժշտագիտական դասերուն:

ՕՏՆԻԿ ԱՍԱԽՈՐԵԱՆ կը շարունակէ իր ազգանուէր երաժշտական գործունէութիւնը եւ 1952-1955ին կը դառնայ խմբավարը Լիբանանահայ մշակութային միութեան²⁰⁷ (ԼՄՄ) նախաձեռնութեամբ կազմուած որակաւոր եւ մնայուն երգչախումբին: Այս միութիւնը «Կոմիտաս»ի անուան իր սեփական ակումբին կամ մեծ սրահներու մէջ ունեցած է ընկերային, մտաւորական եւ մշակութային բեղուն գործունէութիւն, մասնաւորաբար երաժշտութեան, նկարչութեան, հայագիտութեան եւ գիտական ընդհանուր նիւթերու նուիրուած զրոյցներով, դասընթացքներով, համերգներով եւ դասախօսութիւններով: Ասատուրեան կազմակերպած է նաեւ ԼՄՄի

²⁰⁷ Լիբանանահայ մշակութային միութիւնը (ԼՄՄ) հիմնուած է 1948ին՝ նպատակ ունենալով «համախմբել ուսումնասէր երիտասարդները, զարգացնել իւրաքանչիւրին ձիրքերը եւ զանոնք ի սպաս դնել՝ ժողովուրդին մէջ տարածելու համար հայ, արաբ եւ միջազգային մշակոյթները»: Միութեան մէջ արգիլուած է ոեւէ կուսակցական ձգտում: Ըստ ԼՄՄի հաւատամքին, «մշակոյթը ամենակարեւոր ազդակն է, որ կրնայ տեւականացնել ազգապահպանումը, սոյն մտահոգութիւնը փոխանցելով սերունդէ սերունդ»: (Վարչութիւն)

երաժշտական գործունեությունը եւ ելոյթ ունեցած հերթական ձեռնարկներով:

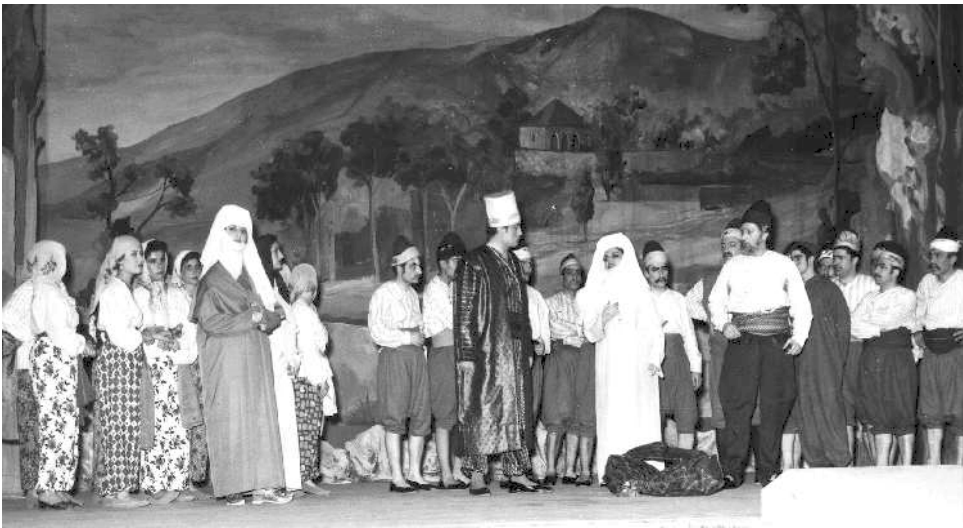
Օննիկ Ասատուրեան 16 տարեկանէն սկսեալ եղած է երաժշտութեան աշխատակից լիբանանահայ մամուլին եւ ֆրանսատառ թերթերու: Աւելի ուշ ան յօդուածներ ստորագրած է նաեւ փարիզեան մասնագիտական պարբերաթերթերու եւ *Լը Ֆիկարո* օրաթերթին մէջ²⁰⁸:

1960ին, երբ կը հիմնուի Լիբանանահայ վերածնունդ միութեան «Հայ երգիչներու անսամպլ»ը, Օննիկ Ասատուրեան մեծ ներդրում կ'ունենայ այս երգչախումբի գործունեութեան մէջ՝ իբրեւ արուեստի խորհրդատու եւ խմբավար: Այսպէս, 1962ին «Հայ երգիչներու անսամպլ»ի հիմնադրութեան երկրորդ տարեդարձին առթիւ տրուած բացառիկ համերգը կ'ըլլայ խմբավարութեամբ Օննիկ Ասատուրեանի եւ դաշնակի ընկերակցութեամբ Զուարթ Պուճիգանեանի եւ Ժան Հազարապետեանի: Համերգը տեղի կ'ունենայ յաջորդական երկու օրեր՝ Ծաբաթ, 7 եւ Կիրակի, 8 Ապրիլ 1962ին, երեկոյեան ժամը 9:00ին «Գալուստ Կիւլպէնկեան» հանդիսասրահին մէջ:

Յայտագրի սկիզբը «Հայ երգիչներու անսամպլ»ի ատենապետ Նիկողոս Յակոբեան կը ներկայացնէ զեկուցում անսամպլի երկամեայ գործունեութեան մասին, որմէ ետք երգչախումբը կը կատարէ Կոմիտաս՝ «Ով մեծաքանն է դու լեզու», Կարա Մուրզա՝ «Գացէք տեսէք», Մ. Աղայեան՝ «Կիւլիզար», Ա. Սաթեան՝ «Լուռ գնաց», Կ. Զաքարեան՝ «Բացուել է վարդը» եւ «Կանաչել են արտերը» խմբերգները: Ապա, «Անուշ» օփերայի առաջին գործողութենէն հատուած մը կը ներկայացուի երգեցիկ խումբին եւ մենակատարներու կատարմամբ՝ Ժանէթ Գույումճեան (Անուշ), Սօսի Մինասեան (Անուշի մայրը) եւ Արա Կիրակոսեան (Սարո): Յայտագրի երկրորդ բաժինը կը սկսի Ժանէթ Գույումճեանի մեներգով՝ Բուշինի՝ «Օ միօ պապպինի քարօ», ապա կը շարունակուի զուգերգով՝ Մասքանյի՝ «Քավալլերիա Ռուսոփգանա»էն, զոր կը կատարեն Սիրարփի Յակոբեան եւ Արա Կիրակոսեան: Յայտագրի վերջին բաժնով բեմադրիչ Աշոտ Մատաթեան խօսք կ'առնէ՝ ներկայացնելով Տիգրան Չուիաճեան երաժիշտը, եւ երգչախումբը կը ներկայացնէ հատուածներ (խմբերգ, զուգերգ, մեներգ, եռեակ եւ այլն) Տ. Չուիաճեանի «Լեպլեպիճի Հոր Հոր» օփերէթէն:

²⁰⁸ Կարապետ Հաննէսեան (կազմող եւ խմբագրող), *Շիրակ* ընդարձակ երգարան, էջ 713, Պէյրութ, 1990:

Այս համերգին հազիւ մէկ ամիս անց, Լիբանանահայ վերածնունդ միութեան կազմակերպութեամբ, «Հայ երգիչներու անսամպլ»ը՝ Տիգրան Չուհաճեանի ծննդեան 125ամեակին առիթով կը ներկայացնէ անոր «Լեպլեպիճի Հոր Հոր» *օփերա պուֆ*-ը (3 արար), բեմադրութեամբ՝ վաստակաւոր բեմադրիչ Աշոտ Մատաթեանի, որ անսամպլին հրաւիրով Պոլիսէն Պէյրութ կը ժամանէ բեմադրելու այս օփերէթը, իսկ նուագախումբի ու երգչախումբի ղեկավարութիւնը՝ Օննիկ Ասատուրեան: Այս անախըն-

«Հայ երգիչներու անսամպլ»ը կը ներկայացնէ «Լեպլեպիճի Հոր հոր»ը, 1962.
Լուսանկարը՝ Սիրվարդ Սողիկեանի հաւաքածոյէն

թաց ներկայացումները տեղի կ'ունենան 1 եւ 2 Մայիս 1962ին, երեկոյեան ժամը 9:00ին «Թէաթր տիւ Լիպան» շքեղ սրահին մէջ, բարձր հովանաւորութեամբ Նորին Վսեմութիւն Քամել Պէկ էլ Ասաատի (Կրթական եւ գեղարուեստից նախարար): Առաջին անգամ էր, որ Տիգրան Չուհաճեանի «Լեպլեպիճի Հոր Հոր աղան» կը ներկայացուէր Լիբանանի մէջ, եւ առաջին անգամ էր, որ լիբանանահայ մշակութային կազմակերպութիւն մը ելոյթ կու տար Մասմլթէյնի ծովեզերեայ բարձունքին վրայ կառուցուած Լիբանանի գեղակերտ թատրոնի հանդիսասրահին մէջ:

Տիգրան Չուհաճեան²⁰⁹ (1837-1898) այն յօրինողն է, որ 1868ին առա-

²⁰⁹ Տիգրան Չուհաճեան ծնած է Պոլիս, 1837ին: Հայրը եղած է արքունիքի ժամագործը: Տիգրան փոքր հասակէն կ'ունենայ երաժշտական հակում եւ կը ստանայ

ջին հայերէն օփերան՝ «Արշակ Բ.»ը կը ստեղծագործէ՝ երոպական մեծ օփերայի օրինակով: Չուիաճեանի ամէնէն ժողովրդական գործը «Լեպլեպիճի Հոր Հոր»ը՝ յօրինուած 1875ին, առաջին անգամ ներկայացուած է 11 Յունուար 1876ին, Բերայի ֆրանսական թատրոնին մէջ՝ աննախընթաց յաջողութեամբ:

Պէյրուի մէջ ներկայացուած «Լեպլեպիճի Հոր Հոր»ի լիարէթօն գրած է Թագուր Նալեան, իսկ թրքերէնէ հայերէնի թարգմանած՝ Աշոտ Մատաթեան: Երգչախումբի 38 անդամներէն գործող անձերն են Սիրարփի Յակոբեան, Ժանէթ Գոյումճեան, Արա Կիրակոսեան, Թորոս Սպիտան-

ՕՆԻԿ Ասատուրեան իր երգչախումբով. մէջտեղը՝
Օ. Ասատուրեանին կողքին նստած՝ Գոհար Գասպարեանը
Լուսանկարը՝ Սիրվարդ Սողկեանի հաւաքածոյէն

դաշնակի դասեր իտալացի ուսուցիչէ եւ մոյն ատեն կը սկսի ստեղծագործել: Երաժշտական ուսումը կը կատարելագործէ Միլանոյի մէջ (1861-1864) եւ կը վերադառնայ Պոլիս, ուր կը ներկայացնէ իր փոքր հեղինակութիւնները: «Արշակ Բ.»էն ետք կը յօրինէ առաջին թուրք օփերէթը՝ «Արիֆին Հիլլէսի» (1872), «Քէօսէ Քէհիա» օփերէթը (1873), «Լեպլեպիճի Հոր Հոր» օփերա պոփը, իսկ վերջին գործը՝ «Զէմիրէ» օփերա քոմիքը (1890): Ասոնցմէ զատ հեղինակած է դաշնակի համար շատ մը գործեր, երգեր, ռոմանսներ, սիմֆոնիք մուսագախումբի համար կտորներ, իրանական, օսմանեան քայլերգ, արեւելեան ֆանթզի, հոգեւոր շարք մը գործեր: Իր երաժշտական հանճարին հիացող երոպացի արուեստագէտները զինք կոչած են արեւելքի «Օֆէնպախ»ը կամ «Հայոց Վերտի»ն: (Քաղուած՝ յայտագիր-գրքոյկէն)

եան, Մովսէս Ծիրիքեան, Սօսի Մինասեան, Սիրվարդ Սողիկեան, Ենովք Գասպարեան, Դաւիթ Վարժապետեան, Ռուբէն Աձէմեան, Միհրան Էլմայեան, Աւետիք Իսահակեան եւ Անդրանիկ Աղտամլեան:

Այս հանդիսութեան մասին «Մասիս»-ի թղթակիցը կը գրէ. «Կը գովենք ազնիւ աշխատանքը (Միութեան վարիչներուն, մասնաւորապէս՝ Նիկողոս Յակոբեանի՝ երգիչներու հոյլի ատենապետին, դերակատար-երգիչներուն, Աշոտ Մատաթեանի՝ բեմադրիչին, նուագածուններուն, եւ խմբավարին): Կը գնահատենք ընդունակութիւնները (թենոր Արա Կիրակոսեանի, պաս Թորոս Սպիտանեանի, սոփրանօ Սիրարփի Յակոբեանի, մեցցօ Սօսի Մինասեանի եւ միւսներուն): Կը յայտնենք մեր հիացումը ի լուր Տիգրան Չուհաճեանի երաժշտութեան: Կը հաստատենք լիարեթոյն պարզութիւնը: Բայց այս գովքը, գնահատանքը, հիացումը, հաստատումը՝ արգելքներ չեն, որ բարեկամաբար դիտել տանք՝ թէ ուղիղ համեմատութիւն չկար աշխատանքին եւ արդիւնքին միջեւ, ընդունակութիւններուն եւ ասոնց օգտագործումին միջեւ, երաժշտութեան եւ խաղանիւթին միջեւ»: Իր եզրակացութեան մէջ յօդուածագիրը կը գրէ. «ՀԱՅ ԵՐԳԻՉՆԵՐՈՒ ՀՈՅԼԸ, անվիատ յառա՛ջ թող տանի իր ազնիւ աշխատանքը, վայելելով ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ Միութեան նիւթական եւ բարոյական աջակցութիւնը, ի հանդէս թող բերէ այնպիսի գեղարուեստական յարդարանքներ, որոնց մէջ ակնբախ ըլլայ ուղիղ համեմատութիւնը՝ աշխատանքին եւ արդիւնքին միջեւ, թող լաւագո՛յնս օգտագործէ ընդունակութիւնները, սո՛ւր աչքերով եւ զգայուն սրտով կատարէ ընտրութիւնները, եւ անշեղ ընթացքով հասնի՝ իր նպատակին»²¹⁰:

Իսկ *Արարատ* օրաթերթի թղթակիցը կը գրէ. «Ակնբախ ճշմարտութիւն մըն է Հայ երգիչներու անսամպլին յարաձուն վերելքը, երբ նկատի ունենանք այն պարագան որ 1960 թուին հիմնուած այս արուեստագիտական Միութիւնը, երկու տարուան ընթացքին ունեցաւ խիզախ եւ ծաւալուն գործունէութիւն: Արուեստի ծիրէն ներս, երկար ճանապարհ կտրեց ան կարճ ժամանակամիջոցի մը ընթացքին եւ յատկապէս, գեղարուեստական յաճախակի ելոյթներով հանդէս գալէ ետք, 1961 թուին իր մասնակցութիւնը բերաւ Պաալպեքի Արուեստի Միջազգային Փառատօնին, զոր այդ օրերուն նշեցինք արտակարգ խանդավառութեամբ: Իսկ Տիգրան Չուհաճեանի այս երաժշտական ստեղծագործութեան ներկայացումը, ուղղակիօրէն Հայկական Արուեստի Փառատօն մը եղաւ: ... Գնահատե-

²¹⁰ Հրաչ Քաջարեան, «Թատրոն. ՀՈՐ-ՀՈՐ ԱՂԱ», *Մասիս*, 10 Մայիս 1962:

լով եւ շնորհատրելով հանդերձ Հայ Երգիչներու Անսամպլը, իր այս նախաձեռնութեան համար, պարտք կը զգանք շեշտելու նաեւ այն իրողութիւնը, որ աւելի երկար ժամանակամիջոցի մը ընթացքին եւ շարունակական փորձերու կատարումով, արուեստագիտական այս կազմակերպութիւնը կրնար աւելի փայլուն յաջողութիւն ձեռք ձգել Տիգրան Չուիաձեանի օփերայի ներկայացման գործէն ներս: Ասոր համար ալ, անգամի մը համար եւս կ'ստիպուինք ընդգծել այն ծշմարտութիւնը, թէ՛ Լիբանանահայ մշակութային կազմակերպութիւններու մօտ, մրցակցութեան եւ նախանձի չար ոգին պէ՛տք է վերածուի արուեստի ծիրէն ներս զիրար գերազանցելու ազնիւ եւ ասպետական զգացումի»²¹¹:

Օննիկ Ասատուրեան 1962-1963 տարեշրջանին իր երթը կը շարունակէ, եւ երազներու իրականացման յոյսի նշոյլը կը սկսի շողալ, երբ ան կա-

Օննիկ Ասատուրեան, Congres De La Musique De L'Unesco A Paris 1962,
Նկարը Օննիկ Ասատուրեանի Հաւաքածոյէն

րելիութիւնը կ'ունենայ մեկնիլ Փարիզ ու Լանթիէի հետ շարունակել դասընթացքները եւ վկայուիլ *հարմոնիի*, *ֆիւլի* եւ *քոնթրաբասի* մէջ,

²¹¹ Գէորգ Տարօնի, «Հայ երգիչներու անսամպլին կազմակերպութեամբ՝ ԼԵՊ-ԼԵՊԻՃԻ ՀՈՐ ՀՈՐ ԱՂԱ-Ի ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՄԸ հայ արուեստի փառատօն մը եղաւ Լիբանանի թատրոնին մէջ», *Արարատ*, 5 Մայիս 1962:

Սորպոն համալսարանին մէջ հետեւիլ երաժշտագիտութեան, խմբավարութեան առաջին դասերը առնել Էօժէն Պիկոյէն, եւ Ֆրանսայի մշակութի նախարարութենէն արտօնութիւն ստանալ՝ Փարիզի օփերայի եւ երաժշտական այլ հիմնարկներու փորձերուն ներկայ գտնուելու: 1963ի Մայիսին՝ որպէս լիբանանցի պատգամաւոր, ան կը մասնակցի ԵՈՒՆԵՍԷՕի, Փարիզի մէջ կազմակերպած «Քոմփոզիթորներու ամպիոն»ի տարեկան համագումարին: Ասատուրեան 1964ին Վիեննայի մէջ կը հետեւի խմբավարութեան դասերու եւ 1965ին Ֆրանսայի Նիս քաղաքի ամառնային հիմնարկին մէջ եռամսեայ խմբավարութեան դասեր կ'առնէ՝ Չվարովսքիէն:

Ասատուրեանի խմբավարական արհեստավարժ գործունէութիւնը 1965էն ետք կը սկսի միջազգային ոլորտին մէջ: Ան կը հրաւիրուի ղեկավարելու Երոպայի 90 հոգինոց ֆիլիարմոնիք նուագախումբեր զանազան մայրաքաղաքներու մէջ՝ Նիս (1965), Վարշաւիա (1967), Պուտափեշթ (1968), դարձեալ Վարշաւիա եւ Պերլին (1970), Մոսկուա, Պաքու, եւ

Օճնիկ Ասատուրեան կը ղեկավարէ Սորավիոյ ֆիլիարմոնիքը, 1974
Լուսանկարը՝ Օճնիկ Ասատուրեանի հաւաքածոյէն

Երեւան (1972), Երեւան, Քազան, Ուլիանովսք եւ Տիմիթրովկրատ (1974), Չեխոսլովաքիա (1977), Խարքով, Քազան եւ Երեւան (1978), Երեւան, Լվովի եւ Մինսք (1983): Օճնիկ Ասատուրեան խմբավարի արտասահմանի մէջ կատարած համերգային շրջապտոյտներուն արձագանգած է Պէյ-

րութի տեղական եւ ֆրանսատառ մամուլը՝ մասնաւորապէս *Լա Ռըվիտի* *Լիպան* շաբաթաթերթի երաժշտական ֆրանսացի քննադատ Մարք-Հանրի Մէնկի իր «Երաժշտական կեանքը» (Լա Վի Միզիգալ) սինակին մէջ՝ մանրամասն յօդուածներով նկարագրած եւ գնահատած է լիբանանցի խմբավար Ասատուրեանին արձանագրած յաջողութիւններուն թողած պատուաբեր տպաւորութիւնը լիբանանցի երաժիշտին եւ Լիբանանի մասին՝ ստեղծելով բարեբեր մշակութային փոխյարաբերութիւն Լիբանանի եւ օտար երկիրներու մէջ:

Լիբանանի երկարատեւ քաղաքական պատերազմը դժբախտաբար կը խոչընդոտէ Օննիկ Ասատուրեանի խմբավարական ասպարէզը: Ան կը կորսնցնէ տան ապահով երդիքը եւ սիմֆոնիք համերգներու բեմահարթակները: Սակայն կը շարունակէ երաժշտական մասնագիտական յօդուածներ ստորագրել մամուլին մէջ եւ կ'աշխատակցի 1990ին լոյս տեսած *Շիրակ* ընդարձակ երգարանի աշխատանքներուն՝ կատարելով նօթագրութիւնները, ձայնագրութիւնները, սրբագրութիւնները, դասաւորումները եւ բացատրական նօթերը իւրաքանչիւր բաժնի: Հոն կը գտնուի իր յօրինած «Անտառին երգը», խօսք՝ Սարմէն:

Օննիկ Ասատուրեան իր մահկանացուն կը կնքէ Պէյրութի մէջ, 2001ին:

«ԱԼԵՄՇԱՀ» ԵՐԱԺՇՏԱՍԵՐ ՄԻՈՒԹԵԱՆ «ԱԼԵՄՇԱՀ» ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲ

Արշակ Գալայձեանի նախաձեռնութեամբ, 1955ին կը կազմուի «Ալէմ-շահ»²¹² երաժշտասէր միութիւնը, որ 1956ին կը հիմնէ «Ալէմշահ» երգչախումբը՝ խմբավար ունենալով նոյնինքն Արշակ Գալայձեան²¹³ ինքնու երաժշտասէր մը, որուն միակ նպատակն էր ծառայել հայ արուեստին: Արարատ օրաթերթի թղթակիցը «Ալէմշահ» երգչախումբի առաջին համերգին առթիւ, երգչախումբի ծննդոցին մասին կը գրէ. «Աշխատանքը այնքան ալ հեշտ չեղաւ այսօրուան հասնելու համար: Ան տառապալից երկունք մը ունեցաւ, խիստ դժուարին ուղիներէ անցաւ, պառակտիչ տարրեր արուեստական փոթորիկ եւ խոչընդոտներ ստեղծեցին զայն իր սաղմին մէջ խեղդելու նենգամտութեամբ: Սակայն, արուեստի հանդէպ պաշտամունք եւ աննահանջ կորով կրցան յաղթահարել ամէն ձեւի արգելք, որպէսզի մենք ունենայինք ԱԼԵՄՇԱՀ երգչախումբը»²¹⁴:

Երաժշտասէր 60ի մօտ պարման-պարմանուհիներ, որոնցմէ շատեր՝ սկսնակ երգողներ, կը խմբուին Արշակ Գալայձեանի շուրջ եւ կը սկսին շաբաթական երկու փորձերու, Սուրբ Գէորգ եկեղեցւոյ սրահին մէջ:

Երկու տարիներու յամառ ճիգէն եւ աշխատանքէն ետք, «Ալէմշահ»

²¹² Գուրգէն Ալէմշահ (1907-1947) վաղամեռիկ երգահան եւ խմբավար, ծնած է Պարտիզակ, երաժշտական ուսումը ստացած Միլանի երաժշտանոցին մէջ, որպէս երաժիշտ գործած 1930-1947ին, մահացած՝ 40 տարեկանին, Միշիկընի մէջ, Միացեալ Նահանգներ:

²¹³ Արշակ Գալայձեան (1929-1989) երգ երաժշտութեան սիրահար խմբավարը երաժշտանոց չէ աւարտած: Ան ինքնուս է եւ արհեստով դերձակ: Ան քանի մը տարի երգչախումբ ղեկավարելէ ետք, կը սկսի առեւտուրով զբաղիլ: Ապա, 1975ի պատերազմէն առաջ, Միացեալ Նահանգներ կը գաղթէ եւ Քալիֆորնիոյ Հոլիվուտի շրջանին մէջ կը զբաղի ԱՐԳԱ մականիշով ձայնասկաւառակներու վաճառականութեամբ:

²¹⁴ Թղթակից, «ԱԼԵՄՇԱՀ երգչախումբի առաջին համերգին առթիւ», *Արարատ*, 10 Մայիս 1958:

երգչախումբը՝ Արշակ Գալայձեանի խմբավարութեամբ, 27 Ապրիլ 1958ին առաջին համերգով կը ներկայանայ Սէն ժոզէֆ համալսարանի հանդիսասրահին մէջ: Յայտագիրը բաղկացած է զուտ հայերէն երգերէ: Գ. Ալէմշահ՝ «Իմ հեռաւոր հայրենիք», «Մեր պարտիզում», «Հունձք», Կոմիտաս՝ «Սարերի վրով գնաց», «Հոյ Լազան իմ», «Ախ Մարալ ջան», Թ. Աթունեան՝ «Բամպակի երգ», Գ. Սիւնի՝ «Վուշ վուշ», Հ. Պէրպէրեանի եւ ուրիշ երգահաններու խմբերգները, որոնք կը ստեղծեն խանդավառ մթնոլորտ: Միջնարարէն ետք Էլիզ Թաշձեան իր մեներգներով կը հմայէ ներկաները՝ երգելով Գ. Ալէմշահի՝ «Իդձ», Կոտոյեան՝ «Լիրիկական» եւ Զաքարեան՝ «Նոր Երեւան» երգերը՝ դաշնակի ընկերակցութեամբ Զուարթ (Ճոյս) Պուճիգանեանի: Երգչախումբի մեներգողներն են Վարդան Չարըգեան, Արփինէ Հօփալեան եւ Թրֆանտա Խաչիկեան:

Արարատ օրաթերթի թղթակիցը այս համերգին մասին կը գրէ. «Այս երգչախումբը իր առաջին հրապարակային ելոյթով անակնկալ մըն էր մեր երաժշտասէրներուն: Ցարդ երկու ծանօթ երաժշտասէրներ՝ Բ. Կանաչեանի Գուսանը եւ Հ. Պէրպէրեանի Լայիրին հրապուրած են, իսկ այժմ երրորդ մը հրապարակ կու գար Արշակ Գալայձեանի ղեկավարած Ալէմշահը: Նորութիւն մըն էր գաղութիս համար, բայց ունէր անսպառ կորով եւ բարձրութեան մը հասնելու ձգտում, միակ նպատակ՝ ծառայել հայ արուեստին»²¹⁵:

Ժողովուրդին բուռն փափաքին ընդառաջելով՝ «Ալէմշահ» երգչախումբը երկրորդ համերգ մը կը ներկայացնէ Ճոխացած նոր երգերով 18 Մայիս 1958ին, «Սահակեան» սրահին մէջ:

«Ալէմշահ» երգչախումբի յաջորդ տարեկան համերգը տեղի կ'ունենայ Կիրակի, 31 Մայիս 1959ի երեկոյեան ԵՌԽԵՍԹՕ սրահին մէջ՝ մասնակցութեամբ 70 անդամներու: Յայտագիրը կը բաղկանայ զուտ հայերէն խմբերգներէ, զուգերգէ եւ մեներգներէ: Կոմիտաս՝ «Գարուն ա» եւ «Սարերի վրով գնաց», Ա. Սաթեան՝ «Աղբիւրի մօտ», Կարա Մուրզա՝ «Ալագեազ», Թ. Աթունեան՝ «Կենաց երգը» եւ «Բամպակի երգը», Ս. Մելիքեան՝ «Պիլիբի», Գ. Ալէմշահ՝ «Աղջիկ եար ջան», Հ. Պէրպէրեան՝ «Հոյ Լար», Կ. Զաքարեան՝ «Նոր Երեւան» եւ խմբավար Արշակ Գալայձեանի յօրինած խմբերգը՝ «Աննման եար»: Մեներգիչներն են Էլիզ Թաշձեան, որ կը կատարէ երեք մեներգներ՝ «Աղբիւրի մօտ» (Ա. Սաթեան), «Հայ աղջիկ» (Հ. Պէրպէրեան) եւ «Գանձեր ունեմ» (Գ. Ալէմշահ), Վ. Չարըքեան,

²¹⁵ Նոյնը:

Արշակ Գալայձեան՝ «Ալեմշահ» երգչախումբով, 1959

Վեհանոյշ Խանձիհանեան, Մինաս Սոլագեան եւ Նինա Խաչիկեան: Խմբերգներուն եւ մեներգողներուն կ'ընկերակցի դաշնակահարուհի Զուարթ Պուժիգանեան:

Այս համերգի մասին *Արարատ* օրաթերթի թղթակիցը կը գրէ. «Արշակ Գալայձեան մին է այն երիտասարդներէն որոնք արուեստի մարզէն ներս մտնելով կարծ ժամանակամիջոցի մը մէջ մեծ ուսումներ կ'արձանագրեն, իրենք զիրենք պարտադրելով բոլորին: Արշակ Գալայձեան իր այս երկրորդ հրապարակային տարեկան համերգով բազմահարիւր հանդիսականներու ներկայութեան՝ տուաւ ապացոյցը իր արուեստագէտի անուրանալի խառնուածքին ու պատրաստութեան: ...ԱԼԷՄՇԱՀ երգչախումբի տարեկան սոյն համերգը կը նկատենք յաջող ձեռնարկ մը, որուն համար կը շնորհաւորենք երիտասարդ ղեկավար Արշակ Գալայձեանը, մաղթելով որ իր արուեստը (որուն խոր հաւատքով ու սիրով փարած է), օժտէ բացառիկ յառաջդիմութիւններով»²¹⁶:

Արշակ Գալայձեան իր ղեկավարած «Ալեմշահ» երգչախումբով իր մասնակցութիւնը կը բերէ Աշոտ Պատմագրեանի երաժշտական ասպա-

²¹⁶ Թղթակից, «Արշակ Գալայձեանի տարեկան համերգը», *Արարատ*, 30 Յունիս 1959:

րէզի 40ամեակի յոբելենական հանդիսութեան, որ տեղի կ'ունենայ 30 Յունուար 1960ին Քոլէժ տը լա Սալի մէջ: Այս մասին *Արարատ* օրաթերթի թղթակիցը կը գրէ. «Միացեալ երգչախումբը ղեկավարութեամբ Արշակ Գալայճեանի բացաւ յայտագրի երկրորդ բաժինը: 75 հոգինոց երգչախումբին երեսունը խորապէս տպաւորիչ էր: Գալայճեան ունի ղեկավարելու մասնաւոր յատկութիւն. հեղինակաւոր կերպով ղեկավարեց «Հարալէ» եւ «Դուդուկ» խմբերգները»²¹⁷:

«Ալէմշահ» եւ «Երեւան» միացեալ երգչախումբի ելոյթ՝
Պատմագրեանի 40ամեակին առիթով

Դժբախտաբար, Արշակ Գալայճեան՝ իր ունեցած բոլոր յատկութիւններով հանդերձ, չի դիմանար երգչախմբային արուեստի մէջ յարատեւելու մարտահրաւէրին: Ան կը դադրեցնէ իր խմբավարական գործունէութիւնը եւ կը գաղթէ Միացեալ Նահանգներ: «Ալէմշահ» երգչախումբը այսպիսով կը լուծուի²¹⁸:

²¹⁷ Թղթակից, «Աշոտ Պատմագրեանի 40ամեայ յոբելենական փառաշուք հանդիսութիւնը», *Արարատ*, 8 Փետրուար 1960:

²¹⁸ Շատ դժուար եղաւ Արշակ Գալայճեանի եւ իր «ԱԼԵՄՇԱՀ» երգչախումբի կարծատեւ գործունէութեան մասին յաւելեալ տեղեկութիւն քաղել: Ռ.Ա.

ԼԻԲԱՆԱՆԱՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆ ԾՐՋԱՆԱԿԻ «ԵՐԵՒԱՆ» ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲԵՐ

Լիբանանահայ գրական շրջանակը²¹⁹ իր հովանաւորութեամբ եւ կազմակերպութեամբ, 1958ին «Երեւան» անունով երգչախումբ մը կը հիմնէ եւ կը հրաւիրէ Լիբանանի պետական երաժշտանոցի երգի եւ ձայնամարզութեան փայլուն աշակերտ՝ Կարապետ²²⁰ (Կարպիս) Կարէեանը ղեկավարելու երգչախումբը:

50-60 երաժշտասէր անդամներու մասնակցութեամբ, երգչախումբին փորձերը տեղի կ'ունենան «Բագրամեան» մարզական միութեան ակումբի փոքր սրահին մէջ, շաբաթը երկու օր՝ Երկուշաբթի եւ Չորեքշաբթի երեկոյեան՝ մանչերը, Երեքշաբթի եւ Ուրբաթ երեկոյեան՝ աղջիկները, իսկ Կիրակի առաւօտ ժամը 10-12՝ ընդհանուր փորձ: Հիմնադրութեան տարին, «Երեւան» երգչախումբը Վարդանանց տօնակատարութեան կը մասնակցի երգելով քանի մը երգ՝ իբրեւ նախաձաշակ ապագայի համերգներուն: Երգչախումբի անդամ-անդամուհիներուն գրեթէ բոլորը սկսնակներ են, մեծամասնութեամբ՝ աշխատաւորներ, որոնք իրենց պայմաններուն ներած չափով ժամանակ կը տրամադրեն փորձերուն: «Երեւան» երգչախումբի խմբավար Կարպիս Կարէեան կը հաւատայ, թէ երգը

²¹⁹ Պետութեան կողմէ ձանջցուած մշակութային միութիւն՝ հիմնուած 1948ի Հոկտեմբերին: Գրական շրջանակի ուրբաթօրեայ հանդիպումներուն ընթացքին կը կարդացուին ինքնագիր բանաստեղծութիւն, արձակ եւ ուսումնասիրութիւններ: Կը քննարկուի սփռաբանայ եւ հայրենի գրականութիւն, հայ դասական գրականութիւն, միջազգային եւ արաբական գրականութիւն, մասն առնուելով կը զբաղին արւեստներով՝ նկարչութիւն, երաժշտութիւն, շարժանկար եւ թատրոն:

²²⁰ Կարապետ (Կարպիս անունով ձանջցուած) Կարէեան ծնած է Յունաստանի Սիթիլիի քաղաքին մէջ, 23 Օգոստոս 1927ին: Ան իր ուսումը ստացած է մօտ Յունաստանի մէջ, ապա Կիպրոսի Մելգոնեան կրթական հաստատութեան մէջ, ուրկէ շրջանաւարտ է: Փոխադրուելով Պէյրութ, ան իր երաժշտական ուսումը առած եւ վկայուած է Լիբանանի պետական երաժշտանոցի՝ երգի, երաժշտագիտութեան եւ խմբավարութեան ճիւղերուն մէջ:

իր կարելու տեղը ունի որպես հայրենասիրության եւ ազգապահպանումի ազդակ, եւ թէ «Երեւան» երգչախումբը իր վտիտ կարելիություններով պիտի պայքարի ազգային ու հոգեկան այլասերումին դէմ եւ ջանայ վառ պահել հայրենասիրությունն ու աշխատանքի ոգին՝ հայ երգին միջոցով:

Երգչախումբի հաւատամքն ու նպատակն է. «Համեստ՝ իր կազմով, համեստ՝ իր ուժերով, եւ սակայն գիտակից իր կոչումին, ԵՐԵՒԱՆ երգչախումբը կ'առաջադրէ ազգապահպանման ճշմարիտ ուղիէն ներս համախմբել աշխատատեղի այն երիտասարդ-երիտասարդուհիները, որոնք իրենց առօրեայ տքնաջան աշխատանքէն ետք, հայրենասիրական բարձր գիտակցութիւնը ունին տարածելու հայ երգն ու արաբական ազգային երաժշտութեան նոր շունչն ու նոր ոգին»²²¹:

Կարպիս Կարէեան

Կարպիս Կարէեան 1959ին կ'աւարտէ Պէյրութի պետական երաժշտանոցը եւ կ'արժանանայ երգիչի (*թենոր տրամաթիք*) կոչումին՝ ուսուցիչ ունենալով փրոֆ. Ալեքսիս Քարնաուքոֆը, որ ձանչցուած է որպէս երգի եւ ձայնամարզութեան այդ ժամանակուան լաւագոյն ուսուցիչներէն մէկը: Կարէեան իր երաժշտական ուսման ընթացքին կը հմտանայ նաեւ խմբավարական արուեստին եւ կը հետեւի յորինման դասընթացներու: Այսպէս, «Երեւան» երգչախումբի ղեկավարութեան կողքին, ան կը զբաղի անձնական համերգներու պատրաստութեամբ՝ յորինողական աշխատանքով եւ մասնաւոր դասեր տալով: Երգչախումբի մենակատարներուն համար կը հաստատէ ձայնավարժութեան, սոլֆեժի եւ թէորիի դասընթացք, շաբաթական երկու պահ, որուն կանոնաւորաբար կը հետեւին եօթը անդամներ: «Երեւան» երգչախումբի համերգային ծրագիրները կը ներառեն, ազգային երգերու կողքին, Կարէեանի կատարած մշակումները եւ յորինումները:

Կարպիս Կարէեանի խմբավարութեամբ, «Երեւան» երգչախումբի անդրանիկ համերգը տեղի կ'ունենայ Կիրակի, 10 Մայիս 1959ին, Պէյրութի ամերիկեան համալսարանի «Զեփըլ» (այժմու «Էսենպլի հոլ») սրահ-

²²¹ «Երեւան երգչախումբի տարեկան համերգը», *Յառաջ* շաբաթաթերթ, 5 Մարտ 1961, էջ 7:

հին մէջ՝ բարձր հովանաւորութեամբ Գնէլ եպիսկոպոս Ճերեճեանի եւ Լիբանանի պետական երաժշտանոցի դասախօս Ալեքսիս Քարնաուքոֆի, եւ հոծ երաժշտասէրներու ներկայութեան: Յայտագիրը կը սկսի լիբանանեան քայլերգով, որուն դաշնաւորումը կատարած է խմբավարը. ապա առաջին մասով երգչախումբը կը ներկայացնէ Ա. Խաչատուրեան՝ «Գարուն Երեւան», Կոմիտաս՝ «Լուսնակն անուշ», Մերանգիլեան՝ «Խ. Աբովեան», Վարդան Գրգեաշարեան՝ «Մեքենավարի երգը» եւ Ա. Պապաճանեան-Ալ. Յարութիւնեան՝ «Արեւազարթ» երգերը: Յայտագրի երկրորդ մասով երգչախումբը կը ներկայացնէ Կոմիտաս՝ «Պար նաւաստեաց», Կարպիս Կարէեան՝ «Այս գիշեր» եւ «Տօներգ», Մ. Մազմանեան՝ «Կոմերիտական» եւ Ա. Սաթեան՝ «Ես իմ անուշ» երգերը, որոնց գրեթէ բոլորը կը կրկնուին՝ հանդիսատեսներուն բազմաթիւ փափաքին ընդառաջելով: Երգչախումբի մենակատարներն են Սահակ Խաչատուրեան եւ Թորոս Աղտամլեան: Այս համերգին մասին *Յառաջ* շաբաթաթերթի թղթակիցը իր յօդւածը կը խորագրէ. «Իր առաջին ելոյթովն իսկ, ԵՐԵՒԱՆ Երգչախումբը հանդէս եկաւ իբրեւ նոր մէկ ջոկատը հայ երգի տարածման»: Թղթակիցը ջերմօրէն կ'ողջունէ երգչախումբը եւ շնորհալի ու յանդուգն խմբավար Կարպիս Կարէեանը, կը գնահատէ յայտագրի Բ. մասը, որ, ըստ իրեն, աւելի յաջող գործադրուած էր, քան առաջինը, եւ խորհուրդ կու տայ ժամանակաւորապէս «հրաժարիլ մեծ վարպետներու յօրինումներու մշա-

Կարպիս Կարէեանի խմբավարութեամբ՝ «Երեւան» երգչախումբ

կումներին (Ա. Խաչատուրեան եւ Մերանգիւեան) եւ կեդրոնանալ անոնց մեկնաբանութեան վրայ»: Թղթակիցը կ'եզրափակէ իր յօդուածը՝ մաղթելով, որ «յարատեւութեան նոյն ոգիով, համեստութեամբ ու յամառ նուիրումով շարունակեն իրենց սրբազան գործը եւ յիրաւի ԵՐԵՒԱՆը դարձնեն հայ երգի տարածման հարազատ ջոկատը»²²²:

Անդրանիկ համերգէն ետք, «Երեւան» երգչախումբի անդամները նոր խանդավառութեամբ կը շարունակեն իրենց փորձերը եւ կ'ընդարձակեն իրենց ծանօթութիւններն ու գիտելիքները՝ երգելու արուեստին մէջ: 23 Յունուար 1960ին լիբանանահայութիւնը յոբելենական փառաշուք հանդէսով իր յարգանքի տուրքը կը մատուցանէ հայ երգի բազմավաստակ մշակ՝ Աշոտ Պատմագրեանին, անոր երաժշտական ասպարէզի 40ամեակի յոբելեանին առիթով, Քոլէժ տը լա Սալի հանդիսասրահին մէջ: Այս ձեռնարկի յայտագրին երրորդ մասով Կարպիս Կարէեանի «Երեւան» երգչախումբը՝ ուրիշ երիտասարդ խմբավարի մը՝ Արշակ Գալայճեանի խմբավարած «Ալէմշահ» երգչախումբին հետ (75 հոգի), կ'երգէ Ա. Պատմագրեանի «Եար գիւլա» եւ «Եալալի» խմբերգները: Իւրաքանչիւր խմբավար կը ղեկավարէ երկու երգ, իսկ աւարտին Աշոտ Պատմագրեան բեմ կը հրաւիրուի ղեկավարելու «Ալէմշահ-Երեւան» միացեալ երգչախումբը՝ ներկայացնելով յայտագրին վերջին կտորը՝ «Հելինէ հոյ Նար»:

Աշոտ Պատմագրեանի յոբելենական հանդիսութեան մէջ իրենց բերած մասնակցութեամբ եւ ուրիշ մասնակի ելոյթներով «Երեւան» երգչախումբի անդամները զգալի յառաջդիմութիւն կ'արձանագրեն եւ շրջապատին մէջ հետաքրքրութիւն կը ստեղծեն՝ երգչախումբին եւ իր ղեկավարին մասին: Երգչախումբը իր տարեկան երկրորդ համերգի պատրաստութեան համար իր փորձերուն կը վերսկսի 1 Փետրուար 1960ին: Յառաջի 27 Մարտ 1960ի²²³ թիւէն կը տեղեկանանք, թէ առաջին անգամ ըլլալով թղթակից մը՝ Գ.Տ. ստորագրութեամբ, իր «խղճի պարտք»ը կը համարէ «Երեւան» երգչախումբի հայրենասիրական երախտաշատ աշխատանքը պէյրութահայութեան ծանօթացնելը, եւ այս առաքելութեամբ կ'երթայ Անդր-Նահրի հիւղաւանները եւ հոն կորսուած տնակի մը դուռը

²²² Թղթակից, «Իր առաջին ելոյթովն իսկ ԵՐԵՒԱՆ երգչախումբը հանդէս եկաւ իր բեմ նոր մէկ ջոկատը հայ երգի տարածման», *Յառաջ* շաբաթաթերթ, 17 Մայիս 1959:

²²³ Գ. Տ., «Բ.Մ.Մ.-ի ԵՐԵՒԱՆ ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲԸ կը ճգտի հայ երգին միջոցաւ վառ պահել հայրենասիրական ոգին՝ նոր սերունդի մօտ (Հայ երգի նուիրեալ գինուորի մը՝ Կարպիս Կարէեանի ստեղծագործ աշխատանքը)», *Յառաջ*, 27 Մարտ 1960:

կը զարնէ: «Դուրը բացողը ինքն է, Կարպիս Կարէեանը՝ կենսայորդ ժպիտով:... Եկած եմ պարտքերս միանուագ վճարելու....Եկած եմ շնորհաւորութեան եւ շնորհակալութեան խօսք ըսելու ԵՐԵՒԱՆ Երգչախումբի եւ ձեր վերջին ելոյթներուն առիթով»: Շնորհիւ այս հանդիպում-հարցազրոյցին կարելի կ'ըլլայ ծանօթանալ Կարպիս Կարէեանի ընտանեկան դժուարութիւններուն, անոր երաժշտական ասպարէզին եւ «Երեւան» երգչախումբի գործունէութեան:

Կարէեան իր եւ իր զաւակներուն վատառողջ վիճակին մասին խօսելով՝ կ'ըսէ. «Անցուկ պայմանները անբաժան եղած են ինձմէ. ինձմէ խլած են Յարութիւնս եւ Րաֆֆիս, զիս նետած են Ազունիէի ազգ. բուժարանը՝ 1957ին, իսկ այս տարի ալ Մանիշակս զրկեցին դպրոցէ: Այս բոլորը պատճառ չեն ըլլար սակայն, որ ես չշարունակեմ մէկ կողմէ իմ յօրինողական աշխատանքս եւ միւս կողմէ անձնական համերգներուս պատրաստութիւնը»: Խօսելով իր ստեղծագործական աշխատանքին մասին՝ Կարպիս Կարէեան կը յայտնէ, թէ ինք սկսած է յօրինել, երբ դեռ Կիպրոսի Մելգոնեան կրթական հաստատութեան աշակերտ էր: Իր առաջին գործը *սինֆոնիէ* մըն է «Ոգեկոչում» անունով՝ գրուած 1942ին, երբ ինք 18 տարեկան էր: Ապա, ներգաղթի օրերուն, ան յօրինած է «Ձօներգ»ը (քառաձայն)՝ ձօնուած Խորհրդային Հայաստանին: Երգչախումբի եւ նուագախումբի համար գրած է «Այս գիշեր»ը (հնգաձայն, խօսք՝ Պօղոս Կիւլեսերեանի), «Կալի երգը» (վեցաձայն, խօսք՝ Սարմենի) եւ «Պանդուխտ հայի մտորմունքը» քանթաթը (խօսք՝ Սարմենի)՝ նուիրուած սփիւռքահայութեան հայրենասիրութեան: Ան կատարած է նաեւ որոշ թիւով մշակումներ հայ երգահաններու գործերէն: Գալով իր երգիչի ասպարէզին՝ Կարէեան երաժշտանոցէն վկայուելէ ետք կու տայ իր անդրանիկ համերգը:

«Երեւան» երգչախումբը՝ Կարպիս Կարէեանի խմբավարութեամբ, կուտայ իր երկրորդ տարեկան համերգը Կիրակի, 26 Փետրուար 1961ի երեկոյեան Յովակիմեան-Մանուկեան դպրոցի «Գալուստ Կիւլէսէեան» հանդիսասրահին մէջ: Յայտագրին մաս կը կազմեն երգերու փունջ մը Թաթուլ Ալթունեանի մշակումով՝ «Հինգալլա», «Աղբիւր ակըդ ղամիշ ա», «Ապարան» եւ «Մալուլօ եւ հէն ա եարս», Ճէյմս Գոզալեան՝ «Երգ բարեկամութեան», Աշոտ Սաթեան՝ «Գովք Հայաստանի», Կոմիտաս՝ «Գարուն ա», Կարպիս Կարէեանի հեղինակութիւններէն երկու կտոր՝ «Եա մաութինի» (արաբերէն հայրենասիրական երգ՝ նուիրուած Լիբանանի), երկու մեներգիչներով՝ Սարգիս Պոյաձեան (Հայ երգիչներու անսամպլի անդամներէն) եւ Սրբուիի Թշկեան: Կարէեանի երկրորդ երգուած երգն

է «Պանդուխտ հայի մտորմունք»ը: Համերգը կը շարունակուի «Երեւան» երգչախումբի մատուցմամբ՝ Պատմագրեանի «Եալալի»ն, «Ձինկանգա» պուլկարական ժողովրդային երգը, «Սանթա Լուչիա» իտալական երգը եւ Յարութինեանի «Երիտասարդական քայլերգ»ը: Համերգի մենակատարներն են, վերը յիշուած անուններէն զատ, Սեդա Կիրիւնեան եւ Սահակ Խաչատուրեան:

«Երեւան»ն ու իր խմբավարը

Այս համերգի մասին *Յառաջ* շաբաթաթերթի թղթակիցը իր յօդուածը կը խորագրէ. «Երեւան երգչախումբի տարեկան համերգը երաժշտասէր լայն հասարակութեան մը ներկայութեան» (Ամբողջովին աշխատաւորներէ բաղկացած այս խումբը կրնայ սրբագրել իր թերիները եւ արձանագրել նոր յաջողութիւններ): Յօդուածագիրը մանրամասն անդրադարձած է համերգին եւ «ուշագրաւ յաջողութիւն» կը համարէ Կարէեանի յօրինած արաբերէն երգը, այն պատճառով որ՝ «ցարդ եթէ եղած են լիբանանահայ երգահանի մը կողմէ արաբերէն երգերու քառածայնի վերածման պարագաներ, չէ եղած ուղղակի յօրինումի պարագայ»²²⁴: Ան

²²⁴ Գալուստ Կիւլպէնկեան հանդիսասրահին մէջ. «ԵՐԵՒԱՆ երգչախումբի տարեկան համերգը երաժշտասէր լայն հասարակութեան մը ներկայութեան», *Յառաջ* շաբաթաթերթ, 5 Մարտ 1961:

մեծապէս կը գնահատէ եւ կը շնորհաւորէ մենակատար Սարգիս Պոյաձեանը՝ իր ձայնին եւ բացառիկ մեկնաբանութեան համար: Միւս կողմէ, թղթակիցը երգչախումբի թերութիւնները կը վերագրէ խումբին կարգ մը անդամ-անդամուհիներու ձայնի տհասութեան եւ խորհուրդ կու տայ այդ ձայները հանել երգչախումբէն: Ան կը շարունակէ. «Արդարեւ, կատարած է մեծ աշխատանք թէ խմբավար Կարէեանի եւ թէ խումբի անդամ-անդամուհիներուն կողմէ, որոնք խոնարի աշխատաւորներ են ընդհանրապէս: Առանց նիւթական օժանդակութեան, առանց փորձերու յարմարահի կամ ակումբի, խումբը կատարած է իր փորձերը եւ իր անդամ-անդամուհիներու զոհողութեանց ալ շնորհիւ յաջողած է հանդէս գալ ներկայանալի ձեւով»: Ան կ'եզրափակէ յօդուածը՝ շնորհաւորելով խումբը եւ նուիրեալ խմբավարը՝ մաղթելով, որ անոնք առանց վիատելու շարունակեն իրենց դժուարին ծամբան:

16 Ապրիլ 1961ին «Երեւան» երգչախումբը՝ Կարպիս Կարէեանի խմբավարութեամբ, համերգ մը կու տայ Չահլէի «Իւզպաշեան» սրահին մէջ՝ ի նպաստ Չահլէի Ազգային Պալլադեան վարժարանի չքաւոր սաներուն: Նոյն տարուան 11 Յունիսին Կարպիս Կարէեան՝ ընկերակցութեամբ Միշել Զեսքինֆի, հանդէս կու գայ երգահանդէսով մը, որ տեղի կ'ունենայ Յովակիմեան-Մանուկեան դպրոցի «Գալուստ Կիւլպէնկեան» հանդիսասրահին մէջ:

«Երեւան» երգչախումբը կը շարունակէ հայ երգը տարածելու իր սըրբազան առաքելութիւնը չափազանց դժուար պայմաններու մէջ: Երգչախումբը կը զրկուի իր փորձերը ակումբի մը կամ սրահի մը մէջ կատարելու հանգստաւէտ միջոցներէն, այլ կը հիւրընկալուի նոյնքան անձնագոյ ընտանիքներու մօտ՝ իր փորձերը կատարելու: Խումբէն անդամներ՝ չտոկալով այս պայմաններուն, կը քեն երգչախումբը եւ կը միանան աւելի լայն հնարաւորութիւններ ունեցող խումբերու: Իսկ երգչախումբի նուիրեալ ղեկավար Կարպիս Կարէեան կեանքի իր դժնդակ պայմաններուն տակ կը զոհէ շատ բան՝ ի նպաստ հայ երգին նկատմամբ իր պաշտամունքին:

«Երեւան» երգչախումբի յաջորդ տարեկան համերգը տեղի կ'ունենայ 1964ի Մայիսին Սէն Ժոզէֆ համալսարանի սրահին մէջ: Երգչախումբը իր 44 անդամներով հանդէս կու գայ՝ ներկայացնելով ազգային 16 երգերով յայտագիր մը: Քոչարեան՝ «Նազելի», Մազմանեան՝ «Կարմիր վարդ» եւ «Չաղչի դռնով», Ալթունեան՝ «Սիրեմ կը», «Թագւորի մեր» եւ «Հոյ Նազան իմ եարը»: Յայտագրին նորութիւնն է խմբավար Կարպիս Կարէեան-

նի յօրինած արաբերէն «Հահրաթու զուհուր» երգը, խօսք՝ բանաստեղծ Սայիտ Աքըլի: Սայիտ Աքըլ, որ կը հովանաւորէր հանդիսութիւնը, կը յայտնէ, թէ Կարալիս Կարէեան կրցած է արտայայտել իր բանաստեղծութեան ոգին՝ անոր յաջող յօրինումով: Այս համերգին մասին *Յառաջ* շաբաթաթերթի թղթակիցը, «Երեւան» երգչախումբին արձանագրած յաջողութիւնը գնահատելով հանդերձ, խմբավարին երկու դիտողութիւն կ'ընէ. «Առաջին, մեր կարծիքով յայտագիրէն դուրս պէտք է մնային Քափուայի «Դոռնա Ա. Սորիէնթոն», Սէտովի «Մերձմոսկովեան գիշերները» եւ «Մայր Արաքսի ափերով»ը, որոնք խումբի այժմու մակարդակէն բարձր կը մնան: Երկրորդ, երգչախումբի ղեկավարը պէտք է յառաջիկային աւելի բժախնդիր ընտրութիւն մը կատարէ երգիչ-երգչուհիներուն՝ երգչախումբէն դուրս ձգելով դեռ չկազմաւորուած ձայները»²²⁵:

Այս կ'ըլլայ «Երեւան» երգչախումբին վերջին համերգը: Սակայն Կարալիս Կարէեան կը շարունակէ հանդէս գալ մենահամերգներով եւ իր մասնակցութիւնը բերել ձեռնարկներու: *Այգ* օրաթերթը 1967ին հաղորդագրութիւն մը կը հրատարակէ երգիչ Կարալիս Կարէեանին օգնելու նպատակով. «Կարալիս Կարէեան թենոր տրամաթիք ձայն ունի, անոյշ թեմպը ու զգայնութիւն: Իր երգերը կը տպաւորեն ունկնդիրները, քանի որ Կարէեան կ'ապրի ինչ որ կ'երգէ: Եթէ կարելիութիւն տրուի իրեն, կըրնայ առաւել զարգացնել իր ձայնային շնորհքը եւ հասնիլ կարելոր տեղ մը: Արժանի է ուշադրութեան ու այս մէկը կ'արժէ որ չզլացուի շնորհալի այս տղուն, որուն համար երգելը ապրելու համազօր տենչ մըն է»²²⁶:

1992ին Կարալիս Կարէեան՝ իր անձնական միջոցներով եւ նախաձեռնութեամբ, կը կազմէ նոր երգչախումբ մը, զոր կը կոչէ «Լոյս»: Երգը սիրող 30-40 երկսեռ երիտասարդներ կ'անդամակցին այս երգչախումբին, որուն փորձերը տեղի կ'ունենան Ուրֆայի հայրենակցական միութեան փոքր սրահին մէջ, շաբաթը երկու անգամ: Կարէեան երգչախումբի անդամներուն կը դասաւանդէ նօթա, երգ եւ երաժշտութիւն: «Լոյս» երգչախումբի անդրանիկ համերգը Ա քափեյլա կատարողութեամբ տեղի կ'ունենայ 14 Դեկտեմբեր 1993ին, Պուրժ Համուտի «Յովհաննէս Պօղոսեան» թատերասրահին մէջ: 1996ին տեղի կ'ունենայ «Լոյս» երգչախում-

²²⁵ Անցեալ Կիրակի Սէն Ժոզէֆ համալսարանի սրահին մէջ. «ԵՐԵՒԱՆ երգչախումբը յաջողութեամբ դուրս եկաւ իր տարեկան համերգով», *Յառաջ* շաբաթաթերթ, 14 Յունիս 1964:

²²⁶ «Կարալիս Կարէեան երգիչ», *Այգ*, 6 Ապրիլի 1967:

«Լոյս» երգչախումբ եւ խմբավար Կարէեան

քի երկրորդ համերգը, Պուրճ Համուտի «Յակօր Տէր Մեքընեան» սրահին մէջ:

1995-2000 Կարպիս Կարէեան կը ղեկավարէ Հայ առաքելական եկեղեցասիրաց եղբայրակցութեան երիտասարդական երգչախումբը: Ազգային եւ եկեղեցական երգացանկով, տօնական առիթներով այս երգչախումբը հանդէս կու գայ հոգեւոր երգերով, եղբայրակցութեան կեդրոնի բեմէն:

Կարպիս Կարէեանի կեանքէն անբաժան եղան անցուկ պայմանները, ան համտեսեց կեանքի ամէն տեսակ դառնութիւններ, սակայն, շնորհիւ իր յամառ աշխատանքին ու զոհաբերութեան, ան դարձաւ անխոնջ խումբավար եւ բացառիկ թենոր:

Կարպիս Կարէեան յետ կարճատեւ հիւանդութեան՝ կը մեկնի այս աշխարհէն 27 Ապրիլ 2008ին:

ՆՈՐ ՍԵՐՈՒՆԴ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՄԻՈՒԹԵԱՆ «ԳԱՐՈՒՆ» ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲ

«Գարուն» երգչախումբի խմբավար Կիրեղ Մանկրեան (ծն. 1944) փոքր տարիքին սկսած է դաշնակի դասերու հետեւիլ: 1963ին կ'ընդունուի Պէյրութի ազգային երաժշտանոցը, ուր դաշնակի ուսուցիչն է Մատլէն Փեհլիվանեան-Մտաուար, իսկ թէորիի ուսուցիչը՝ Պօղոս Ճելալեան: Ան մէկ տարի անց՝ 1964ին, երաժշտական բարձրագոյն կրթութիւն ստանալու համար կը մեկնի Հայաստան, ուր կ'ընդունուի եւ կ'ուսանի մինչեւ 1970, Երեւանի Կոմիտասի անուան պետական երաժշտանոցին մէջ ու կը տիրանայ երաժշտութեան մէջ Արուեստի մագիստրոս տիտղոսին: Առաջին քանի մը տարիները ան Երեւանի մէջ կը նուիրուի դաշնակի դասընթացքներու՝ Սեդա Սահարունիի առաջնորդութեամբ: Ապա, առիթով մը, Երեւանի մէջ ան կը հանդիպի Աշոտ Պատմագրեանին, որ Մանկրեանին կ'առաջարկէ եւ կը խոստանայ իր Պէյրութի «Կոմիտաս» երգչախումբին ղեկավարութիւնը՝ երբ Մանկրեան Պէյրութ վերադառնայ: Կիրեղ Մանկրեան՝ խանդավառուած Պատմագրեանի խոստումէն, կը սկսի խմբավարական դասընթացքի հետեւիլ՝ Հայաստանի ժողովրդական արուեստագէտ, երգահան-խմբավար Մարտին Մազմանեանի առաջնորդութեամբ:

Երբ Մանկրեան 1971ին, ուսումը աւարտելէ ետք, Պէյրութ կը վերադառնայ ծառայելու համար լիբանանահայ գաղութին եւ մասնաւորաբար Նոր Սերունդ մշակութային միութեան²²⁷ որպէս անդամ ստանձնելու «Կոմիտաս» երգչախումբի ղեկը, Պատմագրեան մեկնած էր Լիբանանէն եւ միտքը փոխած: Ուստի Մանկրեան ծանուցում կը դնէ Պէյրութի օրաթեր-

²²⁷ Նոր սերունդ մշակութային միութիւնը հիմնուած է 1955ին, Պէյրութի մէջ: Հիմնադիրներն են սփիւռքահայ գրողներ եւ մտաւորականներ: Ան կը գործէ Հնչակեան կուսակցութեան հովանիին տակ եւ կը ծաւալէ գործունէութիւն մշակոյթի տարբեր բնագաւառներու մէջ՝ գրականութիւն, թատրոն, երաժշտութիւն եւ պարարուեստ:

թերուն մէջ՝ անդամահաւաքի համար, որպէսզի կազմէ իր անձնական երգչախումբը: Որպէս արձագանգ թերթերուն մէջ լոյս տեսած ծանուցումին, «Կոմիտաս» երգչախումբի անդամներուն կէսը կը միանայ Մանկերեանի կազմելիք երգչախումբին: Մինչ այդ, Պատմագրեան կը հիւանդանայ եւ կը դադրի երգչախումբ խմբավարելէ, ուստի իր երգչախումբին մնացած անդամները կը ցրուին, եւ «Կոմիտաս» երգչախումբը կը լուծուի:

Կիւրեղ Մանկրեանի շուրջ կը խմբուին երգարուեստը սիրող խումբ մը երիտասարդներ եւ կ'որոշեն կազմել մնայուն երգչախումբ մը, որուն նպատակն է «զարգացնել հայկական խմբերգային արուեստը, զայն ծանչցնելու օտար շրջանակներու, ինչպէս նաեւ զարգացնել լիբանանահայ գաղութի երաժշտական մակարդակը»²²⁸: Գլխաւոր դժուարութիւնը կ'ըլլայ գտնել երաժշտական կրթութիւն ունեցող երգիչ-երգչուհիներ, որոնք թերահաւատ չեն եւ կ'ուզեն մաս կազմել երգչախումբին: «Գարուն» երգչախումբը կը կազմուի մեծ մասամբ երաժշտական կրթութիւն ունեցողներէ, իսկ փոքր մաս մը՝ երգչախմբային փորձառութիւն ունեցողներէ: Իւրաքանչիւր ձայն առանձին շաբաթական երկու փորձ կ'ունենայ:

«Գարուն» երգչախումբի անդրանիկ համերգը՝ խմբավարութեամբ Կիւրեղ Մանկրեանի, տեղի կ'ունենայ իր հիմնադրութենէն վեց ամիս ետք, 31 Մայիս 1972ին Յովակիմեան-Մանուկեան վարժարանի «Գալուստ Կիւլպէնկեան» հանդիսասրահին մէջ: Նորակազմ 23 հոգինոց երգչախումբին մէջ կան գաղութին ծանօթ երգիչ-երգչուհիներ: Երկու մասերէ բաղկացած յայտագիրը կ'ընդգրկէ հայկական եւ միջազգային դասական խմբերգներ, մեներգներ եւ զուգերգներ: Առաջին մասով երգչախումբը հանդէս կու գայ Մ. Եկմալեան՝ «Ով հայոց աշխարհ», Կոմիտաս՝ «Կուժն առայ» եւ «Գնա-գնա», Բ. Կանաչեան՝ «Բամ փորոտան» (մեներգող՝ Սեդրակ Տաղլեան), Ա. Սաթեան՝ «Ձանգեզուր» (զուգերգ՝ Սահակ Խաչատուրեան եւ Վահէ Էլմայեան), Ճ. Փուշինի՝ «Օ միօ Պապպինօ» (մեներգ՝ Նինա Խաչիկեան), Մոցարթ՝ «Ռեքուիեմ» (Տիէսիրէ) եւ Ալան Յովհաննէս՝ «Սաղմոս 28» խմբերգներով: Համերգի երկրորդ բաժինով երգչախումբը կը կատարէ Մ. Եկմալեան՝ «Սուրբ, սուրբ», Ա. Յարութիւնեան՝ «Օրօրոցային» (մեներգող՝ Շուշիկ Քէշիշեան) եւ «Փառք հայրենիքին» (Հայրենիք քանթաթա), Ա. Տիգրանեան՝ «Նախերգանք» եւ «Անուշի եւ

²²⁸ Կարպիս Տէր Եղիայեան, Տեսակցութիւն մը խմբավար Կիւրեղ Մանկրեանի հետ. (Այգի յօդուածին վերջաւորութեան), «ԳԱՐՈՒՆ երգչախումբի անդրանիկ համերգը», Այգ օրաթերթ, 6 Յունիս 1972:

«Գարուն» երգչախումբ ու խմբավար Կիրել Մանկրեան

Սարոյի զուգերգը» (Շ. Քէշիշեան եւ Վ. Էլմայեան), Է. Յովհաննիսեան՝ «Երեւան-Երեւոնի» եւ Ա. Պապաճանեան՝ «Ազգ փառապանծ» խմբերգները: Երգչախումբին դաշնակով կ'ընկերակցի Արփի Եագուպեան, իսկ քանի մը խմբերգներու երգեհոնով՝ Զարեհ Ուզունեան: Այս համերգը երկու շաբաթ ետք կը կրկնուի նոյն սրահին մէջ:

«Գարուն» երգչախումբի այս անդրանիկ համերգին մասին խմբավար Մանկրեան կը յայտնէ իր տպաւորութիւնը. «Իր թերութիւններով հանդերձ, սկիզբի համար գոհացուցիչ էր եւ յաջող: Յոյս ունիմ, որ մեր յաջորդ ելոյթները կ'ըլլան աւելի կատարելագործուած, ըլլայ որակի, ըլլայ մակարդակի տեսակէտներով»²²⁹: *Արարատ* օրաթերթը խումբի անդրանիկ ելոյթի մասին կը գրէ. «Մայիս 31-ի (1972) այս համերգով, Լիբանանահայ գաղութը, (որ իրապէս կը տագնապի մնայուն ու խոստմնալից երգչախումբերու պակասէն), օժտուեցաւ փայլուն ապագայ խոստացող, երիտասարդ ու խոստմնալից ոյժերէ բաղկացած եւ մնայուն ըլլալու բոլոր տուեալները ունեցող երգչախումբով մը»:

Կիրել Մանկրեան, 1973ի համերգներուն ընդառաջ, կ'ունենայ հարցազրոյց մը *Արարատի* թղթակիցին հետ, որուն հարցումներուն պատաս-

²²⁹ Նոյնը:

խանելով՝ կ'ըսէ. «Որպէս բոլորովին նորակազմ երգչախումբ՝ ԳԱՐՈՒՆի անդրանիկ համերգը՝ մեր երաժշտասէր հասարակութեան մօտ ձգեց խանդավառ տպաւորութիւն: Իսկապէս բաւական դժուար էր նոր տարրերով հիմը դնել երգչախումբի մը եւ հանրութեան ներկայանալ յայտագրով մը՝ որ կազմուած էր հայկական եւ միջազգային դասական երգերով: ...Մեր երգչախումբին նպատակներէն մին է ժողովուրդին մէջ հետաքրքրութիւն ստեղծել դէպի խմբերգային արուեստը, որուն հանդէպ ցարդ ցոյց տրուած մօտեցումը այդքան ալ խրախուսիչ չէ եղած: ...Սակայն, կ'ուզենք կարեւորութեամբ նշել որ մեր երիտասարդական բոլոր կարողութիւնները ի գործ պիտի դնենք նպաստելու համար Լիբանանի մշակութային կեանքի վերելքին եւ հայ երգի ազգօգուտ գործին»²³⁰:

«Գարուն» երգչախումբի անդրանիկ համերգին ձգած դրական արձագանգը մեծապէս կը խրախուսէ երգչախումբն ու անոր ղեկավարը: Մէկ տարի անց՝ 26 եւ 29 Ապրիլ 1973ին, դարձեալ «Գալուստ Կիւլպէնկեան» հանդիսասրահին մէջ «Գարուն» երգչախումբը՝ Կիրել Մանկրեանի խմբավարութեամբ, հանդէս կու գայ երկու համերգներով: Յայտագրի առաջին մասով երգչախումբը կը կատարէ Կոմիտաս՝ «Գութաներգ» եւ «Կալի երգ», Մ. Եկմալեան՝ «Կիլիկիա» եւ «Ձէյթունցիներու երգ», Բ. Կանաչեան՝ «Օրօր» եւ «Բամ փորոտան», Ա. Տիգրանեան՝ «Ջիւան եարջան» (Սարոյի արիան «Դաւիթ Բէկ» օփերայէն), Ալապիէֆ՝ «Սոխակը», Մոցարթ՝ «Սանքթուս», Պէթովէն՝ «Ֆանթազիա» (ֆինալ): Յայտագրի երկրորդ բաժնով երգչախումբը կը ներկայացնէ Ա. Տիգրանեան՝ «Քայլերգ» եւ «Արի Հարալօ» (Դաւիթ Բէկ օփերայէն), Ա. Սաթեան՝ «Հանքագործներու երգը», Ա. Յարութիւնեան՝ «Հայրենի երկրի երգը», Է. Յովհաննիսեան՝ «Սարդարապատ», Ա. Պապաճանեան՝ «Ազգ փառապանծ» եւ Ա. Տիգրանեան՝ «Անուշի խելագարութիւնը» (Անուշ օփերայէն): Մեներգողներն են՝ Վահէ Էլմայեան, Յասմիկ Սանոսեան, Նինա Խաչիկեան եւ Ոսկան Քեշիշեան: Դաշնակահարն է Արփի Եագուպեան: *Արարատ* օրաթերթի թղթակիցը մանրամասն կը նկարագրէ համերգը եւ կ'եզրափակէ. «Անգամի մը համար եւս յաջողութիւն կը մաղթենք ընդհանուր առմամբ երիտասարդ ու յուսադրիչ տարրերէ բաղկացած ԳԱՐՈՒՆ երգչախումբի բոլոր երգիչ-երգչուհիներուն, ի մասնաւորի խմբավար Կիրել

²³⁰ Թղթակից, «Արարատի հարցազրոյցը Նոր Սերունդ մշակութային միութեան ԳԱՐՈՒՆ երգչախումբի ղեկավար՝ ԿԻՐԵՂ ՄԱՆԿՐԵԱՆԻ հետ», *Արարատ*, 21 Ապրիլ 1973:

Մանկրեանին, մաղթելով որ հաստատ քայլերով յառաջանան, անտեսելով ամէն տեսակի դժուարութիւններ: Արդարեւ, նախկին աշխատանքը գերազանցելու իրենց կարողութիւնն ու պատրաստակամութիւնը, մեզի առիթը կ'ընծայեն յուսալու, որ ապագայի հանդէպ կրնանք աւելի լաւատես ըլլալ»²³¹:

Այս երկու համերգները «Գարուն» երգչախումբին վերջին ելոյթները կ'ըլլան:

1971ին Կիւրեղ Մանկրեան իր երգչախումբը սկսելու խնդրանքով դիմած էր Հայ բարեգործական ընդհանուր միութեան (ՀԲԸՄ), բայց անոնք հետաքրքրութիւն չէին ցուցաբերած: 1974ին նոյն միութեան պատասխանատուներէն Արա Թովթեան կ'առաջարկէ գործակցիլ Մանկրեանի հետ, եւ վերջապէս 1975ին Կրթական յանձնախումբը կ'ընդունի Մանկրեանի բոլոր առաջարկները, որպէսզի ան երաժշտութիւն դասաւանդէ Բարեգործականի չորս-հինգ դպրոցներուն մէջ եւ աշխատի միութեան երգչախումբին ու պարախումբին հետ: Դժբախտաբար վրայ կը հասնի Լիբանանի քաղաքացիական պատերազմը, եւ այս գործակցութիւնը ելոյթներու չի յանգիր:

Կիւրեղ Մանկրեան մեծ ներդրում կ'ունենայ 1972ին, Մինաս Թէքէլեանի տնօրինած «Թէքէլեան նախապատրաստական երաժշտանոց»ի²³² հիմնադրութեան ընթացքին, շնորհիւ կարելոր անձնաւորութեանց հետ իր ունեցած ծանօթութեան: Մինաս Թէքէլեան (1910-1981) երաժիշտ Յակոբ Իւլէզեանի կրթած որբանոցի աշակերտներէն է, որ, դառնալով փնտռուած նուագող եւ ուսուցիչ փչողական նուագարաններու, կը պաշտօնավարէ Պէյրութի պետական երաժշտանոցին մէջ՝ որպէս ուսուցիչ եւ երաժշտանոցի նուագախումբի անդամ (1960-1970): Կիւրեղ Մանկրեան իբրեւ փոխտնօրէն եւ ուսուցիչ կը պաշտօնավարէ Թէքէլեան երաժշտանոցին մէջ, մինչեւ իր Ամերիկա մեկնումը՝ 1976ին:

Մանկրեան պատերազմին պատճառով կը մեկնի Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներ՝ սպասելով Լիբանանի քաղաքացիական պատերազ-

²³¹ Թղթակից, «ԳԱՐՈՒՆ երգչախումբի համերգը», *Արարատ*, 5 Մայիս 1973:

²³² «Թէքէլեան նախապատրաստական երաժշտանոց»ը պետութեան կողմէ պաշտօնապէս ճանչցուած է պետական թիւ 4006 արտօնագրով: Երաժշտանոցի հիմնդ տարիներու ուսման ծրագիրը կ'ընդգրկէ նուագարանի կողքին պարտադիր սոլֆեժի եւ թէորիի ուսուցում: Ուսման շրջանը յաջողութեամբ աւարտողը կը ստանայ համապատասխան պաշտօնական վկայական:

մի աւարտին, սակայն անողոք պատերազմը երկար կը տեւէ, այդ պատճառով ալ ան կը մնայ Ամերիկա եւ, իր եղբայրներուն օգնութեամբ, կը հաստատուի Փասատինա, ուր Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ երգչախումբը կը ղեկավարէ (1976-1981) եւ կը դառնայ նոյն եկեղեցւոյ երգչեհոնահարը (1981-ցայսօր): Կիւրեղ Մանկրեան Ամերիկա հաստատելէ ետք կը զբաղի դաշնակի անձնական դասեր տալով, Ֆերահեան դպրոցի մէջ երաժշտութիւն կը դասաւանդէ (1981-1982) եւ հայ աշակերտներով երգչախումբ մը կը կազմէ Լա Վերնի Հայ-ամերիկեան միջազգային քոլէճին մէջ (1981-1991):

Կիւրեղ Մանկրեանի Միացեալ Նահանգներ մեկնումով «Գարուն» երգչախումբը կը դադրի գործելէ եւ կը կազմալուծուի:

ՀԱՄԱՁԳԱՅԻՆ ԿՐԹԱԿԱՆ
ԵՒ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ
ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԵԱՆ
ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲԵՐ

ՆԵՐԱԾԱԿԱՆ

Համազգային հայ կրթական եւ մշակութային միութիւնը կը հիմնուի Եգիպտոսի մէջ 28 Մայիս 1928ին՝ խումբ մը մտաւորականներու եւ հասարակական գործիչներու կողմէ: Հիմնադիր ինը անդամներն էին՝ Բժ. Համօ Օհանջանեան, Ստեփան Եսայեան, Գասպար Իփէկեան, Լեւոն Ծանթ, Նիկոլ Աղբալեան, Մինաս Խաչատուրեան, Սեդրակ Պալըզձեան, Յակոբ Պալըզձեան եւ Սարգիս Մալխասեան: Այս նոր կազմուած ընկերակցութեան նպատակն էր հայ մշակոյթի, գրականութեան, արուեստի տարբեր բնագաւառներու, կրթութեան եւ հայապահպանութեան պահպանումն ու տարածումը: Համազգայինի երկրորդական վարժարան մը բանալու ամէնէն կարեւոր ծրագիրը կ'իրականանայ 3 Մարտ 1930ին: Պէյրութի մէջ կը հիմնուի Հայ Ճեմարանը՝ տրուած ըլլալով, որ Լ. Ծանթ, Ն. Աղբալեան եւ Գ. Իփէկեան հաստատուած էին Պէյրութ, ուր գաղութը իր հոծ հայութեամբ մշակութային գործունէութեան կարելիութիւններ կը ներկայացնէր: Համազգայինի կեդրոնը 1947ին Պէյրութ կը փոխադրուի, եւ ընկերութիւնը լիբանանեան կառավարութեան կողմէ կը ծանչցուի իբրեւ Համազգային Հայ կրթական եւ մշակութային ընկերակցութիւն: 2019ին նշուեցաւ Համազգայինի 90ամեակը՝ Լիբանանի եւ աշխարհի մէջ:

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆԻ ՊՈՒՐՃ ՀԱՄՈՒՏԻ «ՍԻՄՈՆ ՎՐԱԳԵԱՆ» ՄԱՍՆԱՃԻՒՂԻ «ՇԱՀՄՈՒՐԱՏԵԱՆ» ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲ

Համազգայինը Լիբանանի մէջ ունի բազմաթիւ մասնաձիւղեր, որոնք շատ աշխոյժ գործունէութիւն կը ծաւալեն մշակութային մարզին մէջ: Այս մասնաձիւղերէն ամէնէն հինը Պուրճ Համուտի «Սիմոն Վրացեան»ն է՝ հիմնուած 1952ին: Այս թուականին նորաստեղծ մասնաձիւղը իր շուրջ կը համախմբէ մշակոյթի ծարաւ 150 երիտասարդներ, որոնք մեծ մասամբ Պուրճ Համուտի հայկական վարժարաններու մէջ պաշտօնավարող ուսուցիչ - ուսուցչուհիներ են: Տարիներու ընթացքին մասնաձիւղը կ'ունենայ իր թատերախումբը, հայկական պարախումբը, նաեւ կը փափաքի ունենալ իր սեփական եւ մնայուն երգչախումբը²³³: Այս մտադրութեամբ, 1958 տարեշրջանին, Համազգայինի Պուրճ Համուտի մասնաձիւղի վարչութիւնը կը հրաւիրէ երիտասարդ Բաֆֆի Սվաճեանը՝ (ծնեալ 1935, Պէյրութ), Պէյրութի Նշան Փալանճեան Ճեմարանի աշակերտ, Բ. Կանաչեանի «Գուսան» երգչախումբի անդամներէն եւ Պէյրութի պետական երաժշտանոցի փայլուն աշակերտ, որ կը հետեւի դաշնակի եւ ձայնամարզութեան դասընթացքներուն: 40-50 պարման-պարմանուհիներով Բաֆֆի Սվաճեան կը կազմէ «Շահմուրատեան» երգչախումբը: Ան կը սկսի լուրջ աշխատանքի, բաւական լաւ կը մարզէ երգչախումբը, եւ նոյն տարին երգչախումբը ելոյթ կ'ունենայ քանի մը առիթներով:

Բաֆֆի Սվաճեան

11 Յունիս 1958ին Համազգայինի Պէյրութի վարչութիւնը, Ճեմարանի

²³³ Շահանդուխտ, «Համազգայինի Սիմոն Վրացեան (Պուրճ Համուտ) մասնաձիւղը», *Ազդակ*, 8 Օգոստոս 1987:

նորակառոյց «Վասպուրական» սրահին մէջ կը ներկայացնէ երիտասարդ խմբավար Րաֆֆի Սվաճեանը՝ իր «Շահմուրատեան» երգչախումբով: Յայտագիրին մաս կը կազմեն Կոմիտաս՝ «Գութաներգ» եւ «Քաղհաներգ», Կանաչեան՝ «Շուշու» եւ Թ. Ալթունեան՝ «Հովիւի երգ» եւ «Բամպակի երգ»: Այս վերջին երկուքը կը կրկնուին բոլոր ծափերու արժանանալէ ետք: Իսկ յայտագրէն դուրս «Շահմուրատեան» երգչախումբը կ'երգէ Վանայ հարսանեկան երգերէն նմոյշ մը՝ ստեղծելով մեծ խանդավառութիւն:

Այս համերգին մասին *Այգ* օրաթերթի յօդուածագիրը կը գրէ. «Յայտնութիւն մը եղաւ Րաֆֆի Սվաճեան պէյրութահայութեան համար: Իր երեւումը, երաժշտական ասպարէզէն ներս, խոր հետաքրքրութիւն ստեղծեց երաժշտասէրներու մէջ: ...Րաֆֆի Սվաճեանի համերգը լսելէ վերջ, անվարան կ'ըսենք՝ թէ ան ունի ղեկավարի տաղանդ»²³⁴:

Յաջորդ տարին «Շահմուրատեան» երգչախումբը 25 Մարտ 1959ի երեկոյեան, «Սինեմա Սեան»ի մէջ կ'ունենայ համերգ մը՝ երիտասարդ խմբավար Րաֆֆի Սվաճեանի ղեկավարութեամբ: Երկու մասերէ բաղկացած յայտագրին Ա. մասը կը կազմեն Կոմիտաս վարդապետի «Օրհներգ հայրապետական»ը, Կանաչեանի «Հօպ Կիւլիզար»ը եւ «Հայրենի կարօտ»ը, ապա մեներգ մը՝ «Անտունի»՝ կատարումով Ստեփան Ազատեանի, իսկ վերջին բաժնով նուագախումբը կը մեկնաբանէ «Անուշ» օփերայէն քանի մը կտորներ:

Յայտագրին Բ. մասով երգչախումբը կը կատարէ Յակոբ Իւլէզեանի «Օրօր»ը, Կանաչեանի «Գարուն եկաւ»ը եւ «Նարօ ջան»ը: Կարպիս Զաքարեան կը ներկայացնէ մեներգ մը՝ Յովի. Պատալեանի «Միայն թէ մայրս չիմանայ», որմէ ետք նուագախումբը կը նուագէ Ա. Սպենդիարեանի «Հիճազ»ը եւ Հրանդ Գէորգեանի «Սիրերգ»ը: Ապա, Ն. Սաղազարեան կ'երգէ Ալ. Սպենդիարեանի «Այ վարդ»ը, որուն կը յաջորդեն Թ. Ալթունեանէն երկու խմբերգներ՝ «Հովիւի երգ» եւ «Բամպակի երգ»:

«Շահմուրատեան» երգչախումբի այս երաժշտական երեկոն մեծապէս կը գնահատուի ներկաներէն, որոնք երկարատեւ ծափահարութիւններով եւ քաջալերական խօսքերով կը խրախուսեն երեկոյթի կազմակերպիչները, երգչախումբի անդամները, նուագախումբը եւ խոստմնալից խմբավար Րաֆֆի Սվաճեանը²³⁵:

²³⁴ Շահանդուխտ, «Րաֆֆի Սվաճեանի յաջողութիւնը», *Այգ*, 18 Յունիս 1958:

²³⁵ «Շահմուրատեան երգչախումբի երաժշտական երեկոն», *Այգ*, 27 Մարտ 1959:

Համագգայինի Պէյրութի մասնաձիւղը Յունիս 1959ին կը կազմակերպէ գեղարուեստական յայտագիր մը, որուն մէջ կը ներկայացնէ երիտասարդ, նորահաս խմբավար Ր. Սվաձեանը՝ Պուրձ Համուտի «Շահմուրատեան» երգչախումբով, եւ երիտասարդ երգչուհի Արփինէ Փեհլիվանեանը: Յայտագրին Ա. մասը յատկացուած էր հայ երաժշտութեան երկու վարպետներուն՝ Կոմիտաս վարդապետի եւ Բարսեղ Կանաչեանի, ինչպէս նաեւ Գ. Սիւնիի, Կ. Զաքարեանի եւ Վ. Սարգիսեանի գործերուն: Իսկ յայտագրի Բ. մասը՝ ամբողջութեամբ Թ. Ալթունեանի գործերուն:

Այգ օրաթերթի յօդուածագիրը այս համերգին մասին կը գրէ. «Կանաչեանի «Շուշօ»ն Ա. մասին լաւագոյն կտորը հանդիսացաւ: ... Յայտագրին Բ. մասին մէջ «Հինգալլա»ն տեսակ մը կատարելութիւն եղաւ: ... Մենք Րաֆֆիի ղեկավարութեան մէջ ամէն բանէ առաջ լրջութիւն մը գտանք, գործին մօտենալու նկատմամբ: Ոչ մէկ ձեւակերպութիւն, ուշադրութիւն գրաւելու համար: Զուսպ կեցուածք, զուսպ եւ նշանակալի շարժումներ: Այս լրջութիւնն է, որ մեզ կը մղէ հաստատելու, թէ Րաֆֆին ապագայ խոստացող խմբավար մը կրնայ ըլլալ, երբ անհրաժեշտ գիտելիքները ձեռք բերէ: Կ'ուզենք հաւատալ, որ իր մէջ կոչում մը ունի, զոր օր մը պիտի կարենայ վաւերական կերպով արժեցնել»²³⁶:

Րաֆֆի Սվաձեան իր առաջին քայլերը Պուրձ Համուտի եւ Պէյրութի մէջ առնելէ ետք, կը մեկնի Հալէպ եւ 80 հոգինոց երկսեռ խումբ մը՝ «ԿարաՄուրզա» երգչախումբը կը մարզէ եւ երկու յաջող համերգներով հանդէս կու գայ՝ մեծապէս խանդավառելով հալէպահայութիւնը: Ան 7 Հոկտեմբեր 1959ին կը ներկայացնէ երեք մասերէ բաղկացած յայտագիր մը, որուն մէջ տեղ գտած են նաեւ արաբերէն երգեր: Կանաչեան՝ «Հօպ Կիւլիւար», «Հոյ Նար», «Շուշօ», «Վարդերի հետ», «Նարօ ջան». Թ. Ալթունեան՝ «Կենաց երգ». Կոմիտաս՝ «Սարերի վրով գնաց», «Գարուն ա», «Գութաներգ». Գ. Սիւնի՝ «Վուշ վուշ», եւ Զաքարեան՝ «Կաքաւ եմ»:

Այգ օրաթերթին մէջ լոյս տեսած յօդուածով, Հալէպէն Յակոբ Գրաձեան կը գրէ. «Երիտասարդ խմբավարին մասին լսած եւ կարդացած էինք, սակայն մեր աչքերով տեսնելէ յետոյ համոզուեցանք, որ ան իսկապէս արժէք մըն է, եւ ամէն տուեալ ունի կատարելութեան հասնելու»²³⁷:

²³⁶ Հերվարդ, «Համագգայինի գեղարուեստական երեկոյթը. երիտասարդ խմբավար Րաֆֆի Սվաձեան եւ երգչուհի տիկ. Արփինէ Փեհլիվանեան», *Այգ*, 14 Յունիս 1959:

²³⁷ Յակոբ Գրաձեան, «Րաֆֆի Սվաձեանի համերգը», *Այգ*, 23 Հոկտեմբեր 1959:

Հալեպի յաջողություններէն ետք, այս անգամ Բաֆֆի Սվաճեան Պէյրութ կը բերէ Հալեպահայ ուսանողական միութեան 80 հոգինոց «Կարա-Մուրզա» երգչախումբը համերգ մը տալու Պէյրութի ԵՌԻՆԵՍՔՕԻ պալատին մէջ Ուրբաթ, 8 Յունուար 1960ին, երեկոյեան ժամը 9ին: Այս համերգը կը կազմակերպուի Պուրճ Համուտի Համազգային մշակութային միութեան կողմէ: Համերգին օրը՝ կէսօրին, լուր կը տրուի ղեկավարին, որ ԵՌԻՆԵՍՔՕԻ սրահը պիտի չտրուի իրեն, եւ որ պէտք է ան ելք մը գտնէր: Բոլոր միջամտութիւնները՝ մինչեւ կրթութեան նախարարին, ապարդիւն կ'ըլլան: Յուսահատութեան գագաթնակէտին հասած, կէսօրէ ետք՝ վերջին վայրկեանին, Ամերիկեան համալսարանի տնօրէնութեան կատարած դիմումը կ'ընդունուի, եւ համերգը տեղի կ'ունենայ Ամերիկեան համալսարանի «Չեփըլ» սրահին մէջ:

Հակառակ չնախատեսուած դժուարութիւններուն, Բաֆֆի Սվաճեանի ղեկավարած համերգը կ'անցնի շատ յաջող: Յայտագիրը յատկացուած էր երկու վարպետներու՝ Կոմիտասի եւ Կանաչեանի գործերուն, նախապատուութիւնը տալով վերջինին: Երգչախումբը Կանաչեանէն կը մեկնաբանէ՝ «Հօպ Կիւլիզար», «Հոյ Նար», «Վարդերի հետ», «Շուշօ» եւ «Նարօ ջան»: Այս համերգին մասին *Այգի* յօդուածագիրը կը գրէ. «Առանց սայթաքումի, սկիզբէն մինչեւ վերջը, ան գոց ղեկավարեց խումբը, որ իր կարգին երգեց անսխալ: Սակայն բարդ կառոյցով եւ խորին ուրիշով խմբերգներ կառավարելու համար դեռ շատ կանուխ է: Առ այժմ Բաֆֆին պէտք է գոհանայ մեղեդիական երգերով, որոնք թէ իր խառնուածքին կը թուին յարմարիլ եւ նոյն ատեն աւելի մատչելի են:....Այս բոլորը անշուշտ աւելի ձեռնհասութեամբ եւ հեղինակութեամբ պիտի ըսէր իր վարպետը: Բայց դժբաղդաբար Պր. Կանաչեան ներկայ չէր կրցած ըլլալ Բաֆֆիի համերգին: Ան միայն հաստատ կերպով կրնայ մատնանշել տկարութիւնները եւ վեր առնել առաւելութիւնները, որոնք այնքան նշանակութիւն ունին սկսնակ խմբավարին համար: Բաֆֆին պէտք ունի Պր. Կանաչեանին»²³⁸:

Հազիւ տարի մը անց, Ծաբաթ, 4 Փետրուար 1961ի երեկոյեան ժամը 9ին, Ամերիկեան համալսարանի «Չեփըլ»ին մէջ Բաֆֆի Սվաճեան հանդէս կու գայ Պէյրութի մէջ իր վերջին համերգով: Հակառակ նախորդ տարւան համերգին մասին մամուլին մէջ լոյս տեսած զգուշացումներուն, որ ան «խուսափի բարդ կտորներէ մինչեւ որ պէտք եղած փորձառութիւնն

²³⁸ Հերվարդ, «Բաֆֆի Սվաճեանի համերգը», *Այգի*, 13 Յունուար 1960:

ու մեկնաբանելու խոր հասկացողությունը ձեռք բերէ», ան այդ խորհուրդը նկատի չ'առնելու եւ Կոմիտասի ու Կանաչեանի դժուար գլուխ-գործոցները կը ներառէ յայտագիրին մէջ: Այգի յօդուածագիրը մանրամասն կը նկարագրէ համերգը եւ կը մատնանշէ լաւ եւ ոչ լաւ մասերը: «Շաբաթօրուան համերգը փայլուն չէր, մէկէ աւելի թերութիւններ ունենալով:...Հա-

«Շահմուրատեան» երգչախումբ ու անոր ղեկավար Րաֆֆի Սվաճեան, «Էսենպլի հոլ»

ւասարակշռութեան պակաս կար ...: Այս անգամ Կոմիտասի գլուխ-գործոցներէն՝ թերեւս դժուարագոյնը արձանագրած էր յայտագրին վրայ եւ պէտք է ըսել որ շատ ձախող էր: ... Կանաչեանի հեղինակութիւնները, որոնց հանդէպ մասնաւոր սէր կը թուի ունենալ ան, առաւել կամ պակաս յաջողութեամբ երգուեցան:.....«Մարալօ»ն համակ նրբութիւն, միայն Օր. Էլիզ Մանուկեան փրկեց իր զգայուն ձայնով: ... Խումբին իսկական մեներգողը եւ ձայնը Օր. Մանուկեանն էր»²³⁹:

Խմբավար Րաֆֆի Սվաճեան 1961ին կը բաժնուի իր ծննդավայր Պէյրութէն երթալու Եւրոպա՝ իր երաժշտական ուսումը շարունակելու: Առաջին հանգրուանը կ'ըլլայ Ֆրանսայի Մարսէյ քաղաքը, ուր ան իր երաժշտական ուսումը կը շարունակէ երաժշտանոցին մէջ եւ բախտաւորութիւնը կ'ունենայ հանդիպելու Կոմիտասի հինգ աշակերտներէն մէկուն՝ Վար-

²³⁹ Հերվարդ, «Րաֆֆի Սվաճեան խոստմնալից ուժ մը», Այգ, 11 Մարտ 1961:

դան Սարգիսեանին, որ տարիներէ ի վեր կը ղեկավարէր իր հիմնած «Արմենիա» երգչախումբը: Վարդան Սարգիսեանի փափաքով, Բաֆֆի Սվաճեան կը ստանձնէ «Արմենիա» երգչախումբի ղեկավարութիւնը, եւ համերգաշար մը կու տան Ֆրանսայի հայաշատ քաղաքներուն մէջ՝ Մարսէյ, Վալանս, Վիէն եւ Լիոն: Հինգ տարիներ ղեկավարելէ ետք Մարսէյի «Արմենիա» երգչախումբը, ան 1965ին Նիւ Եորքի Համազգայինէն հրաւէր մը կը ստանայ մեկնելու Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներ: Ան կը մեկնի Նիւ Եորք, ուր կը սկսի ղեկավարել երեք երգչախումբեր՝ Նիւ Եորքի Համազգայինի երգչախումբը, Նիւ Ճորճիի Համազգայինի երգչախումբը եւ Իրանահայ միութեան երգչախումբը, միեւնոյն ատեն նշանաւոր Ճուլեարտ երաժշտանոցին մէջ ան իր երաժշտական եւ խմբավարական ուսումը կը կատարելագործէ:

1967ին Բաֆֆի Սվաճեան կը հրաւիրուի ղեկավարելու Պոսթոնի ՀԲԸՄի «Քնար» երգչախումբը: 1968ին՝ ստանձնելու Պոսթոնի Ս. Յակոբ մշակութային կեդրոնին տնօրէնութիւնը: Հոն կը կազմէ «Սայաթ Նովա» երգչախումբը: 1969ին Սվաճեան կը հրաւիրուի Նիւ Եորքի Հայ մշակութային միութեան կողմէ՝ պատրաստելու Կոմիտասի ծննդեան 100ամեակին նուիրուած հանդիսութեան համերգի բաժինը: (Այդ օրաթերթին տուած իր հարցազրոյցէն, 10 Հոկտեմբերի 1970): Խմբավար Բաֆֆի Սվաճեան 1970-1973 կը ղեկավարէ Ճուլեարտ երաժշտանոցի նուագախումբը: 1973ին, լիբանանահայ Բաֆֆի Սվաճեանի ղեկավարութեամբ՝ Նիւ Եորքի Հայ մշակութային միութեան 100 հոգինոց երգչախումբը ելոյթ կ'ունենայ «Լինքըն» կեդրոնի «Ալիսթուլի հոլ»ի մէջ: Ան առաջին հայկական խումբն էր, որ ելոյթ կ'ունենար «Լինքըն» կեդրոնին մէջ, եւ առաջինը, որ կը ստանար դրական ուշադրութիւն *Նիւ Եորք Թայմզ* թերթին կողմէ²⁴⁰:

2002ին Բաֆֆի Սվաճեան²⁴¹ Հայաստան կը հրաւիրուի Պետական կամերային երգչախումբի խմբավար՝ Յարութիւն Թովիկեանի կողմէ, եւ համերգ մը կու տայ ամբողջութեամբ Բարսեղ Կանաչեանի գործերով՝ զարմացնելով ունկնդիրներուն մէջ գտնուող երգահան Էտուարտ Միրզոյեանը՝ խմբերգներուն բարձր մակարդակի մեկնաբանութեան համար: Դարձեալ Հայաստան կը հրաւիրուի եւ համերգներ կու տայ՝ ղեկավարե-

²⁴⁰ Քաղուած՝ *Արմինէն Ռիփորթըր*էն եւ տպուած *Այգի* Սեպտեմբեր 1973 համարին մէջ:

²⁴¹ Ամերիկաբնակ երաժշտական խմբագիր, համակարգչային նօթագրող եւ դաշնակահար դոկտ. Ծովիկ Մկրեան-Մարգարեան եղած է իմ կապս Բաֆֆի Սվաճեանի հետ: Ռ. Ա.

լով Պետական կամերային երգչախումբը 2003, 2005, 2007, 2008, 2011 եւ 2013 տարիներուն: Հայաստանի մշակոյթի նախարարը 2007ին Երեւանի մէջ զինք կը պարգեւատրէ Մշակոյթի բարձրագոյն պատուոյ մետալով: 2008ին, Երեւանի մշակոյթի նախարարութեան հրաւերով, ան կը մեկնի Վանաձոր՝ ղեկավարելու տեղական երգչախումբը: Վանաձորի խիստ օդին պատճառով Սվաճեանի արեան գերձնշումը կը բարձրանայ եւ մասնակի կաթուած մը կ'անդամալուծէ մարմնին աջ կողմը, մասնատրապէս՝ աջ ձեռքը: Այդ համերգը տեղի չ'ունենար, եւ Սվաճեան կը վերադառնայ Նիւ Եորք՝ իր բնակարանը: Այս պատահարէն ետք ան կը շարունակէ ղեկավարել մէկ ձեռքով:

2011ին Սվաճեան Թեհրան կը հրաւիրուի՝ ղեկավարելու երեք խումբերէ կազմուած միացեալ երգչախումբ մը՝ «Արարատ» միութեան երգչախումբը, Զահմահալ միութեան երգչախումբը եւ Սուրբ Սարգիս եկեղեցւոյ դպրաց դասը: Սվաճեանի Հայաստան վերջին այցելութիւնը եւ իր ասպարէզի վերջին համերգը տեղի կ'ունենայ 2013ին, երբ ան կը ղեկավարէ Հայ աւանի Պետական կամերային երգչախումբը եւ այս համերգէն ետք ան հանգստեան կը կոչուի Նիւ Եորքի մէջ: Խմբավար Սվաճեանի Հայաստանէն դուրս խմբավարած համերգներուն երգացանկերը ընդգրկած են ամբողջովին հայ երգահաններու յօրինումներ, սակայն Հայաստանի համերգներու երգացանկերուն մէջ, հայկական երաժշտութենէ զատ, ան ներկայացուցած է միջազգային դասական երաժշտական գործեր՝ Վիվալտիի «Կլորիա»ն, Մոցարթի «Քորոնէյշն Մասս» եւ այլն: Սվաճեան ունի նաեւ ամբողջութեամբ խմբերգային երաժշտական յօրինումներ եւ մշակումներ: Իր յօրինած քայլերգը՝ նուիրուած Համազգայինին կը հրատարակենք յաջորդ էջերով :

ՔԱՅԼԵՐԳ

Andante

Խօսք՝ ՀՐԱՆԴ՝ ՄԱՐԳԱՐԵԱՆ
Երաժշտ.՝ ԲԱՖԻԻ ԲԱԲԳԷՆ ՍԸՎԱՃԵԱՆ

S

A

T

B

P-no

Մենք պատ-մու-քյան մոր ճամ-

Մենք պատ-մու-քյան մոր ճամ-

6

քորդ-ներն ենք հոգ-վույն մեջ մեր հին կը-տակ - ներ Ան - մար պա-հիլ մը-շա -

8

քորդ-ներն ենք հոգ-վույն մեջ մեր հին կը-տակ - ներ Ան - մար պա-հիլ մը-շա -

6

3

Ր. Սվաճեանի յօրինած քայլերգը

10

կույ - քը մեր որ-պես ջահ գա-լի-քին հանձ - նիլ փառ - քի ճամ-բով վաղ -

8

կույ - քը մեր որ-պես ջահ գա-լի-քին հանձ - նիլ փառ - քի ճամ-բով վաղ -

14

վան հույ-տով Ա - թա-րա-տով վեհ ու ա - զատ ալիտ հա - վետ ապ-րինք սե-րունդ -

8

վան հույ-տով Ա - թա-րա-տով վեհ ու ա - զատ ալիտ հա - վետ ապ-րինք սե-րունդ -

14

18

ճեր կայ-ծակ գա-լի - քին տանք կանք ու հա - վատք քող գոր - ծը մեր հա - լա -

ճեր կայ-ծակ գա-լի - քին տանք կանք ու հա - վատք քող գոր - ծը մեր հա - լա -

22

զատ դա - թեր անց-նի ա-մա - լատ վը - հատ-նե-րուն ան հաս-

զատ դա - թեր անց-նի ա-մա - լատ վը - հատ-նե-րուն ան հաս-

26

Յի ու դառ-մա գե-տը դար - ձի Զա-հա-կիրն ենք մենք հա-յու -

Յի ու դառ-մա գե-տը դար - ձի Զա-հա-կիրն ենք մենք հա-յու -

30

թյան խոս - քին գըր - չին ու վառ եր - գին մա - նուկ - նե - բուն հայ ազ -

թյան խոս - քին գըր - չին ու վառ եր - գին մա - նուկ - նե - բուն հայ ազ -

34

զի տանք հը-պար-տուն-քը փառ - քի հայ հա-վատ-քով մա-սիս-

զի տանք հը-պար-տուն-քը փառ - քի հայ հա-վատ-քով մա-սիս-

38

ված կո - չու - մով ենք հա - մազ - գա - յին:

ված կո - չու - մով ենք հա - մազ - գա - յին:

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆԻ ԱՅՆՃԱՐԻ «ՊԱՐՈՅՐ ՍԵՒԱԿ» ՄԱՍՆԱՃԻՒՂԻ «ԿՈՄԻՏԱՍ» ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲ

Համազգայինի Այնճարի «Պարոյր Սեւակ» մասնաճիւղի «Կոմիտաս» երգչախումբը կը հիմնուի 1971ին: Հիմնադիր խմբավարն է Գէորգ Գանտահարեան, որ Պէյրութէն Այնճար կը բարձրանայ ամէն շաբաթ երգչա-

«Կոմիտաս» երգչախումբի համերգ՝ խմբավարութեամբ Գէորգ Գանտահարեանի, Եղեռնի 50ամեակի յանձնախումբին կազմակերպութեամբ, 1968

խումբին փորձերուն համար եւ կը կազմակերպէ համերգներ: Իր հիմնադրութեան թուականէն սկսեալ Այնճարի Համազգայինի «Կոմիտաս» երգչախումբը՝ տարբեր ղեկավարներու երաժշտական առաջնորդութեամբ, հանդէս եկած է դասական, հոգեւոր թէ ժողովրդական երաժշտական գործերու ներկայացումով, յաճախ պարախումբի եւ նուագախումբի ընկերակցութեամբ, ոչ միայն Լիբանանի մէջ, այլ մինչեւ իսկ Հայաստանի մէջ:

1977ին «Կոմիտաս» երգչախումբի ղեկավարությունը կը ստանձնէ Վարդան Աշգարեանը²⁴² (այժմ տէր Մաշտոց Ա. քահանայ, Կիպրոսի մէջ): 1980ին, յաջորդական երեք երեկոներու ընթացքին՝ 11, 12, 13 Ապրիլին, հազիւ երկու տարուան կեանք ունեցող «Կոմիտաս» գեղարուեստական երգի-պարի ու նուագի միացեալ խումբը հանդէս կու գայ Այնճարի

Այնճարի «Կոմիտաս» երգչախումբ՝ Վարդան Աշգարեանի ղեկավարութեամբ

²⁴² Վարդան Աշգարեան ծնած է Այնճար, նախակրթութիւնը ստացած է Այնճարի Յառաջ վարժարանին մէջ: Ապա ուսանած է Կիլիկիոյ կաթողիկոսարանի Ժառանգաւորացի մէջ՝ հինգ տարի, երաժշտութեան ուսուցիչ ունենալով հոգեւոյս Զարեհ արք. Ազնաւորեան: Երաժշտական ծառայութիւնը սկիզբ առած է 1970ին, եկեղեցւոյ մէջ դպրապետութեան պաշտօնով՝ հինգ տարի Պուրճ Համուտի Սրբոց Վարդանանց եկեղեցւոյ մէջ, իսկ 1975-1991 Այնճարի Ս. Պօղոս եկեղեցւոյ մէջ: 1976էն ետք, դպրապետութեան կողքին, Այնճարի Համազգայինի հովանաւորութեամբ, հիմը դրած է մանկապատանեկան «Կաքաւիկ» երգչախումբին, որուն խմբավարութիւնը կատարած է մինչեւ 1991: Այնճարի ՀՄԸՄի հովանաւորութեամբ եւ քաջալերանքով, հիմնած է փողերախումբ՝ Հայկ Քիւրտեանի մասնակցութեամբ: ՀՅԴ Այնճարի պատանեկան միութեան անդամներուն մասնակցութեամբ յեղափոխական երգերու համերգ տուած են Ալեքսան Մնակեանի կատարած բազմաձայն դաշնաւորութեամբ: 1992ին որպէս քահանայ կը տեղափոխուի Կիպրոս՝ Լառնաքայի եւ Լիմասոլի մէջ քահանայագործելու: Զոյգ քաղաքներուն մէջ երաժշտութիւն կը դասաւանդէ մինչեւ 2018: Կիպրոսի մէջ ալ աշակերտական խումբով ելոյթներ կ'ունենան:

Այնճարի «Կոմիտաս» երգչախումբ

«Հետուիկ» հանդիսասարահին մէջ, որ երեք օրերուն ալ ծայրէ ծայր լեցուած էր արուեստասէր հանդիսականներով: Այս գեղարուեստական երեկոներուն իրենց շնորհները կը հրամցնեն 33 շնորհալի երիտասարդ-երիտասարդուհիներ, որոնց միջին տարիքը 18 է: Խմբավար-երաժիշտ Վարդան Աշգարեանի ղեկավարած 12 անդամներէ բաղկացած երգչախումբը, որ ունի երեք սոփրանօ, երեք ալթօ, երեք թենոր եւ երեք պաս, կը կարողանայ ինքզինք պարտադրել եւ կը խլէ ջերմ ծափահարութիւններ: Ղեկավարին վկայութեամբ, «անոնք բոլորն ալ երգէ հասկցողներ են, մշակուած ձայնի տէր: Նախընտրեցինք ունենալ քիչ, բայց որակաւոր, քան՝ բազմաթիւ բայց ոչ-օգտակար տարրեր»²⁴³: Քայլերգներէն ետք, երգչախումբը կը մեկնաբանէ «Սարի գեալին», «Թոյ նարգիզ», «Երկու քոյր ենք», «Արփա-Սեւան», «Եա ղզէյլ» (արաբերէնով), «Ինչ, ինչ ասեմ» (մեներգ՝ Թովմաս Քերքէզեան), «Եար ունեմ», «Հոյ նազան եարը» եւ «Երգ ջահելութեան» խմբերգները: *Ազդակի* յօդուածագիրը՝ երգչախումբին գնահատականը ընելով, կը գրէ. «Ժողովրդային թէ աշուղական այս երգերը մեկնաբանուեցան յաջողութեամբ: Մասնաւորաբար մեր ուշադրութիւնը գրաւեց խումբին միատարր ներդաշնակութիւնը եւ երգերու հնչիւ-

²⁴³ Շահանդուխտ, «Կոմիտաս» երգչախումբ-պարախումբ-նուագախումբի գեղարուեստական երեկոնները Այնճարի Մէջ», *Ազդակ*, 17 Ապրիլ 1980:

նային առողջանական ձշգրիտ արտաբերումը: Աշգարեանի հետեւողական ձիգն է եւ երգողներուն մշակութային մակարդակը որ կարելոր դեր ունեցած է»²⁴⁴:

1987ին Վարդան Աշգարեանի խմբավարած «Կոմիտաս» երգչախումբին եւ պարուսոյց Խաչիկ Սէպեանի պարախումբին ելոյթները երեք օրերու ընթացքին մօտ հազար հանդիսատեսներու կը ներկայացնեն հայկական երգի ու պարի հմայքը, Ազգային Գ. Կիւլպէնկեան քոլէճի կանաչապատ շրջափակի բացօթեայ ընդարձակ բեմին վրայ: Այս մասին *Ազդակի* յօդուածագիրը կը գրէ. «17, 18 եւ 19 Յուլիս 1987, Այնճար հայաւանի ժողովուրդը ապրեցաւ հայկական տոհմիկ երգ ու պարի կենսաւորող եւ խանդավառող կշռոյթներով: Այդ օրերուն, Համազգայինի Պարոյր Սեւակ մասնաձիւղի «Կոմիտաս» երգչախումբի ու պարախումբի տղաքն ու աղջիկները, երկարատեւ փորձերէ ետք, Կոմիտասեան ոգեշնչւումով եւ երիտասարդական եռանդով ներկայացան հանրութեան, երբ գիւղի խաղաղ գիշերներու հանդարտութեան ընդմէջէն հայ երգի եւ պարեղանակի հնչիւնները ալիք առ ալիք տարածուեցան ու պարուրեցին հայաւանը ամբողջ, թունդ հանելով հայատրոփ բոլոր սրտերը եւ ստեղծելով փառատօնի մթնոլորտ մը»²⁴⁵:

«Կոմիտաս»ի խմբերգային եւ պարային քսան կատարումներէ բաղկացած յայտագիրը կը տեւէ մօտ երկու ժամ: Լիբանանեան քայլերգի քառաձայն կատարումէն ետք, երգչախումբը՝ միշտ նուագախումբի ընկերակցութեամբ եւ քառաձայն երգեցողութեամբ, կը մեկնաբանէ «Մալուօ»ն, «Կենաց երգ»ը, «Տիլպար ջան»ը, արաբական քայլերգ մը՝ «Մաութինի», «Կարմիր վարդ»ը, «Եար կիւլա»ն, «Կամէյր ֆըստան»ը եւ եզրափակիչ «Երգ ջահելութեան» երգերը, որոնք ամէնէն աւելի գնահատուած երգչախմբային կատարումներն են հանդիսատեսին կողմէ: Պարախումբը՝ իր խմբային կատարումներէն զատ, յաճախ կ'ընկերակցի երգչախումբին՝ ստեղծելով գեղեցիկ ամբողջութիւն մը:

Ապա կարճ ժամանակ մը «Կոմիտաս» երգչախումբին խմբավարութիւնը կը ստանձնէ Մովսէս Փանոսեանը (հետագային՝ քահանայ տէր Կոմիտաս անունով, Քանատայի մէջ), իսկ 1990ին երգչախումբին խմբա-

²⁴⁴ Նոյնը:

²⁴⁵ Թղթակից, «Կոմիտասեան շունչով եւ երիտասարդական խանդով» («Կոմիտաս» երգչախումբին ու պարախումբին ելոյթին առիթով), *Ազդակ*, 12 Օգոստոս 1987:

Վարդան Աշգարեան եւ խումբի անդամները

վարը կը դառնայ Պարգեւ Թասլաքեան²⁴⁶:

Պ. Թասլաքեան իր խմբավարական ուսումը կը ստանայ 1992 թուականին սկսեալ, Համազգայինի «Բարսեղ Կանաչեան» երաժշտական քոլեժին մէջ, հայրենիքէն նոր ժամանած տաղանդաշատ խմբավար Յարութիւն Թոփիկեանի դասաւանդած խմբավարական դասարանին մէջ: Ան ամէն օր Այնճարէն Պէյրութ կ'իջնէ եւ ստացած գիտելիքները «Կոմիտաս» երգչախումբին վրայ կը կիրարկէ: Ամբողջ վեց տարիներ այսպէս ան կը սորվի խմբավարութեան արուեստը՝ յարակից նիւթերով: 1995ին պարոն Թոփիկեանին կը յաջորդէ Երուանդ Երկանեանը, որ դարձեալ կը ցուցաբերէ մասնաւոր հոգատարութիւն եւ նոյնիսկ առիթ կ'ընծայէ, որ Պարգեւ

²⁴⁶ Պարգեւ Թասլաքեան ծնած է Այնճար, 1964ին: Փոքր տարիքէն ցոյց տուած է հետաքրքրութիւն երաժշտութեան ու երաժշտական նուագարաններու հանդէպ եւ, առանց դաս առնելու, նուագած զանազան նուագարաններ: Ան ականջով սկսած է նուագել Այնճարի Կաթողիկէ եկեղեցւոյ արմոնիոմը՝ Պատարագի ընթացքին: Ան 1980ական թուականներուն ինքնաշխատութեամբ կը ծանօթանայ ճայնանիշերուն եւ երաժշտութեան: Ան կը սկսի իր երգչախմբային ասպարէզը Այնճարի մէջ 1986-1990ին խմբավարելով «Արծիւեան» երգչախումբը: Դարձեալ Այնճարի մէջ կը կազմէ «Կոմիտաս» երգչախումբը, որ կը տեսէ 1990-2004: Պէյրութի մէջ 1992-1994 կը ղեկավարէ Ս. Փրկիչ եկեղեցւոյ երգչախումբը:

Թասլաքեան «Գուսան» երգչախումբը ղեկավարէ իր ներկայութեան:

«Կոմիտաս» երգչախումբի եւ ընդհանրապէս երգչախմբային արուեստի իրավիճակին մասին խօսելով՝ Թասլաքեան հարցազրոյցի մը ընթացքին կը նկարագրէ. «Մինչեւ 1992 թուական երգչախմբային արուեստը մեզի համար նօթա երգել էր: Այսինքն, երբ քիչ մը կը շուարէինք, կը նշանակէր թէ շատ յաջող համերգ տուինք: Բայց երբ հայրենի արուեստագէտները եկան, որոնցմէ առաջին օգտուողը ես եղայ, այն ատեն հասկցանք, որ երբ նօթաները ճիշդ երգես հարիւր առ հարիւր, կը նշանակէ թէ հասած ես գերօ մակարդակի: Արուեստը կը սկսի ատկէ ետք: ...Մինչեւ 1997 թուականը այնպիսի վիճակ մը ստեղծուած էր, որ երգչախումբը համերգ մը կու տար եւ տարի մը դադար կ'առնէր: Երիտասարդները հաւաքելը դժուար աշխատանք էր, որովհետեւ մենք գաղտնիքը չէինք գիտեր զանոնք հաւաքելու: Հիմնականը այն կը հանդիսանայ, որ միշտ պէտք է նորութիւն տաս եւ նոր բան սորվեցնես, որպէսզի հետաքրքրութիւն ստեղծէ»²⁴⁷:

1997ին Երեւանի Կամերային երգչախումբը Լիբանան կ'այցելէ՝ Յարութիւն Թոփիկեանի ղեկավարութեամբ: Քիչ մը դժուարութեամբ կարելի կ'ըլլայ համերգ մը կազմակերպել Այնճարի մէջ: Ժողովուրդը եւ պատասխանատուները շատ կ'ոգեւորուին եւ կը փափաքին երգչախումբը լաւ հիմերու վրայ դնելով վերականգնել: Այսպէս, 1997 թուականը կը դառնայ «Կոմիտաս» երգչախումբի վերածնունդի տարին, որմէ ետք ան առանց դադարի կը շարունակէ իր երթը եւ շատ լաւ տեղ կը հասնի: «Կոմիտաս» երգչախումբի 40 անդամները բարձր գիտակցութեամբ յամառօրէն կը շարունակեն իրենց փորձերը՝ լաւագոյնին ձգտումով:

28 եւ 29 Մարտ 1998ին, Այնճարի «Հետուիկ» սրահին մէջ Համազգայինի «Պարոյր Սեւակ» մասնաձիւղը գեղարուեստական փառատօն մը կը կազմակերպէ՝ Համազգայինի հիմնադրութեան 70ամեակին նուիրուած: Այս փառատօնին իր մասնակցութիւնը կը բերէ նոր կեանքի վերակոչուած «Կոմիտաս» երգչախումբը՝ ղեկավարութեամբ Պարգեւ Թասլաքեանի: «Կոմիտաս» երգչախումբը հանրութեան հետ իր առաջին հանդիպումին ընթացքին կը կատարէ վեց խմբերգներ՝ «Բլբուլ Աւարայրի» եւ «Ով հայոց աշխարհ» (Մակար Եկմալեան), «Թէ իմ հայրենեաց»

²⁴⁷ Հարցազրոյց. Լիբանանահայ արուեստագէտ եւ խմբավար Պարգեւ Թասլաքեան. «Իւրաքանչիւր նոր համերգ նոր մարտահրաւէր մըն է», *Ձարթօնք*, 31 Օգոստոս 2002:

(Երուանդ Երկանեան), «Ոհ ինչ անուշ» եւ «Ազգային օրհներգ» (Կոմիտաս) եւ «Նէննիր նայ» (Բարսեղ Կանաչեան):

Այնձարի Համազգայինի «Պարոյր Սեւակ» մասնաճիւղի հովանաւորութեան կողքին, երգչախումբը կը վայելէ նաեւ Համազգայինի Կեդրոնական եւ Շրջանային վարչութիւններուն հոգատարութիւնը: Ընդհանրապէս «Կոմիտաս»ի երգացանկին մէջ գլխաւոր տեղ կը գրաւեն հայերէն երգերը, նաեւ կ'երգուին հայերէնէ զատ, Սուսա Լերան բարբառով, արաբերէն, ֆրանսերէն, անգլերէն եւ տարբեր լեզուներով: Երգացանկը կը բաղկանայ Կոմիտասի, Կանաչեանի, Էտկար Յովհաննիսեանի, Ռահպանիի, Տարուիշի, Զիթեանի եւ օտար հեղինակներու ստեղծագործութիւններէն:

Այնուհետեւ, շնորհիւ իր խմբավարին հետեւողական ծիգին ու բծախնդիր աշխատանքին, «Կոմիտաս» կը դառնայ հոչակաւոր Այնձարէն դուրս ալ, ելոյթներ ունենալով Սուսա Լերան, Քեսապի, Թրիփոլիի, հարաւային Լիբանանի եւ Պեքաւի շրջաններուն մէջ:

2000ին երգչախումբը իր 25 երգիչներով ուխտագնացութեան կ'երթայ եւ պատմական համերգ մը կու տայ Սուսա Լերան մէջ, ուր Կանաչեանի յորինած «Սօսի» ծառին նուիրուած երգը կ'երգեն սօսի ծառին տակ:

Նոյն տարին, «Կոմիտաս» երգչախումբը համերգ մը կու տայ Լիբանանի երկրորդ քաղաք Թրիփոլիի մէջ: Երգչախումբին *Ա քափելլա* կատարումները ուղղակի կը հիացնեն հանդիսատեսները, եւ «Կոմիտաս» երգչախումբը կը հրաւիրուի մասնակցելու Թրիփոլիի մէջ կայանալիք Լիբանանի երգչախմբային մրցոյթին:

Երգչախումբին յաջորդ մեծ իրագործումը կ'ըլլայ 2001ին իր մասնակցութիւնը բերել Թրիփոլիի մէջ կազմակերպուած Լիբանանի երգչախմբային մրցոյթին, իբրեւ նախապատրաստութիւն 2002ին կայանալիք միջազգային փառատօնին: Լիբանանի բոլոր մասնակից երգչախումբերը կը ներկայանան 80-100 երգողներով եւ նուագախումբի ընկերակցութեամբ: «Կոմիտաս»՝ միակ հայկական երգչախումբը, հանդէս կու գայ երգելով հայկական երգեր: Մրցանակ չափելու կարելիութիւնները քիչ կը թուին ըլլալ «Կոմիտաս» երգչախումբին, նկատի առած, որ խումբը 30-35 անդամներէ բաղկացած է եւ կ'երգէ առանց նուագակցութեան: Սակայն երգչախումբը մեծ յաջողութիւն կ'արձանագրէ եւ բացառիկ ընդունելութեան կ'արժանանայ: Երգչախումբը այնպէս լաւ պատրաստուած էր, որ գերազանց ելոյթ կ'ունենայ եւ պատուով կը գրաւէ առաջին դիրքը:

Ապա 2001 թուականին, Հայաստանի մէջ Քրիստոնէութեան պետական կրօն հոչակման 1700ամեակի տօնակատարութիւններուն ծիրին

Այնճարի «Կոմիտաս» երգչախումբ եւ խմբավար Պարգեւ Թասլաքեան, 2001, «Ռաշիտ Քարամէ» մարզադաշտ

մէջ, «Կոմիտաս» երգչախումբը 20 Մայիսի երեկոյեան ժամը 8:00ին ելոյթ կ'ունենայ Պէյրութի ամերիկեան համալսարանի «Էսեմպլի հոլ»ին մէջ: Այս համերգին յայտագիրը բաղկացած է մեծ մասամբ Կոմիտասի եւ Կանաչեանի խմբերգներէն: Առաջին բաժինը կը սկսի «Ազգային օրհներգ»ով, որուն կը յաջորդէ «Այսօր ձայնն հայրական» մկրտութեան շարականը, եւ կը շարունակուի Կոմիտասի հարսանեկան խմբերգներու առաջին շարքով՝ «Երկնից գետնից», «Միրիկ ծան», «Թագւորի մէր», «Թագւոր բարով», «Էն դիզան» եւ «Առնեմ երթամ»: Այնուհետեւ երգչախումբը կը հնչեցնէ «Հոտալօ», «Անձրեւ եկաւ», «Զար զնգը» եւ «Գութաներգ» երգերը: Երկրորդ բաժնով կը կատարուին դարձեալ Կոմիտասի «Սարերի վրով» եւ «Երի երի» երգերը եւ Կանաչեանի «Սօսի», «Հելէ հելէ», «Կամներգ», «Նեննիր նայ» եւ «Հօպ Կիլիզար» խմբերգները: Համերգը իր աւարտին կը հասնի Նահապետ Ռուսինեանի «Կիլիկիա» խմբերգով, Զարեհ արք. Ազնաւորեանի մշակումով: Երգչախումբին մենակատարներն են Թալին Թասլաքեան, Նուպար Գէորգեան եւ Րաֆֆի Խամիսեան: Այս համերգը մեծապէս կը գնահատուի սրահը լեցուցած երաժշտասէրներու հոծ բազմութեան կողմէ, եւ մամուլը կ'անդրադառնայ գնահատական խօսքերով:

Ազդակի յօդուածագիրը այս համերգին մասին կը գրէ. «Կատարողական իմաստով խմբերգային *թեքնիք* բարդ հնարաւորութիւններ պահան-

ջող յայտագիրին երգերէն շատ շատեր կատարուեցան արժանի մակարդակով, մինչ ուրիշներ կը կարօտէին յաւելեալ մշակումի եւ մեկնաբանական մօտեցումներու ուսումնասիրման: Այս մատնանշումը սակայն բնաւ չի նսեմացներ «Կոմիտաս»ը՝ իբրեւ կայացած ու լիբանանեան առումով լաւագոյն երգչախումբերէն մէկը ըլլալու երեսոյթը: ... «Կոմիտաս»ի արժեւորումին մէջ ընդգծելի է գլխաւոր ու կարեւորագոյն երկու յատկանիշներ, որոնք ինքնին հարստութիւն են: Նախ՝ յայտագիրը կազմող երգացանկին ընտրութիւնը, որ ոչ միայն բարդ ու խմբերգային խրթին հիւսուածքներով հարուստ էր, յատկանիշ մը, որ յաւելեալ յանձնառութեան տակ կը դնէ եւ երգչախումբը, եւ խմբավարը, այլեւ ամբողջութեամբ Կոմիտաս եւ Կանաչեան կատարելու մղումը եւս հազուադէպ երեսոյթ է Սփիւռքի երգչախումբերու ժամանակակից կացութեան մէջ: Եւ երկրորդ՝ բոլոր ստեղծագործութիւնները աքապէլա (առանց նուագակցութեան) հնչեցնելը այլ գլխաւոր յատկանիշ մըն է, որ կը զատորոշէ «Կոմիտաս»ը»²⁴⁸:

Այնձարի «Կոմիտաս» երգչախումբը 2001ի Սեպտեմբերին Հայաստան կը մեկնի եւ վեց յաջորդական ելոյթներով հանդէս կու գայ կամերային տան երաժիշտներով լեցուն սրահին մէջ, Մուսա Լեռ աւանին մէջ, Գառնի եւ այլ շրջաններու դպրոցներուն մէջ:

«Կոմիտաս» երգչախումբ, Գառնիի դպրոց, 24 Սեպտեմբեր 2001

²⁴⁸ Զ. Քէշիշեան, 1700ամեակի առիթով. «Այնձարի «Կոմիտաս» երգչախումբը «Եսեմպլի հոլ»ի մէջ», *Ազդակ*, 8 Յունիս 2001:

«Կոմիտաս» երգչախումբ, Երուանդ Պոյաձեան դպրոց, 26 Սեպտեմբեր 2001

Համազգայինի Այնճարի «Պարոյր Սեւակ» մասնաձիղի «Կոմիտաս» երգչախումբը 2002ին կը բոլորէ իր 30 տարիները, զորս ըստ արժանւոյն տօնելու համար Ուրբաթ, 31 Մայիսի երեկոյեան ժամը 8:30ին հանդէս կուգայ բարձրորակ ելոյթով մը «Էսենպլի հոլ»ին մէջ, կազմակերպութեամբ

«Կոմիտաս» երգչախումբ, Մուսա Լեռ, 22 Սեպտեմբեր 2001

«Կոմիտաս» երգչախումբ, Մուսա Լեռ, 22 Սեպտեմբեր 2001

«Ուայ Քոնսեփթ»-ի Ղեկավարությամբ խմբավար Պարգեյ Թասլաքեանի, «Կոմիտաս» կը ներկայացնէ երկու մասէ բաղկացած յայտագիր մը՝ հայկական, արաբական, ինչպէս նաեւ միջազգային երգարուեստէն խըմբերգներ: Երգչախումբին գործունէութեան երեսնամեակին առիթով, համերգին ընթացքին յատուկ յուշագիրներով կը պարգեւատրուին երգչախումբին հիմնադիր խմբավար Գէորգ Գանտահարեանը եւ անոր յաջորդող բոլոր խմբավարները:

Մէկ շաբաթ անց, Ուրբաթ, 7 Յունիսի երեկոյեան ժամը 8:30ին, Համազգայինի Այնճարի «Պարոյր Սեւակ» մասնաձիւղի «Կոմիտաս» երգչախումբը դարձեալ համերգով մը հանդէս կու գայ, այս անգամ Անթիլիասի մայրավանքի շրջափակին մէջ՝ ի պատիւ Ազգային Ընդհանուր Ժողովի անդամներուն եւ բարձր հովանաւորութեամբ ու ներկայութեան Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Արամ Ա. կաթողիկոսին: Խմբավարութեամբ Պարգեյ Թասլաքեանի, երգչախումբը կը մեկնաբանէ հայկական, արաբական եւ միջազգային խմբերգներ՝ «Ազգային օրհներգ», «Հայրենեաց սիրով», «Շուշօ», «Նանօր» եւ «Նէննիր նայ», «Կամներգ», «Ձիւն է գալիս», «Օ Սալիդարիս Հոսթիա», «Ռեժըի Լըպնէն», «Ալէ Մարիա», «Բամ փորոտան», «Շնորհեա մեզ Տէր», «Շորորա» եւ «Կիլիկիա»: Համերգի աւարտին, Արամ Ա. կաթողիկոս երգչախումբին գեղարուեստական ղեկավարին՝

Պարզել Թասլաքեանին կը յանձնէ յուշանուէր մը՝ հայ երաժշտութեան զարգացման ու հայ թէ օտար բեմերէն հայ երգի տարածման մէջ անոր բերած նպաստին համար:

2002ին, Թրիփոլիի միջազգային փառատօնին Այնճարի «Կոմիտաս» երգչախումբը իր բացառիկ կատարումներով կը հանդիսանայ արաբական աշխարհի լաւագոյն երգչախումբը: Ելոյթէն ետք Պարզել Թասլաքեան համերգի հրաւերներ կը ստանայ Թունուզէն, Եգիպտոսէն եւ Յորդանանէն: Իսկ Թրիփոլիի քաղաքապետութիւնը խմբավար Պարզել Թասլաքեանին կ'առաջարկէ հիմնել երգչախումբ մը Թրիփոլիի մէջ:

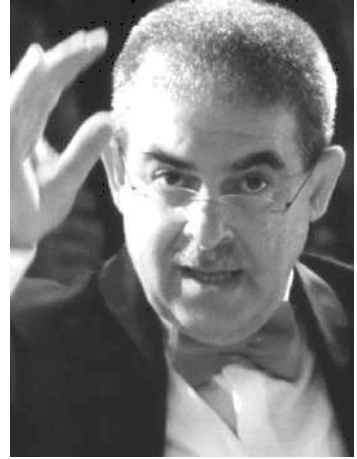
2003ի Յունուարին Պարզել Թասլաքեան հիւսիսային Լիբանանի հիւսիսը գտնուող Թրիփոլի քաղաքին մէջ կը հիմնէ «Ֆայիա» երգչախումբը՝ բաղկացած զուտ արաբներէ: «Կոմիտաս» երգչախումբը, որ խմբավար Պարզել Թասլաքեանի ղեկավարութեամբ նկատառելի երգչախումբի համբաւ կը վայելէր հայ թէ արաբ շրջանակներու մէջ, 2004ին կը դադրի երգելէ: Համազգայինը կը դադրեցնէ իր հովանաւորութիւնը, եւ «Կոմիտաս» երգչախումբին առաքելութիւնը կ'աւարտի, սակայն խմբավար Պարզել Թասլաքեանի երաժշտական ասպարէզը շատ աշխուժօրէն կը շարունակուի՝ զինք տանելով յաջողութենէ յաջողութիւն:

«Ֆայիա» երգչախումբին կազմաւորման պայմաններուն մասին խօսելով՝ խմբավար Պարզել Թասլաքեան հարցազրոյցի մը ընթացքին կը բացատրէ իրավիճակը. «Թրիփոլիի մրցոյթին յաղթանակած երգչախումբը պէտք էր մասնակցէր երգչախումբերու միջարաբական փառատօնին: Տրամաբանական չէր, որ հայերը ներկայացնէին Լիբանանը: Ուստի, շատ արագ ձեւաւորուեցաւ երգչախումբը՝ ընդգրկելով միայն արաբներ: Սա նոր փորձառութիւն էր ինծի համար, որովհետեւ հեշտ չէր արաբերէնով դասաւանդելը: Սակայն շատ կարճ ժամանակամիջոցին ամէն ինչ յաղթահարեցի: Ու հիմա կարող եմ անկեղծ ըսել, որ շատ հաճելի է աշխատիլ անոնց հետ»²⁴⁹:

«Ֆայիա» երգչախումբը կը պատկանի Թրիփոլիի քաղաքապետութեան: Հիմնական հովանաւորութիւնը ստանձնած է Թրիփոլիի, Մինայի եւ Պետտաուիի միացեալ քաղաքապետութիւնը: Աննախընթաց երեւոյթ

²⁴⁹ Հարցազրոյց մաէսթրօ Պարզել Թասլաքեանի հետ՝ Մարինէ Մարտիրոսեան. «Խմբավարելիս զգում եմ ինձ իբրեւ թագաւոր», ասում է «Ֆայիա» եւ Լիբանանապաղեստինեան երգչախմբի խմբավար Պարզել Թասլաքեան», *Ազդակ*, 26 Հոկտեմբեր 2010:

կը սեպուի արաբական աշխարհին մէջ, որ տեղւոյն իշխանութիւնը ինք հովանի կանգնի երգչախումբի մը: Նաեւ երգչախումբը կը վայելէ «Սաֆատի հիմնարկ»ին եւ «Ազմ եւ Սատա» կազմակերպութեան հովանաւորութիւնն ու աջակցութիւնը: Երգչախումբին անդամները կու գան Թրիփոլիէն ու արուարձաններէն եւ կը ներկայացնեն Լիբանանի ընկերային տարբեր խաւերը, կրօնները, մշակոյթները եւ պատկանելիութիւնները: Երգչախումբին անդամագրութեան տարիքը 17-40 է:

Պարգեւ Թասլաքեան

Սկզբնական շրջանին «Ֆայհա» երգչախումբին հետ աշխատիլը բաւական բարդ կ'ըլլայ, քանի 40 անդամները քառաձայն երգչախումբի մասին գաղափար չունէին: Ծաբաթական երեք օր՝ Հինգշաբթի, Ուրբաթ, Ծաբաթ եւ իւրաքանչիւր անգամ երեքուկէս ժամ՝ 6:00-9:30 տեւող փորձերը կ'օգնեն, որ բնաւ նօթա կարդալ չգիտցող երգիչները արագ յառաջդիմեն եւ երկու տարի ետք՝ 2005 թուին ներկայանան Լեհաստանի Վարշաւա քաղաքին մէջ կայացող երգչախումբերու միջազգային փառատօնին եւ խլեն երկրորդ մրցանակը: Երկու տարի անց՝ 2007ին, երգչախումբը դարձեալ կը մասնակցի միջազգային փառատօնին եւ այս անգամ կը ստանայ առաջին մրցանակը, իսկ լաւագոյն խմբավարի մրցանակը կը շնորհուի Պարգեւ Թասլաքեանին: Վարշաւոյ յաջողութիւնները շատ դուներ կը բանան երգչախումբին առջեւ: «Ֆայհա» կը սկսի Լիբանանը ներկայացնել շատ մը միջազգային փառատօններու ու մրցանքներու, նաեւ՝ երգչախմբային գիտաշխատանոցներու մասնակցիլ: Նոյն ատեն խումբը բազմաթիւ համերգներ կու տայ Լիբանանի մէջ:

Խմբավար Պարգեւ Թասլաքեան, ստանձնելով հանդերձ զուտ արաբական երգչախումբին հիմնադրութիւնը եւ ղեկավարութիւնը, կը շարունակէ իր առաջին առաքելութիւնը՝ տարածել հայ երգը, աւելցնելով երկրորդ առաքելութիւն մը եւս՝ տարածել արաբերէն երգչախմբային մշակոյթը, աշխարհին ներկայացնելով ոչ միայն արաբ յօրինողներու ստեղծագործութիւններէն երգչախմբային երգեր, այլ նաեւ Կոմիտասէն, Կանաչեանէն եւ Մակար Եկմալեանէն: Երգչախումբի անդամները կը սիրեն երգել Կոմիտաս:

Արաբական երաժշտութեան քառորդ ձայներու դաշնաւորումը դըժ-

լարություն մըն է, զոր նոյնիսկ արաբ երաժիշտներ կը դիմագրաւեն: Սակայն երաժիշտ-խմբավար Եղուարդ Թորիկեան կը յաղթահարէ այդ դժուարութիւնը. ան կը դաշնաւորէ «Ֆայհա» երգչախումբին երգացանկին վրայ գտնուող արաբերէն երգերուն մեծ մասը:

«Ֆայհա» երգչախումբը աշխարհի արաբ երգչախումբերուն մէջ միակն է որ *Ա քափեւլա*²⁵⁰ առանց երաժշտական գործիքի ընկերակցութեան, կ'երգէ: Երգչախումբին երգացանկը կը պարունակէ 120 արաբերէն եւ 40-50 հայերէն խմբերգներ, որոնց վրայ միշտ կ'աւելնան նոր երգեր: Համերգներուն ընթացքին խմբավար Թաւաքեան բացատրութիւններ կու տայ իւրաքանչիւր երգի եւ յօրինողի մասին: Անոնք կը տեսնեն մէկուկէսէն երկու ժամ եւ միշտ նորութիւններ ունին հանդիսատեսին համար:

Ունկնդիրները համերգէն ետք չեն ուզեր հեռանալ դահլիճէն, անոնք ուղղակի կը հմայուին երգչախումբի կատարումներով: Երգչախումբի անդամները անգիր կ'երգեն լման յայտագիրը:

«Ֆայհա» նաեւ հայկական ձեռնարկներու իր մասնակցութիւնը կը բերէ եւ կամ լման ձեռնարկը կը ստանձնէ: Այսպէս՝ «Ֆայհա» երգչախումբը Հայոց ցեղասպանութեան նուիրուած համերգներով բազմիցս հանդէս եկած է Պէյրութի մէջ: 25 Ապրիլ 2013ին նահատակաց յարգանքի համերգով մը երգչախումբը հանդէս կու գայ, Պարգեւ Թաւաքեանի ղեկավարութեամբ, Պէյրութի ամերիկեան համալսարանի բեմին վրայ՝ Կոմիտաս եւ Կանաչեան հնչեցնելով: Այս համերգին Կոմիտասի երգերը ներկայացընելէ առաջ, արաբերէն լեզուով ան կը խօսի նահատակ երաժիշտին կեանքին եւ վաստակին մասին՝ Հայ դատը ծանօթացնելով օտար հասարակութեան: Ապա երգչախումբը կը կատարէ Կոմիտասի «Սարերի հովին մեռնեմ», «Հինգ էծ ունեմ», «Ել ել», «Զար գնգը», «Սոնա եար» եւ «Հարսանեկան երկու երգ»: Համերգը կը շարունակուի Կանաչեանի երկու խմբերգներով՝ «Վարդերի հետ» եւ «Բամ փորոտան» ու Էտկար Յովհաննիսեանի «Շորորա» խմբերգով:

Այս համերգին մասին *Ազդակ* օրաթերթին մէջ կը կարդանք. «Հայ երաժշտութեան գանձարանի այս երգերը, մեր արաբ բարեկամներուն կողմէ մեկնաբանուեցան հայերէն լեզուի առողջանութեան հարազատութեամբ եւ այնպիսի ապրումով մը, որ անտեղեակ ունկնդիրը պիտի կարծէր, թէ հայկական խումբի մը ելոյթին ներկայ կը գտնուի»²⁵⁰: Համերգի

²⁵⁰ Մաթիկ Էպլիդաթեան, «Մոմավարութիւն եւ Կոմիտաս՝ «Ֆայհա» երգչախումբին ելոյթով», *Ազդակ*, 30 Ապրիլ 2013:

աւարտէն ետք, համալսարանի պարտէզին մէջ տեղի կ'ունենայ մոմավառութիւն, որուն կը յաջորդէ հոգեհանգստեան ժողովրդային ինքնաբոլս համերգ մը տէր Մեսրոպ եւ տէր Սիմէոն քահանայ հայրերուն աղօթքներէն ետք, ներկաները կը հնչեցնեն «Տէր ողորմեա», «Հայր մեր», «Կիլիկիա» եւ «Մեր հայրենիք» երգերը՝ անմոռանալի օր մը արձանագրելով:

Հայոց ցեղասպանութեան 100ամեակին առիթով «Ֆայհա» երգչախումբը հանդէս կու գայ երկու համերգներով: Առաջինը տեղի կ'ունենայ 22 Մարտ 2015ին Պէյրութի Հայ աւետարանական Ա. եկեղեցւոյ մէջ, հովանաւորութեամբ եւ կազմակերպութեամբ Մերձաւոր Արեւելքի Հայ աւետարանական եկեղեցիներու Կեդրոնական մարմնին եւ գործակցաբար Ցեղասպանութեան 100ամեակի Լիբանանի Կեդրոնական մարմնին: Երգչախումբը Եկմալեանի «Սուրբ սուրբ»ը երգելով սրահ մուտք կը գործէ եւ կը ներկայացնէ հայկական ու արաբական երգերու փունջ մը: Հայերէն խմբերգներն են՝ «Նանօր», «Ծորորա», «Հինգ էծ ունեմ», «Ել, ել», «Ով հայոց աշխարհ», «Խաղաղ գիշեր է» եւ «Կիլիկիա»: Ասոնց կողքին արաբերէնով կ'երգուին աւանդական լիբանանեան, սուրիական, իրաքեան, եգիպտական եւ անտալուզական երգեր, որոնց մշակումները կատարուած են մեծ մասամբ Եդուարդ Թորիկեանի կողմէ: «Ֆայհա» երգչախումբը՝ Պարգեւ Թասլաքեանի ղեկավարութեամբ եւ իր իւրայատուկ կատարողութեամբ, գեղարուեստական անզուգական վայելքի պահեր կը նուիրէ ներկաներուն:

Իսկ Հայոց ցեղասպանութեան 100ամեակին առիթով «Ֆայհա» երգչախումբին երկրորդ համերգը տեղի կ'ունենայ 23 Ապրիլ 2015ին Այնճարի Ս. Պօղոս եկեղեցւոյ մէջ՝ կազմակերպութեամբ ՀՅԴ «Կարմիր լեռ» կոմիտէի Դաստիարակչական-քարոզչական յանձնախումբին եւ հովանաւորութեամբ Այնճարի քաղաքապետութեան: Այս ձեռնարկին, «Ֆայհա» երգչախումբի կողքին հանդէս կու գայ նաեւ Երեւանի սենեկային երգչախումբը՝ խմբավարութեամբ Յարութիւն Թովիկեանի: Ձեռնարկին առաջին բաժնով Թրիփոլիի «Ֆայհա» երգչախումբը՝ խմբավարութեամբ Պարգեւ Թասլաքեանի, կը մատուցանէ հայկական եւ արաբական խրմբերգներու շարք մը: Իսկ երկրորդ բաժնով հանդէս կու գայ Երեւանի սենեկային երգչախումբը՝ խմբավարութեամբ Յարութիւն Թովիկեանի, որ կը ներկայացնէ կոմիտասեան խմբերգներու շարք մը: Ձեռնարկի աւարտին երկու երգչախումբերը միասին կը կատարեն հայկական եւ արաբական զոյգ մը խմբերգներ:

2015ին «Ֆայհա» երգչախումբը կը շահի ԵՈՒՆԵՍԿՕի IMC-Music

Rights Award-ը՝ Music Rights-ի հինգ պայմանները գործադրելով: «Ֆայհա» նաեւ Գաղթականներու միջազգային կազմակերպութիւններու հետ կը գործակցի եւ գաղթականներէ բաղկացած երգչախմբային համերգներ կը կազմակերպէ: Խմբավար Պարգեւ Թասլաքեան իր երգչախումբերով հանդէս կու գայ բազմաթիւ երկիրներու մէջ՝ Լիբանան, Հայաստան, Թուրքիա, Սուրիա, Յորդանան, Կիպրոս, Արցախ, Լեհաստան, Ապու Տապի, Եգիպտոս, Թունիզ, Ֆրանսա, Քանադա, Պահրէյն, Չինաստան, Քուէյթ եւ Քաթար:

«Ֆայհա» երգչախումբը՝ դափնեկիր, Պարգեւ Թասլաքեանի ղեկավարութեամբ

2015ին Պարգեւ Թասլաքեան իր «Ֆայհա» երգչախումբով կ'իրականացնէ հին երազ մը, որ շատ մօտ է իր սրտին: Արդարեւ, Թրիփոլիի «Ֆայհա» երգչախումբը, Լիբանանի մշակոյթի նախարարութեան եւ երգչախմբային «Փոլիֆոլիա» ընկերութեան նախաձեռնութեամբ, կը հիմնէ «Լիբանանի երգչախմբային փառատօնը», որ տեղի կ'ունենայ Լիբանանի հինգ քաղաքներու մէջ՝ 20-26 Ապրիլ 2015ին: Այս աննախընթաց փառատօնին իրենց մասնակցութիւնը կը բերեն 11 երգչախումբեր, որոնց շարքին են Համազգայինի «Կարկաչ» ու «Գուսան» երգչախումբերը եւ Երեւանի կամերային երգչախումբը՝ Յարութիւն Թովիկեանի խմբավարու-

թեամբ: Այս փառատօնը տեղի կ'ունենայ երկու տարին անգամ մը եւ կ'ընդգրկէ Լիբանանի տարբեր քաղաքներն ու շրջանները:

2016ին «Ֆայհա» կը տարածուի դէպի Պէյրութ: Երգչախումբին յաջողութիւնը պատճառ կ'ըլլայ, որ ան իր դուները բանայ եւ երգողներ ընդունի Պէյրութէն ու անոր շրջակայքէն եւս, նաեւ նոր ծրագիրներ մշակէ՝ յուսալով երգողներուն թիւը հասցնել 100ի:

21 Ապրիլ 2017ին, Հայոց ցեղասպանութեան 102ամեակին առիթով, «Ֆայհա» երգչախումբը ելոյթով մը հանդէս կու գայ Էշրեֆիէի Սուրբ Յակոբ եկեղեցոյ մէջ, կազմակերպութեամբ ՀՅԴ «Քրիստափոր» կոմիտէութեան: Մէկուկէս ժամ տեւող համերգին ընթացքին երգչախումբը կը մեկնաբանէ արաբական երգացանկէն ստեղծագործութիւններ՝ Ռահպանիներէն, Մարսել Խալիֆէէն եւ Խալիլ Մզաննարէն: Իսկ հայկական երաժիշտներէն՝ Եկմալեանի, Կանաչեանի, Կոմիտասի եւ ուրիշներու խմբերգները: Այս համերգին մասին *Ազդակ* օրաթերթի մէջ կը կարդանք. «Ֆայհա» երգչախումբն էր եկեղեցոյ դասին մէջ, տեղացիներէ բաղկացած, ինքզինք փաստած ու կայացած խումբ մը, որուն իւրաքանչիւր անդամի ամէնէն աննշան շարժումն իսկ ծնունդ կ'առնէր տիրականօրէն խումբին դիմաց կանգնած վաստակաւոր խմբավարին՝ մայեսթրօ Պարգեւ Թասլաքեանի մատներէն, դէմքի արտայայտութիւններէն, փսփսուքէն կեանք առնող ցուցմունքներէն: Հայ խմբավարին ճիգերով եւ նախաձեռնութեամբ է, որ «Ֆայհա»ի անդամները լաւապէս գիտեն կատարել Հայաստանի քայլերգը, խորհրդաւորութեամբ մեկնաբանել Եկմալեանի «Սուրբ, սուրբ»ը, թնդացնել «Բամ փորոտան»ը, գովերգել «Նուպարի պոյը», ներկաները տպաւորել «Ծորորա»ով ու «Մարալօ»ով, եկեղեցին լեցուցած արուեստասէրներուն հոգիներն ու մտքերը հանդարտեցնել «Խաղաղ գիշեր»ով, հայրենիքի շունչն ու բոյրը փոխանցել «Հինգ էծ ունեմ»ով, գինովցնել «Վարդերի հետ»ի բուրմունքով: Այս յիշատակելի համերգը իր աւարտին կը հասնի «Կիլիկիա»ով, զոր խումբին անդամները կը մեկնաբանեն շրջապատելով ներկաները եւ միասնաբար եկեղեցին լեցնելով երաժշտութեամբ ու խորհուրդով»²⁵¹:

2017ին Պարգեւ Թասլաքեան կ'ընտրուի Լիբանանի երգչախմբային միջազգային փառատօնի նախագահը: «Ֆայհա» երգչախումբը կը կազմակերպէ երկրորդ փառատօնը, որ Լիբանանի մէջ կը հիւրընկալէ լիբանանեան եւ եւրոպական անուանի երգչախումբեր՝ եօթը երկիրներէ: Այս

²⁵¹ Ն. Բ. , «խորհրդաւոր պահեր «Ֆայհա»ին հետ», *Ազդակ*, 22 Ապրիլ 2017:

երկրորդ փառատոնը, որ տեղի կ'ունենայ 15-21 Մայիսին, կը վայելէ հովանավորութիւնը Լիբանանի մշակոյթի նախարարութեան: Փառատոնին առաջին չորս օրերուն Լիբանանի տարբեր քաղաքներու մէջ՝ Սուր, Սայտա, Պաալպէք եւ Քեսրուան տեղի կ'ունենան ձեռնարկները, որոնք կը կազմակերպուին համագործակցութեամբ շրջաններու քաղաքապետութիւններուն եւ/կամ տեղական մշակութային կազմակերպութիւններուն: Վերջին երեք օրերուն փառատոնը կը կայանայ Թրիփոլիի մէջ: 19 Մայիսին գաղթականներու երգչախումբերը, որոնց հետ «Ֆայհա» երգչախումբը կամաւոր աշխատանք կը տանի, ելոյթ կ'ունենան: Այնուհետեւ 20 Մայիսին տեղի կ'ունենայ փառատոնին հիմնական ելոյթը, ուր հանդէս կու գան 18 երգչախումբեր «Ռաշիտ Քարամէ» սրահին մէջ: Իսկ աւարտին բոլոր խումբերը միասին կ'երգեն «Եա պանի ումի» երգը: Փառատոնի վերջին օրը՝ 21 Մայիսին, բոլոր երգչախումբերը իրիկուան ժամը 8ին ելոյթ կ'ունենան Թրիփոլիի զանազան սրահներու եւ եկեղեցիներու մէջ:

Նոյն օրերուն Թրիփոլիի մէջ տեղի կ'ունենայ Միջերկրական Ծովի երկիրներու երգչախմբային համագումարը, որ ամէն տարի Միջերկրականի երկիրներէն մէկուն մէջ կը գումարուի: Երկու օրուան ընթացքին տեղացի եւ օտար երաժիշտ մասնագէտներ ներկայ կ'ըլլան եւ կը զեկուցեն երգչախմբային նիւթերու շուրջ: Այս փառատոնին կը մասնակցի Հայաստանէն Սպենդիարեանի անուան երաժշտական դպրոցի երգչախումբը եւ Լիբանանի «Կարկաչ» մանկապատանեկան երգչախումբը:

11 Յունուար 2019ին «Ֆայհա» երգչախումբի երկու տարւան աշխատանքին արգասիքը համարուող ձայնասկաւառակի շնորհահանդէսը տեղի կ'ունենայ «Պէյթ Պէյրութ» թանգարանին մէջ: «Սաութ» կոչուող այս ձայնասկաւառակը կը բաղկանայ 11 երգերէ, որոնք յատուկ այս ծրագիրին համար յօրինուած են լիբանանցի նշանավոր երգահան Մարսել Խալիֆէի կողմէ, զա-

«Ֆայհա» երգչախումբի խտասալիկ

նոնք մեկնաբանած են Ումայմա Խալիլն ու «Ֆայհա» երգչախումբը՝ գերարուեստական ղեկավարութեամբ Պարգեյ Թասլաքեանի, իսկ բոլոր երգերուն դաշնաւորումը կատարած է Եդուարդ Թորիկեան: Մասնագիտական կերպով ձայնագրելու համար, Հայաստանէն հրաւիրուած է ձայնի ծարտարագէտ, երաժիշտ Տիգրան Իշխանովը, որ Հայաստանի ֆիլհարմոնիք նուագախումբին ձայնագրողն է:

Շնորհահանդէսին մեծ թիւով լրատուամիջոցներու ներկայացուցիչներ, դերասաններ, արուեստագէտներ, երաժիշտներ ու լիբանանեան մշակութային կեանքին առնչուող անձեր ներկայ կ'ըլլան, եւ «Ֆայհա» կը մեկնաբանէ ձայնասկաւառակին մէջ տեղ գտած կարգ մը երգեր: Մարսել Խալիֆէ իր արտասանած ողջոյնի խօսքին մէջ՝ գնահատելով «Ֆայհա» երգչախումբին եւ անոր ղեկավարին գործը, կ'ըսէ. «Երբ խմբավար Պարգեյ Թասլաքեան Այնճարէն Թրիփոլի գնաց, շրջանը տակաւին պատերազմական վիճակի մէջ էր, դատարկութիւնը տիրական էր, իսկ ան կրցաւ իր շուրջ համախմբել երիտասարդներ, որոնք երաժշտական ոչ մէկ կրթութիւն ունէին, երբեմն նոյնիսկ ծանօթ չէին երաժշտութեան, սակայն Պարգեյ Թասլաքեանի համբերատար աշխատանքով, հետեւողականութեամբ «Ֆայհա» երգչախումբը անուն դարձաւ լիբանանեան իրականութեան մէջ»²⁵²: Պարգեյ Թասլաքեան իր սրտի խօսքին մէջ կը յայտնէ, թէ ինք Մարսել Խալիֆէի երաժշտութեան ու երգերուն շնորհիւ սիրած է արաբական երաժշտութիւնը: Եդուարդ Թորիկեանն ալ իր սրտի խօսքը կը խօսի՝ «Ֆայհա»ի երգերուն իր կատարած դաշնաւորումներու փորձառութեան մասին:

«Ֆայհա» երգչախումբը 2007էն ի վեր ձայնագրած է բազմաթիւ խտասալիկ ձայնասկաւառակներ: Երգչախումբին գլխաւոր մենակատարներն են Ռուլա Ապու Պաքր, Ռամի Տանտաշի եւ Մաման Հաքարիա: Երգչախումբին անդամները խոր հիացմունք եւ յարգանք կը տածեն խմբավար Պարգեյ Թասլաքեանին նկատմամբ, որ շատ խստապահանջ ու բժախնդիր է եւ փորձերու ընթացքին զինուորական կարգապահութիւն կը պարտադրէ խումբին անդամներուն: Խմբավար Պարգեյ Թասլաքեան՝ շնորհիւ իր յամառ կամքին եւ աշխատանքին, յարատեւութեան եւ մանաւանդ երաժշտութեան հանդէպ ունեցած իր խորունկ սիրոյն, այժմ կը նկատուի Լիբանանի ներկայացուցիչ խմբավարը, որ ոչ միայն Լիբանանի եւ արա-

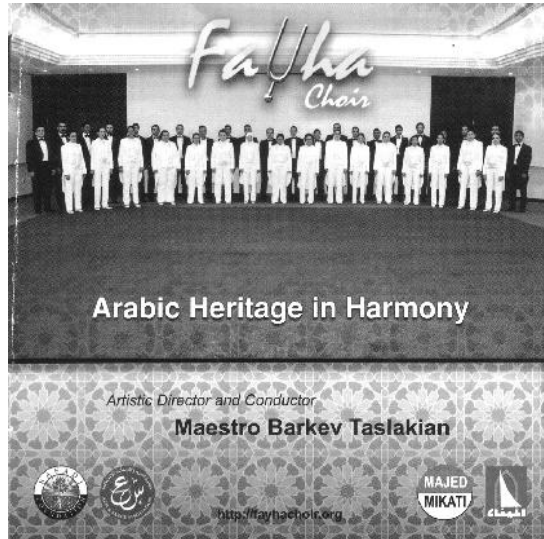
²⁵² «Ֆայհա» երգչախումբի յատկանշական եւ արժէքաւոր ձայնասկաւառակի շնորհահանդէս», *Ազդակ*, 12 Յունուար 2019:

բական աշխարհին մէջ ծանօթ է իր երգչախումբով, այլ նաեւ Եւրոպայի եւ ուրիշ երաժշտական ուստաններու մէջ բարձր յարգանք կը վայելէ: Ան երգչախումբերու կողքին նաեւ հիմնած է Այնճարի ՀՄԸՄի սկաուտական փողերախումբը 2002 թուականին, իսկ 2004ին հարաւային Լիբանանի Ռաշայայի քանատական-լիբանանեան փողերախումբը:

«Ֆայհա» երգչախումբը տարիներէ ի վեր անդամ է Միջազգային երգչախմբային երաժշտութեան համադաշնակցութեան. այս երգչախումբին կողքին Պարգեւ Թասլաքեան հիմնած եւ ղեկավարած է կարգ մը ուրիշ երգչախումբեր՝ Լիբանանեան-պաղեստինեան երգչախումբը (2008), Պալամանտ համալսարանի երգչախումբը (2010-2011), Ամերիկեան համալսարան Գիտութեան եւ արուեստագիտութեան երգչախումբը (2008-2011): Պարգեւ Թասլաքեան ԵՈՒՆԵՍԿՕի հետ համաձայնութիւն կնքած է կառավարական դպրոցներու աշակերտներով միացեալ երգչախումբ կազմելու:

Խմբավար Պարգեւ Թասլաքեան ստացած է բազմաթիւ պատուոյ գիրքեր եւ յուշանուէրներ՝ Կիլիկիոյ կաթողիկոս Արամ Ա.էն., Հայ Կաթողիկէ Ներսէս-Պետրոս ԺԹ. կաթողիկոս-պատրիարքէն, Լիբանանի կրթութեան նախարարութենէն, Հայ դատի յանձնախումբէն, Հայաստանի կրթութեան նախարարութենէն, Թրիփոլիի Քաղաքապետութիւններու միութենէն, «Սաքաֆաթ» երաժշտութեան յանձնախումբէն եւ «Սաֆատի» հիմնարկութենէն:

«Ֆայհա» երգչախումբի միակ հայ անդամը՝ Նեկտար Փալազեան, որ երգած է Պարգեւ Թասլաքեանի խմբավարած «Կոմիտաս» երգչախումբէն՝ հինգ տարի, եւ այժմ կ'երգէ «Ֆայհա»ի եւ երկու այլ երգչախումբերու մէջ («Գուսան»՝ Երկանեանին օրերէն, «Արմիս»՝ Պալապանեանի օրերէն) կը վկայէ, թէ Պարգեւ Թասլաքեան բացառիկ կարողութիւն ունի

«Ֆայհա» երգչախումբի խտասալիկ

երգչախումբ ղեկավարելու ու երգերը քառաձայն՝ անգիր երգել տալու, եւ թէ իր ծանչցած խմբավարներէն ամէնէն խստապահանջն է: Թասլաքեանի սորվեցնելու ոճին մասին կ'ըսէ, թէ նախ գոց կը սորվեցնէ, 25 անգամ կրկնել կու տայ իւրաքանչիւր ձայն՝ նոյն նախադասութիւնը երգելով: Իրմէ զատ ոչ մէկը նօթա կարդալ գիտէ: Նեկտար 2010էն ի վեր (տասը տարի) կ'երգէ «Ֆայհա» երգչախումբին մէջ եւ կը հաւատայ, թէ քառաձայն երգչախումբի մէջ երգելը բուժիչ դեր ունի՝ բոլոր մտահոգութիւնները մոռցնել կու տայ: Ան կ'ըսէ նաեւ, թէ երգչախումբի մէջ երգելը դպրոց է, եւ թէ «Ֆայհա» երգչախումբի հետ եւրոպական բեմերու վրայ (Կիպրոս, Նորմանտի, Սպանիա, Հոլանտա, Պելձիքա, Գերմանիա) *Աքափելլա* երգելը, գիտաշխանոցներու եւ ուրիշ երգչախումբերու փառատօներու ատեն երգելը օգտաշատ փորձառութիւն է:

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆԻ ԼԻՔԱՆԱՆԻ ՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ՎԱՐՉՈՒԹԵԱՆ ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ ԹԵՔՆԻՔ ՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԻ «ԾՆԾՂԱՅ» ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԻ

Լիբանանի քաղաքացիական պատերազմի անշնչելի տարիներուն (1975-1990) պատերազմը ծանր հետեւանքներ կը ձգէ դասական երաժշտութեան մարզին վրայ, մասնաւորաբար երգչախմբային սեռը բազում դժուարութիւններ կը դիմագրաւէ: Պատերազմը կը խափանէ երգչախումբի մը գոյատեւման ստեղծած աւանդութիւնը եւ մթնոլորտը: Դասական երգի ընկալման սահմանները կը նեղնան: Հասարակութիւնը անտարբերութիւն կը ցուցաբերէ դասականին հանդէպ, կը սկսի նուազագոյնով գոհանալ, կը դառնայ մակերեսային, կը բաւարարուի թրքական ոճով, հայացուած եւրոպական մեղեդիներով ու էսդրատային երգերու եւ երաժշտութեան աշխարհով, կարծես մոռցած ըլլայ իր ազգային մշակոյթը:

Համազգայինի Շրջանային վարչութիւնը՝ անդրադառնալով այս իրականութեան, կ'որոշէ փորձ մը ընել դարմանելու համար այս հիւանդագին վիճակը: Կը ստեղծէ Համազգայինի երաժշտական թեքնիք յանձնախումբը՝ բաղկացած երաժշտագէտներէ (որուն անդամ է նաեւ այս գիրքին հեղինակը), որոնք կը բաժնեն Համազգայինի մտահոգութիւնները եւ անմիջապէս կը լծուին աշխատանքի: Այս յանձնախումբը բարեփոխութիւններ կը մտցնէ հայ վարժարաններու երաժշտական դասաւանդութեան մէջ, ձեռնարկներ կը կազմակերպէ՝ ժողովուրդին մէջ հայկական եւ դասական երաժշտութեան ծաշակը զարգացնելու համար, կը ծրագրէ հայկական երաժշտանոց մը բանալ հայաշատ Պորժ Համուտի մէջ եւ մանաւանդ կարիքը կը զգայ մնայուն ու կարող մանկական երգչախում-

քի մը: Ուստի 1977ի Հոկտեմբերին կը ստեղծէ մանկապատանեկան երգչախումբ մը, զոր կը կոչէ «Ծնծղայ»՝ անունով այն երաժշտական գործիքին, որ հայ եկեղեցւոյ մէջ կը գործածուի եւ նամանաւանդ մանուկներուն ցնծութեան միջոց է: Իմաստասիրութեան եւ երաժշտութեան ուսանող, միաժամանակ ուսուցիչ Վաչէ Պարսումեան կը հրաւիրուի ղեկավարելու այս նորաստեղծ երգչախումբը: Համազգայինի երաժշտական թեքնիք յանձնախումբը «Ծնծղայ»ի անդրանիկ համերգի յայտագիր-գրքոյկին մէջ երգչախումբին ստեղծման մասին կը գրէ. «Ու ահաւասիկ, հազար ձիգով, հազար զոհողութեամբ յառաջ բերուեցաւ «Ծնծղայ» երգչախումբը: Կոչ ուղղուեցաւ հայ ծնողքին, ու աւելի քան հարիւր յիսուն մայրեր բերին իրենց զաւակները, որպէսզի անոնք մաս կազմեն այս խումբին: Կայ աւելի շքեղ փաստ մը մեր՝ հայուն, ժառանգական տաղանդին ու երաժշտասիրութեան»:

Կ'ընտրուին շուրջ 50՝ 7-13 տարեկան երկսեռ մանուկներ, որոնք երեք ամիս կանոնաւոր կերպով կը հետեւին փորձերուն: Մանկական երգչախումբ «Ծնծղայ»ն՝ համերգային բեմ ելլելու պատրաստուած, հանդէս կու գայ յաջորդական երեք օրերու ընթացքին՝ 14, 15 եւ 22 Յունուար 1978ին Համազգայինի «Յակոբ Տէր Մելքոնեան» թատերասրահին մէջ: «Ծնծղայ»ին համերգի ծոխ եւ այլազան յայտագիրը կը բաղկանայ եր-

«Ծնծղայ» երգչախումբ եւ խմբավար Վաչէ Պարսումեան, 1978

կու մասերի: Առաջին մասով «Ծնծղայ» կը մեկնաբանէ հայկական երգեր, որոնք քիչ լսուած են կամ բնաւ չեն լսուած Լիբանանի մէջ:

Համերգը կը սկսի Է. Բաղդասարեանի «Լիբանան» երգով, որուն կը յաջորդեն Է. Խաղազորտեանի «Թմբուկ» երգը եւ Ռ. Պետրոսեանի «Փրկարարը» եւ «Քաջ մուկը» երգերը, Հ. Օհանեանի «Առաջին ձիւնը», Ռ. Մելիքեանի «Մանուկն ու ջուրը», Բ. Կանաչեանի «Մեղու», «Ծնկըլը մնկըլը» եւ «Հայրենի կարօտ» երգերը, Յ. Ստեփանեանի «Կոյր աշուղը», Ա. Նազարեանի «Ծիտիկը» ու «Գարուն-պարերգ»ը եւ Ստ. Նաղդեանի «Ձմրան երգ»ը:

Յայտագրին երկրորդ մասով «Ծնծղայ» կը ներկայացնէ վեց օտար երգեր, որոնցմէ երեքը՝ լատիներէն կրօնաշունչ, մէկ՝ ֆրանսերէն, մէկ՝ անգլերէն եւ մէկ արաբերէն՝ «Ձօն խաղաղութեան» գրուած մասնաւորապէս երգչախումբին համար, լիբանանցի յօրինող Հաքի Նասիֆի կողմէ: Իբրեւ առաջին ունկնդրութիւն, այս երգը կ'արժանանայ մասնաւոր գնահատանքի եւ կը կրկնուի արուեստագէտ յօրինողին ներկայութեան: Այս երգերուն կը հետեւի Մ. Միրզայեանի «Տիկնիկի օրօրը» մեներգը՝ կատարողութեամբ վեց տարեկան փոքրիկն Դալար Հարպոյեանի, Ա. Մանուկեանի «Լուսինն ելաւ» զուգերգը՝ խումբին ընկերակցութեամբ, դարձեալ առաջին ունկնդրութիւն մը՝ Ալեքս Մնակեանի «Աշուն» երգը եւ իր դաշնաւորած «Զարթիր որդեակ»ը:

Յայտագրին վերջին չորս երգերը՝ Ա. Տիգրանեան՝ «Թամարի արիա»ն, Վ. Կոտոյեան՝ «Արփա Սեւան»ը, Կոմիտաս՝ «Հինգ էծ ունեմ»ը եւ Է. Յովհաննէսեան՝ «Ոստան հայրենի»ն մեներգներ են՝ երգչախումբին ընկերակցութեամբ: Մեներգները կը կատարէ տիկ. Էլօ Պտղոսի-Հարպոյեան: Երգչախումբին կ'ընկերակցի սենեկային նուագախումբ մը, եւ լման յայտագրին մէջի 27 երգերուն երաժշտական ընկերակցութիւնը նուագախումբի պատշաճեցնելու աշխատանքը կը կատարէ Ալեքսան Մնակեան: Դաշնակի ընկերակցութիւնը կը կատարէ Արփի Եագուպեան-Ալահայտոյեան:

«Ծնծղայ» երգչախումբը իր արձանագրած նորութեամբ եւ իր ծարտար կատարողութեամբ կը դառնայ հայ արուեստասէր հասարակութեան «տարուան երեւոյթը» եւ կ'արժանանայ թէ՛ հայ, եւ թէ՛ օտար մամուլի գնահատանքին: *Ազդակի* թղթակիցը կը գրէ. «Մանկական երգչախումբ մը այս հին բառով՝ Ծնծղայ մկրտելը քիչ մը *աղմկոտ* թուեցաւ: Մանուկները արդարացուցին աւանդաբոյր բառին հետ մեզի հասնող հաւատքն ու արժանիքը: Պատասխանատու այս աշխատանքին ձեռ-

նարկող Համազգայինի Լիբանանի Ծրջանային վարչությունը եւ իր Երաժշտական թեքնիք յանձնախումբը արդարօրէն վայելեցին չորս ամիսներու իրենց ծիգերուն պտուղը: Ներկաները հպարտութեամբ դիտեցին բեմին վրայ վայելչօրէն հագուած (սեւ երկար փէշ ու տաբատ, ձերմակ պլուզ՝ նարնջագոյն բաձկոնով) շուրջ 50 մանչուկներն ու աղջնակները: Երիտասարդ արուեստագէտ-երաժիշտ Վաչէ Պարսումեան իբրեւ անկեղծ զինուորագրեալ մը արուեստին, գործին հանդէպ ի յայտ բերաւ այնպիսի լրջութիւն, որ վեր է ծափ-գնահատանքէն»²⁵³:

«Ծնծղայ» երգչախումբը իր խմբավար Վաչէ Պարսումեանին հետ մէկ ամսուան ընթացքին չորրորդ համերգով հանդէս կու գայ՝ հազարէ աւելի ունկնդիրներու ներկայութեան: Արաբատառ *Նահար* օրաթերթը կը հրատարակէ իր մշակութային բաժնի քննադատներէն՝ Մէյ Մունասսայի տպաւորութիւնները «Ծնծղայ»ի այս համերգին մասին. «Էսեմպլի հոլ»ը կը յորդէր եւ կը թնդար հիացողներու բազմութեամբ, որոնք կը զարմանային ի տես այս իրականացումին, մանուկներու եւ անոնց ղեկավարին կողմէ: Իրական նուաճում մըն է արդարեւ, պատրաստել նման համերգ մը, այսքան խնամուած յայտագրով եւ ծշգրիտ մեկնաբանութեամբ: ...Գործ ունինք լաւ երաժշտութեան հետ, եւ Վաչէ Պարսումեան արժանի է շնորհաւորութեան, որ կարողացած է իր մանուկ նորագիրներուն փոխանցել շատ յառաջացած երաժշտական մակարդակ մը: Սքանչելի կերպով ձայնի տիրապետում,

«Ծնծղայ» երգչախումբի անդամներէն մաս մը, Կերեւի նաեւ Ալեքսան Մնակեանը

²⁵³ Շահանդուխտ, «Համազգայինի նոր իրագործումը՝ «Ծնծղայ» մանկական երգչախումբը», *Ազդակ*, 17 Յունուար 1978:

շատ մաքուր շեշտ, շատ ծշգրտութիւն՝ մեկնաբանութեան»²⁵⁴:

«Ծնծղայ» երգչախումբին համերգին մասին գրած է նաեւ ֆրանսատառ Ռէվէյ օրաթերթի մշակութային էջին յօդուածագիրը Քրիսթիան Քեքաթի. «Համազգայինի ծարտար մանուկները կ'երգեն մեղմն ու դժուարը: Մանուկները մաս կը կազմեն Համազգային հայկական միութեան երաժշտական Կեդրոնական յանձնախումբի ստեղծած «Ծնծղայ» երգչախումբին, որ կը նպատակադրէ դաստիարակել մանուկներուն երաժշտական ու երգեցողական զգայարանքը եւ երեւան հանել այն անհուն շնորհները. այս գծով Համազգայինը պատրաստ է օժանդակելու կամ գործելու այն բոլոր նախակրթարաններուն մէջ, որոնք այս աշխատանքին կապակցութեամբ օժանդակութեան կը կարօտին:...Այսօր, առաւել քան երբեք, լիբանանցի յօրինողները պէտք է առատօրէն ստեղծագործեն մանկական երգեր եւ հանդէս գան իրերայաջորդ ձեռնարկներով, որոնք մանուկներու նկատմամբ ցուցաբերուած հետաքրքրութիւնները պիտի վերածեն այն կենսունակութեան, որ պատերազմին հետքերէն դուրս պիտի բերէ մեր կեանքը եւ պիտի ըլլայ գեղեցկութեամբ յորդող կեանքին կառուցման պահը»²⁵⁵:

«Ծնծղայ» երգչախումբը իր ստեղծումէն հազիւ 8-9 ամիս ետք արդէն Պէյրութի երաժշտական կեանքին մէջ կը կարողանայ որոշ դիրք մը գրաւել: Համազգայինի յիսնամեայ գործունէութեան նուիրուած համերգով հանդէս կու գայ 27 Յուլիսի 1978ին «Քազինօ տիւ Լիպան»ի սրահին մէջ, հովանաւորութեամբ տէր եւ տիկին Արա Երեւանեանի: Այս համերգին երգացանկը կազմուած էր հայերէն, արաբերէն, անգլերէն, ֆրանսերէն եւ լատիներէն 24 երգերէ: Յայտագրին բոլոր երգերը, բացի երկուքէն (Ալեքս Մնակեան եւ Զաքի Նասիֆ), կը մեկնաբանուին լիբանանահայ երգահան Պօղոս Ճելալեանի կատարած նոր դաշնաւորումով: Երգահան Ճելալեան այս առիթով կը յօրինէ նաեւ նոր երգ մը՝ «Հայրենի երկիր», որուն առաջին մեկնաբանութիւնը «Ծնծղայ»ն կը կատարէ յաջողութեամբ:

Այս համերգին մասին *Ազդակ*ի յօդուածագիրը կը գրէ. «Վաչէ Պարսումեանի ծարտար խմբավարութիւնն ու երգահան-երաժիշտ Պօղոս Ճելալեանի նոր դաշնաւորումները անկասկած որ ունեցան իրենց հիմնական դերը «Ծնծղայ»ի մեկնաբանութիւններու յաջողութեան մէջ:... «Ծնծղայ»ն յաջողեցաւ ստեղծել իր մթնոլորտը, ուր կը տիրէր արուեստի մակարդակ,

²⁵⁴ «ԾՆԾՂԱՆԵՐՈՒ ԿԱՄԵՐԳՐ», *Ազդակ*, 2 Փետրուար 1978:

²⁵⁵ Նոյնը:

երաժշտական հասկացողություն եւ ըմբռնում:...Յիսնամեայ Համազգային եւ յիսունի մօտ մատղաշ ձայներ, մեր մշակութային կեանքը թարմացնելու յիսուն ուխտեալներ...: Կա՛յ աւելի խոր գոհունակութիւն Համազգայինին համար...»²⁵⁶:

Այս համերգին մասին ֆրանսատառ *Լ'օրիան Լը ժուր* թերթը իր 28 Յունիս 1978ի թիւին առաջին էջին վրայ դրած է յօդած մը Գլէր Ժպէլիի ստորագրութեամբ համերգէն նկարով միասին (տեսնել պատճէնը): Դժբախտաբար այս համերգը կ'ըլլայ «Ծնծղայ» մանկապատանեկան երգչախումբին վերջին ելոյթը:

LES «DZENDZEGHA» DE HAMAZKAINE. Hier soir, AU CASINO DU LIBAN

AUX INNOCENTS, LES SALLES PLEINES

Retrouver sur une affiche les Hamazkaïne, c'est les confronter à tant de beaux souvenirs qu'on en éprouve une secrète appréhension... Ou serait-ce la poignante nostalgie du mouvement culturel d'antan ?

Ce groupement, qui constitue un des plus solides piliers dans le domaine de la création artistique et littéraire, fête cette année cinquante années d'existence...

Pour marquer ce très spécial anniversaire, il a fait appel à l'avenir. Au lieu de commémorer par quelque larmoyante rétrospective les lauriers coupés, il s'est tourné résolument vers la génération de demain, confiant à 45 voix d'enfants son message de paix et de fraternité...

Les Dzendzegha? Imaginez un torrent fait de gouttes d'eau pure et de cristal, qui caracole à travers prairies et continents. Une fête des cœurs et des oreilles d'où on sort lavé de toute souillure.

De l'arménien et de l'arabe pour dire, par cette nuit de juin triste, que tant qu'il y a des enfants il y a de l'espoir...

Un jour, qui sait, quelque chercheur qui tournera les pages de notre chronique trouvera joyeux, au fond de l'herbier gris, ce concert de voix fraîches, jeté comme un bouquet dans une salle pleine de gens au cœur gris...

Et il dira, peut-être, comme dans les vieilles légendes, que si dans son demi-siècle de vie cette association n'a réussi qu'à produire cette émotion-là dans le cœur des hommes, elle n'a certainement pas perdu son temps...

Etait-ce pour cette raison qu'en revenant hier soir, je me sentais, comme dans l'hymne ancien, riche de grands bien-être?

Un torrent fait de gouttes d'eau pure et de cristal.
(Photo Harout Jeredjian)

Claire GEBEYLI

Լորիան Լը ժուրի 28 Յունիս 1978ի թիւին առաջին էջը՝
«Ծնծղայ» երգչախումբին մասին

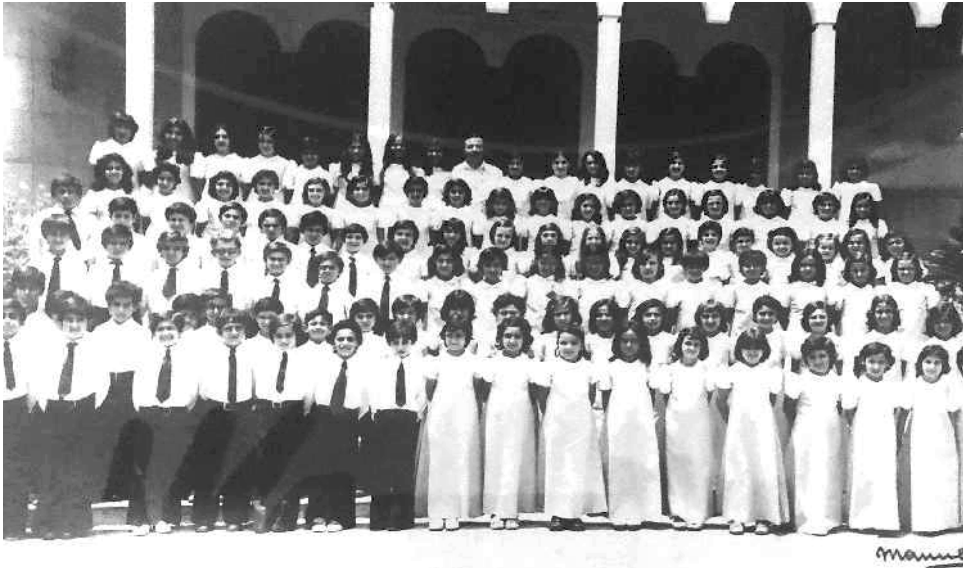
²⁵⁶ Է. Տէրվիշեան, «Թարմ ու պայծառ 46 ձայներով ԾՆԾՂԱՅ՝ յիսնամեայ Համազգայինին», *Ազդակ*, 1 Յուլիս 1978:

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆԻ ԱՆԹԻԼԻԱՍԻ ՄԱՍՆԱՃԻՒՂԻ «ՆԱՆՕՐ» ՄԱՆԿԱՊԱՏԱՆԵԿԱՆ ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲԵՐ

1978 թուականի Յունուարին, Համազգային Անթիլիասի մասնաձիղին նախաձեռնությամբ, կեանքի կը կոչուի մանկական երգչախումբ մը՝ «Նանօր» անունով: Անունը կը պատկանի Բարսեղ Կանաչեանի մէկ ստեղծագործութեան, եւ խումբը կը մկրտուի այդ անունով՝ յաւերժացնելու համար ոչ միայն յիշատակը վաստակաւոր երաժիշտին, այլ նաեւ Նանօր Պէրպէրեան անուն աղջնակի մը, որ իր տան մէջ կը սպաննուի տան անդամներէն մէկուն սխալմամբ արձակած ատրճանակի փամփուշտով: «Նանօր» երգչախումբին ծննդոցին մասին Համազգայինի Անթիլիասի մասնաձիղը համերգի յայտագիրին «Մեր խօսքը»ին մէջ կը գրէ. «Նանօր» երգչախումբը կազմեցինք, որպէսզի մեր մատաղ սերունդը երգել սորվի, հայերէն երգել սորվի, որպէսզի մեր ապագան երգով լեցուի եւ ըլլայ ցնծութիւն: Մենք երգելով կ'ուզենք ապրիլ.... մեր մանուկները, ձեր զաւակները կ'երգեն մեր ցնծութեան համար, մեր երջանկութեան ի խընդիր եւ մանաւանդ անոնք երգով կը դիմաւորեն ու կ'աւետեն ապագան»:

Խումբը կը բաղկանայ 46 երկսեռ մանուկներէ, խումբին հիմնադիր-խմբավարն է Սարգիս Փանոսեան²⁵⁷, որ ծանօթ խմբավար է իր կազմած

²⁵⁷ Սարգիս Վահան Փանոսեան (1934-2019) ծնած է Մուսա Լեռ 1934ին, 1939ին հաստատուած Այնճար, ուր յաճախած է գիւղին մէկ սեմեակնոց դպրոցը, սորվելու այբուբենը՝ նստած չոր գետնին վրայ: Ան փոքր տարիքէն սիրած է երգն ու երաժշտութիւնը եւ ջանացած կրցածին չափ յառաջանալ այս մարզին մէջ: Ապա բախտը կ'ունենայ ուսանելու Իտալիոյ Միխիթարեան վանքին մէջ, ուր կրօնական դասերուն կողքին ան կը հետեւի դաշնակի դասերու: Ան՝ վերադառնալով Այնճար, կը հիմնէ «Ճպլում» մանկական առաջին երգչախումբը 1959ին: Հալէպի Քարէն Եփփի ձեմարանի հրաւերին անսալով, 1960-61 տարեշրջանը կ'անցընէ Հալէպի մէջ: Ապա կը վերադառնայ Այնճար, ուր մինչեւ 1969 ամէն տարի Փանոսեանի «Ճպլում» երգչախումբը կու տայ իր համերգը: 1964ին Ս. Փանոսեան կը կազմէ Այնճարի ձեռնադաշնակի անսամպլը, քանի ինքը սորված էր նուագել եւ իր աշակերտներուն ալ կը սորվեցնէր: 1969ին կը փոխադրուի Անթիլիաս, ուր Ազգային Մարտիկեան վարժա-

Ազգային Մարտիրոսական վարժարանի «Ճպուռ» երգչախումբ,
խմբավար՝ Սարգիս Փանոսեան, Ամթիլիաս, Յունիս 1975

Ազգային Մարտիրոսական վարժարանի «Ճպուռ» մանկական երգչախումբի ելույթներով: Սարգիս Փանոսեան կը յիշէ այն օրը, երբ 1975ին «Ճպուռ»-ի 200 անդամները՝ իրենց համերգային տարազները հագած, իրենց ծնող-

րանի Ա.-Ե. դասարաններու աշակերտներով կը կազմէ 200 հոգինոց մանկական երգչախումբ նոյն «Ճպուռ» անունով: Ան կը կազմէ նաեւ երգի պարի թատերախումբ՝ շրջանաւարտիցի անունով: 1969ին Այնճարի մէջ կը կազմէ մեծերու երգչախումբ մը «Աշուղ Զիւանի» անունով: Մինչեւ 1987ին կը շարունակէ «Ճպուռ» երգչախումբը ղեկավարել եւ այս թուականին Փանոսեան կը գաղթէ Միացեալ Նահանգներ՝ Սան Ֆրանսիսքօ, ուր Գռուզեան-Չաքարեան-Վասպուրական ազգային վարժարանին երաժշտութեան դասատուն կը դառնայ Գարեգին Բ. կաթողիկոսին յանձնարարականին շնորհիւ: Փանոսեան 1987-2002ին այս վարժարանին մէջ իր կազմած «Ճպուռ» 125 հոգինոց երգչախումբին կողքին, կը դասաւանդէ նաեւ հայագիտական միւսեր՝ հայերէն եւ հայոց պատմութիւն: Ան կը հրատարակէ նաեւ աշակերտական «Կամուրջ» թերթը՝ տարեկան երկու թիւով: Ան իր երգչախումբերու երգացանկերուն մէջ կ'ընդգրկէ շարականներ, մանկական հայերէն երգեր՝ աշխարհի բոլոր ծագերէն, եւ իր յօրինումները: Փանոսեան կազմած է մանկապատանեկան երգարաններ՝ զանազան առիթներու նուիրուած երգերով: Երբ Փանոսեան 18 տարիներու ծառայութենէ ետք, 2002ին հանգստեան կը կոչուի, ան կ'արժանանայ Պատուոյ Մետալի Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Արամ Ա. վեհափառին կողմէ: Փանոսեան 2002ին Ֆրեզնօ կը փոխադրուի՝ իր զաւակներուն եւ ազգականներուն մօտ, ուր կ'ապրի մինչեւ իր կեանքին վերջը՝ 2019:

Ազգային Մարտիկան վարժարան, երաժշտանոցին կազմակերպած երգի մրցումին մասնակցող «Ճպուռ»ները, Ամթիլիաս, 1983

ներուն հետ կը հասնին «Տէր Մելքոնեան» հանդիսասարահ իրենց առաջին համերգը կատարելու հանրութեան առաջ, եւ յանկարծ Էշրեֆիէի կողմէն կը սկսի սաստիկ ոմբակոծում: Փանոսեան կը ստիպուի ընտանիքները՝ զաւակներով, տուն դրկել, եւ համերգը տեղի չ'ունենար: Երկու տարիներու եղբայրասպան եւ չարաշուք պատերազմի ժխորին մէջէն անցնելէ ետք, երբ յարաբերաբար հանդարտ շրջան մը կը սկսի, 27 եւ 28 Յունիս 1977ին Ազգային Մարտիկեան վարժարանի «Ճպուռ» մանկական երգչախումբը՝ Սարգիս Փանոսեանի ղեկավարութեամբ, կու տայ իր անդրանիկ համերգը «Յ. Տէր Մելքոնեան» սրահին մէջ²⁵⁸:

Վերադառնալով «Նանօր»ի գործունէութեան, երեք-չորս ամիսներու յարատեւ փորձերէ ետք «Նանօր» երգչախումբը՝ ղեկավարութեամբ Սարգիս Փանոսեանի, կը ներկայանայ հանրութեան 19, 20, 21 Մայիս 1978ին «Յ. Տէր Մելքոնեան» հանդիսասարահին մէջ: Խումբը կը մեկնաբանէ քսան երգ, մեծ մասամբ Բ. Կանաչեանի մանկական երգերէն եւ հայ երգահաններու գործերէն, որոնց դաշնաւորումը եւ գործիքային պատշաճեցումը կատարած է Ալեքս Մնակեան՝ սենեկային նուագախումբի մը երգչախումբ-

²⁵⁸ Փանոսեանի փոխանցած տեղեկութիւնները կրցայ ունենալ շնորհիւ դոկտ. Ծովիկ Սկրեան-Մարգարեանին, որ ազնուաբար իմ կապս հանդիսացաւ Փանոսեանին հետ, Ամերիկայի մէջ:

բին նուագակցութեան համար, իսկ խումբին դաշնակով կ'ընկերակցի Ա. Մուրատեան:

Համազգայինի Անթիլիասի «Նանօր» երգչախումբ, 1977

Այսպէս, Համազգայինի Անթիլիասի մանկապատանեկան «Նանօր» երգչախումբը իր առաջին համերգը կը սկսի երգելով Բ. Կանաչեանի «Դպրոցական քայլերգը» (Մենք մանուկներ հայոց ազգին) խմբերգը: Համերգին առաջին բաժինը կը շարունակուի ամբողջութեամբ Բարսեղ Կանաչեանի մանկական երգերով՝ «Մեղու», «Խնոցի», «Ճախարակ», «Գիւղի առտուն», «Ծիծեռնակին բոյնը», «Սեւ ամպերը», «Խաղաղ գիշեր» եւ «Ծնկըլը մնկըլը»: Յայտագրին երկրորդ բաժինով «Նանօր» երգչախումբը կը մեկնաբանէ յօրինումներ Զաքի Նասիֆէն՝ «Միլի եա ժաննէթ պլէտի», Ս. Մուրատեանէն՝ «Շունն ու կատուն», Հ. Օհանեանէն՝ «Առաջին ձիւն», Կ. Զաքարեանէն՝ «Դպրոցական», Ս. Նաղդեանէն՝ «Առաւօտ» եւ Ա. Մնակեանէն՝ «Թիթեռնիկներ»: Համերգը իր աւարտին կը հասնի Ա. Մնակեանի դաշնաւորած երեք ժողովրդական երգերով՝ «Զարթիր որդեակ», «Սուլուխի կոիւր» եւ «Աքսորի երգը»:

Այս համերգին մասին *Ազդակի* մէջ Է. Տէրվիշեան կը գրէ. «Ի տես «Նանօր»ին, ի տես «Ծնծղայ»ին՝ կրնանք միայն էական ու օգտակար իրադրոժումներ գտնել անոնց ետեւ: Դրական երեւոյթ կը նկատենք հայկա-

կան մշակոյթի ջերմութիւնը նորահաս սերունդներուն փոխանցելու մեր միութիւններու պատասխանատուններուն նախանձախնդրութիւնը եւ կը սպասենք որ յարատեւութիւնն ու բժախնդրութիւնը ըլլան զիրենք առաջնորդող գլխաւոր ազդակները»²⁵⁹: Առաջին համերգին ձայներիզը կը պատրաստուի եւ կը վաճառուի Անթիլիասի Համազգայինին կողմէ:

Համազգայինի Անթիլիասի «Նանօր» մանկապատանեկան երգչախումբը՝ ղեկավարութեամբ Սարգիս Փանոսեանի, իր երթը կը շարունակէ եւ 1979 տարեշրջանի Նոյեմբեր ամսուն դարձեալ համերգով մը հանդէս կու գայ:

Նոյն տարին Ալեքսան Մնակեան կը խմբավարէ Համազգայինի «Ծնծղայ» մանկապատանեկան երգչախումբը, իր յօրինած «Արտուտիկ» (խօսք՝ հայր Վարուժան Հերկելեանի) մանկապատանեկան 12 երգերու ձայնապնակի հրատարակութեան առիթով:

Իսկ 1980ին «Նանօր» երգչախումբին ղեկավարն է լիբանանահայ երաժիշտ, ձեռնադաշնակի վարպետ, ուսուցիչ, յօրինող, դաշնաւորող, խորհրդատու եւ խմբավար Ալեքսան Մնակեան²⁶⁰: «Նանօր»ը իր նոր ղեկավարով համերգաշար մը կու տայ՝ սկսելով Հինգշաբթի, 14 Փետրուարին եւ շարունակուելով մինչեւ Կիրակի, 17 Փետրուար, «Յակոբ Տէր Մելքոնեան» թատերասրահին մէջ: Քառասուն փոքր երգիչները կը մեկնաբանեն 16 մանկական, ազգային, յեղափո-

Ալեքսան Մնակեան

²⁵⁹ Է. Տէրվիշեան, «Համազգային Անթիլիասի մանկապատանեկան երգչախումբին՝ ՆԱՆՕՐ-ի համերգները», *Ազդակ*, 24 Մայիս 1978:

²⁶⁰ Ալեքսան Մնակեան ծնած է Պուրձ Համուտ, 10 Նոյեմբեր 1936ին: Պատանի Ալեքը սկսած է նուագել ձեռնադաշնակ 1952ին՝ քաջալերանքով հայր Գրիգոր Հեպոյեանի, որ Ալեքին մէջ տեսած է ապագայ տաղանդաւոր երաժիշտը: Ան ինքնաշ-

«Նանոր»ի ելույթ՝ Ալեքսան Մնակեանի խմբավարութեամբ

խական եւ արաբերէն ժողովրդական երգեր: Յայտագրի առաջին մասով անոնք կ'երգեն Ա. Պապաջանեանի «Անոյշ Հայաստան»ը, Բ. Կանաչեանի «Մեղու»ն, «Խաղաղ գիշեր»ը եւ «Ծնկըլը մնկըլը», եւ Ա. Մնակեանի «Արտուտիկ»ը, «Սուրբ Ծնունդ»ը եւ «Կենդանիներու ժողովը», որուն առաջին ունկնդրութիւնը կ'ըլլայ: Յայտագրին այս առաջին բաժինը կ'ա-

խատութեամբ շուտով կը հասնի նախանձեղի մակարդակի եւ առաջին պաշտօնական ելույթով հանդէս կու գայ 1954ին: 1975էն ան նուագահանդէսներ կու տայ Գահիրէ, Թեհրան, Պաղատ, Պոլիս եւ Կիպրոս՝ արժանանալով մեծ գնահատանքի: 1975ին, դարձեալ հայր Գրիգոր Հեպոյեանի քաջալերանքով, Ալեք կը մեկնի Միլանօ, ուր «Սանթա Ամպարձիոյ» երաժշտանոցին մէջ կը մասնագիտանայ ձեռնադաշնակի արուեստին մէջ: Ան իր ուսանողութեան ընթացքին նուագահանդէսներ կու տայ Միլանօ, Մարսէյ, Մոնաքօ, Մոնթեքարլօ ու Գերմանիա, եւ կը տիրանայ ձեռնադաշնակի միջազգային մրցանակներու: Երեք տարիներ ետք՝ վկայուելով բացառիկ յիշատակութեամբ, ան կը վերադառնայ Լիբանան, ուր պաշտօնի կը կոչուի Լիբանանի պետական երաժշտանոցին մէջ՝ իբրեւ ձեռնադաշնակի եւ երաժշտութեան ուսուցիչ եւ կը նուագէ պետական ռատիոկայանի նուագախումբին մէջ: Մնակեան երկար տարիներ կը գործակցի Լիբանանի հանրաժանօթ երաժիշտներ՝ Ռահպանի եղբայրներուն, երգչուհի Ֆէյրուզի եւ «Քարաքալլա» նուագախումբ-պարախումբերուն հետ: Ան վաղաժամ իր աչքերը կը փակէ այս աշխարհին Մոնթրէալի մէջ, 6 Ապրիլ 1986ին:

ւարտի Ալեքսան Մնակեանի մշակած եւ դաշնաւորած հինգ յեղափոխական երգերով՝ «Աքսորի երգը», «Ձայն տուր ով ֆետայ», «Հայ մօր երգը», «Պարզիր աղբիւր» եւ «Սուլուխի կոհիւր»:

Յայտագրի երկրորդ բաժինը կը սկսի լիբանանեան ժողովրդական երգերով՝ «Մուաշշահ»ներու մեկնաբանութեամբ եւ կը շարունակուի Ս. Սամուէլեանի «Թիթեո», Ա. Նազարեանի «Գարուն» (պարերգ) եւ «Ծիտիկը», Կ. Ջաքարեանի «Գարուն», Ա. Մանուկեանի «Ծիտիկի օրօրը», Մոցարթի «Ալէլուիա»ի եւ Ս. Մուրատեանի «Առաւօտը» երգերուն ունկնդրութեամբ: Երգչախումբին կ'ընկերակցի սենեկային նուագախումբ մը եւ դաշնամուրով Շաքէ Պըտղունի - Գազանձեան:

Փոքրիկ մենակատարներն են Ներսէս Լիպարեան, Յովեր Խաչերեան, Դաւար Հարպոյեան, Վահրամ Էմմիեան, Լիզա Բրինձեան եւ Թալին Էթիեմեզեան:

Ազդակ օրաթերթի մէջ Է. Տէրվիշեան կը գրէ. «Իրաքանչիւր երգի ընթացքին զգալի էր որ փոքրերը ոչ միայն «գոց գիտէին» այդ երգերուն բառերը եւ երաժշտութիւնը, այլեւ՝ ըմբռնած էին անոնցմէ իրաքանչիւրի ոգին: Բան մը, որ ցոյց կու տայ Մնակեանի շնորհը՝ երգի ու երաժշտութեան ըմբռնումը փոքրերուն փոխանցելու տեսակէտէն:... «Նանօր»ի երգիչները չպոռացին: Մանկական երգչախումբերը յաճախ շատ կը պոռան, բան մը՝ որ «լաւ երգելու» նշան չէ բնաւ: «Նանօր»ի պարագային ատիկա չկար»²⁶¹: Ան կը գնահատէ նաեւ փոքրիկներուն կարողութիւնը՝ հայերէնին չափ յաջող կերպով մեկնաբանելու, նաեւ ոչ հայերէն երգեր:

Այս համերգաշարին մասին իր գնահատական եւ քննադատական յօդուածը գրած է նաեւ հայր Անդրանիկ Կոստեան *Մասիս* շաբաթաթերթին մէջ: Ան կ'ըսէ, թէ համերգը հանդիսատեսներուն մէջ արթնցուցած է գեղեցիկ ապրելու ախորժակը: Սակայն ան մատնանշած է թէ սենեկային նուագախումբը իրենց ծայնային ծաւալով կը ծնշէին փոքրիկ երգիչներուն վրայ: Ան բաղդատական մը կ'ընէ «Ծնծղայ» երգչախումբին հետ եւ եզրափակելով իր յօդուածը կը գրէ. «Նանօր»ի փոքրիկները աւելին կարող են: Հարց է, թէ անոնց խմբավար-ղեկավար-երգահան Ա. Մնակեանը ունի՞ պահանջուած ժամանակը այդ կատարելութեան հասցնելու իր խումբը: Հայ մշակոյթը շատ աւելի կը շահի եթէ Ա. Մնակեանը ինք-

²⁶¹ Է. Տէրվիշեան, «Ջերմ ու անկեղծ պահեր՝ «Նանօր»ի ելոյթներով», *Ազդակ*, 19 Փետրուար 1980:

զինքը նուիրէ միայն յօրինումներու՝ մանկապատանեկան թանկագին երաժշտութենէն ներս»²⁶²:

1980 թուականին ՀՅԴ Լիբանանի պատանեկան միութիւններու Ընդհանուր վարիչ մարմինը կը ստեղծէ պատանեկան երգչախումբ մը՝ բաղկացած իր շարքերը կազմող 44 երկսեռ պատանիներէ (8-13 տարեկան): Այդ պատանիներուն երաժշտական ծաշակ, հասկացողութիւն եւ երաժշտական ըմբռնում փոխանցելու առաքելութիւնը կը յանձնուի Ալեքսան Մնակեանին: Ան կը դաշնաւորէ ազգային-յեղափոխական երգերը եւ կը պատրաստէ այս խումբը, որ Մայիս-Յունիս ամիսներուն յաջորդական հինգ երգահանդէսներով կը ներկայանայ հանրութեան՝ զուտ ազգային-յեղափոխական երգերէ բաղկացած յայտագիրով, ընկերակցութեամբ դաշնակահարուհի տիկին Շաքէ Պտղունի-Գազանձեանի: Այս երգչախումբը մեծ խանդավառութիւն կը ստեղծէ պատանեկան շարքերուն մէջ եւ կ'իրականացնէ Մնակեանի հետապնդած ազգային նպատակները: Կը հրատարակուի նաեւ այս համերգներուն ընթացքին երգուած ազգային-յեղափոխական երգերուն ձայնապնակը:

Չորս փոթորկալի տարիներէ ետք, երբ տակաւին քաղաքացիական պատերազմը կը շարունակուի, Լիբանանահայ մշակութային խորհուրդ մը կը կազմուի՝ բաղկացած հայ մշակութային միութիւններու եւ յարանաւանութիւններու ներկայացուցիչներէ, որոնք, խորապէս հաւատալով մշակութային գործակցութեան կարելիութեան, գաղութին կենսունակութիւնը պահելու վճռականութեամբ, կը կազմակերպեն երաժշտական ձեռնարկ մը, որ տեղի կ'ունենայ Կիրակի, 17 Փետրուար 1980ին, կէսօրէ առաջ ժամը 11ին, Պէյրութի ամերիկեան համալսարանի «Էսեմպլի հոլ» սրահին մէջ: Այս երաժշտական ձեռնարկին կը մասնակցի գաղութի երաժիշտ նուագաժողովներէն ընտրանի մը, ինչպէս նաեւ Ալեքսան Մնակեանի ղեկավարած «Նանօր» մանկապատանեկան երգչախումբը: Յայտագրին զոյգ մասերը կը սկսին «Նանօր» երգչախումբի ելոյթով: Յայտագրին առաջին մասով երգչախումբը՝ ընկերակցութեամբ լիբանանեան քառեակին՝ կազմուած արեւելեան երաժշտական գործիքներէ (ուտ, նայ, քանոն եւ տափ), հանդէս կու գայ՝ երգելով անտալուզեան երեք *մուաշահներ*:

²⁶² Անդրանիկ Կռանեան, Արուեստ. «ՆԱՆՈՐ-ը կրկին բեմերու վրայ», *Մասիս* շաբաթաթերթ, 26 Մարտ 1980:

Յայտագրին երկրորդ բաժինը կը սկսի դարձեալ կատարումներով մանկական երգչախումբին, որ այս անգամ կը մեկնաբանէ Բ. Կանաչեանի «Մեղու»ն եւ Ալեքսան Մնակեանի «Կենդանիներու ժողով»ը՝ դաշնակի ընկերակցութեամբ Շաքէ Պտղունի-Գազանձեանի: Այս երաժշտական ձեռնարկը կը կրկնուի մէկ շաբաթ ետք, «Թէաթըր տիւ Լիպան»ի սրահին մէջ: *Արարատ* օրաթերթի յօդուածագիրը «Նանօր» երգչախումբի յաջող ելոյթին մասին կը գրէ. «Շնորհալի այդ մանչուկներուն եւ աղջրնակներուն մանկական ու անտաշ ձայներէն այնքան ներդաշնակ ու նրբերանգ արտայայտութիւններ ձեռք ձգելու համբերութեան ու արժանիքին համար շնորհաւորելի է անշուշտ խմբավարը՝ Ալեքսան Մնակեանը»²⁶³:

1981-1983 տարիներուն Ա. Մնակեան կը ստանձնէ Լիբանանի Համագգայինի պարարուեստի միաւորի եւ «Նանօր» պարախումբի գեղարւեստական պատասխանատուի պաշտօնը: Ան կը դաշնաւորէ բոլոր պարեղանակները եւ իր մասնակցութիւնը կը բերէ նուագախումբին մէջ: «Նանօր» պարախումբը, Մնակեանի հսկողութեամբ, կը ներկայացնէ հայկական պարերու համոյթներու շարք մը՝ մեծ յաջողութիւն գտնելով:

²⁶³ Ս.Ա.Ն., «Լիբանանահայ մշակութային խորհուրդի երաժշտական փայլուն յայտագիրը», *Արարատ*, 21 Փետրուար 1980:

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆԻ ՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ՎԱՐՉՈՒԹԵԱՆ «ԿԱՐԿԱՉ» ՄԱՆԿԱՊԱՏԱՆԵԿԱՆ ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲ

1997ին ծնունդ կ'առնէ Համազգայինի Լիբանանի Շրջանային վարչութեան հովանաւորութիւնը վայելող «Կարկաչ» մանկապատանեկան երգչախումբը, Պէյրութի մէջ: Այս երգչախումբին որպէս գեղարուեստական ղեկավար եւ խմբավար կը հրաւիրուի լիբանանահայ Զաքար Քէշիշեանը, որ իր երաժշտական բարձրագոյն ուսումը եւ խմբավարական վկայականը ստացած էր Երեւանի Կոմիտասի անուան պետական երաժշտանոցէն եւ արդէն կը ղեկավարէր իր հիմնած Ծուշիի «Վարանդա» երգչախումբը՝ 1992էն ի վեր: «Կարկաչ» երգչախումբի հիմնադիր-ղեկավար՝ Զաքար Քէշիշեան գեղարուեստական ղեկավարի եւ խմբավարի պաշտօնին վրայ կը մնայ անփոփոխ իր 22րդ տարին ամբողջացուցած «Կարկաչ» երգչախումբին:

Զաքար Քէշիշեան ծնած է Այնճար, Լիբանան, 15 Փետրուար 1968ին, իր մանկութենէն փափաքած է երգչախումբի մէջ երգել: Ան 7-8 տարեկանին կը հմայուի՝ ունկնդրելով Այնճարի Համազգայինի «Կաքաւիկ» մանկապատանեկան երգչախումբի համերգը, Վարդան Աշգարեանի ղեկավարութեամբ, նորակառոյց «Հետուիկ» սրահին պատուհանէն, առանց գիտնալու, որ հետագային ոչ միայն պիտի երգէր այդ խումբին մէջ, այլ նաեւ աւելի ուշ՝ զայն ղեկավարէր: Եւ իսկապէս ան աստիճանաբար կը պատրաստուի եւ կը նուիրի խմբավարական ասպարէզին՝ զայն դարձնելով իր կեանքին իմաստը: Զաքար Քէշիշեան 1988-1991ին՝ Երեւանի Կոմիտասի անուան պետական երաժշտանոցին մէջ իր երաժշտական բարձրագոյն ուսման մէջ մասնագիտա-

Զաքար Քէշիշեան

նալու տարիներուն, ամառնային արձակուրդները կ'օգտագործէ վերականգնելու եւ ղեկավարելու Այնճարի Համազգայինի «Պարոյր Սեւակ» մասնաձիւղի «Կաքաւիկ» մանկապատանեկան երգչախումբը՝ հիմնուած 1977ին: Զաքար Քէշիշեանի ղեկավարութեամբ «Կաքաւիկ» մանկապատանեկան երգչախումբը 62 երգողներով եւ եօթը հոգինոց նուագախումբով հանդէս կու գայ յաջորդական երեք համերգներով, 31 Օգոստոս, 1 եւ 2 Սեպտեմբեր 1990ին, Այնճարի «Հետուիկ» սրահին մէջ: Իսկ յաջորդ տարին խումբը հանդէս կու գայ յաջորդական հինգ համերգներով՝ 23, 24, 25 Օգոստոս 1991ին Այնճարի «Հետուիկ» սրահին մէջ, 26 Օգոստոսին «Էսեմպլի հոլ»ին եւ 27 Օգոստոսին Պուրճ Համուտի «Տէր Մելքոնեան» սրահին մէջ:

Զաքար Քէշիշեան 1992ին կը կազմէ լիբանանահայ ազգային վարժարաններու «Ծիածան» մանկապատանեկան երգչախումբը՝ մասնակցութեամբ ութ ազգային վարժարաններու՝ Զաթալպաշեան, Սոֆիա Յակոբեան, Սահակ Մեսրոպեան, Քառասնից Մանկանց, Աքսոր Գասարճեան, Արգարեան, Եղիշէ Մանուկեան եւ Այնճարի Յառաջ-Գ. Կիւլպէնկեան: Հաւաքական լուրջ եւ դժուարին աշխատանքով «Ծիածան» երգչախումբը՝ Զաքար Քէշիշեանի ղեկավարութեամբ, հանդէս կու գայ 7 Նոյեմբեր 1992ին, Քասիքի համալսարանի նորակառոյց շքեղ սրահին մէջ, աւելի քան երեք հազար ունկնդիրներու ներկայութեան, երաժիշտ Արեգ Լուսինեանի եւ բանաստեղծ Նանսէն Միքայէլեանի միացեալ ստեղծագործութեան՝ «Երաժշտական այբուբեն»ի (հրատարակուած 1985ին) ներկայացումով, որ Մեսրոպեան այբուբենի երաժշտաւորումն է: Այս երգաշարին ամբողջութենէն աւելի քան կէսը բեմական-նուագախմբային տարբերակով կը կատարուի առաջին անգամ ըլլալով, ներկայութեան հայրենի երգահանին, մասնակցութեամբ 57 երգողներու, 20 նուագածուներու եւ թատերականացած պարախումբով: Այս համերգի յաջողութեան կը նպաստեն Անի Սարգիսեան (պարադրում եւ պարուսոյց), Իրմա Գապագեան (ասմունք), Արփի Մանկասարեան (բեմադրազարդում, որմազդ, նկարազարդումներ) եւ ուրիշներ: Համերգի յայտագիր-գրքոյկին առաջին էջի իր գիրով Լիբանանի հայոց թեմի օրուան առաջնորդ՝ Արամ արք. Քէշիշեան «Գնահատելի երեւոյթ» կ'որակէ նորակազմ «Ծիածան» մանկապատանեկան երգչախումբին իրագործումը՝ յոյս յայտնելով, որ յաջորդող տարիներուն ալ հայ երաժշտութեամբ «ծիածանէ մեր կեանքերը»:

Զաքար Քէշիշեան 1992ին կը հիմնադրէ Ծուշիի «Վարանդա» երգչա-

«Ծիածան» երգչախումբն ու նուագախումբը,
խմբավար Զաքար Քէշիշեան, «Քասլիք», 1992

խումբը, եւ ականայ կը դադրի լիբանանահայ ազգային վարժարաններու «Ծիածան» երգչախումբին գործունէութիւնը: Ան կամաւորաբար կը լծուի յետպատերազմեան նոր ազատագրուած Ծուշիի մէջ ապրող մանուկներով երգչախումբ կազմելու աշխատանքին: «Վարանդա» երգչախումբը կը սկսի 60 հոգինոց խումբով մը, ապա կը վերածուի երեք խումբերով՝ մանկական, պատանեկան եւ երիտասարդական: «Վարանդա»ն աւելի քան 300 համերգներով հանդէս կու գայ Արցախի շրջակայքի, զօրանոցներուն, դպրոցներուն, ինչպէս նաեւ Հայաստանի եւ Լիբանանի մէջ՝ շնորհիւ Զաքար Քէշիշեանի 30ամեայ ազգանուէր գործունէութեան:

Ան 1993ին պատուոյ յիշատակութեամբ կ'աւարտէ Երեւանի Կոմիտասի անուան պետական երաժշտանոցը՝ իբրեւ շուիահար, 1996ին իբրեւ խմբավար եւ 1999ին կը ստանայ կատարողական արուեստի բարձրագոյն վկայականը (ասպիրանտուրա):

Զաքար Քէշիշեան՝ իբրեւ շուիահար, մաս կազմած է Համազգայինի «Գորանի» ազգագրական համոյթին, Այնճարի «Կոմիտաս» պարախումբի նուագախումբին եւ Պէյրութի Հայ աւետարանական «Նոր երգ» երաժշտախումբին: Ան՝ իբրեւ խմբավար եւ շուիահար, ելոյթ ունեցած է Հայաստանի, Արցախի, Աւստրալիոյ, Ֆրանսայի, Յունաստանի, Արաբական

Միացեալ Էմիրութիւններու, Եգիպտոսի, Սուրիոյ, Լիբանանի եւ Կիպրոսի մէջ: Ան նաեւ կը վարէ մանկավարժական աշխոյժ գործունէութիւն: Այսպէս, 1998-2000 թուականներուն ան մաս կը կազմէ Համազգայինի «Բարսեղ Կանաչեան» երաժշտական քոլէճի տնօրէն խորհուրդին եւ ուսուցչական կազմին: Ան դասախօս է Լիբանանի պետական երաժշտանոցին մէջ եւ այցելու դասախօս՝ Պէյրութի Հայկազեան համալսարանին մէջ: Մանկապատանեկան աշխարհին մէջ իր բերած նպաստին համար ան պարգևատրուած է բազմաթիւ շքանշաններով:

«Կարկաչ» երգչախումբին մաս կը կազմեն աշակերտներ լիբանանահայ բոլոր համայնքներէն եւ վարժարաններէն, ինչպէս նաեւ «Բարսեղ Կանաչեան» երաժշտական քոլէճի աշակերտներէն: Խմբավարը անդամահաւաք կը կատարէ՝ այցելելով հայկական վարժարաններ: Երգչախումբին «Կարկաչ» անուանումը ձեռնարկուած է քանի մը անուններու մէջէն քուէարկութեամբ: Երգչախումբը ունի տարիքային երեք ենթաբաժանում՝ մանկական, առաջինէն երրորդ դասարանի աշակերտներ, որոնք միաձայն կ'երգեն եւ բեմին վրայ ներկայութիւն են «իբրեւ զուարթ խնդութիւն եւ երգի ու երգեցողութեան անդրանիկ փորձի կատարում» ինչպէս կը բացատրէ խմբավարը:

Մանուկները երբ քիչ մը մեծնան, կ'անցնին պատանեկան երգչախումբ՝ չորրորդ դասարանէն ութերորդ դասարանի աշակերտներ, որոնք բազմաձայն երկու, երեք, նոյնիսկ երբեմն չորս ձայնով կ'երգեն իրենց տարիքին համապատասխան երգեր, որոնց մէջ կան դասական եւ ժամանակակից գործեր: Երէց պատանեկան՝ իններորդ դասարանէն վեր պատանիները, եռաձայն եւ քառաձայն երգեցողութեամբ կ'երգեն թէ՛ դասական, եւ թէ՛ ժամանակակից, իրենց տարիքին համապատասխան երգեր: Մանուկները շաբաթական մէկ ժամանոց փորձ ունին, շաբաթ օրերը՝ ժամը 2-3, պատանեկան երգչախումբը երկու անգամ կը հանդիպի՝ Ուրբաթ կէսօրէ ետք ժամը 4-6, եւ Շաբաթ առաւօտեան՝ ժամը 10-12, իսկ երէց պատանեկան խումբը՝ ամէն Ուրբաթ, երեկոյեան ժամը 6-8:

2007 թուականին երէց պատանեկան խումբը կը զատուի, եւ ծնունդ կ'առնէ երիտասարդական «Այգ» երգչախումբը՝ բաղկացած նախկին կարկաչականներէ: «Կարկաչ» երգչախումբը՝ փորձերուն զուգահեռ, կ'ունենայ երաժշտական աշխատանքային օրեր, պտոյտներ, ժապաւէններու ցուցադրութիւններ եւ ուրիշ գործունէութիւններ: Խմբավար Ջաքար Քէշիշեան կը հաւատայ, թէ՛ «արուեստը եւ ընկերային մթնոլորտը կը միանան՝ կազմելու հիմքը ապագայ արհեստավարժ երգչախումբին»:

«Կարկաչ»ի ելոյթ, 1998

«Կարկաչ» երգչախումբին փորձերը տեղի կ'ունենան Համազգայինի «Լեւոն Շանթ» կեդրոնին մէջ: Այս կեդրոնը կը ստեղծուի հայահոծ Պուրճ Համուտի մէջ 1987ին եւ կ'ընդգրկէ Համազգայինի գեղարուեստի չորս դպրոցներ՝ «Բարսեղ Կանաչեան» երաժշտական քոլէժը, «Գայեանէ» պարի դպրոցը, «Արեգ» թատերական դպրոցը եւ «Թորոս Ռոսլին» կերպարուեստի դպրոցը: «Կարկաչ» երգչախումբը մասնակցութիւն կը բերէ տարաբնոյթ բազմաթիւ ձեռնարկներու: Խմբավար Զաքար Քէշիշեան՝ փոքրիկները նախամեծար նկատելով, «Կարկաչ»ի տարեկան եւ Ամանորի համերգներուն ընդառաջ կը կազմակերպէ աշակերտական ելոյթներ, որոնց ներկայ կ'ըլլան տարեկան առնուազն 1000 աշակերտներ: Այս աշակերտական ելոյթներու վերջին մասով, երբ երգչախումբին բոլոր բաժինները միասին կը մեկնաբանեն «Կարկաչ» եւ «Երեւան-Էրեբունի» երգերը, խմբավարը կը սորվեցնէ երգերուն կրկներգները ներկայ աշակերտներուն, բաժնուած երգերուն բառերը պարունակող թղթիկներու օգնութեամբ, եւ հինգ վայրկեան ետք սրահին եւ բեմին վրայ գտնուող փոքրիկները բոլորը միասին կ'երգեն²⁶⁴:

«Կարկաչ» երգչախումբը եւ իր վաստակաշատ խմբավարը ունին

²⁶⁴ «Կարկաչ»ը սկսաւ իր ելոյթներուն, *Ազդակ*, 2 Յունիս 2001:

բազմաթիւ առանձնայատկութիւններ, որոնք իւրաքանչիւր համերգ կը վերածեն իւրայատուկ տօնախմբութեան: Անոնցմէ մէկը յօբելենական առիթներու նշումն է՝ երգեցողութեան միջոցով: Այսպէս, 2005 տարւան համերգաշարը նշած է Հայոց ցեղասպանութեան 90ամեակը, 2006ին՝ Մոցարթի ծննդեան 250ամեակը, 2007ին՝ «Կարկաչ» երգչախումբի 10ամեակը, 2008ին՝ Համազգայինի 80ամեակը եւ Արցախի ազատագրման 20ամեակը, 2009ին՝ Կոմիտասի 140ամեակը, Գուսան Շահէնի 100ամեակը եւ Տիգրան Մանսուրեանի եւ Ռուպերթ Ամիրխանեանի 70ամեակները՝ յայտագիրին մէջ երգելով անոնց երգերէն փունջ մը: 2011ի Փետրուար ամսուն «Կարկաչ» կը նշէ Բարսեղ Կանաչեանի ծննդեան 125ամեակը՝ Կանաչեանի 19 մանկական երգերու կատարումով: Իսկ նոյն տարւան Մայիս ամսուն, «Կարկաչ» երգչախումբը կը նշէ վաղամեռիկ երաժիշտ-երգահան Ալեքսան Մնակեանի ծննդեան 75ամեակը եւ մահուան 25րդ տարելիցը՝ Մնակեանի յօրինած «Արտուտիկ» 12 մանկապատանեկան երգերու կատարումով:

«Կարկաչ» 2012ին կը նշէ Սայաթ Լուլայի 300ամեակը եւ Շուշիի ազատագրման 20ամեակը, 2013ին՝ Համազգայինի հիմնադրութեան 85ամեակը: 2014 թուին՝ լիբանանցի յօրինող երգահան Զաքի Լասիֆի մահուան 10րդ տարելիցը՝ ընդունելով Պէյրութի ամերիկեան համալսարանի հրաւերը՝ մասնակցելու Զաքի Լասիֆի անուան ծրագրուած փառատօնին: Զաքի Լասիֆ մեծ ներդրում ունեցած է լիբանանեան մշակոյթին մէջ, եւ անոր երգերը դարձած են լիբանանեան դասական երգեր, որոնք բազմաթիւ անգամներ երգուած են «Կարկաչ»ի կողմէ:

2015ին «Կարկաչ»ի համերգը նուիրուած կ'ըլլայ Հայոց ցեղասպանութեան 100ամեակին, իսկ 2019 թուականին՝ Կոմիտաս վարդապետի եւ Յովհաննէս Թումանեանի ծննդեան 150ամեակներուն:

Խմբավար Զաքար Քէշիշեան նաեւ գեղեցիկ աւանդութիւն դարձուցած է ամէն տարի հիւրընկալել հայրենի ականաւոր երգահան մը կամ բանաստեղծ մը, որ իր ստեղծագործութեամբ հարստացուցած է «Կարկաչ»ի համերգաշարի երգացանկերը: Այսպէս, 2004ին «Կարկաչ»ի համերգի հիւրն է հայրենի բանաստեղծ Եւրի Սահակեան, 2006ի հիւրն է Արմենուիի Կարապետեան, որ «Կարկաչ»ի համար յօրինած է 22 երգ՝ մէջը ըլլալով «Կարկաչ»ի քայլերգը համարուող «Կարկաչ» երգը: 2007ի հիւրն է հայրենի երգահան Ստեփան Պապաթորոսեան, որ 11 երգեր ստեղծած է «Կարկաչ»ին համար: 2009ի հիւրն է հայրենի երաժշտահան Ստեփան Շաքարեան, որ 16 նոր երգեր ստեղծած է «Կարկաչ»ին հա-

մար, 2010ի համերգին պատուոյ հիւրն է հայրենի երգահան Արեգ Լուսինեան՝ իր երկրորդ այցելութեամբ, եւ երգացանկը ամբողջութեամբ կազմուած է Արեգ Լուսինեանի եօթը երգերով ու մշակումներով: 2012ին «Կարկաչ» կը բոլորէ իր 15րդ տարին, եւ յատկապէս այս յորելեանին առիթով Հայաստանէն հիւրաբար կը ժամանէ հայրենի տաղանդաւոր խմբավար մայեսթրօ Իվան Վարդանեան:

2017ին «Կարկաչ» երգչախումբը կը բոլորէ իր քսանամեակը եւ այդ յորելեանական տարւոյն առիթով 20ամեակի համերգի գրքոյկ-յայտագիրին մէջ «Խմբավարին խօսքը» կը ներկայացնէ «Կարկաչ»ին անցած ուղին՝ իր ծննդոցէն սկսեալ, տալով «20ամեայ հաշուեկշիռ»ը այդ անցնող քսան տարիներու անընդմէջ գոյութեան: Այսպէս, քսան տարիներու ընթացքին «Կարկաչ» ունեցած է 800 անդամներ, որոնք «Կարկաչ»ի տարագով առնուազն մէկ անգամ բեմ բարձրացած են: Տարեկան համերգներու, Ամանորի եւ Սուրբ Ծննդեան համերգներու եւ ընթացիկ ձեռնարկներու համար «Կարկաչ» պատրաստած է 30 համերգային նոր յայտագիրներ, երգած է 104 նոր երգեր՝ յատուկ երգչախումբին համար յօրինուած 21 տարբեր երաժշտահաններէ, եւ սորված ու երգած է 580 երգեր: 54 համագգայնականներ հերթաբար իրերայաջորդ տարիներու ընթացքին կազմակերպչական աշխատանքով ծառայած են վարչական կազմերուն մէջ:

Խմբավար Զաքար Քէշիշեան կը հաւատայ, թէ երգչախումբ մը պէտք է հանդէս գայ յաճախ տարբեր շրջանակներու եւ երկիրներու մէջ, նաեւ իր մասնակցութիւնը բերէ այլազան ձեռնարկներու: Հարցազրոյցի մը ընթացքին ան իր միտքը բացատրելով կ'ըսէ. «Երգչախումբը պէտք չէ միշտ նոյն երկրին եւ նոյն ունկնդիրներուն առջեւ երգէ: Որակաւորուելու համար ան պէտք ունի նոր ունկնդիրներու եւ շրջապատի, այդ բոլորն են, որ կը խրախուսեն երգչախումբը, որպէսզի կարենայ աւելի բարձր մակարդակի հասնիլ: Եւ այս իմաստով նիւթական դժուարութիւնները շատ յաճախ կը խեղդեն մեզ»²⁶⁵:

Արդարեւ, իր ջանքերով «Կարկաչ» երգչախումբը կը ծաւալէ իր գոր-

²⁶⁵ Արագ Գոծայեան, «Այն մուկումը, որ առանց նիւթական վարձատրութեան կ'ըլլայ, երիտասարդներ կամ մանուկներ երգչախումբ կը բերէ, կը ստեղծէ սփիւռքի մէջ հայապահպան գեղեցիկ մթնոլորտ մը», հաստատեց Զաքար Քէշիշեան, *Ազդակ*, 21 Հոկտեմբեր 2016:

ծունէութիւնը Լիբանանէն ներս եւ այլուր՝ այլազան համերգներով: 2001ին «Կարկաչ»ի երազներէն մէկը կ'իրականանայ, երբ «Կարկաչ» եւ քոյր «Վարանդա» երգչախումբերը ելոյթներ կ'ունենան Հայաստանի եւ Արցախի մէջ: 2007ի Մարտ 23-25ի շաբաթավերջին, Համազգայինի «Կարկաչ» երգչախումբի պատանեկան եւ երէց-պատանեկան խումբերը՝ բաղկացած 70 անդամներէ, համերգային շրջապտոյտով մը կ'ուղղուին Կիպրոս՝ Համազգայինի Կիպրոսի մասնաճիւղի վարչութեան հրաւերով: Խմբավար Զաքար Քէշիշեանի եւ դաշնակահար Կամիլա Քէշիշեանի կողքին խումբին կ'ընկերակցին «Կարկաչ»ի վարչութեան վեց անդամները, ինչպէս նաեւ Շրջանային վարչութեան ներկայացուցիչը:

Լաոնաքայի օդակայան հասնելով՝ հոն արդէն կարկաչականները կը սկսին հնչեցնել յունարէն խմբերգ մը, որ կը դրուատէ կիպրացիներու հերոսական յաղթանակը բերդի մը գրաման առիթով՝ զարմացնելով օդակայանի պաշտօնեաները եւ կարգ մը զբօսաշրջիկներ: Յաջորդ օրը Նիկոսիոյ «Փասիտի» սրահին մէջ «Կարկաչ» երգչախումբը հանդէս կուգայ հայ երգահաններու գործերով, որոնց մեծամասնութիւնը յօրինուած է յատուկ «Կարկաչ»ին համար: Ելոյթին ընթացքին Զ. Քէշիշեան բացատրութիւններ կու տայ երգերուն մասին եւ դրուագներ կը պատմէ Արցախի մանուկներուն հետ իր ունեցած խմբավարական գործունէութեան մասին: Յայտագրին մէջ երգչախումբը կը հնչեցնէ յատուկ Կիպրոսի համերգին համար իրենց սորված յունարէն երգը²⁶⁶:

2009ի Նոյեմբերին «Կարկաչ» եւ «Այգ» երգչախումբերը միացեալ ելոյթ կ'ունենան Կիպրոսի մէջ՝ Զաքար Քէշիշեանի խմբավարութեամբ, իսկ 2002ին «Կարկաչ» կը հիւրընկալէ Հալէպի «Մեսրոպ Մաշտոց» մանկապատանեկան երգչախումբը Պէյրութի մէջ:

«Կարկաչ» երգչախումբը իր բազմալեզու երգացանկով Լիբանանի օտար երաժշտական շրջանակներուն մէջ հայութիւնը կը ներկայացնէ մնայուն կերպով հրաւիրուելով մասնակցելու «Սոլիտէր»ի նախաձեռնութեամբ կազմակերպուած, Դեկտեմբեր ամսուն ամէնօրեայ համերգներով Կեդրոնական Պէյրութի բոլոր եկեղեցիներուն մէջ կայացող «Պէյրութ Չենց» հոգեւոր երաժշտութեան փառատօնին, ինչպէս նաեւ մասնակցելով «Լիբանանի երգչախմբային միջազգային փառատօն»ին: Լաեւ «Կարկաչ» կը հրաւիրուի Պէյրութի ամերիկեան համալսարանին կողմէ՝ մաս կազմելու Ամանորի եւ Նոր Տարուան երգչախմբային համերգներուն,

²⁶⁶ Կարկաչականներ, «ԿԱՐԿԱՉ Կիպրոսի մէջ», *Ազդակ*, 30 Ապրիլ 2007:

«Կարկաչ» եւ Չաքար Քէշիշեան, «Եսնմալի հոլ»

«Կարկաչ» նաեւ 2014ին, «Չաքի Նասիֆ»²⁶⁷ հիմնարկի հրաւերով, այս վերջինին մահուան տասներորդ տարելիցին առիթով յօրելենական համերգ մը կը ներկայացնէ: Երբ 2014ի 4 Սեպտեմբերին Արցախի մայրաքաղաք Ստեփանակերտի մէջ կը նշուի Չաքար Քէշիշեանի խմբավարական ասպարէզի 25ամեակը՝ անոր հիմնադրած Շուշիի «Կարանդա» 22ամեայ պետական երգչախումբի համերգին ընթացքին, Չաքար Քէշիշեան կը պարգեւատրուի «Արցախեան շարժման 25ամեակի ոսկէ մետալ»ով:

«Կարկաչ» երգչախումբը 2002ին իր համագործակցութիւնը կը բերէ Համազգայինի գեղարուեստի քոյր դպրոցներուն հետ «Ուրախ Կաղանդի նուէր բոլորին» ձեռնարկին, որուն հեղինակն է հայրենի բեմադրիչ Վիգէն Ստեփանեան: Այս չորս մանկապատանեկան խումբերը միատեղ եօթը օրերու ընթացքին՝ Դեկտեմբեր 20-29, հանդէս կու գան «Յակոբ Տէր Մելքոնեան» սրահին մէջ՝ ներկայացնելով Ամանորի գեղեցիկ յայտագիր մը, մասնակցութեամբ «Կարկաչ»ի 52 երգողներուն, «Գայեանէ» պարա-

²⁶⁷ Չաքի Նասիֆ լիբանանցի հայրենասէր երգահանը իր ներկայութեամբ բազմիցս քաջալերած է «Կարկաչ»ի համերգները: Ան նոյնիսկ ընկերացած է «Կարկաչ»ի տարեկան պտոյտներուն:

խումբի 41 պարողներուն, «Արեգ» թատերախումբի 16 դերասան-ասմունքողներուն, եւ «Թորոս Ռոսլին» կերպարուեստի դպրոցի 4-13 տարեկան աշակերտներու գծագրութիւններուն ցուցադրութեամբ՝ «Յակոբ Տէր Մելքոնեան» թատերասրահի մուտքին: Այս ձեռնարկին գեղարուեստական ղեկավարներն են Վիգէն Ստեփանեան, Զաքար Քէշիշեան եւ Ֆելիքս Յարութիւնեան: «Կարկաչ» երգչախումբը այս ձեռնարկին կը ներկայացունէ «Թզուկներ ենք մենք», «Եկէք այս օրը», «Տարեմուտի հրաւէր», «Սուրբ Ծննդեան երգաշար» (երեք երգ), «Սաունտ օֆ մյուզիք» (չորս երգ), «Նուէրներ-նամակներ» եւ «Ուրախ Նոր Տարի» խմբերգները:

Քանի մը առիթներով «Կարկաչ» գործակցած է հիւր երգիչներու հետ: 2004ին խմբավար Զաքար Քէշիշեան հրաւիրած է երգիչ պարիթոն Գէորգ Գարամէթեանը²⁶⁸ իր մասնակցութիւնը բերելու տարեկան համերգին: Նաեւ որպէս հիւր երգիչ, Գէորգ Պէպէճեանը հրաւիրուած է երկու անգամ: Առաջին անգամ 2007ին ան իր մասնակցութիւնը բերած է՝ երգելով Նափոյիթանական երգեր, երգչախումբին ընկերակցութեամբ, իսկ երկրորդ անգամ 2016ին այս անգամ իր թողնիկին՝ Գէորգ Պէպէճեանին հետ, որ պատանի երգչախումբին անդամ է, միասին երգած են «Վարդ» երգը՝ հաճելի մթնոլորտ ստեղծելով:

Այնուհետեւ, «Կարկաչ» երգչախումբը իր մասնակցութիւնը բերած է նաեւ հայրենի տաղանդաւոր երգահան ու երաժիշտ՝ Ռուպերթ Ամիրխանեանի 6 Յուլիս 2014ին «Յակոբ Տէր Մելքոնեան» թատերասրահին մէջ կայացած համերգին՝ երգելով Ռուպերթ Ամիրխանեանի յօրինած մանկական երգերու շարան մը, խմբավարութեամբ Զաքար Քէշիշեանի եւ դաշնակի ընկերակցութեամբ Ռուպերթ Ամիրխանեանի:

Կազմակերպութեամբ Լիբանանի պետական երաժշտանոցին եւ Համազգային Հայ կրթական եւ մշակութային միութեան, Շարլ Ազնաւուրի յիշատակին նուիրուած երաժշտական «Քեզի համար Ազնաւուր» համերգին ընթացքին, 15 Նոյեմբեր 2018ին, «Կարկաչ» երգչախումբը հանդէս կու գայ «Փուր թուա Արմենի» երգը խմբերգելով, ընկերակցութեամբ՝ Լիբանանի ֆիլիարմոնիք նուագախումբին, ղեկավարութեամբ՝ Յարութ Ֆազլեանի:

Զաքար Քէշիշեան խմբավարին մէկ այլ առանձնայատուկ մօտեցումն է ամէն պատեհ առիթի քաջալերել եւ հրաւիրել նորահաս սերունդի ներ-

²⁶⁸ Շրջանաւարտ Երեւանի Կոմիտասի անուան երաժշտանոցէն, Գարամէթեան դասախօս է Լիբանանի պետական երաժշտանոցին մէջ:

կայացուցիչ նուագածուներ, որպեսզի իրենց նուագով մասնակից դառնան համերգային ձեռնարկներուն: Այսպես, 2001 եւ 2002 թուականներուն Չաքար Քէշիշեան կը հրաւիրէ «Բարսեղ Կանաչեան» երաժշտական քոլէճի աշակերտ Թամար Իսկէնեանը, որպէսզի սրինգով ընկերակցի երգերուն՝ ապագայի խոստմնալից երաժիշտ դառնալու հեռանկարով: Իրապէս, Թամար հետագային երաժշտութիւնը իբրեւ մասնագիտութիւն կ'ընտրէ եւ ան այժմ միջազգային բեմերու վրայ փայլուն սրնգահար մըն է: Կայ նաեւ Րաֆֆի Միքայէլեանը, որ խմբավարութեան իր նախաքայլերը կատարած է «Կարկաչ»ին հետ, եւ արդէն չորս-հինգ երկիրներու մէջ եւ ազգային մրցոյթներու դափնեկիր է, Հայաստանի մէջ ստեղծած է «Փարոս» եւ այլ երկու երգչախումբեր, որոնք մեծ յաջողութիւններ կ'ունենան:

Չաքար Քէշիշեան նաեւ կը քաջալերէ «Բարսեղ Կանաչեան» երաժշտական քոլէճի յառաջադէմ եւ տաղանդաւոր աշակերտները մաս կազմելու համերգներուն: Արդարեւ, 2001 թուին մրցանակի արժանացած փոքրիկներ՝ Կարին Պօղոսեան եւ Շաղիկ Պապիկեան դաշնակի վրայ կ'ընկերակցին երգչախումբին կարգ մը երգերուն: 2013ին Լոռի Պիլալեան սրինգով եւ Արամ Փափազեան տիոլով կը մասնակցին երգչախումբի ելոյթին, իսկ 2016ի համերգին աւարտական դասարանէն Հենրի Իշխանեան դաշնակի վրայ երգ մը կը նուագէ:

«Կարկաչ» երգչախումբի տարեկան համերգները ընդհանրապէս տեղի կ'ունենան Մայիսին, սակայն երգչախումբը ունեցած է բացառիկ տարիներ, երբ պատրաստած է մէկէ աւելի համերգային յայտագիրներ: Այսպէս, 2004ին «Էսենպլի հոլ»ին մէջ (8 Մայիս) եւ Ֆրանսական Սէն Ժոզէֆ համալսարանի «Փիեռ Ապու Խաթեր» սրահին մէջ (15 Մայիս), «Կարկաչ» երկու ելոյթներ կ'ունենայ: Ասկէ զատ, Ամանորի եւ Սուրբ Ծննդեան առիթով, ամբողջականօրէն օտար դասական յայտագիրով «Կարկաչ» ելոյթ կ'ունենայ «Մոնօ» սրահին մէջ՝ ընկերակցելով երգիչ պարիթոն Գէորգ Գարամէթլեանին: Այնուհետեւ նոյն առիթով հանդէս կու գայ Ազգային Ծերանոցին եւ Պէյրութի «Սէնթ Ճուտ» քաղցկեղէ տառապող մանուկներու հիւանդանոցին մէջ: Իսկ Մայիսին, բացառաբար ամբողջապէս հայկական յայտագրով կը ներկայանայ հանրութեան՝ իր տարեկան համերգով:

2009-2010 տարեշրջանին դարձեալ «Կարկաչ» երգչախումբը կ'ունենայ բացառիկ տարի մը արդիւնաւէտութեան իմաստով: «Կարկաչ» հանդէս կու գայ մէկ տարուան մէջ երեք տարբեր յայտագիրներով: Առաջին

«Կարկաչ»ի ելոյթ «Էսենալի հոլ»ի մէջ

յայտագիրը Նոյեմբերին Կիպրոսի մէջ, երկրորդ յայտագիրը՝ Ամանորի եւ Սուրբ Ծննդեան համերգով մը Լիբանանի Պէյրո Մէրի գիւղին մէջ կայացող «Ալ Պուսթան» փառատօնի շրջագիծին մէջ, ինչպէս նաեւ հոգեւոր երաժշտութեան «Պէյրութ Չենց»ի փառատօնին, իսկ երրորդ յայտագիրը՝ Մայիսի աւանդական համերգին:

Զաքար Քէշիշեանի ղեկավարած «Կարկաչ» երգչախումբին համերգները ընդհանրապէս կը սկսին պատանեկան երգչախումբի (մօտ 33 երգիչ) ելոյթով, ապա համերգը կը շարունակուի մանկական երգչախումբի ելոյթով (մօտ 46 երգիչ), որուն ընթացքին խմբավարը բեմին մէկ ծայրը կը նստի ու թոյլ կու տայ, որ փոքրիկները առանց ղեկավարի, խանդավառութեամբ խմբերգեն իրենց սորված երգերը՝ դաշնակի ընկերակցութեամբ: Յայտագրին վերջին մասով, դարձեալ պատանեկան երգչախումբը ելոյթ կ'ունենայ, իսկ համերգը իր աւարտին կը հասնի պատանեկան եւ մանկական խումբերուն միատեղ երգեցողութեամբ՝ գագաթնակէտին հասցնելով խանդավառութիւնը: Իւրաքանչիւր երգի մեկնաբանութեան ընթացքին երգողները կը կատարեն համապատասխան շարժումներ եւ դիմախաղեր, իսկ խմբավարը երգերուն մասին տեղեկութիւններ կը փոխանցէ եւ երբեմն ալ շուրջով երգչախումբին կ'ընկերակցի: Երգչախումբի երգողներուն թիւը կը տարուրերի 70-100ի մէջ. 2001ի հա-

մերգին երեք խումբերը միատեղ՝ 135 երգող բեմ բարձրացած է, իսկ 2007ին, «Կարկաչ» երգչախումբի 10ամեակի համերգին՝ 133 երգող: Համերգները վերջին ամիսի քան տասը տարիներուն տեղի կ'ունենան «Էսենալի հոլ»ի մէջ:

Խմբավար Զաքար Քէշիշեան մասնաւոր կարեւորութիւն կ'ընծայէ երգացանկին: Նոր երգացանկի կարեւորութիւնը ան կը շեշտէ, եւ իսկապէս «Կարկաչ» երգչախումբի համերգներու երգացանկերուն մէջ միշտ կան նոր երգեր, որոնց բառերը տպուած կ'ըլլան յայտագիր-գրքոյկին մէջ: Ան կ'ըսէ. «Երգչախումբը երիտասարդ պահելու գաղտնիքներէն մէկը երգացանկն է: Երգացանկը կարեւորագոյն դերը կը խաղայ այս առումով:... Դեմ սիրեր երգերը կրկնել եւ ուրախ եմ, որ անցնող 25ամեակին «Վարանդա»ին եւ «Կարկաչ»ին համար, այնուհետեւ «Այգ»ին համար նաեւ, Հայաստանի երաժշտահասներ ու բանաստեղծներ ստեղծագործեցին հարիւրաւոր նոր երգեր, որոնց առաջին կատարումները մենք ըրինք Լիբանանի մէջ եւ «Վարանդա»ի հետ: Այս երգերը ներկայիս հրատարակուած են: Այս անցնող 25 տարուան ընթացքին երգած ենք քանի մը հարիւր նոր երգեր, որոնք մեզ զատորոշած են այլ երգչախումբերէ»²⁶⁹:

2007ին «Կարկաչ» երգչախումբի տասնամեակի ելոյթին յայտագիրը, խմբավարին խօսքով, կ'ըլլայ ամբողջութեամբ «ծաղկաքաղ մը տարբեր տարիներու բազմալեզու երգացանկերէն»: Այսպէս, յայտագրին առաջին մասով պատանեկան եւ երէց պատանեկան երգչախումբերը միատեղ կ'երգեն հետեւեալ երգերը՝ Մելիք Մալիսագալեան՝ «Զան Հայաստան», Պախ-Կունօ՝ «Ալէ Մարիա», Սեզար Ֆրանք՝ «Փանիս Անժելիքիս», Զաքի Նասիֆ՝ «Միլի եա ժաննաթ պլատի», Նապիլ Սայիտ ժաաֆար՝ «Թամր հընտի» (երգին հեղինակը կը շնորհաւորէ երգչախումբը իր երգին կատարումով), եւ երեք նաւիոլիթանական երգեր հիւր մենակատար՝ Գէորգ Պէպէճեանի կատարմամբ եւ երգչախումբին ընկերակցութեամբ: Ապա երէց պատանեկան երգչախումբը կը ներկայացնէ Ստեփան Պապաթորոսեանի «Ծաղիկ» եւ «Հարաւ քամին» երգերը, որոնց կը նուագակցի հեղինակը, որ համերգին հիւր երաժիշտն է: Յայտագիրը կը շարունակուի մանկական խումբին երգեցողութեամբ Մարտին Վարդազարեանի

²⁶⁹ Արագ Գոճայեան, «Այն նուիրումը, որ առանց նիւթական վարձատրութեան կ'ըլլայ, երիտասարդներ կամ մանուկներ երգչախումբ կը բերէ, կը ստեղծէ սփիւռքի մէջ հայապահպան գեղեցիկ մթնոլորտ մը», հաստատեց Զաքար Քէշիշեան, *Ազդակ*, 21 Հոկտեմբեր 2016:

«Թզուկներ», Ստեփան Պապաթորոսեանի «Յորենի հատիկ» երգերով եւ Արեգ Լուսինեանի մշակումով՝ «Հայկական ժողովրդական երգաշար»ի կատարումով:

Բարսեղ Կանաչեանի ծննդեան 125ամակին նուիրուած համերգ,
Հայ աւետարանական Ա. եկեղեցի, 2011

Յայտագրի երկրորդ բաժինը կը շարունակուի պատանեկան խումբին ներկայացուցած Ս. Պապաթորոսեանի «Յնծա՛ հայոց աշխարհ», Տիգրան Մանսուրեանի «Օրօրոցային», Երուանդ Երկանեանի «Խոզուկին գանգատը», Ս. Պապաթորոսեանի «Քաջ Նազար», «Գծու՛ծն ու ծուտը», «Այսպիսի երգը» եւ «Ծաղրածու եւ ծաղրածու» երգերով: Յայտագրի վերջին մասով հանդէս կու գան պատանեկան եւ երէց երգչախումբերը, որոնք կ'երգեն Արեգ Լուսինեանի «Շուշի», Գեղունի Չթչեանի «Պէյրուֆ», Արամ Խաչատուրեանի «Գարուն Երեւան», Ստեփան Ծաքարեանի մշակումով՝ «Հայկական ժողովրդական երգերու շարան», եւ համերգի աւարտին՝ Արմենուիի Կարապետեանի «Կարկաչ» երգերը: Տասնամեակի համերգին դաշնակով եւ երգեհոնով կ'ընկերակցի Կամիլա Երկանեան-Քէշիշեան²⁷⁰ եւ որոշ երգերու պարագային խմբավարը՝ շուիով:

²⁷⁰ Դաշնակահար-բանաստեղծ Կամիլա Երկանեան-Քէշիշեան ծնած է Երեւան:

«Կարկաչ» երգչախումբի 20ամեակի յոբելենական համերգի յայտագիրը խմբավար Զաքար Քէշիշեան կը կազմէ առաւելաբար «Կարկաչ»ի եւ «Վարանդա»ի համար ստեղծուած երգերով: Եւ ան համերգի գրքոյկին իր «Խօսք»ին մէջ կը նշէ, թէ ինչպէս ամէն ամառ՝ Երեւանի մէջ հայրենի ականաւոր բանաստեղծներուն ու երաժշտահաններուն հետ աւանդութիւն դարձած իր հանդիպումներուն ընթացքին, կը հաւաքուէին նորագոյն երգերը: Այսպէս, 2017ի Մայիս 6ին կայացած 20ամեակի համերգը կը սկսի պատանեկան խումբին հետեւեալ երգերու կատարումներով՝ Ռոպերթ Ամիրխանեան՝ «Ծիլն արեւի», Գեղունի Չթչեան՝ «Պէյրուր», Զաքի Նասիֆ՝ «Միլի եա ժաննաթ պլատի», Խաչատուր Մարտիրոսեան՝ «Ելէք հայեր ելէք քաջեր» եւ Արեգ Լուսինեան՝ «Բարձրիկ Շուշի»: Յայտագիրը կը շարունակուի մանկական երգչախումբին հետեւեալ կատարումներով՝ Բարսեղ Կանաչեան՝ «Ծնկըլը-մնկըլը», Մարտին Վարդազարեան՝ «Թզուկների երգը», Ստեփան Պապաթորոսեան՝ «Գծուճն ու ծուտը», Գեղունի Չթչեան՝ «Ծնիկին դասը», Ռոպերթ Պետրոսեան՝ «Կատուն կաթնատանը» եւ «Ճանձը կարագում», Երուանդ Երկանեան՝ «Խոզուկին գանգատը» եւ Ալեքսան Մնակեան՝ «Կենդանիներու ժողովը»: Յայտագրին վերջին բաժնով դարձեալ պատանեկան երգչախումբը հանդէս կուգայ՝ երգելով Ստեփան Պապաթորոսեանի «Ծաղրածու եւ ծաղրածու»ն, Արմենուի Կարապետեանի «Գիտունիկ եւ քիթունիկ»ը, Ռոպերթ Պետրոսեանի «Խրտուիլակը այգում»ը եւ «Իմ ուսուցիչ»ը, Զաքար Քէշիշեանի «Ապրիլ կրկին»ը, Ստեփան Ծաքարեանի «Հայկական ժողովրդական երգաշար»ը, Արմենուի Կարապետեանի «Կարկաչ»ը եւ Ռոպերթ Ամիրխանեանի «Երազ իմ երկիր»ը:

Զաքար Քէշիշեանի խմբավարած «Կարկաչ» երգչախումբի 20ամեակի համերգին, որուն ընկերակցող դաշնակահարը Լիանա Յարութիւնեանն է, իւրաքանչիւր երգի ընթացքին կը ցուցադրուի պաստառներու վրայ երգի առաջին կատարումներէն փոքր հատուած մը: Ձեռնարկի ընթացքին ներկայ եւ անցեալի դաշնակահարներ կը պատուրուին ծաղկե-

---

Դեռ պարմանուի՝ հանդէս եկած է մենահամերգներով: Երաժշտական բարձրագոյն ուսումը ստացած է Երեւանի Կոմիտասի անուան պետական երաժշտանոցին մէջ, ինչպէս նաեւ պատուոյ յիշատակութեամբ ստացած է կատարողական արուեստի բարձրագոյն վկայականը (ասպիրանտուրա): Մենահամերգներով եւ սիմֆոնիք նուագախումբի հետ հանդէս եկած է Հայաստան, Արցախ, Լիբանան, Սուրիա, Կիպրոս եւ Եգիպտոս: Ան Լիբանանի պետական երաժշտանոցի դասախօս է: Տարբեր մրցոյթներու դափնեկիր է, ունի երեք ճաննասկաւառակ:

փունջերով, իսկ խմբավարը՝ Սփիւռքի նախարարութենէն կը ստանայ «Կոմիտասի անուան մետալ»ը եւ Համազգայինի Լիբանանի Շրջանային վարչութենէն յուշանուէր մը: Ազդակ այս համերգին մասին կը գրէ. «Պէտք է ըսել, որ շուրջ երկու ժամ «Կարկաչ» երգչախումբը իր բարձրորակ կատարումներով հմայեց ու ոգեշնչեց հանդիսատեսը: Ոչինչ կը գերազանցէր բեմին վրայ տեսնել հայ մանուկներուն եւ պատանիներուն հայ երգի բարձրարուեստ ու խանդավառ կատարումները: Երկար հնչեցին ծափահարութիւնները եւ ապրիքները... Բեմին վրայ յաղթական կանգնած էր 20ամեայ ճամբայ կտրած «Կարկաչ»ը՝ իր խմբավար Զաքար Քէշիշեանին հետ»²⁷¹:

«Կարկաչ»ի ելոյթ «Էսեմալի հոլ»ի մէջ

«Կարկաչ» երգչախումբը ունեցած է տաղանդաւոր դաշնակահարներ, որոնք սատարած են աշխատանքին հեզասահ ընթացքին: Երգչախումբին յաջորդական դաշնակահարներն են՝ Զելա Մարկոսեան (1997-2001), Արուսեակ Մինասեան (2002), Մարիա Եսայեան-Աւետիս (2003), Սիրվարդ Պոյաձեան-Սապունձեան (2004-2006, 2011), Կամիլա Երկան-

²⁷¹ «20ամեայ ճամբայ կտրած «Կարկաչ»ի յաղթական համերգը», *Ազդակ*, 8 Մայիս 2017:

եան-Քէշիշեան (2004-2005, 2007-2010, 2012-2014), Արմինէ Ապաճեան-Պասմաճեան (2006), Արեգ Տաղլեան (2015), Լիանա Յարութիւնեան²⁷² (2016-2019):

Շաբաթ, 22 Դեկտեմբեր 2018ին Համագգայինի «Կարկաչ» երգչախումբը Ամանորի եւ Ս. Ծննդեան տօնական համերգով հանդէս կու գայ «Պէյրութ Չենց» երաժշտութեան 11րդ փառատօնին՝ գեղարուեստական ղեկավարութեամբ եւ խմբավարութեամբ Զաքար Քէշիշեանի, դաշնակի ընկերակցութեամբ Լիանա Յարութիւնեանի եւ հովանաւորութեամբ զբօսաշրջութեան նախարար Աւետիս Կիտանեանի: Այս իւրայատուկ համերգին ներկայ կ'ըլլան Լիբանանի հայոց թեմի օրուան առաջնորդ Նարեկ արքեպիսկոպոս, հովանաւոր նախարարն ու կինը, հայ երեսփոխաններ եւ արուեստասէր հոծ բազմութիւն մը: «Պէյրութ Չենց» փառատօնի հիմնադիրը՝ Միշլին Ապի Սամրա, իր բացման խօսքով կը նշէ, թէ Համագգայինի «Կարկաչ» երգչախումբը «Պէյրութ Չենց»ի տարեկան փառատօնի յայտագիրին առաջին օրէն մաս կազմած է մինչեւ այդ օրը՝ փոխանցելով հայկական երաժշտութեան մշակոյթը մանուկներու հրեշտակային ձայներով: Ան նաեւ կը գնահատէ խմբավարին ծիգն ու բժախնդիր աշխատանքը:

Համերգին առաջին բաժնով «Կարկաչ» մանկական երգչախումբը կ'երգէ «Թզուկներ ենք մենք», «Գձուձն ու ձուտը», «Նոր տարին մեզի հիւր եկաւ» ու «Կաղանդ պապան եւ նուէրները» երգերը: Յայտագիրը կը շարունակեն «Կարկաչ»ի պատանեկան անդամները՝ երգելով արաբերէն «Թալժ թալժ», բազմալեզու՝ «Լուռ գիշեր» եւ «Բերթեհեմի փոքրիկ քաղաք» երգերը տարբեր յօրինողներ՝ Լուիս Ռենտորի, Արմենուհի Կարապետեանի եւ Ստեփան Շաքարեանի մշակումներով եւ սրնգահար՝ Կարօ Սվազճեանի ընկերակցութեամբ: Համերգի վերջին բաժնով «Կարկաչ»ին կը միանայ «Այգ» երգչախումբը, եւ անոնք միասնաբար կը մեկնաբանեն Մակար Եկմալեանի Ս. պատարագէն «Հայր մեր», «Սուրբ Աստուած», «Մարմին Տէրունական», «Քրիստոս ի մէջ», «Սուրբ, սուրբ» եւ «Քրիստոս պատարագեալ» շարականները:

²⁷² Լիանա Յարութիւնեան ծնած է Հայաստան: Երաժշտական կրթութիւնը ստացած է նախ Ռոմանոս Մելիքեանի անուան ուսումնարանին մէջ, ապա Երեւանի Կոմիտասի անուան պետական երաժշտանոցին մէջ որպէս մենակատար, կամերային անսամբլի երաժիշտ եւ նուագող: Ան համդէս եկած է բազմաթիւ համերգներով Հայաստանի եւ արտերկրի մէջ: Ներկայիս ան Լիբանանի պետական երաժշտանոցի դաշնամուրի դասատու է:

Ազդակի թղթակիցը կը գրէ. «Այս իւրայատուկ համերգի աւարտին ներկաները ջերմ ծափողջոյններով իրենց գնահատանքը արտայայտեցին: Համազգայինի «Կարկաչ» եւ «Այգ» երգչախումբերը անգամ մը եւս յաջողեցան ունկնդիրներուն պարգեւել բարձրորակ, զուլալ երգեցողութեան կատարման պահեր եւ հոգեկան անդորրութիւն»²⁷³:

Համազգայինի «Կարկաչ» մանկական եւ պատանեկան երգչախումբը, Համազգայինի Լիբանանի Շրջանային վարչութեան նախաձեռնութեամբ եւ Պէյրութի ամերիկեան համալսարանին հետ գործակցութեամբ, Կիրակի, 19 Մայիս 2019ին, «Էսենայլի հոլ»ին մէջ, կը տօնակատարէ Կոմիտաս վարդապետի եւ Յովհաննէս Թումանեանի ծննդեան 150ամեակները՝ ղեկավարութեամբ եւ խմբավարութեամբ Զաքար Քէշիշեանի եւ ընկերակցութեամբ դաշնակահարներ Լիանա Յարութիւնեանի եւ Լիւսի Գոուզեանի:

«Կարկաչ» պատանեկան երգչախումբի 29 անդամները յայտագրի առաջին բաժնով կ'երգեն Կոմիտաս վարդապետ՝ «Հայր մեր» (1915), «Ով մեծասքանչ դու լեզու», առաջին երգաշար՝ «Քելէ-քելէ», «Իմ չինարի եարը», «Հաբրբան», «Կուժն առայ», «Գնա, գնա» եւ երկրորդ երգաշար՝ «Չինար ես», «Երկինքն ամպել ա», «Ալաքեազ», «Խնկի ծառ» եւ «Շախկը-շուխկը»:

Ապա բեմ կը բարձրանան «Կարկաչ» մանկական երգչախումբի 26 անդամները եւ առանց խմբավարին կը մեկնաբանեն սփիւռքահայ երաժիշտ Աւետիս Նազարեանի մանկական երգերու ժողովածուն երգաշար մը՝ «Մատնոցիկ», «Մատներ», «Ձի-ձի», «Խաղերգ», «Զբօսանքի երգ», «Գաւաթս», «Ծիտիկը» եւ «Գարուն»: Խմբավարը իր խօսքին մէջ կը նշէ, թէ այն օրը, երբ երգչախումբը առաջին անգամ սկսած էր Աւետիս Նազարեանի երգերը երգել, նոյն պահուն իրեն կը հասնի Վենետիկի մէջ կատարուող երաժիշտին յուղարկաւորութեան լուրը: Զ. Քէշիշեան կը յայտնէ, թէ մօտ ապագային յատուկ ելոյթ մը կը ծրագրեն ունենալ Աւետիս Նազարեանի երգացանկով:

Յայտագրի վերջին մասով, «Կարկաչ» պատանեկան երգչախումբը արաբերէնով կ'երգէ Զաքի Նասիֆի «Պելետի Լուպնեն ըլ ամր» երգը, որ

²⁷³ «Հովանաւորութեամբ զբօսաշրջութեան նախարար Աւետիս Կիտանեանի. Համազգայինի «Կարկաչ» պատանեկան երգչախումբը տօնական համերգով հանդէս եկաւ Պէյրութ Չենց Ֆեսթիվըլ երաժշտութեան 11-րդ փառատօնին», *Ազդակ*, 24 Դեկտեմբեր 2018:

Զաքար Քէշիշեանի ղեկավարութեամբ «Կարկաչ» երգչախումբ՝
իր երեք բաժանմունքներով

յատուկ կերպով մշակուած է «Կարկաչ» երգչախումբին համար՝ դոկտ. Եդուարդ Թորիկեանի կողմէ: Ապա յայտագիրը կը շարունակուի Բ. Կանաչեանի «Խաղաղ գիշեր» երգով եւ Արմէն Տիգրանեանի «Անուշ» օփերայէն «Ամպի տակից» եւ «Համբարձում եայլա» երգերով, որոնց երգեցողութեան ատեն «Այգ» երիտասարդական երգչախումբի անդամուիինները կը միանան: Համերգը իր աւարտին կը հասնի Ալեքսանտր Յարութիւնեանի «Հայրենիքիս հետ» երգով: Յայտագրի վերջին երեք երգերու խօսքը կը պատկանի Յովհաննէս Թումանեանին: Յայտագրէն դուրս «Կարկաչ»ի երկու խումբերը եւ «Այգ» կ'երգեն Ազնաւորի «Փուր թուա Արմենի» եւ Էտկար Յովհաննիսեանի «Երեւան Էրեբունի» երգերը²⁷⁴:

Համազգայինի «Կարկաչ» մանկական երգչախումբը իր գեղարուեստական ղեկավար եւ խմբավար Զաքար Քէշիշեանի հետ կ'ունենայ համերգային աշխոյժ տարեշրջան մը 2019ին: Երգչախումբը իր մասնակցութիւնը կը բերէ «Պէյրուֆ Չենց» փառատօնին, ապա կը մասնակցի Համազգայինի «Այգ» երիտասարդական երգչախումբի Ս. Զատկուան համերգին, որմէ ետք՝ Ապրիլ 24ի Մօնոյի երիտասարդական հսկումին,

²⁷⁴ «Համազգայինի ԿԱՐԿԱՉ մանկական եւ պատանեկան երգչախումբի տարեկան ելոյթը», *Ազդակ*, 20 Մայիս 2019:

յատուկ համերգով կը նշէ Կոմիտասի եւ Յովհաննէս Թումանեանի 150ամեակները, ապա, Լեւոն Շանթի ու Համազգայինի 90ամեակի նուիրւած ձեռնարկին կը մասնակցի, եւ 20 Յունիսին 2019 տարեշրջանը կ'եզրափակէ Աւետիս Նազարեանի²⁷⁵ ամբողջական մանկական 17 երգերուն նուիրուած համերգով:

---

²⁷⁵ Աւետիս Նազարեան ծնած է Խարբերդ 1930ին եւ տեղափոխուած Հալէպ, ուր աշակերտած է Բարսեղ Կանաչեանին, ապա ան շարունակած է իր ուսումը Լիբանանի մէջ, իսկ երաժշտական բարձրագոյն ուսումը՝ Վենետիկի մէջ: Ան ունի բազմաթիւ դասական երաժշտական յօրինումներ, որոնց մէջ կան մանկական խմբերգներ:

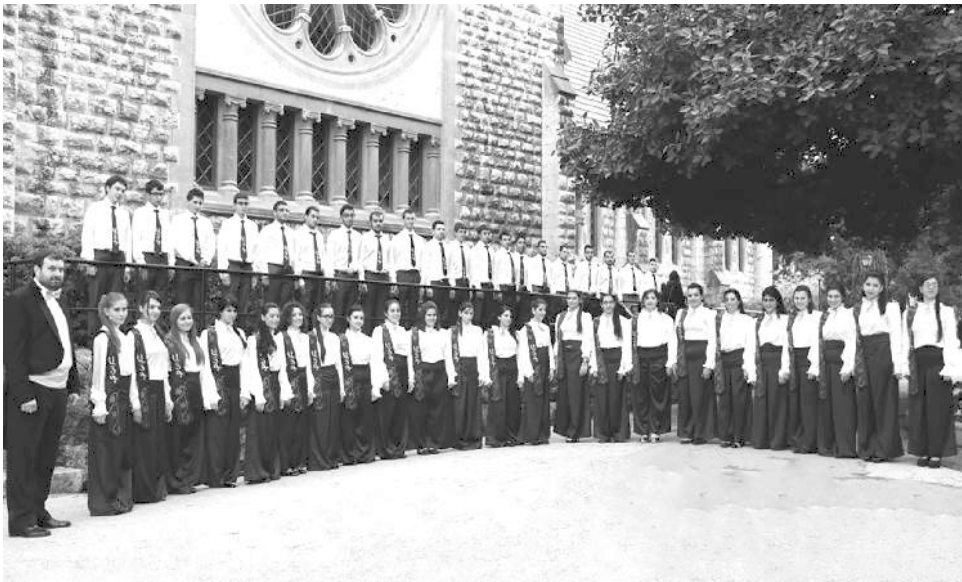
ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆԻ «ԱՅԳ» ԵՐԻՏԱՍԱՐԴԱԿԱՆ ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲ

2008ին ծնունդ կ'առնէ «Այգ» երիտասարդական երգչախումբը, ուր կը սկսին երգել նախկին կարկաչականները: «Կարկաչ» երգչախումբը ձեռով մը հիմքը կը կազմէ այս նորաստեղծ երգչախումբին, որուն անունը կ'ընտրուի այլ անուններու մէջէն քուէարկութեամբ: Այս երգչախումբին հիմնադիր-խմբավարը եւ գեղարուեստական ղեկավարն է Զաքար Քէշիշեան: Երգողները մեծ մասամբ համալսարանականներ են, որոնք կը սիրեն երգել եւ իրենց սահմանափակ ժամանակը տրամադրել երգչախմբային արուեստը տարածելու առաքելութեան: Փորձերուն կը սկսին շաբաթական մէկ անգամ, «Լեւոն Ծանթ» կեդրոնին մէջ:

Նորաստեղծ «Այգ» երիտասարդական երգչախումբի անդրանիկ համերգին միասնաբար բեմ կը բարձրանան Համազգայինի «Գայեանէ» պարի դպրոցը: 2008ի այս համերգին, որ նուիրուած է Համազգայինի 80ամեակին, 35 երգողներով յաջորդական երկու օրերու ընթացքին՝ 30 եւ 31 Մայիսին ելոյթ կ'ունենան «Էմիլ Լահուտ» հանդիսասրահին մէջ, Տրպալայէ: Յայտագրի առաջին մասով Զաքար Քէշիշեանի ղեկավարած «Այգ» երգչախումբը հանդէս կու գայ, ընկերակցութեամբ հայկական ժողովրդական գործիքներու նորաստեղծ եօթը հոգինոց նուագախումբի մը²⁷⁶: Նուագախումբը «Նազան Եար»ի մեկնաբանութեամբ ելոյթին բացումը կը կատարէ, ապա երգիչ Գէորգ Պէպէճեանի մենակատարութեամբ կը կատարուի երեք երգ՝ Ալէքսէյ Հէքիմեան՝ «Երգիր ինձ համար» եւ «Եասամանի ծառի տակ» եւ Վլատիլէն Պալեան՝ «Սէրս գաղտնի թող մնայ»: Յայտագիրը կը շարունակուի նուագախումբին կատարած ժողովրդական «Առաւօտը անտառին մէջ» նուագով, մենակատարու-

²⁷⁶ Նուագախումբի անդամներն են՝ Կամիլա Քէշիշեան (դաշնամուր), Զաքար Քէշիշեան (շուրի, թաւշուրի, տուտուկ), Յակոբ Քելուկեան (տուտուկ), Վիգէն Քէշիշեան (տուտուկ, շուրի), Մարիա Պարտիզպանեան (քանոն), Սեպուի Այնթապլեան (ձեռնադաշնակ), Արթուր Քէշիշեան (տիոլ):

թեամբ՝ Զաքար եւ Վիգէն Քէշիշեաններուն, որմէ ետք երգչախումբը կը կատարէ Թաթուլ Ալթունեանի մշակած ժողովրդական երգեր՝ «Եաման եար», «Սարերի հովին մեռնեմ» (Յովհաննէս Պատալեան), «Սրտիկ մալու մի մնայ», «Հոյ Լար» եւ «Կենաց երգ»:

«Այգ» երգչախումբը իր խմբավարին՝ Զաքար Քէշիշեանին հետ,
«Էսեմալի հոլ»ի մուտքին

Յայտագրի երկրորդ մասով «Գայեանէ» պարի դպրոցէն 160 պարողներ՝ գեղարուեստական պատասխանատու եւ պարուսոյց Անդրանիկ Գրիգորեանի ղեկավարութեամբ, կը ներկայացնեն եօթը պար՝ «Սարդարապատ», «Գարնանային պար», «Երեքնուկ», «Առաջին քայլեր», «Անուրջներ», «Քոչարի» եւ «Ազգագրական»:

Յաջորդ տարին՝ 2009ին, «Այգ» երգչախումբը 40 երգողներով եւ նուագախումբով հանդէս կու գայ Կիպրոսի մէջ: Յայտագիրը կ'ընդգրկէ ժողովրդական եւ ժամանակակից բազմալեզու խմբերգներ՝ ժողովրդային նուագարաններու խումբին եւ դաշնակի ընկերակցութեամբ: 2010ին «Այգ» երգչախումբը ԵՈՒՆԵՍԹՕ պալատին մէջ համերգ մը կու տայ՝ նուիրուած ՀՕՄԻ 100ամեակին եւ ԼՕԽԻ 80ամեակին: 2011էն սկսեալ «Այգ»ի տարեկան համերգները տեղի կ'ունենան «Էսեմալի հոլ» համերգասրահին մէջ:

«Այգ» երգչախումբի 22 Մայիս 2011ին տարեկան համերգի յայտագի-

րը կը ներկայացնէ խմբերգներ եւ մշակումներ հայ թէ օտար երգահաններէ՝ Ծ. Ազնաուր, Սայաթ Նովա, Ռ. Հախվերտեան, Թ. Սըրքար, Ն. Ժաֆար, Զ. Քէշիշեան, Ռահպանի եղբայրներ, Խ. Աւետիսեան, Մ. Մալխազալեան, Թ. Ալթունեան, Ա. Կարապետեան եւ Է. Փրեսլի: Համերգին դաշնակով կ'ընկերակցի Սիրվարդ Պոյաձեան-Սապունձեան, նաեւ Զաքար Քէշիշեանի գլխաւորութեամբ ժողովրդային գործիքներու նուագախումբ մը՝ մէկ շուի, երկու տուտուկ, երկու քանոն, մէկ ձեռնադաշնակ եւ մէկ տիոլ: Երգչախումբ եւ նուագախումբ միատեղ կը ներկայացնեն հայերէն երգերու փունջ մը՝ «Հոյ իմ նազանի եարը», «Կռունկներ», «Եաման եար», «Սարերի հովին մեռնեմ», «Սրտիկ մալուլ մի մնայ», «Եարը մարդուն եարա կու տայ», «Հոյ Նար», եւ համերգը կը փակուի «Կենաց երգ»ով: Մէկուկէս ժամուան յայտագիրը կը ստեղծէ խանդավառ մթնոլորտ: Այս համերգին առիթով, *Ազդակ* օրաթերթի 9 Յունիս 2011ի թիւին մէջ, «Գեղարուեստական վերելքի մը ցուցանիշը» խորագրեալ յօդուածին որպէս եզրակացութիւն, Համբիկ Պիլալեան կը գրէ. «Աւարտին, «Այգ» երգչախումբն ու նուագախումբը ունի այն բոլոր կարողական ստորոգելիներն ու գեղարուեստական հմայքը, որպէսզի նուաճեն արուեստի նոր գագաթ մը յանուն հայ երգի ու երաժշտութեան վեհափառ յաղթանակին»:

«Այգ»ի այս տարեկան համերգին յաջորդ օրը՝ 23 Մայիս 2011ին Ալէն Ժոզէֆ համալսարանին մէջ, հովանաւորութեամբ Լիբանանի մէջ Հայաստանի դեսպանատան, տեղի կ'ունենայ Հայաստանի եւ հայ մշակոյթի ծանօթացման ձեռնարկ մը, որուն իրենց մասնակցութիւնը կը բերեն «Այգ» երիտասարդական երգչախումբն ու նուագախումբը: Աւելի քան մէկ ժամ տեւողութեամբ «Այգ» կը ներկայացնէ հայկական, արաբական եւ օտար մշակոյթի գլուխ-գործոցներ՝ հմայելով եւ խանդավառելով ներկաները:

Խմբավար Զաքար Քէշիշեան 2012ին համերգի յայտագիր-գրքոյկին մէջ լոյս տեսնող իր աւանդական խօսքը կը վերնագրէ «Հոսանքն ի վեր...», հոն արտայայտելով այն դժուարութիւնները, զորս երգչախումբը կը դիմագրաւէ նկատառելի մակարդակի հասած անդամներու հեռացումով: Իսկ 2013ի տարեկան համերգի յայտագիր-գրքոյկին մէջի «Խմբավարին խօսքը»ին մէջ կը գրէ. «Նոյն ընթացքով թիավարելով, հասանք նոր հանգրուանի մը՝ գրեթէ ամբողջութեամբ կորսնցնելով նախորդ ձեռքբերումները եւ ամէն ինչ վերսկսելով սկիզբէն»: Ան կը մատնանշէ երգչախումբի անդամներու թիւի նօսրացումը՝ երգողներու չափազանց ծանրաբեռնուածութեան պատճառով, եւ ինչպէս ուսանողները իրենց դասերուն զուգահեռ, հարկադրուած են աշխատիլ՝ կարենալ վճարելու

համալսարանի կրթաթոշակը: Հետեւաբար հինգ տարւան մէջ երրորդ կազմն է, որ բեմ պիտի ելլէ, որովհետեւ նախկին կազմերը, որոնք փորձառութիւն ձեռք ձգած էին, չեն յարատեւած:

21 Ապրիլ 2013ին Պէյրութի ամերիկեան համալսարանի «Էսեմպլի հոլ»ին մէջ, Համազգայինի հիմնադրութեան 85ամեակի տօնակատարութիւններու ծիրին մէջ, «Այգ» երիտասարդական 40 հոգինոց երգչախումբը ժողովրդային եւ էսդրատային զոյգ նուագախումբերու նուագակցութեամբ, կու տայ համերգ մը՝ Զաքար Քէշիշեանի խմբավարութեամբ եւ Կամիլա Քէշիշեանի դաշնակի ընկերակցութեամբ: Յայտագրին առաջին մասը ամբողջութեամբ բազմալեզու խմբերգներ են, որոնց ընտրութիւնը կատարուած է երգողներուն կողմէ: Իսկ երկրորդ մասին երգացանկը ամբողջութեամբ հայկական է, նոյնպէս՝ մեծ մասամբ երգողներուն առաջարկով կազմուած: Հայկական երգացանկի նուագագրութիւններն ու պատշաճեցումները կատարած է Զ. Քէշիշեան: Թաթուլ Ալթունեանի մշակումով՝ «Կենաց երգ», «Նուպար-Նուպար», «Ընենց հիւանդանաս» (ժողովրդական կատակերգ), «Ալ ֆորկա ֆորկա» եւ «Նազան իմ եարը», Մեսրոպ Մեսրոպեանի մշակումով՝ «Տալուորիկ», Գուսան Հայկազուն՝ «Գետաշէն», Զաքար Քէշիշեանի խմբագրութեամբ՝ Էդուարդ Ղազարեանի «Արցախի կենաց երգ»ը ու Վլատիլէն Պալեան «Քնարական երգ»ը եւ Խաչատուր Աւետիսեան՝ «Կռունկներ»:

«Այգ» երիտասարդական երգչախումբը եւ հայկական ժողովրդական նուագախումբը Ժրապթայի մէջ իրենց մասնակցութիւնը կը բերեն Սուրբ Ռաֆքայի մահուան 100ամեակին նուիրուած երգչախմբային սեմինար-փառատօնին Շաբաթ, 21 եւ Կիրակի, 22 Յունիս 2014ին: «Բարեկամութիւն երգչախումբերու միջեւ» անունով երկօրեայ ծրագիրը կ'ընդգրկէ երգերու ուսուցում, դասախօսութիւն, զրոյցներ եւ փակման համերգ՝ պատրաստուած Լիբանանի առաջատար վեց երգչախումբերու համար: Մասնակցող երգչախումբերն էին Էն. Տի. Եւ. համալսարանի երգչախումբը՝ ղեկավարութեամբ հայր Խալիլ Ռահմէի, «Սաութ Էլ Աադիիք»՝ ղեկավարութեամբ հայր Միլէտ Թարապէյի, «Ֆայիա»՝ ղեկավարութեամբ Պարգեւ Թապաքեանի, «Կռունկ»՝ ղեկավարութեամբ դոկտ. Էդուարդ Թորիկեանի, «Ս. Ռաֆքայի երգչախումբ»՝ ղեկավարութեամբ քոյր Մարանա Սաատի եւ «Այգ» երգչախումբ՝ ղեկավարութեամբ Զաքար Քէշիշեանի: Իւրաքանչիւր մասնակցող երգչախումբի ղեկավար կ'ընտրէ երգ մը, որ միասնաբար կը սորվին կատարելու համար Կիրակի օրուան փակման համերգին:

Համագգայինի «Այգ» երգչախումբն ու նուագախումբը փակման համերգին կը կատարեն Պիթըլդի երգաշարը եւ հայկական երկու երգեր՝ Թաթուլ Ալթունեանի մշակումով, դաշնակի ընկերակցութեամբ Կամիլա Քէշիշեանի:

Այս առիթով *Ազդակի* թղթակիցը կը գրէ. «Նմանօրինակ նախաձեռնութիւններու մասնակցութիւնը կ'աճեցնէ թէ՛ երգչախումբի անդամները, եւ թէ՛ երգչախումբերը: Այս առումով մասնակից երգչախումբերուն համար մեծապէս շահեկան նախաձեռնութիւն մըն էր կատարուածը, որ պսակուեցաւ մեծ յաջողութեամբ»²⁷⁷:

20 Դեկտեմբեր 2014ին «Այգ» երիտասարդական երգչախումբը՝ խըմբավարութեամբ Զաքար Քէշիշեանի, իր մասնակցութիւնը կը բերէ «Կարկաչ» մանկական եւ պատանեկան երգչախումբի Ամանորի եւ Սուրբ Ծննդեան տօնական համերգին, «Պէյրութ Չենց»ի նախաձեռնած հոգեւոր երաժշտութեան Պէյրութի 7րդ փառատօնի ծիրին մէջ: Դաշնակահարներն են Լիանա Յարութիւնեան եւ Արեգ Տաղլեան: Համերգը տեղի կ'ունենայ Սուրբ Նշան եկեղեցւոյ մէջ: Այս համերգին ընդառաջ՝ պատրաստուելու նպատակով, զոյգ երգչախումբերը յաջորդական երկու շաբաթավերջեր իրենց փորձերը կը կատարեն Հայ աւետարանական ՔՁԱԿ գեղատեսիլ կեդրոնին մէջ, ուր կ'անցընեն նաեւ ընկերային պահեր: Այս առիթով «Այգ» երգչախումբին կ'այցելէ բեմադրիչ Ռոպերթ Առաքելեան եւ կ'ունենայ դասախօսութիւն-զրոյց մը՝ «Զոհողութիւն յանուն արուեստի» նիւթով:

17 Մայիս 2015ին «Էսենպլի հոլ» սրահին մէջ՝ խմբավարութեամբ Զաքար Քէշիշեանի եւ ընկերակցութեամբ դաշնակահար Լիանա Յարութիւնեանի, «Այգ» երգչախումբն ու ժողովրդային նուագախումբը կը ներկայացնեն տարեկան համերգը նուիրուած Հայոց ցեղասպանութեան 100ամեակին: Յայտագրի առաջին մասով «Այգ» երգչախումբը յաջորդաբար կը ներկայացնէ մշակ.՝ Էտկար Յովհաննիսեանի «Շորորա», Կոմիտասեան երգաշար մը՝ «Ամպել ա կամար-կամար», «Երեւան բաղ եմ արել», «Հոռոմ-հոռոմ», «Արեւը կայնէ կէսօր», Ռահպանի եղբայրներու՝ «Զօներգ Լիբանանի» (մշակ.՝ Զաքար Քէշիշեանի), Ազնաուրի՝ «Անոնք ինկան» (երգչախմբային փոխադրութիւն՝ Միհրան Ղազէլեանի) եւ «Աւէ

²⁷⁷ Արմէն Պազգալեան, «Մասնակցութեամբ «Այգ» երգչախումբին՝ Ս. Ռաֆֆայի նուիրուած երգչախմբային սեմինար-փառատօն», *Ազդակ*, 3 Յուլիս 2014:

Մարիա» (երգչախմբային փոխադրություն՝ Արմենուիի Կարապետեանի), մշակ.՝ Մելիք Մալիսագալեանի «Յեղափոխական երգերու շարան» եւ Զաքար Քէշիշեան՝ «Ապրիլ կրկին» խմբերգները:

Յայտագրի երկրորդ բաժինով «Այգ» երգչախումբն ու ժողովրդային նուագախումբը կը ներկայացնեն «Տաղեր սիրոյ, պանդխտութեան, հայրենեաց» օրաթորիան՝ նուիրուած Հայոց ցեղասպանութեան զոհերու յիշատակին. խօսք՝ Լուսֆիկ Դուրեանի, երաժշտութիւն՝ Խաչատուր Աւետիսեանի: Այս գործը գրուած է մեներգիչներու, երգչախումբի եւ ժողովրդային նուագարաններու նուագախումբի համար եւ բաղկացած է եօթը մասերէ՝ Տաղերգութիւն, Տաղ սիրոյ, Օրօրոցային, Տաղ պանդխտութեան, Սպասում, Խրատական եւ Հազարաթեւ Հայաստան: Առաջին անգամն ըլլալով Լիբանանի մէջ կը մատուցուի հայրենի մեծանուն երաժշտահան Խաչատուր Աւետիսեանի այս գործը, որուն համար կը կազմուի ժողովրդային նուագարաններու 19 հոգինոց նուագախումբ մը՝ հայրենի արհեստավարժ երաժիշտներու եւ ուսանողներու միացումով: Մենակատարներն են թենոր Գէորգ Պէպէճեան եւ հայրենի սփրանօ Գայեանէ Ներսիսեան. «Տաղ պանդխտութեան» երգը, որ կը ներկայացնէ պանդուխտի տառապանքը իր օձախէն հեռու, կը կատարէ Գէորգ Պէպէճեան, «Սպասում» երգը, որ կը ներկայացնէ պանդուխտի սպասման կարօտը, կը մեկնաբանէ Գայեանէ Ներսիսեանը, իսկ «Տաղ սիրոյ» երգը կը մեկնաբանեն Գէորգ Պէպէճեան եւ Գայեանէ Ներսիսեան միատեղ: «Այգ» երգչախումբի եւ նուագախումբի այս աննախընթաց համերգը, խմբավարութեամբ Զաքար Քէշիշեանի եւ համագործակցութեամբ հայրենի երիտասարդ երաժիշտներուն, կը պսակուի արժանի յաջողութեամբ: Այնուհետեւ, «Այգ» երգչախումբը ելոյթ կ'ունենայ Լիբանանի Երգչախմբային միջազգային փառատօնի ծիրին մէջ տեղի ունեցող համերգներուն ընթացքին:

2016 տարեշրջանը «Այգ» երիտասարդական երգչախումբին համար կ'ըլլայ երգչախմբային բեղուն տարի մը: Տարեկան համերգէն եւ «Պէյրութ Չենց»ի հոգեւոր երաժշտութեան փառատօնի ծիրին մէջ իր աւանդական դարձած մասնակցութենէն զատ, «Այգ» կը մասնակցի նաեւ «Իմ Հայաստան» համահայկական Յրդ փառատօնին: Տարեկան համերգը տեղի կ'ունենայ 20 Մարտ 2016ին, «Էսեմպլի հոլ»ի մէջ՝ ի յիշատակ մեծանուն երաժշտահան Խաչատուր Աւետիսեանի ծննդեան 90ամեակին: Խմբավարութեամբ՝ Զաքար Քէշիշեանի եւ դաշնակի ընկերակցութեամբ Լիանա Յարութիւնեանի, երգչախումբին դարձեալ կը նուագակցին էսդ-

րատային եւ ժողովրդային զոյգ նուագախումբեր: Երգացանկի կազմութեան մէջ, երգող երիտասարդներուն (31 անդամ) թելադրանքով, խմբավարը կ'ընտրէ յատկապէս «Կարկաչ», «Վարանդա» եւ «Այգ» երգչախումբերուն համար Արմենուիի Կարապետեանի կողմէ մշակուած Ազնաւորի ու Ռուբէն Հախվերտեանի երգաշարերը, որոնց կատարումը տարիներ առաջ շատ սիրուած էր թէ՛ երգչախումբի անդամներուն եւ թէ՛ ունկնդիրներուն կողմէ: Երգացանկին մաս կը կազմեն նաեւ Թաթուլ Ալթունեանի մշակումով՝ «Կենաց երգ», «Հոյ նազան եար» եւ «Սրտիկ մալու մի մնայ» խմբերգները, Գէորգ Մանասեանի մշակումով՝ «Էրզրումի շորոր» եւ Խաչատուր Աւետիսեանի՝ «Կռունկներ», «Իրիկնային», «Իմ եղէգ» եւ «Հազարաթեւ Հայաստան» խմբերգները, եւ համերգը իր աւարտին կը հասնի Պիթըլզի շատ սիրուած երգաշարով: Մամուլին բառերով՝ այս համերգը «հիասքանչ» ելոյթ մը կ'ըլլայ:

Չաքար Քէշիշեան եւ «Այգ» երիտասարդական երգչախումբ

Համազգայինի Լիբանանի Շրջանային վարչութեան «Այգ» երգչախումբը (30 անդամ) 5-11 Օգոստոս 2016ին իր մասնակցութիւնը կը բերէ Հայաստանի Սփիւռքի նախարարութեան կազմակերպած «Իմ Հայաստան» համահայկական 3րդ փառատօնին: 5 Օգոստոսին Արամ Խաչատուրեանի անուան համերգասրահին մէջ տեղի կ'ունենայ Հայաստանի

անկախութեան 25ամեակին նուիրուած «Իմ Հայաստան» համահայկական 3րդ փառատօնին՝ երգչախմբային արուեստի օրերու բացման հանդիսաւոր արարողութիւնը, որուն ընթացքին ելոյթ կ'ունենայ «Այգ» երգչախումբը՝ գեղարուեստական ղեկավար եւ խմբավար Զաքար Քէշիշեանի գլխաւորութեամբ: Իսկ 6 Օգոստոսին Շուշիի «Վարանդա» պետական երգչախումբին հետ «Այգ» կ'ունենայ միացեալ համերգ մը Կոմիտասի անուան թանգարանի սրահին մէջ: 7 Օգոստոսին, փառատօնի ծիրին մէջ, Գիւմրիի մէջ ելոյթներ կ'ունենայ առանձին եւ «Վարանդա» երգչախումբին հետ:

«Այգ» երիտասարդական երգչախումբը ելոյթ կ'ունենայ 17 Դեկտեմբեր 2016ին հոգեւոր երգերու «Պէյրութ Չենց» փառատօնի ծիրին մէջ: Սուրբ Լշան եկեղեցւոյ մէջ տեղի ունեցող այս համերգին կը մասնակցի նաեւ «Կարկաչ» երգչախումբը՝ խմբավարութեամբ Զաքար Քէշիշեանի, նուագակցութեամբ Լիանա Յարութիւնեանի եւ մասնակցութեամբ՝ սրնգահար Լոռի Պիլալեանի եւ սոփրանօ Շողիկ Թորոսեանի, որ կը կատարէ երեք երգ՝ «Լուռ գիշեր», «Աւէ Մարիա» եւ «Փանիս Անժելիքուս», մասնակցութեամբ «Կարկաչ» երգչախումբին: Մէկ ժամ տեւողութեամբ համերգին, Ամանորի եւ Սուրբ Ծննդեան երգերու կողքին, անոնք *Աքսիել-լա* կը մեկնաբանեն Մակար Եկմալեանի «Հայր մեր»ը, Կոմիտասի «Ճաշու շարական»ը, Գր. Պահլաւունի-Կոմիտասի «Ով զարմանալի»ն, Յովհ. Երզնկացի-Կոմիտասի «Այսօր ձայնն հայրական»ը, հին հայկական շարական՝ «Խորհուրդ մեծ եւ սքանչելի»ն, Զարեհ արք. Ազնաւորեանի դաշնաւորած «Այսօր տօն է Սուրբ Ծննդեան»ը եւ Խորէն Մէլիսանէճեանի «Քրիստոս ծնաւ»ը: Նաեւ յայտագրին մաս կը կազմեն Եղուարդ Թորիկեանի դաշնաւորած երկու խմբերգ՝ ասորի-մարոնի ծէսէն առնուած «Հալ-լը» եւ Ռահպանի եղբայրներու գործերէն՝ «Թալժ-թալժ»: «Այգ» երգչախումբի համերգը իր աւարտին կը հասնի «Կիլիկիա» մաղթերգով, մենակատարութեամբ՝ Շողիկ Թորոսեանի:

Հովանաւորութեամբ Լիբանանի հայոց թեմի առաջնորդ Նարեկ արքեպիսկոպոսին, կազմակերպութեամբ Ազգային առաջնորդարանին, Ծաբաթ, 13 Ապրիլ 2019ին, Երեկոյեան ժամը 7ին, Նորաշէնի Սրբոց Վարդանանց եկեղեցւոյ մէջ տեղի կ'ունենայ հոգեւոր համերգ՝ կատարողութեամբ Համազգայինի «Այգ» երիտասարդական երգչախումբի աղջիկներու կազմին՝ մասնակցութեամբ «Կարկաչ» պատանեկան երգչախումբին, գեղարուեստական ղեկավարութեամբ եւ խմբավարութեամբ

Զաքար Քէշիշեանի, դաշնակի ընկերակցութեամբ Լիանա Յարութիւնեանի:

Համերգը կը սկսի երկու երգչախումբերու մեկնաբանութեամբ «Տէրունական աղօթք»-ով եւ կը շարունակուի Մ. Եկմալեանի Պատարագէն հատուածներով, զորս խմբավար Զաքար Քէշիշեան վերամշակած է մանկական եւ իգական կազմով երգչախումբի համար: Այնուհետեւ «Այգ» երգչախումբի 13 անդամուհիները կը մեկնաբանեն Մեսրոպ Մաշտոցի ապաշխարութեան ութ շարականները՝ Գէորգ Արմէնեանի մշակումով, որմէ ետք անոնք կ'երգեն երեք անգլերէն հոգեւոր երգեր՝ «Սամթայմզ այ ֆիլ լայք ը մատերլես չայլտ», «Ըմէյզինկ կրէյս» եւ «Քումպայա»: Յայտագրի վերջին բաժինով «Այգ» եւ «Կարկաչ» երգչախումբերը միատեղ կը մեկնաբանեն Ազնաուրի «Ալէ Մարիա» եւ «Փուր թուա Արմենի» խմբերգները, եւ համերգը իր աւարտին կը հասնի «Երեւան-Էրեբունի» խմբերգով:

Առաջնորդ սրբազանը համերգի աւարտին արտասանած իր պատգամին մէջ շնորհակալութիւն կը յայտնէ «համերգը յիշատակելի երեկոյի մը վերածած բոլոր անձերուն»: Ան «նախախնամական» կը կոչէ Մեծ պահքի աւարտին զուգադիպող համերգին թուականը, որ Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի ապաշխարութեան շարականներով ոգեկոչուեցաւ: Ան կը նշէ նաեւ, թէ համերգը իր ներկայացուցած պատարագի շարականներով հանդիսացաւ «նախատօնակը» յաջորդ օրը տօնուելիք Ծաղկազարդին²⁷⁸:

Եւ այսպէս, Համազգայինի «Կարկաչ» մանկապատանեկան եւ «Այգ» երգչախումբերը՝ իրենց խմբավար Զաքար Քէշիշեանի ղեկավարութեամբ, պիտի շարունակէին իրենց երթը, երգելով եւ տարածելով հայկական խմբերգային երաժշտութիւնը հայրենիքէն դուրս՝ Պէյրութի բեմերուն վրայ: Սակայն, յանկարծ *Ազդակ* օրաթերթին մէջ կը յայտնուի գրութիւն մը խորագրուած՝ «Խօսք սիրոյ եւ հրաժեշտի», ստորագրուած՝ «Ձեր՝ Պարոն Զաքար»: Ան կը գրէ. «Անցեալ Մայիսին Կոմիտաս վարդապետի ու Յովհաննէս Թումանեանի ծննդեան 150ամեակներուն նուիրուած համերգաշարով եւ, այնուհետեւ, Համազգայինի Լիբանանի Շրջանային վարչութեան ներկայացուցած հրաժարականով եզրափակած եղայ

²⁷⁸ «Համազգայինի «Այգ» երիտասարդական երգչախումբի հոգեւոր համերգ՝ մասնակցութեամբ «Կարկաչ» պատանեկան երգչախումբին», *Ազդակ*, 15 Ապրիլ 2019:

«Այգ»ի ելոյթ՝ «Էսենալի հոլ»

ստեղծագործական կեանքիս փուլերէն մէկը, որ իր «Կարկաչ» մանկական եւ պատանեկան, ինչպէս նաեւ «Այգ» երիտասարդական երգչախումբերով ու զոյգ նուագախումբերով սիրելի ու յիշարժան պիտի մնայ ինծի համար: Ներկայ գրութիւնը նպատակ չունի պատճառներ թուարկելու ու քննարկում կատարելու: Պարզապէս, երկարատեւ առաքելութեանս աւարտին, սիրոյ ու հրաժեշտի խօսք մըն է ձեր կարդացածը, որուն ընթացքին՝ վերաքաղով մը, հնարաւորինս խիտ տողերու մէջ հարկ կը համարեմ լիբանանահայ երաժշտական կեանքի պատմութեան համար ներկայացնել «Կարկաչ»ի 22ամեայ եւ «Այգ»ի 10ամեայ ուղիներուն գլխաւոր ձեռքբերումները»²⁷⁹:

Այսպէս կ'աւարտի այս երգչախմբային գործունէութեան գեղեցիկ եւ իւրայատուկ պատմութիւնը:

²⁷⁹ Ձեր՝ Պարոն Զաքար, «Խօսք սիրոյ եւ հրաժեշտի», *Ազդակ*, 18 Նոյեմբեր 2019:

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆԻ «ԳՈՒՍԱՆ»Ը

Լիբանանահայ գաղութը Բարսեղ Կանաչեանի «Գուսան» երգչախումբին պարգևած գեղարուեստական վայելքն զրկուած էր վարպետին մահով ու Լիբանանի քաղաքացիական պատերազմին (1975-1990) պատճառով: Երբ յարաբերական խաղաղութիւնը վերադարձաւ Լիբանան, Հայաստան-Լիբանան մշակութային համագործակցութիւն եւ արուեստագէտներու փոխանակում սկսաւ:

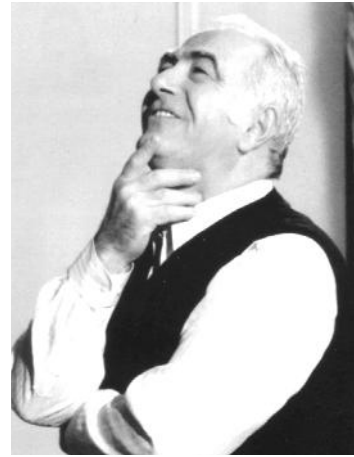
1991ին Համազգային Հայ կրթական եւ մշակութային միութեան Լիբանանի Ծրջանային վարչութեան նախաձեռնութեամբ, Լիբանան հրաւիրուեցան գեղարուեստի մարզի հայրենի խումբեր՝ նուագախումբ, երգչախումբ, պարախումբ, թատերախումբ եւ անհատ արուեստագէտներ: Վարչութիւնը՝ լիբանանահայ մշակութային ու գեղարուեստական կեանքի հիմնական մէկ կարիքը՝ երգչախմբային գործունէութիւնը վերակենդանացնելու համար, հրաւիրեց հայրենի լաւագոյն խմբավարներէն Յարութիւն Թոփիկեանը՝ վերականգնելու Բարսեղ Կանաչեանի «Գուսան»ը:

Այսպէս, Լիբանանի մէջ ստեղծուած բարենպաստ պայմանները առիթ ընծայեցին, որ լիբանանահայ գաղութի պատմութեան մէջ իր իւրայատուկ դերը ունեցող «Գուսան»ը վերականգնի՝ շնորհիւ խումբ մը նուիրեալներու ջանքերուն, Համազգայինի Ծրջանային վարչութեան զոհողութիւններուն եւ երիտասարդ երգողներու հետեւողական աշխատանքին:

Հայրենի երաժիշտ-խմբավար Յարութիւն Թոփիկեան²⁸⁰ կը ստանձնէ

²⁸⁰ Յարութիւն Թոփիկեան (1951-2020) ծնած է Երեւան, մանկավարժ ծնողներու յարկին տակ: Ան 1974ին կ'աւարտէ Երեւանի Կոմիտասի անուան պետական երաժշտանոցը, որմէ ետք վեց տարի (1974-79) կը զբաղի մանկավարժութեամբ՝ պտըտելով Հայաստանի զանազան շրջանները: 1979ին Թոփիկեան կը հիմնէ Հայաստանի Ռատիօ-հեռուստատեսութեան «Հայ երգի սեմեկային երգչախումբ»ը, որուն հետ կը կատարէ արխիւային բազմաթիւ ձայնագրութիւններ եւ կը հրապարակէ երեք ձայ-

Համազգայինի «Գուսան» երգչախումբին ղեկավարութիւնը, իսկ անոր կինը՝ դաշնակահարուհի Կարինէ Յարութիւնեան-Թոփիկեանը «քոնսրթմայսթըր»ի պաշտօնը: Ան կը կազմէ սիրողական տարրերէ բաղկացած, 45 անձերէ երգչախումբ մը: Մինչեւ բեմ բարձրանալը, երգչախումբը կ'ունենայ շաբաթական երեք փորձ՝ իւրաքանչիւր անգամ երկուքէն երեք ժամ տետողութեամբ: Այս փորձերէն զատ, խմբավարը անհատաբար կը տեսակցի եւ փորձեր կը կատարէ իւրաքանչիւրին հետ: Յատկապէս անոնց հետ, որոնք ուշացում կ'արձանագրեն ընդհանուր մթնո-

Յարութիւն Թոփիկեան

նապնակ: Առաջին երկու ծայնապնակները կը պարունակեն Էտկար Յովհաննիսեանի կատարած հայկական ժողովրդական երգերու մշակումներ, իսկ երրորդը՝ Երուանդ Երկանեանի (ծն.1951) Մոկաց Միրզա folk-opera-ն: 1980ին Թոփիկեան համերգային շրջապտոյտ կու տայ Հունգարիա: 1981ին կ'արժանանայ Լենինեան կոմերիտմիութեան դափնեկրի կոչման՝ իր արխիւային ծայնագրութիւններու գեղարւեստական բարձր որակին եւ երգչախմբային բեղուն գործունէութեան համար: 1984ին Թոփիկեան կը ստանձնէ ղեկավարութիւնը Երեւանի պետական համալսարանի երգչախումբին, որ այնուհետեւ հանդէս կու գայ «Կոմիտաս» անուանումով: 1984ին, Լիթվիայի Կաունաս քաղաքին մէջ, Խորհրդային Միութեան 19 համալսարաններու մրցոյթին Թոփիկեանի խումբը կ'արժանանայ Ա. կարգի Ա. մրցանակին: Այդ առիթով Խորհրդային Հայաստանի մշակութային նախարարութիւնը կը շնորհէ իրաւունքը պաշտօնապէս կրելու Կոմիտասի անունը: 1989ին Խորհրդային Հայաստանի Կոմիտասեան մրցոյթին, «Կոմիտաս» երգչախումբը կ'արժանանայ Ա. մրցանակի: 1990ին Թոփիկեան՝ Կաթողիկէ եկեղեցւոյ հրաւերով, համերգային շրջապտոյտ կու տայ Լեհաստան: 1991ին ան կ'ընտրուի Համաշխարհային միացեալ երգչախումբերու փառատօնի կազմակերպիչ անդամ եւ այդ հանգամանքով կը հրաւիրուի Միացեալ Նահանգներ՝ Արիզոնա-Ֆինիքս, մասնակցելու խմբավարներու միացեալ համաժողովին: 1991ին, Յուլիս 1-7, Էսթոնիոյ մայրաքաղաք Թալլինի մէջ տեղի ունեցած միջազգային փառատօնին Յ. Թոփիկեան կը ղեկավարէ փառատօնի քսան հազարնոց միացեալ երգչախումբը՝ կատարելով Կոմիտասի «Ազգային օրհներգ»ը, հայերէնով: Թոփիկեան ունեցած է նաեւ եկեղեցական գործունէութիւն՝ ղեկավարելով Աբովեան քաղաքի Ս. Ստեփանոս եկեղեցւոյ երգչախումբը՝ 1983-87, 1988ին Երեւանի Կոնդի Ս. Յովհաննէս եկեղեցիին, իսկ 1989էն սկսեալ՝ Երեւանի Ս. Սարգիս Մայր եկեղեցւոյ երգչախումբը: 1996ին Թոփիկեան կը հիմնէ Երեւանի Պետական կամերային երգչախումբը եւ կը դառնայ երգչախումբին հիմնադիր-ղեկավարը: Ան այս երգչախումբով մասնակցած է բազմաթիւ միջազգային փառատօններու՝ Իտա-

լորտին հետ քայլ պահելու գործընթացին մէջ: Ղեկավարը՝ խօսելով ամիսներու վրայ երկարող աշխատանքին մասին, կ'ըսէ. «Երկուստեք մեծ ձիգ ի գործ կը դնենք, որպէսզի վերականգնենք այն հաւատքը, որ թէ՛ աշխատանքով, եւ թէ՛ փոխադարձ գործակցութեամբ, անպայման խումբը կը յաջողի նուաճել արուեստի մակարդակ»²⁸¹:

Խօսելով «Գուսան»ի վերակազմութեան մասին՝ Յ. Թոփիկեան կ'ըսէ. «Սկսանք զերոյէն: Ուրախ եմ որ զերոյէն սկսանք, որովհետեւ ատելի լաւ է գործը նոր սկսիլ, քան՝ կարծրացած, մէկ ուրիշ մտածողութիւն քանդել եւ նորը շինել: Մանկիկը շուտով սկսաւ քալել, հաւատքով ու փոխադարձ գործակցութեամբ: Ես շատ գոհ եմ արդիւնքէն»:

Համագգայինի Ծրջանային վարչութեան նորակազմ «Գուսան» երգչախումբի համերգը տեղի կ'ունենայ 2, 3, 4 Յունիս 1992ին, Պէյրութի «Յակոբ Տէր Մելքոնեան» հանդիսասրահին մէջ, 8 Յունիսին՝ Պէյրութի ամերիկեան համալսարանի «Էսեմպլի հոլ»ին մէջ, իսկ 14 Յունիսին՝ Լիբանանի հայաւան՝ Այնճարի մէջ:

«Գուսան»ի անդրանիկ համերգի յաջորդ օրն իսկ *Ազդակ*, իր 3 Յունիս 1992ի թիւին առաջին էջին վրայ կ'արձագանգէ բարի լուրը՝ «Գուսան» հարթեց իր ծամբան»:

Իր անդրանիկ համերգով, նորակազմ «Գուսան»ը կը քաղէ իր 4-5 ամսուան աշխատանքին պտուղը եւ զայն կը հրամցնէ դասական եւ ժողովրդական երգի հոգեկան սնունդը տենչացող հայորդիներուն:

Լիբանանեան եւ հայկական քայլերգներէն ետք յայտագրի երգացանկին առիծի բաժինը կը կազմեն Կոմիտասի խմբերգները՝ հարսանեկան երգերու առաջին շարքը (6 երգ)՝ «Երկնից, գետնից», «Մերիկ ջան հալա», «Թագւորի մեր, դուս արի», «Թագւոր բարով», «Էն դիզան» եւ «Առնեմ երթամ իմ եարը»: Երգչախումբը կ'երգէ նաեւ հինգ երգեր, դարձեալ Կոմիտասէն՝ «Առաւօտ լուսաբեր», «Հայրիկ, հայրիկ», «Ծողեր ջան», «Ել,

---

լիա (1997 եւ 2010), Գերմանիա (1998, 2000 եւ 2005), Նորվեկիա (1999), Սենթ Փեթրսպուրկ (2003), Մոսկուա (2004, 2007, 2009 եւ 2012), Ֆրանսա (2006) եւ տուած համատեղ համերգներ իտալական «Լա Սկալա» ֆիլհարմոնիկ նուագախումբի եւ երգչախումբի հետ Հայաստանի մէջ (2001) եւ Գերմանիոյ «Ֆրանկֆուրտեր Կանտորա» երգչախումբի հետ (2002): Թոփիկեան 2013ին կը դառնայ Հայաստանի Հանրապետութեան արուեստի վաստակաւոր գործիչ:

²⁸¹ «Համագգայինի ԳՈՒՍԱՆ երգչախումբի ելոյթներուն նախօրեակին հարցազրոյց երաժշտագէտ- խմբավար Յարութիւն Թոփիկեանի հետ», *Ազդակ*, 18 Մարտ 1994:

«Գուսան» երգչախումբ՝ Յարութին Թովիկեանի ղեկավարությամբ, «Էսենայլի հոլ»

ել» (սայլերգ) եւ «Ազգային օրհներգ»։ Յայտագրին երկրորդ մասով «Գուսան»ը կը մեկնաբանէ հայկական եւ արեւմտեան երգահաններու ստեղծագործութիւններ։ Բարսեղ Կանաչեան՝ «Օրօր», Եկմալեան՝ «Սուրբ, սուրբ», «Տէր, Ողորմիա» (մշակում՝ Ս. Սեդրակեան), «Ծովու վրայ տուն ունիմ» (մշակում՝ Է. Յովհաննէսեան)։ Նաեւ օտար լեզուներով երգեր. արաբերէն՝ Չէքի Նասիֆ՝ «Ընշուտադ սալամ» (մշակում՝ Ս. Սեդրակեան), լատիներէն՝ Արքատելը՝ «Աւէ Մարիա» եւ Մոցարթ՝ «Mass in C Minor K. 427, Kyrie», եւ վերջապէս անգլերէն լեզուով (մշակում՝ Մ. Հէյզ) «Նիկրօ սփիրիչուըլ», աֆրօ-ամերիկեան հոգեւոր երգերէն մէկը՝ «He's Got the Whole World in his Hands», որ կը խանդավառէ ունկնդիրներն ու երգողները միաժամանակ։

Ազդակ իր 3 Յունիս 1992ի թիւին առաջին էջին վրայ կը գրէ. «Պէյրութի հայութիւնը երէկ գիշեր առիթը ունեցաւ վկայելու Համազգայինի նորակազմ «Գուսան» երգչախումբին առաջին հրապարակային քննութեան յաջողութիւնը, իրագործուած՝ հայրենի հմուտ խմբավար Յարութին Թովիկեանի ջանքերով, ինչպէս նաեւ՝ երգի ու երգչախմբային արուեստի մարզէն ներս աշխատող կամ երաժշտութեան սէր ու նուիրում տաժող խումբ մը երիտասարդ եւ երիտասարդուհիներու փորձերուն շնորհիւ։ Երէկ գիշեր, Համազգայինը, ինչպէս նաեւ լիբանանահայութիւն-

նը երգչախումբ մը լոյս աշխարհ բերին: «Գուսան»ի անդամներուն շուրթներէն Կոմիտասի երգերը հնչեցին իրենց ամենէն բնական եւ անկեղծ թռիչքով, իսկ հայ թէ միջազգային այլ երաժիշտներու գործերուն ոչ միայն ձշգրիտ, այլեւ՝ սրտով կատարողութիւնը արժանացաւ «դատաւոր» հանդիսատեսներուն ջերմ ընդունելութեան եւ ծափահարութեան»:

Խմբավար Յարութիւն Թոփիկեան պաշտամունք ունի Կոմիտասի հանդէպ: Այս իրողութեան ապացոյցն է Կոմիտասեան երգացանկին տրուած պատիւը: Ան կը շեշտէ Կոմիտասը ճիշդ ձեւով կատարելու կարեւորութիւնը՝ դիտել տալով, որ Կոմիտասի նոյնիսկ տխուր երաժշտութեան մէջ կայ յոյսի լոյսը. լալկանութիւն չկայ: Ան կ'ըսէ. «Մեր դաւանանքն է հարազատ մնալ Կոմիտասին, Կոմիտասին իւրաքանչիւր նրբերանգին: Ազատութիւն ըսուած բառը, որ ինք միշտ կը նշէ իր ստեղծագործութիւններուն վերը, պէտք է ըլլայ ոչ թէ շրջանակը ընդլայնելու, այլ՝ խորացման մէջ»²⁸²:

«Գուսան»ի յաջորդական համերգները կ'արժանանան մամուլի մէկէ աւելի գնահատական յօդուածներու: Այսպէս, երաժշտագէտ դոկտ. Նորա Սալմանեան՝ արժեւորելով խմբավարին կատարած հսկայական աշխատանքը, կը գրէ. «Զարմանալիօրէն այն ցնորքը ունեցանք ունկնդրութեան պահուն, որ Կոմիտաս ներկայ էր բեմին վրայ՝ իր շունչովն ու ոճովը, իր ինքնութեամբը, իր զգացումովը, իր մտահոգութեամբն ու երազովը: Դիւրին չէ Կոմիտաս երգելը, ո՛չ ալ լսելը: Ան կը պարտադրէ երաժշտական որոշ հասունութիւն ու իմացականութիւն, բայց «Գուսան» հարթեց Կոմիտասեան կատարողական արուեստի դժուարութիւնները: Զայները՝ ճիշդ, յստակ, առանց որեւէ սայթաքումի. երանգաւորումը՝ մեղմ, առինքնող, կշռոյթը՝ համաչափ: ... Անթերի վիճակը փաստուեցաւ նաեւ «Ել, ել»ի մեկնաբանութեան մէջ, ուր խմբավարին մատներուն մոզական շարժումները տարբեր ձայներ կը շողարձակէին դէպի երգչախումբը, որ իր կարգին մագնիսական ուժով կ'իւրացնէր ու կ'արձակէր զանոնք ամենահարազատ կերպով: ... Հազիւ չորս ամսու այս նորածին երգչախումբը հրամցուց մեզի երաժշտութիւնը իր լման կազմով: Զայնանիշները, կշռոյթը, կառոյցը, ներդաշնակութիւնը, երանգաւորումը, մաքուր առոգանութիւնը, յարգուած էին ամբողջութեամբ»²⁸³:

²⁸² «ԳՈՒՍԱՆը այսօր «կը ժամանէ»...», *Ազդակ*, 2 Յունիս 1992:

²⁸³ Տոքթ. Նորա Սալմանեան, «Նորածին, բայց յուսադրիչ ԳՈՒՍԱՆ երգչախումբը», *Ազդակ*, 19 Յունիս 1992:

Այս անդրանիկ համերգին յատուկ գնահատանքի կ'արժանանայ նա-
եւ դաշնակահարուհի «քոնսլրթմայսթրը» Կարինէ Յարութինեան-Թո-
փիկեան, որ իր երաժշտական խոր ըմբռնումով կ'ընկերակցի երգչա-
խումբի երեք հոգեւոր եւ օտար երգերուն: Համերգին մեներգողներն են
Շողիկ Խառնըլեան-Թորոսեան, Ռիթա Սաղպազարեան, Մանուէլ Սաղ-
պազարեան, Ծովիկ Տօներեան եւ Համազասպ Մաթոյեան:

1993ին «Գուսան» երգչախումբը, երեք ամիսներու աշխատանքէն
ետք, հանդէս կու գայ Սուրբ Ծննդեան համերգներու շարքով մը. Յուն-
ւար 3ին՝ Ամերիկեան համալսարանի «Էսեմպլի հոլ»ին մէջ, իսկ Յուն-
ւար 9 եւ 10ին՝ Պուրժ Համուտի «Յակոբ Տէր Մելքոնեան» հանդիսասրա-
հին մէջ: Երկու բաժիններէ բաղկացած յայտագիրը կ'ընդգրկէ միջնա-
դարէն մինչեւ ժամանակակից յօրինումներ, հայերէն թէ օտար, որոնց մէկ
մասը *Ա քափեյլա* (առանց նուագարանի ընկերակցութեան), իսկ միւսը՝
կը կատարուի սենեկային նուագախումբի ընկերակցութեամբ:

«Գուսան» իր ղեկավարին հետ

Լիբանանի եւ Հայաստանի քայլերգներէն ետք երգչախումբը կ'երգէ
հինգ խմբերգ Կոմիտասի ստեղծագործութիւններէն. «Օն թինդ ի խինդ»
(նուիրուած Խրիմեան Հայրիկին), «Գութանը հաց եմ բերում եւ եար ջան
արի», «Ծիրանի Ծառ», «Երկնից գետնից եւ Առնեմ երթամ իմ եարը» եւ

«Ել, ել»: Նաեւ, երեք «Աւէ Մարիա»ներ տարբեր յօրինողներէ՝ Արքատելթ (16րդ դար), Տը Վիքթորեա (16րդ դար) եւ Պախ-Կունօ (17րդ դար): Ապա Սեդրակ Սեդրակեանի «Վոքալիզ թիւ 6»ը՝ գրուած սոփրանոյի եւ դաշնակի համար եւ նուիրուած Նոնա Մանոյեան-Մազմանեանի: Առաջին բաժինի վերջին երգն է «Ըմէյզինկ Կրէյս» (մշակում՝ Ֆլորնիվալի):

Յայտագրի Բ. մասին առաջին խմբերգը՝ «Քրիսմըս քարոլզ» կը կոչւի. երգչախումբի, մեներգիչներու եւ սենեկային նուագախումբի համար գրուած է (մշակում՝ Սեդրակ Սեդրակեանի), որմէ ետք կ'երգուին եօթը Ս. Ծննդեան աւանդական երգեր՝ ընկերակցութեամբ սենեկային նուագախումբի: Մենակատարներն են Նոնա Մանոյեան-Մազմանեան, Ռիթա եւ Մանուէլ Սաղպազարեաններ, Րաֆֆի Աթունեան եւ Գէորգ Հաճեան: Սենեկային նուագախումբի նուագողներն են. սրինգ՝ Վաչէ-Սագօ Պոյաձեան, ջութակ՝ Անդրանիկ Գրաձեան, Անահիտ Արթինեան եւ Արաքս Պալեան, թաւջութակ՝ Անժելա Յունանեան, երգեհոն՝ Գարէն Թոփիկեան, դաշնակ՝ Կարինէ Յարութիւնեան:

«Գուսան»ի Ս. Ծննդեան համերգին մասին դոկտ. Նորա Սալմանեան, համերգին յայտագիրը մանրամասնութեամբ քննելէ ետք, կը գրէ. «Աքաբբելլա երգեցողութեան ընդմէջէն, բացայայտ եղաւ «Գուսան»ի կատարողական թեքնիքը: Կոմիտասի ծանրաշուք մեկնաբանութիւններու շարք մը հասուն իմացականութեամբ ներկայացուեցաւ, պանծացնելով հայ երգի Ռահվիրան: Իսկ՝ Արքատելթի եւ Թ. Լ. Տը Վիքթորեայի «Աւէ Մարիա»ները որոշ արժէք մը ապահովեցին «Գուսան»ին: Այս երգերուն հարազատ ներդաշնակութիւնը, քնարական ամենանուրբ երանգաւորումը եւ ինքնավստահ կշռոյթը ապացոյց մը եղան «Գուսան»ի արուեստին անվարան վերելքին»²⁸⁴:

«Գուսան»ի 1994ի ելոյթներու նախօրեակին, 18 Մարտին, խմբավար Յարութիւն Թոփիկեան հարցազրոյց մը կ'ունենայ *Ազդակի* հետ եւ հետաքրքրական տեղեկութիւններ կը փոխանցէ «Գուսան» երգչախումբի աշխատանքներուն եւ ծրագիրներուն մասին:

Թոփիկեան կը շարունակէ իր խմբավարի առաքելութիւնը՝ իր տաղանդները ի սպաս դնելով ոչ միայն Համազգայինի «Բարսեղ Կանաչեան» երաժշտանոցի առաջարկներուն, այլ նաեւ լիբանանահայ դպրոցին: Ճեմարանի տնօրէն Հրաչ Տասնապետեանի խնդրանքով, Յարու-

²⁸⁴ Տոքթ. Նորա Սալմանեան, «ԳՈՒՍԱՆԻ ծնունդը», *Ազդակ*, 2 Փետրուար 1993:

թիւն Թոփիկեան կը ստանձնէ Ճեմարանի երգչախումբի ստեղծումը: Այսպէս կը նկարագրէ ան. «30-35 աղջիկներու հետ աշխատեցայ, եւ այսօր արդէն որոշ արդիւնքի հասած ենք: Մանուկները Կոմիտասէն ինչպէ՛ս կ'երգեն եռաձայն, հիանալի բան է»:

Այս փորձառութիւնը կը մղէ Յ. Թոփիկեանը, որ աւելի լուրջ մտածէ երբեմնի մանկապատանեկան «Ծնծղայ» երգչախումբը վերակազմելու հրաւերին մասին: Իսկապէս ալ, մանկական «Ծնծղայ» երգչախումբը վերակազմելու համար անդամահաւաքը եւ արձանագրութիւնները կը կատարուին 31 Յունուար-5 Փետրուար 1994ին: 7-14 տարեկան մեծ թիով դիմողներէն կ'ընտրուին մօտ 120 երեխայ ու պատանի, մեծամասնութիւնը՝ աղջիկ, քանի որ այդ տարիքին մանչերուն ձայները փոփոխութեան ենթակայ են: Հարցազրոյցի ընթացքին այն հարցումին, թէ՛ «Ծնծղայ» մանկական երգչախումբին ստեղծումը ինչո՞ւ տեղի ունեցած էր 1994ին, եւ ո՛չ թէ նախորդ տարի՝ Յարութիւն Թոփիկեան կը պատասխանէ. «Ես աւելի յարմար նկատեցի առաջին հերթին «Գոսսան»ի աշխատանքը կարելոր տեղ մը հասցնել եւ չծաւալիլ, որպէսզի խոչընդոտներ չստեղծուին եւ մեր ուժերը ի սպառ չվատնուին»: Ու կ'աւելցնէ. «Կարգ մը աշակերտներս ալ կ'օգնեն ինծի «Ծնծղայ»ի աշխատանքին մէջ: Մարօ Եսայեանը օգնականս է, աշակերտս՝ Արիանա Կիւվանէսեանը նոյնպէս, ինչպէս Զարուհի Պոշնագեանը, որ պատասխանատու է կազմակերպչական գործերուն: Անոր հետեւողական բնաւորութեան շնորհիւ է, յատկապէս, որ «Ծնծղայ»ն այսօր 20 տարեկան շուտ ոտքի կանգնեցաւ: «Ծնծղայ»ի հետ կ'աշխատինք այս կազմով»:

Իսկ «Ծնծղայ»ի համերգային ծրագրի մասին խօսելով՝ խմբավարը կ'ըսէ. «Ծնծղայ» երգչախումբին ծրագիրը լուրջ եւ կշիռ ունեցող երգերէ բաղկացած է: Առաջին երգը Կոմիտասի «Ազգային օրհներգ»ն²⁸⁵ է, որուն փորձերն ու աշխատանքները նոր սկսանք: Ըսեմ որ Կոմիտասի ծննդեան 125ամեակին առիթով է որ ստանձնեցինք այս օրհներգը, որովհետեւ կ'ուզենք մեծ շուքով, ամբողջ տարին նուիրել անոր ծննդեան տարեդարձին: Կը յուսանք որ մօտիկ ապագային «Ծնծղայ»ն ալ բեմ կը հանենք»²⁸⁶:

²⁸⁵ Այս երկձայն գործը Կոմիտասի հեղինակային գործերուն առաջին փորձերէն մէկն է: Ռ.Ա.

²⁸⁶ «Համազգայինի ԳՈՒՍԱՆ երգչախումբի ելոյթներուն նախօրեակին, հարցազրոյց երաժշտագէտ-խմբավար Յարութիւն Թոփիկեանի հետ», *Ազդակ*, 19 Մարտ 1994:

Յարութիւն Թոփիկեանի խմբավարած «Գուսան» երգչախումբը կ'արժանանայ ոչ միայն հայ, այլ նաեւ լիբանանցի եւ օտարահպատակ արեւստասէր հանրութեան բարձր գնահատանքին: Այսպէս, «Գուսան» երգչախումբը Գերմանական մշակութային կեդրոնէն հրաւեր կը ստանայ՝ համերգ մը տալու կեդրոնին մէջ, նոր յայտագիրով, ուր գերիշխող պիտի ըլլայ եւրոպական դասական երաժշտութիւնը, որուն կողքին՝ Կոմիտասեան Պատարագ եւ քանի մը խմբերգներ:

Այս մասին Թոփիկեան կ'ըսէ. «Գուսան»ը բեմ կը բարձրանայ առաւելաբար հայ հասարակութեան համար, սակայն «Գուսան»ի մակարդակի երգչախումբի մը ստեղծումը եւ անոր աշխատանքին մասին լայն ծանօթութիւն ունեցող Գերմանական Մշակութային Կեդրոնէն հրաւեր ստանալը համերգ մը տալու՝ շատ կարեւոր իրադարձութիւն է»: Թոփիկեան հանդիպում կ'ունենայ կեդրոնի տնօրէնուհիին՝ Լօթթի Ատայմիի հետ, որ կ'ըսէ՝ տարիներէ ի վեր Լիբանանի մէջ նման երգչախմբային համերգ չէ կրցած կազմակերպել, հակառակ անոր որ նման ձեռնարկի մը պահանջը կայ: Թոփիկեան կը նկատէ, թէ ասիկա առիթ մը պիտի ըլլայ, որ՝ «երգչախումբը օտար հանդիսատեսին բացուի եւ անոր հետ հաղորդուի. բան մը, որուն մեծ կարիքը ունի խումբը: Օտար շրջանակներու ներկայանալը երգչախումբին համար անհրաժեշտութիւն է, որովհետեւ արուեստի օրէնքը մեզի կը պարտադրէ «բացուիլ» օտարներուն: Չես կրնար լաւ մակարդակով բան մը միայն քեզի վերապահել. մեղանշած կ'ըլլաս արուեստի օրէնքին դէմ»:

25, 26 եւ 27 Մարտ 1994ին, Կոմիտաս վարդապետի ծննդեան 125ամեակի յոբելենական հանդիսութիւններու շարքին բացումը կը կատարէ Համազգայինի «Գուսան» երգչախումբը՝ ներկայացնելով իր երրորդ համերգաշարը «Յակոբ Տէր Մելքոնեան» հանդիսասարահին մէջ՝ 40 երկսեռ երգողներով, որոնք քառաձայն երգեցողութեամբ կը ներկայացնեն ստեղծագործական նոր ծրագիր մը, որ կ'ընդգրկէ Կոմիտասի հոգեւոր խմբերգներ՝ Պատարագի հատուածներով, որոնց եռաձայն եւ քառաձայն փոխադրումները կատարած է Յարութիւն Թոփիկեան: Բարսեղ Կանաչեանի «Նանօր»ը, Եոհան Սեպասթիըն Պախի երրորդ քանթաթէն խմբերգ մը, ֆրանսացի երաժիշտ Ֆորէի «Ռեքուիեմ»ի առաջին մասը եւ Հենտրի «Հալէլուիա»ն:

Համազգայինի Լիբանանի Շրջանային վարչութեան նախաձեռնութեամբ, Կոմիտասի ծննդեան 125ամեակին նուիրուած այս համերգա-

«Գուսան»ի ելույթ

շարը կ'արժանանայ բոլոր հանդիսատեսներուն անվերապահ գնահատանքին եւ փաստը կու տայ հայրենիք-սփիւռք մշակութային գործակցութեան կարելորութեան:

Այս համերգին մասին *Ազդակի* թղթակիցը կը գրէ. «Համերգին գեղարւեստական ղեկավար եւ խմբավար հայրենի հանրաժանօթ արուեստագէտ Յարութիւն Թովիկեանի երկար ամիսներու ջանադիր եւ հետեւողական աշխատանքը տուած էր իր քաղցր պտուղը: Արդէն ինքնավստահ, ակադեմական մակարդակի երգչախումբերուն ոչինչ զիջող խումբ մըն էր բեմին վրայ: Յայտագիրի առաջին երգին՝ քայլերգին առաջին հնչիւններէն իսկ ի յայտ եկաւ վարպետ խմբավարին ուսուցողական ճաշակն ու մեկնաբանական ուրոյն ոճը, զորս ան փոխանցած էր իրեն յանձնուած «Գուսան»ին: ... Մէկը միւսէն թովիչ ու առինքնող խմբերգներ, որոնք մեկնաբանութեան նոր գոյնով, ելեւէջային ձկունութեամբ, ձայնախազերու նրբին երանգաւորումները իմաստաւորող զգացողութեամբ: Չորս տեսակ ձայներու միատարր ներդաշնակութիւնը, բառերու շեշտաւորումը եւ անոնց արժեւորումը ըստ պատշաձի, առաւել չափով մեծարեցին մեր ժողովրդային երգերը Կոմիտասի փնտռած ուղիով: ... Իսկ Բարսեղ Կանաչեանի «Նանօր»ը, դէպի Սուրբ Կարապետ ուխտագնացութեան ոտնաձայները արձագանգեց կարծես: Իւրաքանչիւր «Նանօր» իբրեւ բառ սիրտ յուզող զգայնութիւն մը կը բերէր, պարզելով հին հաւատքնե-

«Գուսան» եւ խմբավար Թովհիկեան

րու գեղեցկութիւնը եւ կորսուած աւանդութեանց ափսոսանքը: Պարզապէս, հրաշալի էր այս «ուխտագնացութիւնը» իր կշռութաւոր «քայլերով»²⁸⁷:

Իր ընտրած խմբերգներուն ղեկավարութեան համար, Յարութիւն Թովհիկեան խմբավարական արուեստը խորապէս ուսումնասիրած եւ իւրացուցած է հայ թէ օտար երգահաններու ստեղծագործական ոճը: Համերգի վերջին երգը Հետտրիկ նշանաւոր «Հալէլուիա»ն էր, որուն մասին Ազդակի լրագրողը կը գրէ. «Կարելի է ըսել որ «Գուսան»ի երգողները ոչինչով ետ կը մնան այս երգը մեկնաբանող օտար վարպետներէ»:

Համերգին մեներգողներն էին Ծովիկ Տօնէրեան, Գէորգ Հաճեան, Ռաֆֆի Ստեփանեան եւ Զաւէն Ստեփանեան:

Իսկ դաշնակի ընկերակցութեան մասին լրագրողը կը գրէ. «Յայտագրի երկրորդ մասին դաշնակի ընկերակցութիւնը կատարեց ինքնավրտահ դաշնակի վարպետ մը՝ Կարինէ Յարութիւնեան-Թովհիկեան: Ան նրբին նուագով, պահանջուած անհրաժեշտ կշռոյթով հետեւեցաւ երգչախումբին, յատուկ փայլք մը տալով համերգին»:

20 Ապրիլ 1994ին Հայ աւետարանական եկեղեցիներու Քրիստոնէա-

²⁸⁷ Շահանդուխտ, Կոմիտասի ծննդեան 125ամեակ. «ԳՈՒՍԱՆ» Կոմիտասի հմայքին զարթնումը», Ազդակ, 29 Մարտ 1994:

կան Ջանից միութեան Գործադիր մարմինը կը հրաւիրէ Համազգայինի «Գուսան» երգչախումբը՝ ղեկավարութեամբ Յարութիւն Թովիկեանի, նշելու Կոմիտաս վարդապետի ծննդեան 125ամեակը՝ նոյն յայտագրով, այս անգամ Պէյրութի ամերիկեան համալսարանի «Էսենայի հոլ»ին մէջ:

Այս համերգին մասին լիբանանահայ մտաւորական եւ հանրաժանօթ ասմունքող Յակոբ Կիւլոյեան *Ազդակի* մէջ կը գրէ իր խորհրդածութիւնները. «Գուսան»ը ունեցաւ աշխոյժ գործակից մը՝ Հայ Աւետարանական Եկեղեցիներու Քրիստոնէական Ջանից Միութեան Գործադիր Մարմինը: ... Այդ սրահը՝ (750 աթոռ), վերջին 20 տարիներուն նման մթնոլորտ մը հազուադէպօրէն ապրած էր: Կը յիշեցնէր նախապատերազմեան խաղաղ օրերու Պէյրութահայ կեանքը, զայն գեղեցկօրէն գերազանցելով: Մարդկային հեղեղ մը կարծես վարար շունչով լեցուցած էր սրահը, ժրաջան ջանքերովը «Ջանից»-ին եւ «Համազգային»-ին: ... Հասարակութեան համար նեղ կու գային հանդիսասրահին պատերը: Ու հանդիսականը կը հաշտուէր սրահէն դուրս կանգնած գէթ ունկնդիր մնալու սրահի շունչին, հետեւելու պահի խորհուրդին ...: Կազմակերպիչները ստիպեցան համալսարանի մայր դուռնէն արգիլել եկուորներու մուտքը, խճողումը կասեցնելու պարտաւորութեամբ: Միջնարարին դուռները մնացին փակուած՝ սրահը պաշտպանելու համար դուրսի հանդիսականներու ներխուժումէն...: Գեղարուեստական ձեռնարկի մը այսքան մաքուր... Ուրեմն կարելի է մեր սրահները լեցուն պահել: Համերգը մեզի ընծայեց նոր աշխուժութիւն, նոր հաւատք, նոր անդրադարձ: ...Համերգը կը մնայ հնչել մեր յիշողութեանը մէջ շնորհիւ «Գուսան»ի անսակարկ եւ երիտասարդ ձայներուն ու նկարագիրին»: Կիւլոյեան կ'աւարտէ իր խօսքը. «Այս գիշեր մեր սրտերուն ծագեցան խաղաղութեան ու սիրոյ նոր ծաղկումներ ... »²⁸⁸:

1994ին լիբանանահայ գեղարուեստական եղանակը կը փակուի «Ծնծղայ» եւ «Գայեանէ» մանկապատանեկան երգչախումբի եւ պարախումբի ներկայացուցած համերգային եւ պարային ներկայացումներով: Համազգայինի Շրջանային վարչութեան նախաձեռնութեամբ, երգչախմբային եւ պարային այս հանդիսութիւնները միայն մէկ ելոյթով հանդէս կու գան:

15 Յուլիս 1994ին «Ծնծղայ»ի 65 մանուկներ եւ պատանիներ՝ խմբավար Յարութիւն Թովիկեանի ձալոտին տակ, եռաձայն բաժանումով կը

²⁸⁸ Յակոբ Կիւլոյեան, «ՋԱՆԻՑ-ը ջանք չէր խնայած», *Ազդակ*, 30 Ապրիլ 1994:

մեկնաբանեն 8 խմբերգ: Իսկ «Գայեանէ» պարախումբը՝ 60 դեռատի պարողներով, կը մասնակցի հայրենի ծանօթ պարուսոյց Ֆելիքս Յարութիւնեանի ղեկավարութեամբ:

Ազդակի թղթակիցը այս համերգին մասին կը գրէ. «Յակոբ Տէր Մելքոնեան հանդիսասրահը քիչ անգամ այդպիսի յորդուն վիճակ կը պարզէ. աստիճաններու վրայ նստողները եւ հանդէսին «յոտնկայս» հետեւողները բազմաթիւ էին, որոնք առանց տրտունջի անխառն ցնծութեամբ մասնակից դարձան յաջողութեամբ պսակուած երեկոյին: ... Գեղարուեստական տարուան ամէնէն *փոթորկոտ* ծափերը խլեցին ԾՆԾՂԱՅ-ն ու ԳԱՅԵԱՆԷ-ն: ... Վարպետներու դարբնած այս *հում նիւթերը* գտած են իրենց ձիշդ տարազը՝ ձեւաորոշելու եւ բիրեղանալու: Այս աշխատանքին դիմաց կարելի է միայն շնորհաւորել ԳԱՅԵԱՆԷ պարախումբի գեղարուեստական ղեկավար Ֆելիքս Յարութիւնեանը, եւ ԾՆԾՂԱՅ-ի խմբավար Յարութիւն Թոփիկեանը եւ անոնց նեցուկ կանգնած Համազգայինի Շրջանային Վարչութիւնը, երգչախումբի թէ պարախումբի յանձնախմբային կազմերը, պատասխանատուները»²⁸⁹:

1995 տարեշրջանի փորձերուն սկսելէ առաջ, «Գուսան» երգչախումբի վարչութիւնը դարձեալ գործի կը լծուի երգողները համախմբելու: 21 Դեկտեմբեր 1994ին *Ազդակ*ին մէջ կը կարդանք փորձերուն հրաւերը. «Համազգայինի «Գուսան» երգչախումբը կը վերսկսի իր փորձերուն ղեկավարութեամբ հայրենի երգահան-խմբավար՝ Երուանդ Երկանեանի: Առաջին փորձ-հանդիպում՝ Ուրբաթ, 23 Դեկտեմբեր 1994 երեկոյեան ժամը 7.30-ին, Համազգայինի «Լեւոն Ծանթ» կեդրոնին մէջ: Ուշադրութիւն՝ Կը հրաւիրուին բոլոր նախկին անդամները: «Գուսան» երգչախումբը կարիքը ունի նոր անդամ-անդամուհիներու»:

Այսպէս, Թոփիկեան ամուլին առաքելութիւնը աւարտած էր: Յարութիւն Թոփիկեան կարելոր ներդրում ունեցած էր լիբանանահայ մշակութային կեանքին մէջ. վերակազմած էր «Գուսան» եւ «Ծնծղայ» երգչախումբերը, մշակած էր երիտասարդ ձայներ, յայտնաբերած էր տաղանդներ, դաստիարակած էր մանուկ, պատանի եւ երիտասարդ երգողներ, հիմնած էր «Բարսեղ Կանաչեան» երաժշտական քոլէժին մէջ խմբավարական առաջին դասընթացքը, պատրաստած էր ապագայ խմբավարներ եւ այս բոլորը՝ նուիրումով ու հետեւողական ջանքերով: Ան կը մեկնէր Լիբանան-

²⁸⁹ Ս. Պ. Մանկապատանեկան աշխարհի արուեստը. «ԾՆԾՂԱՅ եւ ԳԱՅԵԱՆԷ յուսադրիչ խոստումով սիրտեր գրաւեցին», *Ազդակ*, 30 Յուլիս 1994:

նէն ջաիր փոխանցելով ուրիշ հայրենի խմբավարի մը՝ Երուանդ Երկանեանին:

«Գուսան» եւ Յարութիւն Թոփիկեան Այնճարի մէջ

Թոփիկեանի խմբավարած «Գուսան» երգչախումբի անդամներէն Հ. Թ. 25 տարիներ ետք մեծ խանդաղատանքով կը յիշէ իր սիրելի խմբավարը եւ կու տայ ուշագրաւ վկայութիւն մը, զոր կ'ուզեմ մէջբերել: «Պարոն Թոփիկեանը շատ խիստ եւ միաժամանակ շատ ընկերային ղեկավար մըն էր: Առաջին օրէն իսկ ձանչցանք մարդ մը, որ հոգով սրտով իր առաքելութեան միակ նպատակը ունեցաւ ոչ միայն երգչախումբ մը մէջտեղ բերել, այլ նաեւ դաստիարակել երիտասարդները, որոնք եկած էին Պէյրութի եւ Լիբանանի զանազան շրջաններէն: Այս դաստիարակչական աշխատանքը շատ լաւ ընթացաւ քանի մը պատճառներով: Առաջին՝ Յարութիւն Թոփիկեանի մանկավարժական մօտեցումն էր, որ իւրաքանչիւր փորձ ոչ միայն ընկերային հաւաքոյթի մը կը վերածուէր, այլ նաեւ ամէն փորձ կ'ընդգրկէր պատգամ մը՝ զատուած կտորներու եւ մեկնաբանութեան ընդմէջէն: Համայնավարութիւնը ապրած մարդ՝ Թոփիկեան, կու գար պատերազմէն դուրս եկած սերունդի մը ծանօթացնելու եւրոպական լրջութեամբ եւ հայկականութեամբ ստեղծագործուած Կոմիտասի զանազան երգչախմբային գործերը: Պատերազմի սերունդի ներկայացուցիչ երիտասարդները, որոնց համար հայկականութիւնը միայն հայ-

րենիքի եւ ազգասիրութեան լոգունգներով դրսեւորուած էր, Թոփիկեանի հետ գտան հայրենիքը եւ հայկականութիւնը պարունակող ու հայրենիք կանչող էութիւն մը: Փորձերուն ընթացքին կը կեցնէր երգեցողութիւնը եւ կ'ըսէր. «Տղա՛ք, երգելը մարմինով չէ, այլ հոգիով»...եւ կ'աւելցնէր. «Չէք կրնար երգել ինչպէս որ կ'ուզէք»: ...Դժբախտաբար, տղաքը պատերազմի ընթացքին միայն լսած էին իրենց ծնողներու ծննդավայր Անատոլի մէջ թրքերէն երգերով, հայերէն բառերով երգեր ու երաժշտութիւն, շատ քիչեր գիտէին Կոմիտասի, Կանաչեանի կամ Կարա Մուրզայի երգերը: Թոփիկեան կ'ընէր Կոմիտասի գործը՝ դուրս ձգելով աւելորդ ժողովրդական եւ խառն ազդեցութիւններու իբրեւ հետեւանք երիտասարդներու բերնէն ելած եղանակները, զորս ուսմկօրէն կը կոչենք *ալա թուրքա ...* Սորվեցուց ոնգային երգեցողութիւն, որ հոգեթով երաժշտութեան գաղտնիքը կը հանդիսանայ: Մեծ ներդրում ունեցաւ նաեւ անոր կինը՝ Կարինէ Յարութիւնեան, որ աննման երաժիշտ մըն էր, բացառիկ դաշնակահարուհի մը, որ միշտ Թոփիկեանի կողքին կ'ընկերակցէր երգչախումբին՝ զգալով այս կամ այն արական կամ իգական բաժիններուն տկար երգեցողութիւնը, եւ ըստ այնմ կը զօրացնէր ալթոյի կամ թենորի բաժինները, ասիկա կ'ընէր այնպիսի դիրութեամբ եւ կիրքով, որ երաժշտութեան ուսանողներս չափազանց կ'արժեւորէինք այս ձեւը, նաեւ իր բացառիկ տաղանդը նուագելու չափազանց խրթին կտորներ տարբեր transposition-ներով: Երգչախումբը հասաւ այնպիսի մակարդակի մը, որ երգեցինք համաշխարհային երգահաններու գործեր՝ բացառիկ արհեստավարժութեամբ: Լիբանանահայ համայնքը, որ նոր պատերազմէն ելած էր, այսպիսի երգչախումբ չէր տեսած Կանաչեանի «Գուսան»էն ետք: Պէյրութի ամերիկեան համալսարանի «Էսենալի հոլ»ի, «Տէր Մելքոնեան» թատերասրահի, Անթիլիասի մայրավանքի, Ազգային Եղիշէ Մանուկեան քոլէճի սրահի, Այնճարի մէջ եւ այլ տեղեր «Գուսան» եկաւ փաստելու հայրենի արուեստագէտներու տաղանդները եւ լիբանանահայ գաղութին ծարաւը այսպիսի նախաձեռնութիւններու: Դժբախտաբար, լաւ բաները շատ երկար չեն տուեր: Վարչական եւ միութենական ըսի-ըսաներէ ետք, Թոփիկեան վերադարձաւ Հայաստան, ուր կը շարունակէ ղեկավարել Երուսալայի տարբեր մայրաքաղաքներու մէջ փայլող Երեւանի պետական կամերային երգչախումբը»²⁹⁰:

²⁹⁰ Հրաչ Թոգաթլեան, Համազգայինի «ԳՈՒՍԱՆ երգչախումբը 1991-92ին», վկայութիւն:

Երբ 1994ի վերջերուն Երկանեան Պէյրութ կը հրաւիրուի՝ ստանձնելու «Գուսան» երգչախումբի ղեկավարութիւնը, Թոփիկեանի համախմբած նախկին խումբը գործօն չէր: Նոր ղեկավարը որոշ ժամանակի կարիք կ'ունենայ վերակազմելու համար «Գուսան»ը: Այդ աշխատանքը կը յաջողի շնորհիւ Համազգայինի Ծրջանային վարչութեան վճռական որոշումին, որ «Գուսան»ը ամէն գնով գոյատեւէ: Աշխատանքը բաւական դժուար կ'ըլլայ, սակայն Ծրջանային վարչութիւնը ձիգ չի խնայեր բոլոր մակարդակներու վրայ: Աշխատանքի ծիրը կ'ընդլայնի մինչեւ Այնճար: Համազգայինի Ծրջանային վարչութիւնը եւ «Գուսան»ի գլխաւոր խմբավար Երուանդ Երկանեան համախորհուրդ, գաղափարը կը յղանան «Գուսան»ը պատրաստել երկու թելով՝ Այնճարի եւ Պէյրութի մէջ: Հաւաքական աշխատանք կը տարուի: Համազգայինի Այնճարի «Պարոյր Սեւակ» մասնաճիւղի «Կոմիտաս» երգչախումբը առանձին փորձերով կը պատրաստուի Այնճարի մէջ՝ խմբավարութեամբ երկու երիտասարդ խմբավարներով՝ Պարգեւ Թաւաքեանի եւ Գէորգ Հաճեանի: Ապա խումբը կը միանայ Պէյրութի մէջ, եւ վերջնական փորձերը կը կատարուին՝ գլխաւոր խմբավար Երուանդ Երկանեանի ղեկավարութեամբ: Այս երկու օգնական խմբավարները, որոնք Թոփիկեանի աշակերտներն էին, ժրաջան եւ հետեւողական աշխատանքով կը պատրաստուին երգչախումբ ղեկավարելու գործին:

4 Մայիս 1995ին, «Տէր Մելքոնեան» հանդիսասրահին մէջ կը կազմակերպուի գեղարուեստական երեկոյ մը Եղեռնի 80ամեակին առիթով: «Գասպար Իփէկեան» թատերախումբին, «Քնար» պարախումբին եւ սենեկային նուագախումբին կողքին կը մասնակցի նաեւ միացեալ երգչախումբ մը՝ կազմուած Համազգայինի «Գուսան», կաթողիկոսարանի «Ծնորհալի» եւ Այնճարի «Կոմիտաս» երգչախումբերով: Այս ձեռնարկին ընթացքին «Գուսան» նախաձաշակ մը կու տայ իր հետագայի ելոյթներուն՝ կատարելով Երուանդ Երկանեանի մէկ յօրինումը, որ նուիրուած է Եղեռնի 80ամեակին:

Եօթը ամիսներու ընթացքին Երուանդ Երկանեան²⁹¹ կ'աշխատի երգ-

²⁹¹ Յօրինող, խմբավար, ջութակահար, մանկավարժ, հասարակական-երաժշտական գործիչ եւ Երեւանի Կոմիտասի անուան երաժշտանոցի փրոֆեսէօր Երուանդ Վահանի Երկանեան ծնած է Գիւմրի, 1951ին: Ան եղած է Կոմիտասի անուան Կամերային երաժշտութեան տան եւ Հայաստանի հնագոյն երաժշտութեան «Տաղարան» համոյթի գեղարուեստական ղեկավար: Ան Հայաստանի յօրինողներու միութեան

չախումբի 48 երգողներուն հետ, որոնցմէ շատեր երգչախմբային իրենց առաջին փորձառութիւնը կ'ունենան: Անոնք կը յաղթահարեն բոլոր դժուարութիւնները: 6 եւ 7 Յուլիս 1995ին, «Յակոբ Տէր Մելքոնեան» հանդիսասրահին մէջ Համազգայինի «Գուսան» երգչախումբը իր տարեկան համերգը կուտայ՝ ղեկավարութեամբ Երուանդ Երկանեանի:

Յայտագրին վրայ կան քայլերգներէն զատ հայ եւ օտար դասական երգեր՝ զարթօնքի շրջանէն մինչեւ ժամանակակից շրջան: Կոմիտասէն՝ չորս խմբերգ եւ մէկ մե-

Երուանդ Երկանեան

անդամ է եւ «Հայաստանի երաժշտական համագումար»ի հիմնադիրներէն: Ինչպէս նաեւ «Համազգային»ի Հայաստանի վարչութեան անդամ եւ երաժշտական յանձնախումբի նախագահ: Ե. Երկանեանը հեղինակած է եօթը սինֆոնիա, երկու օփերա՝ «Շուշանիկ» (1981 թ.) եւ «Կայսր» (2008 թ.), ֆոլք օփերապալետ՝ «Մոկաց Միրզա» (1978 թ.), երկու պալետ՝ «Օրեսթես» (1974) եւ «Էտիպ արքայ» (1976), քորեկրաֆիք քանթաթ՝ «Վահագնի ծնունդը» (1987), երկու օրաթորիա՝ «Աւագ Շաբաթ» (1995) եւ «Յայտնութիւն ըստ Յովհաննու» (2009), երկու քանթաթ՝ «Յարութեան» (1996) եւ «Օգոստինոսի խոստովանութիւնները» ((2010 թ.), երկու քանթաթ-օրաթորիա՝ «Ողբ Երեմիա Մարգարէի» (1972) եւ «Եռաձայն պատարագ» (2014 թ.), երկու կամերային քանթաթ՝ «Նշանների երկիր» (1978) եւ «Գիրք Ծննդոց» (1982), «Շուշի» սիմֆ. եռապատում, «Յաղթանակ» (1975 թ.), «Միստերիա» (2012 թ.), սինֆոնիկ պոեմներ, երկու կոնցերտ ջութակի եւ նուագախումբի համար (1983 եւ 1986), կոնցերտ գալարափողի եւ նուագախումբի համար (2011 թ.), պոեմներ՝ «Տեսիլք» (2003 թ.) եւ «Սալոմեա» (2012), ջութակի եւ նուագախումբի համար, սոնատներ տարբեր գործիքներու համար, երեք լարային կուարտետներ, փողային կուինտետ եւ կուարտետ, բազմաթիւ գործիքային, անսամպլային ստեղծագործութիւններ, վոկալ եւ խմբերգային շարքեր, 300է աւելի մշակումներ հայ միջնադարեան հոգեւոր եւ աշխարհիկ երգերու, մանկական երգեր եւ այլն: Անոր ստեղծագործութիւնները կատարուած են Միացեալ Նահանգներու, Գերմանիոյ, Ֆրանսայի, Լիբանանի եւ բազմաթիւ այլ երկիրներու մէջ: Հայաստանի հնագոյն երաժշտութեան «Տաղարան» համոյթին հետ ան շրջագայած է աւելի քան 10 երկիրներ՝ տարածելով հայ միջնադարեան հոգեւոր եւ աշխարհիկ երգն ու երաժշտութիւնը: Փորձեսէօր, Հայաստանի արուեստի վաստակաւոր գործիչ, Հայաստանի Պետական մրցանակի դափնեկիր Երուանդ Երկանեան Հայաստանի յօրինողներու միութեան 85ամեակի եւ երաժշտարուեստի մէջ իր ունեցած նշանակալի աւանդին համար ոսկի մետալով կը պարգեւատրուի 14 Դեկտեմբեր 2017ին:

ներգ, միջնադարու հայ հանձարներ՝ Շնորհալիէն եւ Կլայեցիէն մէկական երգ, ինչպէս նաեւ ազգային եւ հայրենասիրական երգեր. ընդամենը 23 երգ: Ասոնց կողքին յայտագրին վրայ կայ նաեւ երաժշտական ասմունք մը՝ Վահագն Դաթեանի «Ռեքուիեմ»էն հատուած մը՝ նուիրուած Հայոց ցեղասպանութեան 80ամեակին:

Յայտագրի երգացանկին առաջին մասով «Գուսան» կը ներկայացնէ երկու արեւմտեան միջնադարեան հեղինակներ՝ Ժագ Արգատէյթ եւ Փալ Էսթերացի, երկու վիպապաշտ շրջանի երգահաններ՝ Ֆրանց Շուպերթ, Ճոհաննէս Պրամս, նաեւ աֆրօ-ամերիկեան հոգեւոր երգ մը՝ «Deep River»: Առաւել միջնադարեան երկու հայ հոգեւորական հեղինակներ՝ Ներսէս Շնորհալիի՝ «Տարածեալ» եւ Յակոբ Կլայեցիի՝ «Այսօր Յնծան» երգերը: Յայտագրի երկրորդ բաժինը վերապահուած է հայ հեղինակներու՝ Ժողովրդական, ազգային, հայրենասիրական երգերուն, որոնք կը կատարուին վարպետ խմբավարին հմտութիւնը բացայայտող ինքնավստահութեամբ: Այդ համերգին ընթացքին երկու երիտասարդ խմբավարներ՝ Պարգեւ Թասլաքեան (առանձին տեսնել անոր կենսագրութիւնը) եւ Գէորգ Հաճեան²⁹², երկուքն ալ Այնձարի «Կոմիտաս» երգչախումբի խմբավարներէն ու երգիչներէն, իրենց խմբավարի մկրտութիւնը կը ստանան այս հանդիսատիւ առիթով:

Գէորգ Հաճեան

²⁹² «Կոմիտասեան շունչին սպասարկուն» դարձած Գէորգ Հաճեան ծնած է 1971ին, Այնձար: Աւարտած է գիւղի Ազգային Յառաջ նախակրթարանը, ապա՝ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան դպրեվանքը, Համազգայինի «Բարսեղ Կանաչեան» երաժշտական քոլէժը եւ Երեւանի Կոմիտասի անուան պետական երաժշտանոցը: Դպրապետութիւն ըրած է Ս. Յակոբ եկեղեցւոյ մէջ՝ 1992-93 եւ 1994էն սկսեալ երկար տարիներ՝ Այնձարի Ս. Պօղոս եկեղեցւոյ մէջ: Երաժշտական մասնագիտական եւ օփերային դասընթացքներու հետեւած է Լիբանանի, Հայաստանի եւ Ֆրանսայի մէջ: Շնորհալի մեներգիչը շահած է «Բարսեղ Կանաչեան» եւ այլ մրցոյթներու առաջնութիւնը՝ շնորհիւ իր հոգեպարար ու զօրեղ ձայնին: Ան կը դառնայ արհեստավարժ երգիչ՝ հաւատալով, որ երաժշտութիւնը հզօր «զէնք» մըն է մշակոյթի եւ ինքնութեան տարածման: Գէորգ Հաճեան ծառայած է հայ բեմին՝ մատուցելով հայ հոգեւոր եւ եկեղեցական երաժշտութիւն, Կոմիտաս եւ ազգային ու յեղափոխական երգեր: 2006ին Հայաստան հաստատուած է ընտանեօք: Մենահա-

Գէորգ Հաճեանի ղեկավարութեամբ կը կատարուին «Թէ Իմ Հայրենեաց» եւ «Այ ծամով աղջիկ» խմբերգները: Իսկ Պարգեւ Թաւաքեան կը ղեկավարէ «Զարթիր լաօ», «Սարերի վրով գնաց» եւ «Որն է աշխարհ Հայաստան» խմբերգները: Երգչախումբը կը կատարէ առաջին ունկնդրութիւնը Յովհաննէս Ծիրագի խօսքերով Երկանեանի յօրինումին՝ «Մօրս արցունքը», որուն մեներգի բաժինը կը ստանձնէ Գէորգ Հաճեան, եւ դաշնակով կ'ընկերակցի Երկանեան: Յայտագրի երկրորդ մասին վերջին երեք երգերը կ'ըլլան «Խնուսից գալով», «Հայ ապրինք եղբարք» եւ

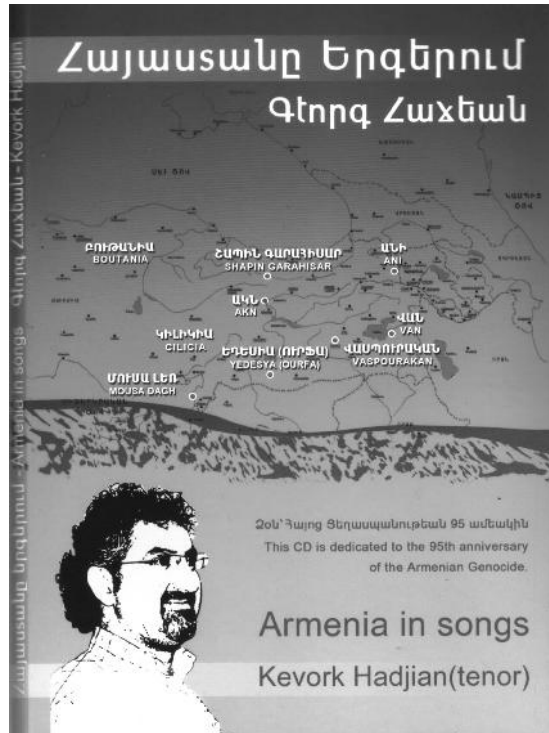
Երուանդ Երկանեանի խմբավարութեամբ «Գուսան»ի ելոյթ

մերգներով հանդէս եկած է աշխարհի 5 ցամաքամասերու՝ աւելի քան 27 երկիրներու մէջ: Լոյս ընծայած է 5 ձայնասկաւառակներ՝ «Կոմիտասեան Երախայրիք», «Զքեզ օրինմք», «Հայաստանը երգերուն», «Կոմիտասեան Հայաստան», «Ուղանջ Անկախութեան» եւ տեսահոլովակ մը՝ « Յարատեւ կռիւ»: Յաճախ գտնուած է Հայաստանի եւ Արցախի սահմանային գօտիներ՝ իր երգերով խրախուսելու սահմանապահ զինուորները: Արժանացած է բազմաթիւ պատուոյ գիրերու, շնորհակալական եւ օրինութեան գիրերու: Կազմած եւ խմբավարած է մանկապատանեկան երգչախումբեր Այնճարի եւ Քուէթի մէջ, ուր կեանքի կոչած է Առաջնորդարանի «Նարեկացի» երգչախումբը, նաեւ՝ Ամերիկայի Արեւելեան թեմի Համազգայինի Նիւ Եորք մասնաձիւղի հիմնած «Ծիրանի» երգչախումբը: Գէորգ Հաճեան 2020ին նահատակուեցաւ Արցախի 44օրեայ պատերազմին ընթացքին:

Կոմիտասի «Գութաներգ»ը: Ցայտագիրը կ'աւարտի Երկանեանի յօրինած, Լիբանանի նուիրուած հրաժեշտի երգով: Այս առաջին համերգին ընթացքին Երկանեանը կը ներկայանայ որպէս խմբավար, երգահան, դաշնակահար եւ ուսուցիչ:

Այս համերգին մենակատարներն են Ծովիկ Տօներեան, Սեւան Կարապետեան եւ Գէորգ Հաճեան: Դաշնակահարներն են Յասմիկ Գասպարեան եւ Մարալ Աշճեան: Ասմունքողն է Լուսիկ Սոմունճեան, որուն կ'ընկերակցին սրինգով՝ Թամար Թաթեան, դաշնակով՝ Յասմիկ Գասպարեան: Հարկ է յիշել նաեւ, թէ եօթը երգերու մշակումը կատարած է խմբավար-երաժշտահան Երուանդ Երկանեան:

Այս համերգին մասին Ազդակի յօդուածագիրը կը գրէ. «Համազգային Մշակութային եւ Կրթական Միութեան Լիբանանի Շրջանային Վարչութիւնը կարողացաւ անգամ մը եւս ապացուցանել, թէ իր հովանաւորութիւնը վայելող «Գութան» երգչախումբը տէրն է իր առաքելութեան՝ պահպանել Հայ Երգը իր լաւագոյն մակարդակով, անկեղծ ու վճիտ: ...Բացի կատարողական նրբարուեստ ու բարձրորակ ներկայացումէն, հարկ է շեշտել նաեւ Երուանդ Երկանեանի ծաշակը եւ նախանձախնդրութիւնը հայկական վաղեմի երգերը մոռացութեան փոշիներէն դուրս բերելու եւ ծանօթացնելու նոր սերունդին, ինչպէս՝ «Որն է աշխարհի Հայաստան»-ը եւ մասամբ «Հայ ապրինք եղբարք»-ը»²⁹³: Իսկ երկու սկսնակ ղեկավարներուն մասին կը գրէ. «Այս երեւոյթը ոչ միայն ուրոյն նախաձեռնութեան մը դրոշմը կը կրէր, այլեւ յուզիչ էր իբրեւ նոր ուժերու յայտ-

Գէորգ Հաճեանի երգերու
խոսասալիկներէն մէկը

²⁹³ Շահանդուխտ, «ԳՈՒՄԱՆ նոր շունչի գով ալիք մը», *Ազդակ*, 13 Յուլիս 1995:

նաբերում, ապագայի հաշույն ձեռք բերուած իմաստուն յանդգնութիւն»։ Այս համերգը կը կրկնուի Այնճարի մէջ։

Համագգայինի «Գուսան» երգչախումբի 1995-1996 տարեշրջանի փորձերը կը սկսին 2 Հոկտեմբեր 1995ի երեկոյեան ժամը 7:30ին Համագգայինի «Լեւոն Շանթ» կեդրոնին մէջ։ Փորձերը տեղի կ'ունենան Երկուշաբթի եւ Հինգշաբթի երեկոյեան ժամը 7:30ին, խմբավարութեամբ Երուանդ Երկանեանին։ Երկանեան յատկապէս հրաւիրուած էր Պէյրութ «Գուսան» երգչախումբի ղեկավարութիւնը ստանձնելու համար։ Սակայն ան չի բաւարարուիր միայն մարդկային ձայնալարեր մարգելով, այլ նաեւ կը կազմէ «Հայաստան» սենեկային նուագախումբը՝ 28 նուագողներով, «Զութակահարներու անսամալ»ը՝ 8 մատղաշ ջութակահարներով եւ հնագոյն երաժշտութեան «Մատրիկալ» համոյթը՝ 36 հոգինոց երգչախումբի կողքին։ Այսպէս, Երկանեան զօրաշարժի կ'ենթարկէ հայկական գաղութին մէջ գտնուող երաժշտութեամբ պարապող մեծ եւ փոքր տարրերը։

Երուանդ Երկանեան՝ ձախէն առաջինը, ջութակահարներու անսամալ

Սովորաբար, երգչախումբ մը տարեկան մէկ համերգ կու տայ, այդ ալ մեծ դժուարութեամբ. նոյն եղանակին «Գուսան» հանդէս կու գայ չորս համերգներով՝ բոլորովին տարբեր բովանդակութեամբ։

16 եւ 17 Ապրիլ 1996ին, երկու օրերու ընթացքին «Յակոբ Տէր Մելքոնեան» հանդիսասարահին մէջ «Գուսան» հանդէս կու գայ զուտ հայկական համերգով՝ նուիրուած Կոմիտասի եւ Բարսեղ Կանաչեանի խմբերգներուն: Այսպէս, «Գուսան» կը շարունակէ արժեւորել Մեծ վարպետին թողած կտակը, նաեւ կը ջանայ հաւատարիմ մնալ իրեն շունչ տուած վարպետին՝ Բարսեղ Կանաչեանի ձեռակերտին:

Հազիւ երկու ամիս անց, «Գուսան» դարձեալ հանդէս կու գայ համերգով մը՝ 18 Յունիս 1996ին, Ամերիկեան համալսարանի «Էսենայի հոլ»ին մէջ: Տեղի կ'ունենայ աննախընթաց համերգ մը՝ իր բովանդակութեամբ, ոճով, երգացանկի այլազանութեամբ, կատարողական մօտեցումով եւ գեղարուեստական թելադրականութեամբ: Համազգայինի «Գուսան» երգչախումբը, հնագոյն երաժշտութեան «Մատրիկալ» համոյթը, «Հայաստան» սենեկային նուագախումբը միատեղ հանդէս կու գան՝ Երուանդ Երկանեանի ղեկավարութեամբ:

Այս համերգին առիթով *Ազդակ* օրաթերթի յօդուածագիրը կը գրէ. «Համազգայինին եւ Երկանեանի կողմէ մեծ աւետիս մըն էր Յունիս 18ի համերգը Լիբանանի երաժշտական ապագային համար, ուր վերակենդանացած, թարմացած «Գուսան» երգչախումբը իր նոր դիմագիծով ի յայտ եկաւ: ... Երկանեանի ղեկավարութեամբ «Գուսան» վերածուած էր զուսպ, ինքնամիտ «ներհայեցողական» եւ արտայայտչապաշտ խումբի մը, որուն ձայնը կը հնչէր խոր անցեալէն եւ առաջին անգամ ըլլալով այսքան հանգամանաւոր եւ համոզիչ ձեւով կը փորձէր վերստեղծել երաժշտական դարաշրջաններու եւ դպրոցներու երգային դիմագիծը»²⁹⁴:

Երկանեան իր իւրայատուկ աշխատանքային ոճին շնորհիւ կը յաջողի նուագագոյն ժամանակի մէջ առաւելագոյնը քաղել իր աշակերտներէն: Այս համերգին նաեւ ի յայտ կու գայ Երկանեանի մանկավարժական անուրանալի տաղանդը, երբ բեմ կը հանէ մենակատար նորափոթ զոյգ փոքրիկ ջութակահարներ՝ Մարտիկ Փալազեան (10 տարեկան) եւ Ատուր Մկրտիչեան (11 տարեկան)՝ Ռիտինկի ջութակի եւ նուագախումբի համար գրուած քոնչերթոն նուագելու: Այս համերգը մէկէ աւելի յօդուածներու կ'արժանանայ: Այսպէս, *Ազդակի* մէջ դուրս եկաւ Սալմանեան 18 Յունիսի համերգին մասին կը գրէ. «Ծաղկաքաղ մըն էր փաստօրէն «Գու-

²⁹⁴ Մելքոն Տէմիրձեան, «Գրաւէն քանի մը քայլ անդին ... Երուանդ Երկանեանի պատգամը լիբանանահայ գաղութին», *Ազդակ*, 5 Յուլիս 1996:

սան»ի եւ «Հայաստան»ի համերգը իր յայտագիրի այլազանութեամբ, համեմուած օտար յօրինողներով, հետաքրքրական նուաճում մըն էր, ըլլայ իր երեւոյթով, ըլլայ իր երաժշտութեամբ: Զութակներու անսամպլը, բաղկացած չորս առաջին ջութակէ եւ չորս երկրորդ ջութակէ եւ դաշնակէ, շահեցաւ հանդիսատեսին մտերմութիւնը: Մոցարթի, Ռամոյի, Բրոքֆիլդի, Խաչատուրեանի գեղեցիկ, երգեցիկ, մեղմ, երազական ընտրեալ կտորները հեզասահ ունկնդրութիւն մը ունեցան եւ յառաջացուցին բեմ-սրահ անկեղծ կապ մը: ... «Հայաստան» սենեկային նուագախումբը շարունակեց իր երթը «Գուսան» երգչախումբին ընկերակցելով սաւառնելու համար 16-րդ, 17-րդ եւ 18-րդ դարերու «մեծերու» երեւակայական անջըրպետին մէջ: Ժ. Բլանսոն, Հ. Բուրսէլ, Թ. Մորլէյ, Փ. Էսթերիագի, Հ. Հասլըր, Մ. Բերբորիիս, եւ Ե. Ս. Պախ: Իւրաքանչիւրին ընդմէջէն իրենց ստեղծագործական փիլիսոփայութիւնը եւ յուզախառն զգացումները նրբութեամբ մեկնաբանեց «Գուսան»: Եւ վերջապէս, Երկանեան՝ իր գովասանական «Լիբանան» ստեղծագործութեամբ, յաջողութեամբ պսակեց համերգն ու արժանացաւ երաժշտասէր հասարակութեան գնահատանքին: Համերգը հարկ ու պատշաճ ձեւով արտացոլացուց Երկանեանին ստանձնած լուրջ պատասխանատուութիւնը պատրաստելու զայն այս բծախնդրութեամբ, այս տարողութեամբ եւ ներկայացնելու զայն դժուարահաճ հասարակութեան մը»²⁹⁵:

Պէյրութի ֆրանսատառ *Լ'օրիան Լը ժուր* օրաթերթն ալ իր 20 Յունիս 1996ի թիւին մէջ գնահատական բառերով կ'անդրադառնայ վերոյիշեալ համերգին: Լրագրողը մասնաւորապէս կը նշմարէ ծայրէ ծայր լեցուն սրահին մէջ երիտասարդներու խումներամ ներկայութիւնը, մինչդեռ ընդհանրապէս դասական երաժշտութեան համերգներու ունկնդիրը առաւելաբար տարիքոտ կ'ըլլայ: Ան իր զարմանքը կը յայտնէ սրահին մէջ տիրող մթնոլորտին, ուր կայ լրջութիւն, ակնածանք եւ սքանչացում երաժշտական արուեստին հանդէպ:

Ֆրանսական մշակութային կեդրոնը քանիցս հետաքրքրութիւն կը ցուցաբերէ Համազգայինի երաժշտական գործունէութեան նկատմամբ եւ կ'ուզէ գործակցաբար համերգ մը կազմակերպել Սուրբ Ծննդեան տօնին առիթով՝ մայրաքաղաքին կեդրոնը գտնուող Պապ Իտրիս երբեմնի համբաւաւոր թաղամասին մէջ կառուցուած Պէյրութի Քափիւսէններու Սէն

²⁹⁵ Տոքթ. Նորա Սալմանեան, «Գուսան»ի եւ «Հայաստան»ի համերգը՝ ի սպաս արուեստի վերելքին», *Ազդակ*, 6 Յուլիս 1996:

Լուի եկեղեցւոյ մէջ, այս կոթողային եկեղեցւոյ վերաբացման առիթով: Այս տաճարը պատերազմէն ետք կը մնար միայնակ:

Այսպէս, 20 Դեկտեմբեր 1996ի երեկոյեան, Լիբանանի Սանթր քիւլթիւրէլ ֆրանսէն, գործակցութեամբ Համազգայինի Լիբանանի Շրջանային վարչութեան եւ «Բարսեղ Կանաչեան» երաժշտական քոլէճի տնօրէնութեան ու երաժշտական յանձնախումբին, կը ներկայացնեն համերգ մը Սուրբ Ծննդեան երգերու յայտագիրով: Համերգը կը հովանաւորէ Պէյրութ քաղաքի կառավարիչ պրն. Նիքոլա Սապա, որ անձամբ ներկայ կ'ըլլայ՝ եկեղեցական բարձրաստիճան անձնաւորութիւններու, դեսպաններու, նախարարներու, տեղական մամուլի, պատկերասփիւհի ներկայացուցիչներու եւ երաժշտասէր հոծ բազմութեան մը կողքին:

Յայտագիրը կը բաղկանայ երկու մասէ: Առաջին մասով հանդէս կուգայ «Բարսեղ Կանաչեան» երաժշտանոցի սենեկային երաժշտութեան «Հայաստան» նուագախումբը՝ կազմուած 12 դեռատի ջութակահարներէ, չորս թաւջութակահարներէ, սրնգահարներէ, դաշնակէ եւ այլ նուագածուներէ: «Հայաստան» եւ «Գուսան» կը մեկնաբանեն 16րդ, 17րդ, 18րդ դարերու հեղինակներու՝ Պախի, Թելեմանի, Մոցարթի, Հենտլի, ինչպէս նաեւ Արամ Խաչատուրեանի, Երուանդ Երկանեանի եւ այլ երաժիշտներու ստեղծագործութիւններէն: Մեներգիչներն են Անի Մաչուլեան եւ Վարդան Թաշճեան: Երուանդ Երկանեան նոյնպէս կը նուագէ ջութակ եւ կը ղեկավարէ: Դաշնակի եւ երգեհոնի վրայ նուագախումբին եւ երգչախումբին կ'ընկերակցի դաշնակահարուհի Յասմիկ Գասպարեան: Հանդէս կու գան նաեւ երկու պատանի ջութակահարներ՝ 12ամեայ Մարտիկ Փալազեան եւ Ատուր Մկրտիչեան:

Դադարին, Երուանդ Երկանեան խօսք առնելով, բացատրութիւններ կու տայ Համազգայինի եւ անոր կատարած մշակութային երաժշտական գործունէութեան, սենեկային նուագախումբին, երգչախումբին, երաժշտանոցի դեռատի ու երիտասարդ երաժիշտներուն մասին: Հայերէնով արտասանուած խօսքը ֆրանսերէնի կը թարգմանէ տիկ. Շաղիկ Մկրտիչեան:

Յայտագրի երկրորդ մասով, մօտ 40 վայրկեան երգեցողութեամբ, «Գուսան» երգչախումբը կը մեկնաբանէ 12 երգեր՝ եւրոպացի հեղինակ-յօրինողներու ստեղծագործութիւններէն՝ կրօնաշունչ թէ ժողովրդական երգեր: Յայտագրին միակ հայերէն երգը՝ «Լիբանան», յօրինումն է Երուանդ Երկանեանի: Յայտագրի աւարտին, Լիբանանի Ֆրանսական մշակութային կեդրոնին անունով խօսելով՝ պրն. Քլոտ Վուազէն շնորհա-

կալութիւն կը յայտնէ Համազգայինի Լիբանանի Ծրջանային վարչութեան, որ գործակցած է Ֆրանսական մշակութային կեդրոնին հետ՝ ստեղծելով իրաւամբ որակաւոր համերգային հանդիսութիւն մը, որ պիտի կրկնուի Զահլէի մէջ, 10 Յունուար 1997ին, իսկ աւելի ուշ՝ Դամասկոսի: Լիբանանի մշակութային վերելքին ու վերակառուցման ջանքերուն նպաստող գովելի ձեռնարկ մը կ'ըլլայ այս համերգը:

1997 տարեշրջանին Պէյրութի հայ թէ՛ օտար շրջանակներու, ինչպէս նաեւ Զահլէի եւ Այնճարի մէջ ելոյթներ տուած «Գուսան» երգչախումբը կը շարունակէ իր երթը մէկի տեղ չորս խումբերով: Համազգային երկու յաջորդական օրեր, տարբեր յայտագիրներով կը ներկայացնէ տարեկան երաժշտական երեկոներ՝ Մայիս 22 եւ 23ին, մասնակցութեամբ՝ «Մատրիկալ» հնագոյն երաժշտութեան համոյթին, ջութակահարներու անսամպլին, «Հայաստան» սենեկային նուագախումբին եւ «Գուսան» երգչախումբին:

Երուանդ Երկանեան կը ղեկավարէ «Հայաստան» սենեկային նուագախումբը

Ծրջանային վարչութիւնը կ'որդեգրէ երկու յաջորդական օրերուն կազմակերպուած ելոյթներուն մատչելի սակով մուտքի մէկ տոմսակի ձեւը: Այս ձեւով, զոյգ ելոյթներուն ներկայ եղող հանդիսատես ունկնդիրը պիտի կարենար մէկ ամբողջութիւն կազմող դասական երաժշտութեան երեսները ամբողջութեամբ ըմբռնել:

«Գուսան» երգչախումբը «Հայաստան» սենեկային նուագախումբին հետ, «Էսենմալի հոլ»

Առաջին օրուան յայտագրին առաջին մասը կը բաղկանայ միջնադարեան երաժիշտներու յօրինումներէն՝ Լը Ռուայի, Քուփըրէնի, տը Մուայի, Կասթոլտիի, Հասլըրի, Ֆրանքի, Լիւլլիի եւ անանուն յօրինողներու գործերը: Յայտագիրը կը սկսի մենակատար գործիքով մը՝ կիթառով, յետոյ երկեակ՝ սրինգ եւ կիթառ, ապա՝ երկու կիթառ, ետեակ՝ սրինգ, թաւջութակ, կիթառ, քառեակ՝ սրինգ, ջութակ, թաւջութակ, երգեհոն, առաւել մեներգ՝ սոփրանօ, վեցեակ՝ երկու սրինգ, երկու ջութակ, թաւջութակ, երգեհոն, առաւել երգ՝ սոփրանօ եւ պաս, ու այսպէս, հանգրուանային աճումով եօթնեակի՝ սրինգ, քլարինէթ, ֆակոթ, երկու ջութակ, թաւջութակ եւ երգեհոն:

Առաջին օրուան յայտագրին երկրորդ մասին մէջ ջութակահարներու անսամպլը՝ բաղկացած չորս առաջին ջութակներէ, չորս երկրորդ ջութակներէ եւ դաշնակի ընկերակցութեամբ կը ներկայացնեն 18-20րդ դարերու յօրինումներ, ինչպէս՝ Պախ-Կունօ, Շուման, Շոսթաքովիչ, Սէն-Սանս, Շուպերթ, Ռ. Մելիքեան, Սայաթ Նովա եւ Վ. Կոտոյեան:

Այս առաջին համերգին մեներգիչներն են Անի Մաչուլեան եւ Վարդան Թաշճեան, իսկ Ջութակահարներու անսամպլին մէջ Երուանդ Երկանեան կը միանայ առաջին ջութակներուն: Երկրորդ օրը՝ 23 Մայիս 1997ին, դարձեալ «Էսենմալի հոլ»ի մէջ, հանդէս կու գան «Գուսան» երգչախումբը եւ «Հայաստան» սենեկային նուագախումբը: Յայտագրին առաջին մա-

սը կը ներկայացնէ 17-19րդ դարերու երաժիշտներու գործերը՝ Հենտըլ-Ասլամազեանի, Կլուքի, Լիւլլիի, Ե. Ս. Պախի, Չալքովսքիի, Մոցարթի եւ Հենտըլի գործերը: Յայտագրին Բ. մասը կը շարունակուի 17-19րդ դարերու Յակոբ Սանահնեցիի, Գրիգոր Սկիւռացիի, Առաքել Սիւնեցիի եւ անանուն յորինողներու հոգեպարար շարականներով եւ տաղերով, որոնց մշակումը կատարուած է Չարեհ արք. Ազնաւորեանի կողմէ: Համերգը կ'աւարտի չորս հայկական ժողովրդական երգերով՝ «Նուպար-Նուպար», «Խնձոյքի պարերգ», «Վզնոցդ ես եմ նախշել», «Հոյ նազան իմ եարը» եւ Երուանդ Երկանեանի «Յոյս Հայաստանի» երգով:

Մամուլին մէջ մէկէ աւելի յօդուածներ լոյս կը տեսնեն այս աննախընթաց երկու համերգներուն մասին: Առաջին արձագանգողը կ'ըլլայ գրականագէտ-մտաւորական Գրիգոր Շահինեանը, որ կը գրէ. «Հինգշաբթի, 22 եւ Ուրբաթ, 23 Մայիսին «Էսենայի հոլ»ին մէջ, երկու օր յաջորդաբար, Ե. Երկանեան ամբողջ մէկուկէս ժամ պահեց մեզ կախարդական մթնոլորտի մը մէջ որ ամիսներէ ի վեր կը պատրաստուէր համբերատար աշխատանքով: Կախարդանքը ստեղծուեցաւ Մատրիկալի, Զութակներու Անսամպլի, «Գուսան» երգչախումբի եւ «Հայաստան» սենեկային նուագախումբի աւելի քան 60 երաժիշտներուն եւ երգիչներուն միջոցով, բայց անոր մոզը Երկանեանն էր՝ միաժամանակ յօրինող, յայտագիր կազմող, խմբավար, նուագախումբի ղեկավար: Մեր քաղաքը երաժշտական այսքան կարողականութիւն ունէր ուրեմն: Այս մարդիկը հոս էին, ամէն մէկը իր մարզին ու շրջանակին մէջ ամփոփուած: Պէտք եղաւ, որ Երկանեան քով քովի բերէ զանոնք, երգչախումբի ու նուագախումբի վերածէ, համադրական ապրումի մը ստեղծիչները դարձնէ: ... Եւ ինչ հմայք էր որ տարիներու արհեստավարժը կը կանգնեցնէր երէկուան սկսնակին կողքին եւ միեւնոյն բծախնդիր կատարումը կը ստանար երկուքէն»²⁹⁶:

Համազգայինի տարեկան երաժշտական երեկոներուն մասին երկար յօդուած մը՝ եօթը նկարներով, գրած է նաեւ Լ. Կիւլոյեան-Սրապեան «Եղափոխութեան մը «պատմական» ընթացքը» խորագրուած: Ան կը բացատրէ իր յօդուածին վերնագիրը հետեւեալ ձեւով. «Պատմական ... թերեւս բառը իբրեւ ածական չափազանցութիւն նկատուէր մեծ մասամբ սիրողական ուժերով կատարուած Համազգայինի երաժշտական երեկոներուն համար սակայն կը թուի, թէ Պատմականը-ը յարմար որակում մըն է նկարագրելու համար Համազգայինի ՄԱՏՐԻԿԱԼ համոյթին, Զու-

²⁹⁶ Գրիգոր Շահինեան, «Կախարդանք», *Ազդակ*, 27 Մայիս 1997:

թականերու Անսամպլին, «Հայաստան» սենեկային նուագախումբին եւ «Գուսան» երգչախումբին եղափոխութեան պատկերը: Միթէ պատմական արձանագրութիւնները չէն, որոնք կը պատմեն յանդուգն արարքներու եւ յիշատակելի դէպքերու մասին ...»: Խօսելով յայտագիրներուն մասին ան կը գրէ. «Իր կոչումին հաւատարիմ խանդավառութեամբ եւ քաջութեամբ գեղարուեստական ղեկավար եւ խմբավար Երուանդ Երկանեան երաժշտական տարեկան երեկոներուն յայտագիրը կազմած էր հասնելով մինչեւ երաժշտութեան ակունքները՝ վերստին յայտնաբերելու եւ պահպանելու համար անոնց անժամանցելիութիւնը, նոյնիսկ՝ Ժողովրդականացնելու համար զանոնք: ... Համերգին լուսաշող գագաթնակէտը եւ ինքնին երաժշտական երեկոներուն վերամբարձ թագադրումը եղաւ Մոցարթի «Ռեքուիեմ»էն «Լաքրիմոզա»ի եւ Հենտրիի «Մեսիա»էն «Հալելուիա»ի պանծալի կատարողութիւնը, ուր արեւու նման պայծառ շողաց «Հայաստան» նուագախումբին եւ «Գուսան» երգչախումբին կարգապահ պատկերը: ... Երուանդ Երկանեանի «Յոյս Հայաստանի» երգին առաջին կատարողութենէն եւ Պիթըլզի «Եսթրոտէյ» երգին քառաձայն դասականացուած երգեցողութենէն ետք, երբ համերգասրահը արդէն կը թնդար ծափահարութիւններով, հանդիսատեսին համար անվիճելի էր, որ ականատես եղած էր երաժշտական հիմնաքար մը զետեղելու գործընթացին, ուր ձկուն խմբավար մը առօրեայ կեանքը աղերսած էր հնագոյն, դասական, վիպերգական, հոգեւոր, Ժողովրդային եւ ազգային բազմամշակոյթ աւանդութիւններէ ցայտող իմաստութեան՝ միաժամանակ մագնիսական ուժով մը արտաբերելով իր խումբերուն կարողութիւնները»²⁹⁷:

Երուանդ Երկանեան 1998 թուականին, իր չորս տարիներու հետեւողական եւ արդիւնաբեր աշխատանքը շարունակելով, Համազգային հայ կրթական եւ մշակութային միութեան 70ամեակի ձեռնարկներու շարքին, բարձրարուեստ տարեկան համերգ մը կու տայ 21 Մայիս 1998ին Պէյրութի ամերիկեան համալսարանի «Էսենպլի հոլ»ին մէջ: Միացեալ ելոյթով հանդէս կու գան «Գուսան» երգչախումբը (36 անդամ) եւ «Հայաստան» նուագախումբը (25 անդամ): Համերգը, որ կը վայելէ բարձր հովանաւորութիւնը Լիբանանի կրթութեան եւ մշակոյթի նախարարին, կը բաղկանայ երկու երկարաշունչ բաժիններէ: Յայտագրին առաջին բաժինով կը

²⁹⁷ Լ. Կիւլոյեան-Սրապեան, «Եղափոխութեան մը «Պատմական» ընթացքը», *Ազդակ*, 4 Յունիս 1997:

«Գուսան»ականներ

մատուցուի Մոնթեվերտիի «Օրֆեօ» (յօրինուած՝ 1606ին) երաժշտական ասանդավէպէն 15 հատուածներ, որոնց գործիքաւորումը կատարած էր Երուանդ Երկանեան 1989ին եւ 1997ին ան կը մշակէ այս դասական լուրջ կտորը Լիբանանի մէջ առաջին մատուցման համար, ուր կը հնչեն նուագախմբային, երգչախմբային եւ մեներգչային կատարումներ, որոնց մենակատարներն են Ռիթա եւ Միրէյ Սաղպազարեաններ (սոփրանօ), Յարութ Ժամկոչեան (թենոր) եւ Գէորգ Գարամէթեան (պարիթօն):

Այս համերգին երկրորդ բաժինը կ'ընդգրկէ ամբողջութեամբ հայ յօրինողներու գործերը՝ սկսելով սփիւռքահայ երաժիշտներէ՝ արժանթինահայ Ժան Ալմուխեանի «Հայաստան» երգով, եւ Պօղոս Ճելալեանի հարուստ դաշնաւորումով Արամ Մերանկիլեանի «Լեռներ հայրենի»ն: Յաջորդաբար կը հնչեն երեք հոգեւոր երգեր՝ 5րդ դարու Մովսէս Խորենացիի «Ծագումն Հրաշալի»ն եւ 12րդ դարու Ներսէս Ծնորհալիի «Մանկունքն գերեալք»ը եւ «Պահապան խնդրեմք»ը: Հայրենի երգահաններէն կ'երգուին Յովհաննէս Պատալեանի «Սարերի հովին մեռնեմ»ը եւ Տիգրան Մանսուրեանի «Ես իմ անուշ Հայաստանի»ն: Յայտագրի աւարտին կը ներկայացուին ժողովրդական երգեր՝ «Եաման եար», «Մուսա Լեռան պարերգ» եւ հայրենասիրական-յեղափոխական երգեր՝ «Զարթիր Լաօ»

եւ «Խնուաից գալող», իսկ համերգը կ'աւարտի ժողովրդական «Նազան եար» երգով:

Զաքար Քէշիշեան՝ անդրադառնալով այս յանդուգն իրագործումին, առանձնապէս իր գնահատանքը յայտնելով «Հայաստան» նուագախումբին մասին, կը գրէ. «Անցնող երկու տարիներուն ընթացքին Երուանդ Երկանեան յաջողեցաւ գաղութին պարգեւել օրըստօրէ բարգաւաճող բազմանդամ նուագախումբ մը, որ թէւ մեծ մասամբ կը բաղկանայ աշակերտական ու սիրողական ուժերէ, սակայն արդէն իսկ կը ցուցաբերէ ընդունելի մակարդակ, որ իւրայատուկ երետոյթ է Լիբանանի մէջ: Մասնագիտական հմտութիւններէն բացի, չափազանց համբերատարութիւնը, նուիրումը, կազմակերպ ու նպատակասլաց հետեւողականութիւնն ու պատասխանատուութեան գիտակցումը միայն կրնան երաշխաւորել նման երետոյթի մը գոյութիւնը մեր մէջ»²⁹⁸:

Երուանդ Երկանեանի խմբավարութեամբ «Գուսան»ի ելոյթ

Համերգին երկրորդ բաժինը կը կրկնուի Զութակահարներու անսամպլին ու Մատրիկալ համոյթին յաւելումով՝ 24 Մայիսին «Սիրան Մանուկեան» սրահին մէջ:

²⁹⁸ Զաքար Քէշիշեան, «ԳՈՒՍԱՆ ԵՒ ՀԱՅԱՍՏԱՆ ուրախաշիթ համերգով մը», *Ազդակ*, 1 Յունիս 1998:

1999 տարեշրջանի մշակութային եղանակին ամբողջ տեղողության հետեւողական ջանքերով կը յառաջդիմեն «Գուսան» երգչախումբը եւ «Հայաստան» նուագախումբը՝ շնորհիւ Երուանդ Երկանեանի անսակարկ նուիրումին: Լիբանանեան տարբեր հանդիսասրահներու մէջ անոնք հանդէս կու գան՝ դասական, արեւմտեան թէ հայկական երաժշտութեան հնչիւնները սփռելով երաժշտասէր հասարակութեան: «Գուսան»ի եւ «Հայաստան»ի վերջին մատուցումը կ'ըլլայ Մակար Եկմալեանի Սուրբ պատարագը, 3 Յունիս 1999ին, «Էսեմալի հոլ»ի եւ 11 Յունիսին Անթիլիասի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Մայր տաճարին մէջ: Սուրբ պատարագի ընտրութիւնը կ'ըլլայ Հայաստանի մէջ քրիստոնէութեան պետական կրօն հռչակման 1700ամեակին առիթով կազմակերպուած համահայկական տօնակատարութեանց մասնակցելու միտումով: Երուանդ Երկանեան կը կատարէ նուագախմբային գործիքաւորումը յատկապէս «Գուսան»ի եւ «Հայաստան»ի համար՝ նկատի առած անոնց կազմը: Այս ելոյթները ինքնուրոյն երեւոյթ մը կ'ըլլան, որովհետեւ առաջին անգամն ըլլալով, Սուրբ պատարագը հայրենիքէն դուրս կը ներկայացուի նուագախումբի մը ընկերակցութեամբ:

Պատարագին 44 մասերը կը ներկայացուին իբրեւ մէկ ամբողջութիւն. սկիզբը եւ ընթացքին կը կատարուին վեց ասմունքներ, որոնք կը բնորոշեն տուեալ հատուածին բնոյթն ու էութիւնը: Այս ասմունքները կը պատրաստէ Զարեհ արք. Ազնաւորեան, եւ կը ներկայացուին՝ Թորգոմ Զանաւնի կողմէ:

Սարկաւագի եւ սրբասացութեան բաժինները կը կատարեն երգչախումբի անդամ մենակատարներ Ռիթա Սաղպազարեան, Յարութ ժամկոչեան եւ Տաճատ Սրապեան: Երգեհոնով կ'ընկերակցի Յասմիկ Գասպարեան: Համերգը կը հովանաւորէ ՆՍՕՏՏ Արամ Ա. կաթողիկոսը:

Այս համերգին մասին Զաքար Քէշիշեան *Ազդակի* մէջ կը գրէ. «Վեց տասնեակ երիտասարդներու համախմբումը երաժշտութեան շուրջ ինքնին խօսուն ու ողջունելի երեւոյթ է, որ ունի կազմակերպական իր լուրջ դժուարութիւնը, որ քանի տարիներէ ի վեր խիզախօրէն կը հարթեն կազմակերպիչները: ... Երաժշտասէր հանրութեան բուռն ընդունելութիւնը ապացոյցն է ու խթանը այս բոլորին: Իսկ այս տարուան համերգներուն պարագային շատ աւելի բան կը պարտինք գեղարուեստական ղեկավարին՝ Երուանդ Երկանեանի, որ շատ կարճ ժամանակի մէջ կարողացաւ պատշաճ մակարդակով բեմ հանել երկը: ... Իսկ բեմի վրայ «Գու-

սան»ի եւ «Հայաստան»ի տղաքն ու աղջիկներն են որոնք նախ կ'ապրին ու ապա կ'ապրեցնեն երաժշտական երանութիւնը»²⁹⁹:

2000ի Մարտ ամսուն, հայրենի երաժիշտ Երուանդ Երկանեանը Համազգայինի Լիբանանի Շրջանային վարչութեան հրաւերով կը վերադառնայ Հայաստանէն՝ «Գոսսան» երգչախումբի եւ «Հայաստան» նուագախումբին փորձերուն վերսկսելու: Սակայն այդ ծրագիրը կը փոխուի. անոր կ'առաջարկուի Համազգայինի «Բարսեղ Կանաչեան» երաժշտական քոլէճի տնօրէնութիւնը: Ան կ'ընդունի այդ առաջարկը եւ կը վարէ զայն մինչեւ 2007 թուականը: Իր տնօրէնութեան եօթը տարիներուն «Գոսսան» երգչախումբը կը լուէ. մամուլին մէջ ոչ մէկ յիշատակութիւն կայ «Գոսսան»ի գործունէութեան մասին: Երբ Երկանեանին հարցուցի «Գոսսան» երգչախումբի այդ տարիներու մասին, ան հաստատեց,

Երուանդ Երկարեան

որ այդ թուականներուն ինք «Բարսեղ Կանաչեան» երաժշտական քոլէճի տնօրէնն էր, այսինքն, 2007ին այլեւս դադարած էր երգչախումբի եւ «Հայաստան» նուագախումբի ղեկավարութենէն:

25 Յունիս 2007ին «Յակոբ Տէր Մելքոնեան» թատերասրահին մէջ «Բարսեղ Կանաչեան» երաժշտական քոլէճի տնօրէն, հայրենի արուեստագէտ Ե. Երկանեանին ի պատիւ մեծարանքի երեկոյ մը կը կազմակերպուի՝ հովանաւորութեամբ Համազգայինի Լիբանանի Շրջանային վարչութեան: Այս երեկոյին գովասանք կ'ըլլայ Երկանեանի բժախնդիր ու խստապահանջ աշխատանքին մասին, որուն իբրեւ արդիւնք քոլէճի գե-

²⁹⁹ Զաքար Քէշիշեան, «ԳՈՒՍԱՆ-ն ու ՀԱՅԱՍՏԱՆ-ը Եկմալեանի Պատարագով», *Ազդակ*, 10 Յունիս 1999:

ղարուեստական մակարդակը յստակ վերելք արձանագրած էր: Խօսք առնողներին երաժշտագետ դոկտ. Էտի Թորիկեան կը հաստատէ Երկանեանի իւրայատկութիւնը՝ որպէս հայ յօրինող, որ ընտրած է նորարարութեան եւ ամանդականութեան միջին եզրը: Յուշանուէրի եւ շքանշանի տուչութենէն ետք, երեկոն կ'եզրափակուի Պարգեւ Թասլաքեանի խմբավարութեամբ «Գուսան» երգչախումբի ներկայացուցած երկու երգերով՝ Ներսէս Ծնորիալիի «Նոր ծաղիկ»ը եւ Կանաչեանի «Դալիլօ»ն: Երկանեան կը վերադառնայ Երեւան:

2007ին «Գուսան» երգչախումբը կը վերակազմուի եւ խմբավարութիւնը կը ստանձնէ Պարգեւ Թասլաքեան: Ազդակ օրաթերթին տուած Թասլաքեանի հարցազրոյցէն (27 Մարտ 2009) կ'իմանանք, թէ 40 հոգինոց երգչախումբին բոլոր անդամները նոր էին, բացի մէկ անդամէ: Փորձերը տեղի կ'ունենան Երկուշաբթի եւ Գորեքշաբթի օրերը՝ երեկոյեան ժամը 8-10: Ան կը դիմագրաւէ բազում դժուարութիւններ, որոնց կարգին կ'ըլլայ բացակայութիւնը որակաւոր սոփրանօ երգողներու, բան մը, որ կը ստեղծէ մեծ դժուարութիւն, մանաւանդ որ անկարելի էր նոր անդամներ ապահովել: Ծուրջ երկու տարուան ընթացքին երգչախումբը կը կատարէ երկար ու դժուար փորձեր եւ հետեւողական աշխատանք՝ առանց ելոյթի, երգահանդէսի: 2009ին, երբ խումբը ամբողջովին պատրաստ կ'ըլլայ ելոյթի, իր անդրանիկ մկրտութիւնը կ'ունենայ Այնճարի մէջ, Վարդանանց տօնակատարութեան ընթացքին, երբ սրահը բերնէ բերան լեցուցած ներկաները ջերմօրէն կը գնահատեն երգչախումբին վերերելումը:

Խմբավար Պարգեւ Թասլաքեանի ղեկավարած «Գուսան» երգչախումբի գլխաւոր համերգը տեղի կ'ունենայ Ուրբաթ, 27 Մարտ 2009ի երեկոյեան ժամը 8:30ին Պէյրութի ամերիկեան համալսարանի «Էսենպլի հոլ»ին մէջ: Համազգայինի Լիբանանի Ծրջանային վարչութիւնը այս ելոյթը կը նուիրէ Գէորգ Գանտահարեանի յիշատակին՝ առ ի գնահատանք հայ երգի ու երաժշտութեան բնագաւառին մէջ անոր ունեցած մեծ վաստակին: Գանտահարեան հիմնած եւ խմբավարած է մէկէ աւելի երգչախումբեր. ինչպէս նաեւ երկար տարիներ ծառայած է «Բ. Կանաչեան» երաժշտական քոլէճին՝ ստանձնելով քոլէճի վարիչ մարմնի ատենապետութիւնն ու հոգատարութիւնը:

«Գուսան» երգչախումբը հանրութեան կը ներկայացնէ Կոմիտասի, Եկմալեանի, Յովհաննիսեանի, Ալթունեանի եւ Կանաչեանի ստեղծագործութիւններէն կտորներ, ինչպէս՝ «Ձիւն է գալիս», «Նոր ծաղիկ», «Քրիստոս ի մէջ», «Սարէն ելաւ», «Խաղաղ գիշեր է», «Տէր ողորմեա», եւ «Նա-

նօր»։ Յայտագրին մէջ նաեւ ներառուած էին երկու արաբերէն երգեր։ «Գուսան» երգչախումբի գեղարուեստական պատասխանատու եւ խըմբավար՝ Պ. Թասլաքեան եւ երգչախումբին անդամները ելոյթի ամբողջ տեւողութեան կ'արժանանան ներկաներու ջերմ գնահատանքին եւ ծափահարութիւններուն։ Տարիներու լուծեմէն ետք «Գուսան»ի այս համերգին մասին մամուլը կ'արձագանգէ երեք օրերու ընթացքին հետեւեալ յօդուածներով։ «Հազար բարի... «Գուսան»՝ ստորագրութեամբ Գէորգ Աբէլեանի (*Ազդակ*, 26 Մարտ 2009), «Գուսան»ին հինգերորդ ծնունդը» (Համազգայինի «Գուսան» երգչախումբին վերակազմութեան առիթով)՝ ստորագրութեամբ Մելքոն Տէմիրձեանի (*Ազդակ*, 26 Մարտ 2009), եւ ելոյթին նախօրեակին, *Ազդակ* օրաթերթի հարցազրոյցը խմբավար Պարգեւ Թասլաքեանին հետ, ուր վերջինը կը յայտնէ, թէ «Գուսան» երգչախումբի «երգահանդէսներուն շարքը այսօր սկիզբ կ'առնէ եւ դադար պիտի չունենայ» ստորագրութեամբ՝ Րաֆֆի Տէմիրձեանի (*Ազդակ*, 27 Մարտ 2009) եւ «Համազգայինի «Գուսան» երգչախումբը բարձրորակ կատարումներով արժանացաւ ներկաներու ծափահարութիւններուն» (*Ազդակ*, 28 Մարտ 2009)։

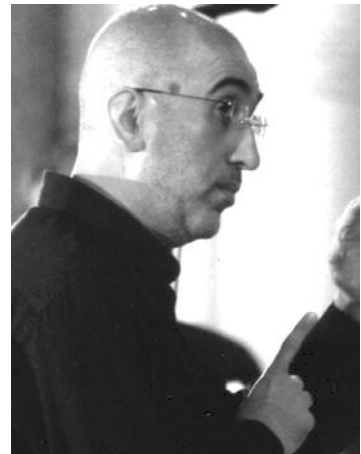
Մելքոն Տէմիրձեան «Գուսան»ին հինգերորդ ծնունդը՝ յօդուածով ժամանակագրական ակնարկ մը կը նետէ երգչախումբերուն «Գուսան» անուանակոչութեան եւ անցած ծանապարհին մասին։ Ան կը բացատրէ թէ «Գուսան»ի «հարազատ հայր»ը Կոմիտաս վարդապետն է, որ 1910ին Պոլսոյ մէջ հիմը կը դնէ 300 երկսեռ անդամներէ բաղկացած «Գուսան» երգչախումբին, որ կանգ կ'առնէ 1915 թուականին։ «Գուսան»ի Բ. ծնունդը տեղի կ'ունենայ Կոմիտասի «բնական ժառանգորդ» Բարսեղ Կանաչեանի կողմէ Պէյրութի մէջ եւ կը տեւէ անընդհատ շուրջ 30 տարի (1933-1961)։ «Գուսան»ի երրորդ ծննդեան եւ Համազգայինի երգչախումբի անուանակոչութեան մասին խօսելով՝ ան «շատ տրամաբանական» կը գտնէ, որ Լիբանանի Համազգայինի երաժշտանոցը «Բարսեղ Կանաչեան» մկրտող մարմիններուն համար նոյն կառոյցի երգչախումբի անուան ընտրութիւնը եւս «Գուսան»ի վրայ կեդրոնանար՝ պահելու համար «ժառանգականութեան ուղիղ գիծը» հոգեւոր հօրմէն (Կոմիտաս) հոգեւոր զաւակ (Բարսեղ Կանաչեան) եւ անկէ հոգեւոր թոռան (Համազգայինին)։

Այսպէս, այս հասկացողութեամբ «Գուսան»ի յաջորդ երեք «ծնունդ»ները Համազգայինի հովանաւորութեամբ տեղի կ'ունենան։ 1991ին, Հայաստան-Սփիւռք գործակցութեամբ, Համազգայինի Շրջանային վարչու-

թինը Լիբանան կը հրաւիրէ հայրենի տաղանդաշատ խմբավարներ Յարութին Թոփիկեանը (1992-1994) եւ Երուանդ Երկանեանը (1995-1999)՝ ղեկավարելու «Գուսան» երգչախումբը: 2009ին վերոյիշեալ խմբավարներուն աշակերտած լիբանանահայ երիտասարդ խմբավար Պարգեւ Թասլաքեան կ'իրականացնէ «Գուսան»ի «հինգերորդ ծնունդ»ը: Պարգեւ Թասլաքեան, որ խոստացած էր «Գուսան» երգչախումբի երգահանդէսներու շարքին դադար չտալ, չի կրնար խոստումը յարգել՝ մեզի անծանօթ պատճառներով:

«Գուսան»ի ճրդ ծնունդը տեղի կ'ունենայ 2013ին՝ Գրիգոր Ալոզեանի ղեկավարութեամբ:

Գրիգոր Ալոզեան (տեսնել կենսագրականը առանձին) լիբանանահայ երաժիշտ մըն է, որ երկար տարիներ երգած է երգչախումբերու մէջ եւ ղեկավարած երգչախումբեր: Ան նաեւ համազգայնական է եւ տարիներով աշխատած երիտասարդներու հետ, տարբեր միջավայրերու մէջ: Ան այն առաջնորդն է, որ երիտասարդութիւնը իր շուրջ համախմբելու ունակութիւնը ունի: Իրապէս, «Գուսան» երգչախումբի անդամահաւաքը դժուար չ'ըլլար շնորհիւ Ալոզեանի փորձառութեան, որպէս նախկին գուսանական, դպրապետ եւ խմբավար: Նախկին կազմալուծուած «Գուսան»ի անդամները միացած էին ուրիշ երգչախումբերու եւ կամ ձամբորդած էին: Սակայն, շնորհիւ իր երաժշտական կապերուն, ան կը կարողանայ իր շուրջ համախմբել 25-26 երիտասարդ-երիտասարդուհիներ՝ կազմելու «Գուսան» երգչախումբը: Ան նորակազմ երգչախումբը կ'անուանէ սենեկային, ոչ միայն իր փոքրաթիւ ըլլալուն պատճառով, այլ նաեւ երգացանկին, որ ընդհանրապէս կ'ընդգրկէ հայկական դասական, հոգեւոր եւ ժողովրդային երգեր:

Գրիգոր Ալոզեան

«Գուսան»ը իր փորձերը կը կատարէ Համազգայինի «Լեւոն Շանթ» մշակութային կեդրոնին երկրորդ յարկին վրայ գտնուող «Գէորգ Գանտահարեան» սրահին մէջ, երկուշաբթի օրերը, երեկոյեան ժամը 8-9:30: Երգչախումբի անդամները երեք մասի բաժնուած են՝ անոնք, որոնք երգչախմբային փորձառութիւն ունին, անոնք, որոնք նօթա կարդալ գիտեն, եւ նոր անդամներ, որոնք հիներուն հետ կը վարժուին: Յաջորդող տա-

րիներուն երգողներուն թիւը հետզհետէ կ'աւելնայ՝ հասնելով մինչեւ 48ի: Համազգայինը ունի երեք երգչախումբեր. մանուկ-պատանիներուն երգչախումբը կը կոչուի «Կարկաչ», երիտասարդ-պատանիներուն երգչախումբը՝ «Այգ», իսկ «Գուսան»ը երէցներու երգչախումբն է, որուն անդամները բոլորն ալ օրուան մէջ կ'աշխատին:

Իր վերակազմութենէն քանի մը ամիսներ ետք, «Գուսան» երգչախումբը՝ Ալոզեանի խմբավարութեամբ, ելոյթ կ'ունենայ Համազգայինի Շրջանային վարչութեան կազմակերպութեամբ, Հայոց ցեղասպանութեան 98ամեակին նուիրուած գեղարուեստական երեկոյին ընթացքին, որ տեղի կ'ունենայ «Գ. եւ Հ. Արմէնեան» սրահին մէջ: Յայտագրին վրայ եղող երգի, նուագի եւ ասմունքի կողքին, «Գուսան»ը հանդէս կու գայ Կոմիտասի «Հարսանեկան շարք»ով, «Ալազեազ»ով եւ «Խնկի ծառ»ով՝ լաւ տպաւորութիւն ձգելով հանդիսատեսներուն վրայ:

Հայոց ցեղասպանութեան 99ամեակի ձեռնարկներու ծիրին մէջ, կազմակերպութեամբ Համազգայինի Լիբանանի Շրջանային վարչութեան, 29 Ապրիլ 2014ի երեկոյեան, Համազգայինի «Լեւոն Ծանթ» կեդրոնի «Գ. եւ Հ. Արմէնեան» սրահին մէջ «Գուսան» երգչախումբ հանդէս կու գայ Կոմիտաս վարդապետին նուիրուած երաժշտական երեկոյին: Խմբավար Գ. Ալոզեան բարի գալուստի խօսքէն ետք բացատրութիւն կու տայ՝ ըսելով, թէ երեկոյին երգացանկը ամբողջութեամբ նուիրուած է Կոմիտաս վարդապետի ընկերային, պանդխտութեան եւ սիրային թեմաներով երգերուն: Այնուհետեւ «Գուսան» երգչախումբի անդամները կը մեկնաբանեն մեներգներ եւ զուգերգներ: Մեներգներ կը կատարեն՝ Աւետիս Ագրապեան՝ «Մոկաց Միրզա» եւ «Ախ Մարալ ջան», Կարօ Քելեշեան՝ «Ես սարէն կու գայի» եւ «Կանչէ կռունկ», Գրիգոր Ալոզեան՝ «Երկինքն ամպել է», Գէորգ Քէօշկերեան՝ «Քելէ քելէ», Յարութիւն Գալղղեան՝ «Հայր մեր», Դալար Սիմոնեան՝ «Լէ լէ Եաման», Ներսէս Խաչոյեան՝ «Հով արէք», Շողիկ Թորոսեան՝ «Կռունկ», եւ «Ծիրանի ծառ»: Զուգերգներ կը կատարեն՝ Կարօ Քելեշեան ու Դալար Սիմոնեան՝ «Ալ Այլուդս» եւ Շողիկ Թորոսեան ու Ներսէս Խաչոյեան՝ «Հաբրբան»: Երգերուն դաշնակի վրայ կ'ընկերակցի Յասմիկ Գասպարեան, իսկ Լոռի Եափուճեան սրինգի վրայ կը նուագէ «Օրօր»ը: Յայտագրի ընթացքին, մերթ ընդ մերթ Նազարէթ Գէորգեան ընթերցումներ կը կատարէ Կոմիտասի բանաստեղծութիւններէն:

Համազգայինի Լիբանանի Շրջանային վարչութեան «Գուսան» երգչախումբը կը շարունակէ իր երթը՝ պատրաստուելով եւ զանազան հան-

Գրիգոր Ալոզեան եւ «Գուսան» երգչախումբ

դիսութեանց ընթացքին հանդէս գալով քանի մը երգերով, իսկ տարեշրջանի աւարտին ներկայացնելով իր գլխաւոր համերգը: Այսպէս, Կիրակի, 21 Յունիս 2015ի երեկոյեան ժամը 7:30ին, Հայ աւետարանական Ա. եկեղեցւոյ սրահին մէջ, Երաժշտութեան միջազգային օրուան փառատօնի ծիրին մէջ, տեղի կ'ունենայ «Գուսան»ի համերգը՝ խմբավարութեամբ Գրիգոր Ալոզեանի եւ դաշնակի ընկերակցութեամբ Յասմիկ Գասպարեանի:

Յայտագիրը կը սկսի Է. Յովհաննէսեանի «Նանարի նա» երգով, որուն կը յաջորդեն Մ. Եկմալեանի Պատարագէն հատուածներ, Կոմիտաս՝ «Սուրբ սուրբ», Աւանդական-Ա. Պոպիկեան՝ «Տէր ողորմեա», Մ. Եկմալեան՝ «Զարթիր որդեակ», Կոմիտաս՝ «Լուսնակը լոյս» եւ «Ելա տանիս», Կարա Մուրզա՝ «Ալագեազ բարձր տեղ ա» եւ «Քեզի մեռնիմ»: Ապա, Աւետիս Ագրապեան կը կատարէ Տ. Չուխաճեանի «Լէպլէպիճի հոր-հոր»էն քառեակներ, որուն կը յաջորդեն Կոմիտաս՝ «Ալագեազ» եւ «Խնկի ծառ», Գ. Սիւնի՝ «Այ եայլի», Բ. Կանաչեան՝ «Հոյ Նար», եւ յայտագիրը կ'աւարտի Զարեհ եպս. Ազնաւորեանի վերամշակած «Կիլիկիա» մաղթերգով:

Համերգին մենակատարներն են Շողիկ Թորոսեան, Յարութ Գալղղեան, Աւետիս Ագրապեան եւ Կարօ Քելեշեան:

Այս համերգին մասին *Ազդակ* օրաթերթի թղթակիցը կը գրէ. «Արդա-

րեւ, մօտ մէկ ժամ տեւողութեամբ, 32 անդամներէ բաղկացած «Գուսան» երգչախումբը գեղեցիկ կատարողութեամբ գեղարուեստական վայելքի պահեր նուիրեց հանդիսատեսներուն, որոնք երկարատեւ ծափահարութիւններով յայտնեցին իրենց գոհունակութիւնը ու գնահատանքը»³⁰⁰:

«Գուսան» երգչախումբին աշխատանքային տարեշրջանը չ'ամբողջանար տարեկան համերգով: Ամրան ընթացքին երգչախումբը կը շարունակէ իր փորձերը նուազ հերթականութեամբ եւ դարձեալ հանդէս կուգայ համերգով այս անգամ Այնձարի Սուրբ Պօղոս եկեղեցւոյ մէջ, 9 Սեպտեմբեր 2015ի երեկոյեան: Յայտագիրը կը բաղկանայ Եկմալեանի Սուրբ Պատարագի մասերէն, ինչպէս նաեւ Կոմիտասի, Կարա Մուրզայի, Բարսեղ Կանաչեանի եւ այլ յօրինողներու գործերէն: «Գուսան»ի երգացանկը անպայման կ'ընդգրկէ Կոմիտասի եւ Բ. Կանաչեանի գործերէն՝ իբրեւ յարգանք «Գուսան»ի առաջին եւ երկրորդ հիմնադիրներուն:

«Գուսան» երգչախումբը՝ Ալոզեանի խմբավարութեամբ, բեղուն աշխատանքային գործունէութիւն կ'ունենայ 2016 տարեշրջանին: Համերգներու կողքին երեք կարեւոր իրադարձութիւններ կ'արձանագրէ: Անոնցմէ առաջինը կը վերաբերի Համազգայինի կողմէ կազմակերպուած Բարսեղ Կանաչեանի դստեր՝ Սեղա Կանաչեանի հրաժեշտի երեկոյին, որուն ընթացքին երգչախումբը կը մեկնաբանէ Բարսեղ Կանաչեանէն շարք մը խմբերգներ:

Երկրորդ կարեւոր իրադարձութիւնը երգչախումբին պատրաստած տեսերիզն է Նոր տարւուան եւ Ս. Ծննդեան տօնին առիթով՝ «Աւետիս» խորագիրով, որ կ'ընդգրկէ շարք մը ժողովրդական երգեր, որոնք կ'երգուին մեր աւանդական գիւղերուն եւ քաղաքներուն մէջ՝ աւետելով Քրիստոսի ծնունդը: Ալոզեան այս իրադարձութեան մասին բացատրելով կ'ըսէ. «Երաժիշտ Արէն Աւետեան այդ շարքը վերածած է բազմաձայնի՝ երգչախումբին համար եւ Ս. Ծննդեան առիթով՝ արձանագրուած ու սփռուած է լիբանանեան պատկերասփիւռի բոլոր կայաններէն»: Այս գործունէութիւնը կ'իրականանայ գործակցաբար Համազգայինի եւ «Լիւսի Թիւթինձեան» ցուցասրահին:

Գալով երրորդ իրադարձութեան, Նորվեկեան ընկերութեան կողմէ «Գուսան» Մեսրոպ Մաշտոցի ապաշխարութեան երկու շարականներ կը ձայնագրէ՝ Սուրբ Վարդանանց եկեղեցւոյ մէջ, երգչախումբի արական

³⁰⁰ «Համազգայինի «Գուսան» երգչախումբը հայ դասական երգարուեստը հրամցուց հանդիսատեսին», *Ազդակ*, 22 Յունիս 2015:

կազմին կատարողութեամբ: Ծրագիր մը, որուն մասնակցած են քրիստոնեայ եկեղեցիներ՝ ներկայացնելով իրենց աւանդական շարականներէն շարք մը: Ալոզեան կ'աւելցնէ, թէ երգչախումբը ձայնագրած է նաեւ հայոց բանակին նուիրուած երգ մը՝ մենակատարութեամբ Ծողիկ Թորոսեանի (երգչախումբի անդամ եւ մեներգչուհի), մասնակցութեամբ երգչախումբի տղոց, եւ այդ երգը ներկայացուած է Արցախեան ազատագրական պայքարի 28ամեակին նուիրուած երեկոյին (*Ազդակ*, 18 Յունիս 2016):

2016 թուականի գլխաւոր համերգի երգացանկին մէջ խմբավար Ալոզեան կը ներառէ, երգերու աւանդական բաժինէն զատ, նաեւ նոր երգեր: Կոմիտասի շարքին վրայ կ'աւելցնէ երեք նոր խմբերգներ, ինչպէս նաեւ Բարսեղ Կանաչեանի խմբերգներէն եւ Արմէն Տիգրանեանի «Անուշ» օփերայէն հատուած մը: «Գուսան»ի համերգը տեղի կ'ունենայ 21 Յունիս 2016ի երեկոյեան ժամը 8:30ին՝ Երաժշտութեան տօնին օրը, Սրբոց Վարդանանց եկեղեցւոյ մէջ՝ հոծ բազմութեան ներկայութեան: Համերգին երկլեզու բացման խօսքէն ետք կը ցուցադրուի «Գուսան» սենեկային երգչախումբի 2015-2016 տարեշրջանի գործունէութիւնը ներկայացընող տեսերիկ մը, որմէ ետք յայտագիրը ընթացք կ'առնէ երգչախումբին արական կազմին մեկնաբանութեամբ Մեսրոպ Մաշտոցի «Ողորմեա ինձ Աստուած» ու «Յամենայն ժամ» շարականներով եւ Կոմիտասի «Միայն սուրբ» ու «Սիրտ իմ սասանի» երգերով: Ապա, աղջիկներու խումբին միացումով, լման խումբը կը հնչեցնէ Կոմիտաս՝ «Սուրբ սուրբ», Մակար Եկմալեան՝ «Չարթիր որդեակ», Արէն Աւետեան՝ «Գացէք տեսէք» եւ «Աւետիս»:

Յայտագիրը կը շարունակուի Արմէն Տիգրանեանի «Անուշ» օփերայէն 2 պարերու երաժշտական ներկայացումով՝ շուրջ վրայ Լոռի Եափուճեանի եւ տիկոյի վրայ Կարօ Գրիգորեանի կատարմամբ, որմէ ետք աղջիկներու խումբը կը մեկնաբանէ «Անուշ»ի Ա. գործողութեան Բ. պատկեր՝ «Աղբիւրի մօտ»ը, այնուհետեւ Ծողիկ Թորոսեան կը մեներգէ «Ասում են ուրին»՝ նոյն օփերայէն: Ապա յաջորդաբար կը ներկայացուին Կոմիտաս՝ «Ես լսեցի մի անուշ ձայն» եւ «Գութաներգ», Արէն Աւետեան՝ «Սիրուն մանուշակ», Գրիգոր Սիւնի՝ «Այ եայլի», դարձեալ Կոմիտաս՝ «Ինչու Պինկէօլը մտար» եւ «Ախ Մարալ», Մ. Մազմանեան՝ «Կարմիր վարդ» եւ «Չախչի դոնով»: Յայտագիրը իր աւարտին կը հասնի Բարսեղ Կանաչեանի «Հելեկ հելեկ»ով եւ «Հոյ Նար»ով:

«Գուսան» եւ խմբավար Գրիգոր Ալոզեան

Համերգին եզրափակիչ խօսքով Լիբանանի հայոց թեմի առաջնորդ Շահէ եպս. Փանոսեան բարձր կը գնահատէ խմբավարին եւ երգչախումբի անդամներուն կատարումը՝ նկատել տալով. «Մեր ազգային հոգեւոր երաժշտութիւնը նոր կեանք եւ ուրախութիւն կը բերէ մեզի՝ խանդավառութիւն պարգեւելով մեր հոգիներուն»: Սրբազան հայրը կը մաղթէ, որ «երգչախումբը յաղթահարէ բոլոր դժուարութիւնները եւ շարունակէ այն նուիրական աշխատանքը, որուն լծուած է հաւատքով»: Ան նաեւ գնահատական խօսքը ուղղելով Համազգայինին՝ կ'ըսէ. «Կը մաղթեմ, որ մեր ազգի հոգեւոր ժառանգութեանց նկատմամբ ընդմիջտ հաւատարիմ մնաք»³⁰¹: Ձեռնարկը կը փակուի երգչախումբին ձայնագրած հայոց բանակին նուիրուած երգով:

Համերգին կին մենակատարներն են Շողիկ Թորոսեան, Ալիս Իփրաձեան, Սիրան Արծրունի, Կարինէ Անդրանիկեան, Շողիկ Տիլիկոսեան եւ Մարալ Ծանաքեան: Իսկ արական մեներգիչներն են Համազասպ Մաթոյեան, Յարութ Գալողլեան եւ Կարօ Քելեշեան: Դաշնակահարն է Յասմիկ Գասպարեան:

³⁰¹ «Հայկական հոգեւոր եւ ժողովրդային երաժշտութեան տօնահանդէս Համազգայինի «Գուսան» սենեկային երգչախումբին կատարողութեամբ», *Ազդակ*, 22 Յունիս 2016:

«Գուսան» երգչախումբը՝ խմբավարութեամբ Գրիգոր Ալոզեանի եւ երգեհոնի ընկերակցութեամբ Յասմիկ Գասպարեանի, 2016 տարեշրջանի իր երաժշտական գործունէութիւնը կ'աւարտէ տարեկան ամառային շարունակող համերգով մը, որ տեղի կ'ունենայ 11 Դեկտեմբերին, Այնճարի մէջ: Համերգը կը սկսի Կոմիտասի եւ Մ. Եկմալեանի պատարագներէն հատուածներու մատուցմամբ, որոնց մեներգները կը կատարեն Շողիկ Թորոսեան, Աւետիս Ագրապեան, Համազասպ Մաթոյեան եւ Յարութ Գալոլեան: Յայտագիրը կը շարունակուի հայրենասիրական, պարերգային եւ Արմէն Տիգրանեանի «Անուշ» օփերայէն հատուածներու կատարումներով, որոնց իրենց մասնակցութիւնը կը բերեն Մարալ Շաննազեան, Սիրան Արծրունի, Շողիկ Տիլկոսեան, Կարինէ Անդրանիկեան եւ Շողիկ Թորոսեան՝ Անուշի դերով: Յայտագրի վերջին մասով «Գուսան» կը մեկնաբանէ Եկմալեան՝ «Չարթիր, որդեակ», Կանաչեան՝ «Հայրենի կարօտ», Կոմիտաս՝ «Գութաներգ», «Վարդ ա եար», «Երեւան բաղ եմ արել» եւ «Արեւը կայնէ կէսօր», Մարտին Մազմանեան՝ «Կարմիր վարդ» եւ «Չաղջի», Գրիգոր Սիւնի՝ «Այ եայլի»: Համերգը իր աւարտին կը հասնի մուսալեոցիներու պարերգով՝ Կանաչեանի մշակած «Հելէ-հելէ»ով, Կարօ Քելեշեանի մեներգով: Համերգի ընթացքին երգչախումբի անդամներ՝ Ճորճ Նաճարեան եւ Կարէն Եօտուքանեան երգուած խմբերգներուն մասին բացատրութիւններ կու տան հայերէնով եւ մուսալեոի բարբառով: Համերգի աւարտին հիւրաբար ներկայ եղող Պսակ աբդ. Թեփիրճեան խօսք կ'առնէ եւ կ'ըսէ. «Գուսան» երգչախումբը երաժշտութիւնն ու հայ խմբերգը տարածելու առաքելութիւնը իր ուսերուն առած է եւ այդ կը կատարէ բժախնդրութեամբ եւ բարձր մակարդակով: ...Այնճարի համերգը կը հանդիսանայ լաւագոյն նմուշը այս բարձրորակ աշխատանքին»³⁰²:

2017 տարեշրջանին «Գուսան» երգչախումբը՝ ընդառաջելով Համազգայինի Շրջանային վարչութեան փափաքին, կը կազմէ իր վարչութիւնը բաղկացած երգչախումբի անդամներէն, որոնք ձեռք-ձեռքի տուած կը ջանան բոլոր դժուարութիւնները շրջանցել, ըլլայ նիւթական, ըլլայ կազմակերպչական: Համազգայինի «Կոմիտաս» մասնաճիւղին նիւթական նեցուկին շնորհիւ երգչախումբը կ'օժտուի նոր տարագներով: Խմբավար Ալոզեանի անխոնջ աշխատանքով եւ անդամներուն հաւաքական ձիգերով երգչախումբը կը դառնայ հայ մշակոյթի կոռուան մը, որ յատուկ

³⁰² «Գուսան» երգչախումբը Մուսա Լեռ-Այնճարի մէջ», *Ազդակ*, 24 Դեկտեմբեր 2016:

առիթներով իր երգային կատարումներով հանդես կու գայ գաղութին մէջ տեղի ունեցող ձեռնարկներուն: Արդարեւ «Գուսան»ը Բ. Կանաչեանի նը-
ւիրուած համերգին կ'երգէ Կանաչեանի ստեղծագործութիւններէն, իսկ Կոմիտաս վարդապետին նուիրուած համերգին՝ Կոմիտասի ստեղծա-
գործութիւններէն: Սակայն գլխաւոր համերգին ան կը ներկայացնէ տար-
բեր-տարբեր խմբերգներու փունջ մը:

Գրիգոր Ալոզեան հետամուտ է նորարարութեանց. ան կապ կը պահէ
հայրենի երգահաններու հետ եւ իրապէս ամէն տարի երգացանկին մէջ
կ'ունենայ քանի մը երգեր, որոնք յատուկ «Գուսան»ի համար բազմաձայ-
նուած են Հայաստանի մէջ կամ ուղղակի հեղինակած են, որպէսզի «Գու-
սան»ը կատարէ:

Կազմակերպութեամբ Համազգայինի Լիբանանի Շրջանային վարչու-
թեան, «Գուսան» սենեկային երգչախումբին 2017ի գլխաւոր համերգը
տեղի կ'ունենայ 3 Յուլիսի երեկոյեան Սրբոց Վարդանանց եկեղեցւոյ մէջ:
Աւելի քան մէկ ժամ տեւած համերգին ընթացքին եկեղեցին լեցուցած
արուեստասէրները կ'ըմբռնեն հայկական հայրենասիրական եւ հո-
գեւոր երգեր, շարականներ, Կոմիտասի եւ Կանաչեանի ստեղծագործու-
թիւններէն, նոր երգեր, նաեւ բացառաբար ոչ հայերէն երգ մը «Պիթըլզ»ի
երգացանկէն:

Համերգը կը սկսի Կոմիտաս վարդապետի «Խորհուրդ խորին» եւ
«Յայս յարկ» շարականներով, որոնց կը յաջորդեն Մակար Եկմալեան՝
«Միայն սուրբ» եւ «Ամէն հայր սուրբ», եւ Բ. Կանաչեան՝ «Երազ» ու «Ծի-
ծեռնակ»: Վերը յիշուած լիբանանահայերու համար նոր երգահան՝ Վ.
Բեգոյեանի «Սանդի երգ»ը կը ներկայացուի՝ մենակատարութեամբ երեք
երգչուհիներու: Ապա համերգը կը շարունակուի Կարա Մուրզայի 4 երգե-
րով՝ «Աղջի դու սիրուն», «Ալագեազ բարձր տեղ ա», «Քեզի մեռնեմ», եւ
«Լեպիօ»: «Գուսան»ի տաղանդաշատ մենակատար Ծողիկ Թորոսեան
կը կատարէ Կոմիտասի «Հայաստան» երգը, որմէ ետք խումբը դարձ-
եալ Կոմիտասէն կ'երգէ «Լուսնակ լոս» ու «Ելա տանիս» եւ պարերգներու
շարքը՝ «Եարիս անուն Բալասան», «Վարդա, վարդ ա», «Երեւան բաղ
եմ առել» եւ «Արեւը կայնէ կէսօր»:

Երգացանկին միակ ոչ հայերէն երգն է «Պիթըլզ»ի բազմաձայնուած
«Լեթ իթ պի»ն, որ կը հնչէ խումբին կողմէ: Ա. Մազմանեանի «Կարմիր
վարդ» եւ «Զաղջի» երգերով, Ա. Մերանկիւեանի «Լեռներ հայրենի» եր-
գով կը շարունակուի համերգը: Ապա դարձեալ Վ. Բեգոյեանի մշակու-

մով «Պինկեյօլ» ժողովրդային երգին հայերէն եւ յունարէն լեզուներով ներկայացումէն ետք, համերգը իր աւարտին կը հասնի Բարսեղ Կանաչեանի «Նարո ջան»ով:

Այս համերգին բազմաթիւ մենակատարներն են Կարօ Քելեշեան, Րաֆֆի Այվազեան, Շողիկ Թորոսեան, Կարինէ Անդրանիկեան, Մարալ Շաննազեան, Սիրան Արծրունի, Աւետիս Ագրապեան, Գէորգ Քէօշկերեան եւ Խաչիկ Գրիգորեան: Դաշնակահարն է Յասմիկ Գասպարեան³⁰³:

«Գուսան»ի Ս. Ծննդեան համերգ ճիպէլլի Ս. Յակոբ մարոնի եկեղեցւոյ մէջ՝
Գ. Ալոզեանի խմբավարութեամբ

³⁰³ Յասմիկ Գասպարեան, որ բազում երգչախումբերու դաշնակահարն է, ծնած է Երեւան եւ իր նախնական երաժշտական կրթութիւնը ստացած է Եօթնամեայ դպրոցին մէջ, որմէ ետք ուսումը շարունակած է Ռոմանոս Մելիքեանի անուան ուսումնարանին մէջ՝ չորս տարիներ, ապա Կոմիտասի անուան պետական երաժշտանոցէն կը վկայուի որպէս դաշնակահար: Մինչեւ Լիբանան գալը ան կ'աշխատի Աշտարակ քաղաքի Արտեմի Այվազեանի անուան երաժշտական դպրոցին մէջ՝ որպէս դաշնամուրի դասատու եւ քոնցերտմայստեր՝ քանոնի, ջութակի եւ թաւջութակի դասարաններու հետ: 1994ին Պէյրութ կու գայ եւ այդ թուականէն ի վեր կ'աշխատի՝ որպէս նուագակցող դաշնակահար, կաթողիկոսարանի «Արմաշ» ու «Շնորհալի» եւ Համազգայինի «Գուսան» երգչախումբերուն հետ: Ան նաեւ աշխատած է «Առաքելոց» երգչախումբի հետ՝ որպէս նուագակցող: Ան համերգներով ելոյթ կ'ունենայ անհատ կատարողներու հետ եւ դաշնակի ուսուցչուի է Համազգայինի «Բարսեղ Կանաչեան» երաժշտական քոլէճին մէջ:

«Գուսան» սենեկային երգչախումբը իր երգչախմբային առաքելությու-
նը կը շարունակէ՝ արձանագրելով յարատեւ վերելք, շնորհիւ իր խմբա-
վար Գրիգոր Ալոզեանի բժախնդիր աշխատանքին եւ անոր ստեղծած
աշխատանքային ջերմ մթնոլորտին: 2018ի գլխավոր համերգին համար
ան կ'ընտրէ երգացանկ մը, որ կ'ընդգրկէ հայկական տարբեր շրջաննե-
րու եւ հայ գրականութեան երկերու եղանակուած երգեր՝ մշակուած նոր
երգահաններու ձեռամբ: 2018ի տարեկան համերգը, որ տեղի կ'ունենայ
17 Յուլիսի երեկոյեան Պուրճ Համուտի Սրբոց Վարդանանց եկեղեցւոյ
մէջ, կը կոչուի «Խմբերգային հունձք», որովհետեւ այդ ելոյթով «Գուսան»
կը ներկայացնէ իր մէկ տարուան ժրաջան աշխատանքին բերքը:

Համերգը կը սկսի Մակար Եկմալեանի Պատարագէն հատուածներով՝
«Հայր մեր»ի, «Միայն սուրբ»ի եւ «Ամէն Հայր սուրբ»ի երգեցողութեամբ,
որուն կը յաջորդէ Գրիգոր Նարեկացիի «Մատեան ողբերգութեան» բան
Ձ., Բ. մասը՝ երաժշտութեամբ Վահէ Բեգոյեանի եւ մենակատարութեամբ
Շողիկ Թորոսեանի: Ապա յայտագիրը կը շարունակուի Դանիէլ Վարու-
ժանի «Հունձք» քերթուածին բառերուն վրայ յօրինուած Գուրգէն Ալեմշա-
հի երգով: Ներսէս Ծնորհալիի խօսք եւ Զարեհ արք. Ազնաւորեանի
երաժշտութեամբ երկու երգերով՝ «Իմաստութիւն Հօր» եւ «Տէր ողոր-

«Գուսան» կը մասնակցի «Պէյրութ չանց» փառատօնին,
Հայ կաթողիկէ Ս. Եղիա եկեղեցի, 2021
Լուսանկարը՝ Մարգար Թումայեանի

մեա», մենակատարութեամբ Յարութին Գալողեանի, կ'աւարտի համերգին հոգեւոր մասը:

Խմբավարը մէջ ընդ մէջ բացատրութիւններ կը փոխանցէ հանդիսատեսներուն՝ ներկայացուած երգին եւ յօրինողին մասին: Յայտագրին յաջորդ երգերն են Յակոբ Իվէզեան՝ «Քնիր իմ բալիկ», Մարտին Մագմանեան՝ «Ես քեզ տեսայ» եւ «Մայրիկին եազմա բերին», աւանդական խօսք եւ երաժշտութեամբ՝ «Բութինիայի օրօրոցային» եւ Բարսեղ Կանաչեան՝ «Նարո ջան»: Յայտագրին միակ օտար երգը ռուսական ժողովրդական «Քալինքա»ն է՝ մենակատարութեամբ Կարինէ Անդրանիկեանի, ջութակի ընկերակցութեամբ Ռիթա Աստիքեանի:

Համերգին վերջին բաժինով կ'երգուին Անուշաւան Տէր Ղեւոնդեան՝ «Կ'ողբայ եայլի», աւանդական «Կիւլօ» երգը, Գրիգոր Փիտէճեան՝ «Թիփի փորան», Յակոբ Իվէզեան՝ «Կիլիկիա» եւ յայտագրէն դուրս՝ «Ես լսեցի մի անուշ ձայն» եւ Կոմիտասեան շարք մը: Համերգին բազմաթիւ մենակատարներն են Շողիկ Թորոսեան (երեք երգ), Յարութ Գալողեան, Սիրան Արծրունի, Մարալ Շաննագեան, Կարօ Քելեշեան, Աւետիս Ագրապեան, Կարինէ Անդրանիկեան, Գէորգ Քէօշկերեան եւ Խաչիկ Գրիգորեան: Յակոբ Քելուկեան տուտուկով կ'ընկերակցի երկու երգի, իսկ երգչախումբին երգեհոնի վրայ կը նուագակցի Յասմիկ Գասպարեան:

Կոմիտասի ծննդեան 150ամեակը արժանավայել ձեւով տօնելու նպատակով «Գուսան» երգչախումբը, ղեկավարութեամբ Գրիգոր Ալոզեանի եւ երգեհոնի ու դաշնակի ընկերակցութեամբ Յասմիկ Գասպարեանի, մէկ տարուան լուրջ պատրաստութենէ ետք, Կիրակի, 30 Յունիս 2019ին հանդէս կու գայ Կոմիտասի նուիրուած համերգով, որ տեղի կ'ունենայ Զոքքա Պլաթի Արաբ ազգային աւետարանական եկեղեցւոյ մէջ, հովանաւորութեամբ Համազգայինի Պէյրութի «Կոմիտաս» մասնաձիւղին:

Համերգը կը սկսի Յասմիկ Գասպարեանի երգեհոնի մենակատարութեամբ 13րդ դարու Մխիթար Այրեւանցիի հոգեպարար նուագով եւ կը շարունակուի 12րդ դարու յօրինող Ներսէս Շնորհալիի Ս. պատարագէն «Միայն Սուրբ, միայն Տէր-Ամէն Հայր սուրբ»ի երգեցողութեամբ, զոր կը կատարէ երգչախումբին արական կազմը՝ Աւետիս Ագրապեանի մեներգութեամբ: Ապա Շողիկ Թորոսեան, առանց նուագարանի ընկերակցութեան, կը մեներգէ «Տէր ողորմեա» (Ներսէս Շնորհալի) եւ «Գութանը վարափոսին-Արի սիրուն» երգերը: Յայտագիրը կը շարունակուի երգչախումբի աղջիկներու խումբով՝ դաշնակի ընկերակցութեամբ, Կոմիտաս կաթողիկոս՝ (7րդ դար) «Անձինք նուիրեալք սիրոյն Քրիստոսի» տաղով,

Կոմիտասի 150ամեակին նուիրուած ելոյթ,
Աւետարանական արաբական եկեղեցի, 30 Յունիս 2019

որուն կը յաջորդէ լման խումբին կատարումով «Լուսնակը լոս-եկայ տանիս» երգը:

Յայտագրի մնացած բաժինին անցնելէ առաջ կը ցուցադրուի «Գուսան»ի պատրաստած տեսահոլովակը, ուր կը կատարեն «Իմ չինարի եարը» երգը: Յայտագրին շարունակութիւնը կը կատարուի լման խումբով՝ 44 երգով եւ մեծամասնութիւնը առանց նուագարանի ընկերակցութեան: «Ինչու Պինկէօլը մտար», «Երազ», «Ալագեազ-Մեր դռանը խնկի ծառ», «Հայ գեղջուկ երգեր ու պարերգեր» (թիով չորս հատ), «Օրօր, Ադինօ-Սարը սարին նման չէ», «Մայր Արաքսի ափերով», «Գութաներգ», «Այ տղայ մեր գեղեցի-Սեւ ա չոպանի շունը», «Էս գիշեր, լուսնակ գիշեր-Հաբրբան», եւ համերգը իր աւարտին կը հասնի «Ո՛հ, ինչ քաղցր բան» երգով:

Այս բժախնդրութեամբ պատրաստուած համերգին ընթացքին ներկայ հոծ հանդիսատեսները յայտագրին կը հետեւին երկլեզու յայտագիր-գրքոյկով եւ հայերէն ու արաբերէն լեզուներով բացման խօսքի եւ յայտագրի զանազան բաժիններուն մասին բացատրութիւններով: Կը նշուի նաեւ, թէ «Գուսան» երգչախումբը Կոմիտասի ծննդեան 150ամեակին

առիթով հրապարակած է Կոմիտասի 12 երգերն ու լուսանկարները ընդգրկող յատուկ գրքոյկ մը՝ Համազգայինի «Վահէ Սէթեան» տպարանին գործակցութեամբ:

Այս համերգի մասին երաժշտագիտութեան դոկտոր Նորա Սալմանեան կը գրէ. «Գուսան» երգչախումբը ներկայացաւ հանրութեան տալով իր լաւագոյնը՝ կոկուած, մաքուր աշխատանք, հեռու՝ թափթփածութենէ, շեղումէ եւ ինքնագլուխ արտայայտութենէ: Անոնք մէկ ժամ տեւողութեամբ երգեցին Կոմիտասի եւ այլոց գործերը՝ բազմաձայն եւ առանց երաժշտական գործիքի ընկերակցութեան (*Ա քափեյլա*), ինչ որ կը պահանջէր խիստ կեդրոնացում, փորձելով ընդմիջտ պահել յօրինումի երաժշտական կառոյցը, նրբերանգները, սրտառուչ քնարականութիւնը (*լիրիզմը*) եւ վեհութիւնը»³⁰⁴:

Խմբավար Գրիգոր Ալոզեան հաստատ քայլերով կը շարունակէ իր առաքելութիւնը՝ շրջապատուած երգչախումբի նուիրեալ անդամ-անդամուհիներով եւ ժրջան վարչութեամբ, որ հետամուտ է իր հետեւողական ջանքերով երգչախումբի անդամներուն հոգեկան եւ ընկերային աշխուժութիւնը վառ պահել, հակառակ ամէն դժուարութեան եւ ի սէր հայ երգին:

³⁰⁴ Դոկտ. Նորա Սալմանեան, «Կոմիտաս վարդապետի ծննդեան 150ամեակի համերգ», *Ազդակ*, 22 Յուլիս 2019:

ԱՆԿԱՆ ԵՐԱԺԻՇՏ ԽՄԲԱՎԱՐ

ՍԱՐԳԻՍ ՇԱԹՐԵԱՆ
(1930-1988)

Սարգիս Շաթրեան ծնած է Հալէպ, 1930ին: Փոքր տարիքէն սիրած է երաժշտութիւնը եւ հետաքրքրուած զանազան նուագարաններով: Ան վեց տարեկանին շինած է տուտուկ մը եւ սկսած նուագել: Ան նուագած է նաեւ ջութակ եւ ուտ: 1950ին կը գնէ ձեռնադաշնակ մը եւ իր անձնական ձիգերով, օրն ի

Սարգիս Շաթրեան

բուն փորձելով, ձեռնադաշնակը կը դարձնէ իր նախասիրած նուագարանը եւ կը սկսի նուագել դժուար կտորներ: 1952ին կը նշանակուի ձեռնադաշնակի ուսուցիչ՝ Հալէպի նորաբաց պետական երաժշտանոցին մէջ: 1958ին Սարգիս կը մեկնի Հայաստան, ուր կ'ընդունուի Երեւանի Կոմիտասի անուան պետական երաժշտանոցի ղեկավարութեան բաժանմունք՝ ժողովրդական վաստակաւոր արուեստագէտ Թաթուլ Ալթունեանի հսկողութեան տակ: Ամբողջ հինգ տարի ուսանելէ ետք՝ 1963ին, կ'աւարտէ վերոյիշեալ երաժշտանոցը՝ գերազանց գնահատականով, եւ Լիբանան վերադառնալով կը պաշտօնավարէ Պէյրութի պետական երաժշտանոցին մէջ իբրեւ տեսական նիւթերու ուսուցիչ եւ երգչախումբի խմբավար:

Սարգիս Շաթրեան՝ երաժշտանոցի մանկավարժական ասպարէզին զուգահեռ, իր մասնակցութիւնը կը բերէ լիբանանահայ գաղութի, ինչ-

պէս նաեւ լիբանանեան տեղական երաժշտական կեանքին: Պէյրութի մէջ մէկ տարի կը ստանձնէ «Քնար» երգչախումբի ղեկավարութիւնը, որմէ ետք կը կազմակերպէ «Կռունկ» երգչախումբը, որ բազմաթիւ ելոյթներով հանդէս կու գայ հայ եւ օտար շրջանակներու մէջ՝ մասնակցելով «Ուստի Ֆենիսիա»ի փառատօնին, որուն գեղարուեստական ընդհանուր պատասխանատուութիւնը ինք ստանձնած էր³⁰⁵:

«Թէքէեան» մշակութային միութեան կազմակերպած, Կոմիտաս վարդապետի ծննդեան 100ամեակի տօնակատարութեան տասնօրեակի յայտագրին եզրափակիչ հանդիսութեան, որ տեղի կ'ունենայ 30 Նոյեմբեր 1969ին ԵՌԻՆԵՍԹՕ պալատի սրահին մէջ, Սարգիս Շաթրեան իր մասնակցութիւնը կը բերէ: Արդարեւ, իր ղեկավարութեամբ «Կոմիտաս» երգչախումբը կը մեկնաբանէ կոմիտասեան վեց խմբերգ: Աւելի քան չորս ժամ տեւած հանդիսութեան ընթացքին կը գործադրուի գեղարուեստական ծով յայտագիր մը, որուն իրենց մասնակցութիւնը կը բերեն, մերթ ընդ մերթ արտասանուած խօսքերու կողքին, նաեւ Կարօ Չատըրեան՝ մեներգ, Օննիկ Սիրմէլեան՝ «Կոմիտաս» քառեակ, Սոնա Ղազարեան՝ մեներգ եւ Յակոբ Կիւլոյեան՝ ասմունք «Անլուելի զանգակատուն»³⁰⁶:

Սարգիս Շաթրեան 1974ին կը ստանձնէ, Ժիրայր Եագուպեանի³⁰⁷ հիմնած «Լոռի» պարախումբին կողքին, նոր ստեղծուած «Լոռի» երգչախումբի ղեկավարութիւնը, եւ այսպէս ծնունդ կ'առնէ «Լոռի» երգ ու պարի համայնը: Սարգիս Շաթրեանի խմբավարութեամբ «Լոռի» երգչախումբը համանուն երգի-պարի համայնքով ելոյթներ կ'ունենան 1977ին «Քազինօ տիւ Լիպան»ի եւ «Յակոբ Տէր Մելքոնեան» սրահներուն մէջ: Այս ելոյթներուն մասին «Ծիրակ» երգարանին մէջ կը կարդանք. «1975-1976 երկարող Լիբանանի քաղաքացիական կռիւները հազիւ վերջ գտած, 1977ի

³⁰⁵ Յառաջ շաբաթաթերթ, «Սարգիս Շաթրեան», 23 Յունիս 1968:

³⁰⁶ Հրազդան, «Կոմիտաս վարդապետի ծննդեան 100ամեակի տօնակատարութիւնը», *Ազդակ*, 2 Դեկտեմբեր 1969:

³⁰⁷ Լիբանանահայ Ժիրայր Եագուպեան (1939-2002) Համազգայինի պարախումբին մէջ ձեռք բերած է իր առաջին փորձառութիւնը, ապա՝ 1965ին, ՀԵԸ-Համազգային երգի եւ պարի անսամպլի միացեալ ելոյթներու մենակատար եղած է: 1968-1971 Համազգայինի «Քնար» պարախումբի պարուստյցն է. 1971-1972-1973ին հետեւած է Երեւանի միութենական պարարուեստի ուսումնարանի վերապատրաստման ծրագիրներուն եւ ստացած պաշտօնական վկայագիրներ: Ան մինչեւ 1986 թուական հանդէս եկած է 190 ելոյթներով: (Ժիրայր Եագուպեան եւ «Լոռի» երգի ու պարի համայնք», Պէյրութ, 2003)

Մայիսին, անխոնջ պարուսոյցն ու կազմակերպիչը՝ Ժիրայր Եագուպեան, բեմ կը հանէ ութսուն հոգիներէ բաղկացած երգչախումբ, պարախումբ, նուագախումբ մը: Քայքայուած ու բզկտուած երկրի մը մէջ, հազիւ թնդանօթներուն ձայնը լռած, ի մի հաւաքել ութսուն երիտասարդ-երիտասարդուհիներ դորդացնելու համար բեմը, եւ պարգեւելու արուեստի երեկոյ մը, կ'արժէ աւելի քան դասական շնորհաւորութիւն մը»:

1977ին «Լոռի» երգի ու պարի համոյթը կը հրաւիրուի Յորդանան, ուր կը մասնակցի Հիւսէյն թագաւորի Արծաթեայ յորելեանին առիթով տեղի ունեցած հանիսութեանց:

Շաթրեան կը ստանձնէ Անթիլիասի «Արուեստի օձախ»ի երաժշտական բաժանմունքին տնօրէնութիւնը: Ան Պէյրութի պետական երաժշտանոցին մէջ իր ուսուցչական 15 տարիներու փորձառութեան պտուղը եղող, երաժշտական տեսական նիւթերու վերաբերեալ դասագիրքեր կը հրատարակէ՝ արաբերէն եւ ֆրանսերէն լեզուներով՝ *Théorie de la Musique Occidentale et Orientale* (1979), *Traité Moderne D'Harmonie* եւ սոլֆեժի ու թէորիի այլ դասագիրքեր 1983-1984 թ.:

Սարգիս Շաթրեան որպէս բացառիկ աքորտիոնիստ, ուսուցիչ եւ խմբավար մեծ ներդրում կ'ունենայ Լիբանանի տեղական եւ հայկական շրջանակներուն մէջ շնորհիւ իր երաժշտական տաղանդին եւ զուարճախօս ու ընկերային նկարագիրին: Ան յօրինած է նաեւ երաժշտական գործեր, որոնցմէ ամէնէն ժողովրդայինը «Նուրիյէ» անունով զաւեշտական կտոր մըն է: Ան իր աչքերը կը փակէ այս աշխարհին վաղաժամ, 58 տարեկանին՝ 28 Մայիս 1988ին, Պէյրութի մէջ:

ԱՆԿԱՆ ԵՐԱԺԻՇՏ ԽՄԲԱՎԱՐ

ԱՆԴՐԱՆԻԿ ԳՐԱՃԵԱՆ (1945-2021)

Անդրանիկ Գրաձեան լուսարձակներէ հեռու աշխատող համեստ երաժիշտ մըն է, որ կանուխէն կը նուիրուի երաժշտութեան, եւ զայն կը դարձնէ իր ասպարէզը: Երեւանի մէջ իր երաժշտական եօթնամեայ ուսումը ամարտելէ ետք, ան կը վերադառնայ Պէյրութ եւ կը նուիրուի ուսուցչութեան՝ ազգային վարժարաններուն մէջ, ուր կը կազմէ աշակերտական երգչախումբեր:

Անդրանիկ Գրաձեան

80ական թուականներու սկիզբը, երբ Համազգայինի Պուրճ Համուտի «Սիմոն Վրացեան» մասնաճիւղը համանուն ակումբին մէջ երաժշտական դպրոց մը կը հաստատէ, ղեկավարութիւնը Անդրանիկ Գրաձեան կը ստանձնէ: Իսկ 1983ի Հոկտեմբերին, երբ Համազգայինի «Բարսեղ Կանաչեան» երաժշտական քոլէժը կը բանայ իր դռները Պուրճ Համուտի Ազգային Նուպարեան վարժարանին մէջ, Գրաձեան մեծ ներդրում կ'ունենայ երաժշտանոցի առաջին սենեկային կազմերու ստեղծման մէջ:

Մամուլին մէջ միայն մէկ յօդուած գտայ Անդրանիկ Գրաձեանի գործունէութեան մասին: 1995ին Վիեննական Միխիթարեան երկրորդական վարժարանի «Միխիթար» ակադեմական պատանեկան երգչախումբը,

մօտ 600 հանդիսատեսներու ներկայութեան, կու տայ իր առաջին երգահանդէսը՝ ղեկավարութեամբ փրոֆ. Անդրանիկ Գրաճեանի, Զալքայի Ս. Խաչ եկեղեցիի «Պետողլեան» սրահին մէջ: Նախագահութիւնը ստանձնած էր Յովհաննէս Պետրոս ԺԸ Գասպարեան կաթողիկոս-պատրիարքը, որ անձամբ ներկայ կ'ըլլայ համերգին՝ շրջապատուած իր օգնական եպիսկոպոսներով՝ Մանուէլ եպս. Պաթագեան եւ Վարդան եպս. Աշգարեան:

Այս բազմալեզու համերգը կը սկսի յոտնկայս ունկնդրութեամբ երգչախումբին կատարած երեք քայլերգներով՝ Լիբանանի, Հայաստանի եւ Մխիթարեան վարժարանի: Ապա նուագախումբը կը հնչեցնէ Պէթհովէնի 9րդ համանուագին՝ «Ուրախութեան տաղերգ»ին նախանուագը, որուն կը միանայ քառաձայն երգչախումբը: Երգչախումբը կը շարունակէ երգել Հ. Գէորգեան՝ «Գիշերն անոյշ է», Ա. Մնակեան «Արտուտիկ» եւ «Աշունը», Վերտի՝ «Լա տոննա է մոպիլէ» («Ռիկոլեթթօ» օփերայէն), Շուպերթ՝ «Հայտըն ուօզլայն», Սպենդիարեան՝ «Սոխակ», Սայաթ Նովա՝ «Ես քու Ղիմէթն»՝ մենակատարումով 14 տարեկան Էլի Պէրպէրեանի, որ կ'արժանանայ կրկնութեան, եւ յայտագրի առաջին մասը կ'աւարտի Ա. Լուսինեանի «Հայաստան» երգով, որ կը կրկնուի իր աշխոյժ մենաբանութեամբ:

Յայտագրի երկրորդ մասով երգչախումբը կը կատարէ Հ. Գր. Հէպոյեան՝ «Աշխատանքի երգ», Պ. Աֆրիկեան՝ «Արաքսի արտասուքը», Ա. Մնակեան՝ «Թիթեռնիկները», անգլերէնով՝ «Տը ֆարմըր», արաբերէնով՝ «Պընթ ալ Շալապիյէ» եւ Զ. Նասիֆ՝ «Ինթու տար էս սալամ» եւ «Թալլու ահպեանա»: Ապա, համերգի վերջաւորութեան, երգչախումբը կը հնչեցընէ Ա. Յարութիւնեան՝ «Հայրենիքիս հետ» եւ Անդրանիկ Գրաճեան՝ «Ղարաբաղցիին աղօթքը», խօսք՝ Մեսրոպ վրդ. Թովալեանի: Այս երգը կը հանդիսանայ համերգին անակնկալը:

Համերգի աւարտին հոգեւոր տէրը կը դրուատէ Մխիթարեան վարժարանի պատանի երգիչներուն «սքանչելի երգեցողութիւնը»: *Ազդակ* օրաթերթին մէջ այս համերգին մասին յօդուածագիրը կը գրէ. «Մեծադիր, գունաւոր, պատկերազարդ գովազդը, ծանրագիր հրաւիրատոման ու գունաւոր, նկարազարդ յայտագիրը ուշադրութիւնը կը գրաւէ բոլորին մտածել տալով որ շատ որակաւոր երգահանդէսի մը ներկայ պիտի ըլլային: Ոչ մէկը յուսախաբ եղաւ իր ակնկալութեան մէջ: Այս համերգը իր տեսակին մէջ իւրայատուկ էր: Առաջինն էր իբրեւ դպրոցական երգչախումբ, ընկերակցութեամբ լարային նուագախումբին, որուն ուսուցիչ-ղե-

կավարն է փրոֆ. Ա. Գրաձեան»³⁰⁸:

Անդրանիկ Գրաձեան ջութակահարը դասաւանդած է «Բարսեղ Կանաչեան» երաժշտական քոլէժին մէջ եւ կազմած լարային քառեակ: Ան իր կեանքի մօտ 30 տարիները պաշտօնավարած է Լիբանանի պետական երաժշտանոցին մէջ՝ իբրեւ ջութակի ուսուցիչ, նուագախումբի նուագածու եւ վերջապէս՝ որպէս ֆիլիհարմոնիքի գրադարանապետ:

³⁰⁸ Հ.Գ.Աբգարեան, «Վիեննական Միխոթարեան երկրորդական վարժարան. Միտ-ԹԱՐ ակադեմական պատանեկան երգչախումբին համերգը», *Ազդակ*, 27 Յունիս 1995:

ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԵԱՆ
«ՇՆՈՐՀԱԼԻ»
ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲ

ՆԵՐԱԾԱԿԱՆ

Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսարանի «Շնորհալի» երգչախումբը հիմնուած է 1973 թուականին, Երանաշնորհ ՏՏ Խորէն Ա. կաթողիկոսին հովանաւորութեամբ, Զարեհ վարդապետ Ազնաւորեանի ու Գէորգ Գանտահարեանի ջանքերով: Երգչախումբը «Շնորհալի» կը կոչուի Ներսէս Շնորհալի երաժշտագէտ հայրապետի անունով, որովհետեւ նոյն տարին կը զուգահէյտէր Շնորհալի հայրապետին վախճանման 800ամեակին:

Երգչախումբի ստեղծման գլխաւոր նպատակը կ'ըլլայ Անթիլիասի Մայր տաճարին ապահովել մնայուն երգչախումբ մը, որ հանդիսաւոր առիթներու եւ տօնական օրերու մատուցուող Սուրբ եւ Անմահ պատարագին կարենայ առաւել փայլք տալ եւ, Պատարագի քառաձայն երգեցողութեան կողքին, հրապարակային ելոյթներ ունենալ հայ երաժշտութեան եկեղեցական, ժողովրդային եւ ազգային երգերով:

Յաջորդաբար խումբին ղեկավարութիւնն ու խմբավարութիւնը վարած են Զարեհ վարդապետ Ազնաւորեան (1973-1977), Գէորգ Գանտահարեան (1973-1983), Կոմիտաս Վարդապետ Օհանեան (1982-1988), Մեղրիկ վարդապետ Բարիքեան (1990-1996), Պարթեւ վարդապետ Կիլիմեան (1997-2005), Զաքար Քէշիշեան (2006-2009), Թորգոմ վարդապետ Տօնոյեան (2010-2014), Գարեգին վարդապետ Շիրտըմեան (2015-2016) եւ Զաւէն աբեղայ Նաճարեան (2018էն մինչեւ օրս):

«Շնորհալի» երգչախումբը ելոյթներով հանդէս եկած է Լիբանանի, Սուրիոյ, Կիպրոսի եւ Յունաստանի զանազան քաղաքներու մէջ: Անթիլիասի Մայր տաճարին եւ Պիքֆայայի Ս. Աստուածածին մատրան մէջ Պատարագի երգեցողութիւններ կատարելէ զատ, «Շնորհալի» երգչախումբը նաեւ յանձն կ'առնէ ընթացք տալ դիմումներուն եւ երգել հոն, ուր կարիքը կը զգացուի՝ նկատի ունենալով, որ շատ մը եկեղեցիներ կարելիութիւն չեն ունեցած կազմակերպելու քառաձայն խումբեր՝ Սուրբ պատարագի երգեցողութեան համար: Այսպէս, ըստ երգչախումբի գործունէութեան մասին տեղեկագիրներուն, երգչախումբէն ներկայացուցչական կազմ մը կը մասնակցի Ճիպէլի, Այնճարի, Կիպրոսի (1980-1981)³⁰⁹ եւ Զահլէի, Էհլա-

³⁰⁹ «Տեղեկագիր՝ Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան ՇՆՈՐՀԱԼԻ երգչախումբի միամեայ գործունէութեան», Հասկ, Օգոստոս-Սեպտեմբեր 1981, էջ 310-311:

նի (Ռաուտա) (1982 թ.)³¹⁰ Ս. պատարագի արարողություններուն:

«Շնորհալի» երգչախումբը ունի երգչախումբի պատասխանատու վարչություն մը, որ տարեկան դրութեամբ կը գումարէ իր Ընդհանուր ժողովը՝ խմբավարին հետ, եւ կ'ընտրէ դիւանը, որ կանոնաւոր վարչական ժողովներ կը գումարէ ու, հետեւողական ձեով կապի մէջ ըլլալով օրուան կաթողիկոսին հետ, երգչախումբին հեղասահ գործունէութիւն կ'ապահովէ: Այսպէս, վարչութիւնը տարիներու ընթացքին ապահոված է երգչախումբի անդամներուն փոխադրութեան հարցը, հետապնդած է զայն սեփական սենեակով մը ապահովելու հարցը, օժտած է երգչախումբը Պատարագի եւ համերգի նոր տարազներով, կազմակերպած է ընկերային ձեռնարկներ՝ երգչախումբին ներքին-ընկերային կեանքը վառ պահելու մտահոգութեամբ, եւ երգչախումբի անդամներուն համար կազմակերպած է դաստիարակչական ձեռնարկներ ու զրոյց-բանախօսութիւններ:

Ըստ վերոնշեալ տեղեկագիրներուն՝ «Շնորհալի» երգչախումբի հասութաբեր ձեռնարկները եղած են տարեկան համերգները եւ երգչախումբի անդամներուն ստանձնած Մայր Տաճարի պսակի երգեցողութիւնները, որոնք կը կատարուին հերթական ձեով, ամէն Կիրակի:

«Շնորհալի» երգչախումբի 14 Մայիս 1974ի ելոյթին առիթով իր տըլած հարցազրոյցին³¹¹ մէջ, երգչախումբի հիմնադիր-խմբավար Գէորգ Գանտահարեան խումբի կազմութեան եւ նպատակներուն մասին կ'ըսէ. «Երգչախումբին կազմութիւնը կարելի դարձաւ շնորհիւ Կիլիկիոյ Վեհափառ հայրապետ ՆՍՕՏՏ Խորէն Ա. Կաթողիկոսին, որ մտահոգուած Մայր Տաճարի երգեցողութեամբ, նկատի ունենալով, որ դպրեմանքի տղաքը կանուխ տարիքէն կու գան, ձայները չեն փոխուած, աղուոր երգչախումբ մը ունենալու կարելիութենէ զուրկ է, դիմեց, որպէսզի կազմուի երգչախումբ մը եկեղեցւոյ երգեցողութեանց իր մասնակցութիւնը բերելու քառաձայն եկմալեան Պատարագի, հանդիսաւոր օրերու՝ զայն բաշխելու համար հայ հաւատացեալներուն»:

Գէորգ Գանտահարեան³¹² անհրաժեշտութիւն կը նկատէ Կիլիկիոյ կա-

³¹⁰ «Տեղեկագիր՝ Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան ՇՆՈՐՀԱԼԻ երգչախումբի միամիայ գործունէութեան», Հասկ, Փետրուար 1982, էջ 77-78:

³¹¹ «Հայ երաժշտութեան ինքնապարտադրանքը. Գէորգ Գանտահարեան ամէնուն ուսուցիչը», Երեւան, «Փիւնիկ» 2011, Երուանդ Տէր Խաչատուրեան (կազմող, յառաջաբանի հեղինակ եւ խմբագիր), էջ 18:

³¹² Գէորգ Գանտահարեան ծնած է 1925ին, Դամասկոսի մէջ, այնքապցի ծնողներու յարկին տակ: Իր ծնունդէն կարճ ժամանակ անց, ընտանիքը կը տեղափոխուի

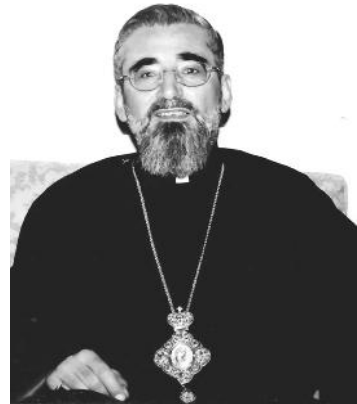
թողիկոսութեան համար երգչախումբի մը կազմութիւնը եւ կ'ընդառաջէ վեհափառ հայրապետի առաջարկին: Ան կոչով մը կը հրաւիրէ նախկին երգչախումբերու կարգ մը անդամ-անդամուհիները, որոնք շուրջ կը համախմբուին նորեր, եւ կը կազմուի «Շնորհալի» երգչախումբը: Անդամները ուսանող եւ գործաւոր տարրեր են, որոնք հայ մշակոյթին սիրոյն, շաբաթը երկու անգամ փորձի կու գան: Երգչախումբը կը սորվի Սուրբ պատարագի երգեցողութիւնը եւ կը սկսի բարերար դեր կատարել եկեղեցւոյ գործունէութեան ծիրին մէջ: Ապա, երգչախումբին խմբավարները կ'որոշեն նաեւ այլ երգեր սորվեցնել՝ հայ ժողովրդային երգերը տարածելու նպատակով: Որպէսզի երգչախումբի անդամները երաժշտական որոշ ծանօթութիւններ ապահովեն, խմբավարները կը ծրագրեն հաստատել սոլֆեժի դասընթացք եւ հրաւիրել ձայնամարզութեան մասնագէտ ուսուցիչներ, որպէսզի «երգչախումբը իր սկսնակ վիճակէն մօտենայ դէպի մասնագիտացում»³¹³:

Պէյրութ, ուր Գէորգ իր նախնական կրթութիւնը կը ստանայ աւետարանական վարժարաններու մէջ: Այնուհետեւ ան կը փոխադրուի Հալէպ, ուր 1938ին կ'աւարտէ Կրթասիրաց վարժարանը եւ նոյն տարին՝ որպէս առաջադէմ աշակերտ, կ'ուղարկուի Անթիլիասի դպրեվանքը՝ հայագիտութիւն ուսանելու: Դպրեվանքի ուսումը աւարտելէն անմիջապէս ետք, Գէորգ Գանտահարեան կը դառնայ դպրեվանքի ուսուցիչ: Ան զուգահեռաբար կը դասաւանդէ նաեւ Համազգայինի ճեմարանի մէջ (35 տարի անընդմէջ), նաեւ՝ Հայկազեան համալսարանի եւ Համազգայինի Հայագիտական հիմնարկին մէջ: Ան մանկավարժութեան գործունէութեան զուգահեռ, կը հիմնէ բազմաձայն երգչախումբեր՝ շրջելով հայ գաղութները, տարածելով հայ երգն ու երաժշտութիւնը: Գէորգ Գանտահարեան եղած է նաեւ յայտնի հասարակական գործիչ, մաս կազմած է Լիբանանի թեմի Քաղաքական ժողովին, Ուսումնական խորհուրդին, Ազգային ընդհանուր ժողովին, Ազգային խորհուրդին, ինչպէս նաեւ ստանձնած «Բարսեղ Կանաչեան» երաժշտական քոլէճի տնօրէնի պաշտօն: Գանտահարեան 1974ին արժանացած է «Սուրբ Մեսրոպ Մաշտոց» շքանշանին՝ երջանկայիշատակ Տ.Տ. Խորէն Ա. կաթողիկոսի կողմէ, 1988ին «Օրհնութեան գիր» ստացած է երջանկայիշատակ Տ.Տ. Գարեգին Բ. կաթողիկոսէն, 2005ին՝ իր ծննդեան 80ամեակի առթիւ, ՆՍՕՏՏ Արամ Ա. կաթողիկոսէն ստացած է «Օրհնութեան եւ գնահատանքի գիր»՝ իր 50ամեայ մանկավարժական, հանրային ու մշակութային եւ հայ եկեղեցւոյ համար ունեցած գործունէութեան իբրեւ գնահատանք: Գէորգ Գանտահարեան կը փակէ իր աչքերը այս աշխարհին 2006ին: 2008ին՝ յետ մահու, կը պարգևատրուի Հայաստանի հանրապետութեան կրթութեան եւ գիտութեան նախարարութեան «Ոսկէ մետալ» ով՝ իբրեւ բարձր գնահատանք:

³¹³ Նոյնը:

ԶԱՐԵՀ ՍՐԲԱԶԱՆ ԱՂՆԱՌՈՐԵԱՆ (1947-2004)

Զարեհ վարդապետ Աղնաւորեան³¹⁴ «Շնորհալի» երգչախումբի համահիմնադիր, փոխսմբավարի պաշտօնը կը ստանձնէ 1973-1977ին, մինչեւ իր Կիպրոս մեկնումը՝ իբրեւ Կիպրոսի Հայոց թեմի կաթողիկոսական փոխանորդ: Ան կանուխ տարիքէն խորունկ սէր կը ցուցաբերէ եկեղեցական արարողութեանց ու երաժշտութեան հանդէպ եւ մաս կը կազմէ Պէյրութի Սուրբ Յակոբ եկեղեցւոյ դպրաց դասին՝ որպէս դպիր: 1960ին, երբ ան կ'ընդունուի Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան դպրեվանքը, հոն իր ուսման

Զարեհ արք. Աղնաւորեան

³¹⁴ Զարեհ արք. Աղնաւորեան, ասագանի անունով՝ Սինաս, ծնած է 1947ին Պէյրութի մէջ: Նախնական ուսումը ստացած է Ս. Յակոբ եկեղեցւոյ Ազգային Եփրեմեան վարժարանին մէջ: Նախակրթարանի ընթացքը աւարտելէ ետք՝ 1960ին, Սինաս Աղնաւորեան կ'ընդունուի Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան դպրեվանք, ուր 1963ին կը ձեռնադրուի սարկաւագ, 1966ին՝ կուսակրօն քահանայ, եւ նոյն տարին պաշտօնի կը կոչուի իբրեւ Մայր Տաճարի դպրապետ եւ դպրեվանքի հսկիչ: 1966-1969 ան կը վարէ Դպրեվանքի փոխտեսչութեան պաշտօնը եւ 1969ին կը ստանայ մասնաւոր վարդապետի աստիճան: 1969-1971ին Զարեհ վարդապետ իր բարձրագոյն ուսումը կը շարունակէ Հռոմի Արեւելեան ուսմանց հիմնարկին մէջ: 1971ին կը ստանայ Պսակաւոր աստուածաբանութեան տիտղոսը եւ 1972ին կը վերադառնայ վանք: 1979ին կ'ընտրուի առաջնորդ Կիպրոսի թեմին, եւ իր ջանքերով կը կառուցուի Նիկոսիոյ Ս. Աստուածածին եկեղեցին եւ Ազգային առաջնորդարանի նոր շէնքը: 1980ին կը ստանայ եպիսկոպոսական ձեռնադրութիւն եւ օծում: Զարեհ սրբազան մինչեւ իր կեանքին վերջը կը շարունակէ արտադրել եկեղեցագիտական, թարգմանական, ուսումնասիրական, աստուածաբանական ու մատենագիտական բազմաթիւ գործեր՝ ձոխացնելով հայ եկեղեցւոյ մատենադարանը: Ան կը վախճանի 30 Ապրիլ 2004ին, իսկ թաղման կարգը կը կատարուի 3 Մայիսին՝ ՆՍՕՏՏ Արամ Ա. վեհափառին հանդիսապետութեամբ:

տարիներուն ան կը դառնայ տաղանդաւոր աշակերտ: Իր դպրեվանքի ուսուցիչներէն Գէորգ Գանտահարեան, Ջարեհ վարդապետի ուսանողութեան տարիներու մասին կը վկայէ. «Խելացի, պարկեշտ, ուսումնաստենչ, հաւատացեալ, ուժեղ նկարագրով եւ եկեղեցւոյ մէջ իսկ հեղինակութիւն եղող աշակերտ էր: Կրցած էր բոլոր ընկերները իր շուրջ համախմբել եւ զարկ տալ հոգեւոր երաժշտութեան, շարականներու եւ պատարագներու անհատնում փորձերու»³¹⁵:

Իսկ իր դպրեվանքի եւրոպական ծայնագրութեան եւ եկեղեցական երաժշտութեան ուսուցիչը՝ ազգագրագէտ-երաժիշտ Գրիգոր Փիտէճեան կը վկայէ. «Պատանի Մինաս Ազնաւորեան օժտուած էր նաեւ երաժշտական շնորհներով: Կը զգայի իր ունեցած յատուկ սէրը երաժշտութեան հանդէպ ու այդ պատճառով չափազանց յարգալից վերաբերմունքը անձին նկատմամբ: Ինչ որ կը բացատրէի, կը սորվեցնէի, կարծէք սպունգի նման ամբողջութեամբ կը ծծէր: Ունէր երաժշտական լաւ եւ սուր ականջ, ինչպէս նաեւ գեղեցիկ ու ախորժալուր որակով ձայն»³¹⁶:

1966ին՝ դպրեվանքի ուսման ընթացքը շարունակելով, Մինաս կը ձեռնադրուի աբեղայ՝ դառնալով տէր Ջարեհ աբեղայ, ի յիշատակ Երանաշնորհ տէր Ջարեհ կաթողիկոսին, եւ կը կարգուի Անթիլիասի Մայր տաճարի դպրապետ եւ դպրեվանքի հսկիչ: Միաժամանակ ան կը սկսի իր երաժշտական ուսումը զարգացնել՝ հետեւելով երաժշտական տեսական եւ գործնական դասերու Լիբանանի պետական երաժշտանոցին մէջ, ուր, շնորհիւ իր յամառ աշխատանքին եւ տաղանդին, հինգ տարուան ծրագիրը կ'իրագործէ չորս տարիէն: Վանքին մէջ, շնորհիւ իր ունեցած անհուն սիրոյն՝ եկեղեցական շարականներուն հանդէպ, ան կ'ամբարէ եկեղեցւոյ երաժշտագիտութեան խորունկ ծանօթութիւն:

1969ին Ջարեհ վարդապետ կը ստանայ Մասնաւոր վարդապետութեան աստիճան եւ 1969-1972ին իր աստուածաբանական բարձրագոյն ուսումը կը ստանայ Հռոմի մէջ, ուրկէ Պսակաւոր աստուածաբանութեան տիտղոսին կ'արժանանայ: 1972ին՝ վանք վերադառնալով, դարձեալ կը կոչուի դպրեվանքի հսկողութեան պաշտօնին ու կը լծուի դասաւանդութեան եւ ստեղծագործական լուրջ աշխատանքի:

1973ին, երբ կը ստեղծուի «Շնորհալի» երգչախումբը՝ Ջարեհ վարդա-

³¹⁵ Մեղրիկ Ծ. վրդ. Բարիքեան, «Երախտամատեան կարօտի ծաղկեփունջ», հրատարակութիւն՝ Տօն Ս. Յարութեան, 20 Ապրիլ 2014, Թորոնթօ-Քանատա, էջ 32:

³¹⁶ Նոյնը, էջ 216:

Զարեհ վրդ. Ազնաուրեան եւ Գէորգ Գանտահարեան, «Շնորհալի» երգչախումբ

պետին եւ Գէորգ Գանտահարեանին ջանքերով, Զարեհ վարդապետ հոգով-սրտով կ'աշխատի իր երգելու սէրը, մանաւանդ Աստուծոյ տան մէջ երգելու իր զգացած երանութիւնը փոխանցել երգչախումբի անդամներուն: Ան խստապահանջ բժախնդրութեամբ կը սորվեցնէ Սուրբ պատարագին ընթացքին երգուող շարականները եւ կը շեշտէ հետեւողական փորձերու կարելորութեան, որպէսզի կարելի ըլլայ Պատարագին ընթացքին ներկայացնել անթերի երգեցողութիւն: Ան յաճախ Անթիլիասի Մայր տաճարին եւ Պիքֆայայի մատրան մէջ, անձամբ՝ մեծ խանդավառութեամբ, կը մասնակցի Պատարագի երգեցողութեան:

1975ին սկսած քաղաքացիական կռիւները անընդհատ կը շարունակին, եւ այդ տարիները տառապանքի տարիներ կ'ըլլան լիբանանահայութեան համար, սակայն չեն կրնար կազմալուծել երգչախումբը: Երկրի այդ դժուար կացութեան ժամանակ, Մայր տաճարի դպրապետ՝ հոգշ. Տ. Զարեհ վարդապետ Ազնաուրեանի ղեկավարութեամբ, Կոմիտասեան Պատարագի եռաձայն երգեցողութիւնը կը սորվին եւ կը կատարեն դարեմանքի ուսանողները եւ մայրավանք մէկտեղուած միաբան հայրեր: Ան նաեւ ոգեւորութեամբ կը սորվեցնէ եւ կը պատրաստէ երգչախումբը՝ երգելու քառաձայն Պատարագը, ապա զայն կատարելու պատիւը կուտայ երգչախումբի հիմնադիր-ղեկավար Գէորգ Գանտահարեանին: Հայ

գիրքի ցուցահանդեսին օրը, 30 Յունիս 1977ին, երեկոյեան ժամերգութեան աւարտին, վեհափառը, միաբանութիւնը եւ ներկայ գրասէր հասարակութիւնը կը հաւաքուին Մայր տաճարի շրջափակը եւ կ'ունկնդրեն կաթողիկոսարանի «Շնորհալի» երգչախումբը՝ ղեկավարութեամբ Զարեհ վրդ. Ազնաւորեանի: Երգչախումբը խոր ապրումով կ'երգէ հայ մշակոյթին ձօնուած խմբերգներ՝ «Ով Մեծասքանչ» եւ «Որք զարդարեցին»³¹⁷:

Զարեհ վարդապետ իր ստանձնած բազմաթիւ պաշտօններուն զուգահեռ, մեծ ներդրում կ'ունենայ հայ եկեղեցւոյ հոգեւոր ժառանգութիւններու պահպանման աշխատանքին մէջ՝ լոյս ընծայելով հոգեւոր, թարգմանական, ուսումնասիրական եւ երաժշտական հրատարակութիւններ: Հայ առաքելական բոլոր եկեղեցիներուն մէջ միաձեւ եւ կանոնաւոր երգեցողութիւն ապահովելու մտահոգութեամբ, ան Անթիլիասի մէջ երգուող հոգեւոր երաժշտութիւնը եւրոպական նօթագրութեամբ կը ձայնագրէ, կը մշակէ Աւագ Ծաբթուան, Մեծ Պահոց Կիրակիներու եւ այլ շարականներ, կը դաշնաւորէ կարգ մը մեղեդիներ, տաղեր ու գանձեր: Այսպէս, Զարեհ սրբազան, գործակցութեամբ Օշական վրդ. Զօլոյեանի, Անթիլիասի

«Շնորհալի» երգչախումբի համերգ Մայրավանքի շրջափակին մէջ, 1987

³¹⁷ Հասկ, Յուն.-Դեկտ. 1977:

տպարանէն լոյս կ'ընծայէ շարականներու երեք հատորներ, 1974ին՝ Եկմալեան եւ Կոմիտասեան Սուրբ պատարագներու ձայնագրեալ երգեցողութեան հատորներ, որոնք կը վերահրատարակուին 2001ին:

Հայաստանի մէջ Քրիստոնէութեան պետական կրօն հռչակման 1700ամեակին առիթով, Հարեհ սրբազան Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան հրապարակած հոգեւոր երգերէն կազմուած երկու խտասալիկներ կը նուիրէ Եղեռնի զոհ գացած հայ ժողովուրդին: Այս երգերը մեծ մասամբ սրբազանին ստեղծագործութիւններն ու մշակումներն են՝ «Երգեցէք միշտ մանուկներ» եւ «Նոր Տարուան եւ Սուրբ Ծննդեան երգեր»: «Շնորհալի» երգչախումբի համերգներուն ընթացքին կ'երգուին Հարեհ սրբազանի յօրինած կամ դաշնաւորած երգերէն: Իր վախճանումէն ետք, աւանդութիւն դարձած է իր՝ խառն խումբի համար դաշնաւորած «Կիլիկիա» (1977) երգով աւարտել համերգ կամ հանդիսութիւն: Հարեհ սրբազանի յօրինած «Ծարական Ապրիլեան Նահատակաց» գործը, Մեծ Եղեռնի զոհ գացած հայ ժողովուրդին համար գրուած շարականներու շարք մըն է, որ առաջին անգամ կ'երգուի Հայաստանի մէջ՝ Ցեղասպանութեան 100ամեակի եկեղեցական մեծաշուք յիշատակութեան հանդիսութեան ատեն:

Բազմատաղանդ կղերականին բեղուն գործունէութիւնը անժամանակ կ'ընդհատուի անողոք հիւանդութեան պատճառով: Ան իր աչքերը կը փակէ այս աշխարհին Ուրբաթ, 30 Ապրիլ 2004ին:

Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան երաժիշտ միաբան հոգելոյս Հարեհ արք. Ազնաւորեանի վախճանումէն մէկ տարի ետք՝ Կիրակի, 29 Մայիս 2005ի երեկոյեան, Ազգային Եղիշէ Մանուկեան վարժարանի սրահին մէջ, ՆՍՕՏՏ Արամ Ա. վեհափառ հայրապետին հովանաւորութեամբ, տեղի կ'ունենայ յիշատակի համերգ մը՝ Հարեհ սրբազանին յօրինած ու մշակած երգերու, կազմակերպութեամբ՝ կաթողիկոսարանի «Շնորհալի» երգչախումբին, կատարողութեամբ՝ «Շնորհալի»ին եւ Դպրեվանքի սանուց երգչախումբերուն, եւ ղեկավարութեամբ՝ հոգշ. Տ. Պարթեւ վրդ. Կիլիւմեանի: Այս յիշատակի համերգին իր մասնակցութիւնը կը բերէ նաեւ Համազգայինի «Կարկաչ» մանկապատանեկան երգչախումբը՝ ղեկավարութեամբ Հաքար Քէշիշեանի:

Այս համերգի առաջին բաժինով ելոյթ կ'ունենայ Դպրեվանքի երգչախումբը, որ կը կատարէ Հարեհ սրբազանի դաշնաւորած երգերէն հինգ հատ՝ «Որ Զխորհուրդ», «Նոյն եւ նման», «Օրհներգ Զքեզ», «Աշակերտք Քրիստոսի» եւ «Նմանեալ Մովսէսի» եւ յօրինած երգերէն հինգ հատ՝ «Հոս

մնայուն քաղաք չունինք», «Հանգչեցնոր զիս, Տէր», «Փառք Քեզի», «Ահա կու գայ» եւ «Գոհութեան երգ»: Մենակատարներն են Հրայր սրկ. Պետուրեան, Համազասպ Մաթոյեան եւ Դրօ սրկ. Տօնոյեան: Համերգի յաջորդ բաժինով «Կարկաչ» երգչախումբը՝ դաշնակի ընկերակցութեամբ Քամիլա Երկանեան-Քէշիշեանի, կ'երգէ սրբազանին՝ մանուկներու համար յօրինած երգերէն երեք հատ՝ «Ալէլուիա», «Օրօր Յիսուս Մանուկին» եւ «Սիրուն հրեշտակներ»: Յիշատակի համերգին երրորդ բաժինով «Շնորհալի» երգչախումբը կը ներկայացնէ Զարեհ սրբազանի յօրինած, դաշնաւորած կամ մշակած երգերէն 17 հատ՝ «Աղօթք», «Մուսալեռցիներու քայլերգ», «Այսօր տօն է Սուրբ Ծննդեան», «Խորհուրդ մեծ», «Վարանիմ ի մեղաց», «Ով պարտիզպան», «Այսօր նոր արեւ հարեալ», «Նորոգէ զիս հաղորդութեամբ», «Յորդառատ սէր», «Յարեաւ Աստուածն հրաշապէս», «Էջ Միածինն», «Երգ փառաբանութեան», «Քահանայք», «Ի Վերին», «Հայր մեր», «Կիլիկիա» եւ «Մաղթերգ Հայրապետական»: Մենակատարներն են Սալբի Քէլէշեան, Շողիկ Թորոսեան եւ Համազասպ Մաթոյեան: Իսկ դաշնակահարները՝ Սիրվարդ Պոյաձեան եւ Յասմիկ Գասպարեան:

Կիրակի, 3 Մարտ 2019ի երեկոյեան, Անթիլիասի Մայրավանքի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Մայր տաճարին մէջ տեղի կ'ունենայ հոգելոյս Զարեհ արք. Ազնաւորեանի երաժշտական վաստակին նուիրուած Սրբազան համերգ՝ հովանաւորութեամբ ՆՍՕՏՏ Արամ Ա. կաթողիկոսին եւ կազմակերպութեամբ կաթողիկոսարանի Քրիստոնէական դաստիարակութեան բաժանմունքին: Համերգին ելոյթ կ'ունենան կաթողիկոսարանի «Շնոր-

Զարեհ վրդ. Ազնաւորեան կը նուագէ Մայր Տաճարի երգեհոնը

հալի» եւ մանկապատանեկան «Նարեկացի» երգչախումբերը՝ Հոգշ. Տ. Զաւէն արք. Նաճարեանի ղեկավարութեամբ: «Շնորհալի» երգչախումբը՝ 50 անդամներով, կը կատարէ Զարեհ սրբազանի ստեղծագործութիւններէն 11 երգ՝ «Տէրունական աղօթք», «Որ զխորհուրդ», «Նոյն եւ նման», «Աշակերտք Քրիստոսի», «Յարեաւ Աստուած հրաշապէս», «Ով պարտիզպան», «Աստուծոյ զաւակներ», «Ով երանելիդ», «Նայեա ի մեզ», «Երկնաւոր Հայր» եւ «Զօն»: Մանկապատանեկան «Նարեկացի» երգչախումբը՝ 50 անդամներով, կը մեկնաբանէ Զարեհ սրբազանի յօրինումներէն մանուկներու նուիրուած հինգ երգեր՝ «Օրօր Յիսուս Մանուկին», «Բեթլեհէմի աստղին», «Նուէր Մանուկ Յիսուսին», «Սիրուն հրեշտակներ» եւ «Ուրախ եղիր»: Այնուհետեւ երկու երգչախումբերը միատեղ կը հնչեցնեն «Տէր ողորմեա» եւ «Փառք քեզի» աղօթքները:

Սրբազան համերգի ընթացքին տեղի կ'ունենայ հոգելոյս Զարեհ սրբազանի «Երաժշտական Ժառանգութիւն» հատորներուն եւ կաթողիկոսարանի տպարանէն լոյս տեսած եւ միաբանութեան կողմէ աշխատասիրուած «Հայ մարդուն հոգեւոր երգարան»ին ներկայացումը՝ հատորներուն խմբագիր՝ գերշ. Տ. Մեղրիկ եպս. Բարիքեանի կողմէ: Սրբազան համերգի աւարտին վեհափառ հայրապետը իր փակման խօսքին մէջ՝ հոգելոյս սրբազանին մասին խօսելով, կ'ընդգծէ անոր «տիպար եկեղեցականի», «բազմաշնորհ մտաւորական ու երաժշտագէտի» եւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան եւ ընդհանրապէս հայ եկեղեցւոյ կեանքի երկնակամարին վրայ փայլող աստղերէն մէկը՝ ըլլալու եւ միշտ մնալու հանգամանքը: Նորին սրբութիւնը իր խօսքը կ'եզրափակէ՝ հաստատելով. «Կոմիտաս Վարդապետէն ետք, երաժշտական կեանքին մէջ մեծ վաստակ ունեցող Զարեհ Սրբազանը մեր երկրորդ Կոմիտասն է՝ հոգեւոր, մանկական ու ազգային երաժշտական բնագաւառներէն ներս իր կատարած բազմաթիւ յօրինումներով ու մշակումներով: Սա ամենայն հպարտութեամբ ու ուրախութեամբ կը հաստատենք: Թող Աստուած իր երկնային օթեւաններուն մէջ հանգչեցնէ իր հոգին»³¹⁸:

Անգնահատելի է Զարեհ սրբազանի վաստակը հոգեւոր երաժշտական կեանքին մէջ ընդհանրապէս, յատկապէս անոր ունեցած դերը՝ «Շնորհալի» երգչախումբի կազմաւորման եւ յարատեւման մէջ:

³¹⁸ Սրբազան համերգ Անթիլիասի մայրավանքին մէջ. «Հոգելոյս Զարեհ արք. Ազնաւորեան հոգեւոր երաժշտութեան մէջ մեր երկրորդ Կոմիտասն է», *Ազդակ*, 5 Մարտ 2019:

ԳԷՈՐԳ ԳԱՆՏԱՀԱՐԵԱՆ (1925-2006)

Գէորգ Գանտահարեան իր ամբողջ կեանքը, իր աշակերտական օրերէն մինչեւ այս աշխարհէն մեկնումը, կ'ապրի Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան դպրեվանքին մէջ: Ան 1939ին, 14 տարեկանին, դպրեվանք կ'ընդունուի եւ արդէն այդ տարիներէն մասնաւոր սէր կը ցուցաբերէ երաժշտութեան եւ մանաւանդ հայ հոգեւոր երաժշտութեան հանդէպ: Ան դպրեվանքի մէջ բարերախտութիւնը կ'ունենայ աշակերտելու երաժշտագէտ Ծահան Պէրպէրեանի, սակայն դպրեվանքի ութամեայ ուսումը ավարտելէ ետք, պատեհութիւն չ'ունենար կատարելագործելու իր ուսումը: Ան կը դառնայ ուսուցիչ նոյն դպրեվանքին մէջ,

Գէորգ Գանտահարեան, 16 Մայիս 1974

ուր ինք ուսանած էր: Ինքնաշխատութեամբ եւ իր յարատեւ ձիգերով, Գանտահարեան իր ստացած գիտելիքները կ'ամբողջացնէ եւ կը հմտանայ հայ երաժշտութեան մէջ: Գանտահարեան դպրեվանքին մէջ իր 50ամեայ մանկավարժական գործունէութեան ընթացքին կը կերտէ հոգեւորականներու փաղանգ մը, որուն մէջ կան մէկէ ավելի վեհափառներ: Գանտահարեան իր կրթական բազմաթիւ եւ բազմազան ծառայութիւններուն զուգահեռ, 40 երկար տարիներ կը նուիրուի հայ ազգային եւ հոգեւոր երաժշտութեան տարածման նուիրական գործին՝ հիմնելով եւ ղեկավարելով երգչախումբեր: Երբ 1973ին Գանտահարեան կը հրաւիր-

լի հիմնելու «Շնորհալի» երգչախումբը, ան արդեն տարիներու երաժշտական փորձառություն ունէր: Հիմնած էր շարք մը բազմաձայն երգչախումբեր՝ Հալէպի «Զուարթնոց»ը (1956), «Կոմիտաս»ը (1957-63), «Կանաչեան»ը (1968) եւ Այնճարի «Կոմիտաս»ը (1972):

Գանտահարեան իր երաժշտական գործունէութիւնը կը սկսի Հալէպի մէջ՝ ղեկավարելով Հալէպի Քառասուն Մանկանց եկեղեցւոյ դպրաց դասը եւ հիմնելով Հալէպի Զուարթեան վարժարանի, Քարէն Եփփէ Ճեմարանի եւ ապա Ուսանողաց միութեան երգչախումբերը (1953-54), «Զուարթնոց» երգչախումբը՝ 1956ին եւ համերգներ տալով Հալէպի ու Հոմսի մէջ:

Գէորգ Գանտահարեան, դպրեվանքի սաներու երգչախումբ

Պէյրութի մէջ իր խմբավարական ասպարէզի առաջին քայլը կ'ըլլայ հիմնել 60 հոգինոց երգչախումբ մը, զոր կը կոչէ «Կոմիտաս»: 1960ի 23 Փետրուարին, Ամերիկեան համալսարանի ժողովասրահին մէջ տեղի կ'ունենայ «Կոմիտաս» երգչախումբի առաջին համերգը՝ բարձր հովանաւորութեամբ ՆՍՕՏՏ Զարեհ Ա. կաթողիկոսի եւ նախագահութեամբ Տ. Խորէն արք. Բարոյեանի: Համազգայինի քաղաքի վարչութեան կազմակերպած այս երգչախմբային համերգին ղեկավարն է երիտասարդ խմբավար Գէորգ Գանտահարեան: Համերգի յայտագրին մաս կը կազմեն Կոմիտասի, Կանաչեանի, Պատմագրեանի, Ալեմշահի, Պալեանի, Ալ-

թունեանի եւ Փիտէձեանի գործերը: Ներկաները ուրախութեամբ կ'ընկալէն մեկնողներուն տեղը հաւատք եւ եռանդ ունեցող նոր ուժի մը երեւան գալուն պարգեւած հաճոյքը, սակայն յուսախաբ կ'ըլլան նոր, անփորձ խումբին սահմանափակ կարողութիւններէն, երբ երգչախումբը կը մեկնաբանէ մէկէ աւելի դժուար կտորներ՝ Կանաչեանի «Նանօր»ը եւ «Դալիլօ»ն, Պատմագրեանի «Եալալի»ն եւ Կոմիտասի «Գութաներգ»ը եւ «Սիփանայ քաջեր»ը: Գրիգոր Փիտէձեանի «Դերիկօ»ն յաջողութեամբ կը մեկնաբանուի: Այս առաջին համերգին մասին *Այգ* օրաթերթի յօդուածագիրը կը գրէ. «խորքին մէջ, Պր. Գանտահարեանին համերգը թէ՛ հետաքրքրական եւ թէ՛ հիասթափեցնող էր: Հետաքրքրական՝ որովհետեւ նոր ուժ մը մէջտեղ կու գայ: Ան հաւատք ունի ու եռանդ: Կը սիրէ հայ երգը: Իր հետ 60 երիտասարդ-երիտասարդուհիներ՝ որոնք ճազի այս աշխարհին մէջ, տեղ կու տան տակաւին մեր գեղջուկ երգերուն: Վերջին ծայր յուսադրիչ երեւոյթ է: Հիասթափեցնող՝ նոյն ատեն, զուտ արուեստի գետնի վրայ, որովհետեւ Պր. Գանտահարեան իր յայտագրին մէջ արձանագրած երգերուն որակին բարձրութեան չկրցաւ հասցնել նորեկներու խումբը, գոնէ Կոմիտաս-Կանաչեան-Պատմագրեան երրեակ երգահաններու վերաբերմամբ»: Ապա մանրամասնօրէն նկարագրելէ ետք համերգի իւրաքանչիւր մաս, ան կը գրէ. «Այսպէս ուրեմն, եզրափակելու համար, համերգին յառաջ բերած յուսախաբութիւնը պէտք չէ բնաւ վերագրել Պր. Գանտահարեանի կարելիութիւններուն: Անոր չի պակսիր խումբ վարելու կարողութիւնը: Յանցանքը սխալ ընտրութեան մէջ է, զոր կարելի է դիւրաւ սրբագրել ապագային: Երբ Պր. Գանտահարեան լաւ հաւասարակշռէ իր յայտագիրը եւ մանաւանդ զայն չծանրաբեռնէ (երկու յայտագիր պատրաստած էր) կրնայ կոկիկ տեղ մը գրաւել խմբավարներու շարքին»³¹⁹:

13 Ապրիլ 1961ին Գ. Գանտահարեանի «Կոմիտաս» երգչախումբի երկրորդ տարուան համերգը տեղի կ'ունենայ Քոլէժ Տը Լա Սալի սրահին մէջ՝ ՆՍՕՏՏ Զարեհ Ա.ի հովանաւորութեամբ, որ անձամբ ներկայ կ'ըլլայ: Յայտագրին մէջ մեծ յաջողութեամբ կը մեկնաբանուին Կոմիտասեան խմբերգներ՝ «Եար ջան արի», «Էս օր ուրբաթ է», «Սարերի վրով գնաց», «Էս գիշեր լուր տեսայ» եւ «Կալերգ»: Յայտագրի լաւագոյն երգուած երգը կը հանդիսանայ Կանաչեանի «Օրօր»ը, որուն մեներգի բաժինը կը կատարէ Արփինէ Փեհլիվանեան: Կանաչեանի «Շուշօ»ն կ'երգուի բաւա-

³¹⁹ «ԿՈՄԻՏԱՍ երգչախումբի համերգը», *Այգ*, 28 Փետրուար 1960:

կան լաւ կերպով: Աթոնեանի երգերը՝ «Հոպինա», «Նազան եար», «Տոյ տոյ», «Ապարան», «Թոյ ներգիզ», «Տղայ Չաւէն» եւ «Եաման եար» կ'երգուին գրեթէ անթերի կերպով՝ ստեղծելով խանդավառութիւն: Անթիլիասի միաբաններէն՝ Գրիգոր վրդ. Փիտէճեանի «Կիլիկիա» եւ «Վոյ, առնում եմ» երգերը մեծապէս կը գնահատուի, ինչպէս նաեւ Ալէմշահ՝ «Հունձք», Սաթեան՝ «Արարատեան հովտի երգ», Սիւնի՝ «Վուշ, վուշ», Միրզոյեան՝ «Մեր Արագի ափին» եւ Գոգալեան՝ «Ծիծեռնակ» երգերը: Երգչախումբի մեներգիչներն են Գէորգ Պուրսալեան, Յասմիկ Յովսէփեան, Գրիգոր Տէտէեան, Սօսի Մինասեան եւ Զուարթ Մարկոսեան: Այգ օրաթերթի յօդաւժագիրը այս համերգին մասին կը գրէ. «Գէորգ Գանտահարեան իր այս պատրաստած համերգով եկաւ ցոյց տալու իր խմբավարի անմիճելի արժանիքները: Երիտասարդ խմբավարը կը թուի թէ իր այս յայտնութիւնը կատարելէ առաջ յաջող եւ գեղեցիկ արդիւնք մը ձեռք ձգելու գովելի նախանձախնդրութեամբ՝ անաղմուկ բաւական երկար ժամանակ յատկացուցած է խումբի պատրաստութեան եւ երգերու հարազատ մեկնաբանութեան համար»³²⁰:

«Կանաչեան» երգչախումբ՝ Գէորգ Գանտահարեանի ղեկավարութեամբ, «Էսենալի հոլ», 1968

³²⁰ «ԿՈՄԻՏԱՍ Երգչախումբի տարեկան համերգը», Այգ, 10 Ապրիլ 1961:

Բարսեղ Կանաչեանի մահէն (1967) մէկ տարի ետք՝ 1968ին, Գէորգ Գանտահարեան կը կազմէ նոր երգչախումբ մը, զոր կը կոչէ մեծանուն վարպետին անունով՝ «Կանաչեան»: 30 Մայիս 1968ին, Ամերիկեան համալսարանի «Զեփըլ»ին մէջ տեղի կ'ունենայ Համազգայինի երաժշտական Կեդրոնական յանձնախումբի նախաձեռնութեամբ նորակազմ «Կանաչեան» երգչախումբի առաջին համերգը՝ ղեկավարութեամբ Գէորգ Գանտահարեանի: 52 հոգինոց երգչախումբը լիբանանեան քայլերգէն ետք կը մեկնաբանէ Կոմիտաս՝ «Գութաներգ», «Քաղիւսներգ», «Եար ջան, արի» եւ «Սիփանայ քաջեր», Ալթունեան՝ «Սրտիկ մալով մի մնայ» եւ «Ջաղացի բոլոր կանաչ», Պատմագրեան՝ «Եալալի», Չաքարեան՝ «Կանաչել են արտերը» եւ «Եար կը կոնտաս», Ա. Սաթեան՝ «Հանքագործների երգ», Մազմանեան՝ «Կարմիր վարդ» եւ «Ջաղջի դռնով»: «Սիփանայ քաջեր»ը եւ «Հանքագործների երգ»ը մեծ ընդունելութեան եւ երկարատեւ ծափահարութեան կ'արժանանան, եւ այս վերջին երգը՝ որուն մեներգողն է երիտասարդ, խոստմնալի ուժ մը՝ Կարպիս Պոյաձեան, կը կրկնուի ներկաներուն բոլուն ծափերէն ետք³²¹:

Յայտագրի երկրորդ մասը ամբողջութեամբ նուիրուած է Կանաչեանի ստեղծագործութիւններուն՝ «Հոյ Լար», «Օրօր», «Սօսի», եւ «Լանօր»: Երկար ծափահարութիւններէ ետք, որպէս յաւելեալ կտոր, երգչախումբը կ'երգէ «Խուժան ասկեար» ազգայնաշունչ երգը: Երգչախումբի մեներգողներն են Աղանի Տէր Աղամեան, Անահիտ Մարութեան, Յասմիկ Քեչեճեան, Գրիգոր Ստամպոլեան, Կարպիս Պալաղանեան, Մարի Փարթամեան եւ Կարպիս Պոյաձեան: Այս համերգի ընթացքին յայտնաբերուած պարիթոն՝ Կարպիս Պոյաձեան (1946-2011) 21 տարեկանին Իտալիա մեկնելով եւ իր երաժշտական ուսումը Պոլոնիոյ մէջ կատարելագործելով՝ կը դառնայ օփերայի աստղ մը, ծանօթ՝ Ռիկոլեթթոյի դերով (1981): Նաեւ մեցցօ սփիրանօ՝ Մարօ Փարթամեան արտասահմանի մէջ կը դառնայ հանրածանօթ երգչուհի, որ կը տարածէ հայ երգը:

Այս համերգին մասին *Ազդակի* յօդուածագիրը՝ Հրազդան կը գրէ. «Հայ երաժշտութիւնը սիրող երիտասարդ-երիտասարդուհիներ եթէ համախմբուին ԿԱՆԱՉԵԱՆ երգչախումբին շուրջ, եւ, իբրեւ մնայուն անդամ, կանոնաւոր ընթացքով եթէ հետեւին փորձերուն, մեծանուն վարպետին՝ Բ. Կանաչեանի ԳՈՒՍԱՆ երգչախումբով վերջ գտած եւ, սակայն, այնքան անհամբերութեամբ սպասուող համերգները վերստին կրնան լսելի դառ-

³²¹ «ԿԱՆԱՉԵԱՆ երգչախումբի տարեկան համերգը», *Այգ*, 4 Յունիս 1968:

նալ՝ վարպետին անունով կեանքի կոչուած ԿԱՆԱՉԵԱՆ երգչախումբին կողմէ: Մնայուն եւ իր համերգները պարտադրող երգչախումբ մը պահելը դժուար գործ է, անկասկած: Համազգայինի հովանաւորութիւնը վայելող եւ մեր տոհմիկ երգերուն հանդէպ սէր ու պաշտամունք ունեցող երիտասարդներով կազմուած ԿԱՆԱՉԵԱՆ երգչախումբը կրնայ եւ պէտք է յաղթահարէ այդ դժուար գործը»³²²:

Գէորգ Գանտահարեան մշակութային ապակեդրոնացումի աշխատանք կը տանի՝ 1972ին ստեղծելով «Կոմիտաս» երգչախումբը, Պէյրութէն 60 քիլոմէթր հեռու գտնուող Այնճար հայկական գիւղաքաղաքին մէջ: (Այս երգչախումբին մասին տես՝ Համազգայինի հովանաւորած երգչախումբերու բաժինին մէջ):

Գէորգ Գանտահարեան՝ կոմիտասեան երգարուեստի երկրպագուն, իր տարիներու փորձառութեամբ զինուած, կը կազմէ նաեւ «Շնորհալի» երգչախումբը՝ 48 անդամներով, որոնց կէսէն աւելին զուրկ է երաժշտական պատրաստութենէ եւ մնացածը բնաւ բեմ չէ բարձրացած: Երկարատեւ փորձերէ եւ լուրջ պատրաստութենէ ետք, «Շնորհալի» երգչախումբը՝ ղեկավարութեամբ Գէորգ Գանտահարեանի, իր անդրանիկ համերգը կուտայ Երեքշաբթի, 14 Մայիս 1974ին, «Յակոբ Տէր Մելքոնեան» հանդիսասրահին մէջ: Յայտագրի առաջին մասով երգչախումբը կը կատարէ Կոմիտաս՝ «Գութաներգ» եւ «Քաղհաներգ», Գրիգոր Սիւնի՝ «Վուշ-Վուշ», Բարսեղ Կանաչեան՝ «Սօսի», Մարտին Մազմանեան «Ջաղջի դռնով», Յակոբ Փափազեան՝ «Հոյ Նար», եւ յայտագրի առաջին մասը կ'աւարտի Ա. Սպենդիարեանի «Ազգ փառապանծ» եւ «Սարդարապատ» խմբերգներով:

Յայտագրի երկրորդ մասով երգչախումբը կը ներկայացնէ եկեղեցական- սրբազան երաժշտութենէն՝ «Սուրբ Սուրբ», «Որք զարդարեցին» եւ «Գովեա՛ Երուսաղեմ»: Այնուհետեւ երգչուհի Արփինէ Փեհլիվանեան³²³ ու-

³²² «ԿԱՆԱՉԵԱՆ երգչախումբին համերգը», *Ազդակ*, 9 Յունիս 1968:

³²³ Արփինէ Բէօմիրճեան-Փեհլիվանեան (1934-2004) ծնած է Պէյրութ, 24 Ապրիլ 1934ին: Ան 1956ին կը վկայուի Լիբանանի պետական երաժշտանոցի երգի բաժինէն, իսկ 1957ին՝ դաշնամուրի բաժինէն: 1957ին կը սկսի դասաւանդել երաժշտանոցին մէջ եւ կ'ընդունուի որպէս մեներգիչ՝ երաժշտանոցի նուագախումբին: 1960ին համերգային շրջապատոյտ մը կը կատարէ դէպի Սուրիա, Յորդանան, Եգիպտոս, Պարսկաստան, Իրաք եւ Լոնտոն: 1963ին եռամսեայ այցելութեամբ կը մեկնի Երեւան, Լենինական եւ Կիրովական, ուր կու տայ համերգներ եւ կը կատարելագործէ հայկական դասական երգերու իր մեկնաբանութիւնը՝ Գոհար Գասպարեանի հսկողութեան տակ: Ան սփիւռքահայ առաջին երգչուհին է, որ Հայաստան հրաւիրուած է

ղիղ կէս ժամ հանդէս կու գայ երգելով Արմէն Տիգրանեանի «Անուշ» օփերայէն Անուշի վիճակի եւ խելագարութեան տեսարանները՝ ընկերակցութեամբ երգչախումբին: Դաշնակով խումբին եւ երգչուհիին կ'ընկերակցի Կոմիտաս Գէորգեան, զուգերգներուն իրենց մասնակցութիւնը կը բերեն խումբէն Կարպիս Զաքարեան եւ Աղանի Տէր Ադամեան, որ նաեւ մեներգողն է Կանաչեանի «Սօսի» երգին:

Ազդակ օրաթերթի երաժշտական քննադատ՝ Պետրոս Ալահայտոյեան, աւետելով նոր երգչախումբի մը ծնունդը՝ կը գրէ. «Յոյսի փոքրիկ բայց իրական շող մը ծագած է պէյրութահայ երաժշտական երկնակամարին վրայ: Մեր գեղարուեստական եւ ազգային բեմը օժտուած է նորակազմ երգչախումբով մը. անունն է ՇՆՈՐՀԱԼԻ:.... Յուզիչ էր, երկարատեւ լուրթենէ մը ետք, կրկին անգամ լսել Կոմիտաս, Կանաչեան եւ Սիւնի Պէյրութի բեմերէն: Հոգ չէ թէ դողդոջուն ու անվստահ, երբեմն երեւուն՝ իրենց սկզբնական քայլերուն մէջ: Խումբին բոլոր անդամները կ'երգէին հաւատքով. կարծես պապական հոգիները կ'ընպէին երգի կենարար աղբիւրէն»³²⁴: Պետրոս Ալահայտոյեան յայտագրի երկրորդ բաժնով երգուած երեք հոգեւոր երգերուն կատարումը աւելի կը գնահատէ, քան առաջին մասի սկիզբի կտորները եւ, մանրամասն քննութենէ անցընելէ ետք լման յայտագիրը՝ եզրափակելով իր յօդուածը, կը գրէ. «Պէտք չէ

1965ին եւ 1968ին ու Անուշի դերով ելոյթ ունեցած: Արփինէ Փեհլիվանեան յաջողած է տիրականօրէն մարմնաւորել այդ դերը՝ Գոհար Գասպարեանի հետ միայն քանի մը փորձերէ ետք՝ լաւագոյն «Անուշ»ներու ցանկին վրայ իր ուրոյն տեղը ապահովելով: Արփինէ Երեւան գտնուած միջոցին հրաւիրուած է իր մնայուն արձանագրութիւնը ունենալու մայրաքաղաքի «Ձայնային պանթէոն»ին մէջ («Ոսկէ ֆոնտ»), ուր երգած է արեւմտահայ երգահաններու՝ Բարսեղ Կանաչեանի, Գուրգէն Ալէմշահի, Աւետիս Մեսումեանցի, Համբարձում Պէրպէրեանի եւ Պօղոս ճելալեանի գործերը՝ առաջին անգամ ըլլալով: 1965ին Պաալպեքի փառատօնին Լիբանանահայ երգի ու պարի համոյթի փայլուն աստղերէն մէկը եղած է, ինչպէս նաեւ հայ բեմերու մնայուն զարդը: 1969ին Արփինէ կը պարգեւատրուի լիբանանցի բանաստեղծ «Սայիտ Աքլ»ի մրցանակով: 1970ին Կիլիկիոյ կաթողիկոսութիւնը, հայկական օփերայի 100ամեակին առիթով, Արփինէ Փեհլիվանեանին կը շնորհէ «Ս. Մեսրոպ»ի շքանշանը՝ իբրեւ հայկական օփերայի լաւագոյն մեկնաբան: Ան նկատուած է հայ երգի սփիւռքահայ քրմուհին: Մօտ կէս դար Ա. Փեհլիվանեան ծառայած է հայ երգի անդաստանին՝ իր մենահամերգներով, հայ թէ օտար օփերային կատարումներով, ճայնագրութիւններով եւ ուսուցիչի հանգամանքով: Ան կը գաղթէ Միացեալ Նահանգներ՝ Լոս Անձելոս, ուր կը մահանայ 20 Մարտ 2004ին:

³²⁴ Պետրոս Ալահայտոյեան, «ՇՆՈՐՀԱԼԻ երգչախումբին առաջին ելոյթին առիթով», *Ազդակ*, 18 Մայիս 1974:

ջանք խնայել որ այս խումբը զարգանայ: Երաժշտական պատրաստություն ունեցողներ պետք է որ գան եւ աճեցնեն անոր շարքերը, եւ ատիկա ոչ անպայման իբրեւ մենակատար, այլ երգելու ու երգը դիմացինին բաշխելու մարմաջէն մղուած: ...Ցաւալի պիտի ըլլար եթէ այս խումբն ալ իր նախորդներուն նման հազիւ ծագած՝ մայր մտնէր վերջնականապէս: Տկար ըլլալը յանցանք մը չէ, չզօրանալն է մեղադրելին»:

«Շնորհալի»ի այս առաջին համերգի միջնադարին համերգի բարձր հովանաւոր՝ ՆՍՕՏՏ Խորէն Ա. վեհափառը «Սուրբ Մեսրոպ Մաշտոց» շքանշանով կը պարգեւատրէ խմբավար Գէորգ Գանտահարեանը՝ հայ երգի մարզին մէջ անոր կատարած աշխատանքներուն իբրեւ գնահատանք: Մէկ ամիս ետք, Ժողովուրդին բուռն փափաքին ընդառաջելով, խումբը երկրորդ ելոյթ մը կու տայ 12 Յունիս 1974ին:

1975ին սկսած պատերազմը կը պարտադրէ, որ «Շնորհալի» երգչախումբի տարեկան ելոյթները ընդհատուին, սակայն ան կը շարունակէ իր մասնակցութիւնը բերել Ծաղկազարդի, Հատկուան, Ապրիլ 24ի եւ այլ հանդիսաւոր Ս. պատարագի երգեցողութեանց, ինչպէս նաեւ տօնակատարութիւններու եւ հանդիսութիւններու: Այսպէս, 1975ին երգչախումբը իր մասնակցութիւնը կը բերէ «Թէաթր Տիւ Լիպան»ի մէջ տեղի ունեցած ապրիլեան հայ նահատակներու 60ամեակի հանդիսութեան:

Գանտահարեան իր երգչախումբով

Այնուհետև, Կիրակի, 22 Մայիս 1977ին, Մամըլթյնի «Թէաթր Տիւ Լիպան» սրահին մէջ յօրեւնական հանդիսութիւն տեղի կ'ունենայ՝ նուիրւած Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոս ՆՍՕՏՏ Խորէն Ա. հայրապետին քահանայական ձեռնադրութեան 40ամեակին: Յօրեւնական յայտագրին գործադրութիւնը կը սկսի Գէորգ Գանտահարեանի ղեկավարած «Շնորհալի» երգչախումբի «Լիբանանեան քայլերգ»ով, որուն կը հետեւի «Ազգային օրհներգ», «Կիլիկիա» (դաշն. Զարեհ վրդ. Ազնաւորեանի) եւ «Ետեւէս եկուր» (Շահան Պէրպէրեան) մեներգը՝ կատարողութեամբ Սահակ Խաչատուրեանի: Արտասանուած խօսքերէն ետք դարձեալ բեմ կուգայ «Շնորհալի» եւ կը մեկնաբանէ «Ազգ փառապանծ» (Առնօ Պապաճանեան) ու «Մաղթերգ հայրապետական» (դաշն. Զ. վրդ. Ազնաւորեան) խմբերգները: Յօրեւնական հանդիսութիւնը իր լրումին կը հասնի Կոմիտասի «Տէր, կեցր՛» մաղթերգի կատարումով:

Մեծի Տանն Կիլիկիոյ աթոռակից կաթողիկոս Գարեգին Բ.ի ձեռնադրութեան եւ օծման առիթով, երգչախումբը 29 Մայիս 1977ին կը կատարէ Ս. պատարագի երգեցողութիւնը՝ մենակատարութեամբ Արփինէ Փեղիվանեանի եւ ղեկավարութեամբ Գէորգ Գանտահարեանի: 1979ին Անթիլիասի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ տաճարին մէջ կը պատարագէ եւ կը քարոզէ Գարեգին Բ. Աթոռակից կաթողիկոս՝ հանդիսապետութեամբ

«Շնորհալի» երգչախումբ, 1979

Խորէն Ա. հայրապետին: Պատարագի երգեցողութիւնը կը կատարէ «Շնորհալի» երգչախումբը՝ ղեկավարութեամբ Գեորգ Գանտահարեանի:

Կաթողիկոսարանի երաժշտական կեանքին մէջ աւանդութիւն դարձած էր հիւրընկալել երգչուհի Արփինէ Փեհլիվանեանը՝ մենահամերգով հանդէս գալու Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան միաբանական դասին եւ ժառանգաւորներուն համար: Երկու տարուան պարտադիր ընդմիջումէ մը ետք, երգչուհին 18 Յունիս 1977ի երեկոյեան կը յարգէ այս աւանդութիւնը՝ Անթիլիասի Դպրեվանքի հանդիսասարահին մէջ տալով երգահանդէս մը, որուն ներկայ կ'ըլլան Խորէն Ա. եւ Գարեգին Բ. Աթոռակից կաթողիկոսները, սրբազաններ, վարդապետներ, ժառանգաւորներ եւ հանդիսականներ: Արփինէ Փեհլիվանեան կը մեկնաբանէ հայ թէ միջազգային հեղինակներու դասական թէ ժողովրդային գործերը եւ կ'արժանանայ բոլորին ջերմ գնահատանքին: Երգչուհին դաշնակի վրայ կ'ընկերակցի լիբանանահայ դաշնակահար եւ յօրինող Պօղոս Ճելալեան³²⁵: Երգահանդէսի աւարտին Խորէն Ա. վեհափառ «Կիլիկեան Մեծ Խաչի Ասպետ»ի

³²⁵ Լիբանանահայ յօրինող, երգեհոնահար, դաշնակահար եւ ուսուցիչ Պօղոս Ճելալեան (1927-2011) ծնած է 1927ին Ալեքսանտրէթ եւ նախնական կրթութիւնը ստացած է Քարմէլեան հայրերուն մօտ: Պատանի հասակին՝ սիրած է երաժշտութիւնը եւ սկսած յօրինել 10-12 տարեկանին: Պօղոս հօրմէն ժառանգած է երաժշտութեան սէրը եւ նուագած բազմաթիւ նուագարաններ՝ արմոնիքա, մանտոլին, ջութակ, սրինգ, քլարինէթ եւ թրոմփէթ: 1939ին՝ թրքական վտանգէն փախուստ տալով, հասած է Լիբանանի Թրիփոլի քաղաքը, ապա 1942ին հաստատուած Պէյրութ, ուր հետեւած է Արուեստից ակադեմիայի դասընթացքներուն: Ան հեղինակ է բազմաթիւ երաժշտական ստեղծագործութիւններու, որոնցմէ շատեր հրատարակուած են Ֆրանսայի, Իտալիոյ եւ Գերմանիոյ մէջ: Ան՝ երկար տարիներու երաժշտական վաստակին իբրեւ գնահատանք, արժանացած է ֆրանսական «Շնչվալիէ տան լորտր տէ զար է տէ լէթր» շքանշանին, իսկ 1986ին Յովհաննէս-Պօղոս Բ. պապին կողմէ պարգեւատրուած է «Լորտր սան սիլվեսթր» շքանշանով: Ան իր աչքերը այս աշխարհին կը փակէ Պէյրութի մէջ, 2011-ին: Պօղոս Ճելալեան բազմաշնորհ երաժիշտը յօրինումներ կատարած է հաւասարապէս ձազի, եկեղեցական, համաճաշակային եւ դասական երաժշտական բնագաւառներուն մէջ: Իր գործերը արժանացած են բազմաթիւ մրցանակներու՝ «Սայիտ Աքլ», «ժէօնէս Միւզիքալ» (1964, 1966 եւ 1968) եւ «Ֆոպուրկ ակումբ»: Ճելալեան երկար տարիներ դասախօս-ուսուցիչ եղած է Լիբանանի պետական երաժշտանոցին մէջ՝ դաշնամուրի եւ երաժշտութեան տեսական միւթերու: Լիբանանցի Ռահպանի եղբայրներուն ուսուցիչը ու երաժշտական խորհրդատուն եղած է երկար տարիներ եւ Լիբանանի ամենամշակաւոր երգչուհի Ֆէյրուզի առասպելական վերելքին մէջ կարեւոր ներդրում ունեցած է: Ճելալեան յօրինողը իր երաժշտական վաստակով միջազգային համբաւի տիրացած է:

շքանշանով կը պարգևատրէ Արփինէ Փեհլիվանեանն ու Պօղոս Ճելալեանը՝ հայ երգարուեստին ու երաժշտութեան իրենց բերած անսակարկ նուիրումին իբրեւ գնահատանք³²⁶:

Հակառակ երկրին մէջ տիրող անցուկ կացութեան, «Շնորհալի» երգչախումբ կը մնայ պատնէշի վրայ՝ հաւատարիմ իր առաքելութեան: 8 Նոյեմբեր 1977ին հանդէս կու գայ իր տարեկան համերգով Պուրձ Համուտի «Յակոբ Տէր Մելքոնեան» թատերասրահին մէջ: Գէորգ Գանտահարեանի եւ Զարեհ վրդ. Ազնաւորեանի ձիգերով պատրաստուած այս երկու ժամ տեւող համերգը առիթ կ'ընծայէ հայկական գեղարուեստական հոգեպարար համերգներէ զրկուած հայ հասարակութեան, ըմբռնելու հայ երգը: Համերգի յայտագրին երկու բաժիններէն առաջինը կը յատկացուի Բարսեղ Կանաչեանի խմբերգային եւ մեներգային կտորներուն, թիւով մօտ տասը՝ անոր մահուան տասնամեակին առիթով: Մեներգները կը կատարէ երգչուհի Թագուհի Թէքեան՝ դաշնակի ընկերակցութեամբ Ստեփան Էմմիեանի: Երգչախումբի մեներգողներն են Նազարէթ Նէմշէիրեան, Սիւզի Օհանեան եւ Լուսին Թաշեան: Յայտագրի երկրորդ բաժնով «Շնորհալի» երգչախումբը՝ Գէորգ Գանտահարեանի ղեկավարութեամբ, կը կատարէ երիտասարդութեան կողմէ սիրուած ազգային-յեղափոխական երգերու շարք մը (թիւով 12): Այս համերգն ալ կը կրկնուի թէ՛ Այնճարի, եւ թէ՛ «Տէր Մելքոնեան»ի լեցուն սրահներուն մէջ: Այս համերգին մասին *Ազդակի* թղթակիցը՝ Ն.Պ. «ՇՆՈՐՀԱԼԻ-ի Վերադարձը»³²⁷ խորագրով կը գրէ. «Յետպատերազմեան մեր մշակութային կեանքին պատկերը դժբաղդաբար եղաւ այնպիսին, որ մէկ կողմէ հայ էսդրատային երգը խաչ հանուեցաւ նորելուկներու անուղղայ թափթփածութեամբ, իսկ միւս կողմէ՝ գեղարուեստական բեմը զիջեցաւ արուեստով միջակ ու բովանդակութեամբ ամբոխավար ելոյթներու: Ընդհանուր այդ մթնոլորտէն զատորոշուող իրագործումներէն մէկը հանդիսացաւ ՇՆՈՐՀԱԼԻ-ի վերադարձը, որ արուեստասէր հանրութեան փոխանցեց մշակութային մեր երբեմնի հարուստ կեանքէն նոր ծաշակ մը»:

Այս յօդուածագիրին յայտնած իրավիճակին մասին՝ հրապարակի վրայ եղող մակերեսային եւ հայութեան համար «խորթ» եղանակներու գծով կը տագնապի Գանտահարեան, հանդիպումներ կ'ունենայ այս եր-

³²⁶ «Արփինէ Փեհլիվանեան եւ Պօղոս ճելալեան արժանացան շքանշանի», *Ազդակ*, 22 Յունիս 1977:

³²⁷ Ն. Պ. «ՇՆՈՐՀԱԼԻ-ի վերադարձը», *Ազդակ*, 28 Նոյեմբեր 1977:

Կոմիտասի ծննդեան 110ամեակին առիթով «Շնորհալի»ի համերգ, Մայիս 1980

գիչներուն հետ ու կը թելադրէ անոնց, որ խուսափին օտարամուտ երգերու ազդեցութիւններէն ու հետեւին երաժշտական եւ ձայնավարժութեան դասընթացքներու:

«Շնորհալի» երգչախումբը 1980ին երկու համերգով կ'ոգեկոչէ Կոմիտաս վարդապետի ծննդեան 110ամեակը (1869) եւ մահուան 45ամեակը (1935): Հակառակ անոր որ Կոմիտասի 110ամեակը կը զուգահիւյսէր 1979ին, բայց եւ այնպէս քաղաքին խառնակ վիճակին պատճառով կարելի չէր եղած ժամանակին իրագործել այս համերգը եւ յետաձգուած էր 1980ին: 26 եւ 27 Մայիս 1980ի համերգներով «Շնորհալի» երգչախումբը՝ իր 58 անդամներով, «Յ. Տէր Մելքոնեան» սրահին մէջ հանդէս կուգայ զուտ Կոմիտասեան ստեղծագործութիւններով: Յայտագրի առաջին բաժինով կ'երգուի Կոմիտասի հոգեւոր երգերէն փունջ մը՝ «Սուրբ Սուրբ», «Տէր ողորմիա», «Ով զարմանալի», «Այսօր ձայնն հայրական», «Սիրտ իմ սասանի», «Չանձառելի լուսոյ Մայր» եւ «Գովեա երուսաղէմ զՏէր» ղեկավարութեամբ՝ հոգշ. Տ. Կոմիտաս վրդ. Օհանեանի: Յայտագրի երկրորդ մասէն առաջ, օրուան հիւր երգչուհին՝ սփրանսօ ժանէթ Գույումձեան-Իլանձեան հանդէս կու գայ հինգ երգերով՝ «Լէ լէ եաման», «Անտունի», «Զինար ես», «Կաքաիկ», եւ «Ծիրանի ծառ»՝ դաշնակի ընկերակցութեամբ Շաքէ Պտղունի-Գազանձեանի:

Համերգի երկրորդ բաժնով «Շնորհալի»-ն Գանտահարեանի ղեկավարութեամբ, կը մեկնաբանէ Կոմիտասի ժողովրդական տոհմիկ երգերը. «Եար ջան արի», «Էս օր ուրբաթ է», «Ջուր կու գայ», «Սարերի վրով գնաց», «Էս գիշեր», գեղջուկին նուիրուած երգեր՝ «Ինչու փինկէօլը մտար», «Սուսամ սիմպիլ», «Արելը կայնէ կէսօր» եւ «Երեւան բաղ եմ արել», հարսանեկան երգեր՝ «Օրհնեալ բարերար Աստուած», «Մեր թագաւորն էր Խաչ», «Էն դիզան պետ», «Թագւորի մեր դուս արի» եւ «Խումար», բնութիւնը փառաբանող երգեր՝ «Ախ Մարալ ջան», «Գարուն ա», «Անձրեւ եկաւ», մշակը եւ հողը փառաբանող երգեր՝ «Գութաներգ», «Քաղիաներգ», «Կալերգ», եւ հանդիսութիւնը իր աւարտին կը հասնի «Սիփանայ քաջեր» կոթողային գործով: Երգչախումբի մեներգիչներն են Լուսին Թաշճեան, Անի Եսայեան եւ Նազարէթ Նէմշէիրեան:

Համերգի առաջին օրը ներկայ կ'ըլլան հանդիսութիւնը հովանաւորող զոյգ կաթողիկոսները՝ Խորէն Ա. եւ Գարեգին Բ. Աթոռակից վեհափառները, շրջապատուած միաբանական դասով: *Ազդակ* օրաթերթի յօդածագիրը այս համերգին մասին կը գրէ. «Առաջին իսկ հնչիւններէն յստակ դարձաւ, որ երգչախումբը այս համերգին պատրաստուած էր լուրջ հետեւողականութեամբ: ...Վաղուց չէինք լսած այս երգերը, որոնք կարծես «նոր» երգեր ըլլային շատերուն: ...Առանց չափազանցութեան, «Գութաներգ», «Քաղիաներգ» եւ «Կալերգ» խմբերգները երգչախումբին կատարումին պսակը հանդիսացան: Ձայներու ներդաշնակ միաձուլումը շեշտուեցաւ, պահուեցաւ կշռոյթը, խմբավար Գանտահարեան կրցաւ փոխանցել պահանջուած ապրումը եւ սրահը հաղորդուեցաւ աշխատանքի սրբութեան ու բարիքին հետ, որ մեր ժողովուրդին նկարագրին հիմնական գիծն է եղած»³²⁸:

«Շնորհալի» երգչախումբը 1987ին հանդէս կու գայ յոբելենական շարք մը համերգներով՝ ի պատիւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Ս. Աթոռի վեհափառ գահակալ՝ ՆՍՕՏՏ Գարեգին Բ. կաթողիկոսի ընտրութեան եւ օծման տասներորդ տարեդարձին: Կազմակերպչական գործին համար կը կազմուի փոքրիկ յանձնախումբ մը, որ կը ծրագրէ «Սրբազան համերգ» մը, որ կը տրուի երկու անգամ՝ նախ զուտ պաշտօնական, պետական եւ միջհամայնքային մակարդակի վրայ՝ 12 Յունիս 1987ին, ապա 15 Յունիսին՝ ժողովուրդին համար: Այս հոգեւոր երաժշտութեան նուիրուած հա-

³²⁸ «ՇՆՈՐՀԱԼԻ երգչախումբի յաջող համերգը նուիրուած Կոմիտաս վրդ.ի յիշատակին», *Ազդակ*, 30 Մայիս 1980:

մերգներուն յայտագիրը կ'ընդգրկէ 5-20րդ դարերու հայ հոգետոր երաժշտութեան գեղեցիկ նմոյշներ եւ մշակումներ, ինչպէս երաժիշտներ՝ Մովսէս Խորենացի, Սահակ Ձորափորեցի, Գրիգոր Նարեկացի, Ներսէս Ծնորհալի, Վարդան Արեւելցի, Պաղտատար Դպիր, Կոմիտաս վարդապետ, Նիկողայոս Տիգրանեան, Շահան Ռ. Պէրպէրեան, Ռուպերթ Աթայեան, Եղուարդ Յակոբեան, Սեդրակ Սեդրակեան եւ այլն: Յայտագիրի կտորներուն կարելոր մասը կը կատարուի այս առիթով յատուկ կերպով կազմակերպուած երգչախումբի մը կողմէ, մէկ-երկու մեներգողներով, իսկ միւս մասը կը կատարուի փոքրիկ նուագախումբով մը: Համերգները տեղի կ'ունենան կաթողիկոսարանի մայրավանքի շրջափակին մէջ, բացօթեայ:

Երկրորդ համերգը, որ կը նուիրուի աշխարհիկ երգ-երաժշտութեան, տեղի կ'ունենայ 19 Յունիսին: Դարձեալ երգչախումբ եւ նուագախումբ առանձնաբար կը ներկայացնեն երգ-երաժշտութեան փունջ մը՝ Քրիստափոր Կարա-Մուրզա, Մակար Եկմալեան, Կոմիտաս վարդապետ, Արամ Խաչատուրեան, Բարսեղ Կանաչեան, Ալան Յովհաննէս, Էտկար Յովհաննիսեան, Ալեքսանդր Յարութիւնեան, Պօղոս Ճելալեան, Ռուպերթ Աթայեան, Յովակ Պեքարեան, Գեղունի Չթեան, Ռուպերթ Պետրոսեան, Սեդրակ Սեդրակեան եւ այլ երգահաններէ: 40 հոգինոց երգչախումբը կը ղեկավարէ Գէորգ Գանտահարեան, իսկ ինը հոգինոց նուագախումբը՝ երիտասարդ ուժ մը՝ Էթիէն Քիւփէլեան³²⁹: Երկու համերգներուն դաշնակահարն է Ստեփան Էմմիեան³³⁰:

Այս աննախընթաց համերգներու յայտագիրներուն մաս կը կազմեն լիբանանահայ երաժիշտ-երգահան Սեդրակ Սեդրակեանի³³¹ նորագոյն յորինումներէն ութը, որոնցմէ երեքը յատուկ կերպով գրուած են Գարեգին Բ. կաթողիկոսի օծման տասնամեակին առիթով: Սրբազան համեր-

³²⁹ Էթիէն Քիւփէլեան (ծն. 1951) Լիբանանի պետական երաժշտանոցի դասախօս է 1981էն ի վեր, ան կը դասաւանդէ բարձրասրինգ (օպուա), կը ղեկավարէ սենեկալին երաժշտութեան դասերը եւ կը նուագէ նուագախումբին մէջ:

³³⁰ Ստեփան Էմմիեան (1930-1994) դաշնակահար եւ երաժիշտ, երկար տարիներու «Շնորհալի» երգչախումբի դաշնակահար, 1981ին պարգեւատրուած է «Կիլիկեան Մեծ Խաչի» շքանշանով:

³³¹ Սեդրակ Սեդրակեան (1938-2013) իր երաժշտական պատրաստութիւնը ստացած է Հալէպ, Պէյրութ, Դամասկոս եւ Երուսաղէմ, զայն կատարելագործած է Երեւան, Կոմիտասի անուան երաժշտանոցին մէջ: 1973ին հաստատուած է Պէյրութ եւ նուիրուած ուսուցչութեան ու ստեղծագործութեան:

«ՇՆՈՐՀԱԼԻ»-ի համերգի աւարտին իր պատգամը կը փոխանցէ Գարեգին Բ. կաթողիկոս

գի յայտագիրը կը սկսի Կոմիտասի «Հայրապետական օրհներգ»ի կատարմամբ՝ երգչախումբին եւ նուագախումբին կողմէ, որմէ ետք երգչախումբը կը կատարէ Ներսէս Շնորհալիի հեղինակած եւ Ծ. Ռ. Պէրպէրեանի մշակած «Քրիստոս Պատարագեալ»ը, 7րդ դարու երաժիշտ Սահակ Ձորափորեցի կաթողիկոսի եւ Զ. Ազնաւորեանի մշակած «Ուրախ լեր» շարականը, 18րդ դարէն Պաղտասար Դպիրի եւ Ն. Տիգրանեանի քառածայն երգչախումբի համար մշակած «Ի ննջմանէդ Արքայական» տաղը, 5րդ դարէն Մովսէս Խորենացիի եւ Ս. Սեդրակեանի քառածայնի համար մշակուով «Լոյս, լուսոյ Մայր» շարականը եւ Զ. Ազնաւորեանի «Հայր մեր»ը՝ Տէրունական աղօթքի աշխարհաբար նոր թարգմանութեան երգչանագումը, որ կը կատարուի առաջին անգամ:

Ապա լարային երրեակը կը հնչեցնէ Ս. Սեդրակեանի մշակած Ներսէս Շնորհալիի «Որ Արարեր» շարականը, որ կը կատարուի առաջին անգամ, եւ նուագախումբը կը մեկնաբանէ դարձեալ Շնորհալիի յօրինած եւ Կոմիտասի մշակած «Յիշեսցուք» երգը, որուն գործիքաւորումը կատարած է Էթիէն Քիւփէլեան: Նուագախումբը կը կատարէ նաեւ 10րդ դարու Գրիգոր Նարեկացիի ու Ռ. Աթայեանի մշակուով եւ Զ. Ազնաւորեանի գործիքաւորումով՝ «Հաւիկ» տաղը եւ հայկական եկեղեցական ԳԶ. ձայնեղանակի «Մանկունք» շարականներու սկսուածքը, որ Ս. Սեդրակեանի

մշակումով դարձած է «Օրինեցէք մանկունք զՏէր» նուագը քառեակի համար, զոր կը կատարուի առաջին անգամ:

Սոփրանօ Թագուիի Թէքեան կը մեներգէ Շնորհալի-Սեդրակեանի «Ուրախ լեր, Եկեղեցի Սուրբ» շարականը՝ թաւջութակի ընկերակցութեամբ Ալեքսանտրա Չատըրեանի, եւ պարիթոն Գէորգ Պէպէճեան կը մեկնաբանէ դարձեալ Շնորհալի-Սեդրակեանի «Ողորմութեանց բաշխող» ապաշխարութեան երգը՝ թաւջութակի ընկերակցութեամբ: Այս երկու երգերն ալ կը կատարուին առաջին անգամ: Յայտագիրը կը շարունակուի երգչախումբին եւ նուագախումբին ներկայացուցած Սեդրակեանի մշակումով 5րդ դարու շարականով՝ «Երգեսցուք երգ նոր»ը, որ կը կատարուի առաջին անգամ եւ ձօնուած է Գարեգին Բ. վեհափառին:

Սրբազան համերգի վերջին մասով լարային քառեակը կը կատարէ Աստուածածնի նուիրուած միջնադարեան տաղ մը Զարեհ եպս. Ազնաւորեանի մշակումով՝ «Վարանիմք», երգչախումբը եւ երկու մեներգիչներ Նազարէթ Նէմշէհիւրեան եւ Գէորգ Պէպէճեան կը մեկնաբանեն Մ. Եկմալեանի «Ամէն Հայր սուրբ»ը, դարձեալ երգչախումբը եւ մեներգիչ պարիթոն Համբարձում Սանթուրեան կը կատարեն Շահան Ռ. Պէրպէրեանի «Ետեւէս եկուր» խմբերգը: Սոփրանօ Թագուիի Թէքեան՝ նուագախումբին ընկերակցութեամբ, կը մեկնաբանէ Շնորհալիի «Նոր Ծաղիկ» տաղը, որուն մշակումը կատարած է Եդուարդ Յակոբեան եւ գործիքաւորումը՝ Զարեհ սրբազան: Ապա նուագախումբը կը մեկնաբանէ առաջին կատարմամբ՝ Շնորհալիի «Որ Զխորհուրդ» շարականը՝ Սեդրակեանի մշակումով: Երգչախումբը՝ նուագախումբի ընկերակցութեամբ, առաջին կատարմամբ կը ներկայացնէ Վարդան վրդ. Արեւելցիի «Թագաւոր Փառաց» շարականը, քառածայնի եւ նուագախումբի համար մշակուած Սեդրակ Սեդրակեանի կողմէ եւ ձօնուած Գարեգին Բ. կաթողիկոսի գահակալութեան տասնամեակին: Համերգը իր աւարտին կը հասնի երգչախումբին կատարումով՝ Կոմիտասի մշակած «Տէր, կեցո՛ր» մաղթերգով:

Այս համերգներուն առիթով հանդիսատեսին համար կը պատրաստուի երկլեզու (հայերէն եւ ֆրանսերէն) բացատրողական գրքոյկ-յայտագիր մը, ուր կը գտնուին երգերուն բառերը եւ ծանօթագրութիւնները:

Այս իսկապէս իրայատուկ համերգին մասին *Ազդակի* յօդուածագիրը կը գրէ. «Միօրինակութենէ եւ յանկերգային բնոյթէ զերծ բազմերանգ համերգ մը, որ արդարացուց աւելի քան վեց ամիսներէ ի վեր տարուած նուիրումն ու աշխատանքը, բարոյական ու նիւթական զոհողութիւնը: Կարելոր է, սակայն, պահել ու պահպանել ստեղծուած այս ամբողջութիւնը,

դուրս գալու համար պարագայական ցնծություններէ, շարունակելու համար երթը յանուն հայ մշակոյթի պահպանման ու պանծացման»³³²:

Յոբելենական համերգներուն երրորդը տեղի կ'ունենայ 19 Յունիսի երեկոյեան՝ ներկայութեան հոծ բազմութեան մը: Յայտագրին բացումը կը կատարէ երգչախումբը՝ «Լիբանանեան քայլերգ»ով, ղեկավարութեամբ Գէորգ Գանտահարեանի: Ապա Էթիէն Քիւփէլեանի ղեկավարութեամբ, երգչախումբն ու նուագախումբը կը մեկնաբանեն Կոմիտասի «Օրիներգ հայրապետական»ը: Այնուհետեւ երգչախումբը՝ դաշնակի ընկերակցութեամբ, կը մեկնաբանէ Էտկար Յովհաննէսեանի «Հայաստան» եւ Մակար Եկմալեանի «Քելէ, Քելէ, քելքով աղջիկ» երգերը: Գործիքային նուագներով հանդէս կու գան Էթիէն Քիւփէլեան (բարձրասրինգ) եւ Ստեփան Էմմիեան (դաշնակ)՝ Պօղոս Ճելալեանի «Նազ պար»ի մեկնաբանութեամբ, Ալեքսանտրա Չատըրեան (թալուրակ) եւ Ստ. Էմմիեան (դաշնակ)՝ Ճելալեանի «Սոնաթ Պրէլ-ի Անտանթէ քոն մեսփիցիա»ով, լարային եռեակը՝ Սեդրակեանի մշակած «Որ Արարեր»ով, լարային քառեակը՝ Տիրան Ալեքսանեանի «Հայկական փոքրիկ սուիթ»ով: Յայտագրի առաջին բաժինը կ'աւարտի երգչախումբի կատարումներով՝ Ք. Կարա Մուրզա՝ «Եղբարք եմք մեք», Ռ. Պետրոսեան՝ «Արարատին», Գ. Չթեան՝ «Հայրենի քարեր» եւ Կոմիտաս՝ «Կալի երգ»:

Համերգի երկրորդ մասով Յակոբ Էսմէրեան (ջութակ)՝ Էմմիեանի ընկերակցութեամբ կը մեկնաբանէ Ա. Խաչատուրեանի «Սպարտակ» պալէի «Ատաճիօ»ն, նուագախումբը՝ Քիւփէլեանի ղեկավարութեամբ, կը կատարէ Սեդրակեանի «Որ Զխորիւորդ»ը, փչողական քառեակը կը ներկայացնէ Ալան Յովհաննէսի «Զբօսանուագ»ը: Ապա երգչախումբը՝ դաշնակի ընկերակցութեամբ, կ'երգէ Ալեքսանտր Յարութիւնեանի «Հայրենիքիս հետ» եւ Ռ. Աթայեանի «Ազատութեան զանգ» խմբերգները: Համերգը իր աւարտին կը հասնի Զարեհ սրբազանի մշակած՝ «Կիլիկիա» մաղթերգով՝ երգչախումբի կատարումով: Երգչախումբի մեներգիչներն են Նազարէթ Նէմշէհիրեան եւ Ռիթա Սաղպազարեան:

Յայտագրին փակումէն ետք խօսք կ'առնէ Գարեգին Բ. կաթողիկոսը, որ ջերմապէս կը գնահատէ, կը շնորհաւորէ եւ շնորհակալութեան խօսք կ'ուղղէ բոլոր անոնց, որոնք իրենց մասնակցութիւնը բերած էին երեք համերգներու իրականացման՝ յիշատակելով անունները Գէորգ Գանտա-

³³² «Գարեգին Բ. կաթողիկոսի օծման 10ամեակին առիթով սրբազան համերգ», *Ազդակ*, 18 Յունիս 1987:

հարեանի, Էթիէն Քիւփէլեանի, Սեդրակ Սեդրակեանի, Ստեփան Էմմի-
եանի, Յակոբ Էսմէրեանի, Ալեքսանտրա Չատըրեանի, Գէորգ Պէպէճ-
եանի, Թագուի Թէքեանի եւ ուրիշներու, յատկապէս ընդգծելով անունը
Չարեհ եպս. Ազնաւորեանի, որ ինք յղացած էր համերգներու գաղափա-
րը եւ հանդիսացած անոր իրականացման ոգին: Ան գոհունակութիւն կը
յայտնէ սրբազան եւ աշխարհիկ համերգներու ստեղծած մթնոլորտին եւ
կը մաղթէ, որ անոնք վերածուին աւանդութեան³³³:

³³³ «Գարեգին Բ. կաթողիկոսի ընտրութեան եւ օծման 10ամեակին առիթով՝ հա-
մերգ Մայրավանքի շրջափակին մէջ», *Ազդակ*, 24 Յունիս 1987:

ԿՈՄԻՏԱՍ ՎՐԴ. ՕՀԱՆԵԱՆ

Հոգշ. տէր Կոմիտաս վրդ. Օհանեան կը ղեկավարէ «Շնորհալի» երգչախումբը 1979-1980ին, ապա կրկին 1982-1988ին՝ Լիբանանի քաղաքացիական պատերազմի ամենաթէժ շրջանին: Ան հայ երաժշտութեան եւ դարաւոր հոգեւոր շարականներու ուսման նուիրուած հոգեւորական հայրն է, որ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսարանի դպրեւանքին մէջ հայ եկեղեցւոյ երաժշտութեան շարականներու, ինչպէս նաեւ երոպական երաժշտութեան սովֆեժի երկար տարիներու դասատու եղած է: Կոմիտաս վրդ. Օհանեան իր երաժշտական ուսումը կը ստանայ Լիբանանի պետական երաժշտանոցին մէջ: 1976ին կը դառնայ Կիլիկիոյ կաթողիկոսարանի Մայր տաճարի դպրապետ-լուսարարապետ, 1988ի վերջերուն կը մեկնի Հալէպ, ուր մինչեւ 1991 կը դառնայ Համազգայինի մշակութային միութեան «Զուարթնոց» եւ «Մաշտոց» երգչախումբերու խմբավարը: 2017ին, երբ Յունահայոց թեմի կաթողիկոսական փոխանորդն էր, Հայաստանի Սփիւռքի նախարար Հրանոյշ Յակոբեան կը պարգեւատրէ սրբազանը Սփիւռքի նախարարութեան «Կոմիտաս» մետալով՝ հայկական արուեստը սփիւռքի մէջ տարածելուն եւ իր գործունէութեամբ Հայաստան-Սփիւռք գործակցութեան զարգացման մէջ զգալի ներդրում ունենալուն համար:

1975ին Լիբանանի մէջ ծայր առած քաղաքացիական պատերազմին պատճառով «Շնորհալի» երգչախումբը կը դադրեցնէ իր փորձերը շուրջ երկու տարի (1987-1989):

Կոմիտաս վրդ. Օհանեան

ՄԵՂՐԻԿ ԱԲՂ. ԲԱՐԻՔԵԱՆ

1990ի Հոկտեմբեր ամսուն Մեծի Տանն Կիլիկիոյ միաբաններէն հոգշ. Տ. Մեղրիկ աբղ. Բարիքեանի ծիգերով, երգչախումբը կը վերակազմուի բոլորովին նոր անդամներով, բացի քանի մը նախկին անդամներէ: Հայր Մեղրիկ³³⁴ դարեւանքին մէջ իր ստացած երաժշտական ծանօթութիւն-

«Շնորհալի» երգչախումբ՝ Մեղրիկ վրդ. Բարիքեանի ղեկավարութեամբ

³³⁴ Մեղրիկ վրդ. Բարիքեան՝ աւագանի անունով Կարապետ, ծնած է 1968ին, Պէյրութ: Ան իր նախակրթութիւնը ստացած է Ազգային Աքսոր Գասարձեան եւ Միհրան Գարակէօզեան վարժարաններուն մէջ: 1982ին մուտք գործած է Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան դպրեւանքը, որուն ընծայարանի ուսման ընթացքը աւարտելէ ետք, 1988ին ձեռնադրուած է կուսակրօն քահանայ՝ ձեռամբ Զարեհ եպս. Ազնաւորեանի: 1988-1995ին եղած է դպրեւանքի հսկիչ եւ դպրապետ, միաժամանակ խմբավարած «Շնորհալի» երգչախումբը: 1994ին ստացած է Վարդապետական գաւազանի իշ-

ները զարգացուցած է Համազգայինի «Բարսեղ Կանաչեան» երաժշտական քոլեժի մէջ՝ աշակերտելով յօրինող-երաժիշտ Սեդրակ Սեդրակեանի եւ խմբավար Յարութին Թովիկեանի: Ան կը մարզէ 45 անդամներէ բաղկացած երգչախումբը եւ կը յօրինէ երգեր խումբին համար: «Շնորհալի» երգչախումբը՝ հոգշ. Տ. Մեղրիկ աբղ. Բարիքեանի ղեկավարութեամբ, հանդէս կու գայ հայ երաժշտութեան նուիրուած համերգով մը, 22 Հոկտեմբեր 1992ին, Ժտէյտէի «Լա Սաժէս» սրահին մէջ: Համերգի հովանաւորութիւնը եւ նախագահութիւնը կը ստանձնէ Գարեգին Բ. Կաթողիկոս, որ անձամբ ներկայ կ'ըլլայ՝ շրջապատուած դպրեվանքի միաբաններով: Երկու մասէ բաղկացած յայտագիրը կը սկսի Ճիշդ Ժամանակին, «Տէր, կեցո՛ւ, դու զհայս» մաղթերգով (դաշն. Օննիկ Ասատուրեանի), ապա Լիբանանի եւ Հայաստանի քայլերգներուն (դաշն. Բարսեղ Կանաչեանի) ունկնդրութեամբ: Յայտագիրը կը շարունակուի «Այսօր ցընծան» (դաշն. Երուանդ Երկանեանի), «Սարը գեալին» եւ «Հոպ Կիլիզար» (դաշն. Արտեմ Մազմանեանի), «Յաւերժական Հայաստան» (յօրինում՝ Մեղրիկ աբղեղայի), «Նահատակաց յիշատակին» (դաշն. Ա. Մարտոյեանի), «Ոգերգ Նահատակաց» (դաշն. Գէորգ Կառվարենցի), «Քայլերգ Քաջն Խանի» (դաշն. Բ. Կանաչեանի), «Հաւուն Հաւուն» (դաշն. Ռ. Աթայեանի եւ Ե. Յակոբեանի), «Կարմիր գինին» (Վ. Սրուանձտեանց), «Ով Տէր Աստուած» (Կոմիտաս), եւ առաջին բաժինը կ'աւարտի Համբարձում Պէրպէրեանի «Խօսք իմ որդուն» երգով:

խանութին: 1995ին նշանակուած է Մայր տաճարի լուսարարապետ: 1996-1997ին ուսանած է Պոսէյի (Չուիցերիա) աստուածաբանական հիմնարկին մէջ: 1997-1999 Նիւ Եորքի մէջ հետեւած է երաժշտական մասնագիտական դասընթացքներու: Վանք վերադառնալով՝ նշանակուած է տեսուչ ճիպէյլի «Թռչնոց Բոյն»ին, 1999- 2002: 2002ին ստացած է «Ծայրագնութեան իշխանութիւն»՝ ձեռամբ Չարեհ սրբազանին: Իսկ տարուան վերջաւորութեան նշանակուած է ծառայելու Թորոնթոյի Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ՝ որպէս հոգեւոր հովիւ՝ 12 տարիներ: 2014ին ան կը ստանայ եպիսկոպոսական օծում եւ ձեռնադրութիւն Արամ Ա.ի ձեռամբ եւ կը դառնայ Քանատայի հայոց թեմի առաջնորդ: Ան՝ իր եկեղեցական պարտաւորութեանց զուգահեռ, հեղինակած է աստուածաբանական եւ կրօնական հատորներ, կատարած է խմբագրական աշխատանքներ, երաժշտական հատորներ, յօրինած եւ մշակած է բազմաթիւ երաժշտական գործեր, որոնց մէջ հիմն գ սիմֆոնիաներ, մէկ օրաթորիօ քանթաթ: 2014ին՝ Թորոնթօ գտնուած առեմ, լոյս ընծայած է ԵՐԱԽՏԱՄԱՏԵԱՆ ԿԱՐՕՏԻ ԾԱՂԿԵՓՈԽՆՁ գիրքը՝ երջանկայիշատակ Չարեհ սրբ. արք. Ազնաւորեանի (Կարօտի ծաղկեփունջ հոգեւոր հօրս) տասներորդ տարելիցին առիթով: Մեղրիկ սրբազան կարեւոր ներդրում ունի կաթողիկոսարանի երաժշտական կեանքին մէջ: Ան 16 Յունուար 2021ին կը վախճանի՝ «Քորոնա»ի համավարակին պատճառով:

Համերգի երկրորդ բաժնի առաջին երգն է Եդուարդ Յակոբեանի դաշնաւորած «Առաւօտ Լուսոյ»-ն, որուն մեներգողներն են Համազասպ Մաթոյեան, Գրիգոր Ալոզեան (հետագային երգչախումբերու խմբավար), Աւօ Մկրտիչեան եւ Գրիգոր Քէչէճեան: Յաջորդ մեներգն է Արա Պարթեւեանի «Մայր եւ կոյս» շարականը, զոր կը կատարէ Սիլվի Սիմոնեան: Յայտագիրը կը շարունակուի Բ. Կանաչեանի «Ծուշօ» խմբերգով, Ռ. Աթայեանի մշակած՝ Սայաթ Նովայի «Քանի վուր ջան իմ»-ի Գէորգ Հաճեանի (հետագային արհեստավարժ երգիչ) մեկնաբանութեամբ, Ե. Երկանեանի դաշնաւորած «Ուրախացան» շարականով, Զարեհ սրբազանի դաշնաւորած՝ «Յարեաւ Աստուածըն» շարականով, զոր կը մեկնաբանեն երեք արական եւ երեք իգական ձայներ՝ Գէորգ Հաճեան, Գրիգոր Ալոզեան, Աւօ Մկրտիչեան, Ծաղիկ Ստամպուլեան, Մարալ Տաքէսեան եւ Սեդա Գանթարձեան: Ապա խումբը կը կատարէ Ալեքսանդր Յարութիւնեան՝ «Երիտասարդական քայլերգ», Գ. Եղիազարեան՝ «Հերոսական», Ալ. Յարութիւնեան՝ «Հայրենիքիս հետ», Ալ. Յարութիւնեան՝ «Զօն՝ Մեսրոպ Մաշտոցին»: Այս նորարարութեամբ եւ այլազանութեամբ բնութագրուող համերգին դաշնակի ընկերակցութիւնը կը կատարէ Մարօ Գ. Եսայեան: «Ծնորհալի»-ն եւ իր երիտասարդ խմբավարը՝ Մեղրիկ արեղան, հոգեկան բաւարարութիւն ներշնչող երգահանդէս մը կը ներկայացնեն սրահը ծայրէ ծայր լեցուցած երաժշտասէրներուն:

7 Դեկտեմբեր 1993ին «Ծնորհալի» երգչախումբը երաժշտական համերգով մը կը նշէ իր հիմնադրութեան 20ամեակը, Զալքայի «Ծաթօ Թրիանոն» հանդիսասրահին մէջ, հովանաւորութեամբ եւ ներկայութեան Գարեգին Բ. կաթողիկոսին եւ միաբան հայրերու, Ազգային Կեդրոնական վարչութեան անդամներուն եւ պաշտօնական հայ թէ օտար հիւրերու: Այլազան յայտագիրը կը ներկայացնէ 25 խմբերգ եւ մեներգ ընտրուած հայրենի թէ սփիւռքահայ յորինողներու ստեղծագործութիւններէն, որոնց մէջ կան՝ շարականներու կողքին, աշուղական, քնարական եւ ազգայնաշունչ-յեղափոխական երգեր, ինչպէս նաեւ կարգ մը շատ չերգուող երգեր, որոնք կամաց-կամաց կրնան մոռացութեան ենթարկուիլ: Լիբանանի եւ Հայաստանի քայլերգներէն ետք, յայտագրի առաջին մասով երգչախումբը կը մեկնաբանէ Զարեհ եպս. Ազնաւորեանի, Բարսեղ Կանաչեանի, Գուրգէն Ալեմշահի, Երուանդ Սահառունիի, Մակար Եկմալեանի, Խաչատուր Աւետիսեանի, Կարօ Զաքարեանի, Էմին Արիստակէսեանի, Արա Մանաշի (ռումանահայ երգահան), Հրանդ Գէորգեանի եւ Աշոտ Պատմագրեանի յորինումներէն կամ մշակումներէն նմուշներ:

«Շնորհալի» եւ Գարեգին Բ. կաթողիկոս

Յայտագրին երկրորդ մասը կը սկսի 7 Դեկտեմբեր 1988ի ահաւոր երկրաշարժի զոհերուն նուիրուած՝ Երուանդ Երկանեանի «Յոյս Հայաստանի» խմբերգով, որուն կը յաջորդեն քանի մը ազգայնաշունչ երգեր, ինչպէս՝ «Մայր Արաքսի» (մշակ. Կարօ Զաքարեան), «Երեւան» (Լ. Սարգսեան), «Շարժումն հայրենեաց» (Մակար Եկմալեան), «Հրաւէր միութեան» (Պերժ սրկ. Կիլիմեան), «Թիկունքդ լայն» (մշակ. Մեղրիկ արղ. Բարիքեան), «Ընկերը» (մշակ. Սեդրակ Սեդրակեան) եւ Խրիմեան Հայրիկին նուիրուած երգը «Հայրիկն հայոց» (մշակ. Աշոտ Պատմագրեան): Այս բաժինին եզրափակիչ խմբերգներն են «Գարահիսար» (մշակ. Եղուարդ Յակոբեան), «Կոյր աշուղը» եւ «Առաջին Մայր, Հայաստան» (մշակ. Արա Մանաշ): Համերգը իր աւարտին կը հասնի Մելիք Մալիսագալեանի «Ջան Հայաստան» խմբերգով: Բոլորն ծափահարութիւններու տարափին տակ խումբը կը կրկնէ վերջին երգը: Երգչախումբի մեներգողներն են Սիլվի Սիմոնեան, Շաղիկ Իսթանպուլեան, Անի Թօփալեան, Սեդա Գանթարձեան, Մարալ Տաքէսեան, Համազասպ Մատթոյեան եւ Աօ Մկրտիչեան: Դաշնակով կ'ընկերակցի Մարօ Եսայեան³³⁵:

³³⁵ Մարօ Եսայեան ծնած է 1972ին, Պէյրութ: Ան իր երաժշտական կրթութիւնը ստացած է «Բարսեղ Կանաչեան» երաժշտական քոլէճին մէջ՝ ուսուցիչ ունենալով Այտա Մուրատեան, Սեդրակ Սեդրակեան եւ Կարինէ Թովիկեան: Ապա ան երաժշտական ուսումը շարունակած է Լիբանանի պետական երաժշտանոցին մէջ:

Այս 20ամեակի համերգին մասին *Ազդակի* յօդուածագիրը կը գրէ. «Երիտասարդ հոգեւորական խմբավար մը՝ Մեղրիկ արեղայ, հայ երգը պահպանելու եւ ազնիւ երաժշտութիւն ծաւալելու կոչուած նուիրեալ հայ յորդիններ, խումբին վերահսկիչ հովանաւորողը՝ Գարեգին Բ. Կաթողիկոս: Այս եռեակ ներդաշնակութիւնը երաշխիք մըն է ի շահ հայ երգին, որուն փրկութեան համար ՇՆՈՐՀԱԼԻ-ն բերաւ իր թանկագին լուման: Մաղթենք, որ շարունակուի երթը, հայ սիրտերը ջերմացնելու համար հայ երաժշտութեան ու հայ երգին յաւերժական հուրով»³³⁶:

Յաջորդ տարի երգչախումբը հանդէս կու գայ սրբազան համերգով մը, 14 Դեկտեմբեր 1994ին, Կաթողիկոսարանի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Մայր տաճարին մէջ՝ բարձր հովանաւորութեամբ ՆՍՕՏՏ Գարեգին Բ. Կաթողիկոսի: Յայտագիրը կը բաղկանայ զուտ հոգեւոր եւ կրօնական բնոյթի 30 երգերէ: Երգերուն հեղինակներն են Եսայի մարգարէ, Յս.Քս., Յակոբոս Տեառնեղբայր, Յովհան Ոսկեբերան, Մեսրոպ վրդ., Մաշտոց, Յովհան կթղ. Մանդակունի, Անանիա վրդ. Ծիրակացի, Սահակ կթղ. Ձորափորեցի, Ստեփանոս վրդ. Սիւնեցի, Գրիգոր վրդ. Նարեկացի, Պետրոս կթղ. Գետադարձ, Ներսէս կթղ. Ծնորհալի, Վարդան վրդ. Արեւելցի եւ Սիմէոն կթղ. Երեւանցի: Այս երգերը քառաձայն երգչախումբի համար մշակած են Կոմիտաս, Մեղրիկ վրդ. Բարիքեան, Մակար Եկմալեան, Բարսեղ Կանաչեան, Արա Պարթեւեան, Ծահան Պէրպէրեան, Աոնօ Պապաճանեան, Սեդրակ Սեդրակեան, Վահան Պէտէլեան, Խորէն Մէլխանձեան, Ռուպէր Աթայեան, Եղուարդ Յակոբեան եւ Պերձ սրկ. Կիւլիմեան: Երկու հոգեւոր երգերով իր մասնակցութիւնը կը բերէ երգչուի Թագուի Թէքեան-Խաչերեան: Երգչախումբին դաշնակով կ'ընկերակցի Մարօ Եսայեան:

Այս համերգին մասին *Հասկի* յօդուածագիրը կը գրէ. «Ձգալի չափով եւ գործնական գետնի վրայ, ՇՆՈՐՀԱԼԻ երգչախումբը իր նախկին թեքնիք «սխալներ»ը (եթէ կարելի ըլլայ այդպէս ըսել) սրբագրած է. եղանակը եւ բառերը հաւասար արտայայտչականութեամբ մատուցանելով ունկնդիրներուն, բառ եւ երգ զուգընթաց էին: Բոլոր ձայներն ալ ներդաշնակ *մելոտի* մը կը կազմէին»³³⁷:

³³⁶ Ծահանդուխտ, « ՇՆՈՐՀԱԼԻ երգչախումբին համերգը՝ 20ամեակի հանդիսութիւն մը», *Ազդակ*, 15 Դեկտեմբեր 1993:

³³⁷ Ունկնդիր, «ՇՆՈՐՀԱԼԻ երգչախումբի սրբազան համերգը», *Հասկ*, Նոյեմբեր-Դեկտեմբեր 1994:

«Շնորհալի» երգչախումբը Ամթիլիասի մայրավանքի մուտքին, 3 Յուլիս 1995

«Շնորհալի» երգչախումբի 1995ի տարեկան համերգը՝ ղեկավարութեամբ Մեղրիկ վրդ. Բարիքեանի եւ նուիրուած Կիլիկիոյ Աթոռին նորընտիր ու նորօծ գահակալին՝ Արամ Ա. կաթողիկոսին, տեղի կ'ունենայ 3 Յուլիսի երեկոյեան, Ազգային եղիշէ Մանուկեան վարժարանի «Սիրան Մանուկեան» սրահին մէջ: Այս համերգին ներկայ կ'ըլլան Ամենայն Հայոց հայրապետ Գարեգին Ա. կաթողիկոս, Երուսաղէմի եւ Պոլսոյ պատրիարքները, Կիլիկիոյ միաբանութեան հայրերը, կաթողիկոսական ընտրութեան եւ օծման հանդիսութեան եկած պատգամաւորները, հայ երեսփոխաններ, ազգային մարմիններու ներկայացուցիչներ եւ հրաւիրեալներ:

Համերգը կը սկսի «Հայր մեր»ով եւ Լիբանանի ու Հայաստանի քայլերգներով, որոնց կը յաջորդէ Անանիա Ծիրակացի՝ «Ի քէն հայցեմք» (մշակ. Խորէն Մէյխանէճեանի), անանուն հեղինակ՝ «Խնկի ծառին» (մշակ. Եղուարդ Յակոբեանի), Սահակ Զորափորեցի՝ (մշակ, Զարեհ եպս. Ազնաւորեանի) եւ Ալ. Յարութինեան՝ «Հայրենիքիս հետ» խմբերգները: Ապա Սեդրակ Սեդրակեանի երեք մասերէ բաղկացած «Սրբազան սոնաթ»ը դաշնամուրի վրայ կը նուագեն Զեւլա Մարկոսեան, Մանա Մանուկեան եւ Թամար Գապագեան՝ իւրաքանչիւրը մէկ մաս: Յայտագիրը կը շարունակուի Մեսրոպ Մաշտոցի «Անկանիմ առաջի քո», «Ծով կենցաղոյս», «Զղջման իմոյ» եւ Անանիա Ծիրակացիի «Վասն մերոյ փրկու-

թեան» խմբերգներով, որոնց բոլորին մշակումը կատարած է Սեդրակ Սեդրակեան: Կ'երգուի նաեւ Զարեհ եպս. Ազնաուրեանի «Ով երանեալ սուրբ վկայք» շարականը, որ հատուած մըն է «Ապրիլեան Նահատակաց շարական» գործէն (մշակ. Երուանդ Երկանեանի): Ապա դարձեալ դաշնամուրի մենանուագ մը կը յաջորդէ՝ Խ. Աւետիսիանի «Սոնաթ»ը՝ Մարօ Եսայեանի մեկնաբանութեամբ:

Յայտագրի երկրորդ բաժնով կը ներկայացուի հայկական օփերանտէի հատուածներ, ինչպէս՝ Արմէն Տիգրանեանի «Դալիթ Բէկ»ի «Կենաց երգ»ն ու «Անուշ»ի խելագարութեան տեսարանը եւ Վ. Տիգրանեանի «Սօս Վարդիթեր»ի «Վարդիթերի արիան»: Այս արիաները կը մենակատարէ արհեստավարժ երգչուհի Թագուհի Թէքեան-Խաչերեան: Յայտագիրը կը շարունակուի Արա Մանաշի «Առաջին մայր Հայաստան», Էտկար Յովհաննէսեանի «Հայաստան», Ներսէս Ծնորհալիի «Նոր Ծաղիկ» (մշակ. Երուանդ Երկանեանի) եւ Ժողովրդական երգ՝ «Զարթիր, Լաօ» (մշակ. Երուանդ Երկանեանի): Դարձեալ դաշնակի նուագով հանդէս կու գան Մեղրի Սեդրակեան՝ Արամ Խաչատուրեանի «Թոքաթա»ն ներկայացնելով, եւ Մարալ Աշեան՝ Սեդրակ Սեդրակեանի «Սրբազան նախերգանք եւ խուսանուագ» գործով: Համերգի իւրայատուկ յայտագիրը իր աւարտին կը հասնի Ա. Յարութիւնեանի «Զօն՝ Մեսրոպ Մաշտոցի» եւ Մեղրիկ վրդ. Բարիքեանի մշակումով՝ երկու կաթողիկոսներուն նուիրուած «Գոհութիւն» խմբերգներով:

Երգչախումբի մեներգիչներն են Խորէն վրդ. Տողրամաճեան, Արմինէ Խառնըլեան, Սեդա Գանթարձեան, Լեւոն Հասըրձեան, Մելքոն Հովսէփեան, եւ Աւօ Մկրտիչեան: Համերգի երգչախմբային եւ մեներգի բաժիններուն դաշնակի ընկերակցութիւնը կը կատարէ Մարօ Եսայեան:

Այս համերգի մասին *Ազդակի* յօդուածագիրը կը գրէ. «ՇՆՈՐՀԱԼԻ երգչախումբը մեծ ուստում արձանագրած է համատարր ձայնային ներդաշնակութեամբ քառաձայն ու բազմաձայն համերգներ ներկայացնելու: Խմբավար հայր սուրբը ջանք չէ խնայած այս համերգը պատրաստելու բժախնդրութեամբ: Թէ խմբական եւ թէ՛ մեներգի բաժինները մեկնաբանւեցան ըստ պատշաճի, մանաւանդ՝ կարգ մը երգեր կատարելով հաճոյալուր ներդաշնակութեամբ»³³⁸:

Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան Քրիստոնէական դաստիա-

³³⁸ Ս.Պ. «ՇՆՈՐՀԱԼԻ երգչախումբին համերգը՝ նուիրուած Արամ Ա. կաթողիկոսին», *Ազդակ*, 8 Յուլիս 1995:

Մեղրիկ վրդ. Բարիքեան կը ղեկավարէ «Շնորհալի» երգչախումբը

րակութեան բաժանմունքը 1996 տարին կը սկսի Ս. Ծննդեան համերգով, որ տեղի կ'ունենայ 3 Յունուար 1996ի երեկոյեան, Կաթողիկոսարանի Մայր տաճարին մէջ: «Շնորհալի» երգչախումբի կատարողութեամբ եւ Մեղրիկ վրդ. Բարիքեանի ղեկավարութեամբ տեղի ունեցող համերգի մտայղացումը եւ բարձր հովանաւորութիւնը կը պատկանի ՆՍՕՏՏ Արամ Ա. կաթողիկոսին: Համերգին կ'ընկերանայ 12 հոգիներէ բաղկացած նուագախումբ մը՝ սրինգ, նրբասրինգ, ջութակ, թալիթակ եւ երգեհոն: Համերգին իրենց մասնակցութիւնը կը բերեն լիբանանահայ արուեստագէտներ Թագուհի Թէքեան-Խաչերեան³³⁹ եւ Գէորգ Պէպէճեան³⁴⁰, երգչա-

³³⁹ Թագուհի Թէքեան-Խաչերեան շրջանաւարտ է Լիբանանի պետական երաժշտանոցէն՝ իբրեւ դաշնակահարուհի, ապա իբրեւ երգչուհի: Այնուհետեւ իր երգարուեստը կատարելագործած է Ֆրանսայի մէջ (Նիս), ապա Երեւան՝ Գոհար Գասպարեանի հսկողութեան տակ: Մէկէ աւելի անգամներ պարգեւատրուած է իբրեւ մենակատար: 1970էն սկսեալ կը դասաւանդէ դաշնակ եւ ճայնամարզութիւն: «Բարսեղ Կանաչեան» երաժշտական քոլէճի երգի ամպիոնի վարիչն է:

³⁴⁰ Գէորգ Պէպէճեան ծնած է Հալէպ, 1949ին: 1980ին շրջանաւարտ եղած է Լիբանանի պետական երաժշտանոցէն: Տարիներով երաժշտութեան ուսուցիչ եղած է ազգային վարժարաններու մէջ: 1996էն սկսեալ երգի դասախօս է Համազգայինի «Բարսեղ Կանաչեան» երաժշտական քոլէճի եւ Քասիլիքի համալսարանի երաժշտական բաժանմունքին մէջ:

խումբի մենակատարներ՝ Սեդա Գանթարձեան եւ Համազասպ Մաթոյեան, ինչպէս նաեւ երկու փոքրիկ մեներգողներ՝ Սարին Ազնաւորեան եւ Մարիա-Էլէն Պարտազձեան: Որպէսզի հանդիսատեսը Ս. Ծննդեան խորհուրդը ամբողջութեամբ կարենայ ըմբռնել, երգերուն միջեւ կը կատարւի Յիսուս Մանուկի հրաշափառ ծննդեան շուրջ հոգեւոր խորհրդածութիւններ եւ Աստուածաշնչական ընթերցումներ Հոգշ. Տ. Առէն աբղ. Միհրանեանի եւ Անի Եփրեմեանի կողմէ: Հանդիսատեսին կը բաժնուի յատուկ գունագեղ երկկեզու յայտագիր-գրքոյկ մը, որ կը պարունակէ համերգի ամբողջ ծրագիրը, ներառեալ երգերը՝ բառերով, եւ միջանկեալ խորհրդածական հատուածները:

«Ծնորհալի» երգչախումբի համերգը կը սկսի «Հայր մեր»ի քառաձայն երգեցողութեամբ եւ կը շարունակուի Դանիէլ Մարգարէի «Օրհներգութիւն» (մշակում Կոմիտասի) փառաբանութեան երգով: Ապա Թագուիի Թէքեան կը մեկնաբանէ Կունօ-Պախի «Ողջոյն քեզ Մարիամ» (Աէ Մարիա) եւ Խորենացի-Արա Պարթեւեանի «Մայր եւ Կոյս» երգերը. վերջին երգին կը միանայ նուագախումբը: Երգչախումբը՝ նուագախումբին ընկերակցութեամբ, կը մատուցէ Խորենացի-Կոմիտասի «Սուրբ ԶԱստուածածինն» եւ Խորենացի-Ազնաւորեանի «Խորհուրդ Մեծ» երգերը: Այնուհետեւ Գէորգ Պէպէձեան կը մեներգէ Նարեկացի-Սեդրակեանի «Աչքն ծով» եւ Պաղտասար Դպիր-Ն. Տիգրանեանի «Ի ննջմանէդ» երգերը: Երգչախումբը արաբերէն լեզուով կը ներկայացնէ հայր Մանսուր Լապաքիի «Ծննդեան գիշեր» երգը, որուն քառաձայն երգչախումբի համար յարմարեցումը կատարած է հայր Մեղրիկ:

Զարեհ սրբազանին յօրինումներէն կ'երգուին Ծննդեան երգեր՝ «Նոր տարի», «Այսօր տօն է» եւ «Օրօր Յիսուս Մանուկին» (այս վերջին երգը մենակատարութեամբ փոքրիկն Սարին Ազնաւորեանի): Իսկ հայր Մեղրիկի՝ երգչախումբի համար կատարած մշակումներէն կ'երգուին «Լոյս ի լուսոյ», Աւետիս Նազարեանի «Կաղանդ Պապան եկեր է», Խորենացիի «Անսկիզբն բանն» եւ «Կաղանդ Պապան ուշ է մնացեր» երգերը: Ապա երգչախումբը յաջորդաբար կը ներկայացնէ Կաղանդի աւանդական երգեր՝ «Հրեշտակք աւետիս կու տան», «Ծանփ զարկ, աշխարհ» եւ «Լուռ գիշեր, սուրբ գիշեր», որուն մեներգով կ'ընկերակցի փոքրիկն Մարիա-Էլէն Պարտազձեան: Յայտագրի վերջին մասով երգչախումբը կը հնչեցնէ Սեդրակեանի «Ալէլուք Ծննդեան», Կոմիտասի «Ով Զարմանալի» եւ «Այսօր ծայնն Հայրական» երգերը: Ծննդեան համերգը իր լրումին կը հասնի Հայաստանի օրհներգի կատարումով: Համերգի երգեհոնա-

հարն է Մարո Եսայեան, որ 1991էն սկսեալ մնայուն դաշնակահարուիին է «Շնորհալի» երգչախումբին եւ երգեհոնահարը Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Մայր տաճարին:

Մեղրիկ արք. Բարիքեան, 19 Դեկտեմբեր 2019
Լուսանկարը՝ Լուսեր Արթինեանի

Համերգի աւարտին վեհափառ հայրապետը կը գնահատէ կատարւած աշխատանքը՝ յատուկ շնորհակալութիւն յայտնելով Զարեհ արք. Ազնաւորեանին: Ան կը գնահատէ երգչախումբի եւ նուագախումբի անդամները, մեներգողներն ու ասմունքողները եւ, գնահատելէ ետք հայր Մեղրիկին նախանձախնդիր աշխատանքը, անոր կը շնորհէ Վարդապետական լանջախաչ³⁴¹:

Երգչախումբը համերգ մը կու տայ 5 Յունիս 1996ին Նիկոսիոյ մէջ, կազմակերպութեամբ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան Քրիստոնէական դաստիարակութեան բաժանմունքի Կիպրոսի յանձնախումբին, բարձր հովանաւորութեամբ Արամ Ա. վեհափառ հայրապետին, եւ նախաձեռնութեամբ՝ Քրիստոնէական բաժանմունքի ընդհանուր վարիչ եւ

³⁴¹ Ներկայ մը, « Ծննդեան անմախընթաց համերգ Ամթիլիասի մէջ», Հասկ, Յունւար 1996:

երգչախումբի հիմնադիր Զարեհ արք. Ազնաուրեանի: Համերգը տեղի կ'ունենայ Մելգոնեան կրթական հաստատության ընդարձակ սրահին մէջ եւ կը տեւէ շուրջ երկու ժամ առանց դադարի՝ հրամցնելով հայ հոգեւոր եւ ժողովրդական երաժշտութեան այլազան նմոյշներ:

Նիկոսիոյ համերգը կը սկսի Տէրունական աղօթքով եւ կը շարունակուի փունջ մը շարականներով՝ «Ի Քէն հայցեմք», «Խնկի ծառին», «Էջմիածինի Հօրէ», «Անկանիմ առաջի քո», «Ծով կենցաղոյս», «Հղջման իմոյ», «Վնաս մերոյ փրկութեան», «Ս. զԱստուածածին», «Սուրբ Սուրբ» եւ «Գոհութիւն»: Յայտագրի երկրորդ մասով «Շնորհալի» երգչախումբը կը ներկայացնէ՝ «Խօսք իմ որդուն», «Հայաստան», «Մօր սիրտը» եւ «Զօն Մեսրոպ Մաշտոցին» խմբերգները: Սոփրանօ Թագուհի Թէքեան-Խաչերեան կը մեկնաբանէ Կանաչեանի «Օրօր»ը, «Ով Զարմանալի» շարականը եւ «Դաւիթ Բէկ» օփերայէն հատուածներ: Համերգի աւարտին երգչախումբը կը հնչեցնէ «Կիլիկիա» խմբերգը եւ Հայաստանի օրհներգը: Համերգի մենակատարներն են Արմինէ Խառնըլեան, Սեդա Գանթարձեան³⁴² եւ Համազասպ Մաթոյեան: Մարօ Եսայեան դաշնակահարուին է:

Այս համերգին մասին յատուկ *Ազդակ*ին յղուած յօդուածին մէջ թղթակիցը կը գրէ. «Երիտասարդ, տաղանդաւոր եւ անհունօրէն համեստ իր խմբավարին՝ Մեղրիկ Վրդ. Բարիքեանի ծարտար եւ ինքնավստահ ղեկավարութեան տակ, երգչախումբը մեզ մագնիսացուց, առինքնեց, մեզ տանելով 50-ական թուականներու Պէյրութին, երբ լիբանանահայութիւնը կ'ապրէր Բ. Կանաչեանի ԳՈՒՍԱՆ երգչախումբին փառքի օրերը»³⁴³:

Մեղրիկ վրդ. Բարիքեանի արտասահման մեկնումին պատճառով «Շնորհալի» երգչախումբին ջախը կը յանձնուի Պարթեւ աբեղայ Կիլիմեանին:

³⁴² Սեդա Գանթարձեան շրջանաւարտ է Պէյրութի «Բարսեղ Կանաչեան» երաժշտական քոլէճէն եւ 1990էն սկսեալ անդամ ու մենակատար է «Շնորհալի» երգչախումբին:

³⁴³ Վարդան Թաշճեան, «ՇՆՈՐՀԱՆԻ երգչախումբին համերգը Կիպրոսի մէջ», *Ազդակ*, 10 Յունիս 1996:

ՊԱՐԹԵՒ ԱԲՂ. ԿԻԼԻԿԻՄԵԱՆ

«Շնորհալի» երգչախումբը՝ Պարթև արդ. Կիլիմեանի³⁴⁴ ղեկավարությամբ, 5 Դեկտեմբեր 1996ին հանդես կուգայ հայ հոգեւոր երաժշտութեան համերգով, որ տեղի կ'ունենայ Անթիլիասի կաթողիկոսարանի Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ Մայր տաճարին մէջ: Այս համերգին իրենց մասնակցութիւնը

Պարթև արդ. Կիլիմեան

³⁴⁴ Պարթև վրդ. Կիլիմեան՝ աւագանի անունով Պերժ, ծնած է Հալէպ, 28 Յունւար 1976ին: Նախակրթութիւնը ստացած է Պէյրութի Ազգ. Քառասնից Մանկանց վարժարանին մէջ: 1987ին ընդունուած է Սեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան դպրեվանքը, ուր աւարտելով եօթնամեայ Աստուածաբանական եւ հայագիտական ուսումնական ծրագիրը, 1995ին ձեռնադրուած ու օծուած է կուսակրօն եկեղեցական: 1995-1998 վարած է Մայր տաճարի դպրապետի եւ փոխլուսարարապետի, իսկ դպրեվանքին մէջ՝ հսկիչի եւ փոխտեսուչի պաշտօններ: Դպրեվանքին մէջ դասաւանդած է եկեղեցական երաժշտութիւն, շարականի աստուածաբանութիւն, ծիսագիտութիւն եւ այլ նիւթեր: 1998-2001 յաճախած է Հռոմի Քահանայապետական արեւելագիտութեան կաճառը (Pontificio Istituto Orientale), ուրկէ վկայուած է Մագիստրոսի տիտղոսով՝ Ծիսագիտութեան եւ արեւելագիտութեան ճիւղերուն մէջ: Պարթև վրդ. Կիլիմեան յաճախած է Համազգայինի «Բարսեղ Կանաչեան» երաժշտական քոլէճը, նաեւ անձնական դասեր առած է երաժիշտ Սեդրակ Սեդրակեանէն, ինչպէս նաեւ Իտալիոյ մէջ հետեւած է երաժշտական անձնական դասընթացներու: Ուսանողական օրերուն՝ Հռոմի մէջ, ան կազմած ու ղեկավարած է «Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ» երկսեռ երգչախումբը: 2002-2005 վարած է դպրեվանքի տեսուչի պաշտօնը:

կը բերեն Սալբի Քէլէշեան եւ Ալեքսի Վարդանեան՝ մեներգներով, դաշնակի ընկերակցութեամբ Մարալ Աշճեանի: Երգչախումբի մենակատարներն են Համազասպ Մաթոյեան, Սեդա Գանթարձեան եւ Արմինէ Խառնըլեան: Երգչախումբի դաշնակահարն է Մարօ Եսայեան:

Համերգին սկիզբը երգչախումբը կը կատարէ Եկմալեան՝ «Հայր մեր», Ծնորհալի-Կոմիտաս՝ «Օրհնեալ է Աստուած», Ծնորհալի-Գր. Փիտէճեան՝ «Նորահրաշ» եւ Ծնորհալի-Կոմիտաս՝ «Ով է որպէս Տէր» շարականները: Յայտագիրը կը շարունակուի Սալբի Քէլէշեանի մեկնաբանած՝ «Յիսուս Քրիստոս» (անծանօթ հեղինակ-մշակ. Վարդան Սարգսեան), «Այսօր տօն է» (անծանօթ հեղինակ-մշակ. Ռուբէն Գրիգորեան) եւ «Հաւուն հաւուն» (Նարեկացի-Ռ. Աթայեան) հոգեւոր երգերով:

Ապա դարձեալ «Ծնորհալի» երգչախումբը՝ Կիւլիմեանի ղեկավարութեամբ, կը ներկայացնէ չորս խմբերգներ՝ «Սա է իմ Աստուած» (Ստ. Սիւնեցի-մշ. Պարթեւ աբղ. Կիւլիմեան), «Խնկի ծառին նման ես» (անծանօթ հեղինակ-Եղուարդ Յակոբեան), «Գոհանամք զքէն» (մշակ. Կոմիտաս) եւ «Գովիմ երուսաղէմ զՏէր» (խօսք եւ երգ՝ Կոմիտաս):

Այնուհետեւ մեներգներով հանդէս կու գայ Ալեքսի Վարդանեան՝ երգելով «Հաւիկ» (խօսք եւ երգ՝ Նարեկացի, մշակ. Ռուբէն Գրիգորեան) եւ «Աչքն ծով» (Նարեկացի-մշակ. Վարդան Սարգսեան) երգերը: Իսկ Սալբի Քէլէշեան կը ներկայացնէ երկու երգ՝ «Սայլն այն իջանէր» (Նարեկացի-Ռ. Աթայեան) եւ «Այսօր մեռեալք» (մշակ. Վարդան Սարգսեան): Համերգը իր աւարտին կը հասնի «Ծնորհալի»ի կատարումով Եկմալեանի «Ամէն Հայր սուրբ», Մեղրիկ սրբազան Բարիքեանի մշակած «Գոհութիւն» եւ Կոմիտասի «Հայրապետական Մաղթերգ» խմբերգներով:

27 Մարտ 1998ին, բարձր հովանաւորութեամբ ՆՍՕՏՏ Արամ Ա. կաթողիկոսին եւ ղեկավարութեամբ հոգշ. Տ. Պարթեւ աբղ. Կիւլիմեանի, «Ծնորհալի» 61 հոգինոց երգչախումբը հոգեւոր համերգ մը կու տայ՝ նուիրուած Հայաստանի մէջ Քրիստոնէութեան պետական կրօն հռչակման 1700ամ-

---

նը: 2005ին ծառայութեան մեկնած է Հիւսիսային Ամերիկայի Արեւմտեան թեմէն ներս, իբրեւ Քրիստոնէական դաստիարակութեան գրասենեակի վարիչներէն մին, յատկապէս ստանձնելով թեմի պատանեաց ու երիտասարդաց խմբակներու պատասխանատուութիւնը եւ նոր սերունդի դաստիարակութիւնը: Վերակազմած ու ղեկավարած է «Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ» երիտասարդաց երգչախումբը: Այժմ ան կը դասաւանդէ հայերէն, հայոց պատմութիւն, կրօն եւ երաժշտութիւն Փասատինայի ՀԲԸ Միութեան «Վաչէ եւ Թամար Մանուկեան» երկրորդական վարժարանին մէջ: Ներկայիս Կիլիկիոյ միաբանութեան մաս չի կազմեր:

«Շնորհալի» երգչախումբ՝ Պարթև արք. Կիլիմեանի խմբավարությամբ

եակին եւ «Շնորհալի» երգչախումբին 25ամեակին: 1700ամեակի Ուխտագնացութեան յանձնախումբին կողմէ կազմակերպուած այս համերգը տեղի կ'ունենայ կաթողիկոսարանի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Մայր տաճարին մէջ: Համերգին ծրագրի մասին բացատրութիւն տալով՝ ղեկավարը ուխտաւոր ունկնդիրներուն ուղղուած գրութեամբ կը ներկայացընէ յայտագրին մաս կազմող երգերուն տրամաբանական կառոյցը: Յայտագիրը կը սկսի Մ. Եկմալեանի «Հայր մեր»ով, կը շարունակուի Քրիստոսի ծնունդը աւետող երգերով՝ «Այսօր տօն է» (մշակ. Զ. արք. Ազնաւորեանի) եւ «Ալէլուիա ծննդեան» (մշակ. Ս. Սեդրակեանի): Ապա երգչախումբը կը հնչեցնէ Կոմիտասի մշակած երգերը՝ «Ով զարմանալի» եւ «Այսօր ձայնըն», «Նայեաց սիրով» (Երուանդ Երկանեանի մշակ.), «Այսօր անձառ» (Եղուարդ Թորիկեանի մշակ.) եւ «Տարածեալ» (Պարթև արք. Կիլիմեանի մշակ.):

Յայտագրին մէջ երգչախումբին մաս կազմող 11 անդամներէ բաղկացած «Կոմիտաս» արական երգչախումբը՝ խմբավարութեամբ Պարթև արք. Կիլիմեանի, կը ներկայացնէ հինգ խմբերգներ՝ Կոմիտաս՝ «Սիրտ իմ սասանի», Շահան Ռ. Պէրպէրեան՝ «Խաչը (թէ պաշտումի)» եւ «Ետեւէս եկուր», «Յիշեսցուք» եւ Ներսէս Շնորհալի-Զարեհ արք. Ազնաւորեան՝ «Նոյն եւ նման»:

Արամ Ա. կաթողիկոս իր պատգամը կ'ուղղէ «Շնորհալի»ի ելոյթի աւարտին

Սովորանօ Թագուիի Թէքեան-Խաչերեան կը մեկնաբանէ Ռ. Աթայեան՝ «Տիրամայր» եւ Շահան Ռ. Պէրպէրեան՝ «Լուսաւորչի կանթեղը» երգերը: Ապա երգչախումբը կը կատարէ Կոմիտաս՝ «Գովեմ, Երուսաղէմ, զՏէր» եւ «Առաւօտ լուսաբեր» շարականները, Վահան Պէտէլեան՝ «Եկեղեցին հայկական», Սեպուհ Աբգարեան՝ «Ուխտաւորներու հիմներգ», Մեղրիկ վրդ. Բարիքեան՝ «Գոհութիւն» երգերը: Հոգեւոր համերգը իր աւարտին կը հասնի Կոմիտաս՝ «Տէր, կեցո՛ղիւ զՀայս» եւ «Հայրապետական մաղթերգ» խմբերգներով: Դաշնակի եւ երգեհոնի ընկերակցութիւնը կը կատարէ Մարօ Եսայեան: Երգչախումբի մեներգողներն են Սեդա Գանթարձեան, Համազասպ Մաթոյեան, Գրիգոր Ալոզեան եւ Արմիկ Խառնուլեան:

Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսարանին մէջ տեղի ունեցած միութնօրինէքի ու Հայաստանի կողմէ քրիստոնէութիւնը իբրեւ կրօն ընդունման 1700ամեակի զանազան ձեռնարկներու ծիրին մէջ, 25 Մայիս 2001ին Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Մայր տաճարին մէջ «Շնորհալի» երգչախումբը հանդէս կու գայ երգչախմբային եւ նուագային համերգով՝ ղեկավարութեամբ Մեղրիկ վրդ. Բարիքեանի եւ կատարողութեամբ Կի Մանուկեանի: Համերգին ներկայ կ'ըլլան Միջեկեղեցական միջազգային համագումարին մասնակցող օտար եկեղեցիներու ներկայացուցիչներ,

հրաւիրեալներ եւ հոծ բազմութիւն մը: Երգչախումբը կը կատարէ «Սաղմոս 33», «Եղիայի արիա», «Մարիամ Մագթաղենացիի երգ», «Քրիստոս յարեալ», «Խորհուրդ խորին», «Ռեքուիեմ» եւ շարք մը այլ սրբազան մեղեդիներ, որոնց երաժշտական մշակումները կատարուած էին Զարեհ արք. Ազնաւորեանի, Աոնօ Պապաճանեանի, Ստեփան Էմմիեանի, Վահրամ Էմմիեանի եւ այլ երաժիշտներու կողմէ: Օտար եկեղեցիներու ներկայացուցիչներու ի պատիւ՝ երգչախումբը կը կատարէ նաեւ միջեկեղեցական կարգ մը երգեր: Համերգի երկրորդ բաժինով կը կատարուի Կի Մանուկեանի³⁴⁵ յօրինած «Խաւարէն դէպի լոյս» քանթաթան՝ ձօնուած 1700ամեակին: Այս ութ բաժիններէ բաղկացած քանթաթան, որուն բառերը «Տէր Ողորմիա» աղօթքին բառերն են եւ կը ներկայացուի սենեկային նուագախումբին ընկերակցութեամբ, խոր տպաւորութիւն կը ձգէ ներկայ օտար թէ հայ ունկնդիրներուն վրայ³⁴⁶:

«Շնորհալի» երգչախումբը՝ ղեկավարութեամբ հոգշ. Տ. Պարթեւ վրդ. Կիւլիմեանի, կը շարունակէ իր առաքելութիւնը շնորհիւ երգչախումբի պատասխանատուներուն եւ անդամ-անդամուհիներուն զոհողութեան՝ տէր կանգնելու հայուն մշակութային ժառանգութեան եւ տարածելու հոգեւոր եւ աշխարհիկ երաժշտութիւնը: Երգչախումբի հիմնադրութեան 30ամեակի համերգը տեղի կ'ունենայ 19 Նոյեմբեր 2003ին, Ազգ. Եղիշէ Մանուկեան վարժարանի «Սիրան Մանուկեան» հանդիսասրահին մէջ, հովանաւորութեամբ՝ ՆՍՕՏՏ Արամ Ա. վեհափառ հայրապետին: Յայտագիրը կը սկսի Մ. Եկմալեանի «Հայր մեր»ով եւ կը շարունակուի Շնորհալի-Շ. Ռ. Պէրպէրեան՝ «Քրիստոս Պատարագեալ», Կոմիտաս՝ «Աստուածային երկնային», Զարեհ արք. Ազնաւորեան՝ «Նորոգէ զիս Հաղորդութեամբ», Կոմիտաս՝ «Քաջամարտիկ Սուրբ Նահատակ» (շարական Սրբոյն Գէորգայ զօրավարին), Մակար Եկմալեան՝ «Այսօր մեռեալք», Նշան Յ. Սերգոյեան՝ «Ով գերահրաշ Ծաղիկ», Վահան Պէտէլեան՝ «Տաղ Սուրբ Մեսրոպայ» եւ Բ. Կանաչեան՝ «Հայրենի կարօտ» խմբերգներով:

Ապա յայտագիրը կը շարունակուի աշխարհիկ երգերու փունջով մը՝

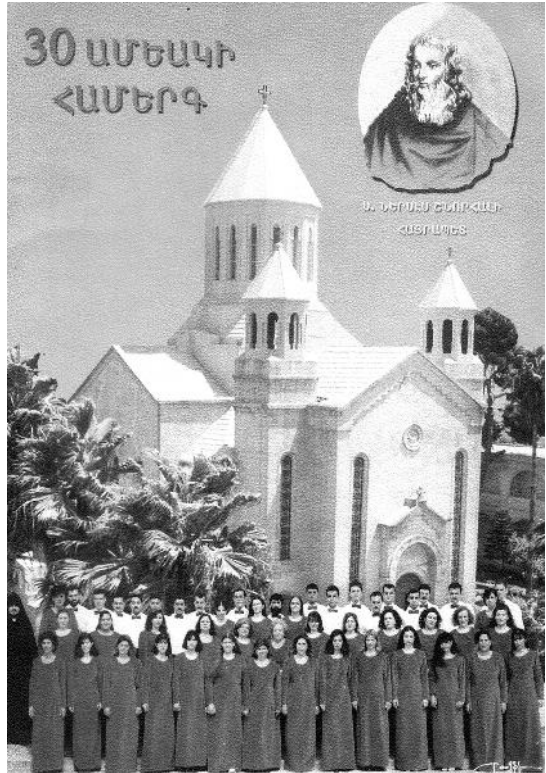
³⁴⁵ Կի Մանուկեան (ծն. 1976) լիբանանահայ երաժիշտ եւ դաշնակահար է: Ան չորս տարեկանին սկսած է դաշնակ նուագել, հինգ տարեկանին ելոյթ ունեցած է պատկերասփիւռէն, իսկ վեց տարեկանին հրաւիրուած է նուագելու Պէյրութի նախագահական պալատին մէջ: Կի եօթը տարեկանին կը յօրինէ զործ մը, զոր մրցանակի կ'արժանանայ: Ան 1994էն սկսեալ հանդէս կու գայ ասպարէզային ելոյթներով:

³⁴⁶ «1700ամեակ՝ երգչախմբային ու նուագային համերգ», *Ազդակ*, 31 Մայիս 2001:

Կարա Մուրզա՝ «Մահ քաջորդւոյն» (մշակ. Սեդրակ Սեդրակեան), Խորէն Մէլիսանէճեան՝ «Գովք Եղեսիոյ», Թաթուլ Ալթունեան՝ «Լուսնակ գիշեր», Աշոտ Պատմագրեան՝ «Հայրենի կարօտ», Կարօ Զաքարեան՝ «Կկոնդաս եար», Կոմիտաս՝ «Հարսանեկան վեց երգեր» եւ Բ. Կանաչեան՝ «Յայգերգ», մենակատարութեամբ՝ Շողիկ Թորոսեանի: Այնուհետեւ երգչախումբը կը մեկնաբանէ Կարօ Զաքարեան՝ «Դերիկօ եւ Զան Մարալ», Երուանդ Երկանեան՝ «Հոյ, իմ նազանի եարը», Արմէն Տիգրանեան՝ «Բարձր սարեր» Սարոյի արիան «Անուշ» օփերայէն, Թաթուլ Ալթունեան՝ «Հոյ Նար», Բ. Կանաչեան՝ «Բամ փորոտան», Խաչատուր Աւետիսեան՝ «Հայաստան» խմբերգները: Յայտագիրը իր աւարտին կը հասնի Կոմիտաս՝ «Տէր, կեցո՛ղ դու զՀայս» ու «Ազգային օրհներգ» եւ Զարեհ արք. Ազնաւորեան՝ «Կիլիկիա» խմբերգներով: Այս երկար համերգի դաշնակահարուհիներն են Յասմիկ Գասպարեան եւ Սիրվարդ Պոյաճեան: Երգչախումբի մենակատարներն են Համազասպ Մաթոյեան, Սեդա Գանթարճեան, Արմէն Յովսէփեան, Յովինէ Մելքոնեան եւ Մելքոն Հովսէփեան:

«Շնորհալի»ն՝ 60 անդամներով, իր երթը կը շարունակէ վեհափառ հայրապետներուն մնայուն քաջալերանքով եւ աջակցութեամբ: 2004ին ՆՍՕՏՏ Արամ Ա. վեհափառը 2004 տարին կը հռչակէ «Հայ ընտանիքի տարի», եւ գաղութին մէջ տեղի կ'ունենան ձեռնարկներ՝ նուիրուած հայ ընտանիքին: «Շնորհալի» երգչախումբը՝ խմբավարութեամբ դպրեվանքի տեսուչ հոգջ. Տ. Պարթեւ վրդ. Կիւլիմեանի, 2004ի իր տարեկան համերգը կը ձօնէ հայ ընտանիքին: Այս համերգը, որ վեհափառի բարձր հովանաւորութիւնը կը վայելէ, տեղի կ'ունենայ 5 Դեկտեմբեր 2004ին Ազգ.

«Շնորհալի» երգչախումբ

Եղիշէ Մանուկեան վարժարանի «Սիրան Մանուկեան» սրահին մէջ: Համերգին ներկայ կ'ըլլայ Արամ Ա. կաթողիկոս՝ իր շուրջը ունենալով միաբան հայրեր, ինչպէս նաեւ կաթողիկոսութեան հիւրը եղող Եկեղեցիներու համաշխարհային խորհուրդի օտար անդամներ:

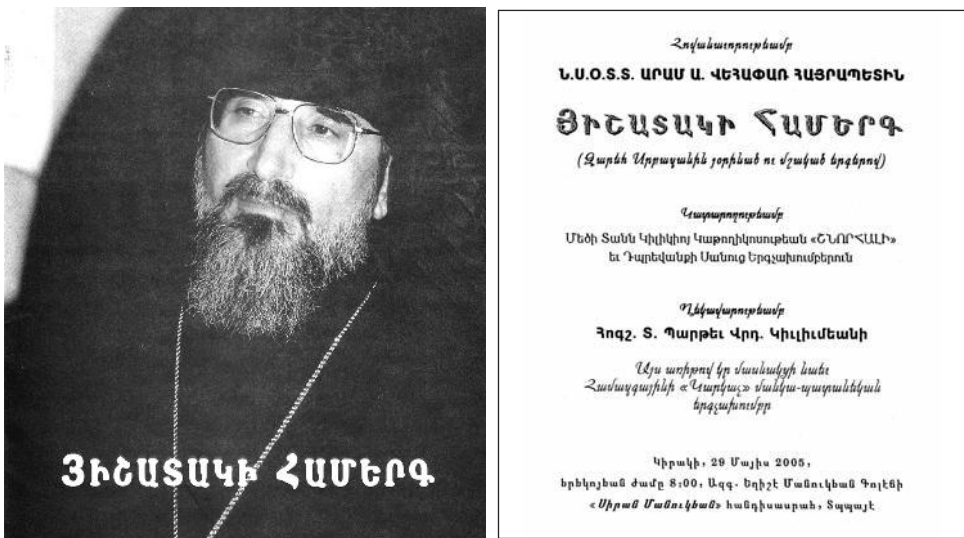
Համերգի յայտագիրը կը բաղկանայ երկու բաժիններէ եւ ունի հոգեւոր ու աշխարհիկ երգերու, ինչպէս նաեւ Արմէն Տիգրանեանի օփերաներէն հատուածներու մատուցում եւ մեներգներ: Յայտագիրը կը սկսի Մ. Եկմալեանի «Հայր մեր»ով եւ կը շարունակուի Կոմիտաս՝ «Տէր, կեցո՛ղ ու զՀայս», Գրիգոր Փիտէճեան՝ մշկմ. «Անձինք նուիրեալք», Արա Պարթեւեան՝ «Միայն Սուրբ եւ Ամէն Հայր սուրբ» եւ «Մայր եւ կոյս» (տաղ Ս. Աստուածածնայ) շարականներով: Յայտագիրը կը շարունակուի Բ. Կանաչեանէն երկու երգերով՝ «Խաղաղ գիշեր» եւ «Ավարդի երազը», ապա Աշոտ Պատմագրեանէն երկու երգերով՝ «Եալալի» եւ «Եար գիւլա», Կոմիտաս՝ «Երազ», Գուրգէն Ալեմշահ՝ «Իմ երգը», Ռուբէն Գրիգորեան՝ մշկմ. «Կարսայ բերդը եւ շէխ Սաֆօ», «Անուշ» օփերայէն «Բարձր սարեր» Սարոյի արիան, եւ յայտագրին առաջին բաժինը կ'աւարտի Երուանդ Երկանեանի մշկմ. «Հոյ, իմ Նազանի եարը» խմբերգով:

Յայտագրի երկրորդ բաժինով կը ներկայացուի Արա Մանաշ՝ «Հայրիկ, հայրիկ», Մակար Եկմալեան՝ «Ճախարակ», Արա Պարթեւեան՝ «Մօր սիրտը», Համբարձում Պէրպէրեան՝ «Կ'անձրեւէ տղաս», Էտկար Կիանձումեան՝ (մշկմ. Հրաչ Կիւրիւլեան) «Իմ անոյշ հայրենիք», Էտկար Յովհաննէսեան՝ «Հայաստան», Խաչատուր Աւետիսեան՝ «Հայաստան» երգերը: Այնուհետեւ կը մեկնաբանուի Կոմիտասի վեց «Հարսանեկան երգեր» եւ Արմէն Տիգրանեանի «Դաւիթ Բէկ» օփերայէն «Գուսանի երգը»: Համերգը իր լրումին կը հասնի Ալեքսանտր Յարութիւնեան՝ «Զօն Մեսրոպ Մաշտոցին», Կոմիտաս՝ «Ազգային օրհներգ» եւ Գաբրիէլ Երանեան՝ (մշկմ. Զարեհ սրբազան) «Կիլիկիա» խմբերգներով: Համերգին մեներգիչներն են Շողիկ Խառնըլեան-Թորոսեան, Կարինէ Աբրահամեան-Անդրանիկեան, Սեդա Գանթարձեան, Համազասպ Մաթոյեան, Արմէն Յովսէփեան, Կարօ Քելեշեան եւ Մելքոն Հովսէփեան: Համերգի երկու դաշնակահարուհիներն են Սիրվարդ Պոյաճեան եւ Յասմիկ Գասպարեան:

Համերգի աւարտին Արամ Ա. կաթողիկոս՝ խօսք առնելով, կ'արժեւորէ հայ երգը եւ կը շեշտէ հայ արժէքները գնահատելու անհրաժեշտութիւնը: Ան բարձրօրէն կը գնահատէ իւրաքանչիւր երգողի նուիրումը, յարատեւ փորձերուն ներկայութիւնը կաթողիկոսարանի յարկին տակ՝ վասն հայ երգի պահպանման: *Ազդակ* օրաթերթի յօդուածագիրը այս

համերգին մասին կը գրէ. «Հարկ է շնորհակալութիւն յայտնել հայր Պարթեւին, որ ամենայն բծախնդրութեամբ եւ ակնածանքով հակած է մեր ինքնուրոյն արուեստին վրայ, եւ զայն փոխանցած ո՛չ միայն ՇՆՈՐՀԱԼԻ-ի երկսեռ անդամներուն, այլեւ մեզի, համաշխարհայնացնող մթնոլորտներու մէջ տուայտող հանդիսականներու»³⁴⁷:

«Շնորհալի» երգչախումբի 2005ի տարեկան համերգը՝ Պարթեւ վրդ. Կիւլիմեանի խմբավարութեամբ, յիշատակի համերգ մըն է նուիրուած երջանկայիշատակ Զարեհ սրբազանին, առ այդ ալ յայտագրի երգացանկը ամբողջութեամբ կը բաղկանայ Զարեհ սրբազանին յօրինած եւ

Զարեհ սրբազան Ազնաւորեանին նուիրուած
«Շնորհալի»ի համերգի հրաւիրատուն

մշակած երգերէն: Այս համերգին «Շնորհալի»ին կողքին բաժին կը վերցընեն դպրեվանքի Սանուց երգչախումբը եւ Համալսարանի «Կարկաշ» երգչախումբը: (Այս մասին տեսնել Զարեհ սրբազանի անուան տակ):

«Շնորհալի» երգչախումբը՝ միշտ հաւատարիմ իր առաքելութեան, կը կատարէ տօնական օրերու պատարագներուն սրբազան երգեցողութիւնը, նաեւ տարեկան համերգներով կը տարածէ հայ հոգեւոր, դասական եւ ազգային խմբերգային արուեստը:

³⁴⁷ Շահանդուխտ, «ՇՆՈՐՀԱԼԻ երգչախումբը յաջող համերգով մը արժեւորեց հայ հարազատ երգը», *Ազդակ*, 8 Դեկտեմբեր 2004:

ԶԱՔԱՐ ՔԵՇԻՇԵԱՆ

2006ին «Շնորհալի» երգչախումբը կ'ունենայ նոր ղեկավար մը՝ Զաքար Քէշիշեան, որ արդէն հիմնադիր-խմբավար է քանի մը մանկապատանեկան երգչախումբերու եւ մնայուն գեղարուեստական ղեկավարն ու խմբավարն է Շուշիի «Վարանդա» եւ Պէյրութի «Կարկաչ» երգչախումբերուն: Ան «Շնորհալի»ն կը մարզէ եւ կը պատրաստէ համերգի, որ տեղի կ'ունենայ Պէյրութի ամերիկեան համալսարանի «Էսեմպլի հոլ» սրահին մէջ, Կիրակի, 15 Ապրիլ 2007ին՝ հովանաւորութեամբ եւ ներկայութեան Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Արամ Ա. կաթողիկոսին: Մօտաւորապէս մէկուկէս ժամ տեւած համերգին յայտագիրը, որ կը բաղկանայ երկու բաժիններէ, կը սկսի մեր հոգեւոր երաժշտութեան գանձերէն ութ շարականներով՝ Մ. Եկմալեան՝ «Հայր մեր» եւ «Սուրբ Սուրբ», Մովսէս Խորենացի-Երուանդ Երկանեան՝ «Ծագումն հրաշալի», Յակոբ Կլայեցի-Ե. Երկանեան՝ «Այսօր ցնծան», Շնորհալի- Ռ.Ալթունեան՝ «Նոր Ծաղիկ», Գր. Պահլաւունի-Կոմիտաս՝ «Ով զարմանալի», Յովհ. Երզնկացի-Կոմիտաս՝ «Այսօր ձայնն հայրական» եւ Յովհ. Մանդակունի-Կոմիտաս՝ «Գովեա Երուսաղէմ զՏէր»: Առաջին բաժինը կ'աւարտի Կոմիտասեան խճանկարով, որ կ'ընդգրկէ հինգ խմբերգներ՝ «Ինչու պինկէօլը մտար», «Խումար», «Անձրեւ եկաւ», «Քաղիւս» եւ «Զար զընգը»:

Համերգի երկրորդ բաժինով կը հնչեն Թաթուլ Ալթունեան՝ «Հոպինա» եւ «Նուպար», Քրիստափոր Կարա Մուրզա՝ «Ալագեազ եւ Քեզի մեռնիմ», «Գացէք, տեսէք» եւ «Լէյա հո լէ», Բարսեղ Կանաչեան՝ «Շուշօ», Է. Յովհաննիսեան՝ «Երեւան-Երեբունի», Տիգրան Մանսուրեան՝ «Ես իմ անոյշ Հայաստանի», Ռահպանի եղբայրներ՝ «Սէր առ Լիբանան», եւ համերգը կ'եզրափակուի Գ. Երանեան-Զ. Ազնաւորեանի «Կիլիկիա» մաղթերգով:

Համերգի աւարտին վեհափառը՝ խօսք առնելով, բարձր կը գնահատէ խմբավար Զաքար Քէշիշեանը եւ երգչախումբի անդամները, որոնք իրենց երգեցողութեամբ «արժեւորեցին մեր մշակութային երաժշտական

«Շնորհալի» երգչախումբ՝ Զաքար Քեշիշեանի խմբավարությամբ, «Էսենպլի հոլ»

արժեքները»: Ան կ'աւելցնէ. «Երաժշտութիւնը աշխարհի ցաւալի փորձութիւններուն դէմ յանդիման հաւաքաբար խաղաղ ապրելու պատգամը փոխանցող միջոց մըն է», եւ վեհափառը ներկաներուն կոչ կ'ուղղէ՝ «օտարներուն ներկայացնելու մեր արժեքները»³⁴⁸: Երկու երգերու ընթացքին երգչախումբին դաշնակով կ'ընկերակցի Սիրվարդ Պոյաձեան, իսկ միւս բոլոր երգերը կ'երգուին *Ա քափելլա*՝ առանց նուագակցութեան:

Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Արամ Ա. կաթողիկոսին հռչակագրով, 2008 տարին կը նուիրուի քրիստոնէական դաստիարակութեան: Կազմակերպուող ձեռնարկներուն ծիրին մէջ, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան Քրիստոնէական դաստիարակութեան բաժանմունքին նախաձեռնութեամբ, 15 Ապրիլ 2008ի երեկոյեան, Ազգ. Եղիշէ Մանուկեան քոլէճի «Սիրան Մանուկեան» հանդիսասարահին մէջ տեղի կ'ունենայ սրբազան համերգ մը՝ կատարողութեամբ «Շնորհալի» երգչախումբին՝ գեղարուեստական ղեկավար եւ խմբավար Զաքար Քեշիշեանի ծափոտին ներքեւ:

Երգչախումբի այս տարեկան համերգին հովանաւորողն ու նախագահողն է Արամ Ա. կաթողիկոս, որ միաբան հայրերուն հետ միասին ներկայ

³⁴⁸ «Էսենպլի հոլ»ին մէջ՝ ՇՆՈՐՀԱԼԻ երգչախումբին տարեկան համերգը», *Ազդակ*, 16 Ապրիլ 2007:

կը գտնուի երգչախումբի ելոյթին: Վեհափառին կողքին, սոյն համերգին ներկայ կը գտնուին Անթիլիասի Մայրավանքին մէջ տեղի ունեցող միջազգային համագումարին մասնակից շուրջ 120 ժողովականները՝ աշխարհի տարբեր երկիրներէ:

Համերգի յայտագիրը կ'ընդգրկէ հայ երաժշտութեան հնագոյն շրջաններէն մինչեւ ժամանակակից շրջան երկարող սրբազան երգաշար մը: Յայտագրին մաս կը կազմեն Եկմալեան՝ «Հայր մեր» եւ «Սուրբ Սուրբ», միջնադարեան երեք տաղեր նոր մշակումներով՝ «Վարանիմք», «Խնկի ծառի նման ես» եւ «Ով պարտիզպան», նաեւ Կոմիտաս՝ «Ով զարմանալի», «Այսօր ձայնն հայրական» եւ «Գովեա Երուսաղէմ զՏէր»: Երուանդ Երկանեանի մշակումով՝ «Ծագումն հրաշալի» եւ «Այսօր ցնծան», նաեւ Նշան Յ. Սերգոյանի մշակումով՝ «Ով գերահրաշ ծաղիկ» եւ Ռուբէն Ալթունեանի մշակումով՝ «Նոր ծաղիկ», Ծահան Պէրպէրեանի մշակումով՝ «Քրիստոս պատարագեալ», Ռոպերթ Պետրոսեան՝ «Խաչքար»: Համերգը իր աւարտին կը հասնի «Կիլիկիա» մաղթերգով: Ապա վեհափառը խօսք առնելով, կը գնահատէ երգչախումբին արձանագրած մեծ զարգացումը եւ երգչախումբի անդամ-անդամուհիներուն կատարած կամաւոր ներդրումը ազգային եւ եկեղեցական կեանքի վերելքին: Ան կ'ըսէ. «Սովորական համերգ մը չէ՛ սա, այլ հոգեւորին ու ազգայինին գեղեցիկ մէկ համադրութիւնը: Մեր ժողովուրդի պարագային հոգեւորն ու ազգայինը միացած ու անքակտելի արժէքներ են: Իսկ մեր երաժշտութիւնը այդ արժէքներուն իրաւ ներդաշնակութիւնը»³⁴⁹:

«Շնորհալի» երգչախումբի 2008ի երկրորդ համերգը՝ խմբավարութեամբ Զաքար Քէշիշեանի, տեղի կ'ունենայ 4 Դեկտեմբերի երեկոյեան Տրպայէի «Սիրան Մանուկեան» սրահին մէջ՝ հովանաւորութեամբ եւ ներկայութեան ՆՍՕՏՏ Արամ Ա. կաթողիկոսին: Ազգային Ընդհանուր ժողովին առիթով է, որ երգչախումբը ելոյթ կ'ունենայ եւ կը ներկայացնէ հայ հոգեւոր, դասական, ժողովրդական եւ ժամանակակից խմբերգներ, որոնց մեծ մասը առաջին անգամ կը հնչեն Լիբանանի մէջ: Համերգը կը սկսի Կոմիտասի քիչ կատարուած «Հայր մեր»ով, որուն կը յաջորդեն միջնադարեան երեք հոգեւոր տաղեր՝ «Ով գերահրաշ ծաղիկ» (մշակում՝ Նշան Յ. Սերգոյեանի), Մակար Եկմալեան՝ «Վարանիմք ի մեղաց» եւ Ներ-

³⁴⁹ «ՇՆՈՐՀԱԼԻ երգչախումբի համերգին առիթով՝ «Հոգեւորը եւ ազգայինը միացած եւ անքակտելի արժէքներ են մեր ժողովուրդի կեանքին մէջ», ըսաւ Արամ Ա. կաթողիկոս», *Ազդակ*, 16 Ապրիլ 2008:

սէս Շնորհալի՝ «Նոր ծաղիկ» (մշակ. Ռուբէն Ալթունեան): Յայտագիրը կը շարունակուի ժամանակակից երաժիշտներու ստեղծագործութիւններով. Ռուպերթ Պետրոսեան՝ «Խաչքար» եւ «Արարատի ծեր կատարին», Ստեփան Շաքարեան՝ «Նորից ոտքի, նորից յառաջ» եւ «Հէյ քաջ զինուորներ», որոնք հայրենասիրական նոր երգեր են, ընտրուած՝ իբրեւ «անդրադարձ ու նուիրում՝ Արցախեան շարժման քսանամեակին»՝ ըստ խմբավարին յայտագիր-գրքոյկի մէջի «Խմբավարին խօսքը»ին:

Այնուհետեւ երգչախումբը կը կատարէ հայ երգչախմբային երաժշտութեան փառաւոր էջերէն Սայաթ Նովա՝ «Յիս մի դարիպ պլպուլի» եւ «Պրոյի-պրոյի» (մշակ. Կարօ Չաքարեանի), Գրիգոր Սիւնի՝ «Վուշ-վուշ», Բարսեղ Կանաչեան՝ «Օրօր», Կոմիտաս՝ «Գութաներգ եւ Քաղիհաներգ» եւ Աննօ Պապաճանեան՝ «Ազգ փառապանծ»: Համերգը կ'եզրափակուի աւանդութիւն դարձած Գ. Երանեան-Չ. Ազնաւորեանի «Կիլիկիա» մաղթերգով: Սիրվարդ Պոյաճեան կը կատարէ դաշնակի ընկերակցութիւնը:

2008 թուականին Պէյրութի մէջ ծնունդ կ'առնէ Հոգեւոր երաժշտութեան Պէյրութի փառատօնը՝ «Սուլիտեր»ի կազմակերպութեամբ, նպատակ ունենալով Ս. Ծննդեան տօներու նախօրեակին, ամբողջ Դեկտեմբեր ամսուան ընթացքին, ամէն երեկոյ երաժշտական եւ հոգեւոր մթնոլորտ ստեղծել, անվճար համերգներ տալով Կեդրոնական Պէյրութի մէջ գտնուող զանազան եկեղեցիներու մէջ: Այս համերգները կը կատարին Լիբանանի մէջ որոշ ժողովրդականութիւն վայելող կարգ մը երգչախումբերու, ինչպէս նաեւ հոգեւոր երաժշտութեան անհատ կատարողներու մասնակցութեամբ: Այս հոգեւոր երաժշտութեան Պէյրութի Ա. փառատօնին, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան «Շնորհալի» երգչախումբը կը մասնակցի Ս. Ծննդեան համերգով մը՝ ղեկավարութեամբ Հաքար Քէշիշեանի:

23 Դեկտեմբեր 2009ին՝ Հոգեւոր երաժշտութեան Պէյրութի Բ. փառատօնի ծիրին մէջ երգչախումբը դարձեալ ելոյթ կ'ունենայ՝ ներկայացնելով «Դարերու խորքէն մինչեւ այսօր» խորագրուած երգացանկով Ս. Ծննդեան համերգ մը: Քանթարիի Սէնթ Էլի եկեղեցւոյ մէջ կայացող համերգին խումբը կը ներկայացնէ Ս. Ծննդեան մեր հնաւանդ շարականները՝ Մակար Եկմալեանի, Կոմիտասի, Երուանդ Երկանեանի, Ռուբէն Ալթունեանի, Հարեհ արք. Ազնաւորեանի եւ ուրիշներու մշակումներով: Կարգ մը շարականներ կը կատարուին խմբավարին շուրի եւ տուտուկի մենանուագով երգչախումբին հետ: Այնուհետեւ առաջին անգամ ըլլալով կը հնչէ հայրենի ժամանակակից երաժշտահան Ստեփան Շաքարեանի

«Քրիստոսի ծնունդը» երգաշարը, որ կը բաղկանայ հինգ խմբերգէ: Դաշնակի ընկերակցութիւնը կը կատարէ Սիրվարդ Պոյաճեան: Ստեփան Շաքարեան առած է աւանդական հանրածանօթ Ծննդեան երգերը՝ «Ծափ զարկ աշխարհ», «Փոքրիկ քաղաք Բեթղեհեմի», «Լուռ գիշեր, սուրբ գիշեր» եւ ուրիշներ, եւ անոնց բառերուն վրայ յօրինած՝ նոր երաժշտութիւն: Համերգի ընթացքին իւրաքանչիւր ստեղծագործութեան մասին տեղեկութիւններ կու տայ խմբավարը, որպէսզի օտար հանդիսատեսը ծանօթանայ շարականներու պատմութեան: Համերգի վերջին երգերն են՝ «Քրիստոս ծնաւ եւ յայտնեցաւ» Ս. Ծնունդի շարականը եւ «Կիլիկիա» մաղթերգը: Այս համերգով Զաքար Քէշիշեան հրաժեշտ կ'առնէ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ «Շնորհալի» երգչախումբէն՝ եզրափակելով իր չորս տարիներու ստեղծագործական եւ կատարողական ժամանակաշրջանը:

ԹՈՐԳՈՄ ՎՐԴ. ՏՕՆՈՅԵԱՆ

2010ին, վեհափառ հոր տնօրինումով, կաթողիկոսարանի երիտասարդ միաբաններէն հայր Թորգոմ վրդ. Տօնոյեան կը դառնայ «Ծնորհալի» եւ «Արմաշ» երգչախումբերուն խմբավարը: Հայր Թորգոմ փոքր տարիքէն յատուկ սէր ունեցած է երաժշտութեան նկատմամբ եւ Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան դպրեվանքին մէջ հետեւած է դաշնակի անձնական դասերու ու երաժշտութեան դասընթացքներու: Ան Անթիլիասի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Մայր տաճարի դպրապետն ու երգեհոնահարը կը դառնայ 2006էն սկսեալ եւ 2009ին Երեւանի մէջ կը հետեւի ձայնամարզութեան, ստեղծագործութեան եւ խմբավարութեան դասընթացքներու, նաեւ հեղինակ է շարք մը հոգեւոր երգերու: Հայր Տօնոյեան 2013ին, Քանատայի Մգկիլ համալսարանին մէջ, փրոֆ. Սթեֆանօ Ալճերիի մօտ, հետեւած է ձայնամարզութեան *մասթրքլասի*: 2016ի աշնան, Մեծն Բրիտանիոյ մէջ մասնակցած է եկեղեցական երաժշտութեան նուիրուած համագումարներու եւ ներկայացուցած հայ եկեղեցւոյ երաժշտութիւնը:

Հայր սուրբը հայ եկեղեցւոյ երաժշտութեան եւ անոր մեկնաբանութեան մէջ լայն գիտութիւն կ'ամբարէ դպրեվանքի մէջ իր ուսանողութեան շրջանին եւ «Ծնորհալի» երգչախումբի իր խմբավարութեան տարիներուն: Իր ղեկավարութեան տակ, երգչախումբին երգացանկը կը բարձրանայ աւելի քան 50 ստեղծագործութիւններու՝ հայ հոգեւոր, դասական, ժողովրդական եւ օփերայի կտորներու բազմաձայն մատուցման ճամբով: Հայր Տօնոյեանի օրերուն երգչախումբի 40 անդամները ընդհանրապէս սիրողական երգիչ-երգչուիիներ են, որոնք՝ շաբաթական երկու փորձ կատարելով, կը ծառայեն հայ եկեղեցւոյ եւ հայ մշակոյթին: Իսկ «Արմաշ» արական բազմաձայն երգչախումբին 30 անդամները դպրեվանեցիներ են, որոնք, իրենց կարգին, հայ երաժշտութեան ճամբով իրենց նպաստը կը բերեն հայ երգի տարածման: «Արմաշ»ը՝ հայր Թորգոմի խմբավարութեան չորս տարիներուն կ'ունենայ շուրջ 40 հոգեւոր եւ

ազգային երգերու երգացանկ մը: 2010-2014ին հայր Թորգոմի խմբավարութեամբ կաթողիկոսարանի «Շնորհալի» եւ դպրեւանքի «Արմաշ» երգչախումբերը առանձնաբար եւ միասնաբար զանազան ելոյթներով հանդէս կու գան:

«Շնորհալի» երգչախումբի ղեկավար նշանակուելէ մէկ տարի ետք՝ 11 Յունիս 2011ի երեկոյեան, Ազգային Եղիշէ Մանուկեան քոլէճի «Սիրան Մանուկեան» սրահին մէջ Թորգոմ վրդ. Տօնոյեան կը ղեկավարէ երգչախումբին տարեկան համերգը՝ կազմակերպութեամբ Հայ եկեղեցւոյ համալսարանական ուսանողներու միութեան եւ բարձր հովանաւորութեամբ եւ ներկայութեան Արամ Ա. կաթողիկոսին:

Տէրունական աղօթքով բացուած համերգի երգացանկին առաջին բաժինով երգչախումբը կը մատուցէ հայ եկեղեցական երաժշտութենէն եւ Սուրբ պատարագէն հատուածներ՝ Մ. Եկմալեան՝ «Սուրբ սուրբ» եւ «Յամենայնի», Ն. Շնորհալի՝ «Հայր առաքող», Կոմիտաս կաթողիկոս՝ «Անձինք նուիրեալք» եւ Շնորհալի-Փիտէճեան՝ «Նորահրաշ»: Յայտագիրը կը շարունակուի Թէքէեանի «Եկեղեցին հայկական» եւ Կոմիտասի «Հայրիկ հայրիկ» երգերով, որոնց կը յաջորդեն հատուածներ Ա. Տիգրանեանի «Դաւիթ Բէկ» օփերայէն:

Յայտագրի երկրորդ բաժինով կը ներկայացուին ազգային-ժողովրդային երգեր՝ «Հայրենիքիս հետ», «Խանի երգը», «Արփա Սեւան», «Հայ ապրինք եղբարք» եւ «Իմ հեռաւոր հայրենիք»: Համերգի ամառտին Արամ Ա. կաթողիկոս իր գնահատանքի եւ օրհնութեան խօսքով լուսարձակի տակ կ'առնէ «Շնորհալի» երգչախումբին յատուկ տեղը Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան առաքելութեան մէջ՝ Մայր տաճարին մէջ մատուցուող սուրբ պատարագներէն սկսեալ մինչեւ երգարուեստի ծամբով հայ մշակոյթի տարածման կամաւոր ծառայութեամբ: Վեհափառը նաեւ կը գնահատէ երգչախումբին երիտասարդ խմբավար հայր սուրբը եւ իւրաքանչիւր մասնակից, որ իր պարտաւորութեանց կողքին, հայ մշակոյթի «պահապան ու տարածիչ կը դառնայ հաւաքական այս աշխատանքին անդամագրուելով կամաւորաբար»³⁵⁰:

Այս համերգի մենակատարներն են Շողիկ Թորոսեան, Անայիս Կետիկեան, Կարօ Քելեշեան, Վարդան Թաճեան եւ Յովիկ Թաֆրանեան: Իսկ երգչախումբի երկու դաշնակահարներն են Սեպուհ Յովակիմեան եւ

³⁵⁰ «ՇՆՈՐՀԱԼԻ երգչախումբը տարեկան իր ելոյթը մատուցեց», *Ազդակ*, 13 Յունիս 2011:

Կասիա Պարսումեան: Համերգը իր աւարտին կը հասնի «Կիլիկիա» մադ-թերգի հաւաքական կատարումով՝ երգչախումբին եւ ժողովուրդին կողմէ:

Ազդակ օրաթերթի թղթակիցը «Շնորհալի»ի այս համերգին մասին կը գրէ. «Սիրողական մակարդակ ունեցող երգիչ-երգչուհիները, որոնք կամաւորաբար մաս կը կազմեն ՇՆՈՐՀԱԼԻ-ին, կրցան իրենք զիրենք գերազանցելու փորձ կատարել հետեւելով իրենց գեղարուեստական ղեկավարին ցուցմունքներուն: Փորձերու անդուլ աշխատանքը բացայայտ էր բեմական լրջութեամբ, արուեստի հասկացողութեամբ եւ լաւագոյնը մատուցելու ջանքով»³⁵¹:

«Շնորհալի» երգչախումբ՝ խմբավար Թորգոմ վրդ. Տօնոյեանին հետ, 2012

Հանդիսապետութեամբ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Արամ Ա. կաթողիկոսին, Կիրակի, 2 Դեկտեմբեր 2012ին միեւնոյն՝ «Սիրան Մանուկեան» սրահին մէջ տեղի կ'ունենայ փառաբանանքի երեկոյ «Հայ գիրքի տարուան» առիթով՝ «Շնորհալի» երգչախումբին մասնակցութեամբ, խմբավարութեամբ Թորգոմ վրդ. Տօնոյեանի եւ դաշնակի ընկերակցութեամբ Տաթևիկ Արթինեանի: Մէկ ժամ տևողութեամբ 32 հոգինոց երգչախումբը կը

³⁵¹ Նոյնը:

ներկայացնէ փունջ մը երգեր, որոնք կը փառաբանեն հայ գիրքը եւ հայերէն լեզուն: Այս ձեռնարկին ընթացքին մէջ ընդ մէջ կը մատուցուին նաեւ ասմունքներ՝ այս մասին: Հանդիսութիւնը կը սկսի Մ. Եկմալեանի «Տէրունական աղօթք»ով եւ կը շարունակուի Ծահան Պէրպէրեանի չորս երգերով՝ «Քրիստոս պատարագեալ», «Ետեւէս եկուր», «Խաչը» եւ «Հելինէ»: Ապա երեք երգ Կոմիտասէն՝ «Հայրապետական մաղթանք», «Այ իմ վարդին» եւ «Ով մեծաւքանջ», Վահան Պէտլեան՝ «Տաղ Սուրբ Մեսրոպայ», Ալեքսէյ Հէքիմեան՝ «Հայոց տառեր», Ժողովրդական երգ՝ «Հալալէ ջան լալէ», Համբարձում Պէրպէրեան՝ «Խօսք իմ որդուն» եւ խմբավար հայր Թորգոմի յօրինած «Մաղթերգ»ը՝ ձօնուած Արամ Ա. կաթողիկոսին (խօսք՝ Ծահանդուխտ, դաշնաւորում՝ Վահրամ Էմմիեան):

Երգչախումբի մենակատարներն են Ծողիկ Թորոսեան, Յովիկ Թաֆրանեան, Համազասպ Մաթոյեան, Կարօ Քելեշեան, Անայիս Կետիկեան եւ Մարիա Եսայեան: Ասմունքողներն են Իրմա Գապաքեան-Տէտէեան, որ կը ներկայացնէ Զահրատ՝ «Մեսրոպաբոյր», Վահան Թէքէեան՝ «Լեզուն որով գրեցի» եւ տորթ. Մեզպուրեան՝ «Ով մեծաւքանջ դու լեզու» քերթըւածները: Նաեւ երկու սարկաւազներ ասմունքներով հանդէս կու գան՝ Համբարձում սրկ. Պալըքճեան՝ Սիամանթօ՝ «Գիւտին փառքը» եւ Սեբաստիա սրկ. Ղարախանեան՝ Գէորգ Էմին՝ «Մեր այբուբենը»: Խաժակ Խաչատուրեան ջութակի վրայ կը կատարէ Կոմիտասի «Կոունկ»ը, իսկ Գարեգին արք. Ծխրտմեան կ'ընթերցէ հատուածներ վեհափառ հայրապետին «Հայ գիրքի տարուան» հոչակագրէն:

Վեհափառ հայրապետը իր եզրափակիչ խօսքին մէջ նկատել կուտայ, թէ «Շնորհալի» երգչախումբը «տարբեր հմայք ունէր այդ երեկոյ, որովհետեւ տրուածը սովորական համերգ մը չէր, այլ՝ հայ գիրքի փառաբանանքն էր, հայ գիրքի սրբազան պատարագն էր»³⁵²: Ձեռնարկը կը փակուի Զարեհ. արք. Ազնաւորեանի մշակած «Կիլիկիա» մաղթերգով:

Արամ Ա. կաթողիկոս 2013 տարին կը հռչակէ «Հայ մօր տարի» եւ Ազգային ընդհանուր Ժողովի գումարման ծիրին մէջ, «Շնորհալի» երգչախումբը ելոյթ կ'ունենայ, միաժամանակ դարեվանքի ամավերջի եւ վկայականաց բաշխման հանդէսը կը կատարուի՝ երկուքն ալ նուիրուած «Հայ մօր տարուան»: 13 Յունիս 2013ին Պիքֆայայի դարեվանքի շրջա-

³⁵² «Հայ գիրքի փառաբանանքի երեկոյին ընթացքին՝ «Հայ գիրքը մեր ժողովուրդի անմահութեան ձամբան է», հաստատեց Արամ Ա. կաթողիկոս», *Ազդակ*, 3 Դեկտեմբեր 2012:

փակին մէջ, հանդիսապետութեամբ Արամ Ա. կաթողիկոսի, տեղի կ'ունենայ հանդիսութիւն՝ մասնակցութեամբ կաթողիկոսարանի «Շնորհալի» (33 երգող) եւ դպրեվանքի «Արմաշ» (14 երգող) երգչախումբերուն՝ խմբավարութեամբ՝ հոգշ. Տ. Թորգոմ վրդ. Տօնոյեանի եւ դաշնակի ընկերակցութեամբ Տաթևիկ Արթինեանի:

Համերգը կը սկսի Մակար Եկմալեանի «Հայր մեր»ով, ապա «Դպրեվանքի քայլերգ»ով (Գրիգոր Փիտէճեան): Յայտագիրը կը շարունակուի Աշոտ Ղազարեան՝ «Խնկի ծառ», Երուանդ Երկանեան՝ «Այսօր ցնծաց», Կոմիտաս՝ «Հայր մեր», «Ով մեծասքանչ», «Մայր Արաքս» եւ «Ես լսեցի մի անուշ ձայն», Վահան Պէտէլեան՝ «Միջնադարեան տաղ», Խաչատուր Աւետիսեան՝ «Հայաստան», Արա Պարթեւեան՝ «Մօր սիրտը», Յովի. Պատալեան՝ «Միայն թէ մայրս մահս չիմանայ», Թաթուլ Ալթունեան՝ «Հոյ Նար», Բ. Կանաչեան՝ «Օրօր» եւ Եկմալեան՝ «Զարթիր որդեակ»: Մէջ ընդ մէջ կը կատարուի ասմունք, մեներգ, տեսուչի խօսք եւ ուղերձ:

Համերգի դաշնակահարն է Տաթևիկ Արթինեան, եւ մեներգիչներն են Շողիկ Թորոսեան, Անայիս Կետիկեան, Չեփիւ Ճամպուլեան, Կարօ Քելեշեան եւ Յովիկ Թաֆրանեան: Համերգին ընթացքին հանդէս կու գան նաեւ ջութակով՝ Ճենտերեճեան եղբայրներ, ասմունքով՝ Իրմա Գապաբեան-Տէտէեան եւ կիթառով՝ Մկրտիչ Միքայէլեան: Համերգի աւարտին վեհափառը իր խօսքին մէջ բարձրօրէն կը գնահատէ երգչախումբի ղեկավար հայր Թորգոմը, երգչախումբի անդամները, դաշնակահարը եւ համերգին բոլոր մասնակցողները՝ շնշտելով հայ երգի հարազատ դիմագիծը անաղարտ պահպանելու անհրաժեշտութիւնը: Հանդիսութիւնը վերջ կը գտնէ «Կիլիկիա» մաղթերգով:

ԳԱՐԵԳԻՆ ՎՐԴ. ՇԽՐՏՄԵԱՆ

Հայոց ցեղասպանության 100ամեակին առիթով, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան «Շնորհալի» երգչախումբը ելոյթ կ'ունենայ նոր խմբավարի մը ղեկավարութեամբ՝ Գարեգին վրդ. Շխրտմեանի³⁵³: Համերգը տեղի կ'ունենայ Շաբաթ, 28 Նոյեմբեր 2015ի երեկոյեան, Ազգ. Եղիշէ Մանուկեան քոլէճի «Սիրան Մանուկեան» սրահին մէջ՝ ՆՍՕՏՏ Արամ Ա. կաթողիկոսին նախագահութեամբ եւ ներկայութեան: Յայտագիրը կը բովանդակէ Հայոց ցեղասպանության նուիրուած երգեր եւ ասմունքներ:

³⁵³ Գարեգին վրդ. Շխրտմեան՝ աւագանի անունով Յարութ, ծնած է 1992ին Հալէպ, ուր ստացած է իր նախնական ուսումը եւ փոքր տարիքէն ծառայած իբրեւ դպիր Հալէպի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ: Շնորհիւ եկեղեցւոյ դպրապետին, եկեղեցական երաժշտութեան հանդէպ սիրոյ կայծ մը ծնունդ առած է իր փոքրիկ հոգիին մէջ եւ այդ կայծը առաւել բորբոքած, երբ 5րդ դասարանը աւարտելէ ետք ան կ'որոշէ դպրեվանքի սան դառնալ: Դպրեվանքին մէջ երկու շաբաթ աշակերտելէ ետք, իր փոքր տարիքն ու ծնողաց կարօտը պատճառ կը դառնան, որ ան վերադառնայ Հալէպ՝ միշտ դպրեվանքի երազով: Տարի մը ետք, այս անգամ աւելի հաստատ քայլերով, կրկին կ'ուղղուի Պիքֆայայի դպրեվանք: Դպրեվանքի իր ուսանողական տարիներուն ան կը զարգացնէ իր երաժշտական կարողութիւնները, կ'ուսումնասիրէ եւ կ'իրացնէ եկեղեցական երաժշտութիւնը, ինչպէս նաեւ կը տիրապետէ ծայնագրութեան արուեստին եւ կը հետեւի դաշնակի դասընթացքներու: 2008-2012ին կը ստանձնէ փոխդասապետութեան, ապա դասապետութեան պաշտօնը: Դպրեվանքի կրթական ութամեայ ծրագիրը աւարտելէ ետք ան կը ձեռնադրուի կուսակրօն քահանայ եւ իբրեւ հսկիչ եւ շարականի ուսուցիչ՝ կը պաշտօնավարէ դպրեվանքին մէջ: 2013ին կը ստանձնէ դպրեվանքի «Արմաշ» արական երգչախումբին խմբավարութիւնը: 2014ին կը ստանձնէ կաթողիկոսարանի Ս. Գրիգոր Մայր տաճարի դպրապետութեան պաշտօնը եւ «Շնորհալի» երգչախումբին խմբավարութիւնը: «Արմաշ» երգչախումբը՝ իր խմբավարութեամբ, հայ թէ օտար հանրութեան առջեւ բազմաթիւ ելոյթներով հանդէս կու գայ՝ հոգեւոր, ազգայնաշունչ եւ ժողովրդական երգերով, եւ 2016ին կը հրաւիրուի Պոլիս, ուր պոլսահայ համայնքին կը ներկայացնէ հոգեւոր համերգ մը: 2017ին, վեհափառ հայրապետին տնօրինումով, հովուական ծառայութեան եւ համալսարանական ուսման հետեւելու համար կը մեկնի Քանաւտա:

Տէրունական աղօթքով բացուած համերգը կը շարունակուի Մակար Եկմալեանի «Ճախարակ», «Հեռու եմ քեզմէ» եւ «Մեռնի Սաբըրի որդին» խմբերգներով: Պարոյր Սեւակի «Ղօղանջ եղեռնական» ասմունքէն ետք, յայտագիրը կը շարունակուի դաշն.՝ Ա. Յարութինեան՝ «Գթա՛, Տէր...», «Ատանայի ողբը», Աշուղ Ֆահրատ՝ «Գովք եղեսիոյ» եւ «Ով որ քաջ է» (դաշն. Պ. Ճելալեան), դաշն. Երուանդ Երկանեան՝ «Խուժան ասկեար», «Մենք պէտք է կոունք», Կոմիտաս՝ «Հիմի էլ լոենք եղբարք»: Գէորգ Էմինի «Մենք» ասմունքէն ետք, երգչախումբը կը ներկայացնէ Արմէն Տիգրանեանի «Դաւիթ Բէկ» օփերայի առաջին պատկերը, Էտ. Յովհաննիսեան՝ «Հայաստան», Արտեմի Այվազեան՝ «Երեւան», դաշն. Մեղրիկ վրդ. Բարիքեան՝ «Գոհութիւն» եւ «Այգուն այգուն» (Ներսէս վրդ. Սսեցի), ապա Կոմիտաս՝ «Տէր, կեցր դու զՀայս», «Հայրապետական օրհներգ» եւ «Օն թինդ ի խինդ», եւ յայտագրի վերջին երգն է Թորգոմ վրդ. Տօնոյեանի «Մաղթերգ»ը՝ ձօնուած Արամ Ա. կաթողիկոսին, որմէ ետք վեհափառ հայրապետը իր պատգամը կը փոխանցէ: Ան կը շնորհաւորէ խումբի ղեկավար հայր սուրբին առաջին ելոյթը եւ բարձր կը գնահատէ «Շնորհալի» երգչախումբի 45 անդամներուն եւ խմբավար հայր սուրբին «նուիրւածութիւնը, բժախնդրութիւնը եւ հետեւողական ու յանձնառու աշխատանքը»³⁵⁴: Հանդիսութիւնը կ'աւարտի «Կիլիկիա» մաղթերգով:

Երգչախումբին դաշնակահարն է Մարիա Փալազեան, մենակատարներն են Շողիկ Թորոսեան, Զեփիւռ Ճամպուլեան, Յովիկ Թաֆրանեան, Կարօ Քելեշեան, Քրիսթին Աստուրեան, Մարիա Եսայեան, Գէորգ Գատէհձեան, Ճորձ Շահինեան եւ Անայիս Կետիկեան: Իսկ ասմունքներուն կ'ընկերակցի տուտուկահար Յակոբ Քէլուկեան:

Այս համերգէն ամիս մը ետք՝ 28 Դեկտեմբեր 2015ին, Նոր տարուան եւ Սուրբ Ծննդեան տօներու նախօրեակին, կազմակերպութեամբ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան դպրեվանքի տեսչութեան, դպրեվանքի «Արմաշ» արական երգչախումբը՝ խմբավարութեամբ դպրեվանքի հսկիչ Գարեգին վրդ. Շիրտմեանի եւ դաշնակի ընկերակցութեամբ Յասմիկ Գասպարեանի, կը մատուցէ Սուրբ Ծննդեան համերգ Անթիլիասի Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչ Մայր տաճարին մէջ՝ նախագահութեամբ Արամ Ա. վեհափառին: «Փառք ի բարձունս Աստուծոյ, Քրիստոս ծնաւ եւ յայտնեցաւ» խորագիրը կրող այս համերգին ընթացքին «Արմաշ» կը

³⁵⁴ «Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան ՇՆՈՐՀԱԼԻ երգչախումբին հանդիսաւոր համերգը», *Ազդակ*, 30 Նոյեմբեր 2015:

«Շնորհալի»ի համերգի աւարտին՝ Արամ Ա. կաթողիկոսի
եւ խմբավար Գարեգին վրդ. Շխրտմեանի հետ, 2015

ներկայացնէ 15 բազմաձայն շարականներ, ինչպէս նաեւ Ծննդեան եւ հոգեւոր երգեր: Համերգը կ'աւարտի Խորէն Մէլիսանէճեանի «Քրիստոս ծնաւ եւ յայտնեցաւ» շարականի կատարումով, որմէ ետք Արամ Ա. կաթողիկոս՝ խօսք առնելով, բարձր կը գնահատէ դպրեվանքի տեսչութիւնը, «Արմաշ»ի խմբավարն ու անդամները՝ Սուրբ Ծննդեան առիթով իրենց կազմակերպած եւ ներկայացուցած համերգին համար³⁵⁵:

Դպրեվանքի «Արմաշ» երգչախումբը, որ ելոյթ ունեցած էր նաեւ Պոլսոյ մէջ՝ խմբավարութեամբ Գարեգին վրդ. Շխրտմեանի եւ դաշնակի ընկերակցութեամբ Յասմիկ Գասպարեանի, 26 Ապրիլ 2016ին, «Յակոբ Տէր Մելքոնեան» թատերասրահին մէջ հանդէս կու գայ ազգային-հոգեւոր երգերու համերգով՝ ձօնուած Հայոց ցեղասպանութեան: Հովանաւորութեամբ Լիբանանի հայոց թեմի առաջնորդ Շահէ եպս. Փանոսեանի եւ կազմակերպութեամբ Ազգային Լ. եւ Ս. Յակոբեան քոլէճին, «Արմաշ» երգչախումբը Տէրունական աղօթքի եւ Հայաստանի քայլերգի երգեցո-

³⁵⁵ «Դպրեվանքի Արմաշ երգչախումբը մատուցեց Սուրբ Ծննդեան համերգ՝ «Դպրեվանքը աստուածաբանական ու հայագիտական կեդրոն ըլլալուն կողքին, հայ մշակոյթը ծաղկեցնող աղբիւր է», հաստատեց Արամ Ա. կաթողիկոս», *Զարթօնք*, 30 Դեկտեմբեր 2015:

ղութենէն ետք, յայտագիրի առաջին բաժինով կը մեկնաբանէ հոգեւոր երգերու փունջ մը. «Անձինք նուիրեալք», «Բարեխօսութեամբ», «Քրիստոս պատարագեալ», «Փառք քեզի», «Խաչը» եւ «Հայաստան իմ քաղցրանուն»: Յայտագրի երկրորդ բաժինով երգչախումբը կը մեկնաբանէ ազգային խմբերգներ՝ «Կովկասի քաջեր», «Գէորգ Չաւուշի յիշատակին», «Անդրանիկ», «Լուսին չկար», «Խուժան ասկեար», «Հիմի էլ լոենք», «Վաղուց թէւ» եւ «Գովք եղեսիոյ»:

«Արմաշ» երգչախումբ, 2017

Դպրեւանքին մէջ աւանդուող նիւթերու կարգին երաժշտութիւնը կարեւոր տեղ ունեցած է եւ ունի: Հոն աւանդուող երաժշտական նիւթերն են շարականագիտութիւն, ծայնագրութիւն, դաշնակ, կիթառ եւ տուտուկ: 12 Յունիս 2016ին, Պիքֆայայի Ս. Աստուածածին վանքին մէջ տեղի կ'ունենայ «Դպրեւանքը երաժշտութեան ընդմէջէն» խորագրեալ դպրեւանքի 86րդ վկայականաց բաշխման եւ փակման հանդէսը՝ նախագահութեամբ ՆՍՕՏՏ Արամ Ա. կաթողիկոսին: Հանդիսութեան ընթացքին դպրեւանքեցիները խումբով եւ անհատաբար կը նուագեն դաշնակ, տուտուկ եւ կիթառ: Իսկ դպրեւանքի «Արմաշ» երգչախումբը խմբերգներով հանդէս կու գայ: Հանդիսութեան աւարտին երգչախումբը կը հնչեցնէ դպրեւանքի քայլերգը՝ «Ի վեհ բարձանց» եւ «Կիլիկիա» մաղթերգը:

«Շնորհալի» երգչախումբ, 2017

Ս. Աստուածածինի վերափոխման տօնը հանդիսաւորութեամբ կը նշուի Շաբաթ, 13 Օգոստոս 2016ին, Պիքֆայայի Ս. Աստուածածին վանքին մէջ: Հանդիսապետութեամբ Արամ Ա. Կաթողիկոսին եւ ներկայութեան միաբան հայրերու ու հազարաւոր ուխտաւորներու, կը մատուցուի Սուրբ եւ Անմահ պատարագ, որուն երգեցողութիւնը կը կատարէ «Շնորհալի» երգչախումբը՝ ղեկավարութեամբ Գարեգին վրդ. Շխրտմեանի: Այս Պատարագը «Նուր սաթ» արբանեակային պատկերասփիւռի կայանէն կը սփռուի աշխարհի բոլոր կողմերը:

Հանդիսապետութեամբ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Արամ Ա. Կաթողիկոսին, Շաբաթ, 13 Մայիս 2017ի երեկոյեան, Սէն Ժոզէֆ համալսարանի «Փիեռ Ապու Խաթեր» սրահին մէջ տեղի կ'ունենայ «Շնորհալի»ի համերգը՝ խըմբավարութեամբ Գարեգին վրդ. Շխրտմեանի եւ դաշնակի ընկերակցութեամբ Մարիա Փալազեանի: Այս համերգին յայտագիրը ամբողջութեամբ կը բաղկանայ Արմէն Տիգրանեանի «Անուշ» եւ «Դաւիթ Բէկ» օփերաներու հատուածներէ:

Յայտագիրը կ'ընթանայ հետեւեալ կարգով. առաջին բաժին՝ «Անուշ», «Նախերգանք», «Անուշի երգը՝ ասում են ուրին», «Համբարձումն եկաւ», «Հէյ ջան տղայ», «Ոհ ինչ սեւ վիճակ», «Աղջի բախտաւոր», «Անուշի եւ Սարոյի զուգերգը», «Սարոյի Արիան», «Պատկեր Բ.» եւ «Ֆինալ»: Առա-

ջին բաժնի մենեջերներն են Ծողիկ Թորոսեան՝ Անուշի դերով, Կարո Քելեշեան՝ Սարոյի դերով, Անայիս Կետիկեան՝ Անուշի մօր դերով եւ Գէորգ Գատէիճեան՝ անցորդի դերով:

Յայտագրի երկրորդ բաժնով կը ներկայացուի «Դաւիթ Բէկ» օփերային հետեւեալ հատուածները՝ «Սանթուր եւ երգչախումբ», «Սանթուրի երգը», «Ծուշանի երգը», «Թամարի արիան», «Հարի հարալօ», «Խմբերգ», «Զինուորի երգը» եւ «Հայկական քայլերգ՝ ֆինալ»: Երկրորդ բաժնի մենեջերներն են Կարո Քելեշեան՝ Սանթուրի դերով, Անի Մաջուկեան՝ Ծուշանի դերով, Ծողիկ Թորոսեան՝ Թամարի դերով:

Համերգի աւարտին, վեհափառ հայրապետը ներկաներուն փոխանցած իր պատգամին մէջ կ'ըսէ. «Ծնորհալի» երգչախումբը երաժշտութեան ճամբով դարձեալ հոգեկան անհուն վայելք տուաւ բոլորիս՝ ներկայացնելով հայ մշակոյթի գանձերը, որոնք այսօր դժբախտաբար մնացած են փոշիներուն տակ»: ...Ան դիտել կու տայ, թէ «խմբավար հայր սուրբը երաժշտանոց աւարտած չէ, սակայն երաժշտութեան սէրն ու թոյլքը ունի եւ կրցաւ գեղեցկօրէն, ներդաշնակօրէն ու հմայիչ կերպով վարել խումբը»³⁵⁶: Կաթողիկոսը մեծապէս կը գնահատէ երգչախումբին կատարումը, ինչպէս նաեւ մենեջերներուն եւ դաշնակահարին բարձրորակ ելոյթները: Ան յատուկ կերպով կը գնահատէ Ծողիկ Թորոսեանը եւ կ'ըսէ. «Ան արժանի է միջազգային բեմերու վրայ երգելու»:

Ապա՝ իբրեւ գնահատանք, վեհափառ հայրապետը Գարեգին վրդ. Ծխրտմեանին կը շնորհէ լանջախաչ մը: Համերգը իր աւարտին կը հասնի «Կիլիկիա» մաղթերգի կատարումով:

Ազդակ օրաթերթի թղթակիցը այս համերգին ընդառաջ գրոյց մը կ'ունենայ «Ծնորհալի» երգչախումբի խմբավար Գարեգին վրդ. Ծխրտմեանի հետ՝ համերգի պատրաստութեան ընթացքին մասին տեղեկանալու նպատակով: Խմբավարը կը յայտնէ. «Այս անգամ պարզ համերգի սահմաններէն դուրս կ'ուզենք տեսնել ելոյթը եւ զայն որակել իբրեւ փառաբանանք հայ մշակոյթի: ...Չոյզ օփերաները ներկայացնելու իւրայատուկ մտայղացումը կը պատկանի Արամ Ա. վեհափառին: ...Մեծ հայրապետին թելադրութենէն եւ քաջալերանքէն մղուած, յանդգնեցանք ձեռնարկել այս աշխատանքին: Խիստ դժուար էր երգացանկին ընտրութիւնը կատարել»: Համերգի պատրաստութեան մարտահրաւիրներուն մասին խօսելով՝ երիտասարդ խմբավարը կ'ըսէ. «Մեր պատրաստութեան խարիս-

³⁵⁶ «ՇՆՈՐՀԱԼԻ երգչախումբին ազդեցիկ համերգը», *Ազդակ*, 15 Մայիս 2017:

խը համբերությունն ու յոյսը եղաւ: Առանց նկատի ունենալու մեներգողներուն հետ առանձին աշխատանքները, շաբաթական դրութեամբ երկու անգամ հաւաքուեցանք պատրաստելու համար այս ներկայացումը: Միայն փորձ չըրինք. զիրար գօտեպնդեցինք, միասին յոգնեցանք, միասին ուրախացանք, ընկերային պահեր ունեցանք եւ վերջապէս, շուրջ մէկ տարուան աշխատանքէ եւ պատրաստութենէ ետք, 20-50 տարիք ունեցող սիրելի երաժշտասէրներու հետ 45 հոգիով բեմ պիտի բարձրանանք՝ հոգեկան ուրախութիւն ապրելու եւ հայ արուեստ ջամբելու»³⁵⁷:

Այս համերգէն քանի մը ամիս ետք Գարեգին վրդ. Շխրտմեան կը մեկնի Քանաւատա իր ուսումը շարունակելու եւ միեւնոյն ժամանակ հովուական ծառայութեան համար: «Շնորհալի» երգչախումբին ղեկավարութիւնը կը ստանձնէ Մեղրիկ եպս. Բարիքեան, փոխղեկավարութիւնը՝ Զաւէն աբղ. Նաճարեան:

---

³⁵⁷ «ՇՆՈՐՀԱԼԻ երգչախումբը կը ներկայացնէ «Անուշ» եւ «Դաւիթ Բէկ» օփերաները», *Ազդակ*, 12 Մայիս 2017:

ՀԱՒԷՆ ԱՔԵՂԱՅ ՆԱՃԱՐԵԱՆ

2017 տարեշրջանի աւարտին Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսարանի Քրիստոնէական դաստիարակութեան բաժանմունքը՝ տնօրինութեամբ ՆՍՕՏՏ Արամ Ա. վեհափառ հայրապետին, կը կազմէ 9-16 տարեկաններու համար մանկապատանեկան հոգեւոր երգչախումբ մը՝ ղեկավարութեամբ գերշ. Տ. Մեղրիկ եպս. Բարիքեանի:

Նախագահութեամբ Արամ Ա. կաթողիկոսին, Շաբաթ, 11 Օգոստոս 2018ին, Ս. Աստուածածնայ Վերափոխման տօնին առիթով, Պիքֆայայի Ս. Աստուածածին վանքի բացօթեայ խորանին վրայ կը մատուցուի Ս. պատարագ՝ նուիրուած վանքի ուխտի օրուան: Պատարագի երգեցողութիւնը կը կատարէ կաթողիկոսարանի մանկապատանեկան երգչախումբը՝ ղեկավարութեամբ Մեղրիկ եպս. Բարիքեանի: Վեհափառ հայրապետը իր պատգամին ընթացքին խօսքը կ'ուղղէ Քրիստոնէական դաստիարակութեան բաժանմունքին կողմէ կազմուած փոքրիկներու երգչախումբին՝ յայտնելով իր գնահատանքը երգչախումբի մանուկներուն եւ անոնց ղեկավար սրբազանին, որուն տքնաջան աշխատանքին շնորհիւ իրականացած է երգչախումբի կազմութիւնը, եւ վեհափառը փոքրիկներու երգչախումբը կը կոչէ «Նարեկացի» անունով:

«Շնորհալի» երգչախումբը իր հիմնադրութեան 45ամեակին ձօնուած Սուրբ Ծննդեան համերգով հանդէս կու գայ 4 Յունուար 2019ին, Էշրեֆիէի Սէն Ժոզէֆ եկեղեցւոյ մէջ՝ բարձր հովանաւորութեամբ Արամ Ա. կաթողիկոսին: Այս համերգին ղեկավարն է Հաւէն արղ. Նաճարեան³⁵⁸, իսկ դաշնակով երգչախումբին կը նուագակցին Մարիա Փալազեան-Բարսեղ-

³⁵⁸ Հաւէն արղ. Նաճարեան՝ աւագանի անունով Կարապետ, ծնած է 1995ին, Հալէպ: Նախնական կրթութիւնը ստացած է Հալէպի Ազգային Կիւլպէնկեան վարժարանին մէջ: Դպրեվանք ընդունուած է 2007ին: Կիսասարկաւագի կարգ ստացած է 2012ին եւ սարկաւագ ձեռնադրուած 2013ին՝ ձեռամբ գերշ. Տ. Կորիւն արք. Պապեանի: 2015ին կուսակրօն քահանայ ձեռնադրուած է՝ ձեռամբ գերշ. Տ. Եփրեմ արք.

Զաւէն վրդ. Նաճարեանի ղեկավարած «Շնորհալի» երգչախումբը, 2019

եան եւ 10 հոգինոց լարային նուագախումբ մը: Հանդիսութիւնը կը սկսի 52 անդամներէ բաղկացած երգչախումբին մատուցած Մ. Եկմալեանի «Տէրունական աղօթք»ով, որմէ ետք կը ներկայացուին փունջ մը Ս. Ծննդեան շարականներ՝ Խորենացի-Կոմիտաս՝ «Զանձառելի լուսոյ եւ սուրբ զԱստուածածին», Խորենացի-Մէլիսանէձեան՝ «Քրիստոս ծնաւ», Խորենացի-Զ. Ազնաւորեան՝ «Խորհուրդ մեծ», Եկմալեան՝ «Սուրբ, սուրբ», Ծ. Պէրպէրեան՝ «Քրիստոս պատարագեալ», Գր. Պահլաւունի-Կոմիտաս՝ «Ով զարմանալի», Յովհ. Երզնկացի-Կոմիտաս՝ «Այսօր ձայնն հայրական», Վ. Հերկելեան-Ա. Մնակեան՝ «Սուրբ Ծնունդ», Զ. արք. Ազնաւորեան՝ «Նոր տարի» եւ «Օրօր Յիսուս Մանուկին»:

Թապագեանի, վերակոչուելով Տ. Զաւէն արեղայ: Իսկ գաւազանի տուչութիւն ստացած է 2019ին՝ ձեռամբ գերշ. Տ. Վարուժան արք. Հերկելեանի: Վաճառական կեանքին ընթացքին ստանձնած է զանազան պաշտօններ՝ Արամ Ա. կաթողիկոսին գաւազանակիր (2015-2016), ՀԵՀՈՍԻ հոգեւոր խորհրդատու (2015-2017), Դպրեվանքի հսկիչ (2016-2020), «Շնորհալի» երգչախումբի ղեկավարութիւնը (2017-2020), «Նարեկացի» երգչախումբի ղեկավարութիւնը (2018-2020): Ան Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան դպրեվանքին մէջ կը դասաւանդէ եկեղեցական երաժշտութիւն եւ ծիսագիտութիւն: Իր երաժշտական ուսումը ստացած է Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան դպրեվանքին մէջ 2007-2015 տարեշրջաններուն, որմէ ետք 2017ին երեք ամիս հետեւած է Լիբանանի պետական երաժշտանոցի դասընթացներուն:

Յայտագիրը կը շարունակուի միջազգային աւանդական Ծննդեան երգերով՝ «Աւէ Մարիա», «Լուռ գիշեր, լուռ աշխարհ», «Քումպայա, իմ Տէր», «Հիանալի շնորհք», «Ով սուրբ գիշեր» եւ «Քրիստոս կողք քլասիքըլ»: Յայտագրին վերջին խմբերգն է Մեղրիկ վրդ. Բարիքեանի դաշն.՝ «Փառք քեզ Աստուած»: Երգչախումբի մենակատարներն են Կարինէ Անդրանիկեան, Մեղեդի Իզմիրլեան, Անի Մաջուլեան, Ժանտարք Տաւրլաօյիքեան, Վարդուկ Ֆիլիկեան, Վարդգէս Ղազարեան, Նուպար Փամփալեան եւ Պօղոս Քեսապլեան: Համերգի աւարտին վեհափառը իր խօսքին մէջ բարձր կը գնահատէ խմբավար հայր սուրբին եւ երգչախումբի անդամներուն հետեւողական եւ լուրջ աշխատանքը: Համերգին եզրափակիչ երգն է «Կիլիկիա» մաղթերգը:

Դպրեվանքի 17 անդամներէ բաղկացած «Արմաշ» երգչախումբը՝ խմբավարութեամբ Հաւէն արդ. Նաճարեանի, դաշնակի ընկերակցութեամբ Յասմիկ Գասպարեանի, եւ բարձր հովանաւորութեամբ Արամ Ա. կաթողիկոսին, ելոյթ կ'ունենայ «Քրիստոսի վերջին օրերը շարականներու ընդմէջէն» խորագրեալ իւրայատուկ համերգով, որ տեղի կ'ունենայ Աւագ Զորեքշաբթի, 17 Ապրիլ 2019ին, երեկոյեան ժամը 7:30ին Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Մայր տաճարին մէջ:

Այս հոգեւոր համերգը կը սկսի Տէրունական աղօթքով, որուն կը յա-

«Շնորհալի» երգչախումբ՝ իր խմբավարին հետ

ջորդեն Ծաղկազարդի եւ Դոնբացէքի շարականներ՝ «Ով վերօրհնես» (դաշն.՝ Զարեհ արք. Ազնաւորեան), «Բաց մեզ Տէր» եւ «Զողորմութեան քո զղուոն»: Յայտագիրը կը շարունակուի Ունյուայի շարականներով՝ «Այսօր կանգնեցաւ» (դաշն.՝ Գերպ. Տ. Գուրգէն Եարալեան), «Այս խորհուրդ լցաւ», «Տէր քոյին շնորհաւ», «Ահա ազատեա», «Սիրտ իմ սասանի», «Որք որ փափաքին», «Այսօր անձառ» եւ «Տարածեալ» (դաշն. Զաւէն աբղ. Նաճարեան): Յիսուսի մատնութիւնն ու խաչելութիւնը յիշատակող շարականներ՝ «Արթած սիրութեամբն», «Փառք ի բարձունս», «Ուր ես մայր իմ» (դաշն. Դրաստամատ կիս. Տօնոյեան) եւ «Տէր ողորմեա» (դաշն. Խորէն Մէյխանձեան): Յիսուսի հրաշափառ Յարութիւնը կը նշուի Կոմիտասի «Ճաշու շարական յարութեան» եւ «Այսօր Յարեաւ» շարականներով:

Հոգեպարար այս համերգի աւարտին Արամ Ա. իր հայրապետական խօսքին մէջ կը գնահատէ դպրեվանքի տեսչութիւնը, երգչախումբի անդամներն ու Տեղեկատուական բաժանմունքի տեսչութիւնն ու աշխատակազմը, որոնք իրականացուցին Աւագ Շաբթուան նախատօնակը եղող համերգը: Համերգը կ'եզրափակուի «Փառք Սուրբ Խաչիդ» շարականով³⁵⁹:

«Շնորհալի» երգչախումբի 2019 տարեշրջանի երրորդ համերգը ձօնաւած էր Կոմիտաս վարդապետի ծննդեան 150ամեակին: Այս կարեւոր համերգի նախօրեակին, *Արարատ* օրաթերթի թղթակիցը երգչախումբի ղեկավար Զաւէն վրդ. Նաճարեանի եւ փոխսմբավար Անդրանիկ աբղ. Քիրիմեանի հետ կ'ունենայ շահեկան հարցազրոյց³⁶⁰ մը, որուն ընթացքին անոնք մանրամասն կը տեղեկացնեն կաթողիկոսարանի երգչախումբերու եւ տեղի ունենալիք համերգին մասին: «Նարեկացի» մանկապատանեկան երգչախումբին ծննդոցը տեղի ունեցած է 2017ին Քրիստոնէական դաստիարակութեան բաժանմունքի վարիչ՝ Մեղրիկ սրբազանին ջանքերով, Այնճարի մէջ այս նպատակով կազմակերպուած Bible camp-ին հաւաքուած պատանի-պատանուիկներու անդամակցութեամբ: 2018ին այս երգչախումբին ղեկավարութիւնը Մեղրիկ սրբազանէն կը փո-

³⁵⁹ «Աւագ Շաբթուան ծիրին մէջ հաւատացեալ ժողովուրդը կը հաղորդուի ԱՐՄԱՇ երգչախումբի «Քրիստոսի վերջին օրերը շարականներու ընդմէջէն» համերգով», *Արարատ*, 19 Ապրիլ 2019:

³⁶⁰ Լիւսի Տէօքմէճեան, «Յաջողակներ»՝ հարցազրոյց. «Մեծի Տանն Կիլիկիոյ ՇՆՈՐՀԱԼԻ երգչախումբի ղեկավար հոգշ. Տ. Զաւէն վրդ. Նաճարեանի հետ», *Արարատ*, 17 Դեկտեմբեր 2019:

խանցուի հայր Հաւէնին: «Նարեկացի» երգչախումբի անդամները ամէն Շաբաթ առաւօտ իրենց յատկացուած փոխադրակառքերով կը համախմբուին մայրավանքի մէջ եւ՝ երեք խումբերու բաժնուած, կը սկսին աշխատանքի: Ա. խմբակը երգ կը սորվի հայր սուրբին հետ, Բ. խմբակը նոյն ժամուն ձեռային աշխատանք կը կատարէ, իսկ Գ. խմբակը սոլֆեժ կը սորվի: Ժամը անգամ մը խումբերը իրենց աշխատանքը կը փոխեն: Նպատակը այն է, որ «Նարեկացի» երգչախումբն ալ սկսի մասնակցիլ Ս. պատարագի երգեցողութեան: Հայր սուրբին կողքին ամէն Շաբաթ երգչախումբի վարչութեան ինը անդամները ներկայ կ'ըլլան՝ օգնելու տարած աշխատանքին: Երբ պատանիները թեւակոխեն 16-17 տարիքը, կ'անցնին «Շնորհալի»ի շարքերը:

«Շնորհալի» երգչախումբի ելոյթ՝
նուիրուած Կոմիտաս վարդապետի ծննդեան 150ամեակին

«Շնորհալի»ի փորձերուն մասին կը տեղեկանանք, թէ մայրավանքին մէջ կը կատարուին անոնք շաբաթը երկու անգամ՝ երեքշաբթի եւ Հինգշաբթի օրերը: Սակայն երբ համերգի թուականը մօտենայ, փորձերը կը դառնան շաբաթը չորս անգամ եւ երբեմն նոյնիսկ ամէնօրեայ դրութեամբ:

Հայր Հաւէն՝ «Շնորհալի» երգչախումբի խմբավար ընտրուելու մասին

«Նարեկացի» մանկապատանեկան երգչախումբ, 2018

կը բացատրէ, թէ երբ 2007ին կ'ընդունուի որպէս դպրեվանքի սան, ոչ մէկ գիտելիք ունէր: Ութ տարուան իր ուսումնարութեան ընթացքին է, որ հայ երգին հանդէպ իր ունեցած յատուկ սէրը կը սկսի զգալ, եւ անիկա կ'աժի ու կը զօրանայ շնորհիւ իր երաժշտութեան ուսուցիչներուն եւ Արամ վեհափառին քաջալերանքին: 2017ին «Շնորհալի»ի ղեկավարութիւնը ստանձնելէն առաջ, վեհափառը հայր Զաւէնին համար ուսուցիչ կը նշանակէ Մեղրիկ սրբազանը, որպէսզի անոր խմբավարական հմտութիւններ փոխանցէ: Ան նաեւ ինքնաշխատութեամբ եւ պրպտումներ կատարելով կը զարգանայ:

Անդրանիկ արդ. Քիրիմեան, վեհափառին տնօրինումով, 2019ին հայր Զաւէնին օգնական կը նշանակուի, որպէսզի ապագային ինք կարենայ ստանձնել երգչախումբին ղեկավարութիւնը: Ինքն ալ դպրեվանքի մէջ հետեւած է սովֆեժի դասընթացքի, դասապետութիւն կատարած է եւ Համազգայինի «Բ. Կանաչեան» երաժշտանոցին մէջ՝ դաշնակի եւ խմբավարութեան դասընթացքներ ստացած:

«Շնորհալի» երգչախումբը՝ ղեկավարութեամբ Զաւէն վրդ. Նաճարեանի եւ ընկերակցութեամբ ինը հոգինոց նուագախումբի (ջութակ, քանոն, տուտուկ, տիոլ եւ դաշնակ), 13 Դեկտեմբեր 2019ին հանդէս կու գայ

«Շնորհալի»-ն, խմբավարն ու նուագակիցները

զուտ կոմիտասեան համերգով մը, որ տեղի կ'ունենայ Պուրճ Համուտի Սրբոց Վարդանանց եկեղեցւոյ մէջ՝ հովանաւորութեամբ Արամ Ա. կաթողիկոսին: Համերգի առաջին բաժինով 50 անդամներէ բաղկացած երգչախումբը «Տէրունական աղօթք»էն ետք կը ներկայացնէ Ս. պատարագէն հատուածներ՝ «Սուրբ, սուրբ», «Միայն սուրբ», «Ամէն հայր սուրբ», «Յայս յարկ»՝ Յովիկ Թաֆրանեանի մենակատարութեամբ, «Տէր ողորմեա», «Տլէ եաման», «Քրիստոս ի մէջ» եւ «Քրիստոս պատարագեալ»: Այնուհետեւ յայտագիրը կը շարունակուի Կոմիտասի մեներգներով՝ «Անտունի», «Մի գեղեցիկ պարզ գիշեր էր», «Կռունկ», «Ել, ել» եւ «Առաւօտ լուսաբեր»՝ Շողիկ Թորոսեանի մենակատարութեամբ, եւ «Զինար ես»՝ Կարինէ Անդրանիկեանի մենակատարութեամբ: Յայտագրի երրորդ բաժինով կը հնչեն Կոմիտասի դաշնամուրի կտորներէն, իսկ վերջին բաժինով ժողովրդական խմբերգները՝ «Հաբբեան», «Հայրենեաց սիրով», «Շողեր ջան», «Ոհ ինչ քաղցր բան», «Զար զընգը», «Էսօր ուրբաթ է» եւ «Զուր կու գայ վերին սարէն»: Համերգի աւարտին վեհափառ հայրապետը իր պատգամին մէջ կ'ըսէ. «Անմահական Կոմիտաս վարդապետ, երկինքէն լսելով իր դաշնաւորումներուն եւ յօրինումներուն գեղեցիկ ու հարազատ կատարումը, պիտի գնահատէր այս երեկոն, որուն ընթաց-

քին ՇՆՈՐՀԱԼԻ-ն դարձաւ աւելի շնորհալի»³⁶¹: Աւարտին, վեհափառը իր բարձր գնահատանքը կը յայտնէ երգչախումբին եւ նուագախումբին եւ խմբավար հայր սուրբին կը պարգեւէ լանջախաչ կրելու իրաւունքը:

Այսպէս, երթը կը շարունակուի եւ կաթողիկոսարանի «Շնորհալի», «Նարեկացի» եւ «Արմաշ» երգչախումբերը կ'իրագործեն հայ հոգեւոր եւ ազգային երգը տարածելու իրենց առաքելութիւնը՝ հակառակ ամէն դժուարութեան:

---

³⁶¹ «Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան ՇՆՈՐՀԱԼԻ երգչախումբը Կոմիտասը վերապրեցուց հոծ բազմութեան ներկայութեան», *Ազդակ*, 16 Դեկտեմբեր 2019:

ՍՐԲՈՅ ՔԱՌԱՄՆԻՅ ՄԱՆԿԱՆՅ
ԵԿԵՂԵՅԻՈՅ ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲ

«ՆԱՐԵԿԱՑԻ» ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲ

Պուրժ Համուտի Սրբոց Քառասնից Մանկանց եկեղեցւոյ դպրապետ Գէորգ Պէպէճեան 1983ին դպրաց դասի անդամներով կը կազմէ քառաձայն երգչախումբ մը, որ սկզբնական շրջանին կը կատարելագործէ Եկմալեան Պատարագի երգեցողութիւնը, ապա կը սկսի հայրենասիրական եւ ազգային երգերու քառաձայն խմբերգներու երգեցողութեան:

Իբրեւ գնահատանք երգչախումբի աշխատանքներուն եւ ձեռք ձգած յաջողութեան, 1985ին Արամ արք. Քէշիշեան առաջնորդը (այժմ Արամ Ա. կաթողիկոս) այս երգչախումբը կ'անուանէ «Նարեկացի»:

«Նարեկացի» երգչախումբը՝ խմբավարութեամբ Գէորգ Պէպէճեանի, հանդէս կու գայ համերգներով եւ իր մասնակցութիւնը կը բերէ ազգային ձեռնարկներու եւ տօնակատարութիւններու:

Այս երգչախումբի հիմնադիր-խմբավար Գէորգ Պէպէճեան³⁶² իր երաժշտական կեանքը սկսած է եկեղեցւոյ ծամբով՝ նախ որպէս դպիր Հալէպի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ, շուրջ տասը տարի, ապա դպիր Պէյրութի Ս. Նշան Մայր եկեղեցւոյ մէջ, դարձեալ շուրջ տասը տարի՝ 1968-1978: Ան 1978ին կը հրաւիրուի Էշրեֆիէ՝ ստանձնելու Ս. Յակոբ եկեղեցւոյ դպրապետութիւնը, ապա կ'անցնի Սրբոց Քառասնից Մանկանց եկեղեցի, ուր կը կատարէ դպրապետի եւ երգչախումբի խմբավարի պաշտօնները 1980-2008 թուականներուն: Ան 1972ին կը

Գէորգ Պէպէճեան

³⁶² Գէորգ Պէպէճեան ծնած է Հալէպ, 1949ին: Մանուկ հասակէն ցոյց տուած է երաժշտական հակում:

սկսի յաճախել Լիբանանի պետական երաժշտանոց, ուրկէ շրջանա-
ւարտ կ'ըլլայ 1980ին: Պէպէճեան 1978-1988ին կը դառնայ Զարեհեան
դպրեմանքի երգի եւ նօթագրութեան ուսուցիչ, նաեւ երգ կը դասաւանդէ
Հայ աւետարանական ու ազգային վարժարաններու մէջ, ինչպէս նաեւ՝
«Բարսեղ Կանաչեան» երաժշտական քոլէժի: Պէպէճեան 1996ին Հալէ-
պի մէջ, Սուրէն արք. Գաթարոյեանի առաջնորդութեան 25ամեակին
առիթով, կը կատարէ Մ. Եկմալեանի քառաձայն Պատարագի խորանի
երգեցողութիւնը, որ ձայնասկաւառակի առնուած է եւ յաճախ Կիրակի
առաւօտներ կը ձայնասփռուի Լիբանանի «Վանայ ձայն» կայանէն: Ան
1997էն ի վեր կը դասաւանդէ երգ, ձայնամարզութիւն եւ նօթագիտութիւն
Լիբանանի պետական երաժշտանոցին մէջ: Գէորգ Պէպէճեան հանդէս
եկած է մենահամերգներով Պէյրութի եւ Սուրիոյ քաղաքներէն՝ Հալէպի,
Դամասկոսի, Լաթաքիոյ, Գամիշլիի, Քեսապի մէջ, ինչպէս նաեւ Քանա-
տայի եւ Յորդանանի մէջ՝ դասական, ազգային եւ աշուղական երգա-
ցանկերով: Ան իր մասնակցութիւնը բերած է զաղութին մէջ տեղի ունեցող
ազգային ձեռնարկներու եւ տօնակատարութեանց, արժանացած է զա-
նազան պարգեւներու, ինչպէս՝ երգի մրցանքի «Բարսեղ Կանաչեան»
մրցանակի պարգեւը, գնահատագիրներ՝ Լիբանանի հայոց թեմի նախ-
կին առաջնորդ Տ. Գեղամ արք. Խաչերեանէն եւ մանաւանդ «Ս. Մեսրոպ
Մաշտոց» շքանշանը՝ ՆՍՕՏՏ Արամ վեհափառ հայրապետին ձեռամբ:

Ազգային առաջնորդարանի Տիկնանց յանձնախումբը 27 Մայիս
1987ին կը կազմակերպէ Մայրերու օրուան նուիրուած հանդիսաւոր հա-
մերգ, որ տեղի կ'ունենայ «Յակոբ Տէր Մելքոնեան» թատերասրահին մէջ,
նախագահութեամբ Լիբանանի հայոց թեմի օրուան առաջնորդ Արամ
արք. Քէշիշեանի, որ ներկայ կ'ըլլայ՝ քահանաներու դասին ընկերակցու-
թեամբ: Այս համերգին իրենց մասնակցութիւնը կը բերեն դասական
երաժշտութեան երգիչ-երգչուհիներ եւ Սրբոց Քառասնից Մանկանց «Նա-
րեկացի» երգչախումբը՝ ղեկավարութեամբ Գէորգ Պէպէճեանի:

Համերգի բացումը կը կատարէ «Նարեկացի» երգչախումբը երկու
խմբերգներով՝ «Երեւան-Էրեբունի» եւ «Սարդարապատ», ապա յաջոր-
դաբար կը մեներգեն Վահէ Էլմայեան (թենոր), Նորա Եղիայեան (սոփ-
րանօ) եւ Գէորգ Պէպէճեան (թենոր)՝ դաշնակի ընկերակցութեամբ Ռիթա
Շամլեանի: Յայտագրի առաջին մասը կ'աւարտի զուգերգով, զոր կը կա-
տարեն Վ. Էլմայեան եւ Գ. Պէպէճեան: Յայտագրին երկրորդ բաժինով
դարձեալ երեք մեներգիչները կը կատարեն մեներգներ եւ զուգերգներ,
եւ համերգը կ'աւարտի «Նարեկացի» երգչախումբին կատարած երեք

խմբերգներով՝ Էտկար Յովհաննիսեան՝ «Հայրենիքիս հետ», Աշոտ Սաթեան՝ «Ես իմ անուշ Հայաստանի» եւ Համբարձում Պէրպէրեան՝ «Խօսք իմ որդուն»:

Համերգի դաշնակահարներն են Ռիթա Շամլեան եւ Մարօ Եսայեան, իսկ երգչախումբի մեներգողներն են Անի Մաջուլեան, Սեդա Գանթարձեան եւ Մանուկ Մինասեան:

Համերգի ամբողջական արտասանած սրտի խօսքին մէջ առաջնորդ սրբազանը կ'ըսէ. «Նման համերգ մը կարիք չունի փակման խօսքի, որովհետեւ մեներգողները եւ երգչախումբը հայ բանաստեղծութեան եւ երաժշտութեան խօսքով ու ձայնով կատարեցին մեծագոյն յարգանքը՝ հանդէպ հայ մօր»³⁶³:

Այս համերգին մասին *Ազդակի* թղթակիցը կը գրէ. «Երեսուն երկսեռ անդամներէ բաղկացած երգչախումբը կարողացաւ բաւարար միատարրութեամբ կատարել դժուար մեկնաբանելի յիշեալ խմբերգները: Գովելի են երիտասարդ տարրերէ բաղկացած, համեմատաբար նոր կեանքի կոչուած ՆԱՐԵԿԱՅԻ երգչախումբը եւ իր խմբավարին ջանքերը: Մեր օրերուն մեծ զոհողութիւն կը պահանջէ երգչախումբ պահելը, եւ անոր շուրջ երգողներ համախմբելը: Հարկ է քաջալերել, պահելու համար երգարւեստի համերգային 'աւանդութիւնը'³⁶⁴:

Հայաստանի մէջ քրիստոնէութեան պետական կրօն հռչակման 1700ամեակի հանդիսութիւններու ծիրին մէջ, Սրբոց Քառասնից Մանկանց եկեղեցւոյ «Նարեկացի» երգչախումբը՝ խմբավարութեամբ Գէորգ Պէպէճեանի, 5 Մայիս 2001ին սրբազան համերգ մը կը ներկայացնէ նոյն եկեղեցւոյ մէջ, հովանաւորութեամբ եւ ներկայութեան Լիբանանի հայոց թեմի օրուան առաջնորդ Գեղամ եպս. Խաչերեանի: Յիսուն անդամներէ բաղկացած երգչախումբը կը կատարէ միջնադարեան շարականներ, մեղեդիներ եւ օրհներգներ՝ յօրինուած կամ մշակուած Նարեկացիի, Կոմիտասի, Եկմալեանի, Ազնաւորեանի, Մանսուրեանի, Ճելալեանի, Շահան Պէրպէրեանի եւ Աթայեանի կողմէ:

Համերգը կը սկսի երգչախումբին կատարած Կոմիտաս վարդապետի «Ամէն հայի սրտից բխած» հայրապետական օրհներգով եւ կը շարունակուի «Տէր, կեցո՛ղ դու զՀայս», «Ով հայոց աշխարհ», «Ով երանելիդ», «Քրիստոս պատարագեալ», «Ուրախ լեր» եւ «Որք զարդարեցին» շարա-

³⁶³ Ս.Պ., «Համերգ մայրերու տօնին առիթով», *Ազդակ*, 2 Յունիս 1987:

³⁶⁴ Նոյնը:

կաններով: Յայտագիրին իրենց մասնակցությունը կը բերեն Անի Մաջուլեան մեներգով՝ «Այսօր հարսն լուսոյ», սրնգահար-խմբավար Զաքար Քէշիշեան երկու նուագով սրինգի վրայ՝ «Սայլն այն իջանէր» եւ «Բաց մեզ Տէր», եւ խմբավար-երգիչ Գէորգ Պէպէճեան մեներգով՝ «Փիէթա սինիորէ»: Յայտագրի երկրորդ բաժինով կը ներկայացուին շարականներ եւ ազգային-կրօնական բնոյթի երգեր: Առաջին խմբերգը կ'ըլլայ «Հրաշափառ»ը, ապա՝ «Էջմիածին»ը, «Ասացուած իօր համար» եւ «Գովեա Երուսաղէմ»: Անի Մաջուլեան կը մեներգէ արիա մը եւ «Հաւուն հաւուն», իսկ Գէորգ Պէպէճեան՝ «Լուսաւորչի կանթեղը»:

Գէորգ Պէպէճեան իր երգչախումբով

Դաշնակահար-երգեհոնահար Թամար Թորոսեան համերգին ամբողջ տեւողութեան կ'ընկերակցի երգչախումբին: Նախքան համերգին փակումը, առաջնորդ սրբազանը դրուատական խօսքերով կը գնահատէ «Նարեկացի» երգչախումբին եւ անոր խմբավար Գէորգ Պէպէճեանին աշխատանքը: Համերգը կ'աւարտի «Հայր մեր»ով՝ մասնակցութեամբ ներկաներուն:

Այս սրբազան համերգին մասին *Ազդակի* թղթակիցը կը գրէ. «Նարեկացի երգչախումբը արդէն տիրապետած է որոշ մակարդակի մը, երգչախմբային արուեստի կատարողութեան մարզին մէջ: Այս յաջողութիւնը

արգասիքն է խմբավար եւ Ս. Քառասնից Մանկանց եկեղեցւոյ վաստակաւոր դպրապետ-երգիչ Գէորգ Պէպէճեանի հետեւողական ջանքերուն»³⁶⁵:

«Նարեկացի» երգչախումբը տարիներ շարունակ հայ առաքելական եկեղեցին կը ներկայացնէ Ուսիտէթ Քէնէիսի փակման հանդիսութեան, որ տեղի կ'ունենայ ամէն տարի Յունուար 25ին, եւ միշտ կ'արժանանայ գնահատանքի՝ իր ներկայացուցած քառաձայն կատարումներուն համար:

Երբ 25 տարիներ խմբավարելէ ետք Գէորգ Պէպէճեան կը դադրեցնէ «Նարեկացի» երգչախումբի խմբավարական իր աշխատանքը, երգչախումբը երեք տարի դադար կ'առնէ: 2010ին Երուանդ Քէշիշեան կը դառնայ Սրբոց Քառասնից Մանկանց եկեղեցւոյ դպրապետը եւ կը ստանձնէ «Նարեկացի» երգչախումբին ղեկավարութիւնը ու կը վերակազմէ զայն: Երուանդ Քէշիշեան կը յայտնէ, թէ «Նարեկացի» երգչախումբը կը նպատակադրէ ազգային եւ եկեղեցական երգերն ու յատկապէս շարականները վերակենդանացնել քառաձայն եղանակով: Երգչախումբի անդամները մեծամասնութեամբ Սրբոց Քառասնից Մանկանց եկեղեցւոյ դպրաց դասին մաս կը կազմեն: «Նարեկացի» երգչախումբը քառաձայն Ս. պատարագը կը մատուցէ հանդիսաւոր եւ տօնական օրերուն: Վերակազմութենէն եւ երկար ամիսներ փորձեր կատարելէ ետք, «Նարեկացի» երգչախումբին առաջին ելոյթը՝ խմբավարութեամբ Երուանդ Քէշիշեանի, կ'ըլլայ սրբազան համերգ մը Ս. Ծննդեան տօնին առիթով, որ տեղի կ'ունենայ 2 Յունուար 2011ին Սրբոց Քառասնից Մանկանց եկեղեցւոյ մէջ, եւ որ կ'արժանանայ ներկաներուն գնահատանքին: Յայտագիրը կը բաղկանայ հայերէն եւ օտարալեզու Ս. Ծննդեան երգերէ եւ շարականներէ: Կոմիտասի, Եկմալեանի, Չարեհ արք. Ազնաւորեանի եւ Խորենացիի հոգեթով շարականներու կողքին երգչախումբի անդամները կը մատուցեն լիբանանցի երաժիշտներու յօրինած արաբերէն Ս. Ծննդեան երգեր եւ դասական երաժիշտներու՝ Վերտիի, Սթրատելլայի եւ Էնտրսընի գործերէն: Կը կատարուին մեներգ եւ զուգերգ, որոնց կարգին նաեւ խմբավար Երուանդ Քէշիշեան կը մեկնաբանէ մեներգ մը: Երգչախումբին երգեհոնի վրայ կ'ընկերակցի Քարոլին Գազեզեան: Պատկերասփիւռի «Թելէ Լիմիէր» կայանը կ'արձանագրէ այս հանդիսութիւնը:

³⁶⁵ Ս.Պ. 1700ամեակի հանդիսութիւններ. «ՆԱՐԵԿԱՑԻ երգչախումբին սրբազան համերգը», *Ազդակ*, 12 Մայիս 2001:

Այս համերգին մասին *Ազդակի* թղթակիցը կը գրէ. «Պորձ Համուտի մէջ նման համերգ մը հոգեւոր երգերով, եկեղեցւոյ Թաղական խորհուրդին օժանդակութեամբ եւ նախաձեռնութեամբ, 40 եւ ամէլի անդամներով երգչախումբ մը ներկայացնելը ներկայ օրերուն, երբ մեր արուեստի ու մշակոյթի գանձերը կ'անտեսուին, հոգեւոր արթնութեան առիթ մը եղաւ: ...Մաղթենք, որ ՆԱՐԵԿԱՑԻ երգչախումբը շարունակէ իր երթը՝ վասն ծաղկման մեր հոգեւոր երաժշտութեան, մեր արմատներու կառուցած մնալու խանդավառութեամբ»³⁶⁶:

Շարունակելով հայ հոգեւոր եւ ազգային երգը տարածելու իր առաքելութիւնը, 15 Յունուար 2011ին երգչախումբը՝ խմբավարութեամբ Երուանդ Քէշիշեանի, հանդէս կու գայ Ս. Ծննդեան համերգով Այնճարի Ս. Պողոս եկեղեցւոյ մէջ:

26 Յունիս 2011ին երգչախումբը Նորաշէնի Սրբոց Վարդանանց եկեղեցւոյ մէջ կու տայ հոգեւոր համերգ մը՝ նուիրուած Լիբանանի հայոց թեմի առաջնորդ Գեղամ արք. Խաչերեանի աբեղայական ձեռնադրութեան 30ամեակին: Յայտագիրը կ'ընդգրկէ «Ուրախ լեր», «Սուրբ սուրբ», «Գովեա Երուսաղէմ», «Տէր, կեցո՛ր դու զՀայս», «Որք զարդարեցին», «Տօնեմք», «Քրիստոս Պատարագեալ», «Գոհանամք», «Ամէն Հայր սուրբ» եւ ուրիշ շարականներ: Ձեռնարկը կը փակուի «Կիլիկիա» մաղթերգով: Երգչախումբին կը նուագակցի Քարոլին Գազեզեան:

«Հայկական է, պատուական է» կարգախօսով, Սրբոց Քառասնից Մանկանց եկեղեցւոյ «Նարեկացի» երգչախումբը՝ խմբավարութեամբ Երուանդ Քէշիշեանի, Կիրակի, 4 Դեկտեմբեր 2011ին կը ներկայացնէ Ժողովրդային երգերու համերգ մը՝ ի նպաստ համանուն եկեղեցւոյ աղքատախնամին: Հովանաւորութեամբ Լիբանանի հայոց թեմի առաջնորդ Գեղամ արք. Խաչերեանի եւ կազմակերպութեամբ Սրբոց Քառասնից Մանկանց եկեղեցւոյ թաղական խորհուրդին, 27 անդամներէ բաղկացած երգչախումբը այս համերգին ընթացքին կը վերակենդանացնէ Ժողովրդային հին երգեր ամէլի քան 650 հանդիսականներու ներկայութեան, Ազգային առաջնորդարանի «Երջօ Սամուէլեան-Եռագոյն» սրահին մէջ: Յայտագրին մաս կը կազմեն Կոմիտասի, Յ. Պատալեանի, Սայաթ Նովայի, Ա. Պապաճանեանի, Թ. Ալթունեանի, Կ. Մուրզայի, Ա. Այվազեանի, Կ. Չաքարեանի, Գուսան Հաւասիի, Ե. Թորիկեանի եւ Է. Յովհաննիսեան-

³⁶⁶ Շահանդուխտ, Սրբոց Քառասնից Մանկանց եկեղեցւոյ մէջ. «ՆԱՐԵԿԱՑԻ երգչախումբի հոգեւոր համերգ Ս. Ծննդեան տօնին առիթով», *Ազդակ*, 3 Յունուար 2011:

նի ժողովրդական, աշուղական ու սիրային երգերէն փունջ մը: Երգչախումբին կ'ընկերակցին երգեհոնի վրայ՝ Քարոլին Գազեզեան, նաեւ ժողովրդային նուագարաններ: Մեներգներ եւ զուգերգներ կը կատարեն Ալիս Իբրաճեան, Յովիկ Թաֆրանեան եւ Լուսին Տէմիրճեան: Համերգի աւարտին առաջնորդ սրբազանը կը գնահատէ երգչախումբը եւ անոր խմբավարը:

Այս համերգը կը թուի ըլլալ «Նարեկացի» երգչախումբին վերջին ելոյթը: Երուանդ Քէշիշեան կը դառնայ Ս. Վարդանանց եկեղեցւոյ դպրապետը եւ կը կազմէ «Աւետաբեր» անունով երգչախումբը:

ԼԻԲԱՆԱՆԻ ՀԱՅՈՑ ԹԵՄԻ
ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲԵՐ

«ԱՌԱՔԵԼՈՑ» ՍԵՆԵԿԱՅԻՆ ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԵՐ

«Առաքելոց» սենեկային երգչախումբը ծնունդ կ'առնէ 2002ին, երբ տասնեակ մը ձայնեղ տղաք կը խմբուին Գրիգոր սարկաւագ Ալոզեանի շուրջ եւ կը կազմեն անպաշտօն վիճակով արական երգչախումբ մը՝ ներկայացնելու հայ հոգեւոր երաժշտութիւն: Սկզբնական շրջանին փոքր ելոյթներ կ'ունենան հայկական եկեղեցիներու մէջ, ապա կը հրաւիրուին արաբ եկեղեցիներու մէջ համերգներ տալու:

Երգչախումբը իր պաշտօնական անուանումը կը ստանայ 28 Նոյեմբեր 2008ին, թեմի առաջնորդ գերշ. Տ. Գեղամ եպս. Խաչերեանի օրով, երբ Նոր Ատանայի Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ մէջ հանդէս կու գայ իր առաջին պաշտօնական հոգեւոր համերգով՝ սոյն եկեղեցւոյ անուանակոչութեան տօնին առիթով: «Առաքելոց» արական երգչախումբը՝ ղեկավարութեամբ Գրիգոր սրկ. Ալոզեանի, կը կատարէ հոգեւոր շարականներու փունջ մը: Այս առաջին ելոյթը կը յատկանշուի բարձր մակարդակի կատարողութեամբ՝ ներկաներուն շնորհելով հոգեւոր ապրումի բացառիկ պահեր:

2008ին երգչախումբը իր մասնակցութիւնը կը բերէ Պօղոս Առաքեալի ծննդեան 2000ամեակին առիթով կայացած միջեկեղեցական արարողութիւններու եւ աղօթքներու ծիրին մէջ հինգ տարբեր ելոյթներու, որոնք տեղի կ'ունենան Լիբանանի նշանաւոր մեծ եկեղեցիներուն մէջ՝ Մարոնիներու Լիբանանի Տիրամօր մեծ եկեղեցին (պասիլիքան) Հարիսայի մէջ, Յոյն կաթողիկէներու Հարիսայի մեծ տաճարին մէջ, Ս. Նշան Մայր եկեղեցւոյ մէջ, Սին Էլ Ֆիլի Սայտէ եկեղեցւոյ մէջ եւ մէկ ելոյթ Անթունիէի մայրապետներու վանքին մէջ՝ Ս. Պօղոսի նուիրուած աղօթքի երեկոյին ընթացքին: Այսպէս, 2008ի Յունիսին տեղի ունեցած Ս. Պօղոսի նուիրուած տարուան բացման արարողութեան «Առաքելոց» արական երգչախումբը կը մեկնաբանէ Պօղոս-Պետրոսի նուիրուած շարական մը, «Խորհուրդ խորին» եւ «Սուրբ սուրբ»: Իսկ 29 Յունիս 2009ին տեղի ունեցած

եզրափակիչ Պատարագին, Հարիսայի յոյն կաթողիկէ Ս. Պօղոս եկեղեցւոյ մէջ, «Առաքելոց» երգչախումբը, որ կը ներկայացնէ Հայաստանեայց առաքելական եկեղեցին, ղեկավարութեամբ՝ Գրիգոր սրկ. Ալոզեանի, կը մեկնաբանէ Ս. Աստուածածնի նուիրում «Մեծացուցէ»ներէն «Սուրբ սուրբ» եւ «Գովեա երուսաղէմ զՏէր» շարականները³⁶⁷:

«Առաքելոց»ը նաեւ հեռատեսիլային ուղիղ եթերով կը ներկայացնէ Ծննդեան համերգ եւ ուրիշ համերգներ, որոնք կը սփռուին «Թելէ Լիմիեր», «Նուրսաթ» եւ «Թելէ Լիպան» պատկերասփիւռի կայաններէն:

«Առաքելոց» երգչախումբի ղեկավարը՝ խօսելով երգչախումբին մասին, կ'ըսէ. «Մեր նպատակն է տարածել հայ հոգեւոր երգը՝ շարականները եւ վերադարձնել այս սուրբ հոգեւոր գանձարանը իր սեփական տիրոջ՝ Ժողովուրդին: Նաեւ շարականի հանդէպ սէր արթնցնել երիտասարդներու մօտ: Այս միտումով ալ իր անունը ստացաւ՝ ըլլալու առաքեալ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ՝ շարականներու միջոցաւ զայն տարածելու»:

Միայն արականներէ բաղկացած երգչախումբի անդամներու թիւը կը հասնի 23ի, եւ կը դառնայ սենեկային երգչախումբ: Երգչախումբի խմբավար Գրիգոր սարկաւազ Ալոզեանին մտայղացումը կ'ըլլայ երգչախումբին ստեղծումը՝ այն մտահոգութեամբ, որ Հայաստանեայց առաքելական ուղղափառ եկեղեցւոյ եւ հայ ազգի մշակոյթի 20րդ դարու մարտահրաւէրներուն իբրեւ սկսնական դիմագրաւում պէտք է ունենալ այս երգչախումբը:

Գրիգոր Ալոզեան մանկութենէն ծառայած է Նոր Ատանայի Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ մէջ, ուր կը ստանայ փոքր աստիճանները եւ 1992ին կը ձեռնադրուի սարկաւազ: Ան իր երաժշտական ուսումը կը ստանայ Լիբանանի պետական երաժշտանոցին մէջ, իսկ խմբավարական դասերը՝ հայրենի խմբավար Յարութիւն Թոփիկեանէն եւ Յարութ Ֆազլեանէն: Իր խմբավարական գործունէութեան կողքին, ան շաբաթական դրութեամբ ուղղակի եթերով ձայնասփռում հոգեւոր յայտագիր մը կը ներկայացնէ «Վանայ ձայն» ձայնասփիւռէն 2004 թուականէն ի վեր, որ սկիզբը կոչուած է «Հոգեւոր խոհեր» եւ 2006էն ի վեր՝ «Եկեղեցին հայկական»:

³⁶⁷ Հարիսայի մէջ. «ԱՌԱՔԵԼՈՑ արական երգչախումբը մասնակցեցաւ Պօղոս Առաքելային նուիրում տարուան եզրափակիչ արարողութիւններուն». *Ազդակ*, 30 Յունիս 2009:

«Առաքելոց» երգչախումբ՝ խմբավարութեամբ Գրիգոր Ալոզեանի

«Առաքելոց» երգչախումբի անդամները Լիբանանի հայ առաքելական եկեղեցիներու մէջ ծառայող եւ սպասարկող դպիր, կիսասարկաւագ, սարկաւագ եւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան դպրեւանքը աւարտած երիտասարդներ են, որոնք քով-քովի հաւաքուելով պատրաստականութիւն կը յայտնեն մատուցելու եւ տարածելու հայ հոգեւոր երգը՝ շարականները: Երգչախումբի անդամները ուսանած են երաժշտութիւն երկրի զանազան երաժշտանոցներուն մէջ: Անոնց մէջ կան տուտուկ, շուի, քլարինէթ եւ երգեհոն նուագողներ, որոնք կը միանան համերգներու կարգ մը բաժիններուն՝ ստեղծելով յատուկ ծիսական մթնոլորտ: Երգչախումբի սենեկային արական խումբի կառոյցը կը պահպանուի միաձայն եւ բազմաձայն երգեցողութեամբ՝ Սոսկ Ա., Սոսկ Բ., Բամբ Ա., Բամբ Բ.:

«Առաքելոց» երգչախումբի երգացանկը միառժէ՛ հայ հոգեւոր երաժշտութիւն՝ շարականներ, տաղեր, մեղեդիներ եւ գանձեր, որոնք կ'երկարին 1500 տարիներու վրայ: Հնագոյններէն՝ 5րդ դարէն՝ Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի առաջին հայատառ կցորդներէն մինչեւ 10-12րդ դարերու Ս. Գրիգոր Նարեկացիի, Ս. Ներսէս Շնորհալիի հոգերգները, եւ յետ զարթօնքի նոր դարու շարականագէտներու՝ Մակար Եկմալեանի, Կոմիտաս վարդապետի եւ Զարեհ արք. Ազնաւորեանի եղանակումները:

«Առաքելոց»ի երգացանկին բուն բաղադրեալներն են Կոմիտաս վար-

դապետի Պատարագին մեծամասնությունը եւ Եկմալեան Պատարագէն մասեր՝ բազմաձայն կատարումով եւ զանազան տարբերակներով: Անոնց կողքին, հայոց շարակնոցի քնացած էջերէն մեծ փունջ մը շարականներ. օրինակ՝ Ս. Մեսրոպ Մաշտոց (5րդ դար)՝ «Անկանիմ առաջի քո» (Դ2), «Ողորմեա ինձ Աստուած» (Ա2), «Լոյս փառաց բանդ Աստուած» (Ա4), Ս. Մովսէս Խորենացի (5րդ դար)՝ «Օրհնութիւն Ծննդեան Քրիստոսի՝ Խորհուրդ Մեծ» (Դ4), «Ծագումն հրաշալի» (Դ2), Կոմիտաս Աղցեցի (7րդ դար)՝ «Անձինք նուիրեալք» (Դ4), Խաչատուր Տարօնացի (13րդ դար)՝ «Խորհուրդ խորին» (ծանր եւ թեթեւ), Բարսեղ Ճոն (12րդ դար)՝ «Յայս յարկ», Ս. Ներսէս Ընորհալի (12-րդ դար)՝ «Տէր ողորմեա- Յարեւելից-Լոյս-Ճգնաւորք-Ճանապարհ-Նայեաց սիրով-Սարսափելի», Սահակ Զորափորեցի (13րդ դար)՝ «Խաչի քո Քրիստոս»:

«Առաքելոց» երգչախումբի երգացանկը կը պարունակէ նաեւ կանոններ մեծ տօներու եւ սուրբերու, օրինակ՝ «Ծննդեան Սրբոհոյ Աստուածածին», «Աստուածայայտնութեան ճրագալոյցին», «Ծննդեան Յովհաննոս Մկրտչին», «Սրբոցն Վարդանանց»: Օրհնութիւններ՝ «Սրբոցն Քառասնից Մանկանցն՝ Այսօր ընդ անմարմնոցն», «Սրբոցն Պօղոսի եւ Պետրոսի՝ ցնծայ այսօր», «Ս. Ստեփանոսի նախավկային՝ նահատակ բարի», «Ս. Յակոբայ Մծբնացւոյն՝ յաղթող»:

Երգացանկին մէջ կան նաեւ ժողովրդաբարբառ շինուած կամ սուրբ հայրերու կողմէ յօրինուած տաղեր, գանձեր եւ մեղեդիներ, տարբեր աւանդութեամբ երգուած՝ Ս. Ներսէս Ընորհալի (12րդ դար)՝ «Նոր Ծաղիկ», Ս. Գրիգոր Նարեկացի (10րդ դար)՝ «Հաւուն հաւուն - Հալիկ մի պայծառ - Գոհար վարդն- Ահեղ ձայնս», Մխիթար Այրիվանեցի (13րդ դար)՝ «Սիրտ իմ սասանի», Առաքել Սիւնեցի (15րդ դար)՝ «Այս խորհուրդ լցաւ», ժողովրդական՝ «Այսօր տօնն է Սուրբ Ծննդեան», Ս. Գրիգոր Տղայ Պահլաւունի (12րդ դար)՝ «Ով Զարմանալի», Ս. Յովհաննէս Երզնկացի Պլուզ (13րդ դար)՝ «Այսօր ձայնն հայրական» եւ այլք:

«Առաքելոց» երգչախումբը հանդէս կու գայ անձնական համերգներով եւ տարբեր նախաձեռնութիւններու մասնակցութեամբ՝ Լիբանանի մէջ եւ անկէ դուրս: Լիբանանի մէջ 2008-2009 շրջանին Լիբանանի Թեմի եկեղեցիներու անուանակոչութեանց նախօրեակին երգչախումբը հանդէս կու գայ հոգեւոր համերգներով: Այսպէս, Ս. Յովհաննոս-Կարապետ անուանակոչութեան տօնին առիթով համանուն եկեղեցւոյ մէջ, երգչախումբը՝ խմբավարութեամբ Գրիգոր սրկ. Ալոզեանի եւ երգեհոնի ընկերակցութեամբ Յասմիկ Գասպարեանի, հայ հոգեւոր երաժշտութեան

համերգ մը կու տայ 17 Յունուար 2009ին: Մէկ ժամ տետողութեամբ երգչախումբը կը մեկնաբանէ Կոմիտասի, Ռ. Ալթունեանի, Ե. Յակոբեանի, Զարեհ արք. Ազնաւորեանի եւ Ս. Յովհաննու-Կարապետի նուիրուած շարականներ: Համերգի աւարտին Լիբանանի հայոց թեմի առաջնորդ Գեղամ եպս. Խաչերեան բարձրօրէն կը գնահատէ երգչախումբի կատարումը եւ անոր առաքելութիւնը՝ հոգեւոր երգերը ու շարականները ժողովուրդին հասցնելու: Ան կ'աւելցնէ, թէ այնուհետեւ իւրաքանչիւր եկեղեցւոյ նախատօնակին այդ եկեղեցւոյ մէջ հոգեւոր համերգ պիտի ներկայացուի երգչախումբին կողմէ: Համերգը իր աւարտին կը հասնի «Քրիստոս ի մէջ մեր յայտնեցաւ» շարականի կատարողութեամբ³⁶⁸:

«Առաքելոց»ի ելոյթ Հարիսայի եկեղեցւոյ մէջ

«Առաքելոց» երգչախումբի յաջորդ համերգը՝ ղեկավարութեամբ Գրիգոր սրկ. Ալոզեանի եւ երգեհոնի ընկերակցութեամբ Յասմիկ Գասպարեանի, տեղի կ'ունենայ 7 Փետրուար 2009ի երեկոյեան, Նոր Սիսի Ս. Սարգիս եկեղեցւոյ անուանակոչութեան առիթով, համանուն եկեղեցւոյ մէջ: Այս համերգի յայտագիրը կ'ընդգրկէ նոր երգերու փունջ մը՝ անց-

³⁶⁸ «Ս. Յովհաննու-Կարապետի տօնին առիթով ԱՌԱՔԵԼՈՑ արական երգչախումբը հայ հոգեւոր երաժշտութեան համերգ տուաւ», *Ազդակ*, 19 Յունուար 2009:

եալի աւանդութեան հետ կապ ունեցող, ինչպէս Մեսրոպ Մաշտոցի ապաշխարութեան շարականներ, Յարութեան նուիրուած տաղեր եւ մեղեդիներ: Յայտագիրի ընթացքին, նախքան շարականներու կատարումը, անոնց մասին բացատրողական տեղեկութիւններ կը տրուին, որպէսզի ներկաները աւելի մօտէն ծանօթանան եւ գիտնան շարականի մանրամասնութիւնները՝ որ դարու շարական ըլլալը, առիթը, երբ կ'երգուի եկեղեցւոյ մէջ եւ այլն: Համերգը կ'աւարտի «Քրիստոս ի մէջ մեր յայտնեցաւ» շարականով³⁶⁹:

Միշտ հովանաւորութեամբ Լիբանանի հայոց թեմի առաջնորդ Գեղամ եպս. Խաչերեանի, Շաբաթ, 21 Մարտ 2009ին, երեկոյեան ժամը 8ին, Նոր Մարաշի Ս. Քառասնից Մանկանց եկեղեցւոյ անուանակոչութեան տօնին առիթով, համանուն եկեղեցւոյ մէջ տեղի կ'ունենայ «Առաքելոց» երգչախումբի համերգ՝ խմբավարութեամբ Գրիգոր սրկ. Ալոզիանի, երգեհոնի ընկերակցութեամբ Յասմիկ Գասպարեանի: Իր առաքելութեան հաւատարիմ՝ երգչախումբը կը ներկայացնէ հոգեւոր երգերու եւ շարականներու փունջ մը: *Ազդակի* թղթակիցը կը գրէ. «Երգերու մատուցումը խորապէս ազդեց ներկաներուն վրայ, որոնք ուշադրութեամբ կը հետեւէին իւրաքանչիւր երգին եւ անոր մասին տրուած բացատրութիւններուն, ինչպէս նաեւ Աւետարանի ընթերցումներուն»³⁷⁰: Սրբազանին սրտի խօսքէն ետք, համերգի վերջին երգը կ'ըլլայ «Քրիստոս ի մէջ մեր յայտնեցաւ» շարականը:

«Առաքելոց»ի հոգեւոր համերգներ մատուցման երթը կը շարունակուի Ս. Նշան եկեղեցւոյ մէջ՝ երկու համերգներով եւ Նորաշէնի Ս. Վարդանանց եկեղեցւոյ մէջ՝ չորս համերգներով, ստեղծելով նոր շարժում մը Հայաստանեայց առաքելական եկեղեցւոյ Լիբանանի թեմին մէջ: Ներկաները իրենց գոհունակութիւնը եւ գնահատանքը կը յայտնեն երգչախումբի մատուցած քառաձայն ելոյթներուն՝ իւրաքանչիւր եկեղեցւոյ անուանակոչութեան նախօրեակին: Մամուլը կ'անդրադառնայ այս արագ հերթականութեամբ կատարուող աստուածահաճոյ հոգեւոր համերգներուն, եւ *Ազդակ* օրաթերթին մէջ խմբավար Զաքար Քէշիշեան կը գրէ. «Լիբանանահայ երաժշտական կեանքը նոր իրագործում մը ունի ի դէմս «Առաքե-

³⁶⁹ «ԱՌԱՔԵԼՈՑ արական երգչախումբի համերգ», *Ազդակ*, 9 Փետրուար 2009:

³⁷⁰ Սրբոց Քառասնից Մանկանց եկեղեցւոյ անուանակոչութիւն. «ԱՌԱՔԵԼՈՑ» արական երգչախումբը կը շարունակէ հոգեւոր երգարունստը ժողովուրդին սեփականութիւնը դարձնել», *Ազդակ*, 23 Մարտ 2009:

լոց» արական երգչախումբին: Վերջերս, յատկապէս նախատօնական թէ տօնական մեր մթնոլորտին մէջ տիրող երգչախմբային աշխուժ կեանքին մէջ երեւցաւ իր տեսակին մէջ ոչ միայն լիբանանահայ, այլեւ երկար ժամանակէ ի վեր ընդհանրապէս լիբանանեան առումով եզակի «Առաքելոց» արական երգչախումբը, որ տարբեր եկեղեցիներու մէջ իր յաջորդական համերգներով ոչ միայն աննկատ չմնաց, այլեւ հետզհետէ ծանօթ ու սիրելի երգչախումբի մը սկսաւ վերածուիլ արդարօրէն: ...«Առաքելոց» արական երգչախումբը որակաւոր երգչախումբ է: Ան արդէն իսկ ձեռք բերած է երգչախումբի մը որակական յատկանիշները կազմող ձկուն ու յղկուած ձայնատարութիւն, յստակ առողջանութիւն, բաւական մաքուր ու կայուն հնչիւնատարութիւն եւ մշակուած նրբերանգայնութիւն, որոնք համերգ առ համերգ պիտի ածին ու զարգանան անկասկած եւ որոնցմով արժանի է ան ամէն գնահատանքի ու քաջալերանքի»³⁷¹:

Ապրիլ 2009ին, Ապրիլ 24ի եղեռնի յիշատակի ձեռնարկներուն ընդառաջ, Պէյրութի մէջ գործունէութիւն ունեցող վեց երգչախումբեր՝ «Կոունկ», «Այգ», «Արմիս», «Գուսան», «Առաքելոց» եւ «Շնորհալի» կը պատրաստեն միացեալ եւ միասնական ելոյթ մը՝ երկար տարիներէ ի վեր առաջին անգամն ըլլալով: Այս աննախընթաց Ապրիլ 24ի ձեռնարկին իր մասնակցութիւնը կը բերէ «Առաքելոց» երգչախումբը՝ ղեկավարութեամբ Գրիգոր Ալոզեանի:

Կազմակերպութեամբ Պէյրութի Հայ աւետարանական առաջին եկեղեցւոյ Հայ աւետարանական մշակութային միութեան, «Առաքելոց» սենեկային երգչախումբը՝ խմբավարութեամբ Գրիգոր Ալոզեանի եւ դաշնակի ընկերակցութեամբ Յասմիկ Գասպարեանի, ելոյթ կ'ունենայ Կոմիտասի ծննդեան 140ամեակին նուիրուած յոբելեանական հանդէսի մը ընթացքին, որ տեղի կ'ունենայ Ծաբաթ, 31 Հոկտեմբեր 2009ի երեկոյեան, Հայ աւետարանական Առաջին եկեղեցւոյ մէջ, Մեքսիք փողոց:

Հանդիսութեան բացման խօսքէն ետք, կազմակերպիչ միութենէն երկու անդամներ հայերէնով եւ անգլերէնով կը ներկայացնեն Կոմիտասի կենսագրականը, ապա համերգը կը սկսի «Առաքելոց»ի երգեցողութեամբ ներկայացուած Կոմիտասի շարականներէն եւ Պատարագի հատուածներէն փունջով: Այսպէս, 16 անդամ հաշուող երգչախումբը կը մեկնաբանէ «Խորհուրդ խորին» (ծանր եւ պարզ), «Անծինք նուիրեալք», «Յայս

³⁷¹ Զաքար Բէշիշեան, «ԱՌԱՔԵԼՈՑ արական երգչախումբը», *Ազդակ*, 6 Յունւար 2009:

«Առաքելոց»ի ելոյթ, «Էսեմալի հոլ»

յարկ» (շարական խնկարկութեան), «Սուրբ Աստուած», «Սրբասացութիւն հրեշտակային», «Սուրբ սուրբ», հատուածներ Ս. պատարագէն՝ «Գոհանամք», «Ամէն: Հայր երկնաւոր», «Յամենայնի», «Որդի Աստուծոյ», «Միայն սուրբ, միայն Տէր» եւ «Ամէն: Հայր Սուրբ», «Հայր մեր» (մանուկներու), «Մեծացուցի անձն իմ զՏէր», «Սիրտ իմ սասանի», «Ճաշու շարական Յարութեան եւ յինանց», եւ համերգի վերջին շարականը կ'ըլլայ «Գովեա Երուսաղէմ զՏէր»:

Երգչախումբի մեներգողներն են Համազասպ Մաթոյեան, Կարօ Քելշեան, Յարութ Գալոլլեան, Նորայր Դերձակեան եւ Երուանդ Քէշիշեան³⁷²: Հանդիսութեան ընթացքին Աստուածաշնչական ընթերցում ալ կը կատարուի:

Կազմակերպութեամբ Ս. Յակոբ եկեղեցւոյ Թաղական խորհուրդին եւ հովանաւորութեամբ Լիբանանի Հայոց թեմի առաջնորդ գերշ. Տ. Գեղամ եպս. Խաչերեանի, «Առաքելոց» երգչախումբը ելոյթ կ'ունենայ՝ ներկայացնելով շարականներու հոգեպարար փունջ մը, Շաբաթ, 12 Դեկտեմբեր 2009ին, Էշրեֆիէի Ս. Յակոբ եկեղեցւոյ մէջ, Ս. Յակոբ Մծբնացի հայրապետի անուանակոչութեան տօնին առիթով:

Յաջորդ օրն իսկ, Կիրակի, 13 Դեկտեմբեր 2009ի երեկոյեան ժամը

³⁷² Երուանդ Քէշիշեան ապագային կը կազմէ «Աւետարեր» երգչախումբը:

Ցին, Կեդրոնական Պէյրութի Ս. Լուի տաճարին մէջ Ս. Ծննդեան տօնին նուիրուած համերգով ելոյթ կ'ունենայ Լիբանանի թեմի «Առաքելոց» սենեկային երգչախումբը՝ ղեկավարութեամբ Գրիգոր սրկ. Ալոզեանի, երգեհոնի ընկերակցութեամբ Յասմիկ Գասպարեանի եւ տուտուկի ընկերակցութեամբ Յակոբ Քելուկեանի: «Պէյրութ Չենց» հոգեւոր երաժշտութեան երկրորդ փառատօնի կազմակերպութեամբ տեղի ունեցող «Խորհուրդ մեծ եւ սքանչելի Ծննդեան համերգ»ով, «Առաքելոց» երգչախումբը եկեղեցւոյ մէջ համախմբուած հայ եւ տեղացի հաւատացեալ ժողովուրդին համար կը մեկնաբանէ Ս. Ծննդեան տօնին նուիրուած հոգեւոր շարականներու փունջ մը՝ «Խորհուրդ մեծ եւ սքանչելի», «Բազմութիւն սրբասաց», «Սուրբ սուրբ», «Անկանիմ առաջի քո», «Անծինք նուիրեալք», «Հրեշտակային», «Այսօր տօն է Ծննդեան», ինչպէս նաեւ Ս. Ծննդեան նուիրուած արեւմտեան երգեր՝ «Լուռ գիշեր», «Ծափ զարկ աշխարհ» եւ այլ երգեր: Կը կատարուի նաեւ Աստուածաշունչի ընթերցում, եւ համերգը կը փակուի «Քրիստոս ի մէջ մեր յայտնեցաւ» շարականով:

2009ին «Առաքելոց» երգչախումբը կը ծաւալէ իր առաքելութիւնը արտասահմանի մէջ: Օգոստոս 21-23 երգչախումբը իր 25 անդամներով կը մեկնի Սուրիոյ հայրենի գիւղը՝ Քեսապ, ուր Ծաբաթ, 22 Օգոստոսի երեկոյեան հանդէս կու գայ համերգով, որ տեղի կ'ունենայ Քեսապի Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ մէջ, հովանաւորութեամբ Բերիոյ թեմի առաջնորդ Ծահան եպս. Սարգիսեանի, կազմակերպութեամբ Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ Թաղական խորհուրդին: Յաջորդ օրը՝ Կիրակի, 23 Օգոստոսին, Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ մէջ երգչախումբը կը կատարէ Ս. պատարագի երգեցողութիւնը՝ երգելով Կոմիտասի պատարագը:

Քեսապի համերգին մասին յաւելեալ տեղեկութիւն քաղելու նպատակով *Ազդակ* օրաթերթի թղթակիցը կ'այցելէ Նոր Ատանայի Ս. Աստուածածին եկեղեցի, ուր «Առաքելոց» երգչախումբը կը կատարէր իր փորձերը, եւ զրոյց մը կ'ունենայ երգչախումբի խմբավար Գրիգոր սրկ. Ալոզեանի հետ: Ան կը յայտնէ, թէ «երգչախումբը աստիճանաբար կը բարելաւուի եւ կը զարգանայ, շարականներու մեկնաբանութիւնը աւելի կատարեալին կը փորձէ հասցնել՝ զանոնք ժողովուրդին հրամցնելու համար»³⁷³: Ան կը նշէ նաեւ, թէ զանազան տօներու շարականներ, ապաշխարութեան շարականներ, Յարութեան նուիրուած տաղեր, Կոմիտասի եւ Եկմալեանի Ս. պատարագէն հատուածներ պիտի ներկայացնեն Քեսապի մէջ՝ երգ-

³⁷³ «ԱՌԱՔԵԼՈՅ ԵՐԳՉԱՅԽՈՒՄԸ ՔԵՏԱՊ ՎԻՍԻ ՄԵԿՆԻ», *Ազդակ*, 21 Օգոստոս 2009:

չախմբային եւ մեներգային կատարումներով: Ան կը շեշտէ, որ իրենց ներկայացումները համերգային կատարումէ անդին կ'անցնին եւ կ'ուղղուին ժողովուրդին՝ ստեղծելու համար հոգեւոր պահեր: Ան գրոյցի վերջաւորութեան կը հաստատէ, որ խումբը մնայուն փորձեր կը կատարէ ամէն առիթով պատրաստ ըլլալու, որպէսզի իր համերգներով իր առաքելութիւնը շարունակէ: Ալոզեան կը յայտնէ, թէ երգչախումբին առաքելութիւնը Քեսապի համերգով չ'աւարտիր, այլ շարունակութիւն պիտի ունենայ լիբանանեան զանազան շրջաններու մէջ:

Քեսապի Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ մէջ տեղի ունեցած սրբազան համերգին ընթացքին, որ կը տեւէ մօտ մէկ ժամ եւ քսան վայրկեան, «Առաքելոց» երգչախումբը՝ ղեկավարութեամբ Գրիգոր սրկ. Ալոզեանի եւ դաշնակի ընկերակցութեամբ Յասմիկ Գասպարեանի, կը ներկայացընէ շարականներ Ս. Մեսրոպ Մաշտոցէն, Ներսէս Ծնորհալիէն, Կոմիտասէն եւ ուրիշ երգահաններէ: Յայտագիրին վրայ կ'ըլլան «Խորհուրդ խորին», «Անկանիւմ առաջի քո», «Լոյս փառաց», «Անձինք նուիրեալք», «Յայս յարկ», «Մեծացուցէ անձն իմ զՏէր», «Գոչէր հրեշտակ» եւ այլ շարականներ եւ աստուածաշնչական ընթերցումներ:

Յաջորդ օրը՝ Կիրակի, 23 Օգոստոսին, խումբը Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ մէջ կը մեկնաբանէ Կոմիտասի Ս. պատարագը՝ մեծ տպաւորութիւն ձգելով տեղւոյն ժողովուրդին վրայ, որ մեծապէս կը գնահատէ երգչախումբի անդամներուն նուիրումներով կատարումները:

11 Սեպտեմբեր 2009ին երգչախումբը Այնճարի մէջ, Խաչվերացի նախատօնակին՝ համերգ մը կու տայ Այնճարի Ս. Պօղոս եկեղեցւոյ մէջ, կազմակերպութեամբ Այնճարի քաղաքապետութեան:

2010ին «Առաքելոց» երգչախումբը կը պատրաստէ Ս. Ծնունդի տօնին առթիւ շարք մը շարականներ, զորս կը ձայնագրէ Ս. Նշան Մայր եկեղեցւոյ մէջ՝ սփռելու համար լիբանանեան պատկերասփիւռի «Թելէ Լիւմիէր» եւ «Նուրսաթ» կայաններէն՝ Ս. Ծնունդի խթման գիշերը:

31 Հոկտեմբեր 2010ին երգչախումբը 17 անդամներով իր մասնակցութիւնը կը բերէ Կոմիտաս վարդապետի հայ հոգեւոր եւ ժողովրդական երգերու համերգին, կատարողութեամբ Հայ կաթողիկէ պատրիարքարանի «Կոունկ» երգչախումբին, խմբավարութեամբ դոկտ. Եղուարդ Թորիկեանի: Այս համերգը կը վայելէ բարձր հովանաւորութիւնը Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկէ հայոց Ամենապատիւ եւ Գերերջանիկ Տէր Ներսէս Պետրոս ԺԹ. կաթողիկոս պատրիարքին եւ տեղի կ'ունենայ Պէյրութի ամերիկեան համալսարանի «Էսեմպլի հոլ»ին մէջ:

Կոմիտասի 140ամեակին նուիրուած «Առաքելոց»ի համերգ
Հայ աւետարանական Ա. եկեղեցւոյ մէջ
Լուսանկարը՝ Լուսեր Արթինեանի

Համերգի առաջին բաժինով հանդէս կու գայ «Առաքելոց» երգչախումբը, որ կը մեկնաբանէ 16 հատուածներ Կոմիտասի Ս. պատարագէն՝ «Խորհուրդ խորին» (ա. եւ բ.), «Յայս յարկ», «Անձինք նուիրեալք», «Հրեշտակային» (սրբասացութիւն), «Սուրբ, սուրբ», «Ամէն: Հայր երկնաւոր», «Յամենայնի», «Որդի Աստուծոյ», «Հայր մեր» (մանուկներու համար), «Միայն սուրբ, միայն Տէր», «Ամէն: Հայր սուրբ», «Տէր ողորմեա», «Գովեա Երուսաղէմ զՏէր», «Մարիամ Մագթաղենին» (մեղեդի) եւ «Մոկաց Միրզա» (մեներգ):

Համերգի երկրորդ բաժինով «Կոունկ» երգչախումբը կը մեկնաբանէ Կոմիտասի ժողովրդական երգերը, իսկ համերգի վերջաւորութեան երկու երգչախումբերը միատեղ կը մեկնաբանեն Կոմիտասի «Ել, ել» (Սայլի երգը)՝ Ալոզեանի խմբավարութեամբ եւ «Հայր մեր»ը՝ Թորիկեանի խմբավարութեամբ: «Առաքելոց» երգչախումբի երգեհոնահարն է Յասմիկ Գասպարեան, եւ «Խորհուրդ խորին» շարականին իբրեւ երաժշտական ներածական քլարինէթի կատարումով կ'ընկերակցի Լոռի Եափուճեան: Մեներգիչներն են Յարութ Գալոլլեան, Ներսէս Խաչոյեան, Համազասպ Մաթոյեան, Նորայր Դերձակեան, Յակոբ Քելուկեան եւ Աւետիս Աքրապեան:

«Առաքելոց» երգչախումբը արտասահմանի մէջ ունեցած իր առաքելութեան ծիրին մէջ, հրաւերով՝ Կիպրոսի հայ գաղութին ու թեմին, քաջալերանքով գերշ. Տ. Վարուժան արք. Հերկելեանի, կը մեկնի Կիպրոս, 21-23 Յունուար 2011ին եւ երեք օրերու ընթացքին կը մատուցէ, Գրիգոր սրկ. Ալոզեանի ղեկավարութեամբ, սրբազան զոյգ համերգներ՝ նուիրած Երանելի Զարեհ արք. Ազնաւորեանի եւ Գէորգ Գանտահարեանի յիշատակներուն, ինչպէս նաեւ կը կատարէ Ս. պատարագի երգեցողութիւնը, կիպրահայոց համար ստեղծելով ազգանուէր եւ հայ հոգեւոր երաժշտութեամբ յագեցած պահեր:

Կիպրոսի թեմի Ազգային իշխանութեան կազմակերպութեամբ, Ուրբաթ, 21 Յունուարի երեկոյեան, Լառնաքայի Ս. Ստեփանոս մատուռին մէջ եւ Ծաբաթ, 22 Յունուարին, Նիկոսիոյ Ս. Աստուածածին մայր եկեղեցւոյ մէջ տրուած համերգներով «Առաքելոց» երգչախումբը հայոց առաքելական եկեղեցւոյ շարականներու եւ գանձերու հարուստ փունջ մը կը ներկայացնէ կիպրահայերուն: Յայտագիրը կ'ընդգրկէ Խաչատուր Տարօնեցիի, Մեսրոպ Մաշտոցի, Նարեկացիի, Կոմիտասի եւ Զարեհ արք. Ազնաւորեանի յօրինումները: «Խորհուրդ խորին», «Անձինք նուիրեալք», «Սիրտ իմ սասանի», «Հաւուն հաւուն», «Մեծացուցէ անձն իմ զՏէր», «Գովեա Երուսաղէմ զՏէր», «Միայն սուրբ», «Հայր մեր» եւ «Տէր ողորմիա»:

Կիպրոսի համերգներուն մասին *Ազդակի* թղթակիցը կը գրէ. «Լիբանանի թեմի «Առաքելոց» երգչախումբին սրբազան զոյգ համերգներն ու Ս. պատարագի երգեցողութիւնը Կիպրոսի հայութիւնը փոխադրեց դէպի եկեղեցւոյ աւանդներն ու հայրերու հոգեւոր աշխարհը:...Չոյգ համերգները նուիրուած էին հայկական շարականին եւ եկեղեցական երաժշտութեան անմահ ռահվիրաներ՝ Զարեհ Արքեպիսկոպոսին եւ Գէորգ Գանտահարեանի յիշատակին: Յատկանշական էր, որ Նիկոսիոյ համերգը կը տրուէր նոյնինքն Զարեհ Սրբազանի առաջնորդութեան տարիներուն կառուցուած մայր եկեղեցւոյ մէջ:....Առաւել խորհրդաւորութիւն տուին տուտուկի եւ երգեհոնի ընկերակցութիւնը: Նիկոսիոյ համերգին, ի պատիւ ձեռնարկը հովանաւորող Նիկիֆորոս սրբազանին, նաեւ երգչախումբը երգեց յունական «Խրիստոս անեստի» (Քրիստոս յարեաւ) շարականը»³⁷⁴:

2011ին Զատկուան որպէս շնորհաւորանք, Պէյրութի պատկերասփիռի «Թելէ Լիմիէր», «Նուրսաթ» եւ «Թելէ Լիպան» կայանները կը սփռեն

³⁷⁴ «ԱՌԱՔԵԼՈՑ» երգչախումբը Կիպրոսի մէջ», *Ազդակ*, 3 Փետրուար 2011:

«Առաքելոց» երգչախումբի ձայնագրած Աագ շաբթուան շարականները:

«Առաքելոց»ի համերգ Անթիլիասի մայրավանքին մէջ

2012ին «Առաքելոց» երգչախումբը հանդէս կու գայ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Մայր տաճարին մէջ, Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի մուտն ի Վիրապի երեկոյեան եւ Անթիլիասի ուխտի գիշերը՝ կատարելով Սուրբ Լուսաւորչէն մինչեւ այսօր Շարականոցի շարականները զանազան հին եւ նոր մշակումներով: Երգչախումբին կատարումներէն մասեր կը սփռուին «Վանայ ձայն» ռատիօկայանէն:

2012 թուականը կ'ըլլայ «Առաքելոց» սենեկային երգչախումբին գործունէութեան վերջին տարին: Ան 2008 թուականէն սկսեալ աշխոյժ եւ յարատեւ թափով ուղղափառութեամբ գործած էր՝ պահելով մեր ազգին եւ եկեղեցւոյ սուրբ ավանդը:

«ԱՒԵՏԱԲԵՐ» ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲ

2013ին Լիբանանի հայոց թեմի օրուան առաջնորդ Գեղամ արք. Խաչերեան, Արամ Ա. կաթողիկոսին տալիք հովուապետական այցելութեան առիթով կ'ուզէ համերգ մը կազմակերպել՝ Լիբանանի թեմը ներկայացընող երգչախումբով մը: Այս նպատակով Լիբանանի թեմի դպրաց դասերէն կ'ընտրուին լաւ ձայն ունեցողները, եւ կը կազմուի միջդպրացդասերու միացեալ երգչախումբը, որ կը բաղկանայ շուրջ 45 անդամներէ, որոնք կը ծառայեն եկեղեցւոյ՝ իբրեւ դպիր եւ դպրուիիներ, ինչպէս նաեւ կիսասարկաւագներ ու սարկաւագներ, նաեւ՝ տաղանդաւոր անդամներէ:

Երգչախումբին փորձերը կը կատարուին առաջնորդանիստ Սուրբ Վարդանանց եկեղեցւոյ մէջ, ամէն Գորեքշաբթի օրերը՝ երեկոյեան ժամը 7:30էն մինչեւ 9:30: Երբ համերգի թուականը կը մօտենայ, երգչախումբը յաւելեալ փորձեր կը կատարէ, նոյնիսկ մինչեւ գիշերուան ուշ ժամերը, որպէսզի կարելի ըլլայ լաւ արդիւնքի հասնիլ:

Երգչախումբին ղեկավարն է Ս. Վարդանանց եկեղեցւոյ երիտասարդ դպրապետը՝ Երուանդ Քէշիշեան³⁷⁵, որ արդէն շատ աշխոյժ գործունէութիւն

³⁷⁵ Երուանդ Քէշիշեան ծնած է 30 Յունիս 1987ին Լիբանանի Զահլէ գիւղաքաղաքին մէջ: Մանկութենէն իր մօտ կը նկատուի երաժշտական հակում: Դպրոցական ընթացիկ կրթութեան հետ մէկտեղ, ան կը հետեւի Լիբանանի Պետական բարձրագոյն երաժշտանոցի ճայնամարզութեան եւ երաժշտական տեսութեան դասընթացներուն: Երուանդ փոքր տարիքէն ծառայած է եկեղեցւոյ եւ դպրութեան աստիճան ստացած՝ երջանկայիշատակ Զարեհ արք. Ազնաւորեանի ձեռամբ: Ան երգ եւ երաժշտութիւն դասաւանդած է զանազան դպրոցներու մէջ: Անդամակցած է «Շնորհալի», «Այգ», «Առաքելոց» եւ Պետական երաժշտանոցի երգչախումբերուն: Մաս կազմած է օփերայի երգչուհի՝ Ռիմա Թաուիլի համերգին «Ալ Պուսթան» փառատօնի ծիրին մէջ՝ Փրակի պետական նուագախումբին հետ (2008), նաեւ լիբանանցի հանրածանօթ երգիչ՝ Մարսել Խալիֆէի ճայնակցող երգչախումբին «Պէյթ էլ տին»ի փառատօնի ծիրին մէջ (2009) եւ Յորդանանի մէջ: Իսկ երգչախումբի դաշնակահարն է իր տիկինը՝ Մարիա Յովսէփեան-Քէշիշեան, որ աւարտած է Համազգայինի «Բար-

թեամբ յաճախ դպրապետի պաշտօնէն զատ յաջող համերգներ կը կազմակերպէ եկեղեցւոյ շրջափակին մէջ, ինչպէս՝ «Վարդանաշունչ համերգ»ը, որ տեղի կ'ունենայ 3 Փետրուար 2013ին, Ազգային առաջնորդարանի «Երջօ Սամուէլեան-Եռագոյն» սրահին մէջ, կատարողութեամբ Սրբոց Վարդանանց եկեղեցւոյ դպրաց դասին, մասնակցութեամբ Ս. Վարդանանց եկեղեցւոյ կիրակնօրեայ դպրոցին, կազմակերպութեամբ եկեղեցւոյ Թաղական խորհուրդին եւ հովանաւորութեամբ Գեղամ արք. Խաչերեանի:

Երբ վեհափառ հայրապետը իր այցելութիւնը կը յետաձգէ անորոշ թուականով, կազմուած միացեալ երգչախումբը կ'ուզէ ելոյթ մը տալ՝ իբրեւ անդրանիկ համերգ: 2013 տարին «Հայ մօր տարի» հռչակուած էր Արամ Ա. կաթողիկոսին կողմէ, ուստի առաջնորդ սրբազանը կ'որոշէ համերգը ձօնել «Հայ մօր տարւան»:

«Միացեալ» երգչախումբը՝ խմբավարութեամբ Երուանդ Քէշիշեանի, իր առաջին համերգը կու տայ 15 Օգոստոս 2013ին, Ս. Վարդանանց եկեղեցւոյ մէջ: Ան կը շարունակէ յաճախակի համերգներ հրամանել ժողովուրդին զանազան տօներու առիթներով: Կրօնական ժողովի ատենապետ Սարգիս քինյ. Սարգիսեան կը դառնայ երգչախումբին հոգեւոր վարիչը եւ, մօտէն հետեւելով երգչախումբին գործունէութեան, կը հոգայ երգչախումբին նիւթական եւ բարոյական կարիքները: Որպէսզի երգչախումբը աւելի պաշտօնական դառնայ, անիկա կ'օժտուի յատուկ տարազով՝ լազուարդ եւ ոսկեգոյն գոյներով, կուրծքին վրայ՝ առաջնորդարանի նշանակը:

2014ին Լիբանանի թեմի առաջնորդ կը դառնայ Ծահէ եպս. Փանոսեան, որ կ'ուզէ պահել երգչախումբը՝ անոր առաքելութիւն յանձնելով, եւ զայն կ'անուանէ «Աւետաբեր», որպէսզի համերգներու միջոցով աւետիս տայ գաղութին զանազան տօներու առթիւ: Առաջին երգչախմբային համերգը՝ իբրեւ «Աւետաբեր», կ'ըլլայ Քրիստոսի Ծննդեան առիթով, 3 Յունւար 2014ին, Սուրբ Աստուածածին եկեղեցւոյ մէջ, հովանաւորութեամբ առաջնորդ Ծահէ եպս. Փանոսեանի: Խմբավարութեամբ Երուանդ Քէշիշեանի, 40 անդամներ հաշուող «Աւետաբեր» երգչախումբը կը կատարէ շարականներ՝ «Խորհուրդ մեծ եւ սքանչելի», «Այսօր տօն է սուրբ Ծննդ-

---

սեղ Կանաչեան» երաժշտական քոլէճը եւ դասաւանդած դաշնամուր զանազան երաժշտանոցներու մէջ, միեւնոյն ատեն եղած Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ երգեհոնահարը:

եան», «Խնկի ծառի նման ես», «Վարանիմք» եւ «Չանձառելի լուսոյ մայր», ֆրանսական հոգեւոր երգ մը՝ մենակատարներ Սէրլի Գէորգեանի, Նաթալի Գնտոյեանի եւ Մատլէն Ինձէեանի մասնակցութեամբ, «Ալէլուիա»՝ մենակատարութեամբ Արեւիկ Գրիգորեանի, «Լուռ գիշեր» անգլերէն եւ հայերէն լեզուներով, «Ալէ Մարիա»՝ մենակատարութեամբ սփորանօ Անայիս Կետիկեանի, «Ով զարմանալի» եւ «Այսօր ձայնն հայրական»՝ մենակատարութեամբ Զեփիւ Ճամպուլեանի եւ Րաֆֆի Կէօվօլանեանի, «Մեծացուցէ»՝ մենակատարութեամբ Սիրան Արծրունիի: Խմբավար Երուանդ Քէշիշեան կը մեկնաբանէ օտարալեզու երկու մեներգ, կը կատարուի երգային քառեակի երգեցողութիւնը՝ մասնակցութեամբ Երուանդ Քէշիշեանի, Անի Մաջուլեանի, Յօլեր Կրպոյեանի, Արեւիկ Գրիգորեանի, Գէորգ Գուշաքճեանի եւ Արա Կարէեանի: Համերգը իր աւարտին կը հասնի «Հայրապետական մաղթերգ» եւ «Կիլիկիա» խմբերգներով: Առաջնորդ սրբազանը «գովելի նախաձեռնութիւն» կը նկատէ երգչախումբին Ծննդեան համերգը եւ յաջողութիւն կը մաղթէ խմբավարին, որուն հետեւողական ջանքերուն եւ ամիսներ շարունակ կատարած աշխատանքին շնորհիւ կարելի էր եղած համերգը յաջողցնել:

Ազդակի թղթակիցը այս համերգին մասին կը գրէ. «Լիբանանահայ առաքելական մեր եկեղեցիներու դպրաց դասերու ձայնաւոր երկսեռ երիտասարդներէ բաղկացած 40 անդամներով ԱԻԵՏԱԲԵՐ երգչախումբը իրաւամբ արժեւորեց իր անունը, 3 Յունուար 2014ին Սուրբ Աստուածածին եկեղեցւոյ մէջ, գաղութի երաժշտասէր եւ հաւատացեալ ժողովուրդին ներկայացնելով սքանչելի համերգ մը»³⁷⁶:

Հաւատարիմ իր նպատակին՝ «Աւետարներ» երգչախումբը արագ հերթականութեամբ համերգներով եւ տօնակատարութեանց մասնակցութեամբ հանդէս կու գայ: Այսպէս, հայ եկեղեցւոյ հիմնադիր՝ Ս. Թադէոս եւ Ս. Բարթողիմէոս առաքելներուն տօնին առիթով, 28 Նոյեմբեր 2014ի հանդիսաւոր տօնակատարութեան ընթացքին ելոյթ կ'ունենայ: Բացման խօսքի, Աւետարանի ընթերցման, պատգամներուն, աղօթքի եւ օրհնութեան խօսքին միջեւ երգչախումբը կը մեկնաբանէ Զարեհ արք. Ազնաւորեանի մշակումով՝ «Հայր մեր», «Աշակերտք Քրիստոսի», «Ուրախ լեր» եւ «Հրաշափառ Աստուած», Կոմիտաս՝ «Առաւօտ լուսաբեր», Մակար Եկմալեան՝ «Սուրբ, սուրբ» եւ «Սրբասացութիւն Առաքելոց», զոր կը մեներ-

³⁷⁶ Շահանդուխտ, «ԱԻԵՏԱԲԵՐ երգչախումբի համերգը. Յաջող իրագործում մը», *Ազդակ*, 9 Յունուար 2014:

գէ խմբավարը, եւ տօնակատարութիւնը իր աւարտին կը հասնի «Կիլիկիա» մաղթերգով: Դաշնակի եւ երգեհոնի ընկերակցութիւնը կը կատարէ Մարիա Քէշիշեան:

Հագիւ մէկ շաբաթ ետք, «Աւետաբեր» երգչախումբը՝ խմբավարութեամբ Երուանդ Քէշիշեանի, դարձեալ հանդէս կու գայ այս անգամ սըրբազան համերգով, Ս. Յակոբ Մծբնացի հայրապետին տօնին առիթով, 6 Դեկտեմբեր 2014ին, Էշրեֆիէի Ս. Յակոբ եկեղեցւոյ «Տիրան Պապիկեան» սրահին մէջ, կազմակերպութեամբ՝ սոյն եկեղեցւոյ Թաղական խորհուրդին եւ հովանաւորութեամբ՝ Տ. Շահէ եպս. Փանոսեանի: Յայտագիրը կը սկսի Զարեհ արք. Ազնաւորեանի մշակած «Հայր մեր»ով եւ կը շարունակուի շարականներու երգեցողութեամբ, Ազնաւորեան՝ «Ուրախ լեր» եւ «Հրաշափառ Աստուած», Եկմալեան՝ «Սրբասացութիւն Հայրապետաց» (մեներգ՝ Մարալ Ադամեան) եւ «Սուրբ, սուրբ», Շահան Պէրպէրեան՝ «Քրիստոս Պատարագեալ», Կոմիտաս՝ «Հայրապետական մաղթերգ», «Տէր, կեցո՛ղ ու զՀայս» եւ «Յաղթող եւ սուրբ Հայրապետ» (մեներգ՝ Երուանդ Քէշիշեան):

«Աւետաբեր» երգչախումբ՝ Երուանդ Քէշիշեանի խմբավարութեամբ, 2016

Համերգի երկրորդ բաժինով երգչախումբը կը կատարէ ժողովրդային եւ հայրենասիրական երգեր: Կանաչեան՝ «Օրօր» (մենակատար՝ Զապէլ Աւագեան), Կոմիտաս՝ «Իմ չինարի եարը», «Զար զընգը» եւ «Առնեմ

երթամ», Մ. Եկմալեան՝ «Ով հայոց աշխարհ», Երկանեանի մշակած «Զարթիր լաօ», Բ. Կանաչեան՝ «Բամ փորոտան» (մենակատար՝ Արա Կարէեան), Էտկար Յովհաննիսեան՝ «Երեւան Երեբունի», եւ համերգը իր աւարտին կը հասնի «Կիլիկիա» մաղթերգով: Դաշնակի եւ երգեհոնի վրայ երգչախումբին կ'ընկերակցի Մարիա Քէշիշեան:

26 Դեկտեմբեր 2014ին, Նորաշէնի Սրբոց Վարդանանց եկեղեցւոյ մէջ խումբը իր մասնակցութիւնը կը բերէ Համազգայինի Գեղարուեստի դըպրոցներու խնամակալութեան կազմակերպած Ամանորի եւ Ս. Ծննդեան համերգին՝ մասնակցութեամբ Համազգայինի «Բ. Կանաչեան» երաժշտական քոլէճի «Սենեկային համոյթ»ին՝ Աշոտ Ճէնտերէճեանի ղեկավարութեամբ, եւ հովանաւորութեամբ գերշ. Տ. Ծահէ եպս. Փանոսեանի: Համերգի առաջին մասով սենեկային համոյթի 12 անդամները կը մեկնաբանեն Ճ.Ֆ. Հենտըլի, Ա. Վիվալտիի, Գաչչինիի, Նարեկացիի, Կոմիտասի եւ Գորելլիի գործերէն փունջ մը: Յայտագրի վերջին բաժինով «Աւետաբեր» երգչախումբը կը կատարէ հինգ խմբերգ՝ Խորենացի-Երկանեան՝ «Ծագումն հրաշալի», Ժիհատ Ձէյտան՝ «Կոյս ես դուն Թագուհի» արաբերէն հոգեւոր երգը, Հերկելեան-Երկանեան՝ «Գիշերն իջաւ», Ֆրանց Կրուպր՝ «Սայլընթ նայթ» եւ Մէլխանէճեան՝ «Քրիստոս ծնաւ եւ յայտնեցաւ»: Դաշնակով եւ երգեհոնով երգչախումբին կ'ընկերակցի Մարիա Քէշիշեան:

Ազդակի յօդուածագիրը այս համերգի մասին կը գրէ. «Համազգայինի «Բ. Կանաչեան» երաժշտական քոլէճի սենեկային համոյթն ու Ազգային առաջնորդարանի ԱԻԵՏԱԲԵՐ երգչախումբը ներկայացուցին իւրայատուկ համերգ մը՝ Ամանորի եւ Սուրբ Ծննդեան առիթով, որ տեղի ունեցաւ 26 Դեկտեմբերին, Նորաշէնի Վարդանանց եկեղեցւոյ մէջ: Երեւոյթն ինքնին գնահատանքի արժանի է եւ իրապէս իւրայատուկ է, բացառիկ: .... Խնդրոյ առարկայ համերգի աւարտին ելոյթ ունեցաւ Ազգային առաջնորդարանի երգչախումբը՝ ղեկավարութեամբ Երուանդ Քէշիշեանի: Արտայայտիչ, կուռ, հոգեւոր լիցքերով խանդավառուած երգչախումբը հնչեցրեց մի քանի հոգեւոր երգեր, աւարտելով համերգը «Քրիստոս ծնաւ եւ յայտնեցաւ» մի քանի այլ մասնակիցների ու ներկաների համատեղ կատարումով»³⁷⁷:

«Աւետաբեր» երգչախումբին 2015 տարեշրջանի առաջին ելոյթը Ս.

³⁷⁷ Թամար Յովհաննիսեան (արուեստագիտութեան դոկտոր), «Իւրայատուկ համերգ՝ Ամանորի եւ Սուրբ Ծննդեան առիթով», *Ազդակ*, 8 Յունուար 2015:

Ծննդեան տօնին նուիրուած համերգն է, որ 3 Յունուարին տեղի կ'ունենայ, Նորաշէնի Սրբոց Վարդանանց եկեղեցոյ մէջ, հովանաւորութեամբ Լիբանանի հայոց թեմի առաջնորդ Շահէ եպս. Փանոսեանի: Երգչախումբը՝ ղեկավարութեամբ Երուանդ Քէշիշեանի եւ երգեհոնի ընկերակցութեամբ Մարիա Յովսէփեան-Քէշիշեանի, հանդէս կու գայ Ս. Ծննդեան նուիրուած փունջ մը շարականներով՝ «Այսօր տօնն է Ս. Ծննդեան», «Ծագումն հրաշալի», «Ջանձառելի լուսոյ մայր», «Խորհուրդ մեծ», «Գիշերն իջաւ», «Լուռ գիշեր», «Քրիստոս ծնաւ եւ յայտնեցաւ» եւ այլն: Երգեցողութեան կ'ընկերակցի կենդանի պատկեր, ուր կը ներկայացուի Յիսուսի ծնունդէն մինչեւ մկրտութիւնը: Այսպէս, երգչախումբի գեղարուեստական ղեկավարը՝ երգ եւ թատրոն միացնելով, Ծնունդի խորհուրդը կը փոխանցէ ներկաներուն՝ «Աւետաբեր»ի կատարումներով:

Կազմակերպութեամբ Հայաստանեայց առաքելական եկեղեցասիրաց եղբայրակցութեան, «Աւետաբեր» երգչախումբը՝ ղեկավարութեամբ Երուանդ Քէշիշեանի եւ երգեհոնի ընկերակցութեամբ Մարիա Յովսէփեան-Քէշիշեանի, իր մասնակցութիւնը կը բերէ Վարդանանց հաւատամարտի տօնակատարութեան, 12 Փետրուար 2015ին, ներկայացնելով յաւուր պատշաճի երգեր՝ «Հիմի էլ լռենք», «Տէր, կեցո՛ր դու զՀայս», «Քրիստոս Պատարագեալ», «Տէր ողորմեա», «Երգ մեռնող հայրենասէրի», «Մենք քաջ Վարդանի տոհմէն ենք», «Բամ փորոտան», «Մարտիրոսաց սրբասացութիւն», «Կարմիր Վարդան», «Նորահրաշ», «Լոնց», «Գողթնի քնարք» եւ «Փառք քեզ Աստուած»: Մենակատարներն են Անայիս Կետիկեան, Անի Մաջուլեան, Արա Կարէեան, Գարլօ Սապունձեան, Մարալ Ադամեան, Յակոբ Պոյաձեան եւ Յովիկ Թաֆրանեան:

Ապրիլ ամսուն դարձեալ համերգով հանդէս կու գայ, այս անգամ՝ Հայոց ցեղասպանութեան 100ամեակին նուիրուած ձեռնարկներու ծիրին մէջ, մեներգներով իրենց մասնակցութիւնը կը բերեն երգիչներ Գէորգ Պէպէճեան, Վիգէն Տիշչէքէնեան եւ Ճոնի Կէօքճեան: Համերգը՝ հովանաւորութեամբ Լիբանանի հայոց թեմի առաջնորդ գերշ. Տ. Շահէ եպս. Փանոսեանի, տեղի կ'ունենայ 26 Ապրիլ 2015ին «Յակոբ Տէր Մելքոնեան» թատերասրահին մէջ:

Համերգին սկիզբը երգչախումբը կը հնչեցնէ շարականներ՝ «Ով հայոց աշխարհ», «Տէ՛ր, կեցո՛ր Դու զՀայս», «Սուրբ, սուրբ» եւ «Տէր ողորմեա»: Ապա յայտագիրը կը շարունակուի ժողովրդական եւ հայրենասիրական երգերով՝ «Խուժան ասկեար», «Բամ փորոտան», «Խանի երգը», «Կռունկ», «Անոնք ինկան», «Տլէ եաման», «Ատանայի կոտորածը», «Ես

իմ անուշ Հայաստանի», «Միացե՛ք հայեր», «Հայրենիքիս հետ», «Երեւան, Երեւունի» եւ «Սարդարապատ»: Իսկ խմբավարը եւ հիւր երգիչները կը մեներգեն «Թող հնչէ շեփոր» (Վիգէն Տիշչէքչեան), «Հայաստան» (Ճոնի Կէօքճեան), «Ապրիլ կրկին» (Երուանդ Քէշիշեան), եւ «Յուշարձաններ» (Գէորգ Պէպէճեան) երգերը: Երգչախումբի մեներգողներն են Անայիս Կետիկեան, Անի Մաջուլեան, Մարալ Ադամեան, Արա Կարէեան, Ռիթա Թովմասեան, Յովիկ Թաֆրանեան, Րաֆֆի Կէօվօղլանեան եւ Սիրան Արծրունի: Համերգի աւարտին առաջնորդ սրբազան հայրը իր օրհնութեան խօսքին մէջ կը գնահատէ «Աւետաբեր» երգչախումբին կատարումները եւ երախտագիտական խօսք կ'ուղղէ խմբավար Երուանդ Քէշիշեանին: Համերգը կը փակուի «Կիլիկիա» մաղթերգով:

Ազդակի թղթակիցը այս համերգին մասին կը գրէ. «Այնուհետեւ 40 անդամներէ բաղկացած ԱԻԵՏԱԲԵՐ երգչախումբը իր բարձրորակ կատարումներով անգամ մը եւս եկաւ փաստելու, որ հայ ազգը հաւատարիմ է իր սուրբ նահատակներու յիշատակին, մինչեւ արդար իղձերու իրականացում»³⁷⁸:

Արամ Ա. վեհափառը՝ 2016 տարին «Ծառայութեան տարի» հռչակած ըլլալով, Լիբանանի Հայոց թեմի առաջնորդարանը կը կազմակերպէ գնահատանքի երեկոյ մը, 23 Դեկտեմբեր 2016ին Սրբոց Վարդանանց եկեղեցւոյ մէջ: «Աւետաբեր» երգչախումբը տասը խմբերգներով իր մասնակցութիւնը կը բերէ այս յիշատակելի երեկոյին, որուն ընթացքին 30 նուիրեալներ կը պարգեւատրուին 25 տարիէ աւելի հայ եկեղեցիին իրենց անսակարկ ծառայութեան համար: «Աւետաբեր» երգչախումբը՝ Երուանդ Քէշիշեանի ղեկավարութեամբ եւ երգեհոնի վրայ Մարիա Քէշիշեանի նուագակցութեամբ, կը ծոխացնէ հանդիսութիւնը շարականներու կատարումներով՝ «Հայր մեր», «Խորհուրդ խորին», «Զանձառելի լուսոյ մայր», «Սուրբ զԱստուածածին», «Գովեա երուսաղէմ», «Քրիստոս Պատարագեալ», «Անձինք նուիրեալք», «Աշակերտք Քրիստոսի», «Քրիստոս ի մէջ» եւ աւարտին՝ «Հայրապետական մաղթերգ»:

Երուանդ Քէշիշեան 25 Դեկտեմբեր 2016ին ընտանեօք Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներ կը գաղթէ եւ Փասատինայի Սուրբ Սարգիս հայ առաքելական եկեղեցւոյ դպրապետի եւ երգչախումբին ղեկավարութեան պաշտօնները կը ստանձնէ: Այսպէս վերջ կը գտնէ «Աւետաբեր» երգչախումբի աշխոյժ գործունէութիւնը:

³⁷⁸ «Հայոց Ցեղասպանութեան 100ամեակին առիթով. Ազգային-հայրենասիրական երգերով ելոյթ ունեցաւ ԱԻԵՏԱԲԵՐ երգչախումբը», *Ազդակ*, 28 Ապրիլ 2015:

ԵՐԳՉԱԽՄԲԱՅԻՆ ՄԻԱՑԵԱԼ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹԻՒՆ

Սրբազան Համերգ-1968

Լիբանանահայ իրականության մէջ 1968 թուականին առաջին անգամ ըլլալով, մասնակցութեամբ երեք յարանուանութեանց երգչախումբերուն, տեղի կ'ունենայ սրբազան համերգ՝ ի նպաստ Ապրիլեան եղեռնի Յիսնամեակի յուշարձանի ֆոնտին, Ուրբաթ, 19 Ապրիլ 1968ին, երեկոյեան ժամը 9ին, Ամերիկեան համալսարանի «Զեփըլ»ին մէջ: Այս սրբազան համերգը կը կայանայ բարձր հովանաւորութեամբ երեք յարան-

Գէորգ Գանտահարեան իր երգչախումբով

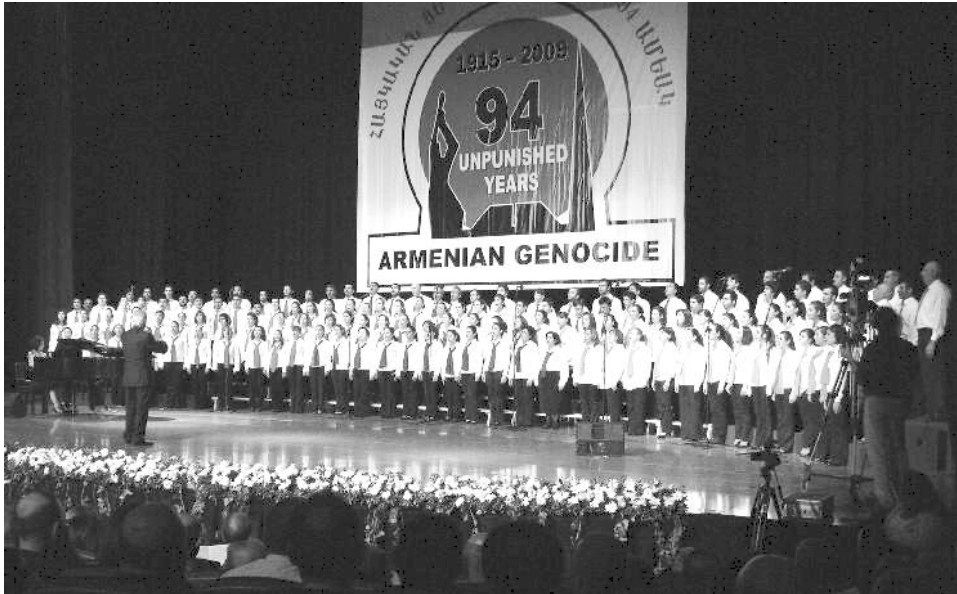
լանութեանց հոգեւոր պետերուն՝ ՆՍՕՏՏ Խորէն Ա. վեհափառ կաթողիկոսին, Ամեն. Տ. Իգնատիոս-Պետրոս Ժ2. Պաթանեան պատրիարքի եւ վերապատուելի Յովհաննէս Ահարոնեանի: Համերգի երեք մասերէ բաղկացած յայտագիրին առաջին բաժինով ելոյթ կ'ունենայ Հայ կաթողիկէ «Ս. Փրկիչ» երգչախումբը՝ ղեկավարութեամբ տէր Մանուէլ վրդ. Պաթագեանի, երկրորդ բաժնով՝ «Հայ աւետարանական միացեալ երգչախումբ»ը՝ տոքթ. Էմմանուէլ Էլմաճեանի խմբավարութեամբ, իսկ երրորդ բաժնով՝ Հայ առաքելական «Կոմիտաս» երգչախումբը՝ խմբավարութեամբ Գէորգ Գանտահարեանի: Երեք երգչախումբերն ալ մեկնաբանաւոր հոգեւոր խմբերգներով զիրար կը գերազանցեն՝ պարգեւելով հոգեկան վայելք հանդիսատեսներու հոծ բազմութեան, որոնց մէջ կային նաեւ տեղացիներ եւ օտարներ:

«Ս. Փրկիչ» երգչախումբը կը մեկնաբանէ Հ. Արսէն Այտընեանի, Մ. Վ. Արզարեանի, Կոմիտասի եւ Սրապեանի հոգեզմայլ խմբերգները: «Հայ աւետարանական» երգչախումբը կը ներկայացնէ վեր. Ա. Միսիրեանի, Հենտըլի, Կունոյի եւ Պախի գլուխ-գործոցներէն նմուշներ, իսկ «Կոմիտաս» երգչախումբի արական կազմը կը կատարէ Կոմիտասի եւ Շահան Պէրպէրեանի հոգեւոր շարականներէն փունջ մը: Սրբազան համերգը իր աւարտին կը հասնի «Հայր մեր»ի երեք երգչախումբերուն մատուցմամբ:

Սրբազան համերգը մեծապէս կը տպաւորէ ներկաները, եւ մասնակիցները կ'արժանանան կազմակերպիչ յանձնախումբին գնահատանքին:

Հայոց Յեղասպանութեան 94ամեակի Ոգեկոչում-2009

Հայոց Յեղասպանութեան ոգեկոչման Լիբանանի Կեդրոնական մարմինը կը կազմակերպէ Հայոց ցեղասպանութեան 94ամեակի ոգեկոչումը 24 Ապրիլ 2009ին, Տրպպայէի «Էմիլ Լահուտ» հանդիսասրահին մէջ: Յայտագրի գեղարուեստական բաժինն պիտի մասնակցէին գաղութի պարախումբերն ու թատերական գործիչները: Խմբավար Զաքար Քէշիշեան կազմակերպիչ մարմինն կը ներկայացնէ առաջարկ մը՝ գաղութին երգչախումբերու միասնական ելոյթի մասնակցութեան վերաբերող, իսկ մարմինը սիրով կ'ընդունի այս գաղափարը եւ Զ. Քէշիշեանը կը նշանակէ գեղարուեստական պատասխանատուն այս ընդհանուր ծրագրին: Երգչախումբերու ղեկավարները իրենց անվերապահ հաւանութիւնը կու-

Լուսանկարը՝ Լուսեր Արթինեանի

տան մասնակցութեան: Եւ այսպէս, 24 Ապրիլին Համազգայինի «Գուսան» եւ «Այգ», Լիբանանի Հայոց թեմի «Առաքելոց», Հայ աւետարանական «Արմիս», Հայ կաթողիկէ պատրիարքութեան «Կոունկ» եւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան «Շնորհալի» երգչախումբերը միացեալ եւ միասնական ելոյթ կ'ունենան հանդիսութեան ընթացքին:

«Առաքելոց» երգչախումբի խմբավար Գրիգոր Ալոզեանի ղեկավարութեամբ վեց երգչախումբերը միատեղ կը մեկնաբանեն «Սուրբ, սուրբ» շարականը, «Արմիս»ի խմբավար Կարօ Աւեսեանի ղեկավարութեամբ՝ կը ներկայացնեն 2. Քէշիշեանի յօրինած «Ապրիլ կրկին» երգը, «Կոունկ»ի խմբավար Եղուարդ Թորիկեանի ղեկավարութեամբ կը կատարեն իր իսկ յօրինած երգը Շահանդուխտի բառերով «Երգ պահանջատիրութեան», «Գուսան»ի ղեկավար Պարգեւ Թաւաքեանի խմբավարութեամբ անոնք կը կատարեն «Սարդարապատի քաջեր» երգը, իսկ «Այգ» եւ «Շնորհալի» երգչախումբերու խմբավար Զաքար Քէշիշեանի խմբավարութեամբ՝ «Երեւան Երեբունի» խմբերգը: Դաշնակի ընկերակցութիւնը կը կատարէ Կամիլա Քէշիշեան:

Այս 150 հոգիոց երգչախումբը բեմին վրայ իր գեղեցիկ ներկայութեամբ եւ պատգամով մեծ տպաւորութիւն կը ձգէ լիբանանահայ գաղութին մէջ:

ԱՆՈՒԱՆԱՅԱՆԿ

Աբարդեան Հուրի Տորա	69, 85
Աբարդեան Պարգեւ պատ.	166, 277
Աբելեան Սիլվի	212
Աբրահամեան-Անդրանիկեան Կարինե	428, 429, 431, 433, 490, 511, 515
Ագրապեան Աւետիս	180, 184, 186, 195, 206, 209, 249, 425, 429, 431, 433, 536
Ագրապեան Հուրի	170
Ադամեան Մարալ	542, 544, 545
Ազատեան Պ.	221
Ազատեան Ստեփան	312
Ազնաւորեան Զարեհ վրդ.	71, 324, 330, 386, 415, 419, 432, 444, 447-53, 462, 464, 468, 471, 473, 474, 478, 479, 481, 483, 486, 488, 489, 490, 491, 492, 495, 500, 510, 512, 520, 522, 528, 530, 537, 539, 541, 542
Ազնաւորեան Սարին	481
Աթէշեան Զարմինե	166
Ալահայտոյեան Բերկրուիի	6, 22
Ալահայտոյեան Յասմիկ	49
Ալահայտոյեան Պետրոս	123, 126, 135, 139, 460
Ալեմշահ Գուրգէն	148, 150, 152, 228, 475
Ալեքսանեան Գեորգ	158
Ալեքսանեան Լենա	158
Ալթունեան Թաթուլ	95, 129, 135, 162, 165, 184, 234, 239, 291, 296, 300, 312, 313, 380, 381, 382, 436, 457, 458, 489, 492, 501, 523

Ալթունեան Ռուբեն	71,79, 181, 182, 186, 247-49, 492, 494
Ալթունեան Րաֆֆի	186, 395
Ալոզեան Գրիգոր	197, 423-35, 475, 487, 526-38, 548
Ակոբեան Վարդան	78, 85, 87
Աղբալեան Նիկոլ	28, 121, 126, 127, 137, 310
Աղէկեան Զ.	28
Աղտամլեան Անդրանիկ	286
Աղտամլեան Թորոս	296
Աժէմեան Եղանոտ	120, 126, 134, 135, 242
Աժէմեան Ռուբեն	286
Ամազոնեան Ժողէֆ	154
Այնթապլեան Արուսեակ	119
Այնթապլեան Լոռի	99
Այվազեան Րաֆֆի	429
Անդունեան Աննա	158
Անդունեան Հ.	158
Անտոնեան Ժողէֆ	37
Աշգարեան Վարդան	324-327
Աշճեան Մարալ	408, 479, 485
Առատիս Մարի	261
Ապաճեան-Պասմաճեան Արմինէ	375
Ապաճեան Տ.	33
Ապել-Շանթ Զեփիւռ	225
Ապու Պաքր Ռուլա	341
Ասատուրեան Օննիկ	280-289, 474

Ասլանեան Ժողէֆին	119,120, 136
Ասլանեան Միհրան	218
Ասլանեան Յակոբ	119, 126, 135
Աստիկեան Ժան Փիեռ	201,203, 206, 209
Աստիկեան Ռիթա	203, 206, 433
Աստուրեան Բրիսթին	503
Ատալեան Մարինա	158
Արզումանեան-Պատմագրեան Ռոզ	265
Արթինեան Անահիտ	73, 395
Արթինեան-Թոգաթեան Շուշան	73, 91, 103
Արթինեան Ռուպինա	72, 73, 83, 87, 88
Արթինեան Տաթևիկ	499, 501
Արծրունի Սիրան	428, 429, 431,433, 541, 545
Արմէնեան Գեորգ	387
Աւագեան Զապէլ	542
Աւագեան Ստեփան	248
Աւեսեան Կարօ	93-99, 548
Աւետեան Մարի	229, 231,232
Բալուլեան	232
Բասքալեան Սարգիս	233,234, 238
Բարիքեան Մեղրիկ եպս.	10, 444,448, 473-483, 487, 503,508-14
Բրինձեան Լիզա	356
Բրուտեան Յիցիլիա	234-35
Գազազեան Գառնիկ	244-45
Գազազեան Սարգիս	248

Գազեզեան Բարոյին	522, 523, 524
Գանթարձեան Սեդա	475, 476, 479, 481, 483, 485, 487, 489, 490, 520
Գանտահարեան Գէորգ	132, 165, 180, 197, 323, 333, 421, 423, 444-46, 454-71, 537, 546
Գալայձեան Արշալոյս	25
Գալայձեան Արշակ	232, 274, 290-93, 297
Գալայձեան Ժողէֆ	145, 150-53
Գալայձեան Յովսէփ վրդ.	29, 142, 144-47, 150, 157, 179
Գալենտերեան Նիկոլ	100, 184, 266
Գալձեան Վազգէն	166
Գալոլլեան Յարութիւն	424, 428, 433, 533, 536
Գալֆայեան-Կանաչեան Բրիստինէ	113, 114, 119, 129, 135, 142
Գապատայեան Ռոզին	173
Գապաքեան Թամար	158, 478
Գապաքեան-Տէտեան Իրմա	500, 501, 360
Գասպարեան Ենովք	286
Գասապեան Թամար	185, 187, 191, 193
Գասպարեան Յասմիկ	250, 412, 419, 424, 428, 429, 431, 433, 452, 489, 490, 504, 511, 529, 531, 532, 534, 536
Գատայեան Անի	183
Գատէհձեան Գէորգ	503, 507
Գարագաշեան Շաքէ	143, 225
Գարակէօզեան Արեգ	69, 100
Գարակէօզեան Հրակ	69, 73, 78, 82
Գարակէօզեան Սիրակ	78, 82

Գարամէթեան Գէորգ	368, 369, 417
Գարձեան Նայիրի	62
Գարձեան-Պալապանեան Սեւան	11, 61, 66, 67, 69, 72, 73, 75, 77, 78, 81, 100, 101
Գէորգեան Կոմիտաս	460
Գէորգեան Հրանդ	65, 151, 219-22, 312, 440, 475
Գէորգեան Նազարէթ	424
Գէորգեան Նուպար	330
Գէորգեան Սէրլի	541
Գըզիրեան	229
Գըվըրեան Արաքսի	36
Գըվըրեան Կարապետ	26
Գնտոյեան Նաթալի	541
Գոգեան Յովիկ	203, 204, 206
Գոճայեան Արագ	365, 371
Գոճաօղլանեան Արա	251, 256
Գունտազձեան Սարգիս	236, 239, 277
Գուշաքձեան Գէորգ	541
Գուրումլեան Ռիթա	206
Գրաձեան Անդրանիկ	395, 439-41
Գրաձեան Յակոբ	313
Գրաձեան Վ.	158
Գրիգորեան Արեւիկ	541
Գրիգորեան Խաչիկ	431, 433
Գրիգորեան Կարօ	427

Գոյումձեան-Իլանձեան Ժանէթ	63, 239, 242, 244, 274, 276, 283, 285, 465
Գոյումձեան Մոնիք	158
Գռուզեան Լիսի	376
Դերձակեան Նորայր	186, 195, 197, 206, 533, 536
Եագուպեան-Ալահայտոյեան Արփի	305, 306, 346
Եագուպեան Զարեհ	186
Եագուպեան Ժիրայր	437, 438
Եափումեան Լոռի	95, 97, 424, 427, 536
Եղբայրեան Զարուիի	229, 233
Եղիայեան Անայիս (Պողապալեան Լուիզա)	49, 130, 135
Եղիայեան Գեորգ վրդ.	170, 183
Եղիայեան-Մաճարեան Նորա	256, 259, 519
Եղկարթեան-Նահապ Լենա	158, 180, 184-85
Եսայեան Անի	466
Եսայեան-Աւետիս Մարիա	374
Եսայեան Մարիա	500, 503
Եսայեան Մարօ	396, 476, 479, 482-83, 485, 487, 520
Երկանեան Երուանդ	327, 329, 342, 372, 390, 402, 404-23, 474, 476, 479, 486, 489, 492, 494, 501, 503, 543
Երկանեան-Քէշիշեան Կամիլա	372, 373, 374-75, 452, 548
Զաքարեան Կարպիս	312, 460
Զաքարիա Մաան	341
Էթենեզեան Թալին	356
Էթինոֆ Նետքօ	33, 36, 37, 38

Էլմաձեան Էմմանուէլ	8, 33, 36, 39, 43-55, 58, 119, 122, 129, 130, 132, 135, 143, 147, 165, 225, 229, 231, 236, 237-42, 281, 547
Էլմաձեան Նուարդ	166
Էլմաձեան Րաֆֆի	100
Էլմայեան Գրիգոր	248, 251, 256, 259
Էլմայեան Միհրան	286
Էլմայեան Շողեր	248, 251
Էլմայեան Վահէ	245, 246, 304-06, 519
Էմիրզեան Անթուան	158
Էմմիեան Գեորգ	274
Էմմիեան Ստեփան	180, 464, 467, 470, 488
Էմմիեան Վահրամ	356, 488, 500
Էպիղաթեան Մաթիկ	336
Էսմէրեան Յակոբ	470, 471
Թահմիզեան Մարլէն	248, 251
Թաշձեան Էլիզ	291
Թաշձեան Լուսին	464, 466
Թաշձեան Վարդան	412, 414, 483, 498
Թապպալ Պրունօ	201
Թասլաքեան Թալին	330
Թասլաքեան Պարգեւ	179, 327- 342, 382, 404, 406, 407, 421-23, 548
Թաֆէձեան Արփինէ	49
Թաֆրանեան Յովիկ	498, 500, 501, 503 , 515, 524, 544, 545
Թէքեան-Խաչերեան Թագուիի	464, 469, 471, 477, 479-83, 487

Թեքեան Վարդան վրդ.	150, 151, 152-53
Թեքէեան Մինաս	307
Թրուանց Անուշ	187, 189
Թոգաթեան Հրաչ	403
Թորիկեան Եղուարդ	77, 157-59, 176-213, 244, 246, 261, 336-37, 341, 377, 421, 486, 523, 536, 548
Թորիկեան Մարալ	158
Թորոսեան Թամար	521
Թորոսեան Շաքէ	244
Թոփիկեան Յարութիւն	10, 138, 316, 327-28, 337-38, 389-404, 423, 474, 527
Թիւթինձեան Լիզա	255
Թիւթինձեան Լիսի	136
Թիւթինձեան Վ.	233
Թօփալեան Անի	476
Ժամկոչեան Թալին	180
Ժամկոչեան Յարութ	184, 417, 419
Ժամկոչեան Տիգրան	236
Իզմիրլեան Մեղեղի	511
Ինձեան Մատլէն	541
Իշխանեան Հենրի	102
Իսահակեան Աւետիք	286
Իսկէնեան Թամար	369
Իվէզեան Յակոբ	8, 9, 17-29, 31, 142, 149, 217, 218, 269, 280, 307, 312, 433
Իվէզեան Սաթենիկ	22, 25

Իւրնէշլեան	229, 232
Իփրաճեան Ալիս	428, 524
Իփրանոսեան Գեղանուշ	134, 136, 268
Լահուտ ժան	183
Լիպարեան Ներսէի	356
Խամիսեան Րաֆֆի	330
Խաչատուրեան Խաժակ	500
Խաչատուրեան Սահակ	242, 296, 299, 304, 462
Խաչերեան Գեորգ	27
Խաչերեան Յովեր	356
Խաչիկեան Թրֆանտա	291
Խաչիկեան Նինա	248, 51, 292, 304, 306
Խաչոյեան Ներսէս	424, 536
Խառնըլեան-Թորոսեան Շողիկ	11, 70, 71, 94, 95, 259, 261, 386, 394, 424, 427-33, 452, 489-90, 498, 500-501, 503, 507, 515
Խառնըլեան Արմինէ	479, 483, 485
Խիտավերտեան Ժիրայր	49
Խնտամեան Ե.	225
Խոշաֆեան Նշան	241
Խրիմեան Ժիրայր	50, 122
Կակոսեան Գեորգ	277
Կանաչեան Բարսեղ	9-10, 22, 48, 49, 50, 106-40, 140
Կանաչեան Ռիթա	136
Կատարեան Անի	257
Կարեան Արա	11, 541, 543, 544, 545

Կարէեան Կարպիս	274, 294-302
Կեօփօղլանեան Րաֆֆի	541, 545
Կեօքկեղեան Հայկազ	256
Կեօքկեղեան Շողիկ	36
Կեօքճեան ճոնի	173, 174, 175, 203,204, 209, 544
Կիրակոսեան Արա	176, 239, 242, 283, 285
Կիրակոսեան Էլեն	99, 100
Կիրակոսեան Յակոբ	163, 233, 274
Կիլէսերեան Բիզանդ	25
Կիլէսերեան Լ.	28
Կիլիմեան Պարթեւ աբղ.	444, 451, 484-491
Կիլոյեան-Սրապեան Լիսի	415-16
Կիլոյեան Յակոբ	400, 437
Կիլվանէսեան Արիանա	396
Կրպոյեան Յովեր	541
Կռանեան հայր Անդրանիկ	154-158, 176, 181, 186, 188, 190, 195, 198, 202, 356-57
Հազարապետեան Ժան	283
Հազարեան Մինաս	136, 143
Հաճեան Գեորգ	10, 395, 399, 404, 406-08, 475
Համալեան Ժագ	206
Հայտոսթեան Դալար	94
Հայտոսթեան Կարին	69, 103
Հայտոսթեան Նուէր	92
Հաննէսեան Կարապետ	283
Հասըրճեան Լեւոն	256, 479

Հարպոյեան Դալար	346, 356
Հաւարեան Ներսէս	186
Հաւարեան Ռիթա	184, 186
Հերվարդ	131, 313-15
Հեքեքեան Տիգրան	139
Հունանեան Անժելա	395
Հրազդան	166, 437, 458
Հօփալեան Արփինէ	291
Հօփալեան Մելքոն	479, 489-90
Ղազարեան Վարդգէս	511
Ղարախանեան Սեբաստիա սրկ.	500
Ղարիպեան Յակոբ վրդ.	153, 160, 167-68
Ղուպիկեան Անդրանիկ	126, 135
Ճամպուլեան Զեփիւռ	501, 503, 541
Ճանդան Լիզի	25
Ճանսըն Սքաթ	73
Ճելալեան Պօղոս	49, 71, 77, 82, 132, 152, 179-80, 182, 200, 220-21, 238, 303, 348, 417, 460, 463, 464, 467, 470, 503, 520
Ճենտերեձեան Աշոտ եւ Արմէն	501, 543
Ճէպէձեան Ալիք	97
Ճիկերեան Արմենուիի	49
Ճիտէձեան Նինա	237-38
Մազմանեան Վրոյր	278
Մաթոյեան Համազասպ	394, 429, 452, 475-76, 483, 485, 487, 489-90, 500, 533, 536

Մաթոսեան Մէկի	28
Մայիլեան Աննա	81-83, 99-100
Մանկրեան Կիրեղ	303-308
Մանոյեան-Մազմանեան Նոնա	395
Մանուկեան-Սրապեան Էլիզ	49, 129, 136, 163, 315
Մանուկեան Կի	488
Մաչուկեան Անի	412, 414, 507, 511, 520-21, 541, 544-45
Մատաթեան Աշոտ	283-84, 286
Մարգարեան-Սուքիասեան Անուշ	250
Մարկոսեան Զելա	374, 478
Մարկոսեան Զուարթ	457
Մարութեան Անահիտ	458
Մարտիրոսեան Մարինէ	334
Մելքի Նապիլ	87, 89-92
Մելքոնեան Յովինէ	489
Մըխճեան Վահէ	87
Միհրանեան Առէն արզ.	481
Մինասեան Արուսեակ	374
Մինասեան Մանուկ	520
Մինասեան Սօսի եւ Սոնա	162-63, 233, 242, 276, 283, 286, 457
Միսիրեան Արմենակ (Արմիս)	56-57, 101, 166, 547
Միքայէլեան Մկրտիչ	501
Միքայէլեան Րաֆֆի	369
Մկրեան-Մարգարեան Ծովիկ	3, 10, 139-40, 316, 352

Մկրտիչեան Ատուր	410, 412
Մկրտիչեան Աւօ	475-76
Մնակեան Ալեքսան	87, 170, 324, 346-47, 348, 352-58, 364, 373, 440, 510
Մոմձեան Վարդուիի	180, 184
Մուրատեան Ա.	353
Մսըրլեան Անդօ	71
Յակոբեան Գրիգոր	216, 280
Յակոբեան Եղուարդ	467, 469, 475-77, 485, 530
Յակոբեան Նիկողոս	283, 286
Յակոբեան Սիրարփի	274, 285-86
Յակոբեան Վարուժ	184, 186
Յարութիւնեան Լիանա	373, 375-76, 383-84, 386-87
Յարութիւնեան-Թովիկեան Կարինէ	394, 399, 403
Յարութիւնեան-Ստեփանեան Նարինէ	250
Յարութիւնեան Ֆելիքս	401
Յովակիմեան Սեպուհ	498
Յովհաննիսեան Թամար	543
Յովսէփեան Արմէն	489
Յովսէփեան Ժիլպեռ	69
Յովսէփեան Յասմիկ	49, 457
Յովսէփեան-Տէր Կարապետեան Արլէթ	63, 94
Յովսէփեան-Քէշիշեան Մարիա	539, 542-44
Նազարեան Աւետիս	346, 356, 376, 378, 481
Նալպանտեան Լուսին	251

Նաճարեան Գրիգոր	250-52
Նաճարեան Զաւն արդ.	444, 453, 509-16
Նասանեան Ե.	166
Նասիֆ Զաքի	248, 346, 348, 353, 364, 367, 371, 373, 376, 392, 440,
Նեմշեհիբեան Նազարէթ	464, 466, 469
Ներսիսեան Գայեանէ	186, 384
Նենէճեան-Կետիկեան Անայիս	11, 195, 197, 248-49, 251, 256, 498, 500-01, 503, 507, 541
Նիկոլեան Սոնիա	185
Նիկոլեան Վարուժան աւագ սրկ.	166
Շաթրեան Սարգիս	436-38
Շահանդուխտ	164, 256, 311-312, 325, 347, 399, 408, 477, 491, 500, 523, 541, 548
Շահինեան Գրիգոր	415
Շահինեան ճորձ	503
Շամլեան Ռիթա	519-20
Շաննագեան Մարալ	428-29, 431, 433
Շեհաւոյ Ֆատլօ	36
Շէֆիկեան Րաֆֆի	184
Շիրինեան Լուսին	136
Շիրինեան Ներսէս	216
Շիրիքեան Մովսէս	286
Շիրտմեան Գարեգին վրդ.	444, 502-508
Ուզունեան Զարեհ	305
Չատըրեան Ալեքսանտրա	469-70

Չատըրեան Կարապետ	233, 243-46, 276-77
Չարըքեան Վարդան	233, 291
Չեսքինոֆ Միշել	242, 300
Չիթճեան Նազելի	206
Չոլագեան Մաթիլտ-Սանտրա	82, 87, 90, 94, 101, 104, 259
Չուհաճեան Տիգրան	283-87
Պագալեան վեր. Նշան	69, 71, 73, 76, 78, 79, 82, 83, 84-88, 101-104
Պագալեան Արմեն	383
Պաթագեան Մանուէլ եպս.	153, 160-67, 176, 204, 206, 440, 546
Պալաղանեան Կարպիս	458
Պալապանեան Բագրատ	73
Պալապանեան վեր. Ներսէս	65-83, 84, 86, 99-101, 342
Պալեան Արաքս	395
Պաշխենճի Պարգել	206
Պատմագրեան Աշոտ	8, 51, 134, 149, 150, 162, 182, 220, 264-79, 281, 292-93, 297, 299, 303, 304, 455-56, 458, 476, 489-90
Պապահէքեան Շահէ	257
Պապիկեան Շաղիկ	369
Պասմաճեան Ռիթա	251
Պասմաճեան Սեւան	91
Պարսումեան Ա.	33
Պարսումեան Կասիա	499
Պարսումեան Պարգել	217-18
Պարսումեան Ս.	277

Պարսումեան Վաչէ	58-64, 345-349
Պարտագձեան Մարի-Էլէն	481
Պենժամէն Էլի	229
Պետոյեան Աղանի	150, 233
Պետուրեան Հրայր սրկ.	452
Պետրոսեան Արփինէ	95
Պետրոսեան Զարմինէ	103
Պետրոսեան Ղազար վրդ.	173, 175
Պետրոսեան Սոնա	147
Պէզձեան Լ.	166
Պէպէձեան Գեորգ	368, 371, 379, 384, 469, 480-81, 518-22
Պերպերեան Էլի	440
Պերպերեան Համբարձում	8, 9, 46, 51, 100, 114, 134, 179, 181, 223-236, 249, 269, 280, 291, 460, 490, 500, 520
Պերպերեան Նայիրի	236
Պերպերեան Շահան	166, 186, 462, 467, 469, 477, 486-488, 494, 500, 510, 520, 542, 547
Պերպերեան Սարգիս	238
Պերպերեան Տիկ.	232
Պիլալեան Լոռի	100, 102, 369, 386
Պոզիկեան Սուրէն	186
Պոլուն Օլկա	175
Պոյաձեան Գ.	119
Պոյամեան Զաւէն	158
Պոյաձեան Կարպիս	458

Պոյաձեան Յակոբ	544
Պոյաձեան Շաղիկ	250
Պոյաձեան-Սապունձեան Սիրվարդ	374, 381, 452, 489-90, 493, 495
Պոյաձեան Սարգիս	298, 300
Պոյաձեան Վաչէ-Սազօ	395
Պոշնագեան Զարուհի	396
Պութրոս Ալեքսիս	8-9, 39, 46, 55, 134
Պոմիգանեան Գարեգին	40-42, 147
Պոմիգանեան Զուարթ	40-42, 276-78, 283, 291-92
Պուրսալեան Գէորգ	457
Պրոմնուգեան Յասմիկ	158
Պրոմնուգեան Նորա	158
Պտղունի-Գազանձեան Շաքէ	356-58, 465
Պտղունի-Հարպոյեան Էլօ	346
Պօղոսեան Կարին	369
Ջանան Թորգոմ	419
Ջրոյեան Զարեհ	236, 242
Ռուպեան Էտէլ	36
Սալիպի Լէյլա	61
Սալմանեան Նորա	393, 395, 411, 435
Սաղըրեան ճան	79
Սաղպազարեան Ռիթա	180, 184, 349, 417, 470
Սաղպազարեան-Քիւթիքձեան Սիրէյ	180, 184, 186, 195, 197, 203, 204, 206, 209, 417
Սաղպազարեան Մանուէլ	394-95

Սանթուրեան Համբարձում	248
Սանոսեան Յասմիկ	306
Սապունձեան Գարլօ	544
Սարաֆեան Անի	61
Սարաֆեան-Եփրեմեան Անի	11, 95, 281
Սարգիսեան Արի	67
Սարգիսեան ճ.	119
Սարգիսեան Յովիկ	67
Սարոյեան Գրիգոր վրդ.	154
Սաւրանսքի	225
Սեդրակեան Մեղրի	479
Սեդրակեան Սեդրակ	392, 395, 467-471, 476-79
Սեզա Սիրան	9, 36, 107, 114, 123, 227-28, 229-232
Սեֆերեան Սիրիլ	73
Սեպեան Խաչիկ	326
Սէքսէնեան Ժ.	221
Սիհունեան Սուրեն	216
Սիմոնեան Դալար	424
Սիմոնեան Սիլվա	251
Սիմոնեան Սիլվի	158, 256, 475-76
Սիրմէլեան Օննիկ	33, 238, 437
Սոլաքեան Մ.	150
Սողիկեան Սիրվարդ	239, 276-77, 285-86
Սպիտանեան Թորոս	285- 286
Սվազձեան Կարօ	375

Սվաճեան Րաֆֆի	311-22
Ստամպուլեան Գրիգոր	166, 458
Ստամպուլեան Շաղիկ	475, 476
Ստեփանեան Զաւէն	399
Ստեփանեան Վիգէն	255, 367-68
Ստեփանեան Րաֆֆի	11, 399
Ստեփանեան-Քասունի Արուսեակ	31, 33
Սրապեան Գրիգոր	48, 129-30, 134, 136
Սրապեան Տաճատ	126, 419
Վարդանեան Իվան	365
Վարդապետեան Գարեգին տորթ.	26, 126
Վարդենիսեան Շաքէ	33, 136
Վարժապետեան Դաւիթ	286
Վարպետեան Կարպիս	183-84, 209
Վիգլոր Թ.	28
Տաղլեան Արեգ	375, 383
Տաղլեան Սեդրակ	304
Տամատեան Նուարդ	267, 269
Տանասողեան Կասիա	102
Տանտաշի Ռամի	341
Տարտաղանեան Սառա	136, 229
Տարօնի Գէորգ	287
Տաւրլայօյիքեան Ժանտարք	511
Տաքէսեան Մարալ	475-76
Տէիրմէնձեան Արէն	69

Տեիրմենձեան Կարպիս	67, 69
Տեմիրձեան Լուսին	524
Տեմիրձեան Մելքոն	410, 422
Տեր Ադամեան Աղանի	458, 460
Տեր Եղիայեան Կարպիս	304
Տեր Պետրոսեան-Օսգայեան Սիրան	180, 184
Տեր Սարգիսեան Փեբրոնիա	180
Տերվիշեան Էվա	354, 356
Տետեան Գրիգոր	457
Տեօմէձեան Լիւսի	260, 512
Տիլիկոսեան Շողիկ	428-29
Տիշէքէնեան Վիգէն	544
Տողրամաձեան Խորէն վրդ.	479
Տօներեան Արէն	175
Տօներեան Ծովիկ	394
Տօնոյեան Թորգոմ Վրդ.	497-101, 503
Փալազեան Մարիա	91, 96, 503, 506, 509
Փալազեան Մարտիկ	91, 410, 412
Փալազեան Նեկտար	88, 342
Փամփալեան Նուպար	511
Փանոսեան Մովսէս	326
Փանոսեան Սարգիս	88, 350-54
Փարթամեան Մարի	458
Փարթամեան Յովհաննէս վրդ.	147, 149
Փափազեան Արամ	369

Փեհիլվանեան-Մտառար Մատլեն	303
Փելթեքեան Մարի	277
Փիլիկեան Խաչիկ	232
Քաթրճեան Ժ.	276
Քաջարենց Հրաչ	166, 286
Քասունի Մակի	33, 36
Քասունի Մարի	33
Քասունի Տիգրան	8, 9, 24, 26, 28, 30-39
Քելեշեան Կարօ	424, 428-29, 431, 433, 490, 498, 500, 503, 507
Քեչեճեան Յասմիկ	458
Քեսապլեան Պօղոս	511
Քերքեզեան Թովմաս	325
Քերենճեան Տոքթ	28
Քելեշեան Սալբի	69, 71, 73, 452, 485
Քելուկեան Յակոբ	95, 100, 103, 379, 433, 503, 534, 536
Քելուկեան Ռոզին	103
Քեշիշեան Արթիւր	95, 257, 379
Քեշիշեան Գեորգ	173, 238
Քեշիշեան Երուանդ	522-24, 533, 539-45
Քեշիշեան Զաքար	69, 72, 74, 101, 260, 331, 359-388, 418-420, 451, 492-96, 532, 547- 548
Քեշիշեան Մանուէլ	169-75
Քեշիշեան Շանթ	192, 305
Քեշիշեան Շուշան	277, 304
Քեշիշեան Ոսկան	248, 256, 259, 306

Քեշիշեան Սարգիս	156
Քեշիշեան Սիմոն	249
Քեշիշեան Վիգեն	379- 80
Քչեճեան Գրիգոր	475
Քեօշկերեան Գեորգ	424, 433
Քեօմիրձեան-Փեհլիվանեան Արփինե	63, 132, 152, 281, 313, 456, 459- 460, 463-64
Քիլաղաեան Բալիկ	87
Քիլաղաեան Շահան	69, 78, 82, 87
Քիրիմեան Անդրանիկ աբղ.	508, 510
Քիրքձեան Լենա	74, 75, 77
Քիսիլեան Էթիեն	467-71
Քուկել Ռ.	8, 117, 225
Օհանեան Կոմիտաս վրդ.	444, 472
Օհանեան Սիւզի	464
Ֆազլեան Յարութ	86, 253-62, 368
Ֆազլեան Պերձ	235, 242, 254
Ֆիլիկեան Վարդուկ	511
Ֆրանսիս Էլի	87

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

	Էջ
- ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՆԵՐԱԾԱԿԱՆ	6
- ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ	
ԴԱՐ ՄԸ ԵՐԳՉԱԽՄԲԱՅԻՆ ԱՐՈՒԵՍՏ	12
ՀԱՅ ԱՒԵՏԱՐԱՆԱԿԱՆ ՀԱՄԱՅՆՔԻ ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲԵՐԸ	15
- ՆԵՐԱԾԱԿԱՆ	16
- ՅԱԿՈԲ ԻՒՎԷՉԵԱՆ (1891-1943)	17
- ՏԻԳՐԱՆ ՔԱՍՈՒՆԻ (1910-1979)	
«ՍՐԲԱԶԱՆ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԵԱՆ ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲ»	30
- ՏՈՔԹ. ԳԱՐԵԳԻՆ ՊՈՒՃԻԳԱՆԵԱՆ (1914-1974)	40
- ՏՈՔԹ. ԷՄՄԱՆՈՒԷԼ ԷԼՄԱՃԵԱՆ (1914-1985)	
ՀԱՅ ԱՒԵՏԱՐԱՆԱԿԱՆ ՄԻԱՅԵԱՆ ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲ	43
- ՀԱՅ ԱՒԵՏԱՐԱՆԱԿԱՆ «ԱՐՄԻՍ» ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲ	56
- ՎԱՉԷ ՊԱՐՍՈՒՄԵԱՆ	58
- ՎԵՐ. ՆԵՐՍԵՍ ՊԱԼԱՊԱՆԵԱՆ	65
- ՎԵՐ. ՆՇԱՆ ՊԱԳԱԼԵԱՆ	84
- ՆԱՊԻԼ ՄԵԼՔԻ	90
- ԿԱՐՕ ԱԻԵՍԵԱՆ	94
ԲԱՐՍԵՂ ԿԱՆԱՉԵԱՆ	105
- ԲԱՐՍԵՂ ԿԱՆԱՉԵԱՆ (1885-1967) «ԳՈՒՍԱՆ» ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲ	106
ՀԱՅ ԿԱԹՈՂԻԿԷ ՀԱՄԱՅՆՔԻ ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲԵՐ ԵՒ ՂԵԿԱՎԱՐՆԵՐ	141
- ՆԵՐԱԾԱԿԱՆ	142
- «ԿԻԼԻԿԻԱ» ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲ	144
- Ս. ՓՐԿԻՉ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲ	160
- ՄԱՆԿԱՊԱՏԱՆԵԿԱՆ «ԲԼԲՈՒԼ»	
ԵՒ «ԱՐԾԻԻԵԱՆ» ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲԵՐ	169
«ԿՈՌԻՆԿ» ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲ	176

	ԷԶ
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՄԻՈՒԹԵԱՆ (ՀԲԸՄ)	
ԵՒ ՀԱՅ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴԱՅ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԵԱՆ (ՀԵԸ) ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲԵՐ	215
- ՆԵՐԱԾԱԿԱՆ	216
- ՀՐԱՆԴ ԳԵՈՐԳԵԱՆ (1915-1992)	219
- ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄ ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ (1905- 1999)	223
- ՏՈՔԹ. ԷՄՄԱՆՈՒԷԼ ԷԼՄԱՃԵԱՆ (1914-1985)	237
- ԿԱՐԱՊԵՏ ՉԱՏԸՐԵԱՆ (1939-2014)	243
- ՌՈՒԲԵՆ ԱԼԹՈՒՆԵԱՆ (1939-2021)	247
- ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՃԱՐԵԱՆ	250
- ՅԱՐՈՒԹ ՖԱՂԵԱՆ	253
ՀՆՉԱԿԵԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ՀՈԿԱՆԱԽՈՐԱԾ ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲԵՐ	263
- ԱՇՈՏ ՊԱՏՄԱԳՐԵԱՆ (1898-1981)	264
- ՕՆՆԻԿ ԱՍԱՏՈՒՐԵԱՆ (1924-2001)	280
- «ԱԼԷՄՇԱՀ» ԵՐԱԺՇՏԱՍԵՐ ՄԻՈՒԹԵԱՆ «ԱԼԷՄՇԱՀ» ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲԵՐ	290
- ԼԻԲԱՆԱՆԱՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆ ՇՐՋԱՆԱԿԻ «ԵՐԵՒԱՆ» ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲԵՐ	294
- ՆՈՐ ՍԵՐՈՒՆԴ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՄԻՈՒԹԵԱՆ «ԳԱՐՈՒՆ» ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲԵՐ	303
ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ ԿՐԹԱԿԱՆ ԵՒ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲԵՐ	309
- ՆԵՐԱԾԱԿԱՆ	310
- ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆԻ ՊՈՒՐՃ ՀԱՄՈՒՏԻ «ՍԻՄՈՆ ՎՐԱՅԵԱՆ» ՄԱՍՆԱՃԻՒՂԻ «ՇԱՀՄՈՒՐԱՏԵԱՆ» ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲԵՐ	311
- ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆԻ ԱՅՆՃԱՐԻ «ՊԱՐՈՅՐ ՍԵՒԱԿ» ՄԱՍՆԱՃԻՒՂԻ «ԿՈՄԻՏԱՍ» ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲԵՐ	323
- ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆԻ ԼԻԲԱՆԱՆԻ ՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ՎԱՐՉՈՒԹԵԱՆ «ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ ԹԵՔՆԻՔ ՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԲԵՐ»Ի «ԾՆԾՂԱՅ» ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲԵՐ	344
- ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆԻ ԱՆԹԻԼԻԱՍԻ ՄԱՍՆԱՃԻՒՂԻ «ՆԱՆՕՐ» ՄԱՆԿԱՊԱՏԱՆԵԿԱՆ ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲԵՐ	350

	ԷԶ
- ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆԻ ՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ՎԱՐՉՈՒԹԵԱՆ «ԿԱՐԿԱՉ» ՄԱՆԿԱՊԱՏԱՆԵԿԱՆ ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲ	359
- ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆԻ «ԱՅԳ» ԵՐԻՏԱՍԱՐԴԱԿԱՆ ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲ	379
- ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆԻ «ԳՈՒՍԱՆ»Ը	388
ԱՆԿԱԽ ԵՐԱԺԻՇՏ ԽՄԲԱՎԱՐ	
- ՍԱՐԳԻՍ ՇԱԹՐԵԱՆ (1930-1988)	436
ԱՆԿԱԽ ԵՐԱԺԻՇՏ ԽՄԲԱՎԱՐ	
- ԱՆԴՐԱՆԻԿ ԳՐԱՃԵԱՆ (1945-2021)	439
ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԵԱՆ «ՇՆՈՐՀԱԼԻ» ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲ	443
- ՆԵՐԱԾԱԿԱՆ	444
- ԶԱՐԵՀ ՍՐԲԱԶԱՆ ԱԶՆԱԽՈՐԵԱՆ (1947-2004)	447
- ԳԵՈՐԳ ԳԱՆՏԱՀԱՐԵԱՆ (1925-2006)	454
- ԿՈՄԻՏԱՍ ՎՐԴ. ՕՀԱՆԵԱՆ	472
- ՄԵՂՐԻԿ ԱԲՂ. ԲԱՐԻՔԵԱՆ	473
- ՊԱՐԹԵՒ ԱԲՂ. ԿԻԼԻԿԻՍԵԱՆ	484
- ԶԱՔԱՐ ՔԵՇԻՇԵԱՆ	492
- ԹՈՐԳՈՄ ՎՐԴ. ՏՕՆՈՅԵԱՆ	497
- ԳԱՐԵԳԻՆ ՎՐԴ. ՇԽՐՏՄԵԱՆ	502
- ԶԱԽԷՆ ԱԲԵՂԱՅ ՆԱՃԱՐԵԱՆ	509
ՍՐԲՈՅ ՔԱՌԱՄՆԻՅ ՄԱՆԿԱՆՅ ԵԿԵՂԵՅԻՈՅ ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲ	517
- «ՆԱՐԵԿԱՅԻ» ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲ	518
ԼԻԲԱՆԱՆԻ ՀԱՅՈՅ ԹԵՄԻ ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲԵՐ	525
- «ԱՌԱՔԵԼՈՅ» ՍԵՆԵԿԱՅԻՆ ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲ	526
- «ԱԻԵՏԱԲԵՐ» ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲ	539
ԵՐԳՉԱԽՄԲԱՅԻՆ ՄԻԱՅԵԱԼ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹԻՒՆ	546
ԱՆՈՒԱՆԱՅԱՆԿ	549

ՌՈՒՊԻՆԱ ԱՐԹԻՆԵԱՆ

Այս գիրքին հեղինակը՝ Ռուպինա Արթինեան, կրտսեր զաւակը դեղագործ Յովսէփ եւ Բերկրուիի Ալահայտոյեաններուն, ծնած է Պէյրութ: Անոր երաժշտասէր ընտանիքի բոլոր անդամները կը նուագէին ջութակ, դաշնամուր եւ մանտոլին: Ան Համազգայինի Նշան Փալանձեան Ճեմարանի մէջ նախակրթարանի եւ երկրորդականի իր ուսման զուգահեռ, փոքր տարիքէն սկսած է դաշնամուր նուագել եւ երաժշտական ուսման հետեւիլ Պէյրութի պետական երաժշտանոցին մէջ, ուրկէ վկայուած է որպէս դաշնակահարուի:

Ռուպինա Արթինեան իր համալսարանական ուսումը ստացած է Պէյրութի Հայկազեան քոլէճին մէջ (այժմ համալսարան)՝ արժանանալով Պսակաւոր արուեստից վկայականին Հայագիտութեան եւ անգլերէն գրականութեան զոյգ ձիւղերուն մէջ (BA in Armenian and English Literature): Ապա ան Պէյրութի ամերիկեան համալսարանէն ստացած է անգլերէն լեզուի մանկավարժութեան եւ արուեստից մագիստրոս վկայականներ (Teaching Diploma & MA in TEFL: Teaching English as a Foreign Language):

Ռուպինա Արթինեան ընտրած է մանկավարժական ասպարէզ իր երկու մասնագիտութեանց մէջ՝ երաժշտութեան ու դաշնամու-

---

րի եւ անգլերէն լեզուի: Ան իր ուսուցչական ասպարէզը սկսած է դաշնակ դասաւանդելով Թէքէլեան երաժշտանոցին մէջ (1975-1990), ապա Պէյրութի ամերիկեան համալսարանի մէջ (1985-2005) սկիզբի տասը տարիները՝ անգլերէն լեզու, իսկ վերջին տասը տարիները՝ երաժշտութիւն: Ան նաեւ դասաւանդած է Մերձաւոր Արեւելքի աստուածաբանական ձեմարանին մէջ (1986-1992, 1999)՝ եկեղեցական երաժշտութեան պատմութիւն, իսկ Հայկազեան համալսարանի մէջ (1997-2017) ուսուցչութեան կողքին վարած է ընդունման եւ արձանագրութեան գրասենեակի տնօրէնութեան պաշտօնը (2001-2009):

Ռ. Արթինեան իր կրթական ասպարէզին զուգահեռ ունեցած է նաեւ բեղուն ծառայութիւն Պէյրութի հայ համայնքին մէջ: Ան անդամակցած է Համագգայինի երաժշտական թեքնիք յանձնախումբին (1977-1982), Հայ աւետարանական քոլէճի հոգաբարձութեան (1984-2014), Հայ աւետարանական Շամլեան-Թաթիկեան վարժարանի հոգաբարձութեան (2000-2007), Հայ աւետարանական «Արմիս» երգչախումբի վարչութեան՝ 2001էն ի վեր, եւ Հայ աւետ. Ա. եկեղեցւոյ (1984էն ի վեր): Իբրեւ շնորհակալութիւն եւ գնահատանք անոր երկարատեւ ծառայութեանց՝ ան պարգեւատրուած է Հայ աւետ. Ա. եկեղեցւոյ, Հայ աւետարանական քոլէճին եւ Հայկազեան համալսարանին կողմէ:

Ռուպինա ամուսնացած է բժիշկ Պօղոս Արթինեանի հետ: Անոնք ունին երեք զաւակ եւ չորս թոռ:

Մեծ եղեռնէն ճողոպրած հայերը, որոնք ապաստան գտան Լիբանանի մէջ 1920ական թուականներուն, աստիճանաբար կառուցեցին եկեղեցիներ, դպրոցներ եւ հիմնեցին մշակութային ու այլ կազմակերպութիւններ: Հայրենասիրական ոգին վառ պահելու ծիրին մէջ կարիքը զգացուեցաւ երգչախումբեր կազմելու, որովհետեւ հայ երգը լաւագոյն գրաւականն էր հայկական ինքնութիւնը վերագտնելու օտար ափերուն վրայ: Երգը ինքնին իր սփոփիչ առաւելութեամբ ամենամօտն էր հայ ժողովուրդին: Երգը դարձաւ անհրաժեշտութիւն գաղութի կեանքին մէջ՝ սկսեալ որբանոցներէն եւ նախակրթարաններէն:

Այս գիրքը ժամանակագրական կարգով պատմական քննարկման կ'ենթարկէ Լիբանանի մէջ ծնունդ առած հայ երգչախումբերուն եւ հայ խմբավարներուն գործունէութիւնը՝ սկսած 1920ականներէն մինչեւ 2020 թուականը: Կը ներկայացնէ իւրաքանչիւր խմբավարի կեանքին պատմութիւնը, անոր հիմնադրած, ղեկավարած երգչախումբին կազմաւորումը, փորձերը, երգացանկերը, համերգները, մամուլին արձագանգը՝ ելոյթներուն, վկայութիւններ եւ երգչախումբերը հովանաւորող միութիւնները, համայնքները կամ կազմակերպութիւնները:

Լիբանանահայ մամուլը այս պատկերազարդ գիրքին մէջ օգտագործուած աղբիւրներուն մեծ մասը կը կազմէ: Հեղինակը այս առիթով հարցարան մը պատրաստած ու յղած է երգչախումբի անդամներուն, նաեւ կատարած է հարցազրոյցներ խմբավարներու, երաժիշտներու ու երկար տարիներ երգչախումբերու մէջ երգած անհատներու հետ, եւ վերջապէս ան օգտագործած է համերգներու յայտագիր-գրքոյկներ ու սակաւաթիւ գիրքեր՝ կարգ մը ղեկավարներու մասին տեղեկութիւն քաղելու համար:

ՌՈՒՊԻՆԱ ԱՐԹԻՆԵԱՆ

Ռուպինա Արթինեան՝ կրտսեր զաւակը դեղագործ Յովսէփ եւ Բերկրուի Ալահայտոյեաններուն, հասակ նետած է երաժշտասէր ընտանիքի յարկին տակ: Փոքր տարիքէն սկսած է դաշնամուր նուագել եւ երաժշտական ուսման հետեւիլ Պէյրութի պետական երաժշտանոցին մէջ, ուրկէ վկայուած է որպէս դաշնակահարուի:

Հայկազեան Համալսարանէն ունի Պսակաւոր արուեստից վկայական Հայագիտութեան եւ անգլերէն գրականութեան զոյգ ձիւղերուն մէջ: Պէյրութի ամերիկեան համալսարանէն ստացած է անգլերէն լեզուի մանկավարժութեան եւ արուեստից մագիստրոս վկայականներ:

Ռուպինա Արթինեան ընտրած է մանկավարժական ասպարէզ իր երկու մասնագիտութեանց մէջ՝ երաժշտութեան ու դաշնամուրի եւ անգլերէն լեզուի, դաշնակ եւ երաժշտութիւն դասաւանդած է տարիներ շարունակ: Տարած է մշակութային միութեանական գործունէութիւն:

HU Press

